

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

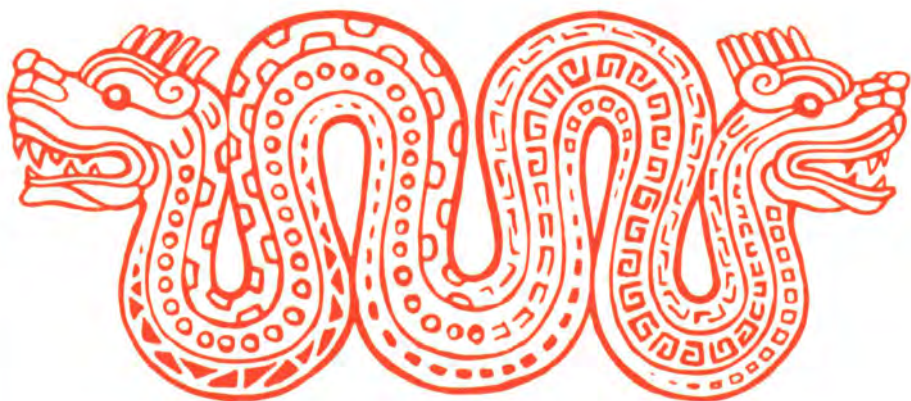
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AZTEKLER

Yağmalanan İmparatorluk

CAMILLA
TOWNSEND

Çeviri: Caner Togaç

The
Cundill
History
Prize
2020 Kazanarı

AZTEKLER
Yağmalanan İmparatorluk
—
CAMILLA TOWNSEND

KRONİK KİTAP: 357

Dünya Tarihi: 26

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

EDİTÖR

M. Murtaza Özeren

ÇEVİRİ

Caner Togaç

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Kronik Kitap

1. Baskı, Ocak 2023, İstanbul

ISBN

978-625-6989-13-9

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. N°8, Levent

İstanbul - 34330 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com

   kronikkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekmece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

AZTEKLER

Yağmalanan İmparatorluk

CAMILLA
TOWNSEND

Çeviri: Caner Togaç

Camilla Townsend

Camilla Townsend, Rutgers Üniversitesi Tarih Bölümü'nde seçkin profesörlerinden biri olarak görev yapmaktadır. Erken dönem Amerikan yerlileri ve Latin Amerika tarihi konularında uzmandır. Bu konularda kaleme aldığı bazı eserler şöyledir: *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico*, *Pocahontas and the Powhatan Dilemma* ve *The Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive* (OUP, 2016). Bu kitaplar, aralarında American Historical Association tarafından verilen The Albert J. Beveridge Award olmak üzere çeşitli ödüller almıştır.

Caner Togaç

1991 yılında İzmir'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimlerini aynı şehirde aldıktan sonra, lisans eğitimini Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. 2014 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü'nde yüksek lisansa başladı. Yüksek lisans eğitimine Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü'nde devam ederek "Bizans İmparatorluğu, Romanya'daki Latin Hakimler ve Türkler Arasındaki Siyasi İlişkiler (1204-1453)" teziyle 2018 yılında mezun oldu. Aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü'nde başladığı doktora eğitimine halen devam etmektedir. 2021 yılında *Deuilli Odo'nun II. Haçlı Seferi* kroniğini Türkçeye tercüme etmiştir. 2021 yılından beri Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

İçindekiler

<i>Teşekkür</i>	7
<i>Terimler</i>	11
<i>Terminoloji, Tercüme ve Telaffuz Üzerine Not</i>	17
Giriş	25
1 Yedi Mağara'dan Gelen İz (1299'dan önce)	41
2 Vadinin İnsanları (1350'ler-1450'ler)	69
3 Gölün Üzerindeki Şehir (1470-1518)	109
4 Buradaki Biz İnsanlara Yabancı Olanlar (1519)	151
5 Bütün Savaşları Sonlandıran Savaş (1520-1521)	185
6 İlk Zamanlar (1520'ler-1550'ler)	217
7 Kriz: Yerliler Cevap Veriyor (1560'lar)	257
8 Torunlar (1570'ler-1610'lar)	293
Sonsöz	331
<i>Ek: Bilim İnsanları Aztekleri Nasıl İnceliyor?</i>	337
<i>Nahuatl Yıllıklarının Açıklamalı Bibliyografyası</i>	349
<i>Kaynakça</i>	369
<i>İndeks</i>	389

Teşekkür

AZTEKLERİN İYİ BİLDİĞİ GİBİ HİÇ KİMSE HİÇBİR ŞEYİ TEK başına başaramaz. Bu kitabı yazabilme yeteneğimi kesinlikle yol boyunca yaşamları bana temas etmiş olan yüzlerce insana -beni yetiştirenler ve sevenler, beni eğitenler veya benimle eğitim görenler, meslektaş olarak benimle çalışanlar ya da erken dönem Latin Amerika hakkındaki bilgilerini paylaşanlara- borçluyum. Bu liste çok uzun ve tesirler o kadar çeşitli ki, bazen bu düşünceyi bunaltıcı buluyorum. Her biriniz bilin ki hissetmem gereken şükranı duyuyorum ve Aztekler gibi hayatımı yaşama tarzımla ve geleceğin insanları adına gösterdiğim çabalarımı evrene borcumu ödemeyi umuyorum.

İsimlerini teker teker anmam gereken bu projede bana çok fazla yardım etmiş olan iki grup insan var. Bir grup, çalışmaları bu kitabı mümkün kılmış olan Nahuatl uzmanı bilim adamlarından oluşuyor. Yayımladığım son kitabı yakın zamanda vefat etmiş iki entelektüel deve, James Lockhart ve Luis Reyes García'ya adıyorum. Onların Nahuatl dilindeki metinlerden yaptıkları tercümeler çalışmamın büyük kısmının temelini oluşturuyor. Ayrıca bu sayfalarda merhum Inga Clendinnen ve Sabine MacCormack'a minnettarlığımı gösterdim. Onların vefatı, borcumu dile getirmeden önce insanların öbür dünyaya göçmesini beklememem gerektiğini bana hatırlatıyor. Nahuatl dilindeki çalışmalarıyla alana olağanüstü katkılar yapmış olan iki mütevazı adama, Michel Launey ve Rafael Tena'ya içten teşekkürlerimi sunuyorum. Siz bana Nanahuatzin'i

hatırlatıyorsunuz fakat çalışmalarınızı onun gibi bir kurban olarak görmemenizi umuyorum.

Öteki grup, Meksikalı entelektüellerden -öğretmenler, profesörler, araştırmacılar, yazarlar, yayımcılar ve film yapımcılarından- oluşuyor. Son birkaç yılda fikirlerimi nezaketle karşılayıp bana kendi yardımlarını teklif ettiler, böylece büyük ölçüde bu kitabı zenginleştirdiler. (Alfabetik sırayla) Sergio Casas Candarabe, Alberto Cortés Calderón, Margarita Flores, René García Castro, Lidia Gómez García, Edith González Cruz, María Teresa Jarquín Ortega, Marco Antonio Landavazo, Manuel Lucero, Hector de Mauleón Rodríguez, Erika Pani, Ethelia Ruiz Medrano, Marcelo Uribe ve Ernesto Velázquez Briseño'ya naçizane şükranlarımı sunuyorum. Mirasınızla gurur duymadaki birliğiniz, başka insanlara açıklığınız ve entelektüel ferasetiniz anlatabileceğimden daha fazla bana ilham oldu.

Şairane konuşmamalı ve günlük yaşamla alakalı meselelerden bahsetmeyi ihmal etmemeliyim; Aztekler kesinlikle hiçbir zaman bu kadar naif olmazdı. Amerikan Felsefe Topluluğu, yıllar önce Bibliothèque nationale de France'a gitmemi ve don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza'nın eserini görmemi sağlayan bir burs verdi. Bu eserin merakımı uyandırdığı andan beri Nahuatl yıllıklarının peşindeyim. Oldukça yakın bir zamanda, John Simon Guggenheim Memorial Foundation'dan aldığım bir burs ve Rutgers Üniversitesi'nin sağladığı maaşlı izin, bir bütün olarak bu alanda gerekli araştırmayı yapmamı sağladı. National Endowment for the Humanities vakfından aldığım Public Scholar ödeneği, öğretime bir yıl ara vermeme ve her gün yazmama imkân verdi.

Yıllıkları ve öteki önemli metinleri koruyan enstitülerin yetkilileri tarafından gerçekleştirilmiş yıllar süren titiz çalışma olmasaydı, araştırmanın tamamlanması imkânsızdı. Onlardan birkaçı beni yıllardır nezaketle karşıladı: Mexico City'deki Instituto Nacional de Antropología e Historia Kütüphanesi ve Arşivi, Bibliothèque nationale de France, British Library, İsveç'teki Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi, New York Public Library, American Museum of Natural History Kütüphanesi.

Teşekkür

Yaptıkları her şey için aileme teşekkür ediyorum. Kız kardeşim Cynthia ve görümcem Patricia, benim için kadınların en cesurlarıdır. Çocuklarınız ve torunlarınız sizden sevgi ve takdirle bahsedecekler. Partnerim John ve iki oğlum Loren ve Cian, yaşamın zorluklarıyla karşılaştığımız her an onları tanıdığım için beni gururlandırdılar. Siz üçünüz yıllardır beni pek çok başka insanla -öğrenciler, yaşlanan ebeveynler, evvelki evlatlık çocuklar ve aklımda yaşayan tarihsel şahıslarla- paylaştınız ama benim kıymetli cananlarım her zaman sizdiniz.

Terimler

Bu terimlerin çoğu Nahuatl (N) ve İspanyolcadan (İ) gelmedir.

Acolhua (N): On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Meksika'nın merkez havzasındaki büyük gölün doğusundaki bölgede yaşayan Nahuatl konuşan etnik topluluk. Texcoco ve Teotihuacan bölgesinde iyi bilinenler de dahil olmak üzere birçok farklı altepetlı idare ediyordu.

Altepetl (N): Ne kadar geniş olursa olsun herhangi bir devleti ifade etmek için kullanılan Nahuatl dilindeki bir terim. Fakat çoğunlukla yerel etnik bir devleti ifade etmek için kullanılırdı. Bizdeki “şehir-devleti” tasavvuru buna yakın bir ifade olabilir.

Audiencia (İ): Mexico City’de ikamet eden Yeni İspanya’nın yüksek mahkemesi. Genel valinin yokluğunda, Yeni İspanya’nın yönetici konsili.

Cabildo (İ): İspanyol tarzıyla düzenlenmiş herhangi bir kent meclisi. Kendi cemaatlerinin iç işlerini idare eden mahalli yerli meclisi ifade etmek için kullanılırdı.

Cacique: Aravak ya da Karayip kökenli bir kelime. Bir yönetici unvanı, tlatoniyeye eş değer olarak kullanılırdı. Kelime zaman içinde soylu bir sülaleye mensup önde gelen yerli kişileri işaret etmek için kullanılmaya başlandı.

Calli (N): Kelimenin tam manasıyla bir ev ya da hane halkı. Geniş politik organlar için önemli bir metafor olarak sıklıkla kullanılırdı. Ayrıca yılları ifade etmek için dönüşümlü olarak kullanılan dört isimden biri.

Calpolli (N): Kelimenin tam manasıyla “büyük ev”. Bir altepetlin anahtar bileşeni. Politik mıntıka ve dini cemaatin karşımı olarak düşünebiliriz.

Chalchihuitl (N): İngilizcede “yeşim” olarak tercüme edilen değerli bir yeşil şist. Nahualar bu taş aşırı bir şekilde değer verirdi ve bu yüzden çok sevilen şey için bir metafor olarak kullanılırdı.

Chichimec (N): Kelimenin tam manasıyla “köpek halk”. Nahuatl dilinde “vahşi” ya da göçebe, tarım yapmayan ve temel olarak avcılıkla geçinen halklar için kullanılırdı. Mexicalar kendilerinin Chichimec mirasıyla gurur duyar.

Chinampa (N): Sığ sularda inşa edilen entansif tarım için yapay olarak yükseltilmiş tarım arazisi.

Cihua ya da cihuatl (N): Kelimenin tam manasıyla “kadın” fakat birçok başka manaya da sahiptir. “Cihuapilli”, soylu bir kadın ya da kraliçe idi. “Cihuacoatl” (Dişi Yılan) ise Mexica kralının en yüksek rütbeli yardımcısının unvanıydı.

Cofradía (İ): Kardeşlik ya da dini kardeşlik. Sıklıkla cenaze masraflarını ödemek gibi meselelerde imece oluşturmak için kolonyal Latin Amerika’daki Afrikalılar ve yerliler arasında kurulurdu.

Culhua (N): On dördüncü yüzyılda, Meksika’nın merkezi havzasının ortasında yaşayan etnik bir topluluk.

Çiçek Savaşları: Fetih öncesinde bazen ölümle sonuçlanan mücadelelerden oluşan bir tür spor.

Doctrina (İ): Hristiyan öğretisi ifadesinin İspanyolcası fakat keşişler tarafından idare edilen yerli kilise mülküne anlamına da gelir.

Don/dona (İ): İngilizcedeki “Sir” ve “Lady” gibi ismin başına eklenen İspanyolca yüksek unvan. Erken Kolonyal dönemde, Nahualar İspanya’dan gelen asilleri ve en yüksek statüdeki yerel soyluları onurlandırmak için isimlerinin başında kullanırdı.

Encomienda (İ): Fetih sonrasında, mevcut mekanizmaları aracılığıyla yerli bir alpetetliden emek ve vergi toplama hakkını sağlayan imtiyaz. Bazı istisnalar dışında bu imtiyazların tamamı İspanyollara verildi.

Fray (İ): Bir keşişe verilen unvan ya da İspanyolcadaki *fratle*.

Gobernador (İ): Vali ve yerel cabildonun başı. Önceleri bu makam tlatoani tarafından dolduruluyordu fakat sonraları bu mevkii için bütün soylular arasından seçim yapılmaya başlandı. Bazen “yargıç” ya da “yargıç-vali” olarak ifade edilirdi.

Guardián (İ): Bir manastır kuruluşunun öncülü.

Macehualli (çoğul macehualtin) (N): Yerli avam. Yerli halk bazen kendini İspanyolların karşısındaki bir topluluk olarak ifade etmek için kullanırdı.

Marqués (İ): Marki, sınır bölgesinin lordu. Bazı genel valiler bu unvanı taşıdı fakat Nahualar bunu belirli bir isim olmaksızın kullandığında ya Hernando Cortés'i ya da onun meşru oğlunu kastederlerdi.

Mestizo (İ): İspanyol ve yerli ebeveynlerden doğmuş melez kişi.

Mexica (N): İspanyolların geldiği dönemde, merkezi Meksika'ya hâkim olan etnik grup. Şimdi çoğunlukla "Aztekler" olarak adlandırılıyorlar.

Nahua (N): Nahuatl dilini konuşan kişi. Mexicalar ve de Mexico City'deki düzinelerce başka grup Nahua idi.

Nahuatl (N): İspanyolların geldiği dönemde merkezi Meksika'da lingua franca haline gelmiş olan siyasi açıdan hâkim dil.

Otomí: İnsanları merkezi Meksika'daki çeşitli yerlere dağıtılmış olan bir etnik grup. Nahualar tarafından "barbar" olarak algılanırlardı. Muhtemelen toprak üzerinde öncelikli hak talebine sahiptilerdi.

Pilli (çoğul pipiltin) (N): Yerli asilzade.

Pinome: Merkezi vadinin doğusunda yaşayan ve Pinotl ya da Popoluca dilini konuşan halk. Nahualar tarafından "aşağı seviye" olarak görülürlerdi ve toprak üzerinde öncelikli hak talebine sahiptilerdi.

Pulque (İ): Agave bitkisinin özünün fermente edilmesiyle yapılan alkollü bir içki.

Quauhpilli (N): Kelimenin tam manasıyla "kartal asilzade". Doğumundan ziyade eylemleri ya da faziletleri sayesinde soylu olmuş kişi. Bunlar kimi zaman savaş meydanında kazandıkları başarının ardından yükselen avamdan gelen kişilerdi, kimi zaman da diğer altepettlardan gelen soylulardı.

Sandaletli keşişler: Fakirlik yeminlerinin bir sembolü olarak sadece sandalet giyen ya da tamamen yalın ayak dolaşan üyelere sahip dilenci tarikatlar.

Tacuba: Tlacopan'ın Tepanec altepetlini ifade etmek için İspanyolcada kullanılan terim.

Tecpan (N): Birebir tercümesiyle “lordun olduğu yer” manasına gelir. Başlangıçta yerel lordun sarayını işaret ediyordu. Fetihten sonra, yerel cabildonun toplandığı topluluk evini ifade etmek için kullanıldı.

Tenochtitlan (N): Aslında Texcoco Gölü’ndeki bir ada üzerinde Mexicalar tarafından kurulmuş küçük bir köy. Sonradan büyük bir devletin başkenti. Fetihten sonra, Mexico City şehrinin kurulduğu yer. Şehrin halkı Tenochca olarak adlandırılırdı.

Tepaneca (N): Meksika’nın merkezi havzasındaki büyük gölün batısında yaşayan Nahuatl konuşan etnik bir topluluk. Bu grup Azcapotzalco ve Tlacopan gibi iyi bilinenlerin de dahil olduğu birtakım seçkin altepetlı idare ediyordu.

Teuctli (çoğul teteuctin) (N): Toprakları ve takipçileriyle birlikte bir hanedanın lideri, lord.

Tlatoani (N): Tam manasıyla “konuşan kişi”, dolaylı olarak bir topluluk adına konuşan kişi. Bazen genel vali gibi yüksek bir İspanyol yetkisini işaret etmek için de kullanılırdı. Bu kitapta altepetlların başındaki hanedanların hükümdarları bu terimi ikame etmesi için “kral” sıfatıyla anıldı.

Tlaxcala (N): Merkezi vadinin hemen dışında kalan, Mexicalar ve müttefikleri tarafından fethedilmemiş büyük bir altepetl.

Tochtli (N): Sözlük anlamıyla “tavşan”. Kötü talihi ifade etmek için bir metafor olarak kullanılırdı. Ayrıca yılların dönüşümlü olarak kullanılan dört isminden biridir.

Tollan (N): Tam manasıyla “kamuşların yeri”, İngilizcede genelde “Tula” olarak adlandırılır. Merkezi Meksika’daki bir kentin adıdır fakat antik hikâyelerde, genellikle uzak geçmişin ütöpik bir topluluğunu ifade etmek için kullanılırdı.

Totonacs: Günümüzde Veracruz kentinde yaşayan etnik bir topluluk.

-tzin (N): Sevilen bir kişiye ya da mütevazı statüdeki bir tabiye, büyük çoğunlukla onurlandırıcı fakat bazen sadece sevgiyi göstermek için kullanılan Nahuatl dilindeki bir son ek.

Üçlü İttifak: On beşinci yüzyılda, Tenochtitlan, Texcoco ve Tlacopan’ın hâkim aileleri arasındaki ittifakı ifade etmek için kullanılan terim. Aslında formal bir ittifak ya da siyasi birlik yoktu ama ortada bir mutabakat olduğu kesindi.

TERİMLER

Viceroy ya da Virrey (İ): Yeni Dünya'nın herhangi bir bölgesine İspanya monarşisi tarafından gönderilen temsilci. Başlangıçta, Yeni İspanya'da ve Peru'da birer tane olmak üzere sadece iki tane vardı.

Visitador (İ): Müfettiş. İspanya kraliyeti tarafından güçler dengesini sağlamak maksatlı Amerika'daki yerel hükümeti denetlemek için gönderilen yetkililerdi.

Xiuhpohualli (N): Sözlük anlamıyla "yıl hesabı" ya da "yıllık hesap". Nahualar tarafından tarihlerini sözlü olarak aktarmak için kullanılan geleneksel bir anlatı türü. Fetihten sonra anlatılar genellikle yazılı metinlere dönüştürüldü.

Yeni İspanya: Merkezi, Mexico City şehri olan geniş kolonyal idari bölge. Günümüz Meksika'sının çoğunluğu kapsamaktadır.

Terminoloji, Tercüme ve Telaffuz Üzerine Not

YABANCILARA BİR HALKIN TARİHİNİ O HALKIN ANLAYACAĞI VE onaylayacağı terimlerle anlatmak birtakım sorunları beraberinde getiriyor. Bizim durumumuzda onların isimleri bile bir çıkmaza yol açıyor, teknik konuşmak gerekirse, “Aztekler” diye bir topluluk hiçbir zaman var olmadı. Hiçbir halk kendini böyle adlandırmadı. Bu isim, 18. yüzyılda âlimlerin İspanyollar geldiği zaman merkezi Meksika’ya hâkim olan halkı tanımlamak için kullanmaya başladığı bir terimdir. Bunun kullanımı sıklıkla kafa karıştırıcıdır. Zira kimileri bu terimden 18. ve 19. yüzyıldaki entelektüellerin kullandığı şekilde yararlanırken, kimileri de sadece baskın bir grubu tanımlamak için değil, ayrıca bu grup tarafından idare edilen herkesi -merkezi Meksika’nın büyük çoğunluğu boyunca yayılmış köyleri ve El Salvador’un güneyine kadar uzanan daha uzaktaki birkaç başka köyü- işaret etmek için de kullanılmaktadır. Aztek terimi, bu kitapta Tenochtitlan şehir-devletinden bütün bölgeyi ve de onlarla yakından müttefik olan merkezi havza-da¹ yaşayan herkesi kontrol eden halkı tanımlamak için kullanıldı. Aztek kelimesi, bir iletişim aracı olarak ümitsizce ihtiyaç duyulduğu başlıkta ve girişte görünmesine rağmen, kitabın geri kalanında bol keseden kullanılmadı. Eğer ben iktidara gelmiş etnik bir grup üzerine konuştuydum, onların kullandığı kelimeyi Mexica’yı (Me-SHEE-ka²)

- 1 Jeolojik olarak konuşursak, su için bir çıkışı olmayan esas havzayı çevreleyen dağlar zinciri. Öte yandan kaynakların çoğunluğu bölgeyi bir vadi olarak ifade eder ve ben de bazen aynısını yapacağım.
- 2 Kitapta yazarın parantez içinde verdiği Nahuatl dilindeki kelimelerin telaffuzu İngilizce okunuş kurallarına göre bırakılmıştır. (ç.n.)

kullandım. Eğer onların yakın müttefikleri hakkında konuştuysam da onları da yine bu isimle adlandırdım. Eğer tek bir dili ve bir kültürel görünümü paylaşan merkezi Meksika boyunca yayılmış ve hepsi olmasa da pek çoğu Mexicalar tarafından fethedilmiş bir halkı işaret edersem, kendilerini nasıl adlandırıyorsa (Nahualar [NA-wa]) onları öyle andım. Girişten sonra, *Aztek* terimini sadece geçmiş zamanların sonraki kavrayışlarını tartışırken kullandım; o zaman okuyucular “Azteklerle” ne olduğu ve onların ne yapmış olduğu hususunda genellikle ne düşünüldüğünü görecekler.

Kuzey ve Güney Amerika’da diğer herkesten önce uzun zaman yaşamış bütün halklara yönelik benzer bir mesele bulunmaktadır. Zaman içinde onlar hakkında konuşmak için farklı kelimeler kullanılageldi, bazıları alçaltıcıyken bazıları değildi. Günümüzde onların soyundan gelen çeşitli bölgelerdeki topluluklar, nasıl adlandırılmaları gerektiği hususunda genellikle farklı tercihlere sahiptirler. Kanada’da, İlk Uluslar ifadesi yeğlenmektedir ve Meksika’da ise yerli. Amerika Birleşik Devletleri’nde, bazıları Amerikan Yerlisi ve bazıları da Amerikan Kızılderilisi ya da sadece Kızılderili ifadesini tercih etmektedir. Her bir grup tercihleri için geçerli tarihsel sebeplere sahiptir. Bunların arasında tercih yapamam, bu sebeple alternatifli olarak bunların hepsini kullandım³.

Ayrıca kelimelerin tercüme edilmesine ilişkin alınması gereken sayısız karar bulunmaktaydı. Mesela, Mexicalar soylu bir ailedeki kadından bahsettikleri zaman onun soyun varislerini taşıyan kolundan geldiğini anlatmayı istediklerinde, o kadını *inhueltiuh* ya da “onların Büyük Kız Kardeşi” olarak anıyorlardı. Bu tabir İngilizce için kullanışsız kalıyor, bu yüzden Mexicaları tanıyanların çok iyi bildiği gibi onların dilinde tam olarak bu anlama gelen bir sözcük olmamasına rağmen, kelimeyi “prenses” ile ikame ettim. Bir başka örnekte, insanlar kutlama için bir akşam yemeği tertip ettiklerinde, icracılar tarihlerini anlatıp çeşitli tertiplerde şarkılar söylerdi. Aynı

3 Yazar kendisinin de belirttiği gibi Amerika’nın yerli halklarını ifade etmek için kitap içinde farklı terimler kullanmıştır. Bu terimleri Türkçeye aktarırken birbiriyle karışmaması için şu şablonu izledik: indigenous = yerli; Indians = Kızılderililer/Yerliler; Native American = Amerikan Yerlisi; American Indian = Amerikan Kızılderilisi; First Nations = İlk Uluslar. (ç.n.)

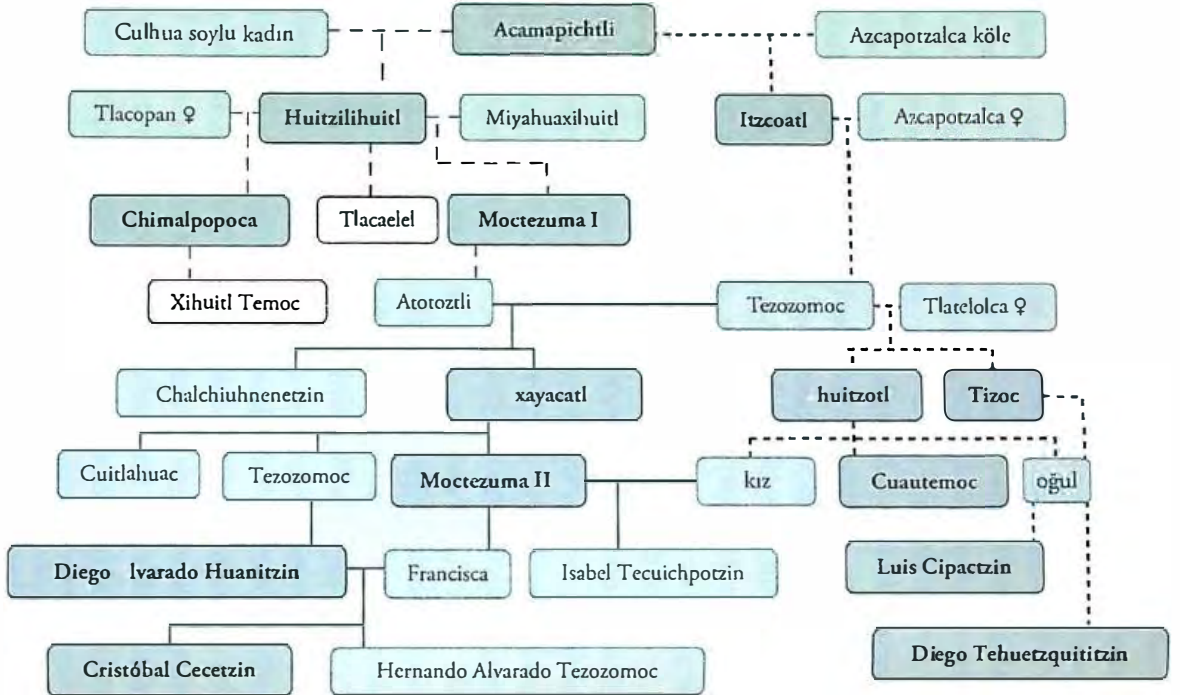
zamanda sanatçı olan bu tarihçiler hakkında yazdığımda, bazen onları “ozanlar” olarak ifade ettim fakat kimi hallerde onlardan “tarih anlatıcıları ve şarkıcılar” olarak bahsettim. Kısacası bu türden çeviri sorunları için kusursuz bir çözüm yoktur. Daha spesifik anlam arayan okuyuculara dipnotlar yardımcı olacaktır.

Şahısların yabancı dildeki isimlerini sunmak da zorluk çıkarmaktadır. “Chimalxochitl” kelimesi İngilizce konuşan insanların dilinde akıcı bir şekilde ifade edilemez. İsimle cesur bir şekilde boğuşan bir okuyucu ise cümlelerin anlamını kaçırabilir. Ama eğer kıza basitçe “Kalkan Çiçek” denilirse, çekici ve şairane isimler dünyasında hapsedilmiş mi olur? Ona “Elizabeth” ya da “Maria” isimleri konulmasını beklersek, onu nazıkçe küçümsemiş olmaz mıyız? Bu kitap, mümkün olan iki isim arasında gidip gelerek meseleyi çözme-yi denemektedir ama her zaman, aksi halde karmaşık hale gelecekse, İngilizce tercümesini kullanmaktadır.

Aztek diline ya da Nahuatl’a (NA-wat) ait herhangi bir kelime ilk kez kullanıldığında yaklaşık telaffuzu parantez işareti içinde verildi. Üç kural, okuyuculara Nahuatl kelimeleri nispeten kolay bir şekilde söylemekte yardımcı olacak. İlki, “tl” ünsüzü yumuşak bir şekilde telaffuz edilir; İngilizce’deki, en yakın dengi basit bir “t” sesidir. İkincisi, “h” sesinden sonra “u” harfi geldiğinde, maksat bir “w” sesi üretmektir. (Her iki kural da “Nahuatl” kelimesinin kendisinde örneklenmektedir) Son olarak dilimizdeki “sh” sesi Nahuatl dilinde “x” harfi ile gösterilir. Bu dilde “sh” sesi yaygın olduğu için, bu kurallı unutmamak okuyucuya oldukça fayda sağlayacaktır. Mesela bizim sıklıkla “Aztekler” olarak adlandırdığımız, kendilerini “Mexica” olarak adlandıran halkın ismi, Me-SHEE-ka olarak telaffuz edilirdi ve çiçek anlamına gelen “xochitl” kelimesinin telaffuzu da bu şekilde SHO-cheet olur. Bu güzel dile kendilerini layıkıyla maruz bırakmak isteyenler için, birtakım harika kitaplar bulunmaktadır⁴.

4 Kolonyal dönem Nahuatl’a kısa bir giriş için James Lockhart’ın ders kitabı *Nahuatl as Written*’a (Stanford, CA: Stanford University Press, 2001) bakınız. Bir yabancı olarak bu dil hakkında esaslı bir çalışmaya başlamak istiyorsanız dil okulu El Instituto de Docencia e Investigación Etnológica de Zacatecas (IDIEZ) aracılığıyla John Sullivan’a danışın. Bu enstitü Birleşik Devletler ve Meksika’da sınıflar açmaktadır. Kurumun sitesi: (<http://www.macehualli.org>)

TENOCHA KRALİYET AİLESİ

AZTEKLER

Yağmalanan İmparatorluk

CAMILLA TOWNSEND

Giriş

Tam teçhizatlı Mexica hükümet yetkilileri. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi, Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 67r.

Kâğıdın üzerinde bir oraya bir buraya giden tüy kalem zayıf bir çizik sesi, bir ke-
limeyi karalamak için garip bir açıda aniden geriye çekilince de neredeyse bir
gıcırtı çıkardı. Mürekkep leke bırakmıştı. Yazar durdu; düşünmeye ihtiyacı vardı.
Bu onun söylemeye niyetlendiği şey değildi. Ahşap masanın üzerinde yayılan
soluk kâğıt tomarına bakmaya başladı. Müellif bir zamanlar kuzeyin çorak ara-
zilerinden aşağıya inmiş göçmenlerin soyundan gelen bir Amerikan Yerlisi idi
fakat kendi hayatı atalarınınkinden oldukça farklıydı. 1612 yılıydı ve ızgaralı pen-
cerenin arkasında Mexico City'nin sokakları, renkli karolar, metal kapı tokmakları,
kerpiç duvarlar parlıtlı güneş ışıklarıyla yıkanıyordu. Kimileri İspanyolca, kimileri
de İspanyolların Kızılderili lisanı dediği "Mexicaca" ile gülüp konuşarak, işportada
mallarını satarak, çocuklarını acele etmeye teşvik ederek koşuşturuyorlardı. Don
Domingo ya da kendisini kimi zaman büyük büyük babasından aldığı isimle ad-
landırdığı gibi Chimalpahin, loş odasının içinde huzur doluydu. Meşguldü. İspan-
yolların gelişinden beri neredeyse yüz yıl olmuştu fakat aklındaki karakterler üç
yüz yıl önce yaşamıştı. Onları kendi tahayyülünde duymuştu. Mağlup olmuş bir
şef hakkından gelen bir adama yalvarıyordu: "Lütfen, kızıma acı." "*Xicmotlaoccolli-
li yn nochpochtzin*." Şef Azteklerin dilinde konuştu ve don Domingo onun söz-
lerini bu dilde kâğıda döktü. Mağlup olmuş şefe inanıyordu ve Chimalpahin'in
bizzat kendisinin şimdi yaptığı gibi onun da bir zamanlar yaşayıp nefes aldığını
biliyordu. Onun sadece birkaç yıl önce vefat etmiş sevgili büyükannesi İspanyol
fethinin hemen sonrasındaki yıllarda hâlâ küçük bir kızdı; çocukluğu bambaşka
zamanlardan gelmiş olan ataları ile doluydu. Bu yüzden don Domingo varlığı-
nın her zerresinde o zamanların efsanevi olmadığını biliyordu. Birisinin uzun yıl-
lar öncesinin olaylarını anlattığı, lime lime olmuş eski bir tomar kâğıttan ibaret

anlatıya bakmak üzere masaya eğildi. Sıkışık yazının ortasında doğru yeri bulmayı denedi. Yorgundu ve bir gün için dinlenmeyi düşündü ama sonra kendini zorladı. Amacı, dünya mirasının bir parçası olan kendi insanların tarihini muhafaza etmekten başka bir şey değildi ve daha yazacak yüzlerce sayfa vardı.

* * *

BİR ZİYARETÇİ MEKSİKA'NIN BAŞ DÖNDÜRÜCÜ YÜKSEKLİKTEKİ piramitlerinin birinden aşağı inerken, neredeyse bir Aztek prensesinin ruhunu hissetmeyi ümit eder. Seyahat etmeye daha az istekli bir insan ise bir müzeyi ziyaret ettiğinde, camın arkasından üzerine işlenmiş turkuaz gözleriyle canlanmış gibi görünen korkutucu bir çakmaktaşı bıçağa bakarak ya da sanatçı tarafından zıplamaya hazırlanırken yakalanmış küçücük bir altın kurbağaya hayranlık duyarak, antik Amerikan Yerlilerinin hayatları hakkında bir tezahür elde etmeyi umabilir. Fakat hiç kimse bir kütüphanenin kitap yığınları arasında düşmanlarıyla alay eden bir Aztek prensesini duymayı beklememez. Yine de bu yaklaşık olarak on beş yıl önce bir gün tam olarak başıma gelen şeydi.

Kütüphaneler, ister nadir deri ciltli kitap yığınlarına, ister bilgisayar dizilerine ev sahipliği yapsınlar, genellikle oldukça sessiz yerler olarak görülür. Öte yandan kütüphaneyi tüm zamanların en güçlü insan gelişimlerinden biri olan yazma eylemi tarafından yakalanmış ve sonsuza dek ulaşılabilir kılınmış dondurulmuş seslerin dünyası olarak görmek ona dair tezahürlerin farklı bir boyutudur. Bu bakış açısıyla bir kütüphane aniden gürültülü bir yere dönüşür. Teoride, dünyanın bildiği bütün konuşmaların parçalarını içerir. Gerçekte ise bazı konuşmaları duymak neredeyse imkânsızdır. Mesela çaresizce bir Aztek prensesinin ne haykırdığını ayırt etmeyi deneyen birisi bile genellikle güçlük çeker. Prensес acımasız bir kurban etme ile yüzleşmek üzere piramidin tepesinde belirir fakat genellikle sessiz kalır. Sahneyi dolduran ses, kızın o an düşünmüş ve inanmış olabileceğine emin olduğu şeyi bize söyleyen bir İspanyol'un sesidir. O kızın düşünceleri yerine, yazıları kütüphanenin raflarını dolduran keşişlerin ve *conquistador*ların sesini duyuruz.

Nesillerdir, antik Amerikan Yerlilerinin hayatları hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler, arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan objeleri incelemekte ve onlarla karşılaşır karşılaşmaz, Kızılderililer hakkında yazmaya başlayan Avrupalıların eserlerini okumaktadır. Âlimler başka hiçbirinden olmadığı kadar bu kaynaklardan hükümlere varmakta ve onları haklı saymaktadır. Fakat bu kaçınılmaz bir şekilde tahrifata yol açan tehlikeli bir uğraştır. Karşılaştırma yapmak gerekirse, sadece birkaç düzine arkeolojik kazı ve Fransızca ya da Latince yazılmış hiçbir şeye bakmaksızın yüzlerce İngilizce metne erişim ile ortaçağdaki Fransa'yı anladığını iddia etmek asla kabul edilebilir olmazdı.

Azteklerin ortaya çıkan fotoğrafı tüyler ürperticidir. Üzerine işlenmiş gözler bulunan çakmaktaşı bıçakları, kurban taşları, kafatası rafları ve diğer her şey tahayyülde silinmez görüntüler bırakmaktadır. Biz modern insanlar, onlara bakarız ve sonra uygun bir sahne -söylenen sözler, müzik ve bağlam- uydururuz. *Apocalypto* filminde tasvir edilmiş olan gibi bir vahşet partisini gözümüzün önüne getiririz. Ders kitapları benzer görüntüler sunup gençlere soylu yerel insanların böylesi bir vahşet rejiminden kurtulmayı istediklerini öğretir. 16. yüzyılda İspanyollar tarafından yazılmış olan kitaplar, okuyucuları benzer bir düşünceye inanmaya teşvik eder: *Conquistadorların* mağlup ettiği insanlar o kadar aşırı ölçüde barbardı ki tanrı insan doğasına aykırı her şeyi kapsayan medeniyetlerinin sonlanmasını buyurdu. Yerel topluluk içinde yaşayıp onların dilini öğrenmiş, daha anlayışlı gözlemciler tarafından yazılanlar bile hiçbir zaman tam anlamıyla tanıyamadıkları insanlara karşı lütufkârlıkla doluydu. Yazarlar Avrupalı beklenti kalıpları vasıtasıyla olayları yorumladılar; dolayısıyla Kızılderililerin seçimlerini en iyimser görüşle tuhaf buldular.

Aztekler, kitaplar ve çektiğimiz filmler içinde var olan dünyalarının görüntüsünde kendilerini asla tanıyamazlardı. Kendilerini kötü bir durum içinde ellerinden gelenin en iyisini yapan ve cesaret gösterip ödülleri toplayan mütevazı insanlar olarak gördüler. Evrenin önceden dört defa içe çekilerek patladığına ve sıradan bir insanın olağanüstü cesareti sayesinde doğan beşinci güneşin altında yaşadıklarına inandılar. Atalar torunlarına şu hikâyeyi anlattılar: "Her

şey karanlık içindeyken, güneş henüz parıldamıyorken ve şafak daha sökmemişken, tanrılar toplandılar ve kendi aralarında konuştular.” İlahlar karanlık içinde sürünen az sayıdaki insan ve hayvandan bir gönüllü istediler. Kendisini kurban edecek ve böylece yeni bir şafak meydana getirecek birine ihtiyaç duydular. Oldukça kibirli bir kişi, bir adım öne çıktı ve kendisinin yapacağını söyledi. Tanrılar “Başkası var mı?” diye sordular fakat soru sessizlikle karşılandı. “Kimse cesaret etmedi, başka hiç kimse ileri çıkmadı.” Tanrılar oturmuş onları dinleyen sessiz bir adamı çağırdılar. Onun adı Nanahuatzin (Na-na-WA-tzeen) idi. Kendisini bir kahraman olarak görmüyordu ama tanrılar geçmişte ona karşı iyi oldukları için seve seve vazifeyi kabul etti. İki kahraman kurban töreni için hazırlandı; mağrur kahraman güzel ve kıymetli teçhizatlar seçti fakat Nanahuatzin sadece kâğıttan süsler, kamışlar ve çam ağacı iğneleri tercih etti. Sonunda zaman geldi çatı. İki kahraman öne çıktı. “Alevler yükseltilmeye başlandı ve mağrur olan dehşete kapıldı. Korku içinde durdu, geri çekildi, tekrar gitti... tekrar denedi... fakat hiçbir şekilde yapmaya cesaret edemedi.” Tanrılar Nanahuatzin’e döndüler ve ona gözlerini diktiler. “Cesaretini topladı, gözlerini sıkıca kapattı ve yarı yolda durmadı.” Atladı. “Bedeni cazırdadı ve cızırdadı.” Tanrılar oturarak beklediler. “Sonra her tarafta gökyüzü kızarmaya başladı.” Ve doğuda güneş doğdu, onun yaşam veren ışınları her yere nüfuz etti. Nanahuatzin dünyadaki yaşamı kurtarmak için ne gerekiyorsa tantanasız onu yapmıştı⁵.

Aztekler tarih anlatımında ustaydı ve fetihten sonraki on yıllarda, 16. yüzyılda, hikâyelerinin büyük bir kısmını yazıya geçirdiler. İspanyol keşişler, onların gençlerine Roman alfabesinin yardımıyla fonetiği yazıya geçirmeyi öğrettiler. Aztekler de bu yeni aracı eski sözlü icraların pek çoğunu kâğıda dökmek için kullandılar. Bu İspanyolların esas niyeti değildi. Gayretli keşişler İncil’i çalışabilsinler ve Hristiyan inancını yaysınlar diye erkek çocuklarına alfabe-yi öğrettiler. Fakat Aztek öğrenciler bu uygulamalarla kendilerini

5 Fray Bernardino de Sahagún, *The Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*, ed. Arthur J. O. Anderson ve Charles Dibble (Salt Lake City: School of American Research and University of Utah Press, 1950–1982), 7:4–7.

kısıtlamadılar. Ataları standartlaşmış resim yazısı sembollerinden oluşan bir yazım geleneğine sahip olduğu için yazma prensibini benimsediler. Akordeon şeklinde katlanabilir harika görsel kitaplar hazırlamak üzere uzun süre çalıştılar. Bunlardan bazıları, keşişlerin kehanetlerinde kullanması ve bazıları da haraç ödemelerinin ve top-
rak sınırlarının kayıtlarını tutan görevlilerin istifade etmesi için üre-
tildi. Fethin ateşinde bu eserlerin hiçbirisi baki kalmadı ama önemli olduklarını kanıtlarcasına bir zamanlar var olmuşlardı: Aztekler he-
men bu yeni fonetik sistemi benimsemenin ne kadar değerli olabi-
leceğini anladılar. Bunu sadece İspanyolca değil, ayrıca kendi dilleri Nahuatl'da (NA-wat) seslendirdikleri kelimeleri ve cümleleri ya da istedikleri herhangi bir şeyi kaydetmekte kullanabilirlerdi.

Kendi evlerinin mahremiyetinde, İspanyolların bakışlarından uzakta, Nahuatl konuşanların sıklıkla yazdıkları şey tarihti. Fetih-
ten önce, Aztekler arasında “yıl hesabı” ya da “yıllık hesap” manası-
na gelen xiuhpohualli (shoo-po-WA-lee) adında bir gelenek vardı. Batılı tarihçiler bu kaynaklara “yıllıklar” adını verdi. Eski günlerde, eğitimli tarihçiler hâlâ hayattaydı ve saraylar ile tapınaklar arasın-
da bulunan avlularda toplanan halk meclislerinde halkın tarihinin rivayetlerini aktarırlardı. Yıl yıl dikkatle ilerlerdi; yüksek dramatik anlarda aynı zaman dilimini anlatmak için farklı bir konuşmacı öne çıkardı, ta ki birlikte ele alınan bütün perspektifler bütün olay dizilerine anlam kazandırana kadar. Gösterinin şablonu, yaşamlarının bütün açılarının dönüşümlü ve karşılıklı biçimini taklit ederdi: On-
ların dünyasında, vazifeler paylaşılr ya da bir ileri bir geri aktarı-
lırdı, böylece hiçbir grup durmadan memnuniyetsiz bir şeyle başa çıkmazdı ya da hiçbir gruba sürekli sınırsız güç tanınmazdı. Bu tür gösteriler genellikle daha büyük grupların ilgisini çekecek hikâyeleri anlatırdı: Şeflerin yükselişini ve sonra ölümlerini (eceliyle ya da zamansız), yaptıkları savaşları ve bunların sebeplerini, dikkat çeki-
ci doğa olaylarını, büyük kutlamaları ve korkunç idam cezalarını. Belli başlı konular yeğlense de metinler nadiren karakterden yok-
sundu: farklı topluluklar ve farklı bireyler değişik detaylarla metne dahil edilirdi. Siyasi ayrılıklar farklı düşünce tarzındaki liderlerin

arasındaki renkli diyaloglar vasıtasıyla sergilenirdi. Konuşmacılar bazen liderlerin repliklerini aktarırken sanki bir oyundaymış gibi anlatımı geniş zamana kaydırırldı. Zaman zaman, coşkulu dinleyicilerin cevaplamasını bekledikleri sorular sorarlardı⁶.

Fetihten sonra, Roma alfabesi öğretilmiş eğitimli gençler, bazı ihtiyarların söylediklerini yazıya geçirmeye başladılar. Dikkatlice onların sözlerini kâğıda kopya ettiler ve sonra bu folyoları özel bir rafta ya da İspanyolların getirdiği bir başka çok sevilen yenilik olan kilitli bir kutuda muhafaza ettiler. Kolonyal dönem devam ederken ve oldukça az sayıda insan eski günleri hatırlarken, anlatılar büyük olayların basitleşmiş bir yıllık kaydına dönüşürken üslup daha özlü bir hale geldi. Yazarlar hâlâ geleneksel yıl yıl anlatım tarzına inatla bağlıydı, genellikle eski rejimin takvimini kullanıyorlardı ve uzunca bir şerit halinde sayfanın yukarisından aşağısına ya da solundan sağına olayları kaydediyorlardı. Bu stil, Amerikan Yerlilerinin zaruri olarak döngüsel manadaki düşünsel kalıplarına ters düşüyordu; zira bunlar her zaman sebep sonuç teorileri öneren, okuyucuların ya da dinleyicilerin mevcut ana nasıl varılmış olduğunu anlamasında onlara yardım eden ve gelecekte ilerleme yollarını bulmak için geçmişe ilişkin neyi bilemeye ihtiyaç duyuyorlarsa onlara öğreten çizgisel kayıtlardı. Kimi yazarlar bizzat Aztek fatihlerin, kimileri onların müttefiklerinin ve tabilerinin, kimileri de düşmanlarının soyundan geliyordu. Fethe-dilmiş Chalco kentinden gelen don Domingo Chimalpahin, bu yerli tarihçilerden en üretken olanıydı. Diğer insanların fetih zamanına yakın yazmış olduklarını ve de insanların onun yazıya aktarması için sergilediği gösterileri kullanarak temiz hattatlığıyla yüzlerce sayfayı işledi. Gündüzleri İspanyolların kiliselerinden birinde onlar için çalışıyordu; fakat gece olunca zamanı kendisine aitti.

Uzunca bir süre, xiuhpohualli -yıllıklar- göz önünde bulundularak çok az şey yapıldı. Bunlar nispeten az sayıda insanın okuyabileceği bir dilde yazılmıştı ve tarihe yaklaşımları Batılılarınkinden

6 Bu sıra dışı kaynakları incelemeye adanmış bir eser için bkz. Camilla Townsend, *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive* (New York: Oxford University Press, 2016).

oldukça farklı olduğundan anlaşılmalari güç olabiliyordu. Böylece öteki kaynaklar tercih edilir oldu ve bunlara bakılarak bazı iyi kitaplar yazıldı⁷. Yine de Aztek tarihleri dikkatli bir incelemeyi hak etmektedir. Azteklerin adetlerinin aksine sabrı ödüllendirmektedirler.

Yıllıklarda, Aztekleri konuşurken duyarız. Şarkı söyler, kahkaha atar, bağırırlar. Onların yaşadığı dünya, belli anlarda öyle olmasına rağmen, doğal halinde dehşet verici ve saldırgan olarak karakterize edilemez. Oldukça etkili oldukları politika ve ticaret alanlarında karmaşık bir sisteme sahiplerdi. Tanrılarına karşı şükran doluydular fakat ilahlarının acımasızlıklarına bazen ağlayıp sızlanıyorlardı. Kendi halkı uğruna doğru şeyi yapmaları ve bireyler bazen bu özelliği göstermelerine rağmen, bencillikten utanacakları şekilde çocuklarını yetiştiriyorlardı. Yaşamdan minnet duyma olgusuna derinden bağlıydılar: Neşeyle dans ediyorlardı; kendi şiirlerini okuyorlardı; iyi bir şakaya bayılıyorlardı. Gelgelelim hafiflik, mizah ve ironi anlarını, acı ve ciddiyet dolu diğer olayların arasına serpiştiriyorlardı. Daha derin bir bozukluğa işaret eder görünen kirli bir zemine tahammül edemiyorlardı. En önemlisi de esnektiler. Vaziyet değişmeyi gerektirdiğinde şartlara uyum sağlamaya muktedir olduklarını tekrar tekrar kanıtladılar. Aztekler hayatta kalma konusunda ustaydılar.

* * *

BİR GÜN KÜTÜPHANEDE, CHIMALPAHİN'İN METİNLERİNDEN birindeki bazı Nahuatl kelimeleri aniden yere döküldü ve bir Aztek prensesinin düşmanlarına bağırdığını duydum. Esir alınmıştı ve kurban edilmeyi talep ediyordu. Şaşırtıcı bir biçimde gidişat normalde beklememin öğretildiği senaryodan saptı. Prens ne düşmanlarını tehdit ediyordu ne merhametsizce davranılan bir kurban gibi onlara boyun eğiyordu, ne de dindarlık taslayıp kaderci bir şekilde tanrılarını memnun etmek ve evreni bir arada tutmak için

7 Kitabın ek kısmı (Bilim İnsanları Aztekleri Nasıl İnceliyor?) önceki ilmi eserlerin sınırı ve derinliği hakkında bir fikir vermektedir. Ayrıca ikincil kaynaklar için bir rehber niteliğindedir. Okuyucular, notlarda listelenmiş spesifik başlıklarda çeşitli araştırmalara yönelik bir tanıtım bulabilirler.

ölmeyi söz veriyordu. Sonrasında yeterince okuyup anlamış olduğum belirli bir siyasi durum yüzünden öfkeden kuduruyordu ve cesaret gösteriyordu. O anda farkına vardım ki kendi sözleri vasıtasıyla tanımak üzere olduğum bu halkı eski kaynaklara -sessiz arkeolojik kalıntılara ve İspanyol kayıtlara- bağlı olarak uzun süredir dayatılan çerçevenin içine yerleştirmek fazlasıyla karmaşıktı. İnancıları ve uygulamaları koşullar değiştikçe farklılaştı. Sadece yaşadıkları olaylar hakkında onların konuşmasını dinleyerek gerçekten anlamaya başlayabilirdim. Kim oldukları ve neye inandıklarına dair kalıplaşmış bir anlayışla onların dünyasına yaklaşamazdım. Sonra da onların söylediği ve yaptığı her şeyi yorumlamak için bir anahtar olarak bu anlayışı kullanamazdım. Ancak onların tarihlerine dair kendi anlatıları üzerinden ilerleyip kendi kendilerine söyledikleri her şeye dikkatle ilgi gösterdikten sonra onların evirilen inançlarını ve onlara dair dönüşen algıları anlamaya başlayabildim.

Nahuatl dilindeki yıllıklardan istifade eden bu kitap, Azteklere ilişkin beş keşfi ortaya koyuyor. İlki, Aztek siyasi yaşamının dinle motive edildiği ve tanrıları mutlu tutmak için insan kurbanının gerekliliği inancının etrafında döndüğü yanılığının yanlış olduğu ve yıllıkların bu düşüncenin onlarda hiç de baskın olmadığını işaret ettiğidir. Geleneksel anlayışa göre, Aztekler gerekli sayıda kurban elde edebilmek için diğer toplulukları fethetmeleri gerektiği inancına sahipti. Ya da alternatif olarak, bazı alaycı tiplerin ileri sürdüğü gibi Aztekler sadece doğuştan gelen kontrol arzularını haklı göstermek için bunları yapmak zorunda olduklarını savunuyorlardı. Oysa Azteklerin kendi tarihleri, politik yaşamlarının tanrıların ya da tanrılar hakkındaki iddiaların etrafında dönmediğinin, aksine değişen güç dengelerinin gerçekliği etrafında şekillendiğinin farkında olduklarına işaret eder. Şeflerin pek çok eşe sahip olduğu bir dünyada, bir lider düzinelerce çocuğun babası olabilirdi. Bu oğlanlar arasında ortaya çıkan hizipler kişinin annesinin kim olduğuna bağlıydı. Bir şehir devletindeki daha zayıf bir hizip zaman içinde bir başka şehirdeki mağlup bir kardeş grubuyla müttefik olabiliyordu. Böylece birlikte baskın aile soylarını aniden devirip bölgenin siyasi haritasını

değiştirebiliyorlardı. Yıllıkların yazarları, neredeyse cinsiyet bazlı bu gerçekçi politika tarzı bağlamında Azteklerin bütün mücadelelerini izah ettiler. Kurban edilme ile karşı karşıya kalmakla sonları gelen savaş tutsakları, bu hakiki mücadelelerdeki tamamlayıcı zayırlardı. Sadece sona doğru, Aztek kuvveti katlanarak büyüyünce, halka açık korkunç bir beyanda bulunmak için düzenli aralıklarla vahşi bir şekilde düzinelerce kurbanın öldürüldüğü bir anlayış ortaya çıktı.

İkincisi, Aztek dünyasındaki kimi insanları kötü ve diğerlerini iyi olarak varsaymak gibi problemli bir eğilim bulunmaktadır. Güzel şiirler diyarında, korkunç savaşçıların, Meksikalı mısır çiftçilerinin ya da köle sahiplerinin yan yana hoşgörülü yaşamasını başka ne açıklayabilir ki? Ama aynı bireyler bir mevsim çiftçi ve başka bir mevsim savaşçı olabilirdi; gün batımında deniz kabuğuna üfleyip derin şiirler okuyan adam, o akşamın ilerleyen saatlerinde korkmuş bir köle kızı yanına çağırabilirdi. Öteki baskın kültürler gibi onlar da şiddeti büyük oranda politik dünyalarının sınırlarında uyguladılar ve bu seçim, boş vakitlere ve şiir yazma enerjisine sahip, aromatik çikolata içecekleri hazırlayan ve bazen erdemi tartışan vatandaşlarla dolu, parlak bir şehrin büyümesine ve gelişmesine imkân veren zenginliği yarattı.

Üçüncüsü, Avrupalıların böylesi bir krallığı nasıl yıkabildiği sorusu üzerine çok şey yazılıp çizildi fakat her bir âlim kuşağı Azteklerin kendi yazınlarında açık bir şekilde farkında oldukları gerçeğin belirli noktalarını görmezden geldi. 20. yüzyılın sonlarına kadar tarihçiler düzenli olarak onların bilgili strateji oluşturdıklarına dair çok sayıda kanıtı görmezden gelerek Aztekleri kadercilik ve mantıksızlıkla suçladılar. Daha yakın dönemlerde, Azteklerle karşı var olan umumi nefret yüzünden diğer insanların İspanyollarla ittifak yapıp onların mağlup olmasına sebep olduğu varsayılmaktaydı. Ancak Aztek kraliyet ailesi bölgedeki neredeyse her bir yönetici aile ile akrabaydı. Kimi insanlar onlardan nefret etti ama başkaları da onlar gibi olmaya özendi. Tarihsel yıllıkların her yerinde görünen şey şudur ki, henüz gelmiş İspanyollar karşısında hızlı değerlendirme gerektiren büyük bir teknolojik güç dengesizliğinin farkındalığıdır. Bazı düşüncelere göre, bütün savaşları bitiren bir savaşın olması

muhtemeldi ve yeni bir siyasi döneme girildiğinden dolayı pek çok grup galiplerin tarafında olmak istedi.

Dördüncüsü, İspanyollarla yürütülen savaşı atlatanlar ve Avrupa kökenli hastalıkların yarattığı ilk büyük salgında hayatta kalanlar, güneşin doğup batmaya devam ettiğini ve hâlâ yaşamlarının geri kalanıyla yüzleşmeleri gerektiğini anladıklarında şaşırdılar. Kendilerine acımak için zamanları yoktu. Hayatta kalan çocuklar, kendi beklentileriyle birlikte büyüdüler ve felaketten beri doğan çocuklar atalarını korkutmuş olan olayların hatıralarına sahip değillerdi. Şaşırtıcı bir biçimde, yıllıklar, okyanusun karşı kıyısından gelen halk tarafından getirilmiş yeni yiyecekleri, teknikleri, hayvanları ve malları denemeye istekli olanların sadece gençler olmadığını göstermektedir. Örneğin, yabancılar gelip fonetik alfabenin önemini kavramalarını istediklerinde ya da evvelki herhangi bir kanodan daha büyük bir gemi yapmak veya piramit şeklindense dikdörtgen kule inşa etmek için yeni yöntemler gösterdiklerinde adapte olanlardan bazıları zaten yetişkindi. Herkes bu olağanüstü merak ve pragmatizmi sergilemedi ama pek çoğu bunu yaptı. Dahası halk, İspanyol yaşantısının daha kullanışlı öğelerini benimsese bile, kendi dünya görüşünü korumada usta olduğunu ispatladı.

Sonunda, sonraki iki nesilden daha da fazla insan, İspanyolların getirdiği doğal maddeleri işlemeye dayalı ekonomik politikaların muazzamlığıyla ve de daha olgun hale gelmiş ırkçı adaletsizlikle boğuşmaya zorlandı. Yine de o zaman dahi yok edilemediler, aksine adaptasyon gösterme özelliklerini korudular. Başka zamanlarda ve mekanlarda yaşamış pek çok insan gibi akıllarını yitirmemek için yeni gerçeklikleriyle barışmayı öğrenmek zorundaydılar. Torunlarının jenerasyonundaki tarihçi Chimalpahin gibi belirli figürler, halklarının tarihine dair hatırlayabildikleri her şeyi tamamen kaybolmaması için yazıya geçirmeye kendilerini adadılar. İspanyollar onları böyle görmese de gerçek âlimlere dönüştüler. Onların çabaları sayesinde halklarının bir zamanlar düşündüklerini yeniden inşa etmek şimdi mümkün. Kısacası, Aztekler belki fethedildi fakat aynı zamanda kendilerini kurtardılar.

* * *

BİR ZAMANLAR, YILDIZLI AKŞAMLARDA GÖSTERİ YAPAN Aztek tarih anlatıcıları, tarihten çıkartacağımız herhangi bir dersin ötesinde tarihin kendisinin zaten heyecan verici olduğunu ilk anlatanlar olabilir. İnsanoğlunun draması, doğası gereği iyi bir hikâye meydana getiriyor ve Aztek tarihi bu hususta bir istisna teşkil etmiyor. Bir Aztek tarihinin en temel özelliği, bir zamanlar güçlüyken tarif edilemez bir felaketle karşı karşıya kalan ve ellerinden gelenin en iyisini yaparak hayatta kalan insanların deneyimlerini keşfetmesidir. İspanyol fethi, tüm önemine rağmen ne esas hikâyedir ne de kökten bir son. Aztek halkı fethin öncesinde yüzyıllarca yaşadı ve hâlâ aramızda yaşamaya devam ediyor. Bugün yaklaşık 1,5 milyon insan onların dilini konuşmaktadır; çok daha fazlası ise kendilerini Azteklerin varisi olarak saymaktadır. Azteklerle ilişkin kitaplar geçmişte ya sadece son bölümünde fethin anlatısına bağlanan evvelki olayları ele almaktadır ya da Colomb öncesi zamanları ve Avrupalıların varışı ile Meksika'nın fetih öncesi incelemesini sunan bir giriş bölümüyle başlamaktadır. Bu kitap fethin travması hakkındadır fakat aynı zamanda herhangi bir yıkıcı savaşta yaşanan tecrübenin doğasını yansıtan bir paradoks olan hayatta kalma ve devamlılık üzerinedir. Burada, İspanyol fethi ne giriş ne de iklimi yansıtırma amaçlı ele alınmaktadır. Aksine anlatının merkezindedir.

Hikâye uzak geçmişte başlamaktadır. Antik zamanlarda, büyük Mezoamerika dünyasının ticaret sistemi bugünkü Utah şehrine kadar uzanmaktaydı. Örneğin sıklıkla yeşim taşı olarak andığımız kıymetli mineral, Meksika'nın merkezi havzasından bugünkü New Mexico eyaletindeki Chaco Kanyonu'nun içindeki kutsal alana kadar ticaret yolları üzerinden ulaşmaktaydı. Kuzeyden çıkarılan turkuaz ise güneye kadar yayılmaktaydı. Merkezi Meksika'nın büyük mısıır çiftçisi devletlerinin çöküşünün haberi ağızdan ağıza bugünkü Birleşik Amerika'nın güneybatısında yaşayan hareketli göçebe halklara kadar ulaştı. Büyük topluluklar, kuraklık ya da baskın dönemlerinde, söylentilere kulak vererek bereketli toprakları fethetmek ve yeni hayatlar kurmak için güneye indiler. Atları yoktu; dolayısıyla göçleri esnasında az yükse seyahat etmeyi, baş döndürücü bir hızla

ilerlemeyi ve ölümcül taktikler uygulamayı öğrendiler. Dalga dalga gelerek merkezi havzayı ele geçirdiler ve liderlerinin isimleri ile onlara öğüt veren tanrıları efsaneler şeklinde tarihe geçti. Gözü pek ve yenilikçi yeni-gelenlerin fikirleriyle eski mısır çiftçilerinin uygulamalarını bir potada eriten bir dizi medeniyet ortaya çıktı. Kuzeyden gelen göçerlerin sonuncusu Mexica (Me-SHEE-ka) olarak adlandırılan bir gruptu. Geç gelişleri onları merkezi havzanın bölük pörçük insanları haline getiren sebep olabilir, zira anlattıkları hikâyelere göre bir zamanlar mazlum olmaktan gurur duyuyorlardı ve yükseleceklerine yemin ediyorlardı.

Merkezi havzanın halkları, iktidara ve kaynaklara ulaşmak için birbirleriyle yarışıyorlardı; siyasi ittifaklar ortaya çıkıyor ve bozuluyordu. İttifakı korumak için düşmanla evlenen bir kadın aniden anlaşmaların değişmiş olduğunu fark edebiliyor ve böylece kendisini cariyeye konumuna düşmüş bulabiliyordu. Ancak onun oğulları değişimi kabul etmeyip bunun yerine iktidar için savaşmayı seçebiliyorlardı. Mexicaların bir hükümdarının köle bir kızdan doğma oğlu olan Itzcoatl (Eetz-CO-wat), bölgede mevcut olan ayrılıklardan akıllıca faydalandı ve böylece kendi soy dalının ön plana çıkmasını sağlayabildi. Bu dünya değişmez ve sabit inanışların dünyası değildi, aksine erken Avrupa'daki gibi değişen ve sürekli başkalaşan bir dünyaydı. Halkın dini hem vahşi hem de harikaydı. Sahip oldukları için tanrılara şükretmek amacıyla bazen insanların kurban edildiği aşırı törenler yapıyorlardı. Yine de kendilerini ölüme değil, insanların hayatını korumaya ve gelecekleri için çalışmaya adanmışlardı.

1400'lerin sonlarında, Mexicaların bir gölün içindeki adada yer alan köyleri üç köprüyle karaya bağlanan dünya çapında bir şehre dönüştü. Harika boyanmış ve nefes kesen bahçelerle çevrili piramitler her yandan yükseliyordu. Hükümdarın kütüphanesi yüzlerce kitaba sahipti ve sarayda yapılan müzik ve dans şehre şöhret kazandırıyordu. Yine de bütün bu güzelliği ve yüksek kültürü mümkün kılan şey, Mexicaların idarecilerinin artan bir şekilde aldığı gaddar tedbirler, sıkılaştıran bürokratik organizasyon, yaşamın çeşitli alanlarındaki denetim, seyircilerin önünde sergilenen ritüelleştirilmiş

şiddet ve krallıklarının sınırlarında yürütmekten korkmadıkları sa-
vaşlardı. Vadinin içindeki yaşam istikrarlıydı ve insanların bazıları
gerçekten büyük sanatkarlardı. Ancak Mexicalar, dünya tarihindeki
karşılaştırılabilir pozisyondaki diğer pek çok halk gibi yarattıkları
dünyanın savaş yüzü gören kıyılarında yaşayanların kaderini çok da
düşünmemeyi tercih ettiler.

İspanyollar bu arenaya ilk kez 1518'de ve daha ciddi niyetlerle
1519'da yelken açtılar. Bu noktada kitabın kronolojisi sıklaşıyor: Bi-
rinci bölümden üçüncü bölüme kadar onlarca yıl ele alınmaktadır ve
altıncı bölümden sekize kadar da aynı durum geçerlidir. Ancak iki
orta bölüm, dört ve beş, 1518'den 1522 yılına kadarki zamanı kapsa-
yan İspanyolların gelişini detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu kısım
belki de belli açılardan fiyakalı *conquistador*lara çok fazla güç veriyor
ama bu Mexicalar için kesinlikle kritik bir zaman ve dikkatli bir dü-
şünüşü hak ediyor. Hernando Cortés'in gelişinin hikâyesi birçok kez
anlatılmış olsa da burada farklı şekilde ele alınmakta ve Kızılderili-
ler adına manevi kayıptan ziyade askeri bir hikâye sunulmaktadır.
Mexicalar Tanrı Quetzalcoatl'ın aralarında yürüdüğüne inanmıyorlar
ya da Hz. Meryem'in veya azizlerden birinin görüntüsünden etkilen-
miyorlardı. Kral Moctezuma basitçe yeni-gelenler karşısında kendini
daha az askeri güce sahip bir pozisyonda buldu ve bunun hemen
farkına vardı. Hikâyenin bir kısmı Mexicaların düşman kabul etmiş
olduğu insanların üzerinden ilerlemektedir. Bunlar arasında İspan-
yolların Malinche olarak adlandırdığı genç bir kız vardı ki İspanyol-
ların gelişinden önce halkı Moctezuma'nın şiddetli baskısı altınday-
dı. Malinche İspanyolların gelişinden sonra onlar için tercümanlık
yapması dolayısıyla anlatımımızda önemli bir yer tutuyor.

İspanyollara karşı yürütülen savaş süreci –Malinche ve Mocte-
zuma'nın tutsak kızı da dahil- her türlü insanın hayatta kalmak için
ellerinden gelenin en iyisini yaptığı korkunç bir dönemdi. Savaşın
yıkıcılığından başka, İspanyollar tarafından getirilen çiçek hastalı-
ğından kaynaklanan toplu ölümler bazı yerlilerin herkesin öleceğine
inanmasına yol açtı... ama ölmediler. Yeni-gelenleri tanımaya başla-
mış bireyler, merkezi havzanın halkına -Mexicalara ve şimdiye kadar

onlara sadık kalmış halk kitlelerine- barışı seçip hayatta kalmaları yönünde nasihat vermeye başladılar. Heybetli hükümdarlar olarak İspanyollar bir kazanç sunabilirlerdi. Onlar Mexicalardan bile daha güçlüydü. Bu sadece İspanyolların onları mağlup edebileceğine değil, aynı zamanda kontrol ettikleri bölgelerdeki köyler arası bütün savaşların sonlanmasını sağlayabilecekleri anlamına da geliyordu. Pek çokları bu ihtimali seçti ve böylece galibiyeti yeni-gelenlere teslim etti.

İspanyolların zaferinden sonraki ilk on yıllarda, halk pek çok açıdan önemli değişimlerle karşı karşıya kaldı ama yaşam başka yönlerden oldukça alışlagelen şekilde devam etti. Bu süreç mekândan mekâna ciddi ölçüde değişiklik göstermekteydi. Örneğin, Mexicaların büyük şehrinde, Moctezuma'nın kızı ve Malinche umutsuzluğu uzaklaştırıp kibirli ve güçlü yeni-gelenlerin yanında yeni yaşamın tehlikelerini savuşturmak için çaba göstererek ellerinden gelenin en iyisini yapıyorlardı. Öte yandan o ana kadar büyük oranda doku-nulmamış doğudaki küçük bir kentte yaşayan ve keşiflerden Roma harflerini öğrenmiş olan genç bir adam, sakince babasına bununla yapılabilecek her şeyi öğretiyordu. Birlikte çalışarak, okunabilir ilk Nahuatl kitabını yazdılar. Bu değişim çağında çatışmalar çoktu.

Amerika'da, Avrupalıların herhangi bir bölgeye ilk yerleştikleri süreçte, yaklaşık bir kuşak boyunca yerliler neredeyse her zaman aralıksız direniş gösterdi. Bu durum Aztekler için de geçerliydi. Mexica meselesinde, 1560'lar tekrarlayan krizler demektir. Merkezi havzada, bu dönemde ilk kez Mexicalara fethedilmiş herhangi bir halk kadar büyük bir vergi ya da haraç ödemeleri gerektiği söylendi. Hem erkekler hem de kadınlar tarafından yapılan eylemler pek çoğunun hapsedilmesine ve sözleşmeli köle olarak satılmasına yol açtı. İspanyollarla tartışmalarına ilişkin tuttukları kayıtlar, güçlü ve etkili bir biçimde yerlilerin içinde bulunduğu hem öfke hem de acı duygularını yansıtmaktadır. Hayatları kendileri gibi isyanı düşünen ötekileştirilmiş İspanyollarınki ile kesişti. Günümüzde basınçlı su ile yapılan işkenceler gibi ortaçağ mahkemelerinin adli davalarındaki benzer boğulma simülasyonu ile Malinche'nin Hernando

Cortés'ten olma oğluna vahşice işkence edildi. 1560'ların sonlarına doğru, Kızılderililer İspanyollara acılarının sınırlarını belli etmiş, öte yandan İspanyollarda onlara özgürlüklerinin sınırlarını göstermişti.

1600'e gelinirken, Avrupalılardan önceki günleri hatırlayan son insanlar ya ölmüştü ya da ölüyordu. O zaman torunları arasında geçmiş dünya hakkında bildikleri şeyleri yazıya geçirme yönünde büyük bir çaba patlaması meydana geldi. Bu tarihçilerden biri, Chalcolu bir Kızılderili olan ve şehrin güney kapısındaki San Antón Kilisesi'nde çalışan don Domingo Chimalpahin idi. Bir başkası Moctezuma'nın torunu olan don Hernando de Alvarado Tezozomoc idi. Yazdıklarından bazıları, içinden geçtikleri kolonyal dönemin etkileyici ve korkutucu bir anlatısını oluştuyordu. Öte yandan bu tarihçilerin el yazmaları kendi çalkantılı zamanlarının kaydından daha fazlasını sunmaktadır. Bunlar bazı yerli insanların başlarına ne gelmiş olduğu hakkında ne düşündüklerine ve geleceklerini nasıl tasavvur ettiklerine ilişkin en azından kısa bir bakış ortaya koymaktadır. Onlar yerel entelektüeller olarak uzun bir süre için analitik olarak olayları yazan son kişiler olacaktı. Sonrasında, hatırlanan öfkenin birikiminin ihtilal ve isyan olarak gün yüzüne çıktığı ve nihayetinde antik geleneklerin yeni görünümünün belirdiği 20. yüzyıla kadar, fakirlik ve baskı büyük oranda yerli toplumu içinde egemen olacaktı.

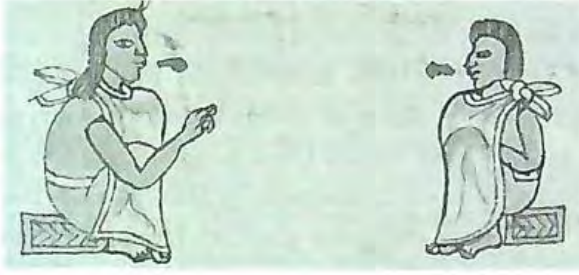
Azteklerin hikâyesi görkemli ve kapsamlı bir manzaraya sahipti fakat bireyler olarak tarihi bizzat yaşamış gerçek insanlarla da doluydu. Kabul edilmelidir ki, bazen bu bireyleri bizim bakış açımızdan çözümlemek zordur. Her bölüm, bize oldukça yabancı olan bu insanların dünyasına dikkatli bakmayı kolaylaştırmak için bir zamanlar yaşamış olan her bir insan hakkında kısa bir hikâye yaratmak üzere çeşitli kaynakları kabataslak bir araya getirerek başlamaktadır. Bu kurguya dayalı bir harekettir ve belki de bir tarih kitabı için tehlikelidir. Bununla beraber uzun süredir ölü herhangi birinin ve hatta iyi tanıdığımızı söylediğimiz kralların ve başkanların dünyasını geri çağırarak da hayalperest bir girişimdir. Yabancı topraklarda uzun mesafeleri aşmayı denemeden önce yapabildiğimiz kadar

AZTEKLER

çok şeyi öğrenmeye dikkat etmek, inanıyorum ki, yapılması doğru bir harekettir. Chimalpahin'in dünyasını ve büyükannesinin kuşağınınkini dikkatle yeniden inşa ederek sadece içerik bağlamında değil, tonlama bakımından da onların ne söylediklerini daha açık bir şekilde duyabiliriz. Chimalpahin ve akranları yazılarında açıkça söyledikleri gibi gelecek kuşakların onları duymasını istediler ve bu yüzden okuyucular olarak söylediklerine kulak vermeliyiz. Fakat bunu kendimiz adına da yapmalıyız. Zira zamanın uzaklığı ve farklılığının yarattığı uçurumunun iki yakasından başarılı bir şekilde birbirimizi duyduğumuzda bizim mi yoksa onların mı daha yetkin olduğunu kim söyleyebilir? Bağlantımızın koptuğu insanların perspektifini kavradığımız her vakit, kendimizi hem daha bilge hem de daha güçlü hale getirmiyor muyuz?

Yedi Mağara'dan Gelen İz

1299'DAN ÖNCE

İki Nahuatl şefi birbirleriyle konuşuyorlar. Bodleian Kütüphanesi,
Oxford Üniversitesi, Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 60r.

Kız, sevdiklerinin sesini kafasının içinde duydu. Onu sevdiler, şarkı söylediler, ona parıldayan değerli bir taş, onların ışığı, ipek tüyü olduğunu söylediler. Artık onların sesini bir daha duymayacağını biliyordu. Başına bunun gelebileceği, bir gün savaşta esir alınabileceği, her şeyi kaybedebileceği ve her çiçeğin kırılgan olduğu hususunda onu uyarmışlardı. Şimdi kesinlikle en kötüsü başına gelmişti. Dehşet, bir an için zihnini bomboş bırakmıştı. Ancak birkaç saat uyuduktan sonra, annesi ve büyükannesinin öğretmiş olduğu gibi yapması gereken şeyi kendisine hatırlattı.

* * *

BÖYLECE 1299 YILINDA, KALKAN ÇİÇEK KENDİ ÖLÜMÜYLE yüzleşti ve soylu bir kadına uygun bir haysiyet ve tarz ile dünyevi yaşamdan ayrılma cesaretini buldu. En azından halkı pek çok nesil boyunca onun hakkında böyle söylüyordu¹. Bazen Chimalxochitl

¹ Bu hikâye, dönemi anlatan 16. yüzyıla ait günümüze ulaşmış neredeyse bütün Mexica yıllıklarında bulunmaktadır. En detaylı rivayet, *Unos annales [sic] de la nación Mexicana*, ed. Ernst Mengin (Copenhagen: Einar Munksgaard, 1945) içindeki muhtemelen en eski dizi olan *Annals of Tlatelolco*'da (fol. 8 ve 8v) yer almaktadır. Hikâyenin diğer versiyonları için bkz. *Codex Aubin*, ed. Charles Dibble,

(Chi-mal-SHO-cheet, Kalkan Çiçek) olarak değil, daha yiğitçe olan ve Kalkantaşıyan Çiçek manasına gelen Chimalexochitl (Chi-mal-eh-SHO-cheet) adıyla anılıyordu. Altı ya da daha fazla kuşak geriye uzanan ataları, güneybatı Amerika'nın kurak ve savaşla yıpranmış topraklarını terk edip söylentilerde bahsi geçen güneydeki bereketli toprakları aramak için geniş çöl boyunca seyahat etmiş olan son insanlar arasındaydı. Ataları Meksika'nın merkezi havzasına gelmeden önce ilk göçten beri yaklaşık 200 yıl geçmişti ve toprağın bereketine dair hikâyelerin gerçek olduğu kanıtlanmıştı. Burada değerli mısır kolayca büyümekteydi. Ancak en iyi toprakların kuzeyden gelen diğer savaşı gruplar -tıpkı Kalkan Çiçek'in büyükbabası ve halkının savaşçıları kadar ok ve yay kullanmada iyi olan insanlar- tarafından hâlihazırda fethedilmiş olduğunu gördüler. Daha iyi bir alternatifi yokluğunda, Kalkan Çiçek'in ataları diğer halkların savaşlarında mücadele etmek üzere paralı askerlik yapmaya başladılar. Karşılığında kamplarının rahatsız edilmemesi, bir miktar geyik avlama ve biraz mısır ekme hakkı elde ettiler.

Ancak 1299 yılı Kalkan Çiçek'in halkına talihsizlik getirmişti. Sonraları bir hikâye anlatıcısının söylediği gibi her şey İki Kamış yılında değil, aksine Bir Tavşan yılında meydana gelmişti. Bir Tavşan her zaman felaket ile ilişkilendirilir; hatta bu hususta eski bir deyiş de vardır: "Biz gerçekten 'bir tavşanlandık'", yani "Biz gerçekten ay-vayı yedik." O yıl, Kalkan Çiçek'in babası insanların korku içinde yaşamaktan kurtulmayı başaracakları kadar güçlenmiş oldukları hükmüne vardı. Kendisini bağımsız bir kral ya da şef, bir *tlatoani*

Historia de la Nación Mexicana (Madrid: Porrúa, 1963), 32; *Codex Chimalpahin*, ed. Arthur J. O. Anderson ve Susan Schroeder (Norman: University of Oklahoma Press, 1997), 2:76. Son ikisi aynı sözlü malzemeyi de paylaşmaktadır. Üç metin hakkında daha fazla bilgi için ekte yer alan günümüze ulaşmış yıllıkların açıklamalı bibliyografyasına bakınız.

- 2 Yıllıklarda bunun oldukça eski bir ilişkilendirme olduğuna dair kanıtlar vardır. Öte yandan bunun geriye dönük olarak uygulanmış olması da ihtimal dahilindedir. Zira 15. yüzyılın ortasındaki şiddetli bir kuraklık, bu isimdeki bir yılda başlamış gibi görünmektedir. Farklı tarih anlatıcılarının gerçekleştiğini düşündükleri belirli olayların yıllarında izleyicilerin beklentilerini daha iyi karşılamak için değişiklik yaptığı kesindir.

(tla-to-WAN-ee) yani “konuşmacı”, dolaylı olarak grubun sözcüsü olarak ilan etti. Onun bu tebliği artık daha fazla başkalarına haraç ödemeyeceği ve başkası için paralı askerlik yapmayacağı manasına geliyordu. Hatta bu kararında ciddi olduğunu ispat etmek için en güçlü şefin bölgesini taciz etti. Kimileri önde gelen şefin kızını isteyecek kadar ileri gittiğini fakat kız geldiğinde onu kurban ettiğini söylemektedir³. Yeni tlatoani çılgin bir adam değildi, dolayısıyla tacizinin güçlü adamların müttefiklerinden birine saldırmak veya bunların doğrudan emirlerinden birine uymamak şeklinde olması oldukça muhtemeldir. Kibirli hareketi her ne olursa olsun, önemli bir muhakeme hatası olduğu sonradan açığa çıktı.

Culhua (CUL-wa) halkının kralı Coxcox (COSH-cosh) bizzat komuta ettiği bir savaş birliğinin başında birdenbire ortaya çıkan bu insanları mahvetmeye geldi. Birlik, uyum içinde çalışan altı topluluktan gelen savaşçılardan oluşuyordu. Sadece mağlup etmiş oldukları kentlere tutsak olarak götürmek için ayırdıkları birkaç savaşçı dışında herkesi acımadan öldürdüler. Genç kadınlar cariye yapılmak üzere paylaşıldı. Kalkan Çiçek ve babası Huitzilihuitl (Wee-tzil-EEweet, Sinekkuşu Tüyü), en önemli Culhua kenti olan Culhuacan’a gönderildi. Huitzilihuitl’in kalbi, parçalanmış kıyafetleri yüzünden vücudu gözüken ve rezil bir duruma düşmüş kızı için ağlıyordu. Coxcox’a kızına merhamet etmesi ve ona giyecek bir parça kıyafet vermesi için yalvardı. Coxcox dönüp kıza baktı ve sonra güldü. Halk onu her zaman şunu söylerken hatırladı: “Hayır, olduğu gibi kalacak.”

Böylece Kalkan Çiçek, gözetim altında, elleri ve ayakları bağlı, kaderinin ne olacağını bekler halde kendini buldu. Eziyeti uzatan günler gelip geçti. Culhua halkı, savaştan kaçmış olanları civardaki bataklıklarda arıyordu. Onların çoğunu açlığın ortaya çıkartacağına güveniyorlardı ve öyle de oldu. Culhuacan’a birer birer gelmeye başladıklarında -kimileri tutsak edildi, kimileri de kendi iradeleriyle

3 Bu hikâye Diego Durán’ın İspanyolca savaş metninde yer almaktadır. Durán, Nahuatl konuşabiliyordu ama bir Nahua değildi. Buna rağmen söylediği şeylerin bazıları Nahua kültürel beklentileri ile yakınlık göstermekteydi. Bkz. Fray Diego Durán, *The History of the Indies of New Spain*, ed. Doris Heyden (Norman: University of Oklahoma Press, 1964), 37.

teslim olarak yaşamları karşılığında köle olmayı teklif etti-, Kalkan Çiçek hâlâ berbat bir vaziyette tutsak olarak tutuluyordu. Halkından hiç kimse orada olup onu görmüyorken buna katlanabiliyordu ama artık dayanamıyordu. Halkından birinden ona biraz tebeşir ve kömür getirmesini istedi. Muhafızlar bu isteğinin yerine getirilmesine izin verdi. Belki de o an talebine göz yumacak kadar keyifleri yerindeydi. Eli kolu bağlı haldeki kız güçlkle vücudunu siyah ve beyaz malzemelerle eski usullere uygun şekilde boyadı. Sonra ayağa kalktı ve “Beni neden kurban etmiyorsunuz?” diye bağırdı. O hazır, tanrılar hazır. Culhualar sanki eylemi yapmaya cesaretleri yokmuş gibi gecikerek sadece kendi şereflerini lekeliyorlardı. Sonraları ozanlardan bazıları Culhuaların kızın sözleriyle aşağılandığını ve onu susturmak isteyerek odun yığınına hazırladıklarını söyler. Başkaları ise kendi halkı arasından bazılarının kendi hayatlarından ziyade onun onuruna daha çok değer verdiğini, bu yüzden öne çıkıp onun isteğiyle bu işi kendilerinin yaptığını söyler. Alevler yükselirken Kalkan Çiçek dik durdu: Artık kaybedecek hiçbir şeyi yoktu. Gözyaşları yanaklarından süzülürken düşmanlarına bağıyordu: “Culhuacan halkı, ben tanrılarımın yaşadığı yere gidiyorum. Benim halkımın nesillerinin hepsi harika savaşçılar olacak, göreceksiniz!” O öldükten sonra, Culhualar onun kanını yıkadılar ve küllerini süpürdüler ama içlerinde onun sözlerinin uyandırdığı dehşeti kıyamadılar.

Uzun yıllar sonra, onun halkı büyük bir güç elde ettikten sonra gelen Hristiyanlara kaybedince, kimileri belki de Kalkan Çiçek’in hiç yaşamadığını söyleyecekti. Neticede rivayetlerin bazılarında onun adı Azcalxochitl (bir tür çiçek; “Zambak” diyebiliriz) olarak geçiyordu. Bazı toplulukların hikâyelerinde ise şefin kızı değil ablasıydı ve sonraki şefin annesi olmak kaderinde yazılıydı. Eğer ozanlar böylesi basit bir senaryo unsuru üzerinde bile anlaşılmıyorsa, bunların herhangi birine neden inanalım?

Temel hususların doğru olduğunu bilmek için 1299’da yapılan konuşmanın sözlerini eksiksiz duyabileceğimize inanmanın gereği yok. Arkeolojik ve linguistik kanıtlar ve de birçok Mexica köyünün yazılı tarihsel yıllıkları, birkaç yüzyıllık süreç içinde şimdi Aztekler

olarak bilinen halkın atalarının kuzeyden geldiğini, son gelenlerin kendisini topraksız halde bulduğunu ve o zaman bereketli merkezi havzada iktidar için mücadele etmiş olduklarını ortaya koymaktadır⁴. Onların nasıl savaş yürüttüklerini biliyoruz ve sonraki neslin şefine anne olmak üzere yetiştirilen şef kızlarının ve kız kardeşlerinin sembolik öneminin farkındayız. Hatta vadinin insanların soylu kızlarını zor zamanlarda neredeyse erkek kardeşleri kadar sabırlı olmaları için eğittiklerini ve Kalkan Çiçek ve Zambak isimlerinin ikisinin de soylu kız isimleri arasında yaygın olduğunu biliyoruz. Kısacası Kalkan Çiçek'in hikâyesi genç bir kadının öyküsünden fazlası olabilir.

Bütün bu genç kadınlar ve de onların savaşçı erkek kardeşleri, akşamları ateşin etrafında otururken ve hikâye anlatıcılarını dinlerken tarihlerini öğrenirdi. Hepsine de halkının uzak kuzeyden gelmiş olduğu, liderlerin yeni yuvalarına kutsal tanrılarını taşıdığı ve kendilerine yeni bir yaşam kurmak üzere dağları ve çölleri aşmış olduğu öğretilirdi. Hikâyeler bir miktar değişkenlik gösteriyordu fakat belirli benzerlikler mevcuttu. Şimdi bunları gerçeğin ne olduğuna dair uygun öngörüü oluşturmak üzere arkeolojik kanıtların ve linguistik haritaların sunduğu anlatıya ekleyebiliyoruz. Ve bu rivayet, destansı bir dramının bütün teşekküllerine sahip.

Anlatı, belki efsaneleri ve rüyaları dışında Kalkan Çiçek'in yabancısı olduğu bir çağa, Son Buzul Çağı zamanındaki Kuzeydoğu Asya'ya –Amerika'nın iskân edildiği döneme– kadar uzanıyordu. İnsanoglu, o zaman Afrika'da ortaya çıkmış ve Eski Dünya'da neredeyse her yerde yaşayarak çok uzaklara yolculuk etmişti. Sonra her bir grup, İskandinavya'nın buzlu fiyortlarından Hindistan'ın Dekkan bölgesinin denize uzanan kurak dağlık burnuna kadar yuva dedikleri toprakların karakterini sevmeyi öğrendi. Ancak 20.000 yıl ya da daha önce, toprak oldukça farklıydı, hâlâ pek çok yer giderek geri çekilen buzullarla kaplıydı ve “yuva” o kadar da belirgin bir şekilde

4 Bu konu hakkında daha geniş bilgiye ulaşmak için bkz. Hanns Prem, *The Ancient Americas: A Brief History and Guide to Research* (Salt Lake City: University of Utah Press, 1997 [1989]). Bu mesele üzerine arkeolojik bilgilerin harika bir sentezi için bkz. Susan Toby Evans, *Ancient Mexico and Central America* (New York: Thames and Hudson, 2013).

gün yüzüne çıkmamıştı. Küçük bir grup insan “büyük avı” bir yerden bir yere takip etti ve yiğit avcılar görece çelimsiz mızrakları ile avlarını dize getirdiler. Pek çok bilim adamı, Kuzeydoğu Asya’da yaşayan bir grubun 13.000 yıl öncesinden başlayarak Bering Boğazı üzerinden yaya olarak Alaska’ya ulaştığını düşünmektedir. O zaman boğaz buz ile kaplıydı ve kara köprüsü kilometrelerce genişlikteydi. Savaş ya da kaynakların yetersizliği, insanoğlunu en azından üç defa dalgalar halinde bu boğazı geçmeye zorladı. Onlar ya da onların çocukları ve torunları, mamutları, ren geyiklerini ve yemeye değer herhangi diğer hayvanı takip etmeyi sürdürdüler ve zaman içinde iki kıtayı iskân ettiler. Yeni yarımkürede kendilerinden önce gelen ve görünüşe göre kıyıda kanolarla seyahat eden bazı gruplar buldular. Yaklaşık 14.000 yıl önce, kara köprüsü büyük çaplı göçlere izin verirken, bir miktar insan güney Şili’ye kadar ulaştı. Günümüzde Monte Verde olarak adlandırılan bir yerde, bir çocuk, sayısız nesil sonra arkeologların bulması için yemek pişirilen ateşin yanındaki çamura basıp temiz bir ayak izi bıraktı⁵.

Sonra, yaklaşık 11.000 yıl önce Buzul Çağı sona erdi. Buz eridi, deniz seviyesi yükselip Eski ve Yeni Dünya’yı ayırarak kara köprüsünü kapladı. Oldukça büyük av türlerinin bazılarının soyu tüken-di. İklim daha sıcak hale geldi; daha çok bitki ortaya çıktı. Dünya üzerindeki her yerde, meraklı ve aç insanlar bitkilerin çiçeklerinden, meyvelerden, köklerden, tohumlardan ve bitki saplarından daha fazlasını yiyerek denemeler yaptı. Havanın sıcak veya soğuk olduğu ya da bölgenin ağaçlı ve gölgeli veya sıcak ve kuru olduğu yerde yaşamaları mesele değildi. Bunu her yerde yaptılar. Hareketlerindeki benzerliklere rağmen, bu dönemde ortaya çıkmaya başlayan farklılıklar, sonraki bin yılda insanlık tarihi için zaruri olduğunu ispatlayacaktı. Geçmiş, halklar arasındaki güç derecelerini tayin edecekti. Avrasya halkları sonradan Amerikan halklarıyla karşılaştığı vakit,

5 Arkeologlar arasında Monte Verde alanı ile alakalı yaygın bir tartışma mevcuttur. Fakat şimdi neredeyse hepsi eski tarihlendirmenin doğru olduğuna ve bazı balıkçı insanların kara köprüsünün varlığından önce kıtanın kıyısından güneye indiğine inanmaktadır. Bkz. David Metzger, *First Peoples in a New World: Colonizing Ice Age America* (Berkeley: University of California Press, 2009).

erken dönemlerde çiftçilik hakkında vermiş oldukları kararlar iki tarafın kaderini tayin etti. Bu, Azteklerin hem yükselişini hem de düşüşünü anlamayı istiyorsak anlatılmaya değer bir öyküdür. Pek çok yerde avlanan erkek, toplayan ise kadındı. Her zaman hayatta kalmanın sınırlarında geçen yaşamlarında, doğada her ayrıntıyı fark etmek bu kadınlara düşmüştü: tohumlardan büyüyen bitkileri fark ettiler, nemli toprağa bir miktar favori bitkilerinin tohumunu ektiler ve sonraki yıl av onları aynı yere geri çektiğinde çabalarının meyvelerini toplamak için geri döndüler. Mesela eğer sadece en fazla yemiş veren çalıdan tohum toplarlarsa, sonraki nesil bitkilerin daha çok yemiş verdiğini anladılar. Kadınlar çıkarım yapmış oldukları şeyi erkeklere söylediler ve hayatta kalmaya önem veren erkekler onları dinledi. Neredeyse her yerde insanlar kısmi zamanlı çalışan çiftçiler haline geldiler. Öte yandan avlanmak ve balıkçılık esas uğraş olarak kaldı. Et, insanların yaşaması için gerekli proteini elde etmenin tek dayanağıydı⁶.

Zaman ve yer bunu yapmaları için uygun olduğunda insanlar giderek tam zamanlı çiftçiler haline geldi. Yani, sadece karadaki avın getirisi zayıflayınca ve de insan yaşamını destekleyebilecek protein bakımından zengin bitkilerden bir kümeye sahip olduklarında, kendilerini avlanmak yerine yerel bitki örtüsünü işlemeye adanmışlar⁷. Bu dönüşüm yaklaşık 10.000 yıl önce ilk kez Bereketli Hilal'de (modern Irak'taki) Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan bir toprak şeridinde meydana geldi. Bölgedeki buğday ve bezelye bitkileri, aşırı avlanan geyik kaybolmaya başlayınca, tarımı bariz bir alternatif olarak ön plana çıkardı. İnsanlar, muz ve şeker kamışının eldeki en lezzetli bitki olduğu Yeni Gine gibi yerlerde şevkle tatlı ziyafetleri

- 6 O zaman insanlar hücreler ya da tamamlayıcı parçalarını oluşturan amino asitlere ilişkin hiçbir şey bilmiyorlardı fakat onlar diyetlerinin ne zaman yeterli besin sağladığını bilmek için biyoloji hakkında bilgi sahibi olmaya ihtiyaç duymuyorlardı.
- 7 Jared Diamond, *Guns, Germs and Steel*de (New York: Norton, 1997) sıradan insanlar için bu argümanlar sunulmaktadır. Tarihçiler arasında Diamond'un eserinin bazı yönleriyle alakalı büyük bir tartışma mevcuttur. Diamond yenebilen bitkileri radyokarbon tarihlendirme yöntemiyle inceleyen bir biyologdur ve önemli sonuçlara varmıştır. Ben bu sonuçlardan bilimsel olarak su götürmez olduğuna inandıklarımı burada sunmaktayım.

çektiler fakat beslenmek için yaban domuzuna ve diğer av hayvanlarına bağımlı kalmayı sürdürdüler. Zira tatlı bitkileri ekip biçmeye hayatlarını adayacak kadar aptal değillerdi. Ayrıca Ortadoğu'ya özgü olan buğday ve bezelye onların dünyasında mevcut değildi. Tam zamanlı tarım böylesine devasa ve mühim etkilere sahip olmasaydı, bu durum uzun vadede önemli olmayabilirdi. Yaşamlarını tam zamanlı çiftçiler olarak yaşayanlar göçebe yaşam tarzını terk ettiler. O zaman metal tav ocakları, çömlek tekerleri ve dokuma tezgâhlarıyla denemeler yaparak büyük binalar ve ağır eşyalar inşa ettiler. Üretim fazlası yiyecekleri sakladılar ve böylece nüfuslarını artırdılar. Tarla sularken ve yeni tür aletler geliştirirken suyu paylaşmanın yollarını bulmaları gerekiyordu. Görevlerin bölüşülmesine ve insanların bir veya bir başka alanda uzmanlaşmasına izin vermek mantıklı gelmeye başladı. İcatlar hızla çoğaldı. Kısacası tam zamanlı ziraatçıların yerleşik yaşamı sonunda daha güçlü medeniyetleri meydana getirdi.

Bu çiftçiler, avcı-toplayıcılardan daha mutlu ya da daha akıllı veya daha faziletlı olmak şöyle dursun, her zaman aynı sırayla aynı buluşları ve hatta keşfetmelerini bekleyebileceğimiz şeylerin icadını gerçekleştiremediler. Örneğin Andlı antik çiftçiler, kâğıt üretmek için Eski Dünya'da olduğu gibi bitki liflerini eleklerden süzmeyi hiç düşünmemişlerdi. Bunun yerine onlar renkli kordonlar boyunca atıkları ilmekler ve örgüler vasıtasıyla yazdılar ve bunları birbirine bağlayıp dualarını ve vergi kayıtlarını sakladılar. Öte yandan sonraları muharebede öne çıkan Avrupalılar ilk patlayıcıları yapanlar değillerdi, barışçıl varsayılan ve kendi kendine yeten Çinliler bunları icat etmişti. Mesele şu ki, çiftçi insanlar denk silahlar ve ürünler geliştirememiş ve nüfusları eşit derecede büyümemiş bir halkı yok edebilmek noktasında her zaman daha güçlü medeniyetler kurdular.

Mümbit Hilal üzerindeki halk bu değişimi ilk yaptı fakat yeni yaşam tarzlarında uzun süre yalnız kalmadılar. Buğday ve bezelye, insanları ekip biçmeye eskiden olduğundan daha fazla bağlı hale getirerek komşu Mısır'a, güney Avrupa'ya ve Asya'ya hızla yayıldı. Mısır'daki çiftçi insanlar incir gibi yerel bitkileri de işin içine kattılar. Avrupa'dakiler ise karışımın içine yulaf ve diğer mahsulleri ekledi.

Çin'deki insanlar da daha fazla pirinç ve darı yetiştirmeyi denediler. Artık büyük nüfuslar avcı-toplayıcılar için düşünülemez olan kalıcı kentlerde yaşayabiliyordu. Kentler arasındaki ticaret yolları, Avrasya kıtası boyunca yaşayan insanların birbirlerinin favori evcilleştirilmiş bitkilerine ve en yeni buluşlarına düzenli erişim imkânı veren bir mübadele yarattı.

Bir süre sonra tarımın varlığı ya da yokluğu, Avrasya üzerindeki güç farklılıklarını açıklamaktan ya da savaşta avantaj olmaktan çıktı. Kendileri ve komşularıyla aralarında sadece birkaç yüzyıllık fark olan çiftçiler en akıllıca buluşlarının ve en iyi silahlarının etraflarını saran göçebe insanlar tarafından satın alınabildiğini, ödünç alınabildiğini ya da çalınabildiğini kısa sürede fark ettiler. Göçebeler böylesi ürünlere sahip oldukları anda, en az çiftçiler kadar ya da onlardan daha güçlüydüler. Germen kabileleri Romalı fatihlerine karşı onların yöntemleriyle mücadele etti. Asya'nın kuzey ovalarındaki Moğollar atları ve metal silahları Çinlilerden elde etmişlerdi. Ardından, Cengiz Han ve adamları kuzeyden dörtlüye geldiklerinde, çiftçiler haklı sebeplerle endişelendiler.

Eski Dünya'da tarım güçle birlikte yükselirken, denizin karşı kıyısında, Amerika kıtasındaki Kalkan Çiçek'in ataları en azından 5 bin yıl boyunca çiftçiliğe karşı kısmi bir ilgi duyup avcı-toplayıcı olarak yaşamaya devam etti. Kısacası buğday ve bezelyeye denk bitkiler orada mevcut değildi. Sonraları Amerikan Yerlileri fasulye ve kabak yanında mısıra dayanan diyetleriyle tanındılar. Fakat *teosinte* olarak adlandırılan antik mısır bitkisi, bugünün bebek mısırından daha ufak olan küçücük tanelere sahip püsküllü basit bir yabani otu. Antik buğday bitkisi neredeyse aynı bugünün buğdayı gibiydi ancak *teosinte* yeterince besleyici olmaktan uzaktı. Bu küçük püsküllerin mısır başağı olarak tanıyabileceğimiz şeye dönüşmesi, Meksika'nın kadınları tarafından gösterilecek binlerce yıllık çabaya ihtiyaç duyuyordu: tıpkı diğer bitkilerde deneyimledikleri gibi en büyük püsküllerdeki daha iri taneleri toprağa ekiyorlardı. O sırada göçebe bir toplumun parçası olan bu kadınlar, erkekleriyle geyik ve diğer avları takip ediyordu. Mısır başakları tatmin edici bir boyuta

ulaşmaya başladığında bile, taneleri ayıklayıp yemek hâlâ bir insanı aç bırakıyordu. Nihayetinde kadınlar fasulye yedikleri anda mısır da yerlerse daha iyi beslendiklerini fark etmeye başladılar⁸. Tarımın yükselişi, burada Avrupa'dakinden çok daha uzun ve gelişigüzel gelişen bir süreçti. Değişim nihayetinde gerçekleşti: MÖ 3500 civarında Meksika'da küçük bir grup tam zamanlı mısır tarımı yapmaya başladı; MÖ 1800 civarında ise çok daha fazlası aynısını yapmaktaydı⁹. Ancak Eski Dünya ile kıyaslandığında arada birkaç bin yıllık bir gecikme vardı ki, bu durum gelecekte Kalkan Çiçek'in atalarının keşfedeceği gibi bir hayli önem arz edecekti.

Mezoamerika'nın sahil ve nehir kıyısı bölgelerinde, bazı insanlar kayda değer ölçüde protein bakımından zengin bitkilere erişim olmasa bile kalıcı köyler kurdular, çünkü mevsimler boyunca çeşitli türlerde deniz mahsulünü toplamaya kendilerini adayabiliyorlardı. Yerleşik yaşam geleneğine zaten sahip olan bu insanlar, tarımın faydalarına diğerlerinden daha fazla ilgi duymuş olabilirler. MÖ 1500 yılı kadar erken bir tarihte Meksika Körfezi'nin güney kıyısı yakınında, Meksika'nın kıstağı denilen yerde, Olmekler ettikleri mısır ve fasulyeyle beslenerek etkileyici kentlerde toplanmaya başladı¹⁰. Artan gıdayı depoladıkları geniş ve sağlam binalar inşa ettiler ve diğer gruplara nazaran nüfusları çabucak arttı. Yapılması gereken işleri aralarında paylaştılar ve iş bölümü nüfusun bazı katmanlarının diğerlerinden daha güçlü olmasına imkân verdi. Bir takvim geliştirdiler ve heykeltıraşlığa yatkın yetenekli sanatkarlar ortaya çıktı. Onların oymaları, kafalarına mamut heykelleri yerleştirdikleri tanrıları, şefleri ya da tanrısal şefleri -hangisi olduğunu tam olarak bilmiyoruz- onurlandırdı. Onların torunlarından yetenekli bireyler

8 İnsanlar tam bir protein meydana getirmek için gerekli iki amino asidin mısırdaki eksik olduğunu ve fasulyelerin bu eksik iki amino asidi içerdiğini bilemezlerdi.

9 Evans, *Ancient Mexico*. Fetih öncesi Mezoamerika tarımı hakkında iyi bir giriş için bkz. Robert West ve John Augelli, *Middle America: Its Land and Peoples* (New Jersey: Prentice Hall, 1989 [1966]).

10 Bkz. Richard Diehl, *The Olmecs: America's First Civilization* (New York: Thames and Hudson, 2004). Olmeklerden kalan kültürlerin yazımları üzerine yapılmış önemli bir çalışma için bkz. John Justeson ve Terrence Kaufman, "A Decipherment of Epi-Olmec Hieroglyphic Writing", *Science* 259 (1993): 1703–11.

ise Ventis Tanrısı On Gök'ün ismi gibi kelimeleri işaret etmek için tabletlerin üzerine birtakım semboller kazıyarak bir yazı formu yarattılar. Bu insanlar başardıkları her şeyden açıkça gurur duyuyorlardı ve şükranlarını tanrılarına sunuyorlardı; oymaları ve yazıtları bu noktanın altına vurgu yapmaktadır.

Mısır ve fasulye tarımı karışımı, belki de sürpriz olmayan bir şekilde kıstaktan doğu ve batı yönünde yayıldı ve Olmek etkisi ile onun görkemli unsurları diğer halkların tasavvurunu ateşleyerek genişledi¹¹. Doğuda, kısa sürede büyük taş piramitler orman örtüsü üzerinde yükseldi. Onları inşa eden Maya zanaatkarları kireç ve bitki pigmentlerinden yapılan boyalarla bunları süslediler; başkaları yabani pamuktan bükülmüş iplerden güzel elbiseler ve bir süre sonra da meltemde dalgalanan renkli flamalar dokumayı öğrenmişti. Bütün dünyanın görebilmesi için piramitlerin önüne yerleştirdikleri büyük taş levhalara krallarının zaferlerini kutlayan ve azametli olduklarını iddia eden yazıtlarını oydular. Bazen merasim kapları ve tabakları üzerine daha da küçük karakterleri resmettiler. Bunlar hakiki şiirler haline geldi. Örneğin, 800 yılı civarında bir gün yetenekli bir zanaatkar genç bir prens için hediye olarak sıcak çikolata içebileceği bir kap yaptı. Hem güçlü bir prensi hem de yaratıcı bir tanrıyı onurlandırarak maddi dünyayı ilahi dünyaya bağladı: "O ki açık alana yerini verdi, o ki Jaguar Tün'e kendi yerini verdi. O Kara Yüzlü Lord, Yıldız Yüzlü Lord idi¹²."

11 Bazı bilim insanları, Olmek etkisinin öneminden kuşku duymaya başlamakta ve başka yerlerden kaynaklanan kültürel motiflerin yaratıcılığının ve canlılığının altını çizmektedir (örneğin yazı ilk olarak Batı Meksika'da ortaya çıkmış olabilir). Öte yandan Susan Toby Evans ve başka araştırmacılar hem batıda hem doğuda rastlanan Olmek etkisinin sayısız örneğe sahip olduğunu ve Olmek bölgesini etkileyen çevredeki alanların görece birkaç örneği bulunduğunu belirtmektedir. Büyük resme bakacak olursak, bana göre Olmekler Mezoamerika tarihini anlamamız için de merkezde kalmalıdır.

12 Dennis Tedlock, *2000 Years of Mayan Literature* (Berkeley: University of California Press, 2010). Bu noktada Tedlock, Maya glifleri hakkında konuştuğumuzda "deşifrasyon" yerine "tercüme etme" terimini kullanmayı ikna edici bir biçimde ileri sürmektedir. Öte yandan aslındadeşifrasyonun ne olduğuna dair gerekli ön bilgi için bkz. Michael Coe, *Breaking the Maya Code* (New York: Thames and Hudson, 1992).

Öte yandan halk asla tümüyle felsefi derin düşüncülerinin peşinden sürüklenmedi. Maya nüfusu, topraklarının besleyebileceği miktarı aşınca ya da belirli bir kaynağa ihtiyaç duyduğunda, daha zayıf komşularına karşı acımasız bir savaşa girişti. Böylece bazı hanedanlar güçlendi fakat defalarca kez yükselip çöktüler. Ötekiler üstünde kalıcı tahakküm kuran tek bir Maya devleti hiç olmadı. 800 ile 900 arasındaki bir noktaya kadar süren âlimlerin “klasik” olarak adlandırdığı devrede belirli bir kraliyet soyunun nihai zaferi, sıklıkla geçen zamana direnen anıtsal mimari yapının inşa edilmesine yol açtı; “post klasik” devrede ise pek çok Maya krallığı görece ufak kaldı. Öte yandan Yucatán yarımadasının ortasındaki Chichen Itza gibi çoğu krallık kuşkusuz hâlâ etkileyiciydi.

Bu sırada batıda, Olmeklerden etkilenmiş diğer kültürler kökleşip geliyordu. Örneğin günümüz Oaxaca’sı yakınındaki Monte Alban medeniyeti, büyük bir vadiye hükmediyordu; merkezi hükümet pek çok farklı köy konseyinden gelen temsilcileri bünyesinde topluyordu. Meksika’nın kalbindeki merkezi havzada MÖ 200 civarında Cuicuilco denilen bir şehir devleti ortaya çıktı. MS ilk yüzyılda, civardaki Xitle Dağı’nın patlayıp lavların kenti tamamen kapladığı güne kadar güç bakımından komşularının oldukça ötesindeydi (Volkan işini o kadar iyi yapmıştı ki Meksikalı arkeologlar şehrin bir kısmını bile ortaya çıkarmak için dinamit kullanmak zorunda kalmıştı). Cuicuilco’nun ortadan kayboluşu bir iktidar boşluğu yarattı fakat bu durum uzun sürmedi. Merkezi Meksika’nın neredeyse bütün halkları o zaman mısır çiftçisi haline gelmişti. Bunların bir kısmı, yarattıkları etkileyici sanat eserleri, zanaat ürünleri ve geniş nüfuslarıyla övünüyor. Onlar arasında biri muhtemelen büyük bir devlet olmak için yüksелеcek ve Cuicuilco’nun yerini alacaktı.

* * *

BUNU YAPAN ŞİMDİ TEOTIHUACAN (TAY-OH-TEE-WA-KAHN) olarak adlandırılan bir yerdi. Şehir yokluktan öylesine yüksek bir güce ulaştı ki çöktükten yüzyıllar sonra bile kalıntıları Kalkan Çiçek ve halkına ulaşmayı başardı. Ataları kuzeyden güneye indiğinde

bölgenin kalbindeki merkezi vadiyi çevreleyen dağ halkası üzerindeki yolda durdular ve önlerindeki manzaraya baktılar. Bu noktaya gelen herkes bunu yaptı ve sıradan deneyimlere sahip bir insan için bu gerçekten büyüleyici bir manzaraydı. Vadi aslında dışarı dökülen akarsuyu olmayan bir havzaydı. Sürekli sulanan ovaların nemli toprağı tarım için son derece elverişliydi ve dağların çevreleyici kıvrımları dış dünyaya karşı tam bir bariyer oluşturunuyordu. Dünyanın bir nevi büyüleyici bir şekilde yaratılmış merkezi gibiydi. Şafak sökmeden karanlıkta ateşlerini yakan kadınlar için dağınık köyler görülebilir haldeydi ve ışık noktaları siyahlığın ortasındaki yıldız kümeleri gibi parılıyordu.

Belki de aynı ay içinde ya da az bir süre sonra gezginler vadinin kuzey yarısında bulunan harika kalıntıları, dünyalarındaki herkes arasında şöreti olan ve kilometrelerce öteden görülebilen harabeleri görmeye gittiler. Kalkan Çiçek muhtemelen onları bizzat göremedi, zira kızlar savaş zamanında çok fazla dışarı çıkamıyordu. Ancak sorunlar başlamadan önceki günlerde, grubun erkekleri zamanlarını paralı asker olarak gezerek geçirirken babası ve büyük babası kesinlikle bunları görmüştü. Bu kalıntılar kutsal bir mekân meydana getiriyordu. Kuzeyden ilk gelenler onlara kendi dillerinde bir isim, *Teotihuacan* adını, verdiler ki bundan sonra daima böyle bilinecekti. Bu isim orayı kutsallaştırdı, zira bu ad ne anlaşıldığına göre değişmekle birlikte ya “tanrılar haline gelen insanların yeri” ya da “büyük tanrılara sahip olmuş olanların yeri” manasına geliyordu¹³.

İlk gelenlerin ardılları, sonraları Teotihuacan'ı âlemlerinin doğum yeri olarak tasavvur etti. Halk, burayı hikâyeleştirdikleri kahramanları

13 Yer isimlerinin etimolojisi genellikle belirsizdir ve burada da aynı durum geçerli. “Teotihuacan” sıklıkla *teoti* (bir tanrı haline gelmek) fiilinin pasif çekimi olarak tercüme edilir ve dolayısıyla söz konusu kelime “insanların tanrı oldukları yer” ya da “tanrıların yapıldığı yer” manasına gelmektedir. Öte yandan öznesiz/edilgen bir eylemden adını alan bir yer *-yan* ile bitmelidir, *-can* ile değil. Bana göre bu yer ismi “büyük tanrılara sahip olanların yeri” olarak tercüme edilmelidir. Kök isim *teotihuāli*’dir (eski tanrı veya büyük tanrı) ve sonrasında aidiyet eki *-hua* ile “-ın yeri” manasındaki son ek *-can* gelmektedir. İsim türetmenin detaylı izahı ve en yaygın hatalar için bkz. Richard Andrews, *Introduction to Classical Nahuatl* (Norman: University of Oklahoma Press, 2003), 498.

Nanahuatzin'in kendini cesurca kurban edişinin olay yeri olarak anlattı. İnsanlar rivayeti zaman zaman oldukça ayrıntılı anlattı. İlk dört kusurlu âlem kendi güneşleri ve canlılarıyla birlikte bütünüyle yok olduğunda ve dünya karanlık içinde kaldığında, tanrıların Teotihuacan'da toplandığını söylendi: "Tanrılar bir araya gelip Teotihuacan'da konsey topladılar. Birbirlerine 'Yükü kim üstlenecek? Bir güneş, bir şafak olacağını görmeyi kim kendisine görev edinecek?'"¹⁴ Gönüllü olan Tecuciztecatl (tekw-seez-TEK-at) olarak adlandırılan kişiye karşı büyük bir inançları vardı. Fedakarlığı için onu çatal-lı balıkçıl tüyünden bir başlık ve diğer hediyelerle onurlandırdılar; Nanahuatzin ise oldukça sıradan oluşundan dolayı seçildi. Gece yarısı olup zamanı geldiğinde Tecuciztecatl vazifeyi gerçekleştiremeyeceğini fark etti. "Belki şafak söker diye" gözlerini kapayıp kendisini alevlerin içine atan, sıradan bir adam sayılan Nanahuatzin oldu. Acıya katlandı ve cesareti sayesinde güneşe dönüştü. Bütün tanrılar onu onurlandırdılar; yüzü o kadar parlak hale geldi ki hiç kimse ona bakamaz oldu. Birdenbire Tecuciztecatl onun yiğitliğinden kuvvet alarak ihtiyaç duyduğu cesareti buldu ve kendisini alevlere bıraktı. Ve böylece o da aya dönüştü. O zaman mütevazı fakat cesur iki sıradan hayvan, jaguar ve kartal, aynı şekilde kendilerini ateşe attılar ve bu sayede kendilerinin büyük savaşçılar olduğunu kanıtladılar. İnanışa göre Teotihuacan her şeyin başladığı yeri.

Şehrin ilham verici kalıntılarına rastgelen kuzeyli ilk göçmenler gördükleri karşısında şaşkına dönmüş olmalıdır. Eski şehir, her ikisi de arkasındaki yüksek bir dağla aynı hizada inşa edilmiş iki büyük piramidin arasında uzanıyordu; her bir piramit dünyanın gücüne ve ilahiliğine saygıyı sembolize ediyordu. Bunların arasında uzun zaman önce yok olmuş bir halkın bıraktığı büyük bir cadde, yolun her iki yanında evler, okullar ve tapınaklar uzanıyordu. Nahualar,

14 Fray Bernardino de Sahagún, *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*, ed. Arthur Anderson ve Charles Dibble (Salt Lake City: School of American Research and the University of Utah, 1950–1982), 7:4. Hikâyenin daha kısaltılmış bir versiyonu *Legend of the Suns* (Ek kısmına bakınız) içinde bulunmaktadır ve *Códice Chimalpopoca*, ed. Primo Feliciano Velázquez (Mexico City: Imprenta Universitaria, 1945) içinde yayımlanmıştır.

ızgara planlı hazırlanmış şehrin yan yollarına girip eski bir dünyanın harabeleri arasında dolaşırken küçük avlulara açılan yüzlerce evle karşılaştılar. Boyanmış duvarlar, su yolları ve tuvalet olarak kullanılan delikler karşlarına çıktı. Tapınak yöresinde, azametli merdivenlerden sürünerek inen yılan oymaları ve göz hizasında duvardan çıkan devasa tüylü yılan kafaları vardı. Bu yaratıklar oyuldukları kayanın rengindeydi fakat üzerlerinde renkli lekeler vardı. Bu onların bir zamanlar canlı bir şekilde boyandığına işaret ediyordu.

Geçmişte şehir hayatının gürültüsü epeyce uzak bir mesafeden duyulabilirdi ve Kalkan Çiçek'in zamanında da harabeler hâlâ aynı hikâyeyi anlatıyordu. 200 ve 600'ler arasında, Cuicuilco'nun volkan tarafından yok edilmesinin arifesinde yaklaşık elli kilometre karede yaşayan nüfus şaşırtıcı bir şekilde elli bine ulaşmıştı. En zengin evler soylulara aitti fakat her bir mahalle kendi özelinde etkileyiciydi ve bunlar kendilerine has bir karaktere ve ticaret hayatına sahipti. En büyük mahalle siyah camı andıran volkanik malzeme ile mızrak uçları, bıçaklar, heykeller, mücevherler ve aynaların yapımında çalışan obsidyen zanaatkarlarınıninkiydi. Elbette ki şehir önemli bir obsidyen madeninin yakınına kurulmuştu. Bu kurduğunda halk yetmiş kilometre uzakta başka bir maden buldu ve buradan çıkarılan taşları şehre taşıma işini ise fethettikleri yerlerden getirdikleri kölelere yüklediler. Çömlekçiler de ustalıklarıyla tanınıyordu. Obsidyen eşyalar gibi onların ürünleri de çeşitli emtialarla takas edildiği yüzlerce kilometre öteye yollanıyordu. Şehirdeki dışa kapalı yerleşim yerlerinde öteki bölgelerden gelen ve varlıkları uzun mesafeli ticaretin devamlılığını garanti eden tüccarlar yaşıyordu. Yemek pişirme ve çöplük çukurlarının kalıntılarında, kullandıkları yabancı yöntemlerin izlerini bıraktılar. Şehrin her tarafında, büyük bir çember içinde, çiftçi insanların kulübeleri ve sulama kanalları vardı. Şehir, görünüşe göre bunlar için savaş vermişti ya da bazı Maya krallıkları ile mübadele etmişti. Zira sonradan doğunun ırak noktalarında Teotihuacan tesiri görülecektir¹⁵.

15 Esther Pasztor, *Teotihuacan: An Experiment in Living* (Norman: University of Oklahoma Press, 1997); ve Geoffrey Braswell, *The Maya and Teotihuacan: Reinterpreting Early Classic Interaction* (Austin: University of Texas Press, 2003).

Yaklaşık 500 yılında, şehrin elitleri uzak kuzeydeki büyük bir değerli taş madeni üzerinde, Kalkan Çiçek'in halkının sonraları Chalchihuitl (Chal-CHEE-weet) olarak adlandıracağı, başka bir şehir kurmaya karar verdiler. Chalchihuitl bizim yeşim dediğimiz yeşil renkteki taşı kendi dillerinde isimlendirmek için kullandıkları kelimeydi. Kuzey Meksika'da, bugünkü Zacatecas'taki alan şimdi Alta Vista olarak adlandırılıyor. Orada birkaç yüzyıl boyunca zaten bir yerleşim yeri vardı fakat artık bir ihtişam yerine dönüşecekti. Merasim alanı Teotihuacan'dakinin bir kopyası olarak tasarlandı. Yeni şehir sadece değerli yeşim taşının madenciliğini üstlenmedi, ayrıca turkuaz ve diğer malların geldiği bugünkü Arizona ve New Mexico yolunun korunmasından sorumluydu. Öte yandan Chalchihuitl'da yaşayan halk bundan fazlasını yaptı. Teotihuacan'da kullanımda olan takvim bilgisini beraberlerinde getirdiler ve oradaki çölde astronomik gözlemde ustalaştılar. İnşa ettikleri dünyayı göğünkiyle uyumlu yaptılar ve insanlar tıpkı Teotihuacan'da olduğu gibi kilometrelerce uzaktan ibadete geldi¹⁶.

650 civarında, büyük bir kriz Teotihuacan iktidarı altında yaşayan herkesin dünyasını sarstı. Köylüler veya belki de savaş esiri olarak gelen köleler de dahil olmak üzere çalışan nüfus isyan etti. Sarayları ve merasim alanlarını yaktılar ancak sıradan halkın hanelerine dokunmadılar. Arkeologlar bunun bir yabancı istilası olmadığını biliyorlar. Yabancı istilacılar her zaman sıradan halkın evlerini ve geçim kaynaklarını yok etmeyi dener fakat sahip olmayı umdukları büyük anıtsal yapıları tahrip etmezler. İnşa projelerini desteklemek için otoyol ve tren yolu tedarik ağının ya da makinelerin olmadığı bir dünyada, Teotihuacan gibi bir metropolisin ihtiyaçlarının

16 Bkz. Michael Foster ve Shirley Gorenstein, ed., *Greater Mesoamerica: The Archaeology of West and Northwest Mexico* (Salt Lake City: University of Utah, 2000). Bu kitap içinde, Michael Spence'in bölümü "From Tzintzuntzan to Paquime: Peers or Peripheries in Greater Mesoamerica?" bölgenin kimi arkeologlarının merkezi Meksika'nın tesirini kabul etme konusundaki direnişini ana hatlarıyla izah eder. Örneğin Teotihuacan'dan gelen sığınmacıların karşılaştığımız mimari benzerliklerin kaynağı olabileceği fikrine karşı çıkmaktadırlar. Öte yandan bu dayanaksız bir sav olarak gözükmektedir. Spence'in kabul ettiğinin aksine güçsüz mülteciler genelde kültür şekillendirici bir rol oynayamazlar.

karşılanması için uygulanan baskıyı tahayyül etmek çok fazla hayal gücü gerektirmez. Buna ek olarak bu dönemde büyük bir kuraklık hasıl olmuş gibi görünüyor ve dolayısıyla isyan açıklanması gereken bir gizemden ziyade her an gerçekleşmesi beklenen bir olaydı¹⁷.

Teotihuacan'ın çöküşü bir başka büyük iktidar boşluğu yarattı. Kuzeyde yaşayan göçebe halklar, bir zamanların müreffeh uzun mesafeli ticaret ağı sayesinde merkezi vadi hakkında bilgi sahibi olmuşlardı ve neredeyse bitmez tükenmez bir akınla buraya göç ettiler. Ve bu göçebeler silahlı ve tehlikeliydi. Yarımkürenin halkı binlerce yıldır mızraklarıyla avlarını ve de birbirlerini öldürmüştü. Kalkan Çiçek'in *atlatl* ya da mızrak fırlatıcı olarak adlandıracağı şeyin tasarımı ve üretiminde uzmanlaşmışlardı. Bu alet, bir erkeğin salt kol gücüyle ulaşabileceği atış mesafesini kayda değer bir biçimde artırmıştı. Teotihuacan'ın çöküşünden az bir zaman önce ise yeni bir icat kuzey kutbundan güneye ulaşmıştı: yay ve ok. İlk göçmenler Bering Boğazı'nı geçtiklerinde bu araçlar henüz mevcut değildi ve Eski Dünya'da her yerde yaygın hale gelmesine rağmen, aynı durum Yeni Dünya'da geçerli olmadı. Yay ve ok, avda *atlatl*'a nazaran kesin bir avantaj sağlamadı; oldukça uzak mesafeden öldürebildiği ve gizliliğe imkân verdiğinden sadece diğer insanlarla savaşta belirgin faydalar sunmaktaydı. Muhtemelen bu sebeptendir ki, bu tür bir teknoloji seyrek nüfuslu Yeni Dünya'da yoğun bir biçimde kullanılmamıştı. Zira komşunuza saldırmaktansa sahiplenilmemiş bir araziye çekilmek daha kolaydı. Öte yandan MS 500 yılı civarında yay ve ok kesinlikle Amerika'nın güneybatısına ve Kuzey Meksika'ya ulaşmıştı ve her savaşçının teçhizatı içinde önemli bir unsur haline gelmişti¹⁸.

Muzaffer göçebeler dalga dalga merkezi Meksika'ya indiler. Olasılıkla kuraklık ya da iktidar mücadeleleri (veya her ikisi) onları bu raya sürmüştü. Göçmenler, daha hızlı hareket edebilmek için kadın

17 David Carrasco, Lindsay Jones ve Scott Sessions, ed., *Mesoamerica's Classic Heritage: From Teotihuacan to the Aztecs* (Boulder: University of Colorado Press, 2000) içinde devletin dağılmasından sonra bile sıra dışı ve çok boyutlu Teotihuacan tesirinin devam ettiği doğrulanmaktadır.

18 Bu konu üzerine önemli bir makale için bkz. John Blitz, "Adoption of the Bow in Prehistoric North America", *North American Archaeologist* 9 (1988): 123-45.

ve çocuklar olmaksızın seyahat eden genç erkekler olmalıdır. Zaman içinde bunaltıcı sıcakta bile şikâyet etmeksizin hareket halinde olma yeteneklerinden gurur duyar hale geldiler. Çünkü hiçbir şey onları bir yere bağlamıyordu. Yıldırım hızıyla çiftçilik yapılan köylerdeki insanlara saldırabiliyor ve sonra takip edilmeleri imkânsız olan çölde tekrar kayboluyorlardı. Çiftçilerin depolanmış yiyeceklerini, silahlarını, değerli taşlarını ve kadınlarını ele geçirebiliyorlardı. Eğer bu yabancılar büyük savaşlara girmek üzere bir bölgede yeterince uzun kalırlarsa, başlangıçta yerlilerin sahip olmadığı ok ve yayları sayesinde girdikleri mücadeleleri kazanıyorlardı. Yeni gelenler eğer sonra isterlerse gelecekteki ikametleri için uygun şartları tesis edebiliyorlardı.

Göçmenler, oklarını ve yaylarını büyüyle harmanlayarak onlar hakkında hikâyeler anlatıyorlardı. Hikâyeler, Kalkan Çiçek'in eğlendirici uzun hikâyeler şeklinde atalarını öğrendiği zamana kadar nesiller boyunca aktarıldı: "Yay ve ok kuşanmış halde yaşadılar. Arı iğnesi okları, alevli okları ve insanları takip eden okları oldukları söylenegelmişti. Hatta anlatılana göre okları bir şeyleri arayıp bulabiliyordu. Halk avlanmaya çıktığında okları istediği bir yere gidebiliyordu. Yüksekteki bir şeyi avlıyorsa bir kartalla geri geldiğini görürlerdi. Eğer ok yukarıda hiçbir şey göremezse, o zaman aşağıda gördüğü başka bir şeye, belki bir puma, jaguar, yılan, geyik, bildircin ya da tavşana yönelirdi. İnsanlar oklarının onlara ne getirdiğini görmek üzere onu takip ederlerdi!"¹⁹

O dönemlerde Amerika kıtasında at yoktu. Antik at türlerinin soyu çok önceleri tükenmişti ve sonraları İspanyollar ile birlikte gelecek olan atlar henüz ortalıkta yoktu. Bu yüzden boyalı atları üzerinde köylere dört nala giren sonraki yüzyılların Apaçilerini aklımıza getirmemeliyiz. Efsanelere göre göçmenlerin en meşhur savaş liderleri arasında Xolotl (SHO-lot) adında bir adam vardı. O hiçbir zaman meşhur Moğol Cengiz Han gibi bir tepenin üstünde at

19 Tlaxcala'nın fetih dönemi yıllıkları ilk kez on altıncı yüzyılda kayda geçirildi ve sonra yerli tarihçi don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza tarafından on yedinci yüzyılda kopya edildi. Bkz. *Historia cronológica de la noble ciudad de Tlaxcala*, ed. Luis Reyes García ve Andrea Martínez Baracs (Tlaxcala: Universidad Autónoma de Tlaxcala, 1995), 84–85.

sırtında görünmedi. Fakat Xolotl yine de bir nevi yaya Cengiz Han idi. Güvenilir bir küheylanın yardımı olmaksızın nereye giderse git-sin aynı zafer gösterişini ve havasını kendi şahsında gösteriyordu. Ölümcül gücünü alaycı bir şekilde vurgulayan lakabı “küçük hizmetçi oğlan” manasına geliyordu²⁰.

Aslında Cengiz Han'a paralellik daha derinlere gitmektedir. Şüphesiz Moğollar savaşlarını kazanmıştı ancak nihayetinde göçebeleri sindiren yüksek Çin kültürüydü, tam tersi bir durum söz konusu değildi. Kendi yaşam tarzlarını değiştiren, çiftçi ve tüccar haline gelen Moğollar idi; oğullarından bazıları yazmayı öğrenmişti. Benzer şekilde, adlandırıldıkları gibi (ve kendilerinin de gururla kendilerini isimlendirdikleri gibi) barbarları sindiren merkezi Meksika'nın antik kültürü oldu. Yeni gelenlerin torunları sonunda yerleşik yaşama geçti ve mısır yetiştiricisi haline geldi; onların çocukları da merkezi Meksika'nın karmaşık antik takviminde mahir hale geldiler.

Aynı yıllarda, Anasaziler uzak kuzeyde bugünün New Mexico'sunda, San Juan Nehri'nin Chaco Kanyonu'nundaki yaklaşık 15 kilometrelik bir bölüm boyunca sıra dışı tapınaklar ve daireler inşa ettiler²¹. Girift üç dört katlı tuğla binalar, bugün bile bakanların gözlerini kamaştırmaktadır ki en renkli dönemlerinde binlerce yıllık dini törenlere katılmak üzere buraya gelmek gerçekten nefes kesici olurdu. En büyük yapılanmanın en eski kısmında (şimdi “Puebla Bonito” deniliyor), uzak Meksika'dan gelmiş olan değerli yeşim taşları ve quetzal tüyleri muhafaza ediliyordu. Chacolular, Meksikalılarla yapılan

20 Xolotl'in torunları Texcoco bölgesine yerleşmişti. Onların tarihlerinin bazıları, anne tarafından ataları ile tanınan bir melez tarihçi olan don Fernando de Alva Ixtilxochitl tarafından İspanyolca kaleme alındı. Bu kolonyal dönem yazarı üzerine temel literatüre bir giriş için bkz. *Colonial Latin American Review* 23, no. 1 (2014).

21 Kuzey Amerika'daki en etkileyici kalıntılar üzerine yapılmış yeni bir araştırma için bkz. Carrie Heitman ve Stephen Plog, *Chaco Revisited: New Research on the Prehistory of Chaco Canyon, New Mexico* (Tucson: University of Arizona Press, 2015); şimdiye kadar bilinenler üzerine en iyi tanıtım için bkz. Stephen Lekson, ed., *The Archaeology of Chaco Canyon: An Eleventh-Century Pueblo Regional Center* (Santa Fe: School of American Research, 2006). Nüfuz meselesi hakkında dikkatli ve incelikli analizler için bu kitap içinde bilhassa bkz. Ben Nelson, “Mesoamerican Objects and Symbols in Chaco Canyon Contexts”.

ticaret sayesinde temas ettikleri Chalchihuitl halkından binalarını güneş ve ay döngülerine uyumlu inşa etmeyi öğrenmişlerdi. Chaco'nun çöküşünden sonra her zamankinden daha çok göçmen güneye hareket etti, zira ateş etrafında anlatılan hikâyelerde kuzeyin insanların efsane malzemesi güneydi.

Belki de en büyük gizemi içinde barındıran güneyin takvimiydi. Fonetik yazının unsurları merkezi kıstaktan doğu yönüne, Maya ülkesine taşınmış ve buradaki yazı geleneğine katılıp etki bırakmış olmasına rağmen, herhangi bir şekilde batı yönüne yayılmadı. Bölgedeki mevcut yazı türü büyük ölçüde logografik yazı tipi idi. Mayaların oluşturduğu tarzın aksine konuşmanın fonetik karşılığını içermeyen sembolik resimlerden oluşuyordu. Öte yandan karmaşık takvim sistemi merkezi Meksika'daki neredeyse bütün köylere yayılmıştı ve özel bir versiyonu ortaya çıkmıştı. Her çocuk sistemin temel unsurlarının kaydını tutuyordu. Sadece eğitilmiş rahipler cesaret edip bilimin daha ezoterik dallarının diyarına giriyordu. Süregiden iki zaman döngüsü vardı. Biri güneş takvimiydi. Bir yıl, her biri yirmi günden oluşan on sekiz ay, ayrıca sonunda boş ya da isimsiz bırakılan korkutucu beş gün içeriyordu ve toplamda 365 gündü. Öteki ise bütünüyle törensel bir takvimdi. Bir yıl, her biri 20 gün olan 13 aydan ibaretti ve toplamda 260 gündü. Her iki zaman ölçüsü de paralel bir şekilde kullanıldı. Dolayısıyla bir kişi herhangi bir günün hem güneş hem de törensel takvime göre nereye denk geldiğini bilirdi. Benzer şekilde daha basit bir seviyede biz de aynı şeyi yapıyoruz. Günün güneşle bağlantılı olarak pozisyonumuzu belirleyen yılın hangi tarihinde olduğumuzu biliyoruz ve aynı zamanda tamamen nedensiz bir şekilde İskandinav tanrılarının ismiyle süregiden yedi günlük döngüyü kullanıyoruz, yani günün Çarşamba mı yoksa Perşembe mi olduğunu da biliyoruz²².

Her iki zaman döngüsü de elli iki güneş yılı sonunda başladıkları noktaya geri döner. Bu nedenle onların isimlendirdikleri gibi bir elli iki yıl "demeti", tıpkı yüzyıl kavramının bugün taşıdığı mana

22 Bu durum tabii ki yazarın bu eseri yazdığı İngilizce dili için geçerlidir. Türkçe'de kullandığımız haftanın günlerinin adları Türkçe, Arapça ve Farsça kökenlidir. (ç.n.)

gibi onlar için önemlidir. Her yılı isimlendirmek için törensel takvimin en önemli sayısı on üçten istifade ediyorlardı. Elli iki yıl, on üç yıldan oluşan dört gruba ayrılırdı: Bir Kamış, İki Çakmaktaş-bıçak, Üç Ev, Dört Tavşan, Beş Kamış, Altı Çakmaktaş-bıçak, Yedi Ev, Sekiz Tavşan, Dokuz Kamış, On Çakmaktaş-bıçak, On bir Ev, On iki Tavşan, On üç Kamış ve sonra baştan başlar: Bir Çakmaktaş-bıçak, İki Ev ve devam eder. Rahipler ve halk, tanrılar tarafından onlara gösterilmiş ve dikkatli ölçümler ve kayıt tutma ile geliştirilmiş takvim bilgileriyle gurur duyuyordu²³.

Ya da belki de güney krallığının kültürel prestijinin merkezinde hesaplama değil de zevk yatıyordu. Merkezi Meksika'nın görünüşe göre bir başkasından daha kolay yayılmış olan yaşam tarzı unsuru, insanların toplanıp kültürel etkinlikler yaptıkları ve neredeyse her zaman her iki tarafta eğimli duvarları olan bir top sahası bulunan, piramit yapılarla çevrilmiş merkezi bir kent meydanı fikriydi. Orada atletler, karşı takımın tarafında topun yere vurmasını sağlayarak skor yapana kadar, lastik bir topu havada tutmak için kalçalarını kullanarak halkının önünde mücadele ederdi. Sıklıkla sahanın her iki yanında oyulmuş iki taş halka vardı; sadece en yetenekli olanlar bu çemberlerin içinden topu geçirebilirdi. Kalabalık heyecanlı oyunu izlerken kâh coşkuyla kâh hüsrarla bağırırdı. Sonraları, imparatorluklar ortaya çıktığında, nadiren kaybeden takımın kurban edildiği ölümüne oyunlar oynandı. Fakat top sahalarının onlarca nesil ayakta kalmasını sağlayan bu nadir uygulama değildi; aksine oyunun heyecanı ve getirdiği keyifti. Piramit tapınakları ve bağlantılı top sahalarıyla kent meydanı fikri Meksika boyunca ve sonunda kuzey yönünde yayıldı²⁴.

* * *

23 Bölgeden bölgeye bulunabilecek hem ortak benzerlikler hem de incelikli farklılıklar Munro Edmonson, *The Book of the Year: Middle American Calendrical Systems* (Salt Lake City: University of Utah Press, 1988) içinde tetkik edilmiştir.

24 Meksika mısırı ve fasulyesi, Mississippi'ye yayıldığında yeni zirai yapıyla birlikte kesinlikle höyük kültürünü de beraberinde götürdü. Oysa kimi bilim adamları hâlihazırda mevcut olan ayinsel oyunların bağımsız bir şekilde geliştiğini ve ithal edilen kültür yapısının bir parçası olmadığını savunmaktadır. Söyleme gerek yoktur ki, bu konu hakkında hiçbir zaman kesin bir fikre sahip olamayacağız.

GÜNEY KRALLIKLARININ ZAFERİNE RAĞMEN, KALKAN ÇİÇEK mısır yetiştiricisi ve takvim tutucuların kültürüne bağlı köklerinden ziyade onlarla evlenip karışmış kuzey Chichimeclerinden, yani barbarlardan gelen soyuyla daha fazla gurur duyuyordu. Ölümünde savaşı bir kız gibi haykırdı. Ona öğretilmiş olan ve bir kısmına bizzat şahit olduğu tarih, gezginlere odaklanmıştı; onların gelişinden önce vadide yaşamış olanlara değil. Varlığını koruyan düzinelerce rivayet, ilk kez fonetik çeviri yazı sistemi öğrenen torunları tarafından halkının dilinde yazıya geçirildi. Her bir hikâye, kendi halkından mı yoksa komşu halktan mı geldiğine, Avrupalılarla temastan sonra ilk mi yoksa üçüncü kuşak tarafından mı yazıldığına, mizaha mı yoksa yüksek dramaya mı önem veren bir anlatıcıdan alınıp alınmadığına bağlı olarak birtakım farklılıklar arz ediyordu. Birbirleriyle belirli detaylarda çatışmalarına rağmen hepsi göz önünde bulundurulduğunda, bu hikâyeler Kalkan Çiçek'in dünyası hakkında pek çok şeyi ortaya koymaktadır²⁵.

Neredeyse bütün gezginler kendilerinin kuzeybatıdan, “Yedi Mağara’nın Yeri” Chicomoztoc’dan geldiğine inanıyordu. Kimi gruplar spesifik kökenlerine belirsiz manadaki bir kelime ile “Aztlan” demektedir, muhtemelen bu kelime “Beyaz Balıkçıl”ın Yeri” anlamına geliyordu. Aztlan neredeydi? Bilmiyoruz ve asla da bilemeyeceğiz. Bu olasılıkla atalarının çeşitli zamanlarda göç ettiğini maskelemek için kullanılan efsanevi bir isimdi. Yeni gelenler, yerel dilleri içeren Uto-Aztek ailesine mensup Nahuatl dilini konuşuyordu. Bu ailenin dilleri, Ute halkının kilerden (esas olarak bugünün Utah eyaletinde) Nahuatla kadar uzanıyordu. Söz konusu bölgeler arasında yaşamış Hopiler gibi diğer halklar da bir Uto-Aztek dili konuşuyordu. Binlerce yıl önce, bu lengüistik rota boyunca, komşu köylerdeki insanlar birbirlerini anlayabilirdi,

25 Bütün versiyonlarıyla birlikte günümüze ulaşmış yıllıkların içeriklerinin tablosunu görmek için bkz. Federico Navarrete Linares, *Los orígenes de los pueblos indígenas del valle de México: Los altepetl y sus historias* (Mexico City: Universidad Autónoma de México, 2015). Bu malzemenin bir kısmının İngilizcesi için bkz. Elizabeth Hill Boone, *Stories in Red and Black: Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs* (Austin: University of Texas Press, 2000).

yine de bir Ute bir Nahua'yı anlayamazdı. Göç eden popülasyonların bir kısmının Utah kadar uzaklardan, diğerlerinin ise Kuzey Meksika'dan gelmiş olması çok olası, hatta muhtemeldir. Hiçbir insan ömrü boyunca bütün bu mesafeyi kat etmemiştir. Kalkan Çiçek'in zamanında hiç kimse Aztlan'daki çocukluk günlerinin hatıralarını taşımaz, taşıyamazdı; yanlarında getirdikleri şey, uzun zaman önce terk ettikleri bir evin ya da evlerin beraberlerinde taşıdıkları toplumsal hatırasıydı²⁶.

Bütün insanlar gibi barbar Chichimekler de başkalarıyla ittifaklar yapmak ve ne zaman nerede bunları bozacaklarına karar vermek ile zamanlarını geçirmiş görünmektedir. Merkezi Meksika'da iktidara ilerlerken onların politik stratejilerinin özü buydu. İttifaklarıyla gurur duyuyorlardı ve hayatın malzemesi olduğunu bilmelerine rağmen, hikâyeleri onların öfke ve ayrılıklar hakkında suçluluk duygusu içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Rivayetlerinde bu krizlerin en kötüsü neredeyse her zaman eskiden "Tula" denilen ütöpik bir yerde meydana geliyordu. Yaklaşık üç yüzyıl önce Teotihuacan'ın çöküşünden sonra dikkat çekici seviyeye ulaşan ve bir zamanların bu büyük bölgesinin kuzeyine çok da uzak olmayan gerçek bir Tula şehri vardı. Ancak onun yükseliş periyodu görece kısaydı ve Teotihuacan kadar ihtişamlı bir yer hiç olmadı. Gelen Nahualardan sadece birkaç grup gerçekten orada zaman geçirmişti, yine de neredeyse bütün eski Nahuatl rivayetleri, nefes kesen sanatları ve zanaatlarıyla birlikte, ünlü Toltec halkından bahseder ve anlatacak bir hikâyesi olan her grup için temel bir anımsı gibi Tula'daki siyasi bir krizin altını çizer. Bunun sebebi "Toltec" kelimesinin nesillerce bölgede ikamet etmiş merkezi Meksika'nın zanaatkâr insanlarını tanımlamak için kullanılan bir ifade olmasıydı. "Tula" (merkezi vadinin pek çok yeri gibi "kamışlı bir yer" ya da "bataklık bir toprak parçası" manasına gelir) denilen bir yere atıf, herhangi bir göçebe topluluğun yerlilerle birlikte yaşamaya başlamasının ilk

26 Okuyucular lengüistik literatürü oldukça teknik bulabilir. İyi bir başlangıç olarak bkz. Terrence Kaufman, "Native Languages of Mesoamerica", *Atlas of the World's Languages* (New York: Routledge, 1994).

önemli anından bahsin sembolik bir ifadesiydi. Görünüşe göre gerilimler her zaman korkunçtu²⁷.

Roma harfleri kullanılarak kaydedilmiş ilk Nahua tarihlerinden biri, belki tam olarak ilki, Tula'da başlar. Medeni halk ile hâlihazırda bazı bağlar kurmuş olan (ve bu yüzden "Tolteca Chichimeca" olarak adlandırılan) barbarlar, merkezi Meksika'nın daha eski halklarıyla yakın ilişkilere sahip ağırbaşlı Nonohualcalar ile ortak idare kurar. Barbar Chichimeceler ötekilere patronluk taslar fakat böylesi sert ve hoyrat bir davranış sergilemek tam olarak Chichimeceğin hatası değildi. Odukça kötü niyetli tanrılardan biri onları oyuna getirmişti: Bu tanrı, bulup acımaları ve kendilerininmiş gibi yetiştirmeleri için terkedilmiş bir bebek bırakmıştı. Halk, yaratığın yegâne amacının onlara sorun yaratmak olduğunu bilmeden oğlanı yanlarına aldı. Dinleyicilerin dikkatini çekmek için tasarlanmış müstehcen bir öyküde, 1540'ların hikâye anlatıcısı olayın ardından yaşanan krizleri şöyle anlatır:

Huemec genç bir adam olduğunda, Nonohualcalara evine bakmasını emreder. O zaman Nonohualcalar ona der ki "Öyle olsun efendim. Arzunuzu yerine getireceğiz." Nonohualcalar onun eviyle ilgilenmeye gelirler. Akabinde onlardan kadınlarını talep eder. Nonohualcalara der ki "Bana kadınlar vermelisiniz. Kalçalarının dört açıklık genişliğinde olmasını emrediyorum." Nonohualcalar ona der ki "Öyle olsun. İzin verin ilk olarak kalçaları dört açıklık genişliğinde olanları nereden getireceğimizi arayalım." Ardından cinsel zevkten henüz habersiz dört kadın getirirler. Fakat ölçüye göre onlar yetersizdir. Ve o da Nonohualcalara dedi ki "Onlar istediğim ölçüde değiller. Kalçaları dört açıklık genişliğinde değil. Onların gerçekten büyük olmasını istiyorum." Nonohualcalar büyük bir öfke içinde ayrılırlar²⁸.

27 "Tula" ve "Toltec" terimlerinin kullanımını çevreleyen karmaşıklıklara dair iyi bir inceleme için bkz. Terrence Kaufman, "Native Languages of Mesoamerica", *Atlas of the World's Languages* (New York: Routledge, 1994).

28 "Historia Tolteca Chichimeca", folyo 2, *Historia Tolteca Chichimeca*, ed. Paul Kirchhoff, Lina Odena Güemes ve Luis Reyes García (Mexico City: Instituto Nacional de Historia e Antropología, 1976). Bu kaynak üzerine daha fazla bilgi için ekteki günümüze ulaşan yıllıkların açıklamalı bibliyografyasına bakınız.

Dinleyici gülmeliydi fakat hikâye devam ettikçe meseleler sadece daha da kötüye gidiyordu. Bu Huemac, bir insanın boyun eğdirilmiş bir halkın kadınlarına yapabileceği en kötü şeyi yapmaya koyuldu: onları ikincil eş olarak tutmak yerine kurban etti. Bunların dördünü de bir obsidyen masaya bağladı ve kaderlerini beklemek üzere orada bıraktı. Bu olaydan sonra Nonohualcaların sabrı sonuna geldi. Doğal olarak Huemac'ı içlerine alan Chichimecleri suçladılar ve onlara karşı saldırıya giriştiler. Hengâme esnasında galip gelmek üzereyken Chichimecler çekilmeleri için yalvardı. Liderleri feryat ederek "Üzerine çarpıştığımız ve savaş verdiğimiz kadınları isteyen ben miydim!? Hadi Huemac'ı öldürelim! O bizi karşı karşıya getirdi!" dedi. Birlikte çalışan iki grup absürt şeytani düşmanlarını yenmeyi başardı fakat bir bakıma artık çok geçti. İki taraftan da çok fazla insan öldürülmüştü. "Nonohualcalar toplanıp konuştular. Dediler ki 'Biz ne çeşit insanlarız? Görünüşe göre yanlış yaptık. Belki de bu yüzden çocuklarımızın ve torunlarımızın başına bir şey gelebilir. Hadi gidelim. Hadi topraklarımızı terk edelim... Buradan ayrılmamız gerekli.'" Böylece Nonohualcalar tam da o gece orayı terk ettiler. Tarihin geri kalanı Nonohualcalara bir anlatıdan ve terk edilmiş Chichimeclerin kaybettikleri müttefikleri olmaksızın huzur ve refah arama çabasından ibarettir.

Yalnız ve savunmasız Chichimecler tekrar göçebelere dönmüştü. Ve şimdi Nahua tarihlerinin nihai mesajı belirgin hale geldi: bu rivayetler sadece yapılan ittifakların heyecan verici hikâyelerini ve onları parçalayan dramatik krizleri anlatmıyordu. Ateşin etrafında ihtiyarları dinlerken Kalkan Çiçek'in gerçekten öğrendiği şey halkının hayatta kalmasının kaderinde yazılı olduğuydu. Yaratıcıları bunu görecekti. Tarihçilerden birinin canlandırdığı karakteri der ki "Yaratıcımız, halîğimiz bizi buraya yerleştirdi. Yüzlerimizi, ağızlarımızı gizlemek zorunda kalacak mıyız [yani ölmek zorunda mıyız]? Ne buyuruyor, bizi nasıl sınıyor, yaratıcımız, halîğimiz, her yerde olan? Burada mağlup edilip edilmeyeceğimizi biliyor. Nasıl bir hükümde bulunacak? Ey Tolteca, güvenin var mı! Silah kuşanın, cesaretli olun!" Kalkan Çiçek gerektiğinde sırasıyla zekalarını, sevgilerini ve vahşiliklerini kullanarak hayat için mücadele ettikleri

ve yaşamı sevdikleri için hayatta kalmayı hak ettiklerini öğrenmişti. Ve halkının gençlerinden aynı geleneği sürdürmeleri bekleniyordu.

Hikâyede Tolteca Chichimecalar sonunda kendilerini oldukça kuvvetli bir başka antik kabilenin uşağı olarak yaşar buldular. Küçük düşürüldüler, açlık çektiler; kendi tanrılarına uygun bir şekilde ibadet edemediler. Silahları ve karşı koyma imkânları yoktu. Fakat akıllıca bir plan tasarladılar. Yaklaşan dini bir festivalin idaresini üstlenmeyi teklif ettiler. Bu festivalde dans ediliyordu ve dans silah taşımayı gerektiriyordu. Liderleri derebeyi şeflerle konuşmaya gitti ve gösteride kullanılmak üzere kırık ve döküntü silahları toplamak için izin istedi. İhtiyaç duyulan izinle geri döndü ve topluluğun genç insanlarına gözyaşlarıyla hitap etti. Halkının kaderi artık onların el-lerindeydi. “Ey çocuklarım, ey Tolteca gayretle girişin uğraş!” diye haykırdı. Öykü devam eder:

Sonra ayrıldılar ve ödünç alma işini yerine getirdiler. [Kudretli] kent sakinlerine şöyle söylediler: “Lütfen eski silahlarınızı, eski kalkanlarınızın bazılarını ve savaş sopalarınızı ödünç verin, iyi silahlarınızı vermeyin, eğer verirsiniz kırabiliriz.”

“Onlarla ne yapacaksınız? Onları ne için istiyorsunuz?”

“Dinleyin, hükümdarlar için gösteri yapacağız. Bunlar kentimizin evlerinde, hanelerinde dans edeceğimiz zaman için.”

“Belki de bizim iyi silahlarımızı istiyorsunuz?”

“Hayır efendim, sadece kül suyuna fırlatıp attığınız yerde yatan eski silahlarınız yeterli. İzin verin onları tamir edelim ve onlarla hükümdarları ve lordları eğlendirelim.”

Ardından kent sakinleri dedi ki “Pekâlâ. Şurada burada eski silahlarımız, kalkanlarımız, sopalarımız yatıyor. Toplayın onları. Yeni silahlarımıza bile ihtiyaç duymuyoruz.” Böylece insanlar çeşitli evleri ve avluları gezerek her yeri dolaştı. Nereye giderlerse gitsinler yeme içme devam ediyordu. Halk onlarla konuştu. Sadece onları küçümseyip alay etti. Ancak Chichimecalar hazırlanmayı sürdürdüler.

Sabırla tutkallayarak, dikerek ve tamir ederek tüyle ve boyayla kalkanları süsleyip mızrakları mükemmelleştirerek gece gündüz çalıştılar. En

azından insanların özgürlüğü için mücadeleye girişmeye hazırlardı ve tabii ki başarılı oldular.

Nahuaların her bir grubunun kendi gelenekleri ve cesaretle hayatta kalış teması işlenen çeşitli hikâyeleri vardı. Kalkan Çiçek'in halkına Mexica (Me-SHEE-ka) deniliyordu. Nerdeyse bütün Nahualar arasında yaygın olan hikâye versiyonlarını paylaşıyorlardı fakat kendi topluluklarına özgü hikâyeler de anlatıyorlardı. Örneğin Kalkan Çiçek öldükten sonra, halkından hayatta kalanlara hizmetçileri olarak hareket etmeleri koşuluyla Culhuacan kralı tarafından toprak verildiğini söylüyorlardı. Kral onlara imkânsız görevler verip eğer yerine getirmede başarısız olurlarsa korkunç cezalar vermekle tehdit ederek kendisini eğlendiriyordu. Bir *chinampa*'yı (sepet tarzında bir çit inşa etmek ve içini toprak doldurmak suretiyle bataklık arazide kurulmuş ekilebilir arazi – hiçbir şey daha az hareketli olamaz) hareket ettirmek; postunu delmeden veya kemiklerini kırmadan bir ge-yiği avlamak zorundaydılar; düşmanı silahsız bir vaziyette yenmeleri gerekiyordu. Her bir durumda ya hileyle ya da ikinci örnekteki gibi olağanüstü bir şiddet uygulayarak görevi yerine getirmeyi başardılar. (Gösterilen düşmanları pusuya düşürdükten sonra, bunu yaptıklarını kanıtlamak için sol kulaklarını kesip bir sepete koyuyorlardı.) Her seferinde görevi yerine getirmiş bir şekilde Culhuacan kralına geri döndüler. Kral ve halkı hayret ederek kendilerine “Bu Mexicalar da kim?!” diye sordular²⁹.

Sonunda Culhua Kralı Coxcox hoş karşılanmayan misafirlerinden kurtulmaya karar verdi. Onlara kendi tanrıları için bir tapınak inşa edebileceklerini söyledi ancak en başından beri iznini geri alma ve sonra bu küstahlıklarından dolayı yapıyı yıktırma niyetindeydi. Çalılıklara saklanarak tapınaklarına adağa hazırlanırken onları izledi. Aniden halkın tanrısı araya girmeye karar verdi. “Kurban yapılırken Mexicalar ve Coxcox göğün uğuldadığını işittiler. O anda bir kartal aşağı süzüldü ve sanki orada bir yuvası varmış gibi tapınağın sazdan çatısının tepesine kondu.” Coxcox o zaman kuvvetli bir ilahın lütfunu

29 *Annals of Tlatelolco*, folyo 8 ve 9, Mengin, *Unos annales*. (Hikâyenin daha sadeleştirilmiş versiyonları diğer on altıncı yüzyıl yıllık setlerinde de bulunmaktadır.)

sahip olan bu insanları yok edemeyeceğini anladı. Bu yüzden onları sürdü. Onlar da seyahatlerini sürdürerek hayatta kaldılar.

1299'dan sonra çok uzun yıllar geçmeden 1300'lerin ortasında kamp yaptıkları yerde bir kartal Mexicaların önüne kondu; onlar kartalın orada kalıcı bir kent kurmalarını istediğine karar verdiler. Artık efsaneler dünyası son bulmuştu. Kamp alanı oldukça sahiciydi ve halk muhtemelen en azından hakiki bir kartalın, saygı gösterdikleri bir kuşun oraya indiğini görmüştü. Kalmak üzere iyi bir sebep bulmak için motive olmuşlardı. Geniş bir göldeki bir adanın üzerinde, muhtemelen toprağı bataklık gibi olduğu için hiç kimsenin hak iddia etmediği bir yerin üzerindeydiler. Orada besleyici bir meyveye *-nochtli-* sahip olan kaynanadili kaktüsünden bolca vardı. Avlamaya uygun balıklar, su kuşları ve yenilebilir su yosunları mevcuttu. Canlı ve renkli bir dünyaydı. Mexicalar civara baktılar ve alanın kesinlikle işler hale getirilebileceğine karar verdiler. İnşa ettikleri kent *Tenochtitlan*³⁰ olarak adlandırılacaktı ve yakında bir *tlotoani* ya da krala sahip olup hiç kimseye bağlı olmayacaklardı. Bu Kalkan Çiçek'in babasının yıllar önce başarmayı denediği şeydi fakat amatörce hareket etmişti. Bir ya da ilki nesil sonra, 1300'lerin ortasında Mexicalar kendilerini savunmak için daha iyi hazırlanmışlardı ve bu sefer komşularına karşı aceleci ve dolaylı savaş ilanlarında bulunmadılar.

Keşke Kalkan Çiçek de bilseydi! Nihayet gezgin, kuşatılmış ve bütünüyle yorgun düşmüş halkı, onun da sahip olmayı hak ettiği yaşlılığın bitişinden önce biraz olsun huzur bulacaktı. İnsanları, yeni yuvalarında genç kızın hayalini kurduğu büyük figürlere dönüşmeye başladı. Yine de Kalkan Çiçek'in onların ulaşacağı yüceliği kesin olarak bilememesi daha iyidir. Eğer parlak geleceği bilseydi, gelecekteki ıstırapı da bilecekti. O nasıl olduysa öyle ölmeliydi, sadece kaderin gelecek nesillere hem lütufları hem de travmaları getireceğini bilerek. Olduğu gibi ölmeliydi, dünyasına gelenlerin güçlü olmak için bizzat kendisinin ortaya koyduğu kararlılığı göstermesini umarak.

30 Kelimenin kökü, "tenochtic" "boşanmış, renklendirilmiş bir şey" manasına gelse de muhtemelen "nochtli", kaynanadili kaktüsünün meyvesinin adı idi. Her iki etimoloji de dil bilimsel sorunlar içermektedir. Bu yüzden köken konusunda kesin kaniya varamıyoruz. Başka teoriler de öne sürülmüştür ama aynı şekilde henüz ispatlanmamıştır.

Vadinin İnsanları

1350'LER – 1450'LER

Savaş giden genç bir adam. Bodleian Kütüphanesi,
Oxford Üniversitesi, Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 63r.

1430 civarında¹, Itzcoatl (Eetz-CO-wat) ya da Obsidyen Yılan hayatının kumarını kazandığından kendine güveniyordu. Meksika tlatoanisinin pozisyonunu koruyabilecek ve tabii ki bütün merkezi vadinin yüksek kralı olarak artık savaş meydanlarından çekilip törensel kitap yakımını emredeceği hususunda yeteri kadar emin gözüküyordu. Okuyucularını onun aklındakinden farklı bir geleceği beklemeye sevk eden eski resimli tarihlerin hepsi tanrılara büyük bir kurban olarak ateşe atılmalıydı. Zira bunlar, onun üvey kardeşinden olma çocuklarının hüküm sürmesinin kaderlerinde olduğuna ya da Tenochtitlan'ın sadece küçük bir şehir devleti

1 Bu paragrafta anlatılan olay aslında 1428 ile 1432 tarihleri arasındaki herhangi bir noktada meydana gelmiş olabilir. Yıllıklarda anlatılan rivayetler, farklı köyler takvimlerini tutmaya farklı zamanlarda başladıkları için (örneğin birinde Bir Kamış miladi 1424 yılı olabilirken, bir başkasında 1425 olabiliyor) birbirleriyle mükemmel şekilde eşleşmemektedir. Bazı durumlarda ise tarih anlatıcıları sadece hata yapmış olabiliyordu. Yine de tarihler kendi içlerinde genellikle tutarlıdır. Bu olaylar zinciri örneğinde, Azcapotcalcolu Tezozomoc'un ölümünden sonra (hikâyesi bu bölümde anlatılacak) Itzcoatl'ın yaklaşık dört yıl içinde iktidarının sağlamlığından emin olduğu anlaşılmaktadır. Kaynakların çoğu Tezozomoc'un ölümünü miladi 1426 yılına yerleştirdiğinden ben de öyle yaptım. Bizim takvim yılımızda, bir yıl önce ya da sonra meydana gelmiş olması aslında önemli değil. Asıl önemli olan kitap yakmanın birkaç yıl sonra gerçekleşmiş olmasıdır.

olarak kalmaya mahkûm olduğuna insanları inandırmıştı². Geyik derisinden rulolar üzerindeki resimler ve agave bitkisinin liflerinden üretilen kalın parşömenlerden yapılmış akordeon şeklinde katlı kitaplar -ve içerdikleri bütün hikâyeler- küle dönmenden önce kızıl ateş içinde çatırdayıp çıtırdıyordu³. Nahuatl dilinde eski bir bilmece vardı: "kızıl papağanın öncülük ettiği, kuzgunun izlediği şey nedir?" Cevap *tlachinolli*, yani bir yangın felaketi idi⁴. Yükselen büyük duman dalgalarını izlemek, Itzcoatl için memnuniyet verici olmalıydı. Şunu muhtemelen biliyordu ki birçok insan daha asil üvey kardeşinden olma yeğeninin parlak askeri performansı sayesinde mevcut gücünü kazandığını konuşuyordu⁵. Ancak uzun vadede ne söyledikleri önemli değildi. Yüksek kral olarak iktidara gelen oydu. Onun başarıları taşların üzerine kazındı ve kendi torunlarının hükmedeceği günleri görecekti. Halkını dönüm noktasına getirmiş olmakla bilinecekti; onları bilinmezlik ve zayıflıktan çekip çıkarıp olağanüstü güçlü bir pozisyona getirmenin ortasındaydı.

* * *

ITZCOATL'IN DÜNYASI ASLA ONUN TLATOANI OLMASINI istememişti. Babası, Mexicaların onlarca yıl şefliğini yapmış olmasına rağmen, Itzcoatl'ın kendisi kraliyete mensup olmaktan oldukça uzaktı; zira *tecpan* (saray yerleşkesi) kadınlarından birinin oğluydu. Onun daha önemli annelerden doğma üvey kardeşleri kökenleri on üçüncü yüzyıla kadar dayanan isimlere sahipti. Kardeşi "Huitziluhitl", Sinekkuşu Tüyü, cesur Kalkan Çiçek'in babası olan ata-kraldan adını alması. Itzcoatl'ın adı sadece ona aitti. Ondan önce hiç kimse

- 2 Fray Bernardino de Sahagún, *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*, ed. Arthur J. O Anderson - Charles Dibble (Salt Lake City: School of American Research and the University of Utah Press, 1950-1982), 10:191. Kodeksin kendisi sadece olaydan bahsetmektedir. Bunu neden yaptığını anlamak için Itzcoatl'ın ve Mexicaların tarihini öğrenmeye ihtiyaç duyanlara bu bölüm aydınlatıcı olacaktır.
- 3 Elizabeth Hill Boone, "The Physicality of the Painted Books", *Stories in Red and Black: Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs* (Austin: University of Texas Press, 2000), 23-24.
- 4 *Florentine Codex*, 6:239.
- 5 Bu perspektif Tlacaoel'in kraliyet ailesinin bir kolunun üyesi ve sömürge dönemi yazarı Tezozomoc'un açıklamaları boyunca işlenmektedir. Bkz. don Domingo Chimalpahin, *Codex Chimalpahin*, ed. Arthur J. O. Anderson ve Susan Schroeder (Norman: University of Oklahoma Press, 1997), 1:40-47 ve 2:36-37. Tlacaoel'in hikâyesinin tamamı için bkz. Susan Schroeder, *Tlacaoel Remembered: Mastermind of the Aztec Empire* (Norman: University of Oklahoma Press, 2016).

bu adı taşımamış ya da sonraki kuşaklara aktarmamıştı. Onun hayat öyküsü kendine has bir şekilde parlaktı.

Itzcoatl'ın klan şefi babası Acamapichtli (A-cahm-a-PEECH-tli) olarak adlandırılıyordu. Uygun bir şekilde bu isim "Avuç Dolusu Kamış" manasına geliyordu; zira kamışlı bataklık içindeki adada kendi kentlerini inşa ettikten sonra Mexicaların ilk tlatoanisini kurmuş olan kişiydi. Mexicalar, bir dost bir düşman olan Culhuacan halkı ile dostluk kurarak kendilerini bağımsız bir teşekküle dönüştürmeyi başardılar. Acamapichtli'nin babası, belirli bir mertebeden bir Culhua kadını ile evlenmiş bir Mexica erkeğiydi fakat kendisi hınç dönemlerinden birinde öldürülmüştü. Oğlu ise vahşetten kurtulmuştu. 1300'lerin ortasında Mexicalar, onun kendi kralları olmasına izin verilmesini istedi; zira bariz bir şekilde bir Culhua kadınının oğlu olarak kendi halkının Culhuacan'a sadık kalmasını sağlayacaktı. Böylece işler yoluna koyuldu. Mexicalar, sonunda iktidarı tanınmış bir tlatoaniye, sembolik kamış hasıra ya da tahta sahipti. Nahuatl dilindeki ifadelerle göre "sonunda varmışlardı"⁶.

Kabul etmek gerekli ki adalarını başka hiç kimse istemediği için müsait bir durumdaydı. Merkezi havzanın halkı, mısır ve fasulye tarımı yaparak uzun süre yaşamıştı ancak merkezdeki göl bölgesinin bataklık koşulları tam anlamıyla tarıma bağlı yaşama izin vermemekteydi. Mexicalar projeden tamamen vazgeçmek bir yana, gölün güney kıyılarını gözlemlemişti. Rakipleri Xochimilca (uzak geçmişte onların savaşçıların kulakları Mexicalar tarafından kesilmişti), *chinampa* inşa ederek iyi iş çıkarmıştı. Bunlar, çamur ve kum yığılıp sonra ahşap ya da hasır sepetlerden bir çember duvar inşa edilmesi suretiyle su seviyesinin üstüne toprak sererek bataklık sularda zahmetle kurulmuş bahçelerdi. Bir chinampanın inşa edilmesi zor olsa da son derece bereketliydi ve Mexicalar komşularının örneğini izlemede aynı derecede hızlıydı. Ayrıca balıkçılık yeteneklerini geliştirip kuş yumurtası toplama konusunda becerilerini arttırdılar

6 *Codex Chimalpahin*, 1:36–37, 112–17, 206–9; 2:90–91, 82–83. Diğer yıllıklarda bu hikâye üzerinde ufak farklılıklar bulunmaktadır. Ancak tarihlendirmeler farklı olsa bile esasında benim burada aktardığım hikâyeyi anlatmaktadırlar. Hikâye *Annals of Cuauhtitlan* içinde 1370'lerde olmuş gibi zikredilmektedir.

ve oldukça besleyici mavi-yeşil alg gibi belirli türden canlıları toplamayı öğrendiler. Itzcoatl, bir genç olarak günlerini bir kano içinde (o bunu tam manasıyla “su evi” olarak tercüme edilebilecek küçük *acalli* kelimesiyle adlandırıyordu) etrafta dolaşarak geçiriyordu ve topladıklarıyla aile tenceresine katkıda bulunuyordu. Çok iyi bildiği parıldayan su dünyasını sever hale geldi, tıpkı kendi insanları gibi. Topluluk içindeki sanatçılar, duvarları ve geyik postlarını boyamada ustalaştılar ve eserlerini genellikle mavi-yeşil sulara bulunan küçük kerevitler ve spiral kabuklar süslüyordu.

Bazen akşam müziğinin ve şarkısının temaları da gölün hareketli sularından ilham aldı. Birisi deniz hayvanı kabuğuna üfler; bir başkası mavi yeşil değerli taşlarla süslenmiş bir davul çalar; üçüncü bir kişi ise bacaklarına çıkan ziller takılı şeritlerle kaplı halde dans ederdi. Ruh hali bazen acı verici şekilde üzücüydü: Yağmur Tanrısı Tlaloc’un ve Chalchiuhtlicue (Chal-chew-TLI-kway) ya da Yeşim Etek’in krallığı, sıklıkla sunulduğu gibi sadece yaşamın değil ayrıca ölümün de kederli bir dünyası olabilirdi. “Ağlıyorum. Bu dünyada bunu hak edecek ne yaptık!?” Şarkıcı bir balığın karakterini, belki de kamışlar arasında saklanarak daha güçlü bir balığa hitap eden zayıfın rolünü canlandırır: “Ben bir kum balığıyım, sen ise bir alabalık.” Daha mutlu zamanlarda Itzcoatl’ın halkı loş su aleminin değil, ışıktaki öten kuşların şarkısını söylerdi. Bazen, bilhassa avlanma zamanında, iki geleneği, su ve göğün dünyasını bir araya getirir, onların tarihsel köklerine dayanan ve kartal ile jaguar vasıtasıyla sunulan mağrur savaşçı ananesine işaret eden özel bir şiiri yüksek sesle söylerlerdi: “Senin evin yeşim suların sarmalları bakımından zengindir... Kendini Yedi Mağara’nın mesquite bitkileri arasında sakladın [öldün]. Kartal seslendi, jaguar ağladı. Ve sen, kırmızı bir flamingo, arazinin ortasından bilinmeyen bir yere, ileri doğru uçmaya koyuldun⁷.” “Bilinmeyen yer” savaşta ya da kurban olarak ölecek kadar cesur olanların ruhlarının kabul

7 Şarkı XXXIII, *Cantares Mexicanos*, ed. John Bierhorst (Stanford, CA: Stanford University Press, 1985), 202–3. Tercüme radil edildi. Muhtemelen kuş “arazinin üzerinden bilinmeyen bir yere” uçtu manasına gelebilir. Her iki durumda da “bilinmeyen yer” ölümün diyarı manasına gelmektedir.

edildiği özel bir yerin, ölüm diyarının tezahürüydü. Mexicalar, ateşin ışığında şarkı söylerken onları o ana getiren tanrılara şükran duymanın sebebini hissediyorlardı. Gezgin oldukları ve Culhua halkına ya da okçu paralı asker olarak onları tutacak herkese kısa süreliğine bağlı kaldıkları dönemin üzerinden çok geçmemişti. Şimdi sadece istedikleri zaman savaşa giriyorlardı. Artık kendilerine ait bir kentleri vardı. Açıkçası su hâlâ kenti onlardan almak için bir tehdit oluşturmuyordu. Kamışlar her taraftan çıkıyordu ve kare şeklindeki kerpiç evleri bataklık koşullarına iyi dayanamıyordu ve sürekli yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Ancak halk hendekler, yükseltilmiş yollar ve kanallar yapmada son derece uzmanlaştı ve kısa sürede öteki kentlerdeki gibi sokaklar inşa edebildi. Mahalleler, işleri düzenleme ve Şef Acamapichtli'yi destekleyip karşılığında daha büyük hürmet görmek amacıyla savaş birliklerini organize etme sorumluluğunu üstlenen kendi lider ailesine sahip geniş bir akraba grubu ya da *calpolli*'ye (tam manasıyla "büyük hane") ev sahipliği yapıyordu. Böylesi bir aile için *pilli* ya da çoğul formuyla *pipiltin* terimi kullanılıyordu; onları soylular olarak adlandırabiliriz. Diğerlerine ise *macehualli* ya da çoğul formunda *macehualtin* deniliyordu. Kelime avam ifadesinden daha fazla anlam taşımaktadır: etimolojik olarak toprağı, dolayısıyla yönetimde kendi yerlerini hak edenleri işaret eder.

Yaklaşık olarak bu dönemde, halk, büyük bir piramit inşa etmeye başlayabilecekleri kadar sağlam bir altyapı kurmak için -söylenene göre kartalın konmuş olduğu- orijinal kerpiç mabetlerine çakıldan bir tabaka eklemek hususunda müşterek karar aldı⁸. Belirli rahipler kendilerini tapınağın bakımına ve gelecek nesiller için resimli kitaplar üretmeye adadı. Hayvan derisi üzerine kaydedilmiş tarihleriyle, rahipler elli iki yıllık döngünün sonuna ulaşmış olduklarını ve yılları törensel olarak "paketlemenin" zamanı geldiğini duyulabiliyordu. Bunun için büyük bir ziyafet günü tertip edip tarihlerinde önemli bir an olarak işaretliyorlardı.

8 Susan Toby Evans, *Ancient Mexico and Central America* (New York: Thames & Hudson, 2013), 464; sonunda Templo Mayor haline gelecek şeyin inşa aşamalarının diyagramları ve çizelgeleri.

Geçmişlerini ciddiye alırlarken dolaylı olarak geleceklerini de aynı şekilde ciddiye alıyorlardı. Güçlü Culhuacan Devleti'yle sıkı bağları vasıtasıyla otorite elde etmiş olan yarı Culhua soylusu Şef Acampichtli de kendisine Culhua soylusu bir gelin aldı. Kimileri onun adının Ilancueitl (Ee-lahn-KWEY-eetl), Ata Kadın Eteği olduğunu, başkaları da böylesi bir ismin annesine ait olması gerektiğini söylemektedir. Bu sembolik olarak seçilmiş bir isim olduğundan, esasında her iki kadın tarafından da taşınmış olabilir. Tabii ki adı her ne ise Culhuacanlı gelin, Acampichtli'nin tek kadını olmayı beklemiyordu fakat kronolojik olarak olmasa da sonraki nesilde onun oğullarının hüküm sürmesinden anlaşıldığına göre o en önde gelen ya da İlk Eş idi. Sonraları diğer toplulukların ozanları, varislerin Ilancueitl'a ait olduğu rivayetine rağmen onun kısır olduğunu ve Acampichtli'nin oğullarının gerçek annesinin kendi memleketlerinden geldiğini (hikâyeyi kimin anlattığına bağlı olarak herhangi bir kent) iddia edeceklerdi. Her ne olursa olsun, Mexicalar arasında ekberiyet hakkı kavramı kesinlikle yoktu. Halkın, sadece ilk olarak doğduğu için lider olmuş birine değil, oldukça muktedir bir lidere ihtiyaç duyduğu istikrarsız bir dünyada bu ilkenin uygulanması tamamen mantıksız olurdu.

Öte yandan büyük oğlanlar, genç olanlar üzerinde kesinlikle bir avantaja sahipti. Bir şefin en güçlü eşinin oğulları büyüdüğünde, karakterleri ve nispi atletik yetenekleri, içlerinden birinin en muhtemel varis olarak algılanmasına neden olmaktaydı. Diğer bütün erkek kardeşleri ise yüksek rahip ya da onun yanında duracak güçlü askeri figürler olacaklarına dair beklentileri kabul etmek üzere yetiştiriliyordu. Hepsi çabaları karşılığında toprak bağıışı ve servetin diğer türleriyle eşit ve iyi bir şekilde ödüllendiriliyordu, böylece makul bir şef olmaya en uygun görüneni desteklemek bütün erkek kardeşlerin yararınaydı⁹. Bu durumda varis olarak yetiştirilen çocuk,

9 Batıdan etkilenmiş kaynaklar, geleneksel olarak Aztekleri eski şefin ölümünün ardından sonrakini belirlemek için "seçim" yapan bir topluluk olarak tarif ederdi. Burada bir gerçeklik payı bulunmaktadır. Nahuatl yıllıkları birkaç günden (en kötü senaryoda) birkaç yıla kadar uzanan ve uzlaşma sağlanmadan önce görüşme ve pazarlıkların yapıldığı bir zaman dilimine işaret etmektedir. Fakat eski şefin ölmesinden uzun zaman önce genellikle en muhtemel' adayın kim olacağına dair bir fikir oluşurdu.

on üçüncü yüzyılda yaşamış bir şefin onuruna onun ismiyle Huitzilihuitl, Sinek Kuşu Tüyü olarak adlandırıldı.

Huitzilihuitl, öz kardeşlerinin yanı sıra çok sayıda üvey kardeşe -Acamapichtl'in Culhua soylusu eşinin diğer çocukları- sahipti. Itzcoatl da bunlardan biriydi. Obsidyen Yılan'ın annesi hiçbir önemi olmayan birisiydi. Aslında Azcapotzalco (Ahz-ka-po-TZAL-ko) adındaki komşu kentten gelmiş güzel bir köle kızdı. Krala verilmeden önce sokakta sebze satarak günlerini geçirmiş olduğu söyleniyordu. Soylular kumar oynamayı çok severdi ve sıklıkla kölelerini kumarda kaybederlerdi; ya da belki başka bir borcu kapatmak için kullanılmış veya bir iyiliğe karşılık şefe hediye olarak sunulmuştu¹⁰.

Gelecekteki bir Meksika kralının bir kölenin oğlu olabileceği muhtemel gözükmebilir. Aztek dünyasında kölelik konusu, geleneksel olarak tartışmalı olanlardan biridir. Çünkü Aztekler uzunca bir süre yamyam vahşiler olarak kötülendikleri için, ciddi bilim insanları manevi değerleri alçaltıcı olarak algılanabilecek herhangi bir şey yazmaktan çekindiler. Herhangi bir şekilde onları ünlü köle toplumları ile ilişkilendirmenin de meseleye bir katkısı olmayacaktı. Böylece bu düşünce, Aztek kölelerin doğası gereği dini bir yükümlülüğü yerine getirmek üzere kurban edilmek için alınmış savaş tutsakları olduğu ve ev hizmetçilerinin büsbütün farklı bir kategori -bunlar borçlarını ödemek için geçici olarak kendilerini gönüllü bir şekilde köle olarak satan ya da bir suç karşılık kölelik cezasına çarptırılmış insanlar- olduğu fikrini yayıyordu. Öte yandan modern araştırmacılar gerçeğin oldukça farklı olduğunun bilincindedir. Bazı savaş esirleri (genellikle erkekler) tabii ki kurban ediliyordu ve bazı ev köleleri gerçekten sözleşmeyle köleliğe giriyordu ya da şefleri tarafından ceza olarak satılıyordu. Ancak köleleştirilmiş başka pek çok insan daha vardı. Antik Akdeniz dünyasında olduğu gibi zengin ve güçlü adamların haneleri savaşta esir edilmiş çok sayıda kadın

10 Bütün kaynaklar, Batılı terimlerle "gayrimeşru" denilebilecek muğlak ifadelerle ondan bahsetmektedir. Chimalpahin ise nettir: *Codex Chimalpahin*, 1:36-37. Nahuatl dilinde "gayrimeşru" ifadesine karşılık bir kelime yoktur; fakat evlilik ve cinsel ilişkilere yönelik çeşitli kelimeler mevcuttur ve bu terimler doğan çocuğun kaderine ilişkin farklılıkları ortaya koyar.

köleye sahipti. Kimileri prensesti ve belki de koşullara bağlı olarak sahipleri onlara eşleri gibi davranmıştı. Diğerleri ise daha sıradandı ve Itzcoatl'ın annesi de bunlardan biriydi¹¹.

Yine de Itzcoatl'ın annesine gaddarca davranıldığını varsaymak bir hata olurdu. Öyle olmuş olabilir fakat Itzcoatl'ın sonradan neler başardığını düşününce bu durum pek muhtemel görünmüyor. Mezoamerika'da, köleleştirilmiş kadınların çocuklarının da köle sayılmadığı anlaşılmaktadır. Köleliğin miras alınmadığını kabul etmek zaruridir, aksi takdirde pek çok kent kısa süre içinde özgür insandan çok köleye ev sahipliği yapardı ve dünyaları tepe taklak olurdu. Dolayısıyla Itzcoatl'ın annesi, en kötü zamanlarında bile çocuklarının kral tarafından ayrıcalıklı sayılacağını bilmekteydi. Muhtemelen genç oğlunun geleceği için gururlu ve umutluydu. Ancak oğlu adına içinde hırslar barındırsa bile, bir gün onun hükümdar olmasının mümkün olacağını hiç düşünmemiş olmalıdır. Bu hak, en güçlü kentlerden gelen soylu kadınların oğullarına aitti¹². Öte yandan kriz zamanları, sıklıkla beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarıyordu ve bu meselede de böyle olacaktı.

Itzcoatl adındaki oğlan zaman içinde sadık bir savaşçı gibi üvey kardeşlerine hizmet etmeyi bekleyerek büyüdü ve zamanı geldiğinde öyle de yaptı. Veliaht Huitzilihuitl kral oldu ve çeşitli küçük kenti ve daha savunmasız şehir devletlerini fethedip hepsinden vergi talep ederek yirmi beş yıl boyunca başarılı bir şekilde hüküm sürdü. Tenochtitlan erkekleri belirli aralıklarla adayı terk ettiler ve birleşik, silahlı ve tehlikeli bir grup olarak ön plana çıktılar. Onları korkutucu yaratıklara -kartal, jaguar, kertenkele ve çakal- dönüştüren harika maskeler giyip ayrılmadan önce dans ettiler ve

11 Camilla Townsend, "Slavery in Pre-Columbian America", *The Cambridge World History of Slavery*, 2 Cilt, ed. Craig Perry, David Eltis, vd. (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

12 Evlilik ilişkilerinin siyasi karmaşıklığı hususunda bkz. Pedro Carrasco, "Royal Marriages in Ancient Mexico", *Explorations in Ethnohistory: The Indians of Central Mexico in the Sixteenth Century*, ed. H. R. Harvey, H. Prem (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1984); Camilla Townsend, "'What in the World Have You Done to Me, My Lover?': Sex, Servitude, and Politics among the Pre-Conquest Nahuas as Seen in the Cantares Mexicanos", *Americas* 62 (2006): 349–89.

döndüklerinde de bunu tekrarladılar. Parıltılı tüylerle süsledikleri kalkanları da söz konusu yaratıkların görüntülerini taşıyordu. Ancak hayvani alter-egolarından ironik bir fasılanın unsurlarını, sadece bir çakalı değil aksine dikelmış vaziyette dans eden bir çakalı canlandırarak ortaya koyabiliyorlardı¹³. Bu arzulu savaşçılar kendileri ya da çaresizce ihtiyaç duydukları kaynaklara sahip olanlar üzerinde hâkimiyet kurmayı deneyenleri alaşağı etmek için kolayca ittifak yapıyorlardı. Xochimilco ve hatta bir zamanların egemen halkı Culhuacan bile bağıl statüsüne düşürülmüştü. Kısacası genç Tenochtitlan kenti Huitzilihuitl'in başarıları sayesinde önemli bir güç haline geldi ve zaman içinde küçük bir şehre dönüştü. Huitzilihuitl'in fetihlerinin listesi, akşam ateşinin etrafındaki anlatımlarda oldukça geniş bir yer kaplıyordu.

Huitzilihuitl'in yürüttüğü en önemli savaş muhtemelen Cuernavaca'ya karşı olandı. Güneydeki bu bölgenin yabani pamuğu o kadar iyiydi ki insanlar bunu yetiştirmeye ve elbise dokumak için kullanmaya başlamıştı. Pamuk değerli bir bitkiydi, zira dağlık bölgelerde büyümüyordu. Bu sayede Cuernavaca zengin bir şehir devleti haline gelmişti ve şefi güçlü bir adamdı. Ayrıca “en hayranlık uyandıran” kızın, pek çok şefin evlilik adayı olarak ilgiyle gözlediği sevimli Miyahuaxihuitl'in (Mee-ya-wa-SHEE-weet, Mısır Çiçeği Mücevheri) babasıydı. Bütün hükümdarlar bir evlilik ilişkisi kurabilmek üzere en saygı değer ifadeleri kullanarak onu istiyorlardı. Huitzilihuitl'in ulakları Cuernavaca şefinin huzuruna çıktığında şef onlara gülmüştü. Tenochtitlan kenti yükselişte olmasına rağmen hiçbir şekilde şefin kızı için düşündüğü ittifaka uygun değildi. “Huitzilihuitl ne söylüyor? Suların ortasında orada kızıma ne sağlayacak?” Şef bir parça alay etmekten sakınmamıştı. “Bataklık bitkilerinin liflerinden kendi peştamalını yaptığı için belki kızımı da aynı şekilde giydirecek?” Sonra geleneksel dolaylı konuşma tarzından daha doğrudan bir şekle geçmeye karar verdi ve dedi ki “Gidin,

13 Böylesi bir kalkanın ortasındaki görsel için bkz. Renée Riedler, “Materials and Technique of the Feather Shield Preserved in Vienna”, *Images Take Flight: Feather Art in Mexico and Europe, 1400–1700* (Florence, Italy: Kunsthistorisches Institut in Florenz, 2015). Kolomb öncesi sanatta bir parça mizah ya da ironi bulunmaktadır.

hükümdarınız Huitzilihuitl'a bir daha kesinlikle buraya adamlarını yollamamasını söyleyin¹⁴.”

Bu olaydan sonra hikâyenin anlatıcıları yaşananların gerçekçi anlatısından uzaklaşmayı yeğlediler. Bitmek bilmeyen savaşlardaki katliamlar ve uzun yıllar süren mücadele üzerinde durmamayı tercih ettiler; zira iki halk sonradan müttefik haline gelmişti ve böylesi şeyleri unutmak en iyisiydi¹⁵. Bunun yerine yaşananları açıklamak için eski bir Nahua mitinden faydalandılar. Hayal kırıklığına uğramış Huitzilihuid duruma bozuldu ve halkının tanrısı Huitzilopochtli'ye (Wee-tzeel-o-POCH-tli, Sinek Kuşu gibi Sol Ayaklı) dua etti. Böylece hem solaklığa hem de askıda duran (ve korkunç) sinek kuşunun özel güçlerine sahip oldu. Anlatı kralın isminin anlamı, “Sinek Kuşu Tüyü” manasına gelen Huitzilihuitl ile bağlantılıydı. Her zamanki gibi tanrı yakarana ne yapması gerektiğini söyledi ve doğal olarak Huitzilihuitl tanrının söylediğini yapmak üzere harekete geçti. “Cuernavaca lordunun topraklarının sınırları içinde durdu. Ortasına çok değerli ve parlak bir şekilde ışıldayan yeşim taşı yerleştirilmiş ve güzel bir şekilde boyanıp harika bir şekilde hazırlanmış kamıştan bir dart fırlattı. Dart, Mısır Çiçeği Mücevheri'nin bulunduğu avlunun ortasına düştü.” Kız hayret etti ve onu yerden aldı. Taşın gücünü hissedip onun için garip bir arzu duyarak aniden ağzına attı. Sonra kendinden geçen genç kadının kazayla değerli taşı yuttu ve -diğer antik Yerel Amerikan hikâyelerindeki sayısız kız gibi- hamile kaldı¹⁶.

Bu noktada hikâyenin Nahua anlatıcıları ve onların kendinden geçmiş dinleyicileri aşırı gururlu Cuernavacan kralının kendi kazdığı kuyuya düştüğünü söylendi; sevgili kızı aldatılmıştı ve şimdi kendi seçmediği bir adamdan çocuk doğuracaktı. Ancak durumun

14 *Codex Chimalpahin*, I:118-25

15 Chimalpahin'in yıllıklarının diğer kısımları ve tabii ki İspanyol kaynakları da dahil neredeyse bütün yıllıklar pamuk diyarı Cuernavaca'ya karşı uzun bir savaştan bahşeder. Hatta bu savaş Huitzilihuitl'in hükümlerliğinden önce başlamıştır.

16 Yutulmuş bir taşın hamileliğe yol açması metaforu diğer Mezoamerika hikâyelerinde de görülmektedir. Örnek olarak bkz. *Annals of Cuauhtitlan*, ed. Rafael Tena (Mexico City: Cien de México 2011), 36-37. Büyülü bir rohumun ya da taşın bir kızı hamile bırakması fikri, *Huarochiri Yazması* olarak bilinen bir belgeden anlaşıldığına göre Peru'ya kadar güneyde görülmektedir.

ironiyle süslendiğinin farkına varacaklardı. Tatlı Mısır Çiçeği Mücevheri, o gece göz yaşı dökmüş olabilirdi ancak görünüşe göre güçsüz kız sonunda kendine geldi ve çocuğuna Moctezuma¹⁷ adını verdi (sonraları Huey Moctezuma ya da Büyük Moctezuma olarak tanınacaktı). Mexicalar ile on binlerce insanı yönetmek bu çocuğun kaderinde vardı¹⁸.

Öte yandan o an için Tenochtitlan'daki saray içinde Mexicaların büyük şefi Huitzilihuitl muhtemelen savaşta esir alınmış bir Cuernavaca kadınının taşıdığı herhangi bir çocuğa büyük bir ilgi göstermiyordu. İdare ettiği toprakları genişletirken yürüttüğü seferlerde mümkün olduğunca etkili bir şekilde halkına liderlik ediyordu. Fazlasıyla başarılı olabilişti çünkü onun liderliği altında Tenochtitlan, tabiri caizse o zaman bölgedeki en güçlü şehir devletinin bağlı haline gelmişti. Baş ya da "patron" devlet Tepanec halkının lider kenti Azcapotzalco idi. Tepanec halkı, Mexicalardan çok önce bölgeye göç etmiş bir grup Nahua idi ve merkezi vadideki büyük gölün batı kıyılarına hükmediyorlardı¹⁹. Her bir zaferden sonra Tepanecler tabii ki en iyi toprakları kendileri alıyordu ancak iyi bir payı da bağlı devletleri Tenochtitlan için ayırıyorlardı. Eğer galipler, kaybedenlerin topraklarından ayrılmamasına ve bunun yerine vergi ödemesine karar verirlerse, belirli köylerin Tepaneclere ve başkalarının da Mexicalara ödeme yapması söyleniyordu. Ayrıcalıklı yardımcı devlet olarak neden Mexicaların seçildiği belirsizdir. Muhtemelen ada topraklarının bataklık yapısı diğer insanlardan daha fazla onları hareketli kılıyordu; çünkü çok fazla ekilebilir alan yoktu ve ekim-harast döngülerine uyumlu hareket etmiyorlardı. Merkezi Meksika'daki

17 Nahuatl dilindeki esas adı Moreuczoma ya da "Bir Lord gibi Kaş Çatan" idi. Fakat İspanyolca versiyonu neredeyse evrensel olmasına rağmen ben daha tanınık olan takma adını kullanıyorum. (İngilizcede sonradan bu ismi bile değiştirilmiş ve Montezuma yapılmıştır)

18 Susan Schroeder makalesinde bu şekilde güzelce hikâyeyi analiz etmiştir: "The First American Valentine: Nahua Courtship and Other Aspects of Family Structuring in Mesoamerica", *Journal of Family History* 23 (1998).

19 Tepanec kenti Azcapotzalco'nun hâkimiyeti çok çeşitli kaynak tarafından ortaya konmaktadır. Tepanec bakış açısından en iyi hikâyeler *Annals of Cuauhtitlan* içinde bulunmaktadır.

hiçbir kent kalıcı bir orduya sahip değildi; bütün erkekler potansiyel savaşçıydı ve savaşlarını çiftçiliğe uydurmak zorundaydılar. Oysa Mexicalar mısırla olduğu kadar balık, kuş yumurtası ve su yosunu ile de yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu onların başlangıçta diğerlerine kıyasla görece fakir olup aç kalmaları anlamına geliyordu. Öte yandan tarıma dayalı yaşayan Tepaneclar ile yakından çalışarak hareketli kalmaları mevsim ne olursa olsun onlara bir tür güç sağlıyordu.

Siyasi hami-bağlı ilişkisi nedeniyle, olağan olarak Huitzilihuitl birincil eş olarak Tepanec kentinden bir gelin aldı²⁰. (Kentın ismi Tlacopan'dı ve sonradan önemli bir yer haline geldi; kentın adını telaffuz edemeyen İspanyollar buranın ismini "Tacuba" olarak değiştirdi.) Dolayısıyla bu kadından olan oğulları varis olarak görülüyordu. Huitzilihuitl öldüğünde Tepanec eşinden olma oğullarından biri, Chimalpopoca (Chec-mal-po-PO-ka, Tüten Kalkan) bekleniği gibi tahta çıktı.

Şimdiye kadar Tenochtitlan'ın hükümdarları, herkes tarafından tlatoani, yani bağımsız ve kendi kendini yöneten bir topluluğun "sözcüsü", olarak tanınıyordu. Nahua dünyasında kendi tlatoanisi ile övünen her topluluk *altepetl* olarak adlandırılıyordu. Kelime tam olarak "su-dağ" manasına gelmektedir, zira eski zamanlarda Nahualar neredeyse her zaman sadece kendilerini savunabilme imkânı veren bir tepenin olduğu yere değil, ayrıca bir su kaynağının da yakınına yerleşiyordu. Chimalpopoca'nın tahta geçişinde, günlerce süren duadan sonra büyük bir şölen yapıldı. Chimalpopoca'nın sembolik bir kamış hasır üzerine oturduğu ve tlatoanileri olarak halkını korumayı söz verdiği bir tören de tertip edilmişti. Artık, Mexicalar karmaşık seremoniler tertip edecek kadar güçlüydü: Chimalpopoca ve halkı arasındaki konuşmalar ve taahhütler saatlerce sürüyordu. Sonunda bir rahip yeni idarecinin ve halkın bütün enerjileriyle "Hayır" diye cevaplamaı gereken belagatli sorularla genç hükümdarı sıkıştıırıyordu:

Korku zamanı görecek misin? Savaş ilan etmek sana düşecek mi?

Altepetl savaşın içinde kalacak mı? Bu senin sorumluluğun olacak

20 *Codex Chimalpahin*, 1:118-19, 122-23; 2:44-45, 82-85.

mi? Altepetyl savaşın içinde parçalanacak mı? Düşmanlar tarafından kuşatılacak mı? Endişe ve sarsıntı olacak mı? Şehir terk edilip karanlıklar içinde mi kalacak? Harabe bir yere mi dönüşecek? Halkımız köleleştirilecek mi?²¹

Hükümdar ve halk, tekrar tekrar “Hayır!” diye cevap verir. Savaşları kazanacaklardı, kaybetmeyeceklerdi. Köleleştirilmeyeceklerdi. Sonra Chimalpopoca yiğitliğini göstermek için her yeni kralın yapması gereken ilk askeri sefer için yola çıktı. Muzaffer olarak geri döndü. Halkı iyimserdi. Chimalpopoca birçok yeni kenti Mexicaların idaresine soktuğu neredeyse on yıllık bir hükümdarlık devri geçirdi.

* * *

CHIMALPOPOCA'NIN HÜKÜMDARLIĞININ ORTASINDA BÜYÜK bir siyasi kriz Mexicaların politik dünyasını sarstı. 1426 yılında, Azcapotzalco adındaki güçlü bir kentin 1370 yılından beri hüküm süren kralı Tezozomoc (Te-zo-ZO-moc) vefat etti. Kral o kadar uzun zamandır vadide gücün ete kemiğe bürünmüş sembolü olarak görülüyordu ki o öldüğünde insanlar belirsizlik içinde birbirine baktı. Kralın oğulları derhal harekete geçti ancak umulanın aksine ailenin topraklarını savunmak için değil. Aksine birbirlerini öldürmek üzere aralarında çatışmaya girdiler.

Bu, ilk bakışta kafa karıştırıcı olabilir. Ancak herhangi bir taht için pek çok olası iddiacının ortaya çıktığı bir durum yaratan çok eşlilik akla getirildiğinde durum berraklaşır. Nahualar bu hadiseye o kadar alışkındır ki bunu bir problem olarak görmezler. Aksine olumlu kabul ederler ve doğrusu bu hususta haklıdır. Modern düşünce tarzımız bize ne söylerse söylesin, çok eşliliğin pek çok faydası vardır. Birden fazla eşe sahip olmak erkek için belirgin bir biçimde memnuniyet vericidir. Hatta bu durumdaki eşler, birden fazla elin yaptığı iş hafiflediği için haneye daha genç kadınların gelmesinin onlara yardımcı olduğunu söylemektedir. Nahua kadınlarının kocalarından

21 *Florentine Codex*, 8:64. Fetih sonrasında bir soylunun, *gobernador* gibi benzeri bir göreve gelişinin bu tür bir üslupla anlatımı *Bancroft Diyalogları* içinde bulunmaktadır (günümüze ulaşmış yıllıkların açıklamalı bibliyografyasına bakınız).

kesinlikle romantik bir aşk isteği ya da beklentisi yoktu; erkeklerin maymun iştahlı olması onları şaşırtmıyordu veya onların dünyasında hiç kimse kadınları suçlamıyordu. Dahası çok eşlilik genellikle bir kralın varis bırakmadan ölmesi ihtimalini ortadan kaldırıyor ve birbirleriyle olan ilişkilerinden gurur duyan ve kriz zamanlarında birlikte hareket eden genç bir erkek grubu ortaya çıkarıyordu.

En azından teoride durum böyleydi. Gerçekte bir erkekle kalıcı bir ilişkiyi hiç ummamış bir kadın bile bir rakip tarafından gölgede bırakıldığında canı yanabiliyordu. Ve bu acı muhtemelen sadece kadını değil onun çocuklarını da etkileyebiliyordu. Bir Nahuatl şarkısında şöyle bir cümle vardır: “Ah anne, hayatımdaki bir erkek yüzünden burada mutsuzluktan ölüyorum. Eğirme dansını yapamıyorum. Dokuyucumun mekiğini atamıyorum²².” Şarkıcı esir, bir eş rolüne girerdi ve ikincil ev kadını gibi davranırdı. Çocuklarının giderek aile servetini ve görevlerini üstlendiği vakur bir yaşlılığı beklemenin sabırsızlığını duymazdı. Şarkı, politik bakımdan tamamen alakasız olması muhtemel, sadece kişisel bir acıyı gösterir. Daha geniş bir açıdan bakıldığında çok daha önemli olan şey, sadece insanların büyük bir çoğunluğu hangi eşin birincil olduğu hususunda tam anlamıyla uzlaştığı vakit, yani kimin oğullarının varis olması gerektiği konusunda herkes aynı düşündüğü zaman, sistemin iyi bir şekilde işleyebilmesidir. Eğer bu konuda kayda değer bir kuşku varsa sivil savaş kaçınılmazdır. Zira farklı annelerden doğmuş üvey kardeşlerden oluşan hizipler içgüdüsel olarak bölünmüştür ve halklarının geleceğine dair farklı fikirleri savunurken halkı yönetmeye hazır ve isteklidirler; çocukluğa dayalı nefret ise başka bir meseledir.

Yıllıklar, bize böylesi zamanlarda Meksika boyunca kentlerde tekrar tekrar savaşın patlak verdiğini söylemektedir²³. İlk bakışta bu kadar geniş çaplı bir çatışma kafa karıştırıcı görünmektedir ancak yakından bakınca genellikle belirli bir şablon göze çarpar. Nahua

22 Townsend, “What in the World Have You Done to Me, My Lover?”, 385.

23 Bu konudaki detaylı bir inceleme için bkz. Camilla Townsend, “Polygyny and the Divided Altepetl: The Tetzcoacan Key to Pre-conquest Nahuatl Politics”, *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives*, ed. Jongsoo Lee- Galen Brokaw (Boulder: University Press of Colorado, 2014): 93–116.

dünyasında şeflerin eşleri sıklıkla farklı şehir devletlerinden geldiği için kardeş katli amaçlı çatışmaların etnik boyutlarının da olduğu ortaya çıkmaktadır. Azcapotzalco Tezozomoc'un oğlu Maxtla (MASH-tla) varis farz edilmiş üvey kardeşine karşı ayaklanıp onu öldürdüğünde²⁴, Maxtla kuşkusuz annesinin köyünden destek alacağını umuyordu ve öyle de oldu. Bununla birlikte Azcapotzalco'nun önceki müttefiklerini de karşısına aldı. Bu kraliyet ailelerinin, bilhassa da Tlacopan kentinin kraliyet ailesinin, öldürdüğü üvey kardeşinin anne tarafından ailesiyle sıhriyet ilişkisi vardı. Bu Maxtla'nın aynı zamanda Tlacopan bir anneden doğmuş Tenochtitlan Şefi Chimalpopoca'yı hedef aldığı anlamına geliyordu. Nahua tarihçileri, hainlik ve ölümün korkunç bir hikâyesi olan farklı bir anlatı da sunmaktadır. Bunlardan birinde Maxtla, Chimalpopoca'nın hükümranlığını kutladığı bir şölen tertip edip sanki onu ağırlayacakmış gibi evine davet eder. Fakat onu boğarak öldürür²⁵.

Öte yandan girişim başarıyla noktalandı, Tenochtitlan'da kargaşa meydana geldi. Bu iki halktan insanlar birbirinin toprağına girdikten sonra saldırıdan mesul olduğu anlaşılan Azcapotzalco ile sınırlar kapanmış (onlar "hesabı kapatmak" manasına gelen bir kelime kullanmıştı) sayıldı. Tenochca halkının siyasi tercihleri yıllarca hami devlet Azcapotzalco'nun iradesine bağlıydı. Şimdi ne yapılıcak? Altmış günlük kısa bir dönem için Chimalpopoca'nın genç oğlu hüküm sürdü ve sonra ansızın hayatını kaybetti. Onun adı Xihuitl Temoc ya da Düşmüş Kuyrukluyıldız idi²⁶. Lakap onun gerçek ismi olmak için oldukça mükemmeldir. Oğlan bu isimde atalara sahiptir ancak insan ister istemez ozanların sıklıkla yaptıkları gibi yaşanan olaylardan dolayı bu ismi ona takıp takmadıklarını merak eder. Tam olarak nasıl öldüğü bilinmemektedir fakat muhtemelen

24 Bütün yıllıklar, doğrudan ya da dolaylı olarak yönetmesi için Maxtla'ya Coyocan'ın verilmiş olduğunu fakat onun Azcapotzalco üzerine giderek kardeşinin yerini gasp ettiğine işaret eder.

25 *Codex Chimalpabin*, 1:128–31. Bir başka versiyonda Chimalpopoca kandırılmıştı ama Azcapotzalco'nun Tlacopan soylularını savunmayı denemişti. *Annals of Cuauhtitlan*, 136–39.

26 *Codex Chimalpabin*, 1:128–29, 2:94–95.

bir tür savaş ya da çatışmada hayatını kaybetmiştir. Maxtla tarafından suikast düzenlemiş olması muhtemel görünmemektedir, zira babası Chimalpopoca'ya ne olduğunu kesinlikle biliyordu ve bu felaketten dolayı tedbirli olmayı öğrenmiş olmalıydı.

Belki de bir şekilde Itzcoatl tarafından ihanete uğramıştı. Nihayetinde onun ardından Itzcoatl iktidara gelmişti. O dönemde Itzcoatl en azından kırk yaşındaydı. Hiç kimse onun ne zaman doğduğunu söylememektedir ama üvey kardeşi Huitzilihuitl'in yirmi dört ve yeğenin de on yıllık hükümranlığını görmüştü ve babasının ölümünden en az birkaç yıl önce doğmuş olmalıydı. On dört yıl sonra yaşlılıktan öldüğü düşünüldüğü için 1426 yılında kesinlikle kırk yaşından daha yaşlı olmalıydı. Her halükârda Chimalpopoca'nın hâlâ genç yaştaki oğluna nazaran kesinlikle deneyimli bir ordu lideriydi. Bu, insanların acil durumda neden onu izlediğini açıklamaktadır. Fakat Huitzilihuitl'in Cuernavaca prensesinden olma oğlu ve diğer oğlanlar da idareye hazırdı. Bunlar arasında 1390'larda doğmuş olan ve hâlihazırda yüksek bir pozisyonadaki Tlacaoel adında birisi de bulunmaktaydı²⁷. Kraliyet ailesinin Büyükbaba Acamapichtli'nin köle bir kızla ilişkisinden doğan oğlu olan Itzcoatl'a karşı gelmesi için hakiki bir sebep bulunmuyordu. Itzcoatl, "Obsidyen Yılan", bir yıldan uzun kontluğu ya da hatırı sayılır özgeçmişi nedeniyle ön plana çıkıyordu. Öte yandan diğerleri de bu özelliklere sahipti. Bu sebeple muhtemelen karizma, hırs ve ince bir zekâ sahibiydi.

Itzcoatl'ın planı, başlangıçta bu acil durumu ortaya çıkarmış aynı türden çatlakları kullanmaktır: çok eşliliğin siyasetin kalbinde yattığının farkındaydı. Bu son derece ciddiye alınması gereken bir meseleydi. Itzcoatl, Tlacopan'ın kenara itilmiş soylu aileleri ile ittifak kurmayı planladı fakat kafasındaki savaşı kazanabilmesi için bundan fazlası gerekecekti. Maxtla, iktidarı ele geçirmesinde kendisini destekleyecek yeteri kadar müttefike sahip olduğunu düşünmeseydi, Tlacopan bir anneden olma üvey kardeşini öldürmezdi. Itzcoatl'ın daha fazla müttefike ihtiyacı olacaktı. Bunlar, zarar gördükleri çok eşlilik sistemindeki *status quo* ile mücadele ederek kaybedeceklerinden

27 Tam biyografi için Schroeder, *Tlacaoel Remembered*'a bakınız.

çok daha fazlasını kazanacakları için ona katılacaklardı. Çok eşliliğin tetiklediği benzer bir iç savaştan muzdarip başka bir şehir devletine döndü ve hâlihazırda mağlup durumda olup müttefike muhtaç ve çaresiz vaziyette olanların tarafını tuttu. Itzcoatl büyük bir risk alıyordu ve sonraları tarihçilerden kimileri halkın önemli bir kısmının Maxtla'dan merhamet dilemesi için ona yalvardığını söylemektedir. “Bırak Maxtla bir kukla kral seçsin, mesele de kapansın.” (Belki de bu kişi kötü talihli Düşmüş Kuyruklu yıldı idi.) Halk katliamla yüzleşmektense Maxtla'nın belirleyeceği vergiyi ödemek için ısrar etti. Ama Itzcoatl böylesi tavsiyelere kulak asmadı. Aksine Texcoco (TeshCO-co) denilen bir yere elçilerini yolladı.

Gölün doğu yakasına, Tepaneclerinkinin karşı kıyısına uzun zamandır hâkim etnik grup, Nahuatl dili konuşan *Acolhua* (A-COL-wa) olarak bilinen halktı. Onların önder kenti, bazen Antik Meksika'nın Paris'i olarak adlandırılan, binaları ve mimarisi harikulade olan Texcoco idi. Tenochtitlan gibi Texcoco da uzun zamandır aniden ölmüş olan Azcapotzalco'nun mafya babası benzeri kralı Tezozomoc'a bağlıydı. Doğal olarak bu koşullar altında Texcoco kralı Tezozomoc'un kızlarından birini birincil eş olarak almıştı ve onun oğulları iktidarı miras almak için hazırlanıyordu²⁸.

Öte yandan, Texcoco kralının eşleri arasında hepsinden daha fazla sevdiği bir tanesi vardı. O kadın, muhtemelen Huitzilihuit'in kızı, dolayısıyla katledilmiş Chimalpopoca'nın kız kardeşlerinden biri, Tenochca soylusu bir kadın olan Matlalcihuatl (Ma-tlal-SEE-wat, Mavi-Yeşil Kadın) idi²⁹. Eski ve iyi bir şekilde kurulmuş bir

28 Nahuatl konuşan tarihçi don Fernando de Alva Ixtlilxochitl, Texcoco tarihinin ayrıntılı bir anlatısını sunmaktadır. Ixtlilxochitl İspanyol okuyucular için eserini İspanyolca yazmıştır. Bu yüzden bazen meseleleri karıştırmaktadır. Yine de pek çok Nahuatl kaynağını gözden geçirmiştir. Bkz. Amber Brian, *Alva Ixtlilxochitl's Native Archive and the Circulation of Knowledge in Colonial Mexico* (Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2016). Nahuatl yıllıklarını dikkatlice sıraya koyduğu için onun çalışması bizim için oldukça faydalı olabilir.

29 Fernando de Alva Ixtlilxochitl, *Obras completas*, ed. Edmundo O'Gorman, (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1975–77), 2:326, 371. Ixtlilxochitl, durumu grafik olarak resmeden görsel bir kaynağa, *Codex Xolotl*'a sahipti: Kral Huehue Ixtlilxochitl'in görselinden inerek uzayıp giden iki çizgi.

şehir devleti olan Texcoco, Azcapotzalco'nun baskıcı himayesinde Tenochtitlan'ın muzdarip olduğundan daha fazla zarara uğramıştı. (Sonuçta bir zamanlar mahalle çetesine önderlik eden eski bir mahalle sakininin yerini karizmatik bir çocuğa terk etmesinden, mahalledeki yeni çocuğun kendisine arkadaşlık teklif eden karizmatik bir çocuğun patronluğunu kabul etmesi daha kolaydır.) Belki de siyasi olarak meseleyi ortaya koymak isteyen Texcoco kralı, bazen Mavi-Yeşil Kadın'ın çocuklarını Azcapotzalcolu birincil eşinin çocuklarından pek akıllıca bir şekilde daha fazla kayırıyordu.

Bu sırada, Azcapotzalco'nun büyük gücünün bir sonucu olarak bir Texcoco prensesi Büyük Şef Tezozomoc'un oğluna ikincil eş olarak verilmişti³⁰. Onun çocuklarının iktidarı miras almadığı anlaşıyor. Tabii ki onun hane içindeki statüsü Azcapotzalco ile bağlantılı olarak memleketinin durumunu yansıtmaktaydı. Texcoco daha zayıf bir devletti ve bu sebeple onun çocukları Tepanec annelerden doğma evlatlara göre haliyle daha aşağı bir konumdaydı. Hatta Tezozomoc, halka açık seremoni ve törenlerde daha aşağı roller verdirerek, Texcoco'nun kendisine bağlılığını göstermek için bu kızı kullanmış olabilir. Her halükârda genç prenses kendi pozisyonunu aşağılayıcı bulmuştu ve genel manada sefil bir hayat yaşıyordu. Yine de hiçbir şekilde tutsak olduğu söylenemezdi ve nihayetinde evine kaçıp memleketinden başka bir adamla evlendi. Bunu yaparken sanki evlenmek için hiçbir engeli yokmuş gibi hareket etmişti. Tarih anlatıcıları, yıldızlı gecelerde yapmaktan zevk duydukları teatral diyalogu sahnelemelerine izin verdiği için hikâyenin bu kısmına gelmeye bayılıyorlardı: “Şimdi, Tezozomoc gelininin evlendiğini ve Texcoco'dan bir kocayı kabul ettiğini öğrenince öfkeleni. Komutanını çağırdı ve başkaları da onun huzuruna geldi. Onlara dedi ki ‘Duydum ki, öğrendim ki Huexotlali (Way-SHO-tla) Savaş Oku, yoldaşınız olan oğlumun eski eşi ile birlikte olmuş. Onunla yatmış. Ey tanrım, duy beni! Kızgınlım, hakarete uğradım.’³¹ “Sonra savaş başladığında, Tepanecler bu kadının

30 *Annals of Cuauhtitlan*, 140-43.

31 *Annals of Cuauhtitlan*, 142-43.

şeflerinden olan oğlunun Texcoco topraklarında yaşadığını ve kendi taraflarında değil de annesinin tarafında savaştığını öğrendiklerinde sinirden mosmor oldular. “Ne kadar alçakça! Bir insan kendi babasıyla savaşmayı ister mi?!”³²

Anlatılan hikâyelerde kadınlar bu savaşlara yol açmıştı: Bir tarihçi, başka bir mesele hakkında “Bir cariye yüzünden savaş olduğu söyleniyordu” diye yazar³³. Yine de 1420’lerin savaşı, gerçekten kaçan bir eş yüzünden Mezoamerika’ya yayılmamıştı, çünkü daha büyük çaplı bir siyasi mesele vardı. Bu anlatı kibirli Texcocolular için sadece bir metaforu. Texcoco kralı, kendi hedefini elde etmeyi denemek için politik bir risk alabilecek kadar güçlenmiş olduğuna karar vermişti. Mexica eşinden doğan oğullarının varis olması hususunda ısrar etmeye başladı. Böylece Azcapotzalco’nun bağıl devleti olarak Texcoco’nun statüsünü daha fazla kabul etmeyeceğini ilan ediyordu. Eşleri ile olan ilişkilerini değiştirmesi, önemli bir kamu açıklaması yapmakla eş değerd. Tezozomoc ve Azcapotzalcolular daha fazla beklemedi. Onlardan yüzlercesi parlak renkli kalkanlarla çevrilmiş düzinelerce kanoyla şafak vakti gölü geçtiler. Kanolar durgun sularda sessizce süzüldü. Sonra savaşçılar kıyıya çıkarak acımadan öldürmeye başladılar³⁴.

Texcocolular kısa süre sonra aralarında yaşayan Azcapotzalcolu bir babadan doğma soylu bir genci barış yapmayı denemesi için yolladılar. Bu beyhude bir çabaydı ve elçi Tezozomoc’un adamları tarafından öldürüldü. Sonunda yaşlı Texcoco kralı da bir çarpışmada öldürüldü; Azcapotzalco’nun boyunduruğundan kurtulma girişiminin bedeli ağır olmuştu. Kimilerinin söylediğine göre, Mexica eşi Mavi-Yeşil Kadın’dan olma oğlu, saklandığı yüksek bir ağaç tepesinden babasının ölümünü görmüştü. Kim bilir belki bu söylenti doğruydu. Başkaları da onun bir mağaranın derinliğinde

32 *Annals of Cuauhtitlan*, 134-35.

33 *Codex Chimalpabin*, 2:92-93.

34 *Ixtlilxochitl, Obras*, 2:332-33. Savaş *Codex Xolotl*’da detaylı bir şekilde tasvir edilmektedir. *Annals of Juan Batistita* da dahil pek çok resimli kaynak, burada anlatılan sahne de dahil kalkanlar üzerinde sergilenen sanatkarlığın önemini bize hatırlatmaktadır.

saklandığını söyledi. Bu belki daha muhtemeldi fakat anlatımı kuvvetlendiren epik bir araç da olabilirdi. Mezoamerikan hikâye anlatım geleneğinde dönüşümün kritik anları sıklıkla mağaralar etrafında cereyan ediyordu, zira yeni bir form ya da güç karanlıktan doğardı. Oğlanın adı Nezahualcoyotl (Nez-ah-wal-CO-yot) ya da Aç Çakal idi ve babasının ölümüne şahit olsun ya da olmasın bu olay bilincine kesinlikle kazınmıştı. Kaçıp Azcapotzalco'nun nüfuzu altında olmayan doğudaki bir kent Tlaxcala'ya (Tlash-CA-la) saklandı. Görünüşe göre, yıllar sonra büyük siyasi kriz esnasında Itzcoatl'ın elçileri onu aramaya geldiklerinde hâlâ oradaydı. İki lord -Nezahualcoyotl ve Itzcoatl- Nezahualcoyotl'ın Mexica annesi Mavi-Yeşil Kadın üzerinden kan bağına sahipti. Şimdi Itzcoatl'ın genç hısımları için bir teklifi vardı³⁵.

Ona aklında üçlü bir ittifak fikri olduğunu açıkladı. Eğer Nezahualcoyotl'a bağlı Texcocolu aileler, Mexicalar ve yakın zamanda statüsü düşürülmüş Tlacopan halkı, birlikte Azcapotzalcolu Maxtla'ya karşı savaşırsa muhtemelen galip geleceklerdi. Vadinin en güçlü şehir devleti Azcapotzalco'ya karşı kazanılan zafer olağanüstü ödüller getirecekti. Nezahualcoyotl'ın perişan günleri sona erecekti; hükmeden kralın alay edilen üvey kardeşi yerine Texcoco'nun tanınmış tlatoanisi haline gelecekti.

Nezahualcoyotl, sadık aileleri savaşta kendisini izlemek için ikna etmenin kolay bir görev olmadığı cevabını verdi. Çünkü iktidara geldikten sonra Tezozomoc bölgedeki köylerin çoğunun yöneticisi olarak kendi torunlarını (eski Texcoco kralı ve kendi kızından olma oğlanları) yerleştirmişti. Hatta Tezozomoc'un halkına mevcut yöneticilerinin meşru olup olmadığını dokuz yaşından büyük olmayan çocuklara sordurduğu söylenmektedir. O yaştaki çocuklar cevaplarını değiştirecek ihtiyata sahip değillerdi; dolayısıyla kendi evlerinin mahremiyetinde tartışan ailelerinin politik

35 Bu hikâyenin unsurları Ixtlilxochitl'in anlatısında sıklıkla büyük abartılarla sunulmaktadır. Meselenin özünü kavramak için yeterli bilgi *Annals of Cuauhtitlan*'da bulunmaktadır. Nezahualcoyotl'ın yıllar süren seyahatinde, alay edilen bir ricacı olmasına rağmen Maxtla ve halkıyla bağlarını korur. Hikâyenin bu kısmı muhtemelen sonradan uydurulmuştur.

duruşlarını açığa vurdular. Safça konuşan çocukların ailelerinden bazıları bu yüzden vahşice cezalandırıldı³⁶. Ancak böylesi bir hareketin yaratmış olduğu korku aynı zamanda öfkeye yol açtı. Nezahualcoyotl, ittifaka katılmak için istekli olduğunu söyledi ve bulabildiği takipçileri topladı.

Süregiden savaşlar amansızdı ancak köy köy Azcapotzalcolu Maxtla'nın destekçileri alaşağı edildi. Yaklaşık bir yıl içinde -kaynaklar tarih noktasında farklılaşır- Itzcoatl kendisini Mexicaların tlatōanisi olarak ilan edebildi. O, artık tam anlamıyla bütün vadinin *huey tlatōanisi* ya da büyük şefiydi. Kısa süre sonra törenle Nezahualcoyotl'ı Texcoco'nun tlatōanisi ilan etti ve bundan sonra yaklaşık bir yıl içinde Nezahualcoyotl'ın hayatta kalan Azcapotzalcolu üvey erkek kardeşlerinin ve Azcapotzalcolu üvey kız kardeşlerinin hepsini birlikte öldürdüler. Bunları tarihlerine kaydettiler: "Nezahualcoyotl idare ettikleri her yerde Tezozomoc'un soyundan gelenleri aradı; bulundukları her yer fethedildi." Maxtla ise kaçmayı başarabildi ve 1341 yılında ortadan kayboldu³⁷.

Tenochtitlan (Mexica halkının), Texcoco (Acolhua halkının) ve Tlacopan (Tepanec halkının) kralları artık vadiyi resmi olmayan bir üçlü erk şeklinde yönetiyorlardı. Bu uygulamaya yönelik bir resmî açıklama yoktu. Sonraki nesiller gerçek manada böylesi bir kurum olmamasına rağmen onların bir "Üçlü İttifak" kurduğunu söyleyecekti. Oysa sadece pratikte üçlü ittifak diyebileceğimiz bir yapı vardı. Bu üç kraldan en azından biri fark etmeden hiç kimse merkezi vadiye yerleşemezdi ve yavaş yavaş fethettikleri vadiyi çevreleyen dağların ötesinde çok sayıda göze sahiplerdi. Düşmanlarını al aşağı etmek için birlikte çalışıyorlardı ve elde edilen vergi ödemelerini adil bir şekilde aralarında bölüşüyorlardı. En büyük nüfusa sahip

36 Ixtlilxochitl, *Obras*, 2:343. Başka hiçbir yerde bulunmayan bu hikâye ilk başta şüpheli görünmektedir ve iyi eğitim almış Ixtlilxochitl'in çok iyi bildiği klasik edebiyattan mı geldiği konusunda merak uyandırır. Öte yandan bu alandaki bilim adamları bir kaynak bulamamıştır, dolayısıyla Ixtlilxochitl belirttiği gibi bu olaya denk gelmiş olmalıdır.

37 *Annals of Cuauhtitlan*, 164–71. Chimalpahin, "Tercera Relación", *Ocho relaciones y el Memorial de Colhuacan*, ed. Rafael Tena (Mexico City: Conaculta, 1998), 1:241–44.

olan ve savaşta en önemli rolü oynamış Mexicalar, en büyük payı alıyordu ama onlar çok fazla pay alarak en yakın müttefikleri arasında ayrılığa neden olmayacak kadar dikkatliyidiler³⁸.

Aralarında karmaşık bir ilişki ağı örmüşlerdi. Belirli bir açıdan toprağın siyasi düzeni neredeyse değişmeden kalmıştı. Genel olarak her bir altepetl, her zaman olmuş olduğu gibi aynı tarafsız yöntemle kendisini meydana getiren çeşitli kesimler arasında sorumlulukları dönüşümlü üstlenerek ve halkın en iyisi olduğunu düşündükleri tlatoanilerini seçerek kendi kendilerini yönetmeye devam ettiler. Ve eğer birkaç altepetlin en azından dış ilişkilerinde bir araya gelerek yekpare bir yapı, yani “daha büyük bir altepetl” olarak kendisini idare etme geleneği varsa bu adet de çoğunlukla devam etti³⁹. Yerel meseleleri kendi aralarında tartışmayı ve çoğunluğu memnun eden kararları almayı benimseyen bir tarz, bir tür yerel demokrasi, mahalli seviyede devam etti. Aynı uygulama Nahua olmayan mağlup edilmiş topluluklar için bile yürürlüğe kondu. Bu topluluklar, çağırıldıkları vakit yanlarında savaştıkları, yollar ya da piramit şeklindeki büyük tapınakların inşası gibi kamu işlerine katıldıkları ve koyulmuş vergileri ödedikleri sürece merkezi vadinin üçlü erki olması gerektiği gibi memnun oldu. Bir tarihçinin kısa ve öz bir şekilde söylediği gibi “Bu Roma sistemi değildi.”; yani Mexicalar

38 Son zamanlarda bilim adamları Aztek Devleti’ni tanımlamak için “imparatorluk” kelimesinin alışlagelmiş kullanımından şüphe duymaya ve o zaman hiç kimsenin “Üçlü İttifak” diye bir ifade kullanmadığını savunmaya başlamıştır. Ancak hiçbir şekilde ne Aztek gücünü ne de devletin anahtar ittifaklarının önemini göz ardı etmemeliyiz. Pedro Carrasco, Mexicaların gücünün gerçek doğasını açıklayan harika bir çalışmaya imza atmıştır: *Tenochca Empire of Ancient Mexico: The Triple Alliance of Tenochtitlan, Tetzecoco, and Tlacopan* (Norman: University of Oklahoma Press, 1999). Büyük bir ittifakın varlığı fikrini kenara bırakmaksızın kolonyal kaynakların eleştirisini yapan güncel bir tartışma için bkz. Jongsoo Lee, “The Aztec Triple Alliance: A Colonial Transformation of the Prehispanic Political and Tributary System”, *Texcoco: Prehispanic, and Colonial Perspectives*, ed. Jongsoo Lee - Galen Brokaw (Boulder: University Press of Colorado, 2014).

39 Kadim zamanlara kadar uzanan ve erken sömürge devrinde sistem olarak mevcut olan Nahua yerel siyaseti hakkındaki en iyi değerlendirme için bkz. James Lockhart, *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992), bilhassa 2. bölüm, “Altepetl.”

fethettiklerini kültürel olarak asimile etmek, onlara kendi dillerini öğretmek ya da onları kendi başkentleri veya askeri hiyerarşileri içine çekmek arzusuna sahip değillerdi⁴⁰.

Yerel uygulamanın korunmasına rağmen yine de ekonomik açıdan bölge temelden değişti. Üçlü erkin idaresi altına giren her bir altepetl tespit edilen tarafa vergi ödemeliydi. Finansal zaruretler genel olarak baş döndürücü bir şekilde karmaşıktı. Mesela oldukça büyük bir altepetlın bir kısmının, bölgesel hami kentleri olan komşu Texcoco'ya vergisini ödemesi tespit edilebiliyordu. Fakat barış anlaşmasının şartlarına göre aynı büyük altepetlın başka bir kısmı vergisini Tenochtitlan'a ödeyebiliyordu. Verginin bir parçasını (belirli bir miktarda pamuk balyası gibi) yılda bir ve bir başka kısmını (birkaç çanta mısır ya da fasülye gibi) ise yılda üç defa ödeyebiliyorlardı. Takvim, zorunlu olarak her geçen vakit daha fazla bölgede istikrarlı hale geliyordu. Zira Itzcoatl'ın vergi toplayıcıları dakikti ve halk onları karşılamak için hazırlıklı olmalıydı. Farklı köyler takvimi farklı zamanlarda benimsemişti, bu yüzden bir altepetlın Bir Kamış yılı bir başkasının İki Tavşan yılına denk gelebiliyordu. Artık zaman ölçülerini uyumlu hale getirmeye mecburdular. Takvimler hiçbir zaman mükemmel bir şekilde eşleşmedi ama birbirlerine yaklaşmaya başladılar⁴¹.

Bir noktada, Itzcoatl eski günlerde Azcapotzalcolu Tezozomoc'un ve muhtemelen uzak geçmişte ondan öncekilerin idaresinde yürürlükte olan aynı türde bir vergi toplama sistemini

40 Inga Clendinnen, *Aztecs: An Interpretation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 25. İspanyol kaynaklar bu kapsamdaki bağli hükümler ve Tenochtitlan arasındaki ilişkiler hakkındaki dikkatsiz açıklamalar yapmaktadır. Yazarların pek çoğu, klasik eğitimleri dolayısıyla hakkında çok fazla bilgi sahibi oldukları bir konu olan Roma İmparatorluğu ile ayrıntılı bir karşılaştırma yapma eğilimindeydiler. Gerçeğe ulaşmak için Nahuaların yıllıklarda diğer meseleleri konuşurken bilinçsizce böyle konulardan bahsettikleri anları bulmak gereklidir. Görünüşe göre bu dönemde fethedilmiş toplulukları daha büyük bir siyasi yapıya entegre etmeye yönelik bir çaba yoktu ama üçüncü bölümde göreceğimiz gibi zaman geçtikçe bu da değişti.

41 Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ross Hassig, *Time, History, and Belief in Aztec and Colonial Mexico* (Austin: University of Texas Press, 2001).

tatbik etti. Ama şimdi merkezi vadinin nüfuz ağı daha genişti. Üç altepetl birlikte çalıştığından topladıkları ordular daha büyüktü ve inşa ettikleri yollar daha uzundu. Tezozomoc'un pençesinden uzakta olan altepetllar artık merkezi vadinin menziline girmişti. Pek çokları direndi fakat yeni düzene karşı gelenler kaybetmeye mahkûmdu. Sonrasında ise her bilge şefin omurgasını titreten düzenli vergi ödemesiyle karşı karşıya kalıyorlardı: sadece mısır ve fasulye ya da kakao ve pamuk göndermekle kalmıyor, aynı zamanda merkezi vadinin dini törenlerinde kurban olarak kullanılmak üzere insan kaynağı sağlamaya da mecbur bırakılıyorlardı. Bir şef, sunağa halkının çocuklarını göndermekten kaçınırsa komşularına karşı sürekli savaşıma zorlanacağını biliyordu. Bu durum şefi hareket etmeden önce iki kere düşünmeye zorlamak için yeterliydi. Şefler, iyi bir şefin sorumluluk sahibi bir hükümdar olduğu, kaybetmesi muhtemel bir savaştan kaçınması ve altepetlin geleceğini korumak için halkının yaşamını savunması gerektiği hususlarında genç yaştan itibaren telkin ettiriliyordu. Fevri bir şef, aşağılayıcı bir şekilde “çocuk” olarak nitelenebiliyordu⁴².

Eğer bir kent önemli bir başarısı olmaksızın gayretle Mexicalara karşı savaşırsa ve yine de sonunda onlara mağlup olmuşsa, o zaman onun kaderi daha beterdi. Örneğin kuzeydoğudaki Huaxtec (WASH-tec) vahşi hayvanlar gibi karşı koydular; bu sebeple yerel mitlerde onların namı, hazin kaderleriyle birlikte yer etti. “Bütün müttefik eyaletlerden gelen tüm kuvvetler hem kadın hem erkeklerden pek çok esir aldı. Onlar ve Mexicalar şehre girip tapınağı yaktılar ve her yeri yağmalayıp soydular. Yaşlıları, gençleri, oğlanları ve kızları dünya üzerinden Huaxtec halkının bütün izlerini silmek kararlılığıyla ve büyük bir gaddarlıkla yakalayabildikleri herkesi

42 Neredeyse bürün yıllıklar, bir noktada sorumluluk sahibi bir şefin halkına önem veren ve çok fazla ölümü önleyen biri olduğu, şefin gözü kara ve dikkatsiz olamayacağı, bu sayede altepetldaki yaşamı devam ettireceği fikrine değinir. Bu konu hakkındaki bir çalışma için bkz. Camilla Townsend, *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006) 102–6. Mesela bir şefin “çocuk” diye nitelenerek açıkça küçük düşürülmesi *Annals of Tlatelolco*'da yer almaktadır.

acımadan yok ederek öldürdüler⁴³.” Onların öyküsü potansiyel olarak dik kafalı diğer altepetllara bir ders teşkil etti.

Böylesi bir savaştan sonra, esirler birbirine bağlanıp uzun sıralar halinde Tenochtitlan’a (ya da belki Acolhua veya Tepanec ülkesine) götürülürdü. Dehşet içindeki esirler, ilk olarak avlulara açılan kare şeklinde gruplanmış düz çatılı kerpiç evlerin oluşturduğu, kocaları civar tarlalarda çalışırken mısır öğütüp tortilla açarken sohbet eden kadınların içinde oturduğu, kendininkilere benzer diğer köylerden geçerdi⁴⁴. Başkente yaklaştıkça iktidar merkeziyle daha yakından temasta olan kentler gözle görülür şekilde daha zenginleşirdi, binaları ve piramitleri daha ihtişamlı olup bazıları taş ya da ahşaptan inşa edilmişti⁴⁵.

Xochimilco’nun mağlup halkı tarafından inşa edilmiş büyük bir cadde, adadan gölün güney sahiline kadar uzanıyordu ve tutsaklar bu yol boyunca yürüdü. Tutsakların çoğu savaştan sonra soylular arasında paylaşıldı ancak belirli bir savaşı tarafından esir alınmış olan tutsak, mahalli dini festivallerde kurban edilmek üzere tutsak edenin mahallesindeki tapınağa gönderildi ya da eğer bunlar savaştan istediği genç kadınlarsa, onun evine yollandı. Kimileri ise biri Huitzilpochtli’ye (Mexicaların koruyucu tanrısı), diğeri Tlaloc’a (Yağmur Tanrısı) adanmış şehrin iki merkezi piramit tapınağına gönderilmek üzere ayrıldı. Hiçbir tapınakta ihtiyaç duyulmayanlar da köle pazarında -Azcapotzalco’da çok büyük bir tane vardı- satıldı. Bunlar mahalleler tarafından kurban törenlerinde kullanılmak için ya da cariyeye arayan erkekler tarafından satın alınmış olmalıydı. Kurban için satın alınmış köle kadınlar, zaman

43 Fray Diego Durán, *History of the Indies of New Spain*, ed. Doris Heyden (Norman: University of Oklahoma Press, 1994 [1964]), 165. Durán, yıllıkların yazarlarının gerekli bulmadığı ölçüde şiddet hakkında açıktır. Bu yüzden diğer yıllıklardan ziyade burada ondan alıntı yaptım. Örneğin Nahua tarihçileri *polihui* fiilini sadece mutlak yıkım için kullanmaktadırlar (Stephanie Word, özel sohbet). Alternatif olarak sıklıkla kısa ve öz bir biçimde “Hiç kimse hayatta kalmadı” demektedirler.

44 Hanelerin ekonomisi ve yapısına ilişkin genel bakış için bkz. Lockhart, *The Nahuas*, bilhassa bölüm 3 (“Household”) ve 5 (“Land and Living”).

45 Conquistadorların kronikleri Tenochtitlan’a yaklaştıkça insan yapılarının nasıl yoğunlaştığını anlatmaktadır.

zaman yeni efendilerini evde çalıştırmak üzere hayatta tutmaya ikna edebiliyorlardı⁴⁶.

Aztek insan kurban etme uygulamasının tasavvurunda korkunç yanlış anlamalar ortaya çıkmaktadır. Romanlarda, filmlerde ve hatta bazı eski tarih kitaplarında, etrafta insanlar coşkuyla çığlık atarken bir seferde yüzlerce insan, tepesinde kalplerinin çıkarılıp bedenlerini aşağı yuvarlanacağı piramidin dar basamaklarını çıkmaya zorlanıyordu. Gerçekte ise tıpkı diğer eski kültürlerde olduğunu varsaydığımız ve antik Keltlerdeki gibi bu törenler izleyiciler için ciddi bir biçimde sessiz ve büyüleyici bir tecrübe olurdu⁴⁷. İzleyen insanlar oruç tutup kutsal çiçekler taşıyarak beklerdi. Tenochtitlan'ın yaşamının ilk yıllarında altepetl hâlâ güç toplarken sadece birkaç insan aylık dini festival günlerinde kurban edilmiş olmalı ve bunlara ölmeden önce her zaman kutsalların kutsalı olarak davranılırdı. Bir törenden sonra kurbanı yakalamış ve sunmuş olan savaşçı, evindeki onur köşesinde kamıştan özel bir sandık içinde törenden kalanları (saç ve törensel kıyafet) yaşadığı müddetçe saklardı.

Kurbanların çoğu savaş esiri erkekler olsa da tamamı değildi. Örneğin yıllık festivallerden birinde savaşta esir düşen genç bir kız yerel bir tapınaktan sahibinin evine götürüldü. Ellerini mavi boyaya batırıp yıllara meydan okuyacak ve uğruna hayatını feda ettiği hediyeyi insanlara hatırlatacak bir işareti, el izini kapının pervazına bıraktı. Ardından sunakla yüzleşmek üzere tapınağa geri götürüldü. Yerel halk arasında düşmanları önünde boyun eğmemek eski bir gelenektir: Böylesi bir metanet büyük bir onur getirirdi. Bazen ölecek olanlar düşmanlarının onların ağladığını görmesine izin vermeksizin rollerini yerine getiriyorlardı; bazen de getiremiyorlardı. Bir adamın sonradan hatırladığı gibi “Kimileri gerçekten ağlayıp sızladı”⁴⁸.

46 Bkz. Townsend, “Slavery”.

47 Ronald Hutton, *Blood and Mistletoe: The History of the Druids in Britain* (New Haven, CT: Yale University Press, 2009).

48 *Florentine Codex*, 2:129 ile 132; 9:67 ve devamı. *Florentine Codex*, fetih arifesinde yazılmış gibi seremonileri betimler. Özünde bu seremonilerin oldukça eski olduğunu varsaymama rağmen (örneğin bu insanların uygun bir çiçeği ciddiyeyle ellerinde tutarak uzunca töreni izlemesi) kendi özelliklerinde onların zamanlarının

Mexicalar bütün Nahua komşuları gibi her şeyi tanrılara borçlu olduklarına inanıyorlardı. Sonraları bir rahip “Onlar bize her şeyi öğretenlerdir” diye İspanyollara açıklayacaktı. “Onların huzurunda toprağı öperiz, kendimizi kanatırız. Tanrılara borçlarımızı öderiz, tütsü sunarız, kurban yaparız... tanrıların lütfuyla yaşarız⁴⁹.” Nahuaların her bir grubu Aztlan’dan uzun yürüyüşlerde kendi ilahına adanmış kutsal paketler taşımıştı: Bu, Mexicalar örneğinde sonunda kalıcı bir tapınağın altına gömene kadar yıllarca korumuş oldukları Huitzilopochtli’nin kutsal emanetiydi. Diğer altepetllar Yağmur Tanrısı Tlaloc’un emanetini ya da onun su dünyasındaki eşi Yeşim Etekli Kadın’ı taşımıştı. Başkaları hem toprakta hem gökte evi olan, sınırları aşan, rahiplerin özel koruyucusu Rüzgâr Tanrısı Quetzalcoatlı, Tüylü Kertenkele’yi onurlandırıyor. Bazıları şefleri ve savaşçıları çatışma yoluyla değişim getirmeye sevk ederek insanoğlunu dansa yönlendiren haylaz bir tanrı olan Tezcatlipoca’ya, Tüten Ayna’ya kendisini adamıştı. Cihuacoatl, Dişi Yılan pek çok başka isimle daha tanınıyordu ancak o her zaman ebeler için kutsaldı; sıklıkla kalkan ve mızrak taşırdı, zira doğuran kadınların kozmostan yeni bir ruh yakalamasına yardım ederdi. Bir dizi olası nitelikle ortaya çıkan çok sayıda tanrı ve tanrıça vardı. Nahualar kolonyal dönemde onlar hakkında özgürce yazamadıkları için, bugün onların karakteristik özelliklerini yeteri kadar iyi anlayamıyoruz. Nahualar tarihleri hakkında özgürce yazabilirdi ancak tanrılar hakkında yazmak tehlikeliydi. Öte yandan tıpkı Antik Yunan’da olduğu gibi bütün altepetlların sadece bilhassa onları koruyan ilahlara değil, panteistik ölçüde tanrılara inanıp onları onurlandığını biliyoruz⁵⁰.

bir ürünü de olduğunu düşünüyorum (mesela Aztekler kesinlikle yerleşimleri yeniyken anlatıldığı ölçüde kurban yapmıyorlardı ve vadideki en kuvvetli grup olmaktan oldukça uzaktı). David Carrasco, Aztek yaşamının bu parçasının ahlaki sonuçlarını *City of Sacrifice*’ta (Boston: Beacon Press, 1999) incelemektedir. Aztek gücünün zirvesinde insan kurbanına ilişkin bir inceleme için 3. bölüme bakınız.

49 Miguel León Portilla, ed., *Coloquios y doctrina Cristiana* (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1986).

50 Bir Aztek tanrısının doğasına dair iyi bir araştırma için bkz. Guilhem Olivier, *Mockeries and Metamorphoses of an Aztec God: Tezcatlipoca, “Lord of the Smoking Mirror”* (Boulder: University Press of Colorado, 2003). Genel olarak bu tanrıları

Tanrılar, insanoğlundan onlara verilmiş olanlar için şükran duymasını ve çoğunlukla kendilerini kanatarak fakat bazen de en büyük hediyeyi yani insan yaşamını sunarak kurban vermesini istedi. Eğer insan bunu yapmayı kabul etmezse, kırılgan dünyanın sonu gelebilirdi. Önceki dünyalar felaketle son bulmuştu; Nahualar, Nanahuatzin'in Beşinci Güneşi altında yaşadıklarını hiçbir zaman unutmadılar. Daha eski zamanlarda muhtemelen kendi çocuklarından birini sunuyorlardı. Görünüşe göre, bu en erken dönemlerde dünyanın her tarafında yapıliyordu. Yazıdan önce bu uygulamayı kaydetmenin kalıcı bir yolu yoktu. Mesela Yahudi İncili'nde Beytül-lahimli Hiel şehrin kapısının altına en yaşlı oğlunu gömerek Eriha kentini inşa etmeye başlar. Aynı şekilde İngiliz folklorunda Monmouthlu Geoffrey, Merlin'in kralın yaptıracığı kulenin temeline kurban edilmekten kurtulmak için dil dökmek zorunda kaldığını söyler⁵¹. Halk uğruna bir genç kurban edilmesi mefhumu sadece Nahualara özgü değildi.

gerçekten anlamaya yönelik bir işğa erişmek son derece zordur: İspanyollar kendi himayelerine ve yönettikleri yön verici sorulara dayanmaksızın bunların tartışılmasını uygun görmemekteydi. Bu yüzden eski dine dair hakiki bilgi, batılı tarzda bir Pantheon yaratılmış olmasına rağmen giderek baskılandı. Bkz. David Colmenares, "How the Aztecs Got a Pantheon: The Creation of Ancient Religion in New Spain", PhD diss., Columbia University, 2019. Batılı tarzda iyi eğitim almış Nahualar bu projeye katılmaktan çok mutluydular. Bugün ilahiyatın Aztek mefhumlarını incelemeyi arzulayanlar yazılıdan ziyade büyük oranda arkeolojik verilere odaklanmalıdır. Bu yüzden tanrıları çok az kendi kendilerine konuşurken duyarız. Bir araştırmaya başlamak isteyen okuyucu için önerim: Rafael Tena, *La religión mexicana* (Mexico City: INAH, 1993); Mary Miller - Karl Taube, *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya* (London: Thames & Hudson, 1993); Leonardo López Luján, *The Offerings of the Templo Mayor of Tenochtitlan* (Boulder: University Press of Colorado, 1994). Kanıtların sınırlı doğası yüzünden Nahua dünyasındaki ruhani kavramları kavramak daha da zordur. Pek çokları iddialarda bulunmuştur fakat güncel çalışmalar böylesi tahminlerin sıklıkla ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermektedir. Bkz. Justyna Olko ve Julia Madajczak, "An Animating Principle in Confrontation with Christianity? De(Re)constructing the Nahua 'Soul'", *Ancient Mesoamerica* 30 (2019): 1-14.

- 51 I Krallar 16:34 ve Monmouth, *History of the Kings of Britain*, ed. Lewis Thorpe (London: Folio Society, 1969). Bu temadaki bir araştırma için bkz. Paul G. Brewster, "The Foundation Sacrifice Motif in Legend, Folksong, Game, and Dance", *Zeitschrift für Ethnologie* 96 (1971): 71-89. Monmouthlu Geoffrey'in (ya da karşılaştırılabilir

Mexicalar kudretlendikçe kendi genç insanlarını değil, sayıları artan savaş esirlerini kurban etmeye başladı. Onlar ve diğer bütün Nahualar zaman zaman düşmanlarını kurban etmişti; Kalkan Çiçek'in 1299'da yakılması bunun bir kanıtıdır. Ancak şimdi Nahualar neredeyse her zaman kazanan taraftı; hayatlarını kaybedenler artık onlar değildi ve kurbanlarının sayısı her geçen gün artıyordu. Siyasetin ve savaşların sonuçlarının herhangi bir yılda ölenlerin sayısını etkilemesine izin verdiler. Bunu, dindar bir şekilde dua ederken, yürek burkacak kadar güzel şiirler yazarken ve bakarken dünyevi sıkıntılardan sıyrılıp kendinizi uçsuz bucaksız bir denizde sanacağınız kadar gerçek deniz kabuğu tasvirlerini duvarlarına işlerken bile yaptılar⁵². Eğer insanları kurban etmeselerdi, dünyanın yeşim taşı gibi çatlamayacağını bilmiyorlar mıydı? Uyandırdıkları dehşete ve sonuç olarak kullandıkları siyasi güce alaylı bir şekilde gülüyorlar mıydı? Muhtemelen böyle yapan tecrübeli birkaç parlak stratejist ve uzak görüşlü insan vardı, belki de Itzcoatl da bunlardan biriydi. Onlar dünya liderleri arasında yalnız olamazdı; tanrıların varlığını sorgulamalarına rağmen kendi dünya görüşlerini sarsmasına izin vermeyen bazı Yunan ve Romalı liderler olduğunu biliyoruz⁵³. Tabii ki, pek çok zaman ve yerde görmezden gelmek daha uygun olduğunda diğer insanlara çektirilen acıyı görmemeyi tercih eden bütün insanlar gibi bu meseleyi pek fazla düşünmemiş çok daha fazla Mexica vardı. Onları suçlayabilir miyiz? Onları suçlamalı mıyız?

Ya da belki de Itzcoatl'ın kendisinin yapmış olduğu gibi bunun hakkında düşündüler ve felsefi görüşleri her ne olursa olsun, seçim

bir metnin Ixtlilxochitl üzerindeki muhtemel etkisi üzerine bir araştırma için bkz. Pablo García Loeza, "Deeds to be Praised for All Time: Alva Ixtlilxochitl's Historia de la nación chichimeca and Geoffrey of Monmouth's History of the Kings of Britain", *Colonial Latin American Review* 23 (2014): 53–69.

52 Salvador Guiliem Arroyo, "The Discovery of the Caja de Agua of Tlatelolco: Mural Painting from the Dawn of New Spain", *Colonial Latin American Review* 22 (2013): 19–38. Bir şiir seçkisi için bkz. Miguel León Portilla, ed., *Fifteen Poets of the Aztec World* (Norman: University of Oklahoma Press, 1992). Bu konuda daha fazla bilgi için 3. bölüme bakınız.

53 Paul Veyne, *Did the Greeks Believe in Their Myths? An Essay on the Constitutive Imagination* (Chicago: University of Chicago Press, 1988).

şansları olmadığına karar verdiler. Her şeyden önce çoğunluk için koruyucu hakların garanti edildiği modern ve liberal bir devlet içinde yaşamıyorlardı. Basitçe, çok fazla cömertlik sergileyebilecek durumda değillerdi, zira gerçek dünya her yönüyle tahayyüllerindeki kozmos kadar tehlikeliydi. Mexicaların kendileri hatırladıklarından çok daha uzun süre öbür tarafta olmuştu. Nesiller boyu ateşle ve sunakla yüzleşen onların genç savaşçıları ve kızlarıydı. Şimdi bile bir noktada savaşlarını kaybetmeye başlarsa eski günlere dönme ihtimalleri hiç de uzak değildi. Oğullarını savaş sanatını öğrenmeye gönderirken ve obsidyen camından çıkıntılı parçalar mihlanmış güzler yapmayı öğrenirken bunu biliyorlardı. “Küçük kumruları” işaret eden aşk sözcüklerinin ortasında anneler çocuklarına dünyanın tehlikeli bir yer olduğunu öğretiyordu. “Dünya üzerinde yaşıyoruz, gezeriz bir dağın doruğu yanında. Sağda solda dipsiz uçurumlar uzanır. Bu yoldan ya da şu yoldan gidersen içine düşersin. Sadece ortadan yürürsek yaşarız⁵⁴.”

Annelerin çocuklarına bu gerçekliklerle yaşamalarını öğretmesinin görüntüsü zorlayıcıdır. Mexicalar hakkında bildiğimiz her şey, annelerin çocuklarına hayattaki her şeyden daha fazla ve içten bir değer verdiğini gösterir; onların parlak mücevherler, ışıltılı tüyler ve büyük krallara yaraşır hazineler gibi değerli olduklarını söylerler. Çocuklarını tehlikelere karşı uyarır, sorumluluk sahibi olmaları, kendilerine ve topluluklarına değer vermeleri için yalvarırlardı ki ancak bu şekilde alıptoplu sonsuza kadar varlığını koruyacaktı⁵⁵. Ve çocuklar annelerinin sözlerine kulak verdi. Bu dünya, anne figürünün küçük görüldüğü ya da kadınların değiştirilebilir seks objeleri olarak aşağılandığı bir dünyadan oldukça uzaktı. Başlangıçta sadece soylu ailelerden gelen erkekler *-pilli* sınıfından olanlar, *pipiltin-* çok sayıda kadın ile evlenebiliyor ve savaş meydanından eve tutsak kadın getirebiliyordu. Zira böylesi bir şey yapabilecek kadar zengin olmak gerekiyordu. Annenin her bir çocuğuna muazzam ölçüde

54 *Florentine Codex*, 6:101. *Bancroft Dialogues* içinde, fetih sonrası bir aile seremonisinde gençlere benzer nasihatlerin verildiğini görürüz.

55 Nahuatl külliyyatı içinde bu türden tasvirler bulunmaktadır. *Florentine Codex*, cilt 6 ve de *Bancroft Dialogues* içinde harika örnekler vardır.

değer verdiği durumlarda bile hal böyleydi ama elit bir erkeğin bakış açısından bakan birisi, kadınların bir dereceye kadar değiştirilebilir olabileceğini kabul eder. Öte yandan bu çoğunluğun tecrübe ettiği bir şey değildi. Halkın büyük çoğunluğu *macehualli* sınıfındandı, *macehualtin* idi. Bu tabakaya mensup ailelerdeki koca, resmi bir törenle pelerinini onunkine bağlamış olduğu bir eşle yaşardı. Bazen bir hane birden fazla nesil ya da birkaç kardeşten oluşurdu fakat o durumda bile her kadın ortak avluya bakan kerpiç daireler içinde kendi yuvasına sahipti. Kadın, herkesin zorunlu olduğunu kabul ettiği işlerde ona yardım etmeleri için çocuklarını yetiştirirdi. Ev hizmetleri, restoranlar, elektrikli süpürgeler ve mağazaların olmadığı bir dünyada kim çocuk bakımının, yemek pişirmenin, evi süpürmenin ve elbise dikmenin gereksiz aktiviteler olduğunu düşünmeye cesaret edebilir? Görünüşe göre hiç kimse. Zira yerel kaynaklar saygısızlık ya da örtük bir kadın düşmanlığına dair hiçbir kayıt bırakmamıştır. Kadınların rolü erkeklerinkini tamamlayıcıydı ve herkes böyle olduğunun farkındaydı; ev, dört duvarlı *calli*, evrenin kendisinin bir sembolüydü⁵⁶.

Kendi insanlarının yaptığı gibi kadınlar her ne söylediyse ciddiye almalıyız. Kadınlar çocuklarını rahat ettiriyorlardı, aynı zamanda düzeni sağlamada acımasız olmaları, görevlerini yerine getirmeleri, gerektiğinde ezeli savaşlarda can almayı ya da hayat vermeyi öğrenmeleri gerektiği hususlarında onları kesin ifadelerle uyarıyorlardı. Halkı için Beşinci Güneş'i meydana getirmek üzere ateşe atlayan Nanahuatzin gibi cesur ama mütevazı olmayı arzulamalıydılar. Eğer birisi onlarla “iyi ve kötü” hakkında konuşmayı deneseydi, bu annelerin muhtemelen kafası karışırdı. Bütün insanların iyilik ya da kötülük yapacak potansiyele sahip olduğunu, bu bağlamda insanları

56 Bu konuda önemli bir literatür bulunmaktadır. Okuyucular öncelikle şunlarla başlamalıdır: Louise Burkhart, “Mexica Women on the Home Front: Housework and Religion in Aztec Mexico”, *Indian Women of Early Mexico*, ed. Susan Schroeder, Stephanie Wood ve Robert Haskett (Norman: University of Oklahoma Press, 1997); ve Clendinnen, *Aztecs*, 4-8. Bölümler. Bir diğer önemli çalışma ise Lisa Sousa, *The Woman Who Turned into a Jaguar, and Other Narratives of Native Women in Archives of Colonial Mexico* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017).

iki ayrı kutba ayırmanın imkânsız olduğunu söylerlerdi. İyi olanı yapmak için insan bencilliğini bastırmalı ve uzun vadede kendisini ve halkını hayatta tutup başarılı kılacak en iyi şeyi hesaplayıp yapmalıydı. Herkesin geleceği göz önünde bulundurması bekleniyordu. Bu her zaman kolay değildi. Sıklıkla bir kişinin kaderi sadece yapmak istemediğini yapmaktı. Bazı yönlerden bu yorucu olduğu kadar tatmin edici de değildi fakat ölüm kalım uğruna bu zirveye odaklı oyunu oynamak esas meseleydi.

Sistemin uzun vadeli işlerliği için Itzcoatl ve sonra veliahtları, askeri hedeflerini dikkatlice seçmeliydi. İlahi vaatlere değil de rasyonel hesaplamalara dayalı olarak zaferden belli ölçüde emin olmalıydılar. Şanslı bir şekilde en yüksek seviyedeki rahipler, önde gelen soylu ailelerin mensuplarıydı ve görünüşe göre onlar da bu durumu anlıyorlardı. En azından dua ettikleri tanrılar hiçbir zaman onlardan kazanılması mümkün olmayan savaşımlara girmelerini istememişti. Vadide pek çoğundan daha zorlu olan belirli direniş bölgeleri vardı ve bunların dikkatli bir şekilde üstesinden gelinmeliydi. En bilineni merkezi vadinin tam doğusunda bulunan, birbirinden ayrı fakat uyumlu dört kralın idaresinde dört bağımsız alt bölgeden ibaret bir şehir devleti olan büyük Tlaxcala altepetli idi. Tlaxcala görece varlıklıydı. İsmi “tortillaların yeri” ya da bizim söyleyebileceğimiz şekilde “Ekmek Kenti” anlamına geliyordu. Oldukça korunaklı bir vadi içine kurulmuştu. Geyik, ağaçlık alan kuşları ve diğer avlar için sığınak işlevi gören çam ağaçları ile çevriliydi. Bu insanlar da Nahua halkının mensubuydular ve Mexicalarla aynı zamanda vadiye gelmişlerdi. Hatta aynı mitleri ve hikâyeleri paylaşıyorlardı. Buna rağmen mümkün olsa topraklarının bir karışını bile Mexicalara vermek istemiyorlardı. Başlarda Mexicalar, onlara karşı bazı saldırılar düzenlemişti ancak başarısızlık halinde çamura saplanacaklarını hemen anladılar. Muhtemelen bu yüzdendir ki Mexicalar kazananların defne taşlar yerine ölümden kurtulmakla ödüllendirildiği birkaç yılda bir oynanan bir tür olimpiik spor olan, kendi verdikleri isimle “Çiçek Savaşları” adındaki müsabakaları başlattılar. Bu oyunların bir top sahasında mı yoksa savaş meydanında mı ortaya çıktığı belirsizdir

fakat muhtemel olan ikincisidir. Hâlihazırda bir savaş olmadığı zamanlarda bile bu sistem genç savaşçıları iyi bir şekilde dizginledi. Tlaxcala'nın vergi ödemeksizin varlığını sürdürmesine neden izin verildiği bu şekilde açıklanmaktadır. Dünya genellikle Tlaxcala'nın törensel Çiçek Savaşları'nda düşman olarak hizmet etmesi için kendi başına bırakıldığını varsayabilir. Büyük bir siyasi yapıyı mümkün olsa bile al aşağı etmenin Mexicaların kaynakları için çok daha yıkıcı olabileceğini tartışmanın lüzumu yoktur. Belirlenmiş bir rolle Tlaxcala'yı özgür bir düşman olarak bırakmak akıllıca bir stratejiydi. Liderler, gelecekte onlardan daha güçlü yeni bir düşmanın sahillerine adım atıp ittifaka hazır müttefikler bulduğunda bu tercihin çok pahalıya mal olacağını elbette tahmin edemezdi⁵⁷.

Oldukça başarılı bir savaş bazlı politika zorunluluğu bile belirli problemlerle karşılaşılıyordu. Itzcoatl'ın oldukça başarılı bir şekilde müzakere ettiği bu dünyada süregiden savaşlar, Mexicaların uzakta-ki insanlarla ticaret yapmasını güçleştiriyordu. Eğer bir saldırı şüphesi sürekli olarak masada olursa, kârlı iş anlaşmalarını görüşmek için çok az insan Mexicalara ya da onların müttefiklerine gelmek isterdi. Belki de bu yüzden sadece Mexicalar değil, bütün Nahualar sanki ortak bir kararmış gibi nehir ve deniz kıyıları boyunca tarafsız ticaret kentlerinin var olmasını kabul etmişti. Örneğin Olmecelerin bir zamanlar yaşadığı yerin yakınında Xicallanco (Shee-ca-LAN-co) denilen bir kıyı kenti vardı ve Maya toprakları içinde bulunmasına rağmen çok sayıda Nahua tüccar orada yaşıyordu. Tekstil ürünleri, kakao, güzel deniz kabukları, nadir kuş tüyleri -ve haliyle kuşların kendileri- ve diğer lüks malları satın alarak doğu krallıkları ile ticareti kolaylaştırıyorlardı. Bunların karşılığında Tenochtitlan'ın zanaatkârlarının yaptığı ürünleri ve de Mexicalar ile müttefiklerinin

57 Charles Gibson, *Tlaxcala in the Sixteenth Century* (New Haven, CT: Yale University Press, 1954). "Çiçek Savaşları" kavramı literatürde uzun süre incelenmiştir (bölüm 4, dn. 41). Belki de bu sefer tamamen Nahuatl kaynaklarına dayanan başka bir araştırmadan kaynaklanıyor. Bu çalışmalar, iki grup da ötekini gerçekten yok etmeye kendini adanmak istemediğinde uygulanan amaçsız bir savaş tarzı olan "xochiyaoyotl" kavramının varlığını kesinlikle ortaya koymaktadır. Örneğin *Annals of Cuauhtitlan*, 118-19'da Mexicalar ve Chalcolular arasındaki çarpışmaya bakınız.

yaptığı savaşlardan gelen fazla esirleri, kurban edilmeyip uzun mesafe tüccarlarına verilmiş kadınları ve çocukları satıyorlardı. Sahil boyunca daha uzaktaki Cozumel Adası da böylesi bir başka tarafsız alandı ve ondan başkaları da vardı⁵⁸.

Öte yandan Mezoamerikan dünyasının büyük kısmında kalıcı ateşkesler söz konusu değildi. Savaş hali ve genişleme sürekliydi, zira Mexica Devleti çok eşli soylu aileleri genişlerken zenginleşmenin de aynı ölçüde artmasına ihtiyaç duyuyordu. Ve küçük tartışmalarla karşılaşıldığında eski ittifakların bozulmadan sürebilmesi için insanların endişe halinde tutulması gerekiyordu. Vadinin ayrıcalıklı merkez bölgesinin barışı bilen tek yer olması için savaş alanları dışarı doğru itilmeliydi. Herhangi bir büyük monarşi için bu tanıdık bir hikâye. Savaşçı kız Kalkan Çiçek'in babasının ve birkaç yoldaşının ihtiyaç ya da arzularına göre savaş ilan edip kararlar alabileceği günler geride kalmıştı. Itzcoatl bir kumar oynamış ve çocukluk hayallerinden herhangi birinin çok ötesinde bir güç, zenginlik ve şan elde etmişti. Lakin sürecin sonucunda yere göğe sığmayan gücüne rağmen bir sözüyle kolayca kontrol edemediği karmaşık bir siyasi organizma meydana getirmişti.

Itzcoatl'ın idaresine karşı en büyük tehditlerden biri burnunun hemen dibindeydi. Ya gerçekten onları sevdiğinden ya da sivil savaşa neden olacağı için veya her iki sebep yüzünden üvey kardeşi son Tlatoani Huitzilihuitl'in, Sinek Kuşu Tüyü'nün hayatta kalan oğullarını öldürmedi. Onlar da görünüşe göre aynı sebeplerden onu desteklemeyi sürdürdüler. Geleneğe göre idareyi üstlenmesi gerekenler onlardı, Itzcoatl değil. Fakat korkunç kriz döneminde bütün Mexicaları birleştirip faydalı müttefikler bularak herkesi zafere götürmüş olan kişi oydu. Bu yüzden Itzcoatl'ın on dört yıllık hükümdarlığı boyunca birlikte çalıştılar. Tlacaoel adındaki bir yeğeni aktif ve başarılı bir savaşçıydı ve *cihuacoatl* olarak kendisine büyük bir isim yapmıştı. Bir tanrıçanın adından gelen bu unvan iç işlerden

58 Mezoamerikan "Dünya Sistemi" üzerine harika bir özet için bkz. Robert Carmack "The Mesoamerican World at Spanish Contact", *The Legacy of Mesoamerica: History and Culture of a Native American Civilization*, ed. Robert Carmack vd. (Albany, NY: Institute for Mesoamerican Studies, 1996).

sorumlu dahili şefe veriliyordu ve rütbeyi taşıyan kişi tlatoaniden sonra emir komutada ikinci sırada geliyordu. Huitzilihuitl'in eski kraliyet soyunun destekçileri -pek çoğu Tlacacl'ın kendi çocuğu ya da torunu-, Itzcoatl'ın esasında her şeyi Tlacacl'e borçlu olduğunu, Tepanec Maxtla'yı mağlup etmiş olanın o olduğunu ve en zor zamanlarda Itzcoatl'ın idaresine destek olanın onun bilgili ve sezgili strateji yeteneği olduğunu söylemeyi severdi. Sadece Tlacacl'in neslinden gelenler tarafından yazılmış ya da düzenlenmiş yıllıklar değil bütün anlatılar göz önünde bulundurulduğunda olayların bu versiyonuna inanmak zordur. Eğer bu adam gerçekten bu kadar kudretli olsaydı, bir köle kızın evlilik dışı oğlu yerine Tlacacl tlatoani olarak ortaya çıkardı. Yine de onun dikkate alınması gereken büyük bir güç olduğu açıktır. Öte yandan Itzcoatl tarafından verilen güç ve gelirle tatmin edilmiş olmalıydı, zira sonraki yıllarda kendi konumunu muhafaza etti ve dört krala danışman haline gelecek kadar güçlendi. Geniş kraliyet ailesinden dört kişilik bir konsil, tlatoani olarak hizmet eden kişiyle her zaman yakın bir ilişki içinde çalışmaktaydı ve Cihuacoatl Tlacacl bunların şefiydi⁵⁹.

Uzlaşmanın devamlılığını garanti etmek için veraset meselesinin barışçıl bir şekilde halli zorunluydu. Yıllar önce Itzcoatl o zamanın güçlü hami devleti Azcapotzalco'dan bir kadınla evlenmişti; ondan olan oğlu, ölümü kargaşa yaratmış olan mafya babası benzeri eski kraldan gelen Tezozomoc ismiyle adlandırılmıştı. Itzcoatl, Atzcapotzalco'ya karşı verilmiş son savaştan sonra halkın gelecekteki tlatoanisi olarak yarı Azcapotzalcolu oğlunu işaret edemezdi. Ayrıca eğer verasetten sonsuza kadar çıkarıldıklarını düşünselerdi, Huitzilihuitl'in oğulları dizginlenemezlerdi. Bu yüzden muhtemelen

59 Neredeyse bütün yıllıklar Tlacacl'den bahseder. Bkz. Schroeder, *Tlacacl Remembered*. Öte yandan sadece Chimalpahin vasıtasıyla Huitzilihuitl'in torunları sayesinde bize ulaşan Tezozomoc'un anlatısı onun üstün konumu konusunda ısrar eder. İdareci erkeklerin unvanlarının önemi hakkında maalesef söylenebilecek çok az şey vardır: danışman olarak hareket eden insanların, sadece Cihuacoatl'inki değil, farklı unvanlarının anlamlarına dair bilgi, bunlar yaygın olarak görüldüğünden belirgin bir şekilde boldur ve sadece Mexicaların değil, diğer Nahularinkiler de dahil neredeyse bütün yıllıklar için bu durum geçerlidir. Öte yandan günümüzde bu konuları derin bir kavrayışla anlamak mümkün değildir.

Itzcoatl'ın ölümünden önce, Tlacacl'ın topraklarını ve unvanlarını daima elinde tutuğu ve Huitzilihuitl'in Cuernavaca prensesinden olma oğlu Moctezuma'nın hükümdarlık sırasında sonraki kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen Moctezuma, Hernando Cortés ile buluşması sayesinde dünya çapında tanınacak olanın atalarından biridir. Adı "Bir Lord gibi Kaş Çatan" anlamına gelen Moctezuma'nın anne tarafından akrabaları pamuk üretimiyle öne çıkan bir bölgeden geliyordu. Güçlü bir savaşçı olmasının yanı sıra makul bir insandı. Daha az önemli Nahua altepetllarının sıklıkla uyguladığı şeyi yapmayı kabul etti; yani farklı soylar arasında siyasi olarak uygun bir rotasyonla iktidarı dönüşümlü bir şekilde paylaşacaktı. Şimdi devletin başına kendisi geçecekti ama oğullarının kendisinden sonra iktidara geçmeyeceğini kabul ediyordu. Ondan sonra hükümdar seçilecek kişi Itzcoatl'ın torunlarından biri (ölmüş bir oğulun, Tezozomoc'un oğlu) olacaktı ve Moctezuma'nın seçeceği bir kızıyla ya da bir yenisiyle evlenecekti. Itzcoatl gibi Moctezuma da sonunda torunlarından birinin iktidara geleceği koşuluyla kendi oğullarından birini tahta çıkartma şansından vazgeçecekti. Bu şekilde iki aile arasında iktidar sarkacının gidip gelmesini sağlayacaklardı. Sonunda her iki ailenin soyundan gelen bir çocuğun doğumu sayesinde aile kolları birleşecek ve krallığın kalbi barış içinde kalacaktı⁶⁰.

* * *

ITZCOATL, ARDILININ KRALLIĞIN İÇ HALKASINDA HUZUR ve istikrara ihtiyaç duyacağı hususunda haklıydı. En derin problemlerin tam olarak nerede ortaya çıkacağını öngörememiş olsa da hayatta hiçbir şeyin aynı kalmayacağını ve hiçbir hükümdarın tam olarak güvende olmadığını biliyordu. O ve akrabalarının yapabildikleri kadar etkili bir şekilde farklılıklarını bir kenara bırakmış olmaları iyi

60 Yıllıklar bunların hepsini açıkça söylememektedir. Ancak Acamapichtli'nin soyundan gelenlerin soy ağacına olan aşinalık, meydana gelen olayların bilgisi ile birleştiğinde bize bilmemiz gerekenleri anlatır. María Castañeda de Paz, iki aile arasında iktidar sarkacının gidip gelmesini ilk tespit edendir. Bkz. Paz, "Historia de una casa real. Origen y ocaso del linaje gobernante en México Tenochtitlan", *Nuevo Mundo Mundos Nuevos* (2011): 1–20.

bir şanstı; zira çok eşliliğin körüklediği hizipçiliğin stratejik olarak halli, iktidardaki yerlerini sağlamlaştırdı. Bu belki de onları politik manada çok farklı bir noktaya koyan en zekice başarılarıydı.

Genç Moctezuma yirmi dokuz yıl hüküm sürdü. Kendi devrinde Aztek topraklarını ciddi bir biçimde genişletti ve önceki yıllarda fethedilmiş itaatsiz şehir devletleri üzerindeki idareyi kuvvetlendirdi. Ancak başarısını kolayca elde etmemişti. İktidarının görece başlarında büyük bir kuraklık halkını etkiledi. 1450'lerde ve 1454'te çekirge istilası toprakları mahvetti ve sonraki dört yıl boyunca mısır hasadı yapılamadı. Rahipler, tanrıların acı çeken güçsüz insanlara, sıradan halka ve küçük çocuklara merhamet etmesi için yalvardı. Dualarını Tlaloc'a yüksek sesle ilahi olarak söylediler:

İşte sıradan halk, macehualtin, [toplumun] kuyruğu ve kanatları olanlar. Perişan oluyorlar. Göz kapakları şişiyor, ağızları kuruyor. Sıksa, eğri, bir deri bir kemik hale geliyorlar. Avamın dudakları ince, boğazları beyaz. Soluk gözlü bebekler, –yalpalananlar, sürünenler, zamanlarını toprağı ve kırık çömlekleri karıştırmakla geçirenler, yerde oturanlar, tahtaların üzerinde yatanlar, beşikleri dolduranlar- [her yaştan] çocuk yaşamak için mücadele ediyor. Bütün halk azap ve ızdırap ile yüzleşiyor. Şimdiye kadar felaketin sakındığı hiç kimse yok⁶¹.

Taşradaki gençler, en azından ebeveynlerini onları besleme mecburiyetinden kurtarmak için yemek aramak üzere evlerini terk ediyor ve genelde bir tepede ya da ağaçlar arasında ölüyordu. İnsanlar, çakallar ve akbabalar tarafından yarısı yenmiş bedenleri sonradan buluyordu⁶². Vergi ödemeleri artık düzenli olarak yapılamıyordu ve

61 *Florentine Codex*, 6:35–36 (Çeviri değiştirildi). İlk olarak Micheal Launcy, Dibble ve Anderson'un bu pasajı tercümesinin anahtar unsurları kaçırdığı hususunda beni uyardı (özel sohbet, 1998); daha yakın zamanda Louise Burkhart benim tercümemi önemli ölçüde geliştirdi ve pasajın erken çocukluğun üç aşamasına dair Nahuallardaki yaygın bir anlayışı yansıttığını gösterdi: beşiklerde sıkışıp kalanlar sonra toprağı oynamak üzere bırakılabilen çocuklara dönüşür; ardından hareketli olanlara katılırlar (özel sohbet, 2018).

62 Chimalpahin, *Ocho Relaciones*, Third Relation. Neredeyse bütün yıllıklar 150'lerdeki kütüğü anlatır.

şehir sakinleri bu yüzden artık kendilerini besleyemiyordu. Bazen öyle kötü zamanlar oluyordu ki bazı aileler doğuya, Totonac ya da Maya ülkesine seyahat eden tüccarlara bir çocuğunu satabiliyordu. Orada kuraklık çok ciddi değildi ve insanlar ucuza çocuk satın almakla ilgilenebiliyordu. Aileler, en azından çocuklarının köle olarak açlıktan ölmeyeceğine kendini ikna ediyordu. Mexicalar bir daha bu kadar zayıf bir duruma düşmelerine izin vermeyeceklerine dair yemin ettiler.

Moctezuma, fırsat bulur bulmaz yeni bir askeri sefere çıktı. Daha önceden Mexicalar tarafından boyun eğdirilmiş ancak kuraklık sırasında itaatsiz hale gelmiş olan eski bir müttefikin üzerine gidiyordu. Seferin hedefinde Chalco vardı. Gölün tam güneydoğusunda, merkezi vadi içinde kalan güçlü bir Nahua şehir devletiydi. İsminin anlamı “yeşim suların kıyısında” demekti⁶³. Bazı öncü çarpışmalar meydana gelmişti ama savaş esas olarak 1455’te başladı. On yılın sonunda Claco’nun siyasi varlığı son buldu. Halkın büyük kısmı hâlâ yaşıyordu ancak hâkim hanedan iktidardan uzaklaştırılmıştı. Dolayısıyla Moctezuma, Chalco halkının artık kendi kendisini yönetmeyeceğini, bunun yerine halkın onun buyruklarına göre idare edileceğini ilan etti. İktidar, tanrılar tarafından ona verilmişti. Kardeşi Cihuacoatl Tlacaoel, Chalco hükümdar ailesinden bir kızı birincil eş olarak aldı ve iktidarın dizginlerini ele geçirip Mexicaların seçtiği adamlara şeflikleri dağıttı. “Ve sonraki yirmi bir yıl boyunca orası yabancılar tarafından yönetildi” der yıllıkların yazarlarından birisi⁶⁴.

Tenochtitlan’ın avlularında şairler ve tarih anlatıcıları bir kez daha altepetllerinin büyüklüğünün öyküsünü anlattı. Yıldızlı

63 Burası memlekeri olan Chimalpahin, *chalehixhuil* (mavi yeşil sulara işaret eden “yeşim”) kelimesinin kısaltılmış bir versiyonundan ismin geldiğini izah eder.

64 *Annals of Cuauhtitlan*, 186–87 (“onca onpeuh ynic quauhtlatolloc chalco çenpo-hualxihuil ozçe yn quauhtlatolloya”). Aslında “Kartal” lordlar tarafından idare edilmeyi ya da Mexicalar veya Mexicalar tarafından getirilmiş sıradan kişiler olup Chalco’nun hükümdar soyundan gelmeyenleri işaret eder. (Kartal lordlar meselesi hakkında daha fazla bilgi için bu kitabın sonraki bölümlerine, bilhassa 7. bölüme bakınız.) Doğal olarak Chimalpahin’in Chalco yıllıkları ve hikâyeleri bu olayları çok daha detaylı olarak anlatır ve bazen küçük bir sihrin yardımıyla liderler ve ortak casusluğun öyküleri arasında diyalogu noktalar.

gecelerin altında resimli kitaplarını arz ettiler. Sergiledikleri bu kitaplar, Itzcoatl devrindeki büyük yangından beri boyana gelen yeni kitaplardı; revize edilmiş tarihler, Itzcoatl'ın Huitzilihuitl'in oğulları yerine iktidara geçmesinin ve Tenochtitlan'ın -Azcapotzalco'nun değil- bilinen dünyayı yöneteceğinin kesinlikle beklendiğini gösteriyordu. Ozanlar, önce Mexicaların gerçekleştirdiği fetihleri temsil eden yanan tapınakların sembolik tasvirlerinin önemine işaret ettiler. Sonra konuşmaya başladılar. Dönüş metaforlarını kullanarak bir bütün halinde anlatıyı icra ettiler ve hikâyenin örgüsünü yekpare hale gelene kadar bükerek altepetlın çeşitli bileşenlerinin bakış açıları arasında gidip geldiler. Onların rol gereği çıkardığı sesler gece içinde yayıldı.

Mexicalar uzun bir yoldan gelmişti, konuşmacılar Kalkan Çiçek'in trajik son gününden başlayarak bunu dinleyicilerine hatırlattılar. Onlar avlanmış gezginler idi -Culhuacan ile savaştan hemen sonra durum tam anlamıyla böyleydi- ancak Huitzilihuitl, Chimalpopoca, Itzcoatl ve Moctezuma idaresinde plan yaptılar, savaştılar. Bir zamanlar etraflarında tehdit oluşturan insanların onlardan korkar hale geldiği ve açlığın sadece kesik kesik onları vurduğu bir pozisyona gelmek için gayret ettiler. Bununla birlikte hâlâ güçlülükle ayakta kaldıkları zamanların olduğu ve her defasında yeni bir tehdidin ortaya çıktığı doğrudur.

Fakat durum çoğunlukla böyle değildi artık. Kendilerini oldukça başarılı hissediyorlardı, hikâyeleri ezilmiş bir halk olarak iyilik yaptıkları algısıyla doluydu. Hiç kimse onlara bir şey vermemişti. Realist ve stratejik hareket ediyorlardı ve varlıklarını sürdürmek konusunda kararlıydılar. Her yıl hikâyelerine ekleyecekleri daha fazla şeyin başlarına geleceğini biliyorlardı. Bütün Nahua halkı, altepetllerinin, su-dağlarının ve bütün bireyleri daha uzun hayatta kalan toplumlarının ebedi varlığından gurur duyuyordu. Kalkan Çiçek gibi Mexicalar da gururları içinde fazladan bir gösterişe sahipti. Geçmişte kalmış ve daha gelecek olan günler arasında sadece denge sağlamıyorlardı; aslında geleceği işaret edip çağırıyorlardı.

Gölün Üzerindeki Şehir

1470 – 1518

Bir müzisyen davul çalıyor. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi,
Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 70r.

Dışarıda, parlak güneş avlunun taşlarını kavuruyordu; kalın kerpiç duvarların içinde ise serinlik ve gölge hâkimdi. 1479 yılında bir öğlen vakti, genç bir Chalco soylusu olan Quecholcohuatl (Ke-chol-CO-wat), Mexica tlatoanisinin sarayının eşliğinde karanlığa gözlerinin alışması için durdu. Onun altepetlından bir adamın uzun yıllar sonra açıkladığı gibi “Kraldan nasıl bir karar geleceğini düşünüyor-
du.” Quecholcohuatl daha önce böylesine derinden bir korku hiç hissetmemişti; acımasız bir ceza ile yüzleşmek üzere içeri çağırılmış olduğunu düşünen hem-
şehrilerinin görünüşüne bakarak böyle söyleyebilirdi. Başkentin ünlü korkutucu
ahşap kafeslerinden birine konulduktan sonra yakılarak öldürülmek üzere gö-
türüleceklerini düşünüyorlardı. “Hepimiz yakılarak öldürülecek miyiz?” diye ak-
lından geçirdi bütün arkadaşları. Quecholcohuatl, hizmetlilerin işaretlerini takip
ederken adım atmanın nerdeyse imkânsız olduğunu hissetti. Ama yine de gayret
etti. İsminin anlamı “Flamingo Yılan” idi; cüret edip kralın huzurunda müzikal bir

- 1 Bu kısım Chimalpahin’in eserinden gelmektedir. Onun *Ocho Relaciones*’inin 175-176 numaralı folyolarındaki “Seventh Relation” adlı kısmındadır (ekteki günümüze ulaşan yıllıkların açıklamalı bibliyografyasına bakınız). Bu hikâyenin transkripsiyonu ve İngilizce tercümesi: Camilla Townsend, *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive* (New York: Oxford University Press, 2016), 141–43.

performans sergilediğinde üzerindeki harika renklendirilmiş ve iyi bir şekilde nakışla işlenmiş kıyafetine uygun olarak bu isim seçilmişti². Yürüdüğünde püskülleri salınıyordu. Burada Tenochtitlan'da büyük Chalco altepetlini temsil ediyordu. Mexica halkının onun korkusunu değil sadece gururunu görmesini istiyordu. Cesaretini topladı ve bir adımını bir başkasının önüne attı.

* * *

BEŞ YÜZ YILDAN DAHA ESKİ BİR TARİHTE, AXAYACATL'IN (Ah-sha-YAHK-at) sarayında o gün ne olduğunu tam olarak bilmek mümkün değildir. Günümüze ulaşan anlatılar, olaydan en az yüz yıl sonra orada olmayan biri tarafından yazıldı. Yine de bu kaynaktan çıkarılacak çok şey vardır. Yazar 1600'lerin başlarında Mexico City'de yaşamış olan Nahua tarihçi Chimalpahin idi. Chalcolu idi ve sevgili büyükannesi gençliğinde Quecholcohuatl'ı tanımıştı. Flamingo Yılan o zamanlar yaşlı bir adamdı ve Hristiyan ismi don Jerónimo'yu kullanıyordu³. Chalcolu tarihçi bu şekilde bilgilerini eski rejimin insanlarını tanımış olan yaşlı akrabalarından edindi. Kaydettiği hikâye, çeşitli konuları -Tenochtitlan ve Chalco arasındaki siyasi ilişkiler, Tenochtitlan'daki mimari model ve hatta şehrin kültürel geleneği dahil- aydınlatan çok sayıda diğer kaynakla mükemmel bir uyum gösteriyordu. Örneğin Chimalpahin büyükannesi ile bu olayı konuşurken aynı tarihte bazı Mexicalar, İspanyol Papaz Bernardino de Sahagún'a beceriksiz bir çalgıcıyı cezalandırabileceği için hükümdarın önünde müzik eserlerini sunmanın ne kadar korkunç olduğunu anlatıyordu⁴. Bu sebeple Chimalpahin'in

- 2 Aztek giyimi ile bağlantılı sembolizm üzerine bkz. Justyna Olko, *Insignia of Rank in the Nahua World: From the Fifteenth to the Seventeenth Century* (Boulder: University Press of Colorado, 2014).
- 3 Chimalpahin, "Seventh Relation", *Ocho Relaciones*, folyo 176. Chimalpahin ve don Jerónimo hakkında daha fazla bilgi için 8. bölüme bakınız. Hem Chimalpahin'in büyükannesi hem de don Jerónimo soylu sınıftandı ve Chalco'nun bir alt-altepetli olan Amaquemecan'a bağlıydılar. Bu yüzden birbirlerini tanımamış olmaları imkânsızdır ve Chimalpahin'in metnin detayları olayların perde arkasındaki hikâyeye ulaşma imkânına sahip olduğunu göstermektedir.
- 4 Fray Bernardino de Sahagún, *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*, ed. Arthur J. O Anderson ve Charles Dibble (Salt Lake City: School of American Research ve University of Utah Press, 1950-1982), 8:55.

anlatısının özünden kuşku duymak için bir sebep yoktur. Aksine anlatı günümüze ulaşmış diğer kaynaklar çerçevesinde analiz edildiğinde çok şey sunmaktadır. Zira yazar Tenochtitlan'ın saray hayatını canlı bir şekilde tasvir etmektedir.

1479 itibarıyla, Chalco'nun çöküşünün ve kraliyet ailesinin lağvedilmesinin üzerinden on beş yıl geçmişti. Savaşın dehşetini açık bir şekilde hatırlayamayan genç yetişkinlerden oluşan yeni bir neslin ortaya çıkması için yeterli kadar zaman geçmişti. Yine de eski kraliyet soyunu ve yüzyıllardır sahip oldukları kendi kendilerini idare etme alışkanlığını unutmaları için yeterli zaman geçmemişti. Quecholcohuatl'ın kuşağı inatçıydı; merkezi vadideki büyük güçlerden olmaları sebebiyle Tenochtitlan'ın konsey masasında kendilerine bir yer verilmesi ve görece eşit muamele gösterilmesi hususunda aralarında tartışıp ısrar etmişlerdi⁵.

Flamingo Yılan ve yoldaşı olan şarkıcılar ve davulcular Büyük Kral Axayacatl'ın huzurunda gösteri yapmak için saraya gelmişti. Orada sadece onu eğlendirmek için bulunuyorlardı ya da böyle söylediler. Gerçekte akıllarındaki siyasi gündeme uygun bir şekilde şarkılarını seçmişlerdi. Eserin ismi "Chalcolu Kadının Şarkısı" idi ve aslında şarkıyı icra ettiklerinde bir çeşit protesto yapmış olacaktı⁶. Şarkıcı savaş esiri bir kadının, bir cariyenin karakterini takındı. Onların dünyasındaki herkes esir bir kadın ve fethedilmiş bir altepetl arasındaki paralellikleri anlardı. Normal zamanlarda, olağan evliliklerde kadınların erkeği tamamlayıcı rolü olduğu ve hiçbir şekilde ondan geri olmadığı anlaşıyordu. Fakat savaş zamanlarında kadın gerçekten acı çekerti. Esir bir kadın, günlük şiddete maruz kaldığı için değil, onurlu bir varlık olarak benlik bilincini kaybetmiş olduğundan kaderine

5 Chalco'nun bu husustaki tarihi için bkz. Susan Schroeder, *Chimalpahin and the Kingdoms of Chalco* (Tucson: University of Arizona Press, 1991).

6 Şarkının en az iki versiyonu on altıncı yüzyıl ortasında yazıya geçirildi. Transkripsiyon, tercüme ve analiz için bkz. Camilla Townsend, "'What in the World Have You Done to Me, My Lover?' Sex, Servitude, and Politics among the Pre-conquest Nahuas as Seen in the *Cantares Mexicanos*", *Americas* 62 (2006): 349–89. Şarkının popüler olup öyle kaldığını biliyoruz çünkü *The Annals of Juan Bautista*'da 1560'ların siyasi karşılığında söylendiğine dair bir atıf vardır.

ağıt yakardı; çocuklarının onun yerini alacağı ve ailenin soyunu ileri taşıyacağı fikriyle gurur duyma hakkı elinden alınmıştı. Sosyal bakımından bir hiç, kalıcı gücü olmayan cinsel bir varlık, görece önemsiz bir çocuğun annesi haline gelmişti; kusacası geleceğini kaybetmişti. Şarkıcı kıtadan kıtaya geçerken reaksiyonlarını çeşitlendiriyordu. O vaziyetteki herhangi bir kızın yapacağı gibi kendi hayatındaki idare duygusunu çaresizce yeniden kazanmayı deneyerek bazen flört ediyordu. “Eğer onu memnun edersem?” diye merak etti. Ağlayarak haykırdı: “Git çömleği ağzına kadar doldur ve büyük bir ateş yak!” Ve sonunda mesele hâlâ açık değilse diye sevişmeye ve hatta kralın cinsel organına yönelik doğrudan imalara başladılar:

Benim vücut boyalarımı bozacak mısın?

Bir yeşil flamingo kuşu çiçeğine olanı izlerken uzanacaksın...

O bir quetzal mısır patlağı çiçeği, bir flamingo kuzgun çiçeği.

Çiçek kaplı hasırına yatarsın.

O ise içerde uzanır.

Altın kamış hasırında yatarsın.

O ise tüylü oyuk evin içinde uzanır⁷.

Sonra aniden şarkının tam bundan sonraki dizelerinde genç kadının kalbi kırıldı. Hayatının eskiden nasıl olduğunu ve ailesinin hal-kın geleceği olan çocuğunu taşıyacağını nasıl hayal etmiş olduğunu hatırladı. “Soylu bir kız çocuğu olarak evliliğim ile alakalı benim hakkımda konuşuldu.” Bütün umutları tükenmişti, dayanabileceğini düşünmüyordu. “Sinir bozucu, yürek parçalayıcı. Endişeliyim ve üzgünüm. Öfke içinde kendimi tüketiyorum. Umutsuzluğum içinde, aniden ‘Hey çocuk, yakında öleceğim’ diyorum.” Bu oldukça güçlü bir ifadeydi: *manoce nimiqui*, yakında ölüyorum⁸.

O öğlenki gösteride, aslında Chalco’dan başka bir soylu baş müzisyen olacaktı ancak grubun cezasının ne olacağının harareti ya da korkusundan -veya her ikisinden- dolayı düşüp bayılmıştı. Quecholcohuatl kendisinin ve altepetlının kaderinin muallakta

7 Townsend, “What in the World Have You Done to Me”, 384.

8 Townsend, “What in the World Have You Done to Me”, 384.

olduğunu biliyordu: eğer Axayacatl'ı Chalco'nun mevcut durumuna karşı görüşlerini gözden geçirmeye ikna edeceklerse, gösteri harikulade olmalıydı. Kendinden geçmiş yoldaşlarının etrafında dolaştı ve liderliği üstlendi. Elinden gelen en iyi performansı sergiledi: Sağlam davul ritimleri yaptı ve yüksek sesle şarkıyı okudu⁹. Sözleri duyguyla söyledi. Şarkı, cariyenin, eğer ona saygılı davranılırsa, yeni efendisi olan kralla kin duymadan yaşama teklifiyle sona erdi. "Gereksiz bir kargaşanın kalbini teslim almasına izin verme... İşte elin. Salınır ve elimi tutar. Memnun ol. Kamış hasırında, tahtında huzurla uyu. Rahatla, Kral Axayacatlsın sen."

Gösterinin ortasında Hükümdar Axayacatl aniden dikkat kesilmeye başladı. "Kadınıyla birlikte olduğu yerden çıktı ve dansa gitti. Dans pistine çıktığında, Axayacatl bir ayağını kaldırdı, müziği dinlemekten çok mutluydu ve dairesel hareketlerle oynayarak dans etmeye başladı." Sembolik tüy demetleriyle donatılmış altından bir başlık giymişti: Her bir parçası sadece seviyesini değil ayrıca kendi şehrinin diğerleriyle ilişkisini temsil ediyordu. Dikkatlice yapılmış taç, başlı başına bir huşu nesnesiydi. Tlatoaninin dansa katılması büyük bir onur ve mühim bir olay olarak görüldü. Yani işaretler iyiydi; Chalcolular umutluydu. Öte yandan şarkı bittiğinde kral aniden içeri gitti ve baş sanatçıyı çağdırtmak üzere bir haberci yolladı. Chalcolular ne düşüneceklerini bilmiyorlardı fakat en kötüsünden korktular¹⁰.

Quecholcohuatl, Axayacatl'ın huzuruna geldiğinde, onu boyalı tavşan kürkü, sarı muhabbet kuşu tüyleri ya da başka renkli şekiller ile kenarları işlenmiş hoş nakışlı etekler ve bluzlar giyen eşleri tarafından çevrilmiş halde buldu¹¹. Geleneksel Nahua itaat işaretini yaptı,

9 Davulun "konuşması" ve "bağırması" mefhumuna yıllıklarda ve şarkılarda tekrar tekrar rastlanmaktadır. Aztek müziği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gary Tomlinson, *The Singing of the New World: Indigenous Voice in the Era of European Contact* (New York: Cambridge University Press, 2007).

10 Bu bilgi Chimalpahin'den gelmektedir ve son derece inandırıcıdır, zira *Florentine Codex*'te bir iyilik ya da anlaşma işareti olarak kralın dansa katılmasının önemine işaret eden çok sayıda atıf vardır. Örneğin bkz. *Florentine Codex* 2:95 ya da 8:27. Bu *Cantares Mexicanos*'un tamamında da açıkça görülmektedir.

11 Yine bu bilgi Chimalpahin'den gelmektedir ama kadın soyluların böylesi olaylarda tam olarak ne giydiğine dair malûmatın kaynağı *Florentine Codex*, 8:47'dir

diz çöktü ve toprağı kaldırma hareketi yapıp dudaklarını değdirdi¹². “Ey, efendi kral, huzurunuzda yanlış yaptığımız için beni yakabilirsin, senin vassalınım.” dedi. Kendini aşağılama, selamlamanın kibar bir yoluyla ve görünüşe göre Quecholcohuatl bunun burada işe yarayabileceğini düşünmüştü¹³. Ortaya çıktı ki gereğinden fazla dikkatliydi. “Axayacatl bu sözleri duymak istemedi.” Tlatoani şarkıyı sevmiş ve şarkıcıyı beğenmişti. Quecholcohuatl’ı ansızın yatağa götürdü ve sadece ona şarkı söylemesi için söz vermesini istedi. Chimalpahin onun neşe içinde eşlerine “Kadınlar ayağa kalkın ve onunla tanışın, aranızda oturtun. İşte rakibiniz geldi.” dediğini bile iddia etmektedir¹⁴.

Aztekler arasında homoseksüel ilişkinin doğasını anlamak uzun zamandır sorunlu bir meseledir. Zira âlimler, bu konuya ilişkin doğrudan ve oldukça yargılayıcı sorulara karşılık büyük oranda keşşilerin gözetimi altında hazırlanmış kaynaklara başvurmaktaydı¹⁵. Bu sorulara cevap veren halk bu uygulamayı onaylamaması gerektiğinin son derece farkındaydı. Bu yüzden bazı olumsuz yorumlar yaptılar ancak gerçekten ne düşündüklerini bilmek zordur. Sonraki yıllarda 17. yüzyılın yerli yazarları homoseksüel erkeklerle karşı kilise tarafından verilen acımasız cezaları anlatmaktadır fakat görünüşe göre böylesi manzaralardan hazzetmiyorlardı. Aksine bir parça bunu onaylamadıkları anlaşılmaktadır. “[Erkeklerden] biri Diego Enamorado [Âşık Diego] adındaydı... [Yetkililer] onları neden astıklarının gerekçelerini açıkça

- 12 Kaynak yine Chimalpahin ancak “toprağı yeme” hareketinden çeşitli yıllıklarda ve Hernando Cortés’in mektupları da dahil conquistadorların bazı kroniklerinde de bahsedilmektedir.
- 13 Geç fetih öncesi döneme tarihlendirilen kibar sosyal evrimin enteresan örnekleri için bkz. Frances Karttunen - James Lockhart, ed, *The Art of Nahuatl Speech: The Bancroft Dialogues* (Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications, 1987).
- 14 Chimalpahin, “Seventh Relation”, *Ocho Relaciones*, folyo 175.
- 15 Peter Sigal, “Queer Nahuatl: Sahagún’s Faggots and Sodomites, Lesbians and Hermaphrodites”, *Ethnohistory* 54 (2007): 9–34; ve “The Cuiloni, the Parlathe and the Abominable Sin: Homosexualities in Early Colonial Nahua Society”, *Hispanic American Historical Review* 85 (2005): 555–94. Fetihten sonraki ilk yıllarda Morelia’daki İspanyollar tarafından araştırılmış uygulamalar için bkz. Zeb Tortorici, “‘Heran Todos Putos’: Sodomitical Subcultures and Disordered Desire in Early Colonial Mexico”, *Ethnohistory* 54 (2007): 35–67.

belirtmedi¹⁶.” Eldeki az sayıda kaynağa bakıldığında, fetihten önce yaşamlarının tamamını bugünün anlayışına göre gey bireyler olarak sürdüren bir insan grubu yoktu. Öte yandan İspanyol kaynaklarının ötesinde veri sağlayan Nahuatl dilindeki kaynaklar çok sayıda erkeğin diğer erkeklerle ilişkiye girmeyi seçtiğini iddia etmektedir. İnsan, yeryüzünde geçirdiği süre boyunca, yaşama sevincinin bir parçası olduğu anlaşılan bir dizi cinsel seçeneğe sahipti. Dini törenlerle alakalı kutlamalarda ve muhtemelen diğer zamanlarda da erkeklerin yatağa birlikte gitmesi duyulmamış bir şey değildi¹⁷. Her halükârda Kral Axayacatl ünlü bir savaşçıydı ve pek çok çocuğun babası olan bir adamdı. Bir kadına olduğu gibi bir erkeğe de kapılabilirdi. Chalcolu tarihçi Chimalpahin sonradan olayı şöyle yorumladı: “Kral gerçekten Flamingo Yılan’ı sevdi, çünkü onu dans ettirmişti.” Sonraki on yıllarda gösterinin tekrar tekrar sergilenmesiyle Flamingo Yılan’ın şarkısının nesiller boyu devam eden bir popülerliğe kavuşması ve onun memleketine ün kazandırdığı için bir parça gururu açığa vurması dışında Chimalpahin hiçbir yargıda bulunmadı. “Bu sebeple şimdi küçük ve önemsiz görünen bir altepetl olan Amaquemecan (Ah-mah-kay-MAY-kahn) [bir zamanlar] meşhurdu.” der.

O zaman şarkıcının tlatoani ile ilişkisi kesinlikle büyük bir gurur kaynağıydı. Avludagergin bir şekilde bekleyen Chalcoluları yatıştırmak için Axayacatl yüksek sembolik hediyeler vererek Quecholcohuatl’ı dışarı yolladı. Hediyeler, tamamı krala ait olan yeşim taşıyla süslenmiş giysilerden -pelerin, peştamal ve sandalet- oluşuyordu. Flamingo

16 *Annals of Puebla*, 1689 yılı kaydı, *Here in This Year: Seventeenth-Century Nahuatl Annals of the Tlaxcala-Puebla Valley*, ed. Camilla Townsend (Stanford, CA: Stanford University Press, 2010), 144–45. Puebla bölgesinde yazılmış bir yıllıkta homoseksüel ilişkiler nedeniyle cezalandırılan erkeklere dair çeşitli karşılaştırmalı olaylar vardır.

17 *Florentine Codex* cinsel birleşme ile biten birkaç dini ritüeli tasvir eder. En az iki kere erkeklerin bazen birbirleriyle cinsel ilişkiye girdiklerine dair bir ima vardır (*Florentine Codex*, 2: 14 ve 103) ancak *Codex* açık bir şekilde meseleyi tartışmaz. “Queer Nahuatl” içinde Sigal İspanyol etkisindeki kaynaklarda bile bilgi verenlerin zaman zaman açıkça öz farkındalığı olmayan bir “cuiloni” ya da homoseksüel erkek olarak güçlü bir ilaha işaret ettiklerini fark ettiğinde yaşadığı şoku anlatmaktadır. Nahuaların cinsel tahayyülünün sınırının ne olabileceğini, konuşmacılar hissedip tecrübe ettikleri her şeyi açıklama özgürlüğüne sahip olsa bile söylemesi zordur.

Yılan'ın refakatçileri, kamuya açık hediye verilmesinin politik bir dil, herkesin bildiği bir kod olduğunu biliyordu. Dolayısıyla böylesi hediyelerin ne anlama geldiğinin farkındaydılar. Mesela Azcapotzalco Hükümdarı Maxtla'nın kötü niyetli olduğunu ve Nezahualcoyotl'u görevden almayı planladığını kanıtlamak için *Annals of Cuauhtitlan*'daki bütün anlatıcıların yapması gereken tek şey, "Ona yalnızca bir *tilma* (veya pelerin) verdi" demekti¹⁸. Chalcolular, Axayacatl'ın sunduğu eşyaların zenginliğini görünce büyük bir sevinçle haykırdılar. Başta daha özgüvenli olanlar, kötü talih ve keder beklemiş olanlarla alay etmeye başladı. Onların kahkahaları etrafta çınladı¹⁹.

O gece misafir müzisyenler bilinen dünyanın en büyük şehrinde kutlama yaptılar. Adanın tam ortasında göstericiler için sağlanan bir evde konakladılar²⁰. Tenochtitlan dört alt bölgeye ayrılıyordu (Mo-yotlan, Atzacualco, Cuepopan ve Zoquiapan) ve her biri şehrin yaklaşık bir çeyreğini kapsıyordu. Kümeli yapıya sahip çoğu altepetlda olduğu gibi her kısmın halkı en iyi binalarını dört çeyreğin bir araya geldiği "dört köşe" alanına inşa etmişti; bu sayede kısmi bir tarım dünyasının merkezinde gerçek bir kent alanı ortaya çıkmıştı. Bataklık adanın etrafında hâlâ chinampalar (çamurlu suda kurulu bahçe) vardı. Belirli yerler balıkçılık ve suda kuş yumurtası ile diğer lezzetli şeyleri aramak için ayrılmıştı. Ziyaretçilerin kaldığı adanın merkezinde, Huitzilopochtli'ye adanmış devasa ve parıltılı piramit ve onun yanında Yağmur Tanrısı Tlaloc'a adanmış anıtsal yapının bulunduğu tapınak bölgesi vardı. Bunların tam arkasında Axayacatl'ın sarayı bulunuyordu. Buraya kilden bir su kemeriyle taze su sağlanıyordu. Su yolu gölün batı kıyısındaki bir tepeden başlayıp bir geçitle adaya ulaşıyordu. Bu yapı, geçitler ve kemerler de dahil bentler ve oluklar içeren olağanüstü su dağıtım sisteminin bir parçasıydı²¹.

18 *Annals of Cuauhtitlan*, ed. Rafael Tena (Mexico City: Cien de México, 2011), 146-47. Hediye vermenin (bilhassa şefler tarafından) önemi yerli kaynaklarda bolca görülür.

19 Metin, çok korkmuş olanlarla gürültülü kutlama yapıldığını söylemektedir.

20 *Florentine Codex*, 8:44.

21 Geç fetih öncesi Tenochtitlan'ı (ve de fetih sonrası evrimi) hakkında iyi bir çalışma için bkz. Barbara Mundy, *The Death of Aztec Tenochtitlan, the Life of Mexico City* (Austin: University of Texas Press, 2015).

Önceki Kral (Yaşlı) Moctezuma'nın tapınak bölgesinin uzak tarafındaki sarayı, şimdi Moctezuma ölmüş olduğundan kraliyet ailesinin ikametinden ziyade başka amaçlarla kullanılıyordu. Çok güçlü hükümdarların hepsi de hükümrancılıklarında bütün dünyanın her zaman görebildiği (ya da öyle umdukları) etkileyici mimari kalıntılar bıraktı ve devlet onlar için çok sayıda faydalı kullanım alanı buldu. Örneğin bu merkezi bölgede yakın gelecekte kurban edilecek olan savaş esirleri sıkı bir şekilde gözetim altında tutuluyordu; onlardan kimileri üstlenecekleri törensel role göre cömertçe ağırlanıyordu, kimileri ise daha aşağı bir şekilde²². Çok değil, kısa bir zaman önce Chalcolular tutsaklar arasında olabiliyordu ama şimdi durum tersine dönmüştü. Yakın bir mevkide Mexica kralının uzaktaki bağlı devletlerden haraç olarak aldığı hayvanlarla doldurulmuş bir çeşit hayvanat bahçesi vardı. Bu hayvanlardan bazıları da kutsal günlerde sunakla yüzleşmekteydi fakat pek çoğu Mexica gücünün delili olarak sürekli sergilenmekteydi. Ziyaretçiler düzinelerce diğer yaratığın arasında etkileyici kertenkeleler, jaguarlar, kurtlar ve dağ aslanları görebilmekteydi²³. Vahşi doğadakinin aksine ziyaretçiler uluyan bir hayvandan korkmazdı. Ormanlık alanlarda et yiyen bir hayvanın miyavlama ve haykırışı aniden duyulursa, birinin yakında esir alınıp köleleştirileceğine veya öldürüleceğine ya da bir çocuğun tutsak edileceğine inanılarak korkulurdu²⁴. Öte yandan Quecholcohuatl'ın şehirde geçirdiği akşam korkacak hiçbir şeyi yoktu fakat umut edeceği şeyler çoktu. O ve akranları, sevgili Chalco şehrinin bir derece olsun bağımsızlık elde edebileceği ihtimaline odaklanmıştı.

Ev sahipleri onlara yiyecek teklif etti ve ziyafet çektiler. Tama-
leler, kırmızı fasulye ile etrafı bezenmiş bir deniz kabuğuna benzer

22 *Florentine Codex*, 8:44. Her bir hükümdarın bıraktığı mimari yapılar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ross Hassig, *Time, History, and Belief in Aztec and Colonial Mexico* (Austin: University of Texas Press, 2001).

23 Matthew Restall eserinde siyasi gücünün bir teşhiri olan Moctezuma'nın hayvan, kuş ve hatta insan koleksiyonunu etkili bir şekilde incelemektedir: *When Montezuma Met Cortés: The True Story of the Meeting that Changed History* (New York: Harper Collins, 2018).

24 *Florentine Codex*, 5:151, 161–63. Buna bağlı olarak *Cantares Mexicanos*'ta önemli alanlarda hayvanlar bağmaktadır.

sunumlarıyla iştah açıyordu. Misafirler çeşitli baharatlarla pişirilmiş hindi, geyik, tavşan, istakoz ve kurbağa eti arasından seçim yapabiliyordu. Yanında iştah açıcı bitkili kanatlı karıncalar, baharatlı domates sosları, kızarmış soğan ve kabak, balık yumurtası ve kızarmış mısır vardı. Her çeşit meyve, ballı tortillalar ve horozibiği tohumundan yapılmış küçük kekler sofradaydı. Eski bir hizmetli bir keresinde Mexica kralı için yapılmış ve sonra onun danışmanları, hizmetlileri ve göstericileri tarafından tadılmak üzere dolaştırılmış iki bin farklı yemek saymıştı. Yemeğin en sonunda her zaman çikolata ikram edilirdi. Bu çikolata sıcak suda demlenip bal ve vanilya kabuğu ve gül gibi çeşitli kurutulmuş çiçeklerle tatlandırılan ezilmiş kakao çekirdeğinden yapılırdı. Servis edilirken içeceği daha özel kılmak için sıklıkla uzak yerlerden gelen oyulup boyanmış su kabağı kullanılırdı²⁵.

Yine de sonraki yıllarda ziyaretçilerin bilhassa hatırladıkları şey ne hayvanat bahçesi ne de yemek oldu. Şehri gören insanlar her zaman ilk olarak onun güzelliğini hatırlardı. Bunun nedeni, halkın evlerinin düz çatılarından taştan sıradan insanlara ve de tlatoaniye ait bahçelerdi. Şehirde Meksika'nın en harika çiçekleri, -çoğu Avrupa dillerine tam olarak tercüme edilemeyecek isimlere sahipti- mest eden şekillerinin onları büyüleyici gösterebildiği ağaçların arasında çiçek açardı. Geniş ve iyi bir şekilde yapılmış ahşap kafeslerde doğu ve güneydeki ormanlardan gelen en parlak kuşlar kanat çırpıp -kü-esal kuşları, papağanlar, flamingolar, sorguçlu ördekler, muhabbet kuşları ve sülünler- çok çeşitli şekillerde şakırlardı. Kuşlar ağaç yapıları içinde hızla uçup durduklarında, kanatlarının renkleri tıpkı insanların Chalco'da anlattıkları hikâyelerden fırlamış büyü parıltısı gibi bir sihrin sonucuna benzer şekilde akşam ışığında parıldardı. Karanlık çöktükçe, yıldızlar belirdi. Rahipler onları gözlemledi ve haritasını çıkardı fakat sıradan insanlar sadece onlara hayranlık duymakla yetindi. Mexicalar, bazen yıldızların gece gökyüzüne dağılmış mısır patlakları gibi gözüktüğü şakasını yapardı²⁶.

* * *

25 *Florentine Codex*, 8:37-40. Bu yemeklerden bazıları sonradan İspanyollar tarafından değerlendirildi.

26 *Florentine Codex*, 8:46 ve belki 9:83'te kuş bahçelerine dair referanslar vardır. Genç Moctezuma idaresinde haraç toplama ve ticaret sayesinde canlı kuş elde edilmesi

BU ŞEHİR NEREDEN GELİYORDU? 1470'LER VE 80'LERDEKİ Tenochtitlan, Itzcoatl'ın iktidar için ilk teşebbüste bulunduğu yerleşilmiş, düzensiz ve bataklıkli kentten dağlar kadar farklıydı. Fakat onun ve Yaşlı Moctezuma'nın idaresinde Mexicaların zenginliği ve gücü gerçekten önemli hale gelinceye kadar zaferlerin sayısı katlanmıştı. Meksika'nın merkezi vadisi artık 1,5 milyon insana ev sahipliği yapıyordu ve bunların yarısı çiftçiydi. Bereketli havzanın tam da ortasında yaklaşık 14 kilometre karelik küçük bir adanın üzerinde 50.000 kadar insan yaşıyordu²⁷. Adaya bakan gölün uzak kıyısında kümelenmiş diğer altepetllerin halkını da sayarsak daha geniş şehir alanında belki de toplam 100.000 kişi ikamet ediyordu. Tenochtitlan'ın nüfus artışı diğer bölgeleri geride bırakmıştı. Bu durum şehrin zenginliği ve siyasi üstünlüğün göçü teşvik etmesi sebebiyleydi. Ayrıca her nüfus bilimcinin tahmin edebileceği gibi daha fazla rahim daha fazla çocuk doğurmuştu. Kentin varoşlarındaki görece az sayıdaki chinampalar doğal olarak böylesi büyük bir nüfusu besleyemezdi. Aksine şehir halkı yiyeceklerinin çoğunu kırsal hinterlandtan temin ediyordu. Mexicaların savaştaki başarısı vergi olarak daha fazla miktarda yiyecek talep etmelerini mümkün kılmıştı ve ek olarak artan nüfusları şehri ekonomik açıdan çekici

ve sonraları şehirde yetiştirilmesi sayesinde daha fazla kuş tüyüne erişilebilir hale geldiğinden tüy işçiliğinin daha önemli bir hale geldiği zikredilmektedir. Domingo Chimalpahin, *Codex Chimalpahin*, ed. Arthur J. O. Anderson - Susan Schroeder (Norman: University of Oklahoma Press, 1997), 2:54–55 Chalcolu tahayyülünde büyüyle ilişkilendirilen kuş örnekleri sunmaktadır. “Tam da ormanın kıyısına geldiler ve ışıktaki büyücüler mi yaşıyor diye onların arkasına baktılar... Şafak sökmüş-tü; kuşlar şimdiden öüyordu.” Patlamış mısırla karşılaştırılan karanlık gökyüzü için bkz. *Florentine Codex*, 6:237. Kentin onu ilk kez görenler üzerindeki etkisini anlatan Bernal Díaz gibi conquistadorlardı.

- 27 Yıllar içinde Tenochtitlan'ın nüfusuna dair oldukça abartılı sayılar ortaya atıldı. Bunların en büyüğü 250.000 idi. Arkeolog Susan Toby Evans eserinde bu mesele hakkında harika bir inceleme ortaya koyar: *Ancient Mexico and Central America*, “How Many People Lived in Tenochtitlan?” (New York: Thames & Hudson, 2014), 549. O zamanki şehrin kapladığı alan yaklaşık 14 kilometre kareydi. 250.000 insanı kapsaması için 2.5 kilometre kare başına 48.000 insan düşmeliydi. Modern Manhattan yaklaşık 67.000 kişilik bir nüfus yoğunluğuna sahiptir; dolayısıyla sunulan sayı açıkça imkânsızdır. 50.000 kişi, tek gözlü evler içeren yaklaşık 14 kilometre karelik alanın ev sahipliği yapabileceği bir nüfustur.

hale getiriyordu. Vadinin insanları, şehirlilerin imalatında oldukça usta hale geldiği zanaat ürünleri karşılığında gönüllü olarak yiyecek getirip satmak üzere kente geliyordu. Bu bağlamda büyük bir gölün merkezindeki bir ada üzerinde yer alan şehrin konumu, göl kıyısında yaşayan bütün toplulukların çabasıyla şehrin pazarının büyük bir ticaret merkezi haline gelmesini kolaylaştırdı.

Eski Paris ve Londra gibi şehir zamanla genişlemek yerine sıfırdan çok hızlı bir şekilde büyümüş olduğu için inşası planlı ve organizeydi. Binalar sırayla uzanıyordu ve sokaklar düzdü. Sıradan haneler merkezi bir avlunun dört ya da üç cephesindeki kerpiç yapılardan oluşuyordu. Düz çatılar, bahçelere ve bazen de sıklıkla depolama için kullanılan ek küçük odalara sahipti. Genelde kadınlar kendi ocaklarına sahipti -evin hanımı ister eşler ister kayınavlide ve gelinler olsun- ve her biri kendi cihuatlatqui tedarikine sahipti. Cihuatlatqui, -eğirmenler ve dokuma tezgahının, değirmen taşlarının ve çanakların, süpürgelerin ve çöp kovalarının ve de yetişkinler ile çocuklar için elbiselerin ve mücevherlerin konduğu- sepetler ve kutular halinde düzenli olarak tertip edilmiş kadın eşyasıydı. Evdeki önemli bir yerde erkekler kendi gereçlerini -dikkatlice topladıkları el yapımı silahlar, savaş başlıkları ve savaş yadigarlarını- duvara asardı. Hiçbir mobilya yoktu, insanlar kalın, rahat hasırlar ve yastıklar üzerinde oturur ve uyurdu²⁸.

Her birinin etrafında soylular için oldukça süslü yerleşkeler bulunan piramit şeklindeki büyük mahalle tapınakları basit yapıların üzerinden görülebilmekteydi. Chalcolu ziyaretçilerin içinde gösteri yaptığı kraliyet *tecpani* (ya da sarayı) ile komşu merkezi meydanın üstünde devasa ikiz tapınaklar yükseliyordu. Itzcoatl, bir zamanlar adanın ortasında duran basit bir mabedi geniş bir taş platform üzerinde yükselen şatafatlı bir yapıya dönüştürme işine çok uzun süre önce başlamıştı. O zamandan beri iki tapınağın da görkemini

28 Louise Burkhart, "Mexica Women on the Home Front: Housework and Religion in Aztec Mexico", *Indian Women of Early Mexico*, ed. Susan Schroeder, Stephanie Wood ve Robert Haskett (Norman: University of Oklahoma Press, 1997); Susan Kellogg, "The Woman's Room: Some Aspects of Gender Relations in Tenochtitlan in the Late Pre-Hispanic Period", *Ethnohistory* 42 (1995): 563-76.

artıran birtakım inşa faaliyetleri gerçekleştirilmişti. Tlatoaniden ücretlerini alan şehrin mimarlarının ve inşacılarının dinlenmeye hiç fırsatı olmadı. Adaya taze su getiren eski bir su kemeri, büyük kıtlık başlamadan hemen önce 1449'da bir taşkın sırasında yıkılmıştı. Axayacatl döneminde iki su geçidine sahip çok daha yüksek yeni bir su yolu inşa edilmişti. Böylece iki geçitten biri temizlenmeye ya da tamire ihtiyaç duyarsa, ikincisi sayesinde su akışında hiçbir kesilme olmayacaktı²⁹.

Mexicalar bunların hepsini oldukça başarılı bir şekilde tamamlayabilmişti; çünkü sonraki nesle liderliği devretmek iki kez kolayca gerçekleşmişti. Itzcoatl'ın oğlu Tezozomoc sözünü tutmuş ve hükmetme hakkından uzun zaman önce uzlaşıldığı gibi vazgeçmişti (bunun yerine Azcapotzalco yakınındaki Ecatepec'teki toprak ve vergi mükelleflerinden gelen gelirleri kabul etti). Itzcoatl'ın yerine Sinek Kuşu Tüyü'nün soyundan gelen Moctezuma başa geçti; Moctezuma'nın ölümünden sonra yine kararlaştırıldığı gibi Tezozomoc'un oğulları arasından hükümdar seçimi yapıldı. Tezozomoc'un en büyük oğulları, Itzcoatl ve ailesinin yükselişinden önce evlendiği eşlerinden doğmuştu fakat Axayacatl ya da Su Böceği adındaki en küçük oğlu Moctezuma'nın kızlarından Atotoztli ile olan evliliğinin meyvesiydi. Belki genç kadın aslında Moctezuma'nın torunuydu (Tlacaoel ile evlenmiş olan Moctezuma'nın bir kızının çocuğu); ozanlar bu hususta mutabık değildir. Her iki durumda da bu kadının Moctezuma ile yakın ilişkisi vardı, oğulları Moctezuma ile kan bağına sahipti ve kral bunlardan birinin günü geldiğinde yerini almasını öngörüyordu. Dolayısıyla Moctezuma'nın varis olarak arzuladığı kişi Axayacatl'dı.

Moctezuma ölmeden önce, kendisinden sonra kraliyet klanının bu oğlanı ardıl olarak seçmesini teminat altına almak için elinden geleni yaptı. Rüşvet verdi, tehdit etti ve fırsat buldukça genç

29 Evans, *Ancient Mexico*'da büyük tapınakta görüldüğü gibi şehrin evrimini tartışır ve Frances Berdan su kemeri ve diğer hidrolojik projeler üzerine bütün malzemeyi bir araya getirir: *Aztec Archaeology and Ethnohistory* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 76–80.

Axayacatl'ı avantajlı gösterdi. Çabaları işe yaradı. O öldükten sonra kraliyet ailesi üyelerinin katıldığı geleneksel kurultayda, Axayacatl'ın ağabeyleri Tizoc (TEE-zoc) ve Ahuitzotl (Ah-WEETZ-otl) yüksek sesle durumdan şikâyet ettiler. Ağır sözlerle genç prensi aşışıldılar: "O hakikaten yiğit bir savaşı mı? O hiç esir ele geçirdi mi? Gösterdiği esirler... yiğit bir savaşı gibi görünmek için aslında satın alıp buraya getirdiği köleler değil mi?"³⁰ Öte yandan bu iki kardeş hayatta oldukları sürece başka bir taht değişikliği olursa kendilerinin göz önünde bulundurulması konusunda ısrar etmelerine rağmen, yüksek askeri unvanlar ve kârlı gelir kaynakları verilince meselenin peşini bıraktılar. Axayacatl, Moctezuma ölür ölmez 1469 yılında kral oldu. Görünüşe göre bu Mexica gücünün sağlamlaşması için iyiye işaret³¹.

30 *Codex Chimalpabin*, I:136-37. Bu yorumun ikisinin aslında halka açık bir şekilde söylediklerini yansıtmaktan ziyade bir söylenti kampanyasını kısaca açıklıyor olması tabii ki mümkündür.

31 Bütün İspanyol kaynakları Mexica soylularından oluşan büyük bir kurultayda kralların seçildiğini ifade etmektedir ki bu önemli ölçüde doğrudur. İspanyol kaynakların gözden kaçırdığı husus bir adayın sadece karizmasının ya da politikasının veraseti kazandırmadığıdır. Aksine yalnızca belirli kraliyet hanımlarının oğulları tahtta hak iddia edebilir (Itzcoatl'da olduğu gibi kriz anları dışında) ve genel dengeyi sağlamak için iktidar sarkacının aile hatları arasında gidip geldiğine dair genel bir anlayış vardır. Bir grup erkek kardeşin içinden belirli bir oğlanın seçilmesinin spesifik neticesi, muhtemelen kişisel nitelikler kadar yıllarca süren siyasi çabaların sonucunda ortaya çıkıyordu. Nahuatl dilindeki yıllıklar açık bir şekilde bunların hepsini söylememekte fakat dolaylı olarak aktarmaktadır. Bir mesele üzerine büyük bir anlaşmazlık olduğunu ve grubun uzlaşmaya varmasının ne kadar sürdüğünü aktarmak için bunlardan bahsederler; içerik genellikle gerginliğin izahatlarını ortaya koyar. Soy ağacı iktidarın düzenli olarak bir o tarafa bir öteki tarafa gidip geldiğini gösterir. Bu James Lochart'ın erken fetih sonrası dönem civarında siyasi kontrolün yüksek geleneksel tarza göre bütün siyasi reşekkülün "hücreleri" arasında dolaştığı sonucuna varmasıyla mükemmel bir şekilde örtüşür. Bu paragrafta bahsedilen figürlerin kendi özelliklerinde tahta çıkışları üzerine İspanyol kaynaklarının tümü göz ardı edilmelidir. Zira hepsi üç erkek kardeşin de aynı anneden olduğunu varsaymaktadır. *Codex Chimalpabin*, I:135-37, 2:97 ve başka yerlerde, büyük ve küçük kardeşler arasında ciddi bir gerginlik yaratarak okuyucuyu inandırıcı bir şekilde onların aynı anneden olmadığı ve önceden başka bir birincil eşin olduğu fikrine sevk eder. *The Annals of Tlatelolco* ilk eşin Tlatelolcan olduğunu söyler ki hem Tezozomoc'un gençliğindeki siyasi ortam hem de sonraki olaylar

Maalesef gölün yüzeyindeki bir su böceği gibi savaş kanosunda hızla hareket eden genç ve atletik Axayacatl için tahta çıkış ile alakalı belirli bir mesele hiçbir zaman çözülememiş ve bir krize neden olmuştu. Uzun yıllar önce, Mexicaların adaya yerleşip yuvalarını kurmaya başlamasının üzerinden çok geçmemişken bir çeşit iç anlaşmazlık ortaya çıktı ve muhalif bir grup adanın kuzey kıyısında ayrı bir köy kurdu. Burada, gölün çevresindeki köylerle yapılan ticaretin en büyük pazarına ev sahipliği yaptılar. Onların ayrı altepetlına Tlatelolco (Tla-tel-OL-co) deniliyordu ve daha küçük olan muhalif grup, daha büyük grubun kralının gücü altında yaşama ve çalışma arzusunda olmadığından kendi tlatoanisince idare ediliyordu³². Bölünmeye rağmen Tlatelolcolular hâlâ Mexica tarihi ve övücünü benimsemiş Mexicalardı ve Tenochtitlan halkının yanında yer alıp dış dünya ile mücadeleye devam ettiler. Azcapotzalcolu Maxtla, 1426'da Chimalpopoca'yı öldürdüğünde bazı akrabalarını da Tlatelolco'nun kralını öldürmek üzere gönderdi. Böylece Itzcoatl, Tenochtitlanlı Mexicaları Azcapotzalco'yu alaşağı etmek için ayaklandığında Tlatelolcolular tereddüt etmeksizin onun davasına ortak oldular. Sonraki yarım yüzyıl boyunca Tlatelolco daha büyük kentin zaferler elde etmesini sağlayarak ve ganimetlerden pay alarak Tenochtitlan'ın küçük ortağı olarak hareket etti. Mesela Cuauhtinchan'ın halkı (doğuda) ve Toluca'nın halkı (batıda) kendilerinden haraç toplayan Tlatelolcoluların despotluğunu sonraları unutmadılar³³.

dikkate alındığında bu oldukça mantıklıdır.

- 32 Tabii ki başlangıçta onları birbirinden ayrılmaya iten liderlik meselesi olabilir. Bunlar Culhuacan'dan bir tlatoani getirmek istemeyen "kolay kolay değişmez" Mexicalar olabilir ki Tenochtitlan halkının çoğu bir krallık olarak tanınmak için buna istekliydi. Ya da belki de Tlatelolca, ailesi kendi soylu aileleri ile kız alıp vermiş birisini, yabancı bir tlatoaniyi getirmek istedi. Kayıtlar sorunun ne olduğunu söylemez ama böylesi şeyler bölünmelerin yaygın sebepleriydi.
- 33 *Annals of Cuauhtitlan* ve *Annals of Tlatelolco* bütün bunlar üzerinde mutabıktır. Chimalpahin de ayrılık meselesine atıf yapar ama onun kaynağı Tenochca olduğundan Tlatelolca'yı başlangıçta sorun yaratanlar olarak gösterip olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirir. Tlatelolco'nun Toluca Vadisi ile ilişkisi üzerine bkz. René García Castro, *Indios, territorio y poder en la provincia Matlatzincan* (Toluca: Colegio Mexiquense, 1999). Tlatelolco'nun Cuauhtinchan ile münasebetleri için

Öte yandan 1470 itibariyle Tlatelelco halkı kızgın vaziyetteydi. Tenochtitlan'ın göz kamaştırıcı yükselişinin adanın kuzey kıyısında ki hısımlarından almış oldukları askeri destekten kaynaklandığına inanıyorlardı ve dolayısıyla mevcut servet ve güçten daha fazla pay alma hakkına sahip olduklarını düşünüyorlardı. Dahası vadinin bütün halklarının ticaret yaptıkları büyük pazarı işletenler onlardı. Kuşkusuz bazıları Tlatelolcolu bir anneden doğmuş olan ağabeylerinden biri yerine Axayacatl'ın kral olmuş olmasına sinirlenmişti. Yarı-Tlatelolcolu varislerden biri kral olmuş olsaydı, belki gelecekte daha zengin ödüller elde edebilirlerdi. Artık birtakım değişiklikler yapılmazsa daha fazla sorgusuz sualsiz Tenochtitlan'ı desteklemeyeceklerini açıkça belirtmek istiyorlardı. Tlatoanileri Moquihuixtli (Mo-kee-WEESH-tli) Nahua krallarının böylesi durumlarda yapmayacağı bir şeyi yaptı: tahta geçiş hakkında tavrını ortaya koymak üzere evlilik ilişkilerini yeniden düzenledi. Moquihuixtli, Tenochca eşinin artık birincil hanımı olmadığını ve ondan olan çocuklarının iktidarını miras alamayacağını açıkladı. Dahası o eşiyse kesinlikle birlikte olmayacağı için ondan hiçbir çocuğu olmayacağını söyledi. Böylesine çelimsiz, kırılgan görünümlü ve ufak tefek bir kadın hiçbir erkeğin hoşuna gitmezdi. Hareketini vurgulamak için haremine kattığı diğer kadınlarını tercih etti. Moquihuixtli'nin gerçekten Tenochtitlan'dan daha iyi şartlar elde edeceğine mi inandığı yoksa esasında bir savaş başlatıp Axayacatl'ı düşürmeyi mi denediği belirsizdir. Mantıksızlığın sınırlarında gezen ya da çizgiyi aşan kavgacı tavırlar takınmasıyla tanındığından ikincisi akla yatkın gözükmektedir³⁴.

Moquihuixtli'nin aleyhine döndüğü genç Tenocha kadınının adı Chalchiuhnenetzin (Chal-chew-ne-NE-tzeen, Yeşim Bebek) idi ve Axayacatl'ın aynı anne babadan kız kardeşiydi. Genç Tlatoani

bkz. Luis Reyes García, *Cuauhtinchan del Siglo XII al XVI* (Wiesbaden, Germany: Franz Steiner, 1977).

34 Tlatelolcolular yıllıklarında kendileri açısından felaketle sonuçlanan bu savaş hakkında mümkün olduğunca az konuşurlar. Öte yandan Chimalpahin, Tenocha kaynağı sayesinde büyük bir zevk ve bolca diyalogla birlikte hikâyeyi çeşitli şekillerde aktarır. Bkz. *Codex Chimalpahin*, I:137-39, 2:43-51 ve 93-95; don Domingo Chimalpahin, *Ocho relaciones y el Memorial de Colhuacan*, 2 Cilt, ed. Rafael Tena (Mexico City: Conaculta, 1998) içinde "Third Relation" ve "Seventh Relation".

Moquihuixtli söylediklerini duyduğunda, kamuya açık bir şekilde kız kardeşine politik bir destek vermek üzere zengin hediyeler gönderdi. Moquihuixtli bu hediyelere el koydu; ayrıca evlilik için yanında getirdiği güzel kıyafeti elinden alarak kadını hizmetlilerden aldığı kaba etekler ve bluzları giymeye mecbur bıraktı. Sonunda, dedikoduların ve hikâye anlatıcılarının söylediği gibi Moquihuixtli kadını dövüp çıplak vaziyette diğer kadınlarla birlikte önünde bekletti. Chalchiuhnenetzin artık mısır yemeği yapmak için kullanılan değirmen taşları arasında uyuyordu. Fakat belki de ödünç alınmış kıyafetler ve hizmetli rolünü benimsemesi ona yardım etti. Bir gün kaçmayı başarabildi, muhtemelen kılık değiştirerek sokakları geçip erkek kardeşinin sara-yına döndü. Axayacatl'a her şeyi anlattı. "[Müttefiklerine] kalkanlar ve obsidyen bıçaklı savaş güzleri verdi. Onun söylediklerini duydum. Geceleri istişareler oluyor... Bizi Mexica Tenocha'yı yok edeceğini ve tek hükümranlığin Tlatelolco'da olacağını söylüyor"³⁵.

1473 yılında, savaş çabucak başladı. Moquihuixtli, çoğu kendisine vergi ödeyen ve kraliyet haneleri kendi ailesiyle kız alıp vermiş altepetllerla sayısız ittifak kurarak savaşa hazırlanmıştı. Çok sayıda başka altepetl ise tekliflerini reddetti ya da en azından Tenochtitlan'a öyle yaptıklarını söylediler. Görünüşe göre, Axayacatl pek çok kaynağın utanç verici ve iki taraf için de ölümcül bir mücadeleye harcanmasını arzulamıyordu. Böylece ilk olarak Tlatelolcolular saldırıda bulundu. Adanın merkezine düzinelerce kanoyla aniden akın yaptılar. Geri püskürtüldüler ancak kesinlikle imha edilemediler. Savaşın sonuçları kesin değildi. İki taraf da geri çekildi ve adanın kendilerine ait tarafına tutundu. İnsanlar bu amansız sessizliği ve bekleyişi uzun süre unutmadı.

Böylesi bir durum uzun süremezdi: Tenochtitlan çok güçlüydü. Nihayetinde, -günler mi yoksa aylar sonra mı belirsizdir- şehirdeki erkekler ve onlara katılan müttefikleri yapmak zorunda oldukları şeye tam olarak hazırlanmıştı. Harika bir ordu gibi ilerlediler. Kimileri der ki, Tlatelolco halkı, o ana kadar o kadar sinirlenmişti ki kadınlar aşağılama hareketi olarak vücutlarını soydular ve yapabilenler gelen

35 *Codex Chimalpabin*, 2:45.

düşman üzerine göğüslerinden süt sıktı. Bu doğru olabilir: *Annals of Tlatelolco*'nun yazarları, sanki olağandışı anlarda yapılması kültürel olarak uygun görülen bir şeymiş gibi neredeyse gururla kadınlarının İspanyollara karşı savaşın son safhalarında çarpıştıklarını ileri sürmektedir³⁶. Tlatelolco'nun kadınları bu savaşta mücadele ettiyse bile girişimleri Axayacatl tarafından bizzat idare edilen Tenochtitlan'dan gelmiş askerleri savuşturamadı. Tenochca'da çok daha fazlası vardı. Geriye kalan Tlatelolcolu savaşçıları adanın kuzey ucundan bataklık gibi olan göle doğru sürdüler. Ve kamışları yarıp onları her nerede bulurlarsa öldürerek kovalamayı sürdürdüler. Söylenene göre, Tenochcalar "onları ördekler gibi vakvaklattı" ve sonrasında eğer herhangi biri bir Tlatelolcoluyu aşağılamak isterse, ona sadece "ördek" diye sesleniyordu³⁷.

Belki de daha önemlisi, Tenochca herhangi birinin bir daha kamış hasıra oturmasını yasaklayarak Tlatelolco'nun kraliyet hanedanına son verdi. Moquihuixtli, ya halkının piramit tapınağının üstünden aşağı atılarak öldürüldü ya da kendisini aşağı bırakmayı seçip kendi canını kendisi aldı. Hikâye anlatıcıları bu hususta uzlaşamamıştır; muhtemelen sadece savaşarak tapınağın tepesine ulaşmayı başaran çok az insan gerçeği biliyordu. Onun düşüşünün hikâyesi popüler hafızada varlığını sürdürdü. Onun piramitten düşüşünün bir çizimi, sonraları meraklı İspanyollar için hazırlanmış bir tarih kitabında dramatik bir görsel olarak yer almaktadır³⁸. O andan itibaren Axayacatl, Tlateolcoluların herkes gibi vergi ödeyeceklerini ve de kurban törenleri için talep edilen kadar köle göndermek zorunda olduklarını ilan etti. Köle göndermek ağır bir yükü, zira kaybeden tarafı diğer

36 Bu bilgi bize bir İspanyol kaynağından gelmektedir: Fray Diego Durán, *The History of the Indies of New Spain*, ed. Doris Heyden (Norman: University of Oklahoma Press, 1994 [1964]), 260. Benzeri bir istinadı *Annals of Tlatelolco*'da İspanyol fethi esnasındaki anlatımda bulana kadar bu olay alışılmadık ve dolayısıyla kuşkuluydu. Lisa Sousa bu meseleyi her yönden ele almaktadır: *The Woman Who Turned Into a Jaguar and Other Narratives of Native Women in Archives of Colonial Mexico* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017), 264–65.

37 *Codex Chimalpahin*, 2:93 ve daha örtük referanslar başka yerlerde bulunmaktadır. Dramanın bu açısı İspanyol anlatılarına da girmiştir (örneğin Diego Durán'ın anlatısı).

38 *Codex Mendoza*, 1473 yılı kaydı. Bu kaynağın bir incelemesi için ekteki açıklamalı bibliyografyaya bakınız.

altepetllara karşı henüz hazırlıksız olduğu savaşılarla girmeye mecbur bırakıyordu. Öte yandan Axayacatl talebini yerine getirmeleri için onları sonradan zorlamadı. Hem onun hem de Moquihuixtli'nin bir yakını olan yaşlı bir adam, kralın önünde diz çöktü ve bu hususta Tlatelolcolulara merhamet etmesi için ona yalvardı³⁹.

1470'ler ve 80'ler sırasında Mexicaların gücü önemli ölçüde arttı. Axayacatl diğer şehir devletlerinin idaresine düzenli olarak müdahale etti. 1420'lerde Maxtla ve Tepanecleri alt etmek için Itz-coatl'a katılmış olan Texcocolu yaşlı Nezahualcoyotl, 1472'de bir çağın sonunu vurgularcasına ölmüştü. Bir hesaba göre, arkasında hükmetmek isteyen önemli sayıda adayın içinde olduğu altmış erkek ve elli yedi kız evlat bırakmıştı. Axayacatl, doğal olarak kendi ailesinden bir kadının doğurduğu çocuğun veliaht olmasını istedi. Adayı da hâlihazırda belliydi: Nezahualpilli. İsmi, babası "Aç Çakal" için bir atıf gibiydi ve "Aç Prens" anlamına geliyordu. Problem ise henüz dokuz -kimilerine göre de sadece yedi- yaşında olmasıydı. Ayrıca birçoğu soylu annelere sahip elli dokuz ağabeyinin hakkından gelmesi zor görünüyordu. Sonraları İspanyollar bilgece başlarını sallayıp küçük çocuğun tek *meşru* oğul olduğu için tahta çıkmış olması gerektiğini söyleyeceklerdi. Bir keşiş, yaşlı Nezahualpilli'nin neredeyse eşinin bir veliaht doğurmasından umudu kesmiş olduğu trajik bir sahne tasavvur edecekti. Oysa o zamanlar sadece bir kadının oğlunun varsayımsal olarak tahtı miras alması fikri çok eşliliğin yaygın olduğu Nahua dünyasında var olan bir mefhum değildi; halk, hâlihazırda 117 evlat varken başka muhtemel seçeneklerin olmadığı fikrine oldukça gülerdi. Esas sorun Nezahualcoyotl'ın varis bırakmaması değil, çok fazla namzedin olmasıydı⁴⁰.

39 *Codex Aubin*, 1473 yılı kaydı. Bu kaynağın bir incelemesi için ekteki açıklamalı bibliyografyaya bakınız.

40 Keşiş Juan de Torquemada bu hikâyeyi yayımlayan kişiydi. Bu olayların detaylı araştırması ve İspanyol anlatılarının içinden gerçeği ayırtmada yardım eden kaynaklar için bkz. Camilla Townsend, "Polygyny and the Divided Altepetl: The Tetzocan Key to Pre-conquest Nahua Politics", *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives*, ed. Jongsoo Lee ve Galen Brokaw (Boulder: University Press of Colorado, 2014): 93–116.

Axayacatl, Nezahualpilli'nin iddiasını korumak üzere önceden girişimlere başlamıştı. Esasında daha yaşlı oğlanlar babalarının ölümünden önce ortadan kaldırılmıştı. Birisinin adı Terzahpiltzintli (Te-tzow-pil-TZEEN-tli, Prens Dehşetengiz) idi. Tarih anlatıcılarına göre silah depolamak ve babasına itaatsizlik etmekten suçlandı ve ölüme mahkûm edildi. Kocayan Nezahualcoyotl'ın bu kararı duyunca ağladığı söylene de Tenochca kralının kararı kesindi. Bu doğru olsun ya da olmasın, yaşlı kralın ölümünden sonra Axayacatl, Texcoco'ya süratle hem savaşçılar hem de rüşvetler gönderdi. Erkek kardeşlerin çoğu bir ödeme karşılığında taht hakkından feragat etmeyi kabul etti fakat Nezahualcoyotl'ın Tlaxcala bölgesinde bir kaçak olduğu yıllarda doğmuş olan birkaç kardeş savaşmaya geldi. Onların gelişi Texcoco'da büyütülmüş olan diğer bazı kardeşlerin küçük kardeşleri Nezahualpilli'nin davasında birleşip onun yanında yer almasına yardımcı oldu. Zira iktidarın babalarının uzun zaman önceki bir eşinden doğan çocuklarına geçmesini istemiyorlardı⁴¹.

Bu durum çocuğun Tenochtitlan'ın favori adayı olmasına da yardımcı oldu. Öte yandan Mexicaların sürekli emir vermesi, Texcoco'da bazı hoşnutsuzluklar yarattı fakat Axayacatl reddedilen adayları toprak ve unvanla cömertçe tatmin etti. Ayrıca Mexica elçilerinin gelişi, çok fazla muhtemel taht adayı olduğundan aksi halde yaşanabilecek bir Texcoco kıyımını engelledi. Axayacatl, seçtiği aday kral olduğu sürece Texcoco'yu diğer altepetllerle mücadelesinde sadık bir şekilde desteklemeyi kesinkes söz verdi. Kısacası Mexica idaresi, en azından kendi dostları arasında bütünüyle bir korku stratejisi gütmüyordu. Hatta Axayacatl bazı durumlarda bir adım geri çekilmesi ve yerel halkın kendi bildiği şekilde hareket etmesine izin vermesi gerektiğini iyi biliyordu. Chalco örneğinde böylesi bir yaklaşım sergilemişti. 1479'da Quecholcohuatl'ın politik şarkısını söylediği gösteriden sonra müzakereler başlatıldı ve sonunda Chalco'nun dört altepetlinin kraliyet hanedanları yeniden kuruldu. Bunlar uygulamada Tenochca Devleti'nin iç halkasının bir parçası

41 Townsend, "Polygyny and the Divided Altepetl". Malzeme, Ixtlilxochitl'in eseri ile *Annals of Cuauhtitlan*'ın karşılaştırmalı okumasından gelmektedir.

haline geldiler. Merkezi vadi içinde Axayacatl mükemmel bir istikrar yakalamayı başarmıştı.

1481'de sadece on iki yıllık bir hükümdarlıktan sonra Axayacatl öldü. Genç yaşta tahta çıktığı ve aktif bir savaşçı olduğu için bir savaşta ölmüş olmalıdır. Fakat onun halkının tarihçileri, kralın yaralandığı, neredeyse esir düşeceği ya da kendisinin muazzam sayıda esir aldığı anlardan bahsetmelerine rağmen bunu ifade etmezler⁴². Ölümünden sonra kardeşler arasında bir mücadele başladığı için görünüme göre ölümü halkın iktidar değişikliğine hazır olmadığı bir anda gerçekleşmişti. En yaşlı üvey erkek kardeşi Tizoc, kraliyet klanı tarafından kamış hasıra oturması için seçildi. Öte yandan iktidarını korumak için gereken desteği toplamamış olmalı, zira neredeyse sürekli devam eden savaşlar yürütmesine rağmen tarihlerde bir korkak olarak zikredilmektedir. Yaklaşık beş yıl -kimilerine göre dört, kimilerine göre de altı yıl- hüküm sürdükten sonra öldü ve insanlar açıkça onun düşman hizip tarafından zehirlenmiş olabileceği hakkında konuştu. Onun yerini kardeşi Ahuitzotl aldı. Yeterince başarılı bir hükümdarlık sergiledi ancak 1502 yılında öldüğünde iktidar sarkacının ailenin diğer dalına -Itzcoatl'dan değil, Huitzilihuitl'den gelen tarafına- salınması bekleniyordu. Ahuitzotl döneminde Tlacaoel, yani yaşlı Cihuacoatl, ölmüştü ve oğullarından biri tarafından boşluğu doldurulmuştu; konsil kurumu artık güçlüydü ve toplantılar anahtar bir bireyin kaybına rağmen kesintisiz devam ediyordu. Tlatoani seçimlerinde, kraliyet klanı çok kuvvetli bir biçimde Axayacatl'ın bir oğlunun arkasında durdu: Moctezuma Xocoyotl ya da Genç Moctezuma⁴³.

O dönem Moctezuma genç ve karizmatik bir figürdü. Gelecek kuşaklar onu korkak ve yüreksiz olarak karakterize edecekti fakat erken Nahuatl kaynakları onu oldukça farklı bir şekilde tasvir etmektedir. Çetin meseleleri ele alması gereken sert bir adamdı. Kendisi hiçbir zaman böylesi terimler kullanmamış ve yirminci yüzyıl siyaset bilimi ders kitaplarını incelememiş olmasına rağmen, yüz yüze

42 Chimalpahin, *Ocho Relaciones* içinde "Seventh Relation". Chimalpahin bu bilgileri büyükannesinin neslinden insanların anlattığı özgün hikâyelerden almış gibi görünmektedir.

43 Bütün yıllıklardaki tüm kral listeleri bu olaylar üzerinde uzlaşmaktadır.

durumların çok ötesindeki meseleleri ele almaya muktedir, gerçek bir devlet aygıtı yaratmaktan başka bir şeyi amaçlamıyordu. Şimdiye kadar merkezi vadi içinden kaynaklanan bir kargaşa -Chalco ya da Tlatelolco gibi altepetllar tarafından çıkarılan isyanlar- yaşanmamıştı. Bu sayede Mexicalar iç havzanın dışındaki birkaç yüz altepetl üzerinde daha eksiksiz bir hâkimiyet kurmaya hazırdı. Mexicalar (ve imparatorluktaki partnerleri) zaten bunları haraca bağlamıştı ve isyan etmedikleri sürece kendi hallerine bırakmışlardı.

Moctezuma altepetllar üzerinde doğrudan kontrol seviyesini artırmak niyetindeydi. Her biri iyi organize edilmiş kendi bürokrasisine sahip otuz sekiz idari eyalet (sonraları elli beş eyalete çıktı) kurarak işe başladı. Kendi hükümetinin temsilcileri her bir eyalette yaşamak üzere gönderildi. Toluca Vadisi'nde, uzaktaki bir kentte, (Nahuatl dilinde) "Tapınak Lordlarının Yeri", "Tüccarların Yeri", "Hükümdarların Yeri" ve "Mexicaların Yeri" gibi manalara gelen isimlere sahip mahalleler kurdular⁴⁴. Her yere dağılmış olan Mexicaları desteklemek için kilit noktalarda kalıcı askeri garnizonlar inşa edildi. Tlatoaninin Tenochtitlan'daki en üst düzey yetkilileri ile yerel mahallerde yaşayan daha aşağı düzeydeki kişiler arasındaki emir komuta zinciri dikkatlice tanımlandı ve sonra bu politik ilişkileri izah eden belgelere kaydedildi⁴⁵. Arkeolojik çalışmalar, merkezi vadinin

44 *Bancroft Dialogues*, 155'te yaşlı bir anlatıcı diğer altepetlların temsilcilerinin yaşadığı umumi evlerden bahseder. Ahalinin Cholulalıların çatısında dehşet verici bir idamı izlemek üzere toplandığını söylemektedir. İnsan değişimi iki şekilde gerçekleşiyordu. *Historia Tolteca Chichimeca*, on altıncı yüzyılda Mexica halkının Cholula bölgesinde yaşamak üzere geldiğini belirtir. Toluca Vadisi'nin sayısız sakinini, önceki yüzyılda aralarında yaşamak için topraklarını hâlâ muhafaza ettiklerini söyleyen Mexicayerleşimcilerin yanlarına geldiğini işaret eder. Bkz. García Castro, *Matlatzinca*. Burada alıntılanan mahalle örnekleri Toluca yakınlarındaki Tepemaxalco'dan gelmektedir. On yedinci yüzyılda Nahuatl dilini konuşan yerleşimcilerin torunları hâlâ orada yaşıyordu ve önde gelen ailelerden birinin üyeleri bunu kapsamlı bir şekilde yazmıştı. Caterina Pizzigoni - Camilla Townsend, "Indian Life After the Conquest: The De la Cruz Family Papers from Colonial Mexico", yayımlanmamış makale.

45 *Florentine Codex*, Moctezuma'nın hem ticaret hem de askeri alandaki iletişim sistemi hakkında bize bir şeyler anlatır ve günümüze ulaşan on altıncı yüzyıla ait bolca resimli belge sınırları ve hükümdarlıkları tasvir eder.

dışında taşradaki insanların refah düzeyindeki artışın büyük ölçüde sürdüğünü ortaya koymaktadır. Önceki “Üçlü İttifak” yöneticileri bölgeler arası ticareti teşvik etmişti: yerel pazarlar bakır iğneler, kavanozlarca tuz ve (dans ve törenler için) küçük bronz çanlar gibi faydalı ürünler satıyordu. Hayatın çok değişmesi için bir sebep yoktu. İnatçı bir yerel soylu çok ender olarak yerleşim yerinin saldırıya uğradığını ve soyunun yok edildiğini gördü. Moctezuma’nın aklındaki şey kesinlikle yıkım değildi⁴⁶.

Mahalli Mexica yetkililerin en önemli görevi gerekli haraçları zamanında toplamaktı. Çeşitli altepetlların takvimlerini senkronize etmeyi sürdürdüler, böylece haraçların ne zaman ödeneceği netleşecekti. Ayrıca görevliler kamusal törenler düzenlediler ki bunlar her bir altepetlin neyi ne zaman ödeyeceğini tarif eden resimli yıllıklara kaydedilmiştir⁴⁷. Fakat haraçları toplamak artık yetkililerin tek görevi değildi. Mexica kraliyet otoritesi arka çıkmadığı sürece yerel halkın insafına kalan uzun mesafeli ticarete girişmiş Nahua tüccarlarını da desteklediler. Bu destek sayesinde şaşırtıcı derecede uzak mesafelerde yapılan lüks ticareti yönetebildiler⁴⁸. Yetkililer, genellikle evlilik ve miras konularına ilişkin mahalli diplomatik müzakerelere de nezaret ediyordu. Ayrıca bilhassa Moctezuma’nın standardize etmeyi arzuladığı toprak mülkiyetine ilişkin yasa ve hukukun belirli mefhumlarını uygulayan yargıçlar olarak hareket ediyorlardı. Zira her bölgede belirli araziler, Tenochtitlan’ın ihtiyaçlarını karşılamak

46 Arkeolog Michael Smith büyük şehir merkezleri ve tapınaklar yerine sıradan kırsal köyleri incelemeyi seçerek alana büyük bir hizmette bulunmuştur. Michael Smith, *The Aztecs* (London: Blackwell, 1996) ve daha yakın zamanda yayımlanmış *At Home with the Aztecs: An Archaeologist Uncovers Their Daily Life* (New York: Routledge, 2016).

47 Hassing, *Time, History and Belief*. Haraç listelerinin nasıl gözüktüğüne dair örnekler için bkz. *Codex Mendoza*.

48 Inga Clendinnen, *The Aztecs: An Interpretation* (New York: Cambridge University Press, 1992) içindeki önemli kısımlarda *Florentine Codex*’in yaratıcılarına hikâyelerini (bilhassa 9. kısımda) anlatmış gezgin tüccarların tecrübelerini inceler. Aztek dönemi lüks sanat eserleri şu sıra dışı sergi katalogunda incelenmiştir: Joanne Pillsbury, Timothy Potts ve Kim Richter, ed., *Golden Kingdoms: Luxury Arts in the Ancient Americas*, (Los Angeles: Getty Publications, 2017).

üzere ayrılmış olup kontrole muhtaçtı. Her mahalli altepetlın tlato-anisi, her zaman olduğu gibi kendi halkı arasında tarım arazilerini paylaştırmayı sürdürdü fakat çözülemeyen herhangi bir anlaşmazlık durumunda ve tabii ki diğer altepetllerla ortaya çıkan herhangi bir ihtilafta, uygun bölüşüm üzerine karar vermek Tenochca yargıçlarının yetkisindeydi. Belirli aralıklarla olaylara müdahale ediyorlardı; yıllar sonra, İspanyollar kontrolü ele geçirdikten uzun zaman sonra, bazı yerel aileler, o zamanlar Tenochtitlan'ın ardından teamül haline gelmiş ve genellikle hâlihazırda geçerli olan kararlar yüzünden hâlâ rahatsızlık duyuyordu⁴⁹.

Moctezuma'nın ve onun danışmanlarının kurduğu iyi düzenlenmiş bir siyaset organı, hayali bazı açılardan nesiller boyu devam eden Nahua geleneğinin bir ürünüydü. Siyasi organizasyonları, önde gelen bir tarihçinin bir tür "hücrel ilke" olarak adlandırdığı mefhumun etrafında uzun süre döndü⁵⁰. Yani hiçbir insanoğlunun hayatta tek başına ayakta kalamayıp aksine başkalarıyla birlikte var olduğu ve yine hiçbir grubun kendi başına var olamayıp çevrelerindeki diğer topluluklarla olan bağlantıları sayesinde geliştiği düşünülüyordu. Aileler akrabalık temelli klanlar içinde gruplanmıştı (genellikle *calpolli*, bazen de başka isimlerle adlandırılırdı) ve sonraki aşamada bunlar bir araya gelerek bir altepetl meydana getiriyordu. Altepetller ise sıklıkla daha büyük altepetlları oluştuyordu. Görünüşe göre bütün bu unsurlar arasındaki uyum her bir hücrel parçanın üstüne düşeni yapmasına bağlıydı: hatırlanmayan bir zamandan beri süregelen sıkıcı görevler (yerel bir tapınağı idame etmek, bir liman oluşturmak için göl kıyısından otları temizlemek ya da bir fatihe ödemek üzere haraç toplamak) bir yönetimin farklı bileşenleri arasında dönüşümlü olarak paylaşılıyordu. Ayrıca

49 Bütün bu meseleler derinlemesine incelenmektedir. Bu hususta faydalı kaynaklara sahibiz. Erken İspanyol fatihler ve kaşifler hükümet kontrolünü ve vergi sistemini kurmakla ilgilendiler ve bu konular hakkında yazdılar. Nahualar arasındaki erken hukuki işlemler, geleneksel olarak yürürlükte olan bazı prensipleri tasvir etmektedir.

50 James Lockhart, *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992).

memnuniyetsizlik yaratmaktan kaçınmak için şefliği soylar arasında sırasıyla üstlenme geleneği vardı. Bir anlamda Tenochtitlan Devleti muazzam bir ölçüde bu geleneklerden bazılarını resmileştirecek kadar güçlü hale gelmişti. Fakat bir değişiklik: ötekiler değil her zaman onlar bu dikkatle dengelenmiş siyasi yapının, elde etmek için çok sıkı çalıştıkları bir pozisyonun, başı olacaktı.

Sosyal organizasyon evde başlıyordu: Tenochtitlan, Moctezuma'nın aklındaki dünyanın parlak bir örneğini sunuyordu. Şehrin dört bölgesi ya da alt-altepetller calpolli çizgileri boyunca mahalle ya da mıntika benzeri ünitelere bölünmekteydi. Bunların her biri de kendi içinde sıradan (*macehualli*) aileler arasındaki soylu (*pilli*) aile gruplarına ayrılıyordu. Macehualli içindeki aileler haraç ödemek suretiyle soylu aileleri destekliyordu. Soylu aileler onların işlerini organize ederken, Chinampalarda ya da bir zanaatkârın atölyesinde harıl harıl çalışırlardı. Genel olarak yıllar içinde her bir calpolli içinde görece nadiren gerilim yaşanmıştı: Belirli aileler o kadar çok nesildir diğer ailelerden daha üstün kabul edilmişti ki onların soyları çok az sorgulanmıştı. Ayrıca hayatın bütün alanlarında olduğu gibi her sosyal grubun oynayacak önemli bir rolü olduğu belliydi. Mexicalar toplumu sıklıkla sevdikleri kuşlardan biri gibi tasavvur ettiler; pipiltin baş olabilirdi fakat macehualtin “kuyruk ve kanatlar” idi. Ve hangi kuş kuyruğu ve kanatları olmadan uçabilirdi? Bu güzel bir düşünceydi ve Mexicalar tarafından iyice kanıksanmıştı.

Öte yandan sonraki yıllarda barışın öncesinde olduğundan daha fazla tehdide maruz kaldığının işaretleri ortaya çıktı. Soylular artan sayılarda esir kadın getirdikçe daha fazla çocuk doğmaya başladı. Pipiltinin aileleri, macehualtin sınıfına mensup olanlara nazaran kontrol edilmez ölçüde büyüme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Yaşlı Moctezuma'nın hükümranlığı kadar eski bir tarihte, kralın macehualtinden toplanan vergilerle desteklemesi beklenen çocuklarının sayısının haddinden fazla olduğu sonucuna varılmıştı. “Bütün çocuklarım hüküm sürmeyecek.” demesi unutulmamıştı. Dolayısıyla mücevher ustası, heykeltıraş ve kâtip gibi seçkin zanaatkârlar olarak kendilerini idame ettirmek üzere eğitilmeleri gerektiği sonucuna

varıldı⁵¹. Lakin sorun yıllar içinde daha da büyüdü. Texcoco da aynı sorundan muzdaripti. On altıncı yüzyılda yaşamış yaşlı bir kadın 1400'lerin sonuna denk gelen genç kızlık döneminde problemin ne ölçüde olduğunu hatırlıyordu: "Ben büyüyüp serpilirken, sonsuz sayıda soylu vardı. Ne kadar çok soylu evi, asillerin ve hükümdarların sarayı vardı! Sanki tek bir büyük saray gibiydi. Sayısız önemsiz lord ve düşük seviyede hısımları vardı ve bir kişinin onların bağlı ya da kölesi olan sıradan insanları sayması mümkün değildi; karınca sürüsü gibiydiler⁵²." Bütün bunlar birkaç hesaplama probleminden fazlasına neden oldu. Soylular, hangi aile üyelerinin avamdan gelen vergilere bağlı olarak asil sayılacağına ve kimin muhtemel bir varis olarak kabul edileceğine göre karmaşık bir anlayış geliştirdi. Hatta bu yaklaşıma uygun bir terminoloji de ortaya çıktı. Kişinin resmi statüsünü kesinlikle eril soyundan devralması gerektiğine karar verdiler ve böylece hak sahiplerini yarı yarıya azalttılar⁵³.

Bu noktada her bir calpollinin organizasyonu güçlendirildi. Her biri, haraç toplamak ve kamusal işleri düzenlemek (tapınakların onarımı gibi) ve anlaşmazlıkları dinleyip çözmekle görevli kendi yetkililerine sahipti. Hem sıradan insanların hem de soyluların şikayetlerini ele alan ayrı görevliler ve her ikisini de denetleyen bir tür yüksek mahkeme vardı: İkincisinin adı *tlacxitlan* idi ve bu kelime "[bir şeyin] ayağının altındaki yer" manasına geliyordu; yani bu örnekte dolaylı olarak hükümdarın ayağı anlamını taşıyordu. Hiçbir yasa yazıya geçirilmemişti fakat hukuki geleneğin belirli prensipleri herkes tarafından anlaşılmıştı ve hâkimler bunları çiğneyenleri

51 *Codex Chimalpahin*, I: 134-35.

52 *Bancroft Dialogues*, 147.

53 Chimalpahin, "Eighth Relation", *Ocho Relaciones*, 2:331-49. Keşiş Diego Durán, gerçekten anlamadığı bir olgu hakkında uzun uzadıya konuşmaktadır. Moctezuma'nın sıradan insanların aristokratik ayrıcalıktan mahrum bırakıldığı "aristokratik bir devrim" yapmaya giriştiğini ileri sürmektedir. Durán, muhtemelen pipiltin nüfusundaki olası bir artış yüzünden kimlerin soylu olarak sayıldığının tespit edildiği bir döneme yönelik referansları yanlış anlamıştı. İspanyollar geldiği zaman çocuk olan insanlar tarafından on altıncı yüzyılda oluşturulmuş *Annals of Juan Bautista*'da pipiltin ve macehualtin arasındaki gerilimlere yönelik çok sayıda anlatı bulunmaktadır.

cezalandırıyordu. Örneğin zina herkesi kapsayan bir suç olup cezası taşlanarak ya da boğularak öldürülmekti. Suçun gerçek doğası ise cinsiyete göre değişiyordu. Evli bir kadın evliliği dışında hiçbir cinsel birliktelik yaşayamazdı; evli bir erkek ise yapabiliirdi. Fakat eğer evli olan bir kadınla birlikte olursa o zaman erkek de suç işlemiş sayılırdı. Borçlu bir kişi çocuklarını köle olarak satabilirdi ama bu şekilde köle olmuş genç bir insan bazı koruyucu haklara ve eğer mümkün olursa kölelikten özgürlüğünü satın alarak çıkabilme ayrıcalığına sahipti. Teoride bu haklar her yerde geçerliydi. İspanyollar tarafından sorulduğunda, kimileri Mexica krallarının bazen uzak yerlerden sevdiklerini geri getirmek isteyen ailelere yardım ettiğini ileri sürdüler; gerçekte ise bir kişi köle olarak doğuya götürüldükten sonra onu bulmak imkânsızdı. Bugün bile değişmeyen bu yasa mefhumu binlerce insanın zihninde sözlü olarak hâlâ mevcuttur⁵⁴.

Pek çok pazar -her bir calpolli mahallesindeki küçük olanlar ve de adanın kuzey ucunda Tlatelolco'da gelişmiş devasa olan- tam olarak Moctezuma ve onun konsiline cevap veren yetkililer tarafından dikkatlice idare ediliyordu. Kadınlar hem alıcılar hem satıcılar olarak pazar hayatının önemli bir parçasıydı ve bu sebeple ticareti yöneten yetkililerin bazıları da kadındı. Görev asalarını gururla taşıyorlardı ve herhangi bir suçluyu rapor edip cezalandırmaktan çekinmiyorlardı. Tüccarlardan çalan, müşterileri kandıran ya da pazarda kavgaya karışan herhangi biri bunun bedelini öderdi⁵⁵. Avrupalıların ilk gelişinden sonraki dört gün Tlatelolco'daki pazarı gören bir İspanyol, devasa olsa da bir o kadar iyi kontrol edildiği için sonradan burayı bir çeşit korku ve merakla karışık saygıyla tasvir etti: "Böylesine bir şeyi daha önce görmediğimiz için insan kalabalığı,

54 *Florentine Codex*, 8:41-43, 54-55. Bu bize yasanın ya da doğru ve yanlışın prensiplerinin ne olduğunu değil, mahkemenin nasıl işlediğini göstermektedir. Yıllıklarda anlatılan hikâyelerin hakikatlerinden bunları öğrenebiliriz (örneğin bir adam evli bir kadınla ilişki yaşamadığı müddetçe bir zani değildir). Texcoco'da geçerli olmuş görünen hukuki prensiplere dair İspanyol kaynaklarına dayalı bir araştırma için bkz. Jerome Offner, *Law and Politics in Aztec Texcoco* (New York: Cambridge University Press, 1983).

55 *Florentine Codex*, 8:63-65.

tüccarların sayısı, kurulan düzen ve harika intizam karşısında şaşkına dönmüştük. Bize eşlik eden şefler her şeyi gösteriyordu. Bütün emtialar birbirinden ayrı tutulmuştu ve markette kendisine ait sabit bir yeri vardı⁵⁶.”

Pazarın bir kısmı altın, gümüş, turkuaz, yeşim taşı ve diğer mücevherler ile egzotik kuşların tüyleri gibi lüks ürünlere ev sahipliği yapıyordu. Bunlar ham madde halinde zanaatkârlara ve güzel bir şekilde işlenmiş tekstil ürünleri ve harika mücevherler olarak da zenginlere satılıyordu. Aynı şekilde basit pamuklu iplik veya kumaş satılması gibi güzel işlemeli pelerinler ve diğer lüks kıyafetler de tezgahlarda yer alıyordu. Başka bir alanda yakacak odun, kereste ve de alet sapları, kürekler ve binalar için sütun olarak biçimlendirilmiş ahşap ürünler satılıyordu. Bakır balta başları, iğneler, beyaz ağaç kabuğu kâğıdı, meşaleler için çıralı çam, lastik toplar, bitkisel ilaçlar, tütün, pipo ve sıra sıra seramik kap ve tabaklar da bulunuyordu. Sisalden mamul mallar da mevcuttu: siccim, ip, ağ ve sandaletler, ayrıca tabaklanmış veya tabaklanmamış, boyalı veya boyanmamış her türlü hayvan kürkü. Kaba bileme taşları ve insanın yüzünün her ayrıntısını görebileceği ince obsidyen bıçaklar veya aynalar da vardı. Pazarın bir köşesinde erkekler para ödeyerek saçlarını kestirirdi. Bir diğerinde ise bir köle satın alabilir veya bir fahişe bulabilirdi⁵⁷.

Ancak daha önce hiç pazara gitmemiş olanları en çok etkileyen yer yiyeceklerin satıldığı kısımdı. Tezgahlarda her şey vardı: her çeşit mısır ve fasulye, türlü türlü tuz ve ot. Kuşlar ve hayvanlar kafeslerinde kıpırdanıyordu. Meyveler, sebzeler, kakao, bal, kuş yumurtaları ve gölden toplanan kurutulmuş lezzetli yosun barları vardı. Ancak Tlatelolco’yu mahalle gıda pazarlarından farklı kılan şey, her şeyi sıfırdan yapamayacak kadar meşgul olan şehirli müşterilerin yiyecekleri kısmen hazır olarak satın alınabilmesiydi. Önceden hazırlanmış tortillalar ve küçük kekler, parçalara ayrılmış kabak, tütsülenmiş

56 Bernal Díaz, *The Conquest of New Spain* (London: Penguin, 1963), 232.

57 İspanyolları en çok etkileyenler yiyecek dışındaki mallardı. Bernal Díaz ve Hernando Cortés pazarda ne satıldığını tarif etmektedir ve belirgin bir biçimde *Florentine Codex* ve diğer yerel kaynakları desteklemektedir.

kırmızı biber ve öğütölmüş kakao satın almak mümkündü. Aç müşteriler ise bir restorana, yani hazır yemeklerin satışa sunulduğu bir standa gidebilirdi⁵⁸.

Hem erkek hem de kadın doktorlar ve şifacılar da pazarın dışında faaliyet gösteriyorlardı. Tecrübelerinden farklı rahatsızlıklara -kabarcıklar, kabızlık, ishal, kaşıntılı cilt, göz iltihapları, baş ağrısı, ateş- iyi geleceğini öğrendikleri çeşitli otları satıyorlardı. Ayrıca gizemli bir rahatsızlık için en iyi tedaviyi tespit etmeyi denemek üzere zar atar gibi taşlar atabilirlerdi ya da vücuttan kötücöl bir gücü kovmak için tasarlanmış bir seremoniyi gerçekleştirmek üzere evleri ziyaret edebilirlerdi. Sonraları iyi niyetli İspanyol keşişler bazı doktorların etkili bitkilerle uğraşırken, bazı kötü olanların da insanların batıl inançlarını kullandığını ileri süreceklerdi. Keşişler bunu Avrupalıların gözünde bazı yerli doktorların itibarını korumak için yapıyordu. Ancak günümüze ulaşan betimlemeler, sıklıkla ilaçlarla uğraşanlarla törenleri yönetenlerin tek ve aynı kişi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁵⁹.

Şaşırtıcı bir şekilde -en azından yeni-gelenler için- pazar aynı zamanda şehrin dört bir yanındaki hanelere ait kil çömlerle toplanan idrar için bir depo işlevi gördü. İnsanlara bunları getirdikleri için para mı ödendiği, yoksa getirmedikleri için ceza mı kesildiği belli değildir. Her iki durumda da uygulama iki amaca hizmet etti. Atıkların tek bir yerde toplanması şehrin büyük bir kısmını oldukça temiz bir hale getirdi. Deri tabaklamak ve tuz kristalleri yapmak için de amonyak gerekiyordu ve adadaki on binlerce insanından toplanan idrardan daha iyi bir kaynak yoktu. İdrar dolu leğenlerle yüklü kanolar çarşının kıyısına diziliydi ve debbağlar ile tuz üreticileri gerekli malzemelerini orada tutuyorlardı⁶⁰.

58 Yıllar sonra pazar tarif edilirken Nahuaları en çok heyecanlandıran yiyecek kısmıydı; *Florentine Codex*, 8:68-69.

59 *Florentine Codex*, kişi metne dikkatle yaklaştığı sürece *ticitlın*, yani doktorun aktiviteleri üzerine harika bir kaynaktır. Avrupalı keşiş-editör tarafından açıkça metne sokulduğu belli olan bazı farklılıklar vardır: mesela “iyi” doktorların kemikleri yerine oturtmak, diş çekmek ve diğer “mantıklı” faaliyetlerde bulunması ve “kötü” doktorların iksirler ve büyülerle uğraşması gibi.

60 Díaz, *Conquest*, 233.

Giderek daha iyi tanımlanmış bir aygıt tarafından yönetilenler yalnızca malhikemeler ve pazarlar değildi: tapınaklar ve okullar da aynı şekilde son derece organize bir dizi memurun kalesi haline geliyordu. Moctezuma zamanında, şehrin bütün çocukları, oğlanlar ve de kızlar, soylular ve de sıradan insanlar tapınak okullarında eğitim görüyordu. On üç yaş civarında bu yatılı okullara girip birkaç yıl kalıyorlardı. Böylece, çıraklık eğitimine başlayan Avrupalı gençler gibi evden uzakta en zorlu ergenlik yıllarını geçiriyorlardı. Her genç kız evlilik töreni ve günlük yaşam için gerekli duaları ezberlerdi. Henüz ustalaşmamışsa iplik eğirmeyi, dokumayı, nakış işlemeyi ve ayrıca gelecekteki bir eş ve anne olarak görevlerini de öğrenirdi. Örneğin, yetişkin yaşamının büyük bir bölümünde çok az uyuyacağını ve buna içermemesi gerektiğini anlardı. “İşte yapman gereken görev: Gece gündüz dindar ol. Geceye, esen rüzgâra defalarca kez iç çek. Seslen, konuş, bağır ona, bilhassa dinlendiğin yerden, uyuduğun yerden. Uyku zevkini tatma.” Emziren ve küçük çocukları olan annelerden gecenin bir kısmında uyanık olması beklenebilirdi ve yine şikâyet etmeksizin su çekmek, ateşi harlamak ve kahvaltı hazırlamak üzere erken kalkmak zorundaydılar. Zamanı geldiğinde genç bir kadın şaşırmasaydı. Yetişkinler gerçekliğin acımasızlığı ile baş edebilmesi için kızlarını gelecekteki hayatına hazırlardı⁶¹.

Bir rahip adayı olarak seçilmediği veya tüccar bir ailede doğmadığı sürece her çocuk savaş eğitimi alırdı. Tüccarlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlı kendi gruplarını meydana getirirdi ve çocuklarını bilinmeyen ülkelerdeki zorlu yürüyüşler için eğitirdi; rahipler, dini konular, takvim ve piktografik yazı sistemi hakkında diğer erkeklerden çok daha fazla şey öğrenecekleri ayrı bir okulda eğitim görürdü.

61 *Florentine Codex*, 6:93–103, 209–18 ve 8:71–77. *Bancroft Dialogues* içinde de öğrencilerin ve öğretmenlerin birbirine nasıl hitap ettiklerine, hangi bilgi ve konuların öğretildiğine dair kapsamlı veriler bulunmaktadır. Çoğunlukla *Florentine Codex* ve *Codex Mendoza*’ya dayanılarak Azteklerin eğitim sistemi üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışmaların bazıları Nahua bilgi kaynaklarının İspanyollara sunmaktan mutluluk duyduğu büyüleyici ve idealize edilmiş tasavvuru yansıtmaktadır. Fetihten sonraki zaman dilimi daha dikkatli bir ilgiyi üzerine çekmektedir. Örneğin bkz. Pilar Gonzalbo Aizpuru, *Historia de la educación en la época colonial: El mundo indígena* (Mexico City: El Colegio de México, 1990).

Bu iki grup bir yana, her genç erkek savaşçı olmayı öğrenmek zorundaydı. Bu, Meksika'daki hemen hemen her köy için her zaman geçerliydi ama artık Mexicaların baskın konumu kesinlikle başarılarına bağlıydı; etraflarındaki onlardan nefret eden altepetlların kendilerine karşı ayaklanmasını istemiyorlarsa, başarısızlığa ya da şüpheye yer yoktu. Erkek çocuklar evde ebeveynlerinden bir zanaat öğrenirdi -belki seramik kaplar şekillendirmek, kömür ve mumdan kalıplarla minik altın hayvanlar yapmak ya da egzotik tüylerin kadifemsi liflerini karmaşık desenlerle kalkanlara yapıştırmak- fakat on üç yaşına geldiklerinde savaşçı olarak eğitilmek üzere hepsi evinden ayrılırdı. Çocuklar okula başladıktan sonraki ilk haftalarda etrafı süpürüp yakacak odun toplardı; akşamları şarkı söyleyip kendilerini eğlendirirlerdi. Şiddetli tatbikatlar yavaş yavaş başlardı. Çocuklar acıya dayanmayı ve savaşmayı bu şekilde öğrenirdi. Yaşları ilerledikçe bir savaşçıya eşlik etmelerine izin verilirdi. Her bir grup, iyi eğitilmiş bir birlik gibi düşman bir askeri müfrezesinden ayırıp alaşağı etmek için birlikte çalışır ve esir almayı denerdi⁶².

Yaklaşık yirmi yaşına geldiğinde eğer bir adam kendi başına birini öldürmemişse ya da esir almamışsa, ömür boyu utançla yaşamaktan korkması gerekirdi. Eğitim süresince bir oğlanın hiçbir şekilde başarıyla dövüşemediği açıkça ortaya çıkarsa, yük taşıyıcı olarak tayin edilebilirdi. Hayatının geri kalanında fiçılar dolusu taze su yüklü bir kanoyu belirlenen yerlere götürerek kentin kıyılarında çalışırdı ve herkes onun neden bu işi yaptığını bilirdi. Ne sıklıkla böylesi bir kaderin gerçeğe dönüştüğünü bilmiyoruz fakat böylesi bir yazgının tehdidi erkek çocuklar için erkekliğe geçerken kesinlikle ağır bir baskı oluşturuyor olmalıydı⁶³. Öte yandan genç bir adam bilhassa dövüşte ustalaşırsa hem kendisi hem de bütün ailesi için şöhret kazanırdı. Sıradan halk tabakasından birisi *quauhpilli*

62 *Florentine Codex*, 6:93-103, 209-18 ve 8:71-77.

63 Sistemin nasıl işlediğini gerçekten bilmiyoruz. Bazı kaynaklar yük taşıyıcılarının zayıflık ve korkaklığına işaret eder. Fakat bu muhtemelen bu görevin kölelikle bağlantısı ve itibarsız statüsü sebebiyle olabilir. Mücevher ustası bir ailenin yetenekli ve genç bir zanaatkarının esir almada başarısız olduğu için sırtına yüklenmiş ağır bir balya ile yaşamını geçirmesi muhtemel gelmemektedir. Ancak bir yosun toplayıcısının tuz taşıyıcısı olarak belirlenmiş yeteneksiz bir oğlana sahip olması daha olasıdır.

(kwow-PIL-li), bir kartal lord ya da onursal soylu haline gelebilirdi. Savaşta elde ettiği köleler ya da diğer yağma malı onu zengin edebilirdi. İsterse tıpkı doğuştan soylular gibi bir eşten fazlasını alabilirdi, zira bir eşten fazlasına ve çocuklarına bakabilecek duruma gelirdi. Sıklıkla böylesi erkekler resmi bir pozisyonla onurlandırılır ve hiç kimse bu makamda kalma haklarına karşı çıkmazdı⁶⁴.

Bu sırada diğer oğlanlar rahip olmak üzere yetiştirilirdi. Onları eğiten ve hayatlarında böylesi bir etkiye sahip olan rahipler görüşe göre çok çeşitli karakterler sergilemekteydi. Kimileri bilge ve düşünceli olarak hatırlanırdı, kimileri de tahmin edilebileceği üzere gaddardı. Sonuç olarak kanlı kurban ritüellerinde onların görevlerini üstlenmek üzere yeni bir nesli yetiştirmek üzere oradaydılar. Bir öğrenci *calmecac* (okul böyle adlandırılırdı) içinde içki içmek gibi ciddi bir suç işlerse, rahiplerin onu boğmaya teşebbüs ettikleri -ya da öyle göründükleri- bir seremoniye katılmakla cezalandırılıyordu. “Rahipler onu suya daldırıp sürükledi. Onu saçlarından tutup çektiler ve tekmelediler. Suyun altında yüzerken, suyu çalkalayarak, vurarak, döndürerek rahiplerin elinden kurtuldu... En sonunda kıyıya ulaştığında, son nefesini içine çekti, can çekişmeleri arasında soluyarak yarı baygın uzandı.” Bu noktada oğlanın ailesinin onu eve götürmesine izin verilirdi. Sistem belirli bir ahlaki kirlilikten yoksun değildi. Eğer bir anne ve baba çocuklarının iyi bir yüzücü olmadığını ve bu sebeple gerçekten ölebileceğine kanaat getirmişse, okul yetkililerine rüşvet verebiliyordu. “Rahibe çocuklarına dokunmasın diye bir hindi ya da başka türden gıdalar verirlerdi⁶⁵”.

Genel olarak rahipler profesyonelleştikçe ve devletle daha da bütünleştikçe artan bir güce sahip oldular. Geleneksel olarak Nahua seremoni takvimindeki her ay kurban törenleri yapıldı fakat Moctezuma’nın hükümrancılığının sonuna doğru Tenochtitlan’da her ay o kadar çok insan öldürülüyordu ki, önemli sayıda rahibin törenler

64 *Quauhpilli* fikri hem yıllıkların hem de şarkıların içine nüfuz etmiştir. Bir savaşçının böyle tanımlanmasının büyük bir övgü olduğu anlaşılmaktadır. Yıllar sonra Chimalpahin ve don Juan Zapata (Tlaxcala’da) bir kişinin ne zaman “bir pilli” olmayıp yine de yetkili bir pozisyonda olduğunu açıklamaktadır.

65 *Florentine Codex*, 7:17-18. Calmecac hakkında daha fazla bilgi: 3:49-56.

için tam zamanlı olarak hazırlanması, seremoniyi idare etmesi ve törenlerden sonra da temizlik yapması gerekiyordu. Kafataslarını temizleyip muazzam *tzompantlis* (kafatası rafları) içine yerleştirirlerdi. Artık sadece özel olarak giyinmiş tanrı taklitçilerini değil, ayrıca çeşitli sayılarda sıradan esirleri de öldürüyorlardı. Bunların aşağıdaki basamaklara yayılmış cesetlerinden piramitten düşerken kolları arasına aldıkları tanrı figürlerini tuttukları anlaşılmaktadır. Kurbanlarına ilaç veren, onları bağlayan, kalplerini kesip çıkartan ve onlardan geriye kalanı yakan rahipler, yaptıklarından zaman içinde istifade eder hale gelmiş olmalıdır. Zira cesedin kalıntılarıyla ruhani bir şekilde hazırlanmış iksirler yapıyorlardı; kuşkusuz hatırlanmayan zamanlardan beri rahipler bunları tatmaktaydı. Fakat şimdi kutsal yahninin parçaları, tam olarak olmasa da mecazen denenmek üzere seçkin hanelere de yollanıyordu. Çok eşli soylu aileler hızla arttıkça bu uygulama halkın artan miktarda bölümüne temas etti. Moctezuma bizzat kurban törenlerinde rol oynamak için aşırı zaman harcadı: Aylık törenlerin çoğunda kilit anlarda iştirak etmesi için sürekli davet ediliyordu. Kanların aktığı kamusal seremonilere katılmakla çok meşgul olduğundan onun için savaş meydanına gitmek artık mümkün değildi⁶⁶.

Sadece birkaç on yıl önce Mexica halkı ölüm ritüellerine bu kadar çok zaman, insan gücü ve ruhani enerji adayamazdı. Ancak sonraki on yıllarda artan güçleri buna imkân verdi. Ayrıca liderler bu uygulamanın uzaktaki altepetlları dehşete düşürdüğüne inandığı

66 Bilim adamları Azteklerin insan kurbanı hakkındaki tartışmalar için esas olarak *Florentine Codex*'in ikinci kitabına ("The Ceremonies") başvurmaktadır. Oysa *Florentine Codex*'in kaynakları Mexicalar gücünün zirvesinde olduğu sırada İspanyol fethinin arifesindeki durumu izah etmektedir. Beyanlar abartılmış anlatıları içerebileceğinden dolayı arkeolojik kanıtları göz önünde bulundurmak ayrıca önemlidir. Yakın zamanda Mexico City'de birleşik iki kafatası kulesiyle şimdiye kadarki en büyük kafatası rafı açığa çıkarılarak büyük bir keşif yapılmıştır. Bugüne kadar kuleleri doldurmanın ne kadar sürdüğünü tespit etmek mümkün olmadı. Fakat bu yapılar muhtemelen onlarca yıl süren bir uğraşın sonucunda ortaya çıkıyordu. İyi bir tarihlendirme yapmak meşakkatli olmaya devam edecektir. Şimdiye kadarki buluntuların en açık sunumu için bkz. Lizzie Wade, "Feeding the Gods: Hundreds of Skulls Testify to the Monumental Scale of Human Sacrifice in the Aztec Capital", *Science* 360 (2018): 1288–92. Problemlerin dikkatli bir incelemesi için bkz. Clendinnen, *The Aztecs*; David Carrasco, *City of Sacrifice* (Boston: Beacon Press, 1999).

için, halk ritüeller gerçekleştirebiliyorlarsa, yapılması gerektiğine ikna olmuştu. Bu zamana kadar, bir dizi seçkin şahsiyet ve onların rahipleri, insan kurban etme meselesine açıkça alaycı bir bakış açısı getirdiler. Mexicalar imparatorluklarının sınırında, topraklarına dahil etmek istedikleri halklarla savaşırken, erkeklerden bazılarını yakalar ve onları kurban olarak kullanılmamaları için Tenochtitlan'a halka açık bir geçit töreniyle değil, aksine ritüeli izlettirmek üzere gizlice sokarlardı. Ardından eğer Mexicaların şartlarını barışçıl bir şekilde kabul etmezlerse onları neyin beklediğini halklarına anlatmak üzere serbest bırakılırlardı. Bu manzaralara şahit olan bir adam sonra şu yorumu yapacaktı: "Böylece perişan olup darmadağın oldular"⁶⁷. Moctezuma, yakalanan savaşçıların yaşamları için savaşmaya zorlandıkları ve her hâlükârda öldürüldükleri Tlacaxipeualtli ayındaki gladyatör kurban törenini izletmek üzere bu tür ziyaretçileri getirmeyi özellikle severdi. Harika şehrin kontrollü ve iyi yağlanmış çalışma sisteminin kesinlikle saklı bir öteki yüzü vardı.

Kontrolün manivelaları bazen merkezi vadinin seçkin vatandaşlarını bile tehdit ediyordu. 1498'de, Moctezuma iktidara gelmeden hemen önce, şehrin önde gelen çoğu ailesinin kızları itaat ve iradenin önemine dair bir ders olarak korkunç bir gösteriyi izlemek üzere yakındaki Texcoco'ya götürüldü. Yıllar önce, Axayacatl ölmeden evvel, zavallı teyzesi ile aynı adı taşıyan kızı Chalchiuhnenetzin'i (Yeşim Bebek) kendisinin Texcoco tahtına çıkardığı genç Nezahualpilli ile evlendirmişti. İki genç büyüdüğünde birbirlerine uygun olmadıklarını anladılar. Belki de Yeşim Bebek babasının kim olduğu düşünülürse kibirliydi. Sonra Axayacatl öldü ve kızı savunmasız kaldı. Axayacatl'ın kendisinden önce seçildiğini asla kabul etmeyen amcası Ahuitzotl artık Tenochtitlan'da hüküm sürüyordu. Kuşkusuz Nezahualpilli için farklı bir birincil eş istiyordu. Mexica prensesinin en az iki erkekle zina ettiğini iddia eden dedikodular yayıldı. Nezahualpilli ya prensesin bunu yaptığına inandı ya da Ahuitzotl tarafından buna inanmış gibi davranmaya ikna edildi. Karısını, aşıklarını ve suçlu örtbas eden herkesi, yasanın bütün zaniler için emrettiği cezaya,

67 *Florentine Codex*, 2:53.

yani taşlanarak ve boğularak öldürülmeye, mahkûm etti. Yıllar sonra yaşlı bir kadın o gün yaşananları anımsayacaktı: “İnsanlar her taraftan izlemek üzere şehre geldi. Kadınlar olan biteni izletmek için hâlâ beşikte olsalar bile kızlarını yanlarında getirdiler... Kimi Tlaxcalalılar ve Huexotzinco ile Atlixco’dan insanlar, düşmanlarımız bile olsalar izlemeye geldiler⁶⁸.” O yaşlı kadın, Nezahualpilli’nin unutulmaz bir ziyafet vererek onurunu geri kazanmış olduğunu hatırladı ve Mexicaların şimdiye kadar sahip olduğu her şeyi yerin dibine soktuğunu söyledi. O zaman daha bir çocuktu ve yiyecekler anılarında halka açık idamdan çok daha büyük bir etki bırakmıştı.

Axayacatl’ın kızının gerçekten sevgili edinecek kadar zayıf bir yargı sergileyip sergilemediğini asla bilemeyeceğiz. Bunu yapmış olsa bile Nezahualpilli’nin sarayında başka bir kadının birincil eş olmasını isteyenler olmasaydı, bu işten sıyrılabilirdi. Onun soyunun düşmanları, tahta geçiş konusunda kendi pozisyonlarını güçlendirebileceklerini düşünerek açık bir şekilde hızla hareket etmişti⁶⁹. Öte yandan onun ölümü herhangi birinin lehine meseleyi çözmedi. Sadece oyun tahtasını açık bıraktı. Tenochtitlan’ın dört bölgesinden biri olan Atzacualco’dan gelmiş soylu bir kadını ve Nezahualpilli’ye on bir çocuk vermiş ayrıcalıklı bir eşi. Pek çokları onun oğullarından birinin tahta geçeceğini düşünüyordu⁷⁰. En büyük oğlan

68 *Bancroft Dialogues*, 154-155. Bu olaylar Ixtlilxochitl’da ve *Annals of Cuauhtitlan* içinde de ele alınmaktadır. İlki kayda değer bir biçimde mübalağalıdır. Fakat kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde idamların gerçekleştirildiği ve belirli bir hanım ile destekçisinin nüfuzunu kaybettiği oldukça açıktır. Daha fazla bilgi için bkz. Townsend, “Polygyny and the Divided Altepetl”. Diğer karşılaştırılabilir olaylar bağlamında bu cezanın değerlendirilmesi için bkz. Sousa, *Woman Who Turned Into a Jaguar*, 158-63. Yazar bu çalışmada oldukça aydınlatıcı bir şema ortaya koymuştur.

69 Yalnızca bağlamdan bunu çıkarmıyorum. Melez Juan Pomar bunu açıkça ifade etmektedir. “Relación de Tetzcoco”, *Relaciones de Nueva España*, ed. Germán Vázquez (Madrid: Historia 16), 91.

70 Ixtlilxochitl bu hanımın ismi ve pozisyonuna ilişkin kendisiyle çelişmektedir. Azcapotzalco mu yoksa Atzacualco mu olduğu veya isminin Azcaxochitzin olup olmadığı belirsizdir. Sıklıkla onun durumunda olduğu gibi Ixtlilxochitl ya da kaynağı muhtemelen glifleri okuyamıyordu (Gordan Whittaker, kişisel görüşme). Ancak kaynağı tam olarak on bir çocuğun adını sayabiliyordu. O çocukken muhtemelen

Huexotzincatzin (Way-sho-tzeen-CAH-tzeen) popüler bir adamdı. Moctezuma'nın hükümrانlığında, şarkılı, danslı ve hikâye anlatımlarının bol olduğu akşam eğlencelerine katılmasıyla tanınır hale gelmişti. Maalesef içinde yaşadığı siyasi rekabet ortamında onun bu sanatlara merakı pahalıya mal oldu.

Huexotzincatzin'in başına gelen şey, Mexica iktidarının zirve-sindeki siyaseti ve de cinsiyetin yerini aydınlatan uzun bir hikâyedir. Babası Nezahualpilli'nin eşleri arasında bilhassa değer verilen bir kadın vardı. Soylu bir aileden olmayıp Tulalı bir tüccarın kızıydı. Bu yüzden ozanlar neredeyse her zaman prensesler için yaptıkları gibi ona bir isim vermediler fakat onu sadece "Tulalı bir hanım" diye andılar. Onu ünlü yapan şey güzellik değildi, zira herhangi bir tlatoanide pek çok güzel kadın bulmak mümkündü. Ancak herhangi bir erkek gibi şiir yazıp onları şarkıya dönüştürme kabiliyeti onu meşhur etmişti. Bu yeteneğe sahip tek kadın değildi –Nahua dünyasında konuşma sanatına her zaman değer verilmiştir ve kayıtlarda ressam, hatip ve şarkıcı olan başka kadınlar da vardır– fakat tercihen ölçülü olması beklenen genç kadınlar arasında o yine de nadide bir konumdaydı⁷¹. Tulalı Hanım sonradan başını belaya soktuğunda bu kadın olması yüzünden değildi ya da halk içinde iddialı bir bayan olmasından bile kaynaklanmıyordu. Aksine herkes gibi o da çok eşlilikten doğan tehlikeli siyasetin tuzağına düşmüştü.

bunlar hayattaydı. Bkz. Ixtlilxochitl, *Obras Históricas*, ed. Eduardo O'Gorman (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1975–77), 2: 408, 449, 549. Dahası erkek kardeşlerden birinin, Cuauhtlitzactzin'in bir torunu tarafından 1560'larda Texcoco'da hazırlanmış hukuki belgelerde kadının Atzacualcolu bir Tenocha olduğuna dair kesin ifadelerle belirtilmektedir ki bu oldukça mantıklıdır. Kıdemsiz bir Tenochcalı eş, bilhassa bu kadar çok oğlana sahipken iktidar için çaba harcama kudretine sahip olabilirdi. *Codex Chimalpahin*, 2:209–17 ve 235 içinde Juan de San Antonio'nun mektubuna bakınız.

- 71 *Bancroft Dialogues*, 157; Pomar, "Relación", 58, "Historia de la Nación", 186, 200 içinde Ixtlilxochitl. Halk önünde konuşan veya şarkı söyleyen kadınlar üzerine bkz. Katarzyna Szoblik, *Entre los papeles de ocelote entono mi canto, yo Quetzalpetlatzin: El lugar de la mujer dentro de lo oralidad nahua* (Mexico City: Centro de Estudios de Antropología de la Mujer, 2016); Stephanie Wood, "Nahua Women Writing and Speaking", (Northeastern Nahuatl Studies Group'ta sunulmuş bildiri, Yale University, New Haven, CT, Mayıs 2016).

Tenochtitlan, Texcoco ve diğer altepetlların saray gösterilerinde sahneyi paylaşanlar arasında her zaman bir iş birliği bulunmaktadır. Birden fazla alt-altepetlden gelen temsilcilerin tarihteki bir kriz anını kendi perspektiflerinden sunması ya da birden fazla soylunun bir lideri öven ya da bir savaşı hatırlatan bir şarkı söylemesi beklenirdi. Farklı göstericiler sırayla sahneyi devralırdı. Farklı bakış açılarının yansıtılmasının insanları birbirine bağlamaya yaradığını biliyorlardı. Öte yandan görünüşe göre Huexotzincatzin ve Tulalı Hanım biraz farklı bir şekilde tanınmıştı. Doğrudan birbirlerini işaret eden eserler hazırlamaları ve seyircilerin önünde birbirlerine sataşp nükteli olmalarıyla ün kazanmışlardı. Gelenekten koparak bir sanat icra ettiler⁷².

Hangi şiirleri besteleyip söylüyorlardı? O dönemden tema ve metafor bakımından onlarca Nahua bestesinin şarkı sözlerine sahibiz fakat hangi dizelerin tam olarak onların favorisi olduğunu veya bütün oyuncuların yaptığı gibi hangi sözleri diğer şarkıların içine eklediklerini bilemiyoruz⁷³. Öte yandan olasılıklara yönelik iyi bir fikre sahibiz. Bir noktada ikisinden biri kesinlikle çiçeklerin kırıl-ganlığı ve dünyevi zevklerin geçici doğasıyla alakalı daima favori olan şarkılardan birini söylemiş olmalıdır. Böylesi bir şarkı ölene kadar başkalarına hizmet etmek için doğduğu topraktan koparılmış bir kadının yüreğinden dökülmüştü:

Yüreğim kızgın,

İki kez doğmuyoruz, iki kez hayata gelmiyoruz. Aksine bu dünyayı sonsuza dek terk ediyoruz.

Bir an için bu kumpanyanın huzurundayız! Asla olamaz – Asla mutlu, asla memnun olamam.

72 Gösterilerdeki çok seslilik üzerine bkz. Camilla Townsend, "Glimpsing Native American Historiography: The Cellular Principle in Sixteenth-Century Nahuatl Annals", *Ethnohistory* 56 (2009):625–50. Eldeki kaynakların hiçbirisi çiftin gelenekten kopuşunu açıkça ifade etmemektedir. Oysa durum böyle olmasaydı ortaya çıkan olaylar gerçekleşmezdi.

73 Chimalpahin not 101'de alıntılanan *Seventh Relation* kısmında şarkıcıların istedikleri gibi sözleri değiştirdiği konusunda açıktır. Pek çok şarkının günümüze ulaşan transkripsiyonundan bunun doğru olması gerektiğini görebiliyoruz: Sıklıkla aynı şarkı (ya da bir şarkının bölümü) sadece birkaç belirli değişikliklerle birden fazla defa karşımıza çıkmaktadır.

Kalbim nerede yaşıyor? Evim nerede? Evim nerede duruyor? Bu dünyada acı çekiyorum.

Şarkıcının sonraki dizeleri, dünyanın ıstırapları ortasında zevk dağıtmak gibi bir güce sahip yaratıcı tanrıyı işaret ediyordu: “Sen yeşim taşlarını bahşedensin, onları tüyler gibi bükerek açarsın, prenslere çiçek taşlar verirsin⁷⁴.” Huexotzincatzin, ağıta devam ettirmek yerine kadını gülümsetmeyi deneyerek zevk ve kahkahaya dair tipik bir şiir ile böylesi bir salvoya cevap vermiş olabilir. Eğer öyleyse üslubun değişimi izleyiciler için şaşırtıcı bir hareket olabilir. Ya da belki adam üzüntüyle örülmüş benzer bir şarkıyla devam etti fakat diyalogun yaratıcısına anlamlı ve direkt bir şekilde baktı ve dünya üzerinde yaşamış herkes gibi unutulmadığını hatırlattı. Ortak Nahua atalarına kolayca atıf yapabiliirdi -zira şarkılar böylesi imgelerle doluydu- ve aynı zamanda onun güzelliğini övüyordu. Itzcoatl’ın zamanında tanınmış bu eski şarkı şöyle ilerliyordu: “Yedi Mağara’nın Mezquita bitkilerinin arasında öldün. Kartal sesleniyordu, jaguar ağlıyordu. Ve sen, kırmızı bir flamingo, kırın ortasından bilinmeyen bir yere doğru uçuyorsun⁷⁵.” Günümüze ulaşan şarkıları okurken, tempolarını iştirken ve onların güçlü tahayyülünün farkına varırken heyecan yaratan bir edebi karşılaşma ihtimalinin hakikatte mutlak olduğu açık hale gelir.

İki genç şair her ne yapmış olursa olsun, Huexotzincatzin kralın oğluydu ve hanımefendi onun eşiydi. Yaşlı Nezahualpilli bunu beğenmemişti. Normal koşullarda fail onun oğlu olduğu için meseleyi kesinlikle gizlice hallederdi. Ancak Tenochtitlan’daki Genç Moctezuma, varis olarak varsayılan Huexotzincatzin’in yerine başkasını geçirmek için bir bahane arıyordu ve şimdi eline bir fırsat geçmişti. Texcocoluların kralının varisinin, her zaman tam olarak onun söylediğini yapacak birisi, kendisinin yakın bir akrabası olmasını istiyordu. Nezahualpilli’nin Tlacacl’ın kız torunlarından birinden olma oğlu, Moctezuma’nın yeğeni Cacama muhtemel bir

74 *Cantares Mexicanos*, ed. John Bierhorst (Stanford, CA: Stanford University Press, 1985), 148–49, Şarkı XI.

75 Bierhorst, *Cantares Mexicanos*, 202–3, Şarkı XXXIII. Çeviri elden geçirildi.

aday olarak görülmekteydi. Fakat ilk olarak merkezi vadide bir iç savaşa yol açmadan Huexotzincatzin'den ve onun çok sayıdaki kardeşinden kurtulmalıydı.

1500'lerin ortalarında 1498'deki idamları gördüğünü hatırlayan yaşlı bir kadın birkaç yıl sonra Huexotzincatzin'in boğdurulmasını da anımsadı. Hoşuna gitmedi. "Sadece Tulalı Hanım ile şarkılar bestelediği için cezalandırıldı" dedi kısaca. Ayrıca ekledi, söylentiye göre Nezahualpilli matem tutmak için kendisini sarayına kapatmıştı. Ancak Moctezuma amansızdı. Soyluların yasaları çiğnemesine ve hatta kendi babalarını boynuzlamasına izin verilirse, ortada nizam kalmayacağını iddia etti. İpin Huexotzincatzin'in güzel boynuna dolanmasında ısrar etti. (Hiçbir kaynak Tulalı Hanım'a ne olduğunu açıkça söylemiyor ama şüphesiz o da öldürüldü, zira diğer kaynaklar suçluların çiftler halinde cezalandırıldığını gösteriyor⁷⁶.) Moctezuma, bu hareketin yeğenin varis olmasına izin verecek ölçüde Huexotzincatzin'in genç kardeşlerini korkutmasını ummuş olmalıdır. Yaşça büyük olanlardan ikisi hemen pazarlık yapmaya geldi: 1560'larda oğullarının ve torunlarının hâlâ ellerinde bulundurduğu toprakları ve unvanları kabul ettiler. Genç olanlar bir tehdit olarak görülmedi ve bu yüzden Moctezuma onları kendi haline bıraktı. Ancak bu stratejik bir hataydı. Çok uzun zaman geçmeden onlardan biri denizin ötesinden gelenlerle ilk müttefik olanlar arasına katılacaktı⁷⁷.

Ama şimdilik Nezahualpilli'nin ve Moctezuma'nın saraylarında şarkılarla sesler yükseldi ve sonra tarihteki tutkulu hikâyeleri anlatmak üzere alçaldı. 1500'lerin başında, Axayacatl'ı oldukça memnun etmiş olan davulcu ve şarkıcı Flamingo Yılan hâlâ hayattaydı ve gösterileri izlemeye bayılıyordu. Bir Chalcolu olarak Mexica iktidarının karanlık tarafı hakkındaki her şeyi biliyordu. Fakat Mexicaların inşa

76 *Codex Telleriano-Remensis*, ed. Eloise Quiñones Keber, (Austin: University of Texas Press, 1995), 37, folyo 17, *Telleriano-Remensis*.

77 *Bancroft Dialogues*, 157. Bu olaydan sonra geriye kalan karamsarlık üzerine bkz. *Codex Chimalpahin*, 2:209–17 ve 235'te *Texcoco Accounts of Conquest* içindeki Juan de San Antonio'nun mektubu. Çabucak İspanyolların tarafını seçip Cacama'nın devrilmesini sağlayacak olan Ixtlilxochitl adındaki erkek kardeş olacaktı. Tam bir inceleme için bkz. Townsend, "Polygyny and the Divided Altepetl".

edilmesine yardım ettikleri dünyanın güzelliğini de bilip seviyordu. Zira farklı altepetlilerden sanatçıların birbirlerinin eserlerine ve ilham ürünlerine karşılık verdiğini görmüştü. Geleneksel kalıplara kapılmayıp aksine yeni şeyler deneme hevesi içindeydiler. Hepsini dinledi ve sonra davuluna eğildi ve tıpkı gençliğinde yaptığı gibi (kendi tabiriyle) konuştu. Felsefi bir düşünceye sahip olsaydı, merkezi vadinin böylesi bir barışa ve sanat için alana sahip olabilmesi için savaşın yarattığı kaostan ve açlığın kendisinin hiçbir zaman görmeyeceği yabancıların uzaktaki köylerine sürülmesi gerektiğini söyleyebilirdi. Her zaman böyle olmuştu ve her zaman böyle olacaktı: Büyük şehirlerin sakinleri, onları besleyen uzak ülkelerdeki savunmasız, parçalanmış halkları neredeyse hiç görmediler; sadece neredeyse gerçek dışı bir anlamda, tumturaklı törenlerinde onurlu kurbanlar olarak kısa bir süreliğine karşılıklarına çıkmaları dışında. Tenochtitlan'da yaşayan insanlar, dünyada hangi zamanda olursa olsun korunmaya değer bir şey inşa ettiklerine ikna olmuşlardı.

* * *

SESLERİN YÜKSELDİĞİ SARAY AVLULARINDAN ÇOK UZAKTA olmayan birçok depo odası vardı. Bunlardan bazıları *in tllilli in tlapalli*, siyah ve kırmızı içindi, yani katiplerin boyalı metinlerine ayrılmıştı. Bunlar akordeon tarzında dikkatlice sarılıp katlanmış ve uygun ahşap kutulara ve kamış sandıklara yerleştirilmişti. Birkaç tarihleri gösteren zaman çizelgeleri ve tarih anlatıcıları bunları performans sırasında ne söyleneceğini hatırlamak veya bir şarkının ne zaman söylenmeye uygun olabileceğini belirlemeye yardımcı olmak için kullanırdı. Bununla birlikte, boyanmış metinlerin çoğunun sanat ya da güzellikle hiçbir ilgisi yoktu. Flamingo Yılan bilsin ya da bilmesin, çoğu sınır kararlarının ve yetki zincirlerinin, soylu nesnelerin ve ödenmesi gereken haracların iş kayıtlarıydı. Moctezuma, henüz fethedilmemiş alanlarda yürütülen iş türleri ve orada bulunan kaynak çeşitleri hakkındaki gözlemlerini kaydetmeleri için adamlar -genellikle korkutulmuş tüccarları- gönderirdi. 1515 civarında

Nezahualpilli öldü ve Huexotzincatzin'in küçük erkek kardeşlerinden birkaçı, miras haklarından vazgeçmeye isteksiz oldukları için Texcoco'da gerilimler ortaya çıktı; en azından bir süreliğine krallığın büyük bir kısmını onlara rüşvet olarak vermek gerekti. Moctezuma bu konu ve huysuz Huexotzinco altepetlının da dahil olduğu kısa bir savaş yüzünden çok meşguldü: Tlaxcala'ya karşı yürütmeleri için onları kışkırttığı bir savaşı kaybetmeleri üzerine topraklarına birçok mülteciyi kabul etmek zorunda kaldı. Yine de daha uzak bölgelerde neler olup bittiğini takip etti. 1518'de, deniz kıyısındaki Maya ülkesinde birkaç kez kendilerini göstermiş bazı yabancıları araştırması için gözlemciler gönderdi. Yönettiği kırılgan ülkeyi kontrol etmek sonsuz bir uyanıklık gerektiriyordu, çünkü bütünlük -vahşiliğin ve barışın yan yana olduğu hayatın kendisi gibi- incelikle ayarlanmış bir organizmaydı ve böylesi bir organizmanın kendi kendini idame ettirmesi beldenemezdi. Mexicaların kralı olarak bunun korunması gerektiğine inanıyordu. Ve halkı bunu koruması için ona güveniyordu; bu bir tlatoaninin görev tanımının temeliydi. "Hükümdar gece boyunca nöbet tutardı" diye kaydediyorlardı⁷⁸.

* * *

MOCTEZUMA'NIN HABERCİLERİ SAKLANDIKLARI YERDEN uzun bir sahil şeridini görebiliyorlardı. Yeni-gelenler, hayvanlarını -koca bir geyik gibi ama çok daha gürbüz diye tarif ettiler- sert kumların üzerinde bir aşağı bir yukarı, aniden dönerek ve büyük kahkahalar atarak dört nala koşturuyorlardı. Okları parçalayan metal giysileri güneşte parılıyordu. Yabancılar, izlendiklerini bilerek blöflere bilinçli bir şekilde baktılar. Gözlemciler fark edildiklerini anlamıştı... ama umursamadılar. Görevleri gizliliği korumak değil, istihbarat toplamaktı. Karşılarında gördükleri her şeyi glif biçiminde kaydederek not aldılar. Sahilin ötesinde, yabancıların büyük

78 *Florentine Codex*, 8:56-57. Bu, (yüzyılın sonuna doğru uydurulmuş) Moctezuma'nın bir şekilde aptal ve umursamaz olduğu şeklindeki ünlü imajının tam tersini aktaran uzun ve dikkate değer bir bölümden gelmektedir. "Geceleri endişelenen" sorumlu bir şefin benzer görüntüleri, *Annals of Juan Bautista*'da da bulunmaktadır.

tekneleri dalgalar arasında demirlenmişti. Gözlemciler yaşadıkları dönem pek çok kano görmüşlerdi ama hiçbiri bu kadar büyük değildi. Tekne yapımcıları aniden saf bir dehayla rüzgârı yakalayıp yolculukları hızlandırmak için direklere bez battaniyeler asmayı düşünmüştü. İnsan o büyüklükteki bir teknede günlerce yaşayabilirdi; kesinlikle çok uzaktan gelmiş olmalıydılar⁷⁹.

Haberciler hazır olduklarında şehre dönüş yolculuğuna başlamak için yola koyuldular. Nemli ovalardan çam ormanlarına giden en kısa yolları biliyorlardı. Büyük vadiyi çevreleyen dağ halkasından geçişi nerede bulacaklarını biliyorlardı. Ne zaman dinleneceklerini ve ne zaman dur durak bilmeden ilerlemeleri gerektiğini biliyorlardı. Birkaç gün içinde krallarının önünde diz çöktüler.

79 *Florentine Codex*, kitap 12 ve Hernando Cortés ile Bernal Díaz tarafından yazılan anlatılar bu ilk temaslara ilişkin olarak birbiriyle örtüşmektedir. Avrupalı yenilikleri etiketlemek için kullanılan kelime ve kavramlar (at için kullanılan *mazatl* ya da “geyik” gibi) üzerine bkz. Lockhart, *The Nahuas*, 7. bölüm.

Buradaki Biz İnsanlara Yabancı Olanlar

1519

Dokumayı öğrenen bir genç kız. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi,
Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A. 1, folyo 60r.

Korkmuş kız ve arkadaşları, Körfez kıyısındaki Maya kenti Potonchan'dan, yabancıların kamp kurduğu sahile kadar dolambaçlı yolu takip ettiler. Budaklı ve bükümlü ağaçlarla -ceiba, maun, kauçuk- çevrili gölgelerin arasından geçtiler, açıkta kalan toprak yol, güneş ışığının vurabildiği her yerde gümüşü renkte parılıyordu. Kızlardan birinin aniden kaçmaya çalışması ihtimaline karşı, mızraklı savaşçılar onlara eşlik ediyorlardı. Genç kadınlar, korkutucu yeni-gelenlere barış teklifi olarak sunulacaktı; kaderlerinden kaçamazlardı. Grup, hakkında çok şey duydukları rüzgârı yakalamak için üzerine örtüler asılmış devasa botları parlak güneşin ışığı altında gördü. Sakallı yabancılar, dumanı tüten kamp ateşinden -çaresizce sivrisineklere savuşturmaya çalışıyorlardı- kendilerine sunulan kadınlara yüzüstüce bakmak üzere onlara doğru döndüler¹.

* * *

¹ Bu paragraf Malinche ya da doña Marina olarak bildiğimiz Cortés'e verilmiş, onun tercümanı ve metresi olmuş bir köle kadının hayatının kısa bir anını betimlemektedir. Çünkü kendisine ait hiçbir mektup ya da günlük bırakmamıştır. Onun biyografisini bir araya getirmek zordur ama onun faaliyetleri, İspanyolların kayıtları ve diğer Nahualları tarafından yapılmış yorumlar bir araya getirilerek yaşamı takip edilebilmektedir. Elimizdeki kısıtlı kaynakların tartışılması da dahil hikâyenin tamamı için bkz. Camilla Townsend, *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006).

GENÇKEN O KIZA KIZ ÇOCUK GİBİ BİR ŞEY DENİLİRDİ. Onun dünyasında bazı kızlar komik ve sevecen -O Bir Balık Değil ya da Küçük Yaşlı Kadın gibi- veya şairane -Geyik Çiçeği gibi- isimler kazanırdı fakat pek çoğu en azından karakterleri daha iyi anlaşılana kadar yalnızca “Büyük Kız”, “Ortanca Çocuk” ya da “En Genç” olarak adlandırılırdı². Bu Kız Çocuk, imparatorluğun sınırlarında yaşadığından savaşın ıstıraplarını çok iyi biliyordu ve çoğunluğun iyiliği için olan hiçbir inancı içinde taşıymıyordu. Mexicalar hakkında kendisinin herhangi bir duygu beslemesine izin verdiyse bu sadece nefretti.

Kıyı boyunca daha batıda -bugünkü Veracruz’a yakın- Coatzacoalcoslu bir Nahua soylusu olarak doğduğunda, annesi neredeyse tüm Nahuatl konuşan annelerin yaptığı gibi onun göbek bağını kuşkusuz ocağın yanına gömmüştü. Şöyle bir duayı okumuş olmalı: “Sen evin kalbi olacaksın. Hiçbir yere gitmeyeceksin. Hiçbir yerde bir gezgin haline gelmeyeceksin. Sen, kümelenmiş ateş, ocak taşı³.” Sevilen bir kız evlat için herhangi birinin isteyebileceği şey buydu. Oysa annenin duaları boşuna olmuştu. Çocuğun babası oldukça yüksek seviyeden bir soylu olmasına rağmen, annesi önemli biri değildi, muhtemelen bir köleydi. Böylesi kadınların çocukları kriz dönemlerinde en savunmasız kalanlardı.

- 2 Fetihten sonraki ilk yıllarda hayatın olağan yönlerini kaydetmiş sıradan kaynaklarda bulunan bir dizi isim için bkz. James Lockhart, *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992), 118–22. Örneğin “Küçük Yaşlı Kadın” bir belgede beş yaşındaki bir çocuğun adıdır. Coatzacoalcoslu kıza doğumıyla alakalı bir takvimsel isim de verilmiş olabilir ama o bölgede bu yaygın değildi. Bkz. France V. Scholes - Ralph L. Roys, *The Maya Chontal Indians of Acalan-Tixchel: A Contribution to the History and Ethnography of the Yucatan Peninsula* (Norman: University of Oklahoma, 1968 [1948]), 61–63.
- 3 Bernardino de Sahagún, *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*, ed. Arthur J. O Anderson - Charles Dibble (Salt Lake City: School of American Research and University of Utah Press, 1950–1982), 6:172. Bu bir Mexica kaynağından gelmektedir ama bu tutum genel olarak Nahualar için tipiktir. Orta Meksika’daki cinsiyet yapılarının temel ortak yönlerinin paylaşımı üzerine bkz. Lisa Sousa, *The Woman Who Turned Into a Jaguar and Other Narratives of Native Women in Archives of Colonial Mexico* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017). Kadınların evle mecazi anlamdaki ilişkisinin önemi üzerine bkz. Louise Burkhart, “Mexico Women on the Home Front: Housework and Religion in Aztec Mexico”, *Indian Women of Early Mexico*, ed. Susan Schroeder, Stephanie Wood ve Robert Haskett (Norman: University of Oklahoma Press, 1997).

Ve kriz kapıya dayanmıştı. Coatzacoalcos bölgesi, Mexicaların yıllık genişleme politikalarında bir sonraki hedefti. Mexicalar ve müttefikleri, bağlılık talep etmek için diğer altepetlların üzerine gittiklerinde daha az güçlü annelerin çocukları kendilerini tehlike içinde bulurdu. Saldıranlar Tlaloc'un yıllık festivalinde çocuk kurbanı ihtiyaç duymadıkça, hiç kimse çocukları öldürmeyi düşünmüyordu. Onlar fazlasıyla değerliydi. Sadık hane bağışları olarak yetiştirilebilir ya da köle olarak satılabilirlerdi. Bu, tam da Kız Çocuk'un başına gelen şeydi. Babasının halkının bir çeşit haraç sunarak Mexicalarla savaşı mı engellediği, yoksa gerçekten bir savaş kaybedip bir hediye sunarak barış istemeye mi zorlandıkları bilinmemektedir. Ne olursa olsun çocuk akrabalarından koparıldı ve diğer tutsaklarla birlikte bir kanoya bindirildi. Kano sahilden uzaklaşıp doğan güneşe doğru hızla suyu yararak ilerlerken evine bir daha dönebileceğine inanmak için hiçbir sebebi yoktu⁴.

Kız Çocuk savaşla dolu Mezoamerika'da uzun mesafeli ticareti mümkün kılan tarafsız ticaret limanlarından birine götürüldüğünü tahmin edebilirdi. Pek çok Nahuatl tüccarının yaşadığı, doğuya pek de uzak olmayan bir kıyı kenti olan Xicallanco'da, ya belirli bir miktarda kakao çekirdeği ya da pamuklu kumaş topları karşılığında bir Maya'ya satıldı. Bunlar dev bir mavi lagünün içine kurulmuş hareketli ve çok dilli kentin iki tür para birimiydi. Burada piramitler veya taş anıtlar yoktu, sadece çamurdan ve tahta çubuklardan yapılmış binalar vardı. Kimsenin daha fazlasını inşa edecek vakti yoktu, zira onlar dua etmek için değil ticaret yapmak için oradaydı. İnsanlar çok uzaklardan geliyordu ve burası herkes için çok değerli

4 Savaş ve taviz verme süreçlerinde kadınların köleleşme tecrübesi üzerine bkz. Camilla Townsend, "'What Have You Done to Me, My Lover?': Sex, Servitude and Politics among the Pre-conquest Nahuas", *Americas* 62 (2006): 349– 89. Tlaloc'a kurban edilecek yıllık çocuk satın alımları hakkında bkz. *Florentine Codex* 2:42. Arkeoloji bize bu çocukların muhtemelen ya tutsak köleler ya da istismara uğramış kölelerin çocukları olduğunu göstermektedir; zira kalıntıları onların yetersiz beslenmeden muzdarip olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Ximena Chávez Balderas, "Sacrifice at the Templo Mayor of Tenochtitlan and Its Role in Regard to Warfare", *Embattled Bodies, Embattled Places: War in Pre-Columbian Mesoamerica and the Andes*, ed. Andrew Scherer - John Verano (Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2014).

bir kent olduğundan hiç kimse buraya saldırmıyordu. Krallıkların tüccarları böylesi kentlerin mevcudiyeti sayesinde var olabiliyordu⁵.

Kız Çocuk Xicallanco'dan batıya, Tabasco Nehri'nin ağzı yakınındaki Potonchan kentine geri getirildi. Chontal Mayaların, o zamandan beri adlandırıldığı gibi "Mezoamerika'nın Fenikelilerinin", önde gelen bir şehriydi. Bunlar güçlü insanlardı, zira neredeyse tamamı tüccar olan soyluları son derece zengindi. Zenginliklerini civardaki çiftçilerden yiyecek satın almak ve uzun mesafeli ticaret yapan Nahua tacirlerden köle temin etmek için kullanıyorlardı. Bu köleler onların büyük miktarda güzel pamuk kıyafetler yapmalarını mümkün kılıyordu ki müşteriler bu ürünler için yüksek meblağlar ödemeye istekliydi⁶.

Dokuma işinin büyük kısmını yapanlar köle kadınlar değil, Chontal erkeklerinin onurlu eşleri ve kızlarıydı. Kıyafet ve duvar kilimlerinin yapımı, tanrılar tarafından sevilen kutsal bir işti. Ancak onurlu kadınlar zamanlarını dokumaya adarken diğer kadınların mısır öğütmesi, tortilla yapması, su taşınması ve çocuklara bakması gerekiyordu. Tekstil ile bağlantılı diğer bir yığın aktivite de kölelere bırakılabilirdi. Birilerinin pamuk bitkisini ekip hasat etmesi gerekiyordu. Sonra kir ve lekelerden arındırmak için liflerin uzun saatler dövülmesi ve taranması gerekiyordu. Ardından lifler ipliğe eğrilmeli; bitkiler ve kabuklu deniz hayvanlarından boya üretilmeli ve iplikler tekrar tekrar bunların içinde kaynatılıp istenilen renge getirilmeliydi. Son olarak dokumaya hazırlık için dokuma tezgâhları iple örülmeliydi. En sonunda da evin büyük hanımı kutsal dokuma

5 Scholes ve Roys, *Maya Chontal Indians*, 27–35; Anne Chapman, "Port of Trade Enclaves in Aztec and Maya Civilizations", *Trade and Market in the Early Empires*, ed. Karl Polyani, Conrad Arensberg ve Harry Pearson (Glencoe, IL: Free Press, 1957), 129–42.

6 *Florentine Codex* yakalandıkları savaş bölgelerinden doğuya gönderilen kadın ve çocukların ticaretinden bahsetmektedir. Bkz. *Florentine Codex* 9:17–18. Bu ticareti inceleyen bilim adamları: Scholes - Roys, *Maya Chontal Indians*, 28–30, 56–59; Chapman, "Port of Trade Enclaves", 125–26; Frances Berdan, "Economic Alternatives under Imperial Rule: The Eastern Aztec Empire", *Economics and Politics of the Aztec Realm*, ed. Mary G. Hodge - Michael E. Smith (Albany: State University of New York Press, 1994).

işine başlayabilirdi. Yeni satın alınmış köle kız kendisine verilen işlere nispeten kolayca uyum sağladı: Evde iplik yapmak için küçük bir iğ kullanmayı öğrenmeye beş yaşında başladılar ve ona yemek pişirip temizlik yapması da öğretilirdi⁷.

Yıllar geçti ve Kız Çocuk yeni bir isme, bir kölenin ismine sahip oldu. Yeni hayatında hiç kimse onu akraba olarak kabul etmedi. Hiç kimsenin Büyük Kızı ya da En Küçük Çocuğu olmadı. Onu satın alan Mayaların ona nasıl seslendiklerini bilmiyoruz. Köle bir kadının başına gelenlerin tipik bir unsuru olan cinsel ilişkiye zorlanıp zorlanmadığını bilmiyoruz. Kız, kadınlığın ilk yıllarına girerken yıllar bir öncekinden farksız bir şekilde akıp gidiyordu. Sonra 1517 yılında kent halkı dikkat çekici derece kıllı yüzlere sahip bazı yabancıların oldukça büyük bir gemiyle Champoton'a, bir başkasıyla da doğudaki Chontal kentine demirlediğini duydu. Bir çarpışmadan sonra, pek çok adamı kötü bir şekilde yaralanan yabancılar kentten kovuldular ancak onlar da çok sayıda Chontal savaşçısını yaralayıp öldürmüştü. Yabancılar, etraflarındaki halklara güçlü görünmesi gereken Chontalların siyasi düzeni için açık bir tehditti.

Yabancılar ertesi yıl geri döndüler. Bu sefer cesur Champoton kentini es geçtiler. Hızlı giden kanolarla gelen haberciler Xicallanco yakınında durduklarını fakat lagünde gizlendikleri için onları bulamadıklarını söylediler. Ticaret yapmak için tekneye çıkan dört genci kaçırp batıya ilerlediler. Potonchan'ın tamamı bekledi. Birkaç gün içinde yabancılar Rio Tabasco Nehri'nin ağzını buldular. Yüzdükleri yerden kenti net bir şekilde görebiliyorlardı. Yüzlerce Chontal savaşçısı kıyı boyunca toplanmıştı. Düzinelerce kano ve fırlatılmaya hazır çentikli oklarıyla daha büyük bota doğru ilerlemeye koyuldular. Yabancıların teknesindeki dev bir köpek karayı tespit edip denize

7 Mezoamerikan kadınlar ve dokumacılık üzerine tatmin edici bir literatür bulunmaktadır. Bkz. Gabrielle Vail - Andrea Stone, "Representations of Women in Postclassic and Colonial Maya Literature and Art", *Ancient Maya Women*, ed. Traci Ardren (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002); Marilyn Beaudry-Corbett - Sharisse McCafferty, "Spindle Whorls: Household Specialization at Ceren", *Ancient Maya Women*, ed. Traci Ardren (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002).

atladı ve kıyıya doğru yüzmeye başladı. Genç Chontal erkekleri çağ-
lık attılar ve yaratığı ok yağmuruna tuttular. Anlar içinde devasa
botun üzerinde sanki bir şey patladı ve metal parçalar pek çoklarını
yaralayarak her yere saçıldı. Kimileri yere yığılmış ve görünüşe göre
ölmüştü. Chontallar geri çekildi⁸.

Bütün haneler dedikodularla çalkalanıyordu. Ertesi gün kentin
lideri uzlaşmayı denemek için birkaç kanoyla adamlarını gönderdi.
Yabancılar onların dilini konuşan bir mahkûmu getirdiler. Tutsak
Chontallara Cozumel yakınlarında yıllar önce kaçırıldığını söyledi.
Savaşçılar, bunu duyunca Yucatan Yarımadası'nın doğu kıyısı bo-
yunca yabancıların ara sıra görüldüğüne dair dedikodular duyduk-
larını, hatta kimilerinin Cozumel'in doğusunda altı günlük deniz
yolculuğu uzaklıktaki devasa bir adanın yabancılar tarafından idare
edildiğini iddia ettiğini fakat önceki yıl Champton'dan ilk kez de-
dikoduların ötesinde gerçek bir haber duyduklarını söylediler. Ter-
cüman onlara yabancıların gerçekten tehlikeli olduğunu ve düzenli
olarak altın ve yiyecek aradıklarını söyledi. Yerlilere göre bu onla-
rın haraç talep ettiği manasına geliyordu; bu iyi bir haber değildi.
Chontallar, eğer yabancılar gerçekten altın ve başka değerli mallar
istiyorlarsa uzak batıdaki Mexicaların aradıkları insanlar olduğunu
ve Xicallanco yakınında kaçırdıkları dört oğlanı iade ederlerse sahip
oldukları şeylerle takas edebileceklerini tercüman aracılığıyla söyle-
diler. Bazı mallar getirilip takas edildi fakat oğlanlar geri gelmedi. O

8 Geminin keşifi Juan Díaz'ın anlatısı için bkz. *The Conquistadors: First Person Accounts of the Conquest of Mexico*, ed. Patricia de Fuentes (Norman: University of Oklahoma Press, 1993). Bernal Díaz'ın anlatısı için bkz. *The Conquest of New Spain* (London: Penguin, 1963). Fray Juan, keşif gezisinin dönüşünden hemen sonra bir rapor yazarken Bernal Díaz seksenlerinde yaşlı bir adam olarak yazdı ve çok daha az ayrıntı içeriyordu. (Kimi bilim adamları onun gerçekten bu keşif gezisinde olmadığını ve başkalarından duyduğu öykülere göre raporunu yazdığına inanmaktadır.) İspanyol kronikleri nadiren tam olarak uzlaşa içindedir. Her biri kendine özgü gündeme, anı ve yorum hatalarına sahiptir. Oysa hepsini birlikte okumak gerçekten ne yaşandığına dair bir kanaat kazandırmaktadır. Hikâyeyi bu kadar detaylı anlatmaya devam etmeyeceğim çünkü anlatının kurguya dönüşme şansı çok yüksek. Fakat kısa bir süre için yerlilerin bilhassa gözlemlendiği şeylerin iç yüzünü anlamaya ve tecrübelerine dair okuyucuya bir fikir kazandırmak için vakanüvislerin dahil ettikleri bazı detaylardan bahsedeceğim.

günün ilerleyen saatlerinde rüzgâr esmeye başladı ve yabancılar hızla yelken açıp yola koyuldular⁹.

Temelli gidip gitmediklerini kimse söyleyemezdi. Chontal liderleri birkaç kale inşa ettiler ve durumun ciddileşmesi ihtimaline karşı komşu halkların yanlarında savaşması için anlaşma yaptılar. Halk, mısırını ve kakaosunu hasat edip kıyafetlerini dokudu. Pek çoğu kuşkusuz olayı unuttu ya da akıllarından çıkardı. Fakat kadınlar yabancılar hakkında spekülasyon ve dedikodu yapmayı bıraksalar da konu bir yıldan kısa bir süre sonra dramatik bir şekilde yeniden ortaya çıktı. 1519'da bir haberci geldi ve en az on büyük teknenin Cozumel'den batıya doğru yelken açtığını söyledi¹⁰.

Gemiler doğruca Potonchan'a geldi. Daha ilk gün, kadınlar ve çocuklar şehirden çıkarılırken İspanyol ve Kızılderililer arasında gerçekleşen görüşmelerde, Chontal liderleri açıkça topraklarına giren herkesi öldüreceklerini söylediler. Yiyecek teklif ettiler ve yabancılarla tatsız bir şey olmadan gitmelerini tavsiye ettiler. Otuzlu yaşlarının başında, kendisine "Hernando Cortés" diyen yabancıların lideri uzlaşmayı reddetti. Bunun yerine karaya çıkma planları yaptı. Adamlarını iki gruba ayırdı. Biri kıyıdaki nehir ağzında karaya çıkıp oradan kente doğru ilerledi. Öteki ise nehrin yukarısına seyrederip küçük botlarla yerleşim yerinin yakınına sokuldu ve sıkı bir düzende kıyıda yürümeye başladı. Etraflarında bir çember yaratarak parıldayan kılıçlarını çektiler. En üstteki kıyafetleri metalden yapılmış gibiydi ve bu sayede Kızılderililerin taştan ok başları ve mızrak uçları bunlara çarpıp kırılırken görece zarar görmeksizin ilerliyorlardı. Yine de yürümekte zorlanıyorlardı. Sonraları yabancıardan biri sahneyi şöyle anlattı:

9 Yerlilerin tam olarak ne düşündüğünü gerçekten bilmiyoruz. Burada anlattığım takası, Kızılderililerin bariz endişeleri ve soruları hakkında İspanyollar tarafından yapılan yorumlara ve Kızılderililerin hem o zaman hem de sonradan yaptıkları hareketlere dayalı olarak yaşanmış olabileceklere göre betimledim.

10 Kıyı boyunca yaptıkları keşif seferlerinde, Kızılderililerin her zaman geldiklerini bildiğini tekrar tekrar söyleyenler İspanyollardır. Onların bu konudaki açıklamaları, Chontal kültürü hakkında bildiklerimize mükemmel bir şekilde uymaktadır. Yani kültürleri hızlı kano seyahatine dayanmaktadır.

[Yerliler] bizi ok yağmuruna tutup büyük bir cesaret içinde kanolarıyla etrafımızı sardılar. Bizi belimize kadar suda tuttular. O kadar çok çamur ve bataklık vardı ki içinden sıyrılmakta zorlandık. Mızraklarını ve oklarını fırlatan o kadar çok Kızılderili bize saldırdı ki çarpışarak sahile çıkmamız uzun zaman aldı. Cortés dövüşürken bir ayakkabısını çamurda kaybetti ve kurtaramadı. Böylece bir ayağı çıplak karaya çıktı¹¹.

İşgalciler, karaya çıkar çıkmaz arbaletlerini ve mızraklarını zırh olarak yalnızca pamuk dolgulu kıyafetler kuşanmış yerlilere karşı kullandılar ve onları geri çekilmeye zorladılar. Yabancılar metal silahlarıyla ağaç kazıklardan inşa edilmiş setleri kırıp geçtiler ve sonra karadan ilerlemiş olan öteki grup onlara yetişti. Kızılderililer hızla geri çekildiler ve Potonchan kentinin merkezini, tapınaklar ve malikanelerle çevrilmiş meydanı yeni-gelenlerin kontrolüne bıraktılar. Yabancılar, muhafızlar nöbet tutarken orada gecelediler. Silahlı, zırhlı ve büyük bir grup olarak neredeyse yenilmezdiler. Fakat çok geçmeden aç kaldılar. Yiyecek arayan gruplar gönderdiklerinde, Chontallar gerilla tarzı saldırılarda bulunup yabancılardan birkaçını öldürdüler¹².

İki gün sonra harekete geçmeye kararlı olan yabancılar, düz bir ovaya bir grup halinde ilerlediler. Savaşçılar dalga dalga metal kaplı yabancılara saldırıp ölümcül çelik silahların karşısında can verdi ancak en azından onları yıpratmışlardı. Savaş bir saatten fazla sürdü. Chontal lordları yabancılardan önünde sonunda kesinlikle yorulacağını düşünüyordu ve o zaman onların sayısal üstünlüğü galibiyeti getirecekti. Sonra birdenbire arkadan geyiklerden yirmi kat daha güçlü, dört ayaklı devlere binmiş düşmanlar ovanın üzerine gümbürdeyerek çöktü. İspanyollar gecenin karanlığında hâlâ nehrin ağzında olan gemilerden on tane at indirmişti. Bu makaralar ve bez askılar gereken zaman alıcı bir işti ancak adamlar karanlık ve zırhları sayesinde

11 Díaz, *The Conquest*, 70.

12 Hernando Cortés, *First Letter*'da bu savaş hakkında Díaz ile büyük oranda aynı hikâyeyi fakat daha az renkli bir şekilde anlatmaktadır. Bkz. Hernán Cortés, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden (New Haven, CT: Yale University Press, 1986), 19-23.

saldırıdan tarafından korunmuştu. Hangi Chontal onları gözlemişse muhtemelen bu aksiyonun ne kadar önemli olacağını bilememiş olmalıdır. Bütün sabah kıyıda ki bataklıklarla mücadele etmiş olan süvariler Chontal piyadelerini vahşice bir coşkuyla biçerek düz çayıra hücum ettiler. Savaşçıların geri çekilmekten başka seçeneği kalmamıştı.

Potonchan'ın liderleri, cesetleri savaş alanına saçılmış olan kayıp adamlarını saydı. Sadece birkaç saat içinde 220'den fazla savaşçıyı kaybetmişlerdi. Taşa kazınmış veya efsanelere geçmiş tüm tarihlerde buna benzer hiçbir şey yaşanmamıştı. Böyle bir kavgayı sürdürmeyi göze alamazlardı. Sonunda bu adamları uzaklaştırılseler bile, savaş onlara hiçbir fayda sağlamayacaktı çünkü dünyalarındaki herkes bunu öğrenecekti. Yüzlerce adamlarını kaybetmiş olduklarından düşmanlarına karşı savunmasız, zayıf ve korumasız kalacaklardı¹³. Dahası gelecek sene bu yabancılardan daha fazlasının gelmesi muhtemeldi. Böylece Chontallar barış istedi. Garip bir şekilde düşmanlardan biri, Chontalların iyi bildiği bir dil olan Yucatec Mayacasını konuşuyordu. Yıllarca yarımada da tutsak kalmıştı. Lideri Cortés'in tazminat ödemeleri halinde onları affedeceğini söyledi.

Diğer birçok hediyenin yanı sıra Chontal liderleri yirmi köle kızı kıyıya gönderdi. Coatzacoalcoslu genç kadın da onların arasındaydı¹⁴. Dindar bir şahsiyet olduğu belli olan bir adamın diğerlerinden farklı bir kostümle onlara yaklaşmasını izledi. Hareketler yaptı ve bir tür dualar mırıldandı, sonunda her yeni gelene su serpti. Kız Çocuk

13 Bu sadece benim bir çıkarımım değildir. Cortés'in kâtibi, bölgedeki diğer herkes-ten daha güçlü olarak algılandıkları takdirde muzaffer olacaklarını ona söylediklerini aktarmaktadır. Francisco López de Gómara, *Cortés: The Life of the Conqueror by His Secretary*, ed. Lesley Byrd Simpson (Berkeley: University of California Press, 1965), 50. Cortés (*First Letter*'da) alanda gördükleri yerli bedenlerinin sayısının 220 olduğunu belirtmektedir. Sonradan, kâtibi bu sayıyı yükseltmiş ve hatta Díaz daha da artırmıştır (800). Bence yerlilerin bakış açısından yeterince yüksek olan başlangıç tahminini dikkate almalıyız.

14 Yerli ya da İspanyol bütün kaynaklar, bunun gelecekteki tercümanın İspanyollara katıldığı zaman olduğunda mutabıktır. Birkaç kaynak başka kızların da olduğu oldukça küçük bir grupla sunulduğunu söylemektedir. Ancak kanıtın baskınlığı yirmi kişilik bir grup olduğunu gösterir. Zira Chontallar itaate ilişkin kesin bir ifade ortaya koymak istiyorlardı ve yirmi sayısı Nahualar için olduğu kadar kültürel olarak onlar için de önemli bir sayıydı.

yeni adının Marina olduğunu öğrendi. Onu ganimet olarak alanlar eski adını sormadılar ya da o adını söylemedi¹⁵. Neredeyse hemen diğerlerinin riayet ettiği kendine güvenen, hatta kibirli bir adama sunuldu. Henüz onun ismini telaffuz edemiyordu ancak “Alonso Hernández de Puertocarrero” olduğunu duymuştu¹⁶. Sonradan bu insanlar arasında ona otoriteyi verenin ne olduğunu öğrendi: Okyanusun karşısında İspanya denilen bir yerdeki bir soylunun, Medellín Kontu’nun kuzeniydi. Cortés, böylesi prestij sahibi birinin yanında olmasından oldukça heyecan duyarak ona bir doru at hediye etmişti. Şimdi de gruptaki en güzel kızı ona sunacaktı. Marina’nın ruhani vaftizinin sadece tecavüze bir hazırlık olduğu ortaya çıktı¹⁷.

Sonraki günlerde Marina çok şey öğrendi. Bu sadece duygularını kontrol altında tutabilen zeki bir gözlemci olduğu için değildi. Chontallara mesajlar ileten Jerónimo de Aguilar adlı yabancıyla kolayca konuşabildiğini fark etti¹⁸. Sekiz yıldan fazla bir süre önce, yaklaşık yirmi yaşındayken Cancun yakınında alabora olmuş bir geminin güvertesindeydi. İyi bir yüzücüydü ve kıyıya ulaşmayı başarmıştı. Fakat bu sefer Yucatec Mayaları tarafından tutsak alınmıştı. O zamandan beri onlar arasında köle olarak kalmış ve kullanabileceği kadar dillerini öğrenmişti. Cortés onun yaşadığı yere vardığında ve onun varlığını öğrendiğinde sahip olabileceği herhangi bir yabancıdan daha sadık bir tercüman olarak hizmet edebileceğini düşünerek fidyeye verip onu kurtardı. Aguilar, Chontal dilini konuşamıyordu

15 Bazı modern yazarlar, onun yerli isminin “Malinalli” olması dolayısıyla İspanyolların “Marina” adını vermiş olabileceğini varsaymayı yeğler ama buna dair bir kanıt yoktur. İspanyollar bir Hristiyan ismi seçmeden önce tutsaklarına “gerçek” isimlerini hiçbir zaman sormazlardı ve Nahualar kötü şans getirdiği için ona “Malinalli” ismini vermemişti.

16 Cortés ve Puertocarrero arasındaki ilişkiler ve Cortés’in geniş biyografilerinden herhangi biri için bkz. Ricardo Herren, *Doña Marina, la Malinche* (Mexico City: Planeta, 1992), 26–27.

17 Frances Karttunen kadınların cariyeler olarak dağıtılmadan hemen önce vaftiz edilmesini okuduğumuzda modern anlayışımız üzerinde yarattığı sarsıcı etkiyi yorumlar. Bkz. *Indian Women in Early Mexico* içinde “Rethinking Malinche”.

18 Bu önemli figür hakkında büyük miktarda yanlış bilgi bulunmaktadır. Jerónimo de Aguilar ve onun hayatını aydınlatan araştırma verileri üzerine bkz. Townsend, *Malintzin’s Choices*, 37 ve 239.

fakat Marina ve bazı diğer kadınlar onunla kolaylıkla iletişim kurabilecekleri kadar Yucatec Mayacasını konuşabiliyorlardı. Neyse ki Marina bıçak gibi keskin bir zekaya sahipti. Kısa sürede hızla özümsemesi ve işlemesi gereken sersemletici miktarda bilgi olduğunu fark etti. Fakat bunlar sonradan onun işine yarayacaktı.

Görünüşe göre dünyalarını çevreleyen deniz sınırsız değildi. Hayal edebileceğinden daha büyüktü. Güneşin doğduğu yöne doğru yaklaşık on haftalık bir deniz yolculuğundan sonra, kendi güçlü tanrılarına tapan insanlarla dolu bir ülkeye ulaşılıyordu. Pek çok başka ismin yanında kendilerine *cristianos* diyorlardı. Jerónimo de Aguilar, halkının bu tanrıya tapan topluluklar arasından sadece bir grup olduğunu açıkladı. Kendisinin bir İspanyol olduğunu ve bu Yeni Dünya'yı, dünyanın bu kısmını, keşfedip Karayip Denizi'nden birkaç günlük mesafe doğuda bulunan büyük adayı fethederek yerleşenlerin İspanyollar olduğunu söyledi. İlk başta İspanyollar, ünlü Cipangu (Japonya) veya belki de Hindistan gibi Asya denilen bir yerin sahillerinin açıklarındaki adalara ulaştıklarını düşündüler. Kolomb adındaki kâşif buna o kadar inanmıştı ki tanıştığı insanlara "Kızılderililer" adını vermiş ve isim böyle kalmıştı. On yıldan fazla bir süre sonra, yeni-gelenler keşfedilen yerin Asya olmadığını, şimdiye kadar kimsenin hayal bile edemeyeceği bir kara kütlesi olduğunu kabul etmişlerdi. Karayipler'den birçok keşif gezisi düzenlemiş ve çok sayıda tercümanı kaçırmışlardı. Bu kıtada batıda bir yerlerde zengin bir ulus olduğuna inanıyorlardı. Aguilar bu halkı bulmalarının önemli olduğunu ekledi; çünkü şu anda Karayipler'de yaşayan yaklaşık beş bin İspanyol vardı ve hepsi için yeterli zenginlik yoktu. Cortés'in seferine, batı ufkunda onları bekleyen daha iyi şeyler olduğuna ikna olmuş dört yüzden fazla adam ve yüzden fazla hizmetli ile uşak katılmıştı. Aradıklarını bulamazlarsa büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaklar ve bu nedenle en azından kendi liderleri için tehlikeli hale geleceklerdi. Ancak Hernando Cortés'in onlara böylesi bir acıyı tattırmaya niyeti yoktu¹⁹.

19 Aguilar'ın Malintzin'e tam olarak neler söylediği ile alakalı elimizde hiçbir kayıt yoktur. Ancak onun sonraki seçimleri ve hareketleri düşünüldüğünde öncesinde daha geniş siyasi konjonktür hakkında bilgilendirildiğini açıkça ortaya koyar.

Chontallarla barış yapıldıktan sonraki günlerde iki taraf karşılıklı takas yaptı. İspanyollar, yiyecek karşılığında getirdikleri malları yerlilerle takas etti. Yanlarındaki rahip, ekmek ve şarap ayinini yönetti. Jerónimo de Aguilar, onun neler söylediğini bir şekilde açıklamaya çalışmış olmalı fakat bu oldukça zordu. Sonradan dil bilgisi bakımından yetenekli bir misyoner, Ave Maria'yı yerel bir dile tercüme etmeyi deneyecekti. Kafasında mırıldanan sözleri duydu: *Se-lam sana Meryem, lütufla. Rab seninledir. Kadınlar arasında sen mübareksin. Ve senin rahminin meyvesi, İsa mübarektir. Azize Meryem, Bakire, Rabb'in anası, biz günahkârlar için dua et. Âmin.* Bu sözleri tamamen yabancı bir dilde bu fikirlere son derece uzak insanlara aktarmayı denedi. Çabaladı. "Neşeli olabilirsin, ey lütuf dolu Azize Meryem." İspanyolca sadece bu cümleyi söyledi, tercüme etmesi çok zordu. "Tanrı kral seninle, sen kadınlar arasında övülmeye en layık olansın. Ve övülmeye değer olan senin rahminin meyvesidir, İsa'dır. Ey Azize Meryem, kusursuz bakire, sen Rabb'in anasıdır. Biz günahkârlar adına konuşabilirsin. Öyle olsun" diye duayı tamamladı²⁰. Çok daha az belagatli Jerónimo de Aguilar bu kadarını bile söyleyemezdi. Chontallar ayini dinlerken kendilerini söylenenlere veremiyordu ancak sabırsızlıklarını kibarca kendilerine sakladılar. Onlara konuşma şansı verildiğinde Rab ya da onun annesi hakkında hiçbir şey söylemediler. Bunun yerine yabancıların aradıkları türde haracın tam olarak batıdaki Mexicalar tarafından verilebileceğine İspanyolları ikna etmeye çalıştılar.

İspanyollar Palmiye Pazarı adını verdikleri gün köleleştirilmiş yirmi kadınla birlikte gemilerine binip batıya doğru yola çıktılar. Yaklaşık üç gün sonra Tuxtla Dağları'nın eteklerindeki Coatzacoalcos Nehri'nin ağzından girerek Marina'nın doğduğu ülkeden geçtiler. Ancak bu yer yeni efendilerin ilgisini çekmiyor gibiydi. Yol almayı sürdürdüler ve Marina, ufukta tekrar kaybolan vatanını izledi.

20 Louise Burkhart, *Before Guadalupe: The Virgin Mary in Early Colonial Nahuatl Literature* (Albany, NY: Institute for Mesoamerican Studies, 2001), 3, 17. Burkhart, burada Pedro de Gante'nin Nahuatl metni *Doctrina cristiana en lengua Mexicana*'nın (1553) bir kısmını tercüme etmiştir.

Bir gün sonra, önceki yılın keşif seferinde belirlenmiş bugünkü Veracruz bölgesindeki bir noktaya demir atıldılar.

İki kano, yarım saat içinde Cortés, Puertocarrero ve onların hizmetlilerini taşıyan İspanyol filosunun amiral gemisine yaklaştı. Sonradan öğrendiler ki bir yıl önce yabancılar tarafından ziyaret edilmiş olduğu için Moctezuma bu noktanın gözlenmesini emretmişti²¹. Cortés, Jerónimo de Aguilar'ı çağırdı ve ona tercüme etmesini söyledi. Adam denedi. Çaresizlik içinde, anlıyormuş numarası yapmayı bile düşünmüş olabilir ama bu ancak bir yere kadar sürdürebilirdi. Aguilar, Yucatec Mayacasını yeterince konuşuyordu ancak sefer artık Maya topraklarının ötesine uzanmıştı. Nahuatl dilini duyuyordu ama bundan hiçbir şey çıkaramıyordu. Cortés sinirlendi. Kazazedeyi fidyeye kurtarmak için büyük bir zahmete ve masrafa katlanmıştı. Buna karşılık adam ona Kızılderililerle konuşabileceğine dair güvence vermişti fakat görünüşe göre beceremiyordu.

Şimdi Marina olarak adlandırılmış genç kadının elinde çeşitli alternatifler vardı. Sessiz kalabilirdi. O anda hiç kimse genç bir köle kızın bir adım öne çıkmasını ve uluslararası bir iletişim aracı olmasını beklemiyordu. Fakat Nahuatl konuşanların ne söylediğini izah etmeyi seçti. O andan sonra değerini hissettirmiş oldu. Ardından Cortés, kendi iddiasına göre, Aguilar'la birlikte kadını bir kenara çekti ve şimdi hakkında çok şey duyduğu bu Moctezuma'yı bulup onunla konuşmasına yardım ederse ona "özgürlüğünden daha fazlasını" sunmayı söz verdi. Onu zengin edeceğini kastetmişti; kendisine yardım etmeyi kabul eden herkese bunu söz veriyordu²². Marina'nın

21 Díaz ve Cortés'in her ikisi de elçilerin gelişinin olağanüstü hızından bahsetmektedir ve *Florentine Codex*, 12. Kitap'ta Moctezuma'nın bir yıldır sahildeki belirli noktaları gözlettiğini belirtilmektedir. Böylece İspanyollar ve yerli kaynaklar birbirini doğrular. Yazı dili olmayan bir halk ve Avrupalı kolonizatörler tarafından bırakılmış kaynakların bazen birbirlerini aydınlatma şekilleri üzerine etkileyici bir araştırma için bkz. Richard Price, *Alabi's World* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991).

22 Cortés, krala yazdığı ilk mektuplarda Marina'dan nadiren bahseder. Ona girişim için çok fazla itibar sağlamak istemez. Kâtibi iş vereninin biyografisini yazdığı zaman halk meşhur tercüman ile yollarının nasıl kesiştiğini bilmek istediğinden mesele ele alınmalıydı. (Marina'nın zengin olmak için hareket ettiğini düşünmesine rağmen) hikâyeyi anlatan odur. Gómara, *Life*, 56.

güvenmek için hiçbir sebebi olmadığı davetsiz bir misafir tarafından söz verilen zenginliklere yönelik herhangi bir ilgi gösterdiği kuşkuludur. Onun motivasyonu oldukça farklı olmalıdır. O Puertocarreo'nun cariyesiydi. Bu adam, o kadar az ahlaklı bir adamdı ki bir keresinde kendisiyle birlikte kaçmaya ikna ettiği bir İspanyol kızı bile terk etmişti. Kızılderili köle kadınından sıkıldığında ya da öldürüldüğünde Marina el değiştirecek ve belki de bütün erkeklerin ortak malı olacaktı. Bunun yerine yüksek sesle konuşarak bilhassa liderleri başta olmak üzere oradaki İspanyolların saygısını ve memnuniyetini kazanabilirdi. Bunu yaparsa grup daha uzun süre hayatta kalabilirdi ve yerel halkla iletişim kurmalarını sağlarsa da onlarla birlikte savaşları önleyebilirdi. Ayrıca önemli bilgiler elde edebilir ve yiyecek için daha verimli ticaret yapmalarına yardımcı olabilirdi. Dolayısıyla hiç tereddüt etmemiş gibidir. İspanyollar, birkaç gün içinde adının başına Avrupa'daki soylu hanımlara ait bir unvan koyarak "doña" Marina olarak seslenmeye başladılar. Önümüzdeki aylarda hem cesur hem de çekici olduğunu kanıtladı; zaman zaman gülmeyi bile başardı.

Bugün Meksikalılar genellikle Marina'yı Amerikan Yerlilerine ihanet etmiş olarak görüyorlar. Ancak o sırada biri ona Kızılderililere daha fazla sadakat göstermesi gerekip gerekmediğini sorsaydı, gerçekten kafası karışırdı. Onun dilinde "Kızılderililer" in karşılığı olan bir kelime yoktu. Mezoamerika bilinen bütün dünyaydı; "Amerika'nın yerli halkı" ifadesinin dengi insanoğlu olurdu ve onun tecrübesine göre bütün insanlar çok yüksek ihtimalle aynı tarafta değildi. Mexicalar onun halkının düşmanıydı. Ailesinden koparılmasını sağlayanlar onlardı ve onların tüccarları onu Xicallanco'da satmıştı. Şimdi bu nispeten küçük yabancı grup Meksika'ya savaş açmak istiyordu. Marina'nın dünyasında hiç kimse onun Moctezuma'nın halkına sadakat borçlu olduğunu düşünemezdi. Hayattayken ve ölümünden çok uzun zaman sonra hiç kimse onun seçtiği yola şaşırmamıştı. Sadece onun durumuna dair bilgisi olmayan modern insanlar onun bir çeşit hain olduğunu söyleyecekti.

Marina ve onun neslinden başkaları, yavaş yavaş okyanusun batı tarafındaki insanların bazı açılardan doğu tarafındaki insanlardan

çok farklı olduğunu ve ilkinin sonunda ikincisine kaybedeceğini anlamaya başladı. Ancak hiçbiri ilk temasta bunu fark edemedi. Yerli halk ayrımlarla uğraştı ve sonunda kendilerini bir bütün olarak gelen yabancılardan ayırmaya ihtiyaç duyduklarında kendilerine *nican titlaca* (NEE-kan tee-TLA-kah, “buradaki biz insanlar”) demeye başladılar. Örneğin Moctezuma’nın habercileri, yabancıların yanlarındaki tercümanın denizin ötesinden gelenlerden biri değil, “buradaki biz insanlardan biri” olduğunu söylediler. Doğu topraklarından olduğunu açıkladılar; asla Mexicaların içinden biri olması anlamında “bizden biri” ifadesini kastetmediler. Savaşıkları herhangi birinden beklediklerinden daha fazla ondan sadakat beklemek akıllarına gelmezdi²³.

Cortés, emrinde böyle harika bir tercüman halkası olduğunu keşfettikten sonraki ilk birkaç gün, Moctezuma’nın habercilerini lordlarıyla şahsen buluşması gerektiğine ikna etmek için çok çalıştı. Bu arada, elçiler bilgi toplamak ve raporlarını hazırlamak için çok çalıştılar. Bazen Marina ve Aguilar aracılığıyla Cortés’i sorguladılar; bazen de gelgitten sertleşmiş kumda atlarını yarıştırmalarını izleyerek İspanyol kampını gözetlediler. Çok geçmeden kolayca toplayabildikleri kadar bilgiye sahip olduklarına karar verdiler ve ayrıldılar²⁴.

İspanyollar, kendilerini kuşatan ve neredeyse çılgına çeviren sivrisinekleri savuşturmak için vücutlarını kokuşmuş yağla kapladılar ve beklediler.

* * *

YILLAR SONRA, MEKSİKA’NIN YERLİ HALKININ ESKİ BİR kehaneti yerine getirmek için 1519 yılında topraklarına gelen Hernando Cortés’in bir tanrı olduğuna inanması kabul gören bir gerçek haline gelecekti. Moctezuma’nın özünde bir korkak olduğu, sandaletlerinin içinde titredığı ve zaferden çabucak ümidini kestiği anlaşılmıştı. Hemen krallığını ilahi yeni-gelenlere devretmeyi

23 James Lockhart bu rümcenin kullanımını eserinin *We People Here* girişinde incelemektedir: bkz. *Nahuatl Accounts of the Conquest of Mexico* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1993).

24 İspanyol kronikleri ve *Florentine Codex* tekrar birbirini doğrulamaktadır.

istedi ve doğal olarak İspanyollar mutlu bir şekilde razı oldular. Sonunda, bu hikâye o kadar fazla saygın kaynakta o kadar çok tekrarlandı ki tüm dünya buna inanmaya başladı. Moctezuma neşeli mizacı ile tanınmazdı. Bununla birlikte, o bile bir gün insanların ne söyleyeceğini bilseydi, biraz acı da olsa kesinlikle gülerdi çünkü hikâye aslında akıl almazdı²⁵.

Haberciler raporlarıyla geri döndüklerinde gerçekte olan şey, Moctezuma'nın Tenochtitlan ile kıyı arasındaki her bir önemli kente gözcüler göndermesi ve ardından gerçek bir savaş karargâhı kurmasıydı. Düzene, disipline, bilgiye yürekten inanan ve son derece başarılı bir tlatoani olarak dönemi göz önüne alındığında, tam da ondan yapmasını beklediğimiz şey budur. Yıllar sonra, o zamanlar daha genç olan bir adam şunu hatırladı: Gerçekleşen her şeyin bir raporu Moctezuma'ya iletilirdi. Elçiler, ardı ardına gidip geliyordu. Dinlenmedikleri, raporların aktarılmadığı hiçbir an yoktu²⁶. Gözcüler, İspanyol rahip tarafından düzenli olarak verilen ve Aguilar ile Marina tarafından tercüme edilen dini öğretinin bir özetini bile aktardılar. İspanyollar daha sonra Tenochtitlan'a vardıklarında ve Moctezuma'ya bir vaaz vermeye çalıştıklarında, o onların sözünü keserek küçük konuşmalarına zaten aşına olduğunu, habercilerinin ona bunların tamamını sunduklarını açıkladı²⁷.

Sadece bir Avrupalı olayları yaşanırken yazıya geçirdi ya da en azından o zamandan sadece bir kayıt elimize ulaştı. Hernando Cortés, 1519 ile 1525 yılları arasında İspanya kralına gönderdiği bir dizi mektup kaleme aldı. Bunlar elimizdeki tek doğrudan kaynağımızdır. Diğer tüm nakiller, yazarlarının yaşlı insanlar olduğu ve olayların uzak geçmişte kaldığı sonraki zamanlarda yazılmıştır. Olay yerinde yazdığı mektuplarında Cortés asla bir tanrı olarak algılandığını iddia etmedi.

25 Bu mesele hakkındaki tam bir bilimsel değerlendirme için bkz. Camilla Townsend, "Burying the White Gods: New Perspectives on the Conquest of Mexico", *American Historical Review* 108 (2003): 659–87.

26 *Florentine Codex*, kirap 12; Lockhart, *We People Here*, 94.

27 Díaz, *Conquest*, 222.

Bu fikir ilk olarak, biraz tutarsız bir biçimde de olsa, 1540'lar-da Avrupalıların bazı yazılarında ortaya çıktı. Fray Toribio de Benavente, yerli gözlemcilerin sözde anlayışı hakkında şunları yazdı: "Tanrıları geliyordu ve beyaz yelkenler yüzünden Cortés'in deniz yoluyla kendi tapınaklarını getirdiğini söylediler." Sonra rahip, daha önce tüm İspanyolların tanrı olması gerektiğini iddia ettiğini hatırlayarak, hızla ekledi: "Karaya çıktıklarında, bunun onların tanrısı değil, birçok tanrı olduğunu söylediler"²⁸. Bu Avrupalı yazar ve okuyucuları için son derece tatmin edici bir tasavvurdu. Böyle bir senaryoda, Kızılderililer geldiklerinden beri ne kadar acı çekmiş olurlarsa olsunlar, beyaz adamların pişmanlık duyacak hiçbir şeyleri yoktu. Avrupalılar sadece hoş karşılanmakla kalmamış, onlara tapınılmıştı. Gerçekten de bu fıkirden hoşlanmayan, bu fıkirden gurur duymayan ve memnun kalmayan Avrupalı bir adam olabilir mi? Gelecek yıllarda, diğer işgalciler de benzer savları ortaya atacaktı. Örneğin John Smith, Virginia'da yerel şefin kızının ona çılgınca âşık olduğunu ve onun için hayatını feda etmeye hazır olduğunu iddia etti. Onu tanıdığı anda sadece on yaşında olduğundan bahsetmedi. Ve ilginç bir şekilde, o ve İngiliz kocasının ikisi de yıllardır ölüyken ve muhtemelen söylediklerini yalanlayamazken onun kendisine hayranlığının hikâyesini anlattı. Fakat söz konusu dönemde Londra'ya gönderdiği raporda, bununla alakalı tek bir şey söylemedi. Kolonyal döneme ait yıllıklarda bu tür sayısız hikâye bulunmaktadır²⁹.

Geriye dönüp bakıldığında, Cortés'in bir tanrıyla karıştırılmasının hikâyesinin o kadar açık bir şekilde kendine hizmet eden ve hatta tahmin edilebilir olduğu görülüyor ki, bu kadar uzun süre neden buna inanıldığı merak uyandırıyor. Olaylar enteresan bir şekilde beklenmedik bir yönde gelişirken 1560'lar ve 70'lerde Kızılderililerin bazıları bu hikâyenin gerçek olduğunu öne sürmeye başladılar. Bunu ilk yapanlar, bu fikri ilk olarak ortaya atan Fransisken

28 Aynı zamanda Motolonia olarak bilinen Fray Toribio de Benavente, *Historia de los Indios de la Nueva España* (Madrid: Alianza, 1988), 107-8.

29 Detaylı bir araştırma için bkz. Camilla Townsend, *Pocahontas and the Powhatan Dilemma* (New York: Hill & Wang, 2004).

rahiplerinin öğrencileriydi. Genç yerli yazarlar, kırk ya da elli yıl önce İspanyolların gelişiyle her şeylerini kaybetmiş olan seçkin ailelerden geliyordu. Bir açıklama bulmak için can atıyorlardı. Bir zamanlar güçlü olan babaları ve büyükbabaları nasıl bu kadar alçalmıştı? Her iki tarafı, Mexica ailelerini ve Avrupalı öğretmenlerini, yakından tanıyorlardı. İki tarafı da öylesine iyi tanıyorlardı ki kendi halklarının Avrupalılardan daha aşağı, zorunlu olarak daha zayıf ya da daha az zeki olduğuna inanamıyorlardı. Kendi kişisel deneyimleri onlara durumun kesinlikle böyle olmadığını öğretmişti.

Ancak bir açıklama bulundu. Tanrı, Hristiyanların yanındaydı elbette; kendi ataları, kör edici bir inanca olan bağlılıkları tarafından tuzağa düşürülmüş, trajik bir şekilde kendi dindarlıklarına hap solmuştu. *Florentine Codex*'in yazarı Fransisken keşişi Bernardino de Sahagún'un öğrencileri 1560'lar ve 70'lerde başlayarak hiçbir yerlinin daha önceden söyleyemeyeceği şeyleri yazıya geçirdiler: 1519'dan bile önce ataları birtakım korkunç kehanetlerin belirmesiyle paralyze olmuştu. İlginç bir şekilde anlattıkları hikâyeler Fransisken okul kütüphanesinde bulunan bazı Yunanca ve Latince metinlerdeki anlatılara belirgin bir benzerlik gösteriyordu³⁰. Ateş sütunları ve titreyen bir kral hakkındaki hikâyelerini belagatli bir şekilde anlatıyorlardı. Birkaç sayfa sonra öğrenciler projenin yeni bir aşamasına geçtiler ve olaylara fiilen şahit olmuş bazı yaşlı adamların söylediklerini yazmaya başladılar ve sonra yazılarının hem özü hem de tonu çarpıcı bir biçimde değişti. Çok daha spesifik hale geldiler ve tarif ettikleri yerli halk çok daha açıklayıcı oldu. Örneğin biri, "İlk atışta duvar geçit vermedi ancak ikinci seferde parçalanmaya başladı" dedi. Ateş sütunları gitmişti³¹.

Öte yandan öğrencilerin etkili kehanet meselesiyle işi bitmedi. Öğretmenlerinden birinin önerdiği bir fikir hoşlarına gitti. Bu, Tula'da meydana gelen ve erken tarihlerin hepsinde mevcut olan

30 Felipe Fernández Armesto, "Aztec Auguries and Memories of the Conquest of Mexico", *Renaissance Studies* 6 (1992). Stephen Colston, "No Longer Will There Be a Mexico: Omens, Prophecies and the Conquest of the Aztec Empire", *American Indian Quarterly* 5 (1985).

31 *Florentine Codex*, kitap 12; Lockhart, *We People Here*, 188.

büyük bölünmeydi. İnsan kurban etmeye inanan gaddar bir liderle buna inanmayan, bir nevi erken Hristiyan sayılabilecek, barışçıl bir önder arasında gerçekten bir savaş yaşanmıştı. Doğuya doğru çeki-len grup barışçıl önderi izleyenlerdi. Önderin adının, çok sayıda an-tik hikâyenin önde gelen kültürel bir figürü olarak anılan Huemec değil de bir önceki öğretmen fray Toribo'nun ilk olarak önerdiği Quetzalcoatl olmasına karar verirlerse hikâye harika ilerleyecekti. Zira Tanrı Quetzalcoatl ile ilişkilendirilen pek çok yıl işaretinden biri 1519 tarihine denk geliyordu. Ölümlü adam bir tanrı olabi-lirdi ve o zaman dönmesi beklenirdi. Maalesef öğrenciler konuyu biraz karıştırdı. Evvelki iki yılda kıyıda gelenleri, kendi halklarının kayıtlarından biliyorlardı ve doğudan dönen Quetzalcoatl olarak düşünülen kişinin ikinci kaptan olduğunu söylediler³². Bu aslında 1518'de gelen Juan de Grijalva'ydı, 1519'da oraya varan Cortés de-ğil. Ama bu önemli değildi. Hikâyenin özü ortadaydı ve gelecek nesiller bunu kullanabilir; sonraki yazarlar uygun gördükleri kadar ayrıntı ekleyebilirdi.

İlk nesil öğrencilerin kendi evlerinin mahremiyetinde yazdık-ları orijinal Nahua tarihlerinin hiçbiri böyle bir şey söylememişti. Aslında, Mexica kültürü hakkında bildiklerimiz göz önüne alındı-ğında, öğelerin hiçbiri doğru gelmiyor. Mexicalar, insanların tanrı olduğuna, tanrıların yalnızca belirli bir yılda yeryüzüne geleceğine ya da herhangi birinin onları fethetmek için önceden belirlenmiş bir hakkı olduğuna inanmıyordu. Quetzalcoatl'ı (Cholulalıların yaptı-ğı gibi) ana tanrıları olarak görmediler veya başlangıçta onu insan kurban etme nefretiyle ilişkilendirmediler. Avrupalılar tarafından ve Avrupa etkisinde yazılmış eserlerde aslında hikâyenin doğuşunu ve evrimini izleyebildiğimiz gerçeğini de eklediğimizde sonradan uy-durulmuş olduğu konusu kapanmış görünüyor³³.

32 *Florentine Codex*, kitap 12; Lockhart, *We People Here*, 59.

33 Bu, şu çalışmanın başlıca yönlerinden biridir: Susan Gillespie, *Aztec Kings: The Construction of Rulership in Mexica History* (Tucson: University of Arizona Press, 1989). Bazı Avrupa etkisindeki yerli tarihçilerin eserlerinde bu konunun ele alınışının evrimini inceledim. Bkz. Camilla Townsend, "The Evolution of Alva Ixtlilxochitl's Scholarly Life", *Colonial Latin American Review* 23 (2014): 1–17.

Bununla birlikte, Mexicaların Cortés'i Tanrı Quetzalcoatl ile karıştırdığı fikri bir kenara bırakılsa bile İspanyollardan birkaç yıl boyunca *teules* olarak bahsettikleri gerçeği ortadadır. Bir nesil sonrasında itibaren İspanyol yazarlar bundan çok memnun oldular çünkü bu Nahuatl dilinde "tanrı" anlamına gelen *teotl* kelimesinin bozulmuş formuydu. Ancak kelime başka çağrışımlar da taşıyordu. *Teotl*, dini törenlerde kurban edilmek üzere olan tanrının bir temsilcisiydi. Kelime belirli diğer bağlamlarda bazı büyücüler veya rahiplerin kullanabileceği, garip ve dünya dışı bir gücü işaret ediyordu. O zamanlar Avrupalılar bunu anlamış görünüyorlardı: İspanya kralı, Cortés'e yazdığı ilk mektuplardan birinde ona Kızılderililerin siyasi liderlerinin ("señores") ve rahiplerinin ("teules") inancını dönüştürmek için özel ihtimam göstermesi talimatını verdi³⁴. Ancak sonraki nesiller, İspanyolların başlangıçta kelimenin kullanımı hakkında ne anladıklarını unuttular çünkü muhtemelen ilk etkileşimlerin kaosunu ve karmaşasını görmediler. Genel olarak, Nahualar İspanyollar için geçerli olacak terimler bulmakta zorlandılar. Onların dünyasında, herkes geldiği yere göre isimlendirilirdi (Tenochtitlan'dan gelen Tenochca, Tlaxcala'dan gelen Tlaxcalteca, Culhuacan'dan gelen Culhuaque vb.). Bir kişinin coğrafi kökenleri bilinmiyorsa, ona ne ad verileceği belli değildi. Bu bağlamda yeni-gelenler bir sorun teşkil ediyordu. Hızla netleşen tek unsur, yabancılara kendilerini tanrıların temsilcileri olarak görmeleriydi. Bu Nahualar için bir ipucuydu. Yeni-gelenlerin tanrısının adının ne olduğundan emin oluncaya kadar -ve yabancılar kafa karıştırıcı bir dizi terim kullandıklarından- saygı duyulan bir tanrının temsilcileri olduklarını ifade eden bir kelimeyle onlardan bahsetmek anlaşılan en mantıklı yoldu³⁵.

34 Bu belge basılı olarak erişime açıktır: José Luis Martínez, ed., *Documentos cortesianos* (Mexico City: Fondo de Cultura Económica, 1990), 1:265–71. Orijinalin bir parçası Seville'deki Archivo General de Indias'tadır.

35 Daha fazla bilgi için bkz. Lockhart, *We People Here*; Townsend, "Burying the White Gods".

Etiket tercihleri, görünüşe göre kendi torunlarından bazılarını bile beyaz adamların gerçekten tanrı olarak kabul edildiğine inandırdı. Bu torunların çaresizce fetihle uzlaşmaya ihtiyaç duyduğu gerçeği ortadaydı. İspanyolların bazen söylediği gibi atalarının karanlıkta kalan vahşiler olduğu fikrinin yanlışlığını biliyorlardı. Ama ataları belki bu türden bir hata yapmış olabilirdi ve eğer yaptılarsa bu pek çok şeyi açıklayabilirdi³⁶.

1500'lerin sonunda, yerli gençlerin Eski Dünya'nın veya Yeni'nin derin tarihini bilmelerinin hiçbir yolu yoktu. Eski Dünya'da insanların on bin yıldır tam zamanlı çiftçi olduklarını bilmeleri mümkün değildi. Avrupalılar hiçbir şekilde ilk çiftçiler olmadılar ancak yine de binlerce yıllık yerleşik yaşamın kültürel mirasçısıydılar. Bu nedenle önemli ölçüde daha büyük bir nüfusa ve bir dizi teknolojiye sahiptiler: Sadece metal silahlar ve zırhlar değil, aynı zamanda gemiler, navigasyon ekipmanı, buğday değirmenleri, fiçı yapma tesisleri ve onları daha iyi yapan diğer birçok icattan istifade ediyorlardı. Bütün bunlar, böylesi şeylere sahip olmayanlar karşısında onları daha güçlü kılıyordu. Yeni Dünya'da insanlar belki de üç bin yıldır tam zamanlı çiftçiydi. Sanki Rönesans Avrupası eski Sümerlerle karşı karşıya gelmiş gibiydi. Mezopotamyalılar şaşırtıcı derecede etkileyiciydi; ancak papa ile birlikte çalışan V. Karl'ın Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yenemezlerdi. On altıncı yüzyılın sonlarındaki genç yerli yazarlar, tüm bunları bilselerdi zihinlerini rahatlatabilirlerdi. Ama bu teselliden mahrum kaldılar. Böylece Moctezuma'nın alay edeceği fakat ölümler diyarından değiştirmeye gücünün olmadığı bir olay örgüsünü inşa etmeye giriştiler.

* * *

36 Fray Bernardino de Sahagún'un Tlaxelolco'daki okulda eski bir öğrencisi olan Pedro de San Buenaventura 1570'lerde ya *Annals of Cuauhtitlan*'ı yazdı ya da yazımını etkiledi ve orada bu hikâyeyi bazı elemelerle birlikte kısmen kullandı. Daha sonra Fransisken fray Juan de Torquemada tarafından etkilenmiş Ixtlilxochitl'in eserini okuduktan sonra bunu yapmış olmasına rağmen Chimalpahin de kısmen bu hikâyeyi 1600'lerde kabullenmişti (dn. 212). Camilla Townsend, *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive*, (New York: Oxford University Press, 2016), 3. ve 4. bölümler.

1519'UN YAĞMURLU MEVSİMİNDE NE İSPANYOLLAR NE DE Meksika bir gün onlar hakkında hangi hikâyelerin anlatılacağını bilmiyordu. O zamanlar, her iki grubun da mücadele etmesi gereken acil problemleri vardı. Gelecek, tarihsel hafıza ya da gerçeğin doğası hakkında derin felsefi düşüncelere zaman ya da enerji harcamazlardı.

Her şeyden önce İspanyollar açlık içindeydi. Marina elinden geldiğince etkili bir biçimde halkla pazarlık yapıyordu. Civarda yaşayan insanlardan kafesler dolusu hindi, tortilla, tuz, meyve ve sebzeler satın alabilmişti. Bir süre sonra insanlar onunla pazarlığa alıştı ve yokluğu dikkat çeker hale geldi. Yerel dilde “r” harfı yoktu, bu yüzden ismini “Malina” olarak telaffuz ediyorlardı. Sonradan isminin sonuna yüceltici manadaki “-tzin” ekini getirdiler ve artık yerel halk için adı “Malintzin” olmuştu. Bazen de “Malintze” olarak telaffuz ediliyordu. İspanyolca konuşanlar da dillerinde “tz” sesine sahip olmadıklarından bu versiyonu “Malinchi” ya da bazen “Malinche” olarak seslendiriyorlardı. Böylece onu “doña Marina” olarak çağırmadıklarında “Malinche” olarak sesleniyorlardı. Tarihçiler de o zamandan beri onu bu şekilde anmaktadır. İspanyolların etkileşime girdiği çeşitli gruplara göre bu kadın İspanyolların en önemli üyesi gibiydi ve bu durum İspanyolların kafasını karıştırıyordu. Halk, sanki Jerónimo de Aguilar’ı umursamıyor gibiydi ve Hernando Cortés’in ismiymiş gibi ona “Malinche” diyorlardı³⁷.

Cortés, Malintzin’e bağımlı olduğunu anlamıştı ve bundan hiç hoşlanmadı. Krala yazdığı mektuplarda, ondan mümkün olduğunca az söz etti. Ondan hiç bahsetmeyebilirdi de fakat o zaman olayların anlattığı gibi gerçekleşmesi için bir tercümanın orada bulunması gerektiği anlaşılabileceğinden bütün hikâyesini şüpheli göstermek istemiyordu. Cortés, Malintzin orada olmasaydı başarısız

37 Kızılderililerin Cortés’i Malinchi ya da Malinche olarak işaret etmeye başlamasını bize aktaran Bernal Díaz’dır. Vokatifin alışılmadık formuyla ilgilenen Nahuatl konuşabilenler şuna bakmalıdır: Horacio Carochi, *Grammar of the Mexican Language*, ed. James Lockhart (Stanford, CA: Stanford University Press, 2001 [1645]), 44–45. Bu kullanım (“Malintze”), *Annals of Tlatelolco*’da tekrar tekrar onaylanmaktadır.

olacakları gerçeğinin kimse tarafından bilinmesini istemiyordu. Tabii ki Malintzin bunu yapmamış olsaydı, sonradan başkası onun rolünü üstlenecekti. Ne de olsa evlerinden koparılmış ve Mexicalara karşı hiçbir sevgisi olmayan kadınlar bütün Mezoamerika'ya yayılmıştı. Ama Cortés özellikle şanslıydı ve bir açıdan bunu biliyordu. Mexicalardan nefret eden kadınların hepsi hem Yucatec Mayacası hem de Nahuatl konuşmıyordu. Böyle kadınlar olsa bile hepsi de soyluların kızı değildi ve kendi dil bilgisi kurallarına sahip soyluların yüksek jargonunu ustalık derecesinde konuşmıyordu. Ve ayrıca herkesin karmaşık durumları zekice kavrama yetisi yoktu. Kısa süre sonra Malintzin'in aslında diller konusunda özel bir yeteneği olduğu anlaşıldı. Jerónimo de Aguilar'dan kara tahta ya da bir gramer kitabı olmadan İspanyolca öğrenmeye başladı. Birkaç ay içinde artık bir öğretmene bile ihtiyacı yoktu³⁸.

Bu sırada Cortés'in planlarını yapmasına yardım etti. Moctezuma'dan iki kez haberciler geldi, her seferinde hediyeler getirdiler ve gelecekte daha fazlasını sunmayı vaat ettiler ama Cortés ve ekibine Tenochtitlan'a kadar eşlik etmeyi kesinkes reddettiler. Moctezuma'nın elçileri bir kuraklık olduğunu ve kralın onları alışkın oldukları tarzda ağırlayamayacağını söyledi. Ancak Cortés oraya gitmekte kesinlikle kararlıydı. O şehri fethetmeye ya da bu mümkün değilse harika mallar için ticaret yapmaya ve bu yer hakkında özel bilgilerle İspanya'ya dönmeye karar vermişti. Her halükârda büyük bir kâşif olarak selamlanacaktı. Civardaki bazı Totonac köylülerinden ve Malintzin'in kendisinden ne öğrenmiş olduğunu düşündü. Seyahati sırasında yardım alabileceği Moctezuma düşmanı pek çok halk vardı. İlk olarak isyancı Totonac kentine ilerleyebilir ve sonra da Mexicalardan nefret eden insanların olduğu Tlaxcala'ya devam edebilirdi. Kuvvetleri orada yiyecek, su ve başka türlü desteğe ulaşabilirdi.

38 Diğer meseleler hakkındaki davalar sonradan dolaylı olarak bu gerçeği ortaya çıkarmıştır. Detaylı döküm ve analizler için bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 243 (dn. 11).

Bununla birlikte ciddi bir sorunu vardı. Karayipler'i valinin izni olmadan terk ettiğinden teknik olarak bir kanun kaçağıydı³⁹. Vali ilk başta onu bir keşif seferine çıkması için görevlendirmişti, bu yüzden dört yüzden fazla topraksız adam ona katılmak için akın etmişti. Ancak son anda Cortés'in kendi aleyhine otoritesini genişletmeyi planlamasından ve anakarada kendisini tüm kârdan mahrum bırakacak bir tür derebeylik kurmaya girişeceğinden korkmaya başladı. İznini kaldırdığını bildirmek için bir elçi gönderdi. Cortés hemen gitmekten ve haberi hiç almamış gibi yapmaktan başka ne yapabiliirdi ki? (Haberciye de dedikodusu dönen zenginlikler diyarını bulmak için kendisiyle birlikte gelsin diye rüşvetle kandırdı.) Yine de anakaranın kalbine yaptığı girişim başarılı olsa bile, döndüğünde tutuklanma olasılığı vardı. hâlâ yürürlükteymiş gibi davrandığı izin bile sadece keşif yapması için verilmişti, daha fazlası için değil.

Cortés, İspanyol hukukunu iyi biliyordu -hatta bazı tarihçiler bir süredir hukuk fakültesine gittiğine inanıyorlar- ve bir noter tarafından eğitilmişti. İspanyol hukuk aygıtının bir lider ve tebaasını birbirine bağlayan organik bir ülkü birliğine dayandığını biliyordu. Herhangi bir lider, hatta bir kral, eğer aşırı davranıyorsa, "ülkenin tüm iyi adamları" onu bir kenara itebilirdi. Bu durumda, ülkenin iyi adamları itaat etmeyi reddettiklerinde hain kabul edilmezdi, aksine kamu yararı için hareket ediyorlar demekti. Bu nedenle Cortés, toprağa yerleşmeleri için kendilerine liderlik etmesini isteyen bir vatandaş grubuna ihtiyacı vardı. Bir araya gelip bir İspanyol kenti (Villa Rica de la Vera Cruz ya da "Gerçek Haç'ın Zengin Şehri" olarak adlandırılacaktı) kurduklarını ve Cortés'in onları istedikleri yere -ki orası Tenochtitlan'dı- götüreceğini belirten bir belgeyi gruptaki İspanyollara imzalattı.

Ancak yola çıkmadan önce yapacakları daha çok şey vardı. Cortés, yüksek sosyal statüsü nedeniyle seferdeki en etkili adam olan Puertocarrero'dan İspanya'ya dönmesini ve Karayip valisinin davasına karşı kendisine fazla önyargılı olmamasını sağlamak için

39 Cortés'in geçmişi ve seçimleri ile alakalı en kapsamlı analiz için J. H. Elliott'un Hernán Cortés, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden (New Haven, CT: Yale University Press, 1986) içinde yazdığı girişte bulunmaktadır.

doğrudan kralla konuşmasını istedi. Bu sadece Cortés'in Malintzin'e sahip olmasını engelleyen adamdaki kurtulmak için yaptığı bir manevra değildi. En önemlisi Puertocarrero'nun yüksek statüsü daha fazla adam, malzeme, at ve silah gönderme sorumluluğunu üstlenebileceği anlamına geliyordu. Beş yüz Avrupalı, Mexicaları alaşağı edemezdi ama Rönesans Avrupası yapabiliyordu, bu yüzden Cortés'in Avrupa'dan daha fazla destekçinin ona yardım etmek üzere yolda olduğundan emin olması gerekiyordu. Bu noktada Puertocarrero ve adamları ayrıldı. Sonunda Cortés, kalan gemilerin karaya çıkarılmasını emretti. Kalıcı olarak tahrip edilmediler fakat hemen ayrılmak istenirse haftalarca sürecek bir onarım gerekecekti. Bu tedbir hoşnutsuz erkeklerin kolayca eve gitmesini engelleme yoluydu⁴⁰.

Bunu yaptıktan sonra Cortés sıcak kıyı bölgelerinden dağlara doğru ilerledi. İki Totonac onlara Tlaxcala'ya doğru rehberlik etti. Geceleri beklenmedik şekilde soğuk olan çam ormanına girdiler. Pek çok adam buna uygun giyinmemişti ve İspanyollar tarafından Karayipler'den getirilmiş köle Kızılderililerden birkaçı sıırsıklam eden bir yağmurdan sonra öldü. Sonunda yol yokuş aşağı, bir vadiye inmeye başladı. Orada, görebildikleri kadar sağa ve sola uzanan yaklaşık üç metre yüksekliğinde taştan bir duvarla karşılaştılar. Genişletilmiş bir piramit şeklindeydi: Tabanı yaklaşık altı metre genişliğindeydi ve üzerinde yarım metre genişliğinde bir geçitle doruğa çıkıyordu. Görünüşe göre burası Tlaxcala sınırıydı. Yasaklı sınıra rağmen, Totonaclar her şeyin iyi olacağı konusunda ısrar etmeye devam ettiler. Tlaxcalalıların Mexicalardan gerçekten nefret ettiğini, bağımsızlıklarını onlara karşı yıllar süren Çiçek Savaşları'na girdikleri için elde ettiklerini anlattılar⁴¹.

40 Geleneksel olarak Cortés'in aslında "gemilerini yakarak" geri dönüşleri engellediğini öne sürülmektedir. Ciddi tarihçiler bunun yanlış olduğunu bilmektedir ancak onun gemileri kasten kıyıda delik açarak batırdığına inanıyorduk. Matthew Restall yakın zamanda aslında gemilerin zaten tamire ihtiyaç duyduğunu ve daha sonra tamir edilmek için sahile çekildiğini kanıtlamıştır. Bkz. Matthew Restall, *When Montezuma Met Cortés* (New York: Harper Collins, 2018).

41 Tlaxcalalıların İspanyollara karşı sıra dışı bir kararlılıkla savaştıkları hikâyesinin bu kısmı fetih anlatılarında sıklıkla anlatılmaz. Bunun yerine kaynaklar Tlaxcalalıların sonradan teklif ettikleri ittifaka odaklanmaktadır. Fakat Mexicaların düşmanlarının

Gezginler çok geçmeden duvarda bir açıklık buldular ve Cortés yarım düzine adamla birlikte keşfe çıkmak için ilerledi. Kısa süre sonra önlerinde yaklaşık on beş savaşı gördüler ve onlara seslendiler. Cortés, takviyeye ihtiyaç duyulması ihtimaline karşı atlılardan birini dörtına geri gönderdi ve sonra o ve diğerleri Kızılderililere yaklaştı. Aniden yüzlerce savaşı ortaya çıktı ve onları her taraftan kuşattı. Cortés esasında mektubunda binlerce olduğunu iddia ediyordu ancak ne zaman bir şeyler ters gitse dramatik etki için sayıları her zaman abartıyordu; Tlaxcalalıların toplam nüfusu göz önüne alındığında, girişe binlerce muhafız yerleştirilmesi mümkün olmazdı. Nihayetinde daha fazla İspanyol süvarisi gelmeden öndeki atlılardan ikisi öldürülüp binicileri ağır şekilde yaralandı ve Tlaxcalalılar geri çekildi. Cortés çok önemli bir ders almıştı: Bir avuç zırhlı adam, ata binmiş olsalar bile bir saldırıya dayanmak için yeterli değildi. Adamları daha az zarar görmek için daha büyük gruplar halinde hareket etmek zorundaydı.

Günün ilerleyen saatlerinde bazı Tlaxcalalı habercileri geldi. Olay için özür dilediler ve suçu kendi topraklarında yaşayan aptal ve başıboş Otom'ye yüklediler. Dostluğu arzuladıklarını iddia edip etkileyici kamplarını gezmek istediklerini söylediler. Malintzin'in şüpheleri vardı; ne olacağından emin değildi.

Şafakta büyük bir Tlaxcala kuvveti saldırdı. İspanyollar onlar için hazırды ve zırh kuşanmış vaziyette aldıklarından daha çok zarar verebilirlerdi. Ancak seyahat nedeniyle zayıf düşmüşlerdi ve bu karşılaşmada perişan oldular. Gün boyu yemek yemeden ya da mola vermeden savaşmak zorunda kaldılar. Sadece karanlığın dostu düşmandan ayırmayı imkânsız hale getirdiği anda geri çekilen bir düşman deniziyle kuşatılmışlardı. O gece, Cortés kalan on üç atlıyı ova üzerinden dörtına yakındaki tepelere götürdü, buradan gördüğü yanan ateşler köylerin yerini işaret ediyordu. Daha sonra

hemen Avrupalıların etrafında birleşmediğini anlamak önemlidir. Bunu sadece askeri açıdan en iyi seçenek olduğu belli olunca yapılar. Mevcut İspanyol kroniklerindeki detaylar bunu desteklemektedir. Çiçek Savaşları için bkz. Bölüm 2, dn. 93.

krala şöyle yazdı: “Yaklaşık yüz kişinin yaşadığı beş veya altı küçük yeri yaktım⁴².”

Ertesi sabah Tlaxcalalı savaşçıları bir kez daha saldırdı. Sayısal olarak o kadar üstünlerdi ki kampa girip göğüs göğüse çarpışmayı başardılar. İspanyol zırhları ve silahlarının onları geri püskürtmesi dört saat sürdü. Bu sefer İspanyollar ateşli silah bile kullandılar. Bunlar gerçekten küçücük ve iyi bir şekilde nişan alınamıyordu fakat ölümcül etkiye sahip misketler taşıyorlardı. Bir İspanyol sonradan şöyle diyecekti: “Düşman o kadar çok kalabalık ve kümelenmiş haldeydi ki her atış aralarında kayba neden oluyordu⁴³.” Tlaxcalalı savaşçıların düzinelercesi o gün hayatını kaybetti. Her biri yoldaşlarının kollarında savaş alanının dışına taşındı. Ancak sadece bir İspanyol ölmüştü.

Ertesi gün şafaktan önce Cortés bir kez daha atlıları bu sefer ters yöne doğru hızla kamptan çıkardı. Bu sefer “Ondan fazla köyü yaktım” diye rapor etti. Sonraki iki gün boyunca Tlaxcalalı şefler ara sıra barış isteyen elçiler gönderdiler ancak belki de hiçbir hediye sunmadıkları için inandırıcı gelmediler. Cortés bunlardan birine tercüman aracılığıyla gerçeği öğrenmek üzere işkence yaptı. Malintzin Hristiyan tanrısının gerçekten barıştan yana olmadığını hemen farkına vardı. Temsilciler hiçbir şey öğrenemediler ve Cortés “kim olduğumuzu görsünler” diyerek bazılarının parmaklarını kesip evlerine geri yolladı⁴⁴.

Kızılderililer tekrar saldırdı ve tekrar geri püskürtüldü. Birkaç günlük sessizliğin ardından Cortés, artık dinlenmiş olan atlılarını karanlık saatlerde tekrar kamptan çıkardı. “Baskın yaptığımda, insanlar silahsız dışarı fırladılar. Kadınlar ve çocuklar çırılçıplak sokaklarda koşturdu ve ben onlara biraz zarar vermeye başladım⁴⁵.”

42 Cortés, “Second Letter”, *Letters From Mexico*, 60. (Cortés’in raporunun bu kısmı son derece detaylıdır ve sayfalarca devam eder).

43 Díaz, *Conquest*, 149.

44 Cortés, “Second Letter”, 61. Cortés “onların ellerini kestim” demektedir. Matthew Restall, *When Montezuma Met Cortés* adlı eserinde Avrupalıların parmaklarının koparıldığını kastettiğini belirtmektedir; aksi takdirde kurbanlar anında ölürdü.

45 Cortés, “Second Letter”, 62. Tercümanın kendileriyle birlikte savaşın ortasına götürüldüğünü bize söyleyen Díaz’dır.

Yanında, at sırtında Malintzin vardı ve eğer kabul ederlerse yabancıların onlara barış ve dostluk teklif ettiğini yüksek sesle söyledi. Malintzin'in söylediği bir şey onları ikna etti, zira savaş o gece sona erdi. Sabah olunca barış görüşmeleri bu sefer gerçekten başladı.

Tlaxcala aslında dört ülkenin bir araya gelmesinden oluşuyordu. Bu altepetl, yoğun nüfuslu dört alt-altepetl içeriyordu. Her biri kendi kralına sahipti fakat bunlar evlilikler ve gelenek ile öylesine birbirine bağlıydı ki dışarıda kalanlarla ilişkilerinde parçalanmaz bir birlik meydana getiriyorlardı. Bu sayede Mexica saldırılarına karşı tek başlarına ayakta kalabilmişlerdi. Uzun zamandır civardaki Cholula ve Huexotzinco ile müttefiklerdi fakat yakın zamanda Moctezuma tarafından yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalınca bu ikisi Mexica tarafına geçtiler ve Tlaxcalalıları karşı savaşmaya başladılar. Tlaxcalalıları bir top oyunu oynarken birlikten ayrılma haberini aldıklarını ve Huexotzincolu hainleri tam bir yenilgiye uğrattıklarını gururla hatırlıyordu. Yıllıklarında “Onları ta evlerine kadar kovaladık.” diye övündüler⁴⁶. Cesaretlerine rağmen etrafları düşmanları tarafından kuşatılmıştı ve ticaret yolları tutulmuştu. Mexicalar sınırdıklarından fazla adam kaybetmeden onları alaşağı edemezlerdi fakat geleneksel düşmanlığı, genellikle ölümle sonuçlanan törensel Çiçek Savaşları’nı körüklemek için kullanabilirlerdi.

Yıllar boyunca Tlaxcalalıların varlığını sürdürebilmesi savaşçılarının düşmanlarıinkiyle denk kuvvette olmasına bağlıydı. Dört yüzden fazla yabancıdan oluşan bir seferin yaklaştığının farkında olmalarına rağmen, onlara detaylı raporlar getirecek casus ağına ya da yeni-gelenlerin Mexicalara boyun eğdirmek için onlardan yardım beklediklerini açıklayacak herhangi birine sahip değillerdi. Durumu onlara iletme Malintzin’e düştü. Neyse ki, yakın zamandaki savaşlar bağlantılarını koparana kadar Malintzin’in Coatzacoalcos’taki

46 Tlaxcala yıllıkları için bkz. don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza, *Historia cronológica de la Noble Ciudad de Tlaxcala*, ed. Luis Reyes García - Andrea Martínez Baracs (Tlaxcala: Universidad Autónoma de Tlaxcala, 1995), 94-95. Fetih öncesi Tlaxcala yıllıkları ile ilgili en iyi araştırma için bkz. Charles Gibson, *Tlaxcala in the Sixteenth Century* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1967 [1952]), Bölüm 1.

halkı Tlaxcalalıların ticaret partnerleri arasındaydı. Görünüşe göre kendini zarif ve otoriter bir soylu kadın olarak tanıttı, zira Tlaxcalalılar ona güvenebileceklerine karar verdiler.

Tlaxcalalılar İspanyolları en büyük iki alt-altepetliden biri olan Tizatlan'ın Tlatoanisi Xicotencatl'ın (Shee-ko-TEN-kat) heybetli sarayına götürdüler. Orada yeni-gelenlere bir lordla evlenmesi planlanan prenseslerden bir tür haraç olarak verilmek için ayrılmış köle kızlara kadar uzanan çok sayıda kadını sundular. Cortés en önemli prensesi, Xicotencatl'ın bir kızını, teğmenlerinden biri olan parlak sarı sakallı karizmatik Pedro de Alvarado'ya verdi. Aşağı seviyedeki lordların kızlarından biri Jerónimo de Aguilar'a verildi ve geri kalanlar Cortés'in gözünde değerlerini kanıtlayan diğer erkeklere dağıtıldı. Çok uzun zaman geçmeden Tlaxcalalı sanatçılar siyasi açıdan önemli olayın bir tasvirini Tizatlan'ın saray duvarlarına çizdi ve ağaç kabuğundan yapılmış kâğıda başka bir kopyasını çıkardı. İlk ittifakın sonsuza kadar hatırlanmasını dilediler. İspanyollara verilen genç kadınların listeleri ve en önemlilerinin isimleri tasvirde görünüyordu; Tlaxcalalıların yapıldığına inandıkları ittifak anlaşmasını karakterize ediyorlardı⁴⁷.

Bu arada Cortés, kadınlar aracılığıyla daha fazla şey koparmak için pazarlık yapıyordu. Birkaç bin savaşçının onunla birlikte Tenoctitlan'a gelmesini istedi. Tlaxcalalılar bunu kabul etti. Bu, Xicotencatl'ın kızını yabancıların liderlerinden birine gelin olarak teklif ettiklerinde akıllarında olan türden bir ittifaktı. Kuvvetler yola çıktığında, öncekinden en az üç kat daha büyüktü. Muzaffer bir ordu görüntüsü veriyorlardı⁴⁸.

* * *

47 Tlaxcala fethinin tasvirlerinin benim tarafımdan yapılmış analizleri için bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 63–76. Tam bir araştırma için bkz. Travis Kranz, "The Tlaxcalan Conquest Pictorials", PhD diss., UCLA, Department of Art History, 2001.

48 Yerli müttefiklerin varlığının yarattığı olağanüstü fark üzerine bir araştırma için bkz. Michel Oudijk ve Matthew Restall, "Mesoamerican Conquistadors in the Sixteenth Century", *Indian Conquistadors: Indigenous Allies in the Conquest of Mesoamerica*, ed. Laura Matthew ve Michel Oudijk (Norman: University of Oklahoma Press, 2007).

BU NOKTADA MOCTEZUMA YAPMAKTAN ÇOK KORKTUĞU şeyi daha fazla erteleyemeyeceğine karar verdi. Yabancıların istediği gibi teslim edilmek üzere altın, gümüş, köleler ve dokumalar da dahil olmak üzere yıllık haraç sunan haberciler gönderdi. Tek şart, bu kadar büyük bir kuvvete ev sahipliği yapamayacağı için topraklarına girmemeleriydi. Moctezuma ve konseyi bu düzenlemenin yabancıların aradığı şey olduğunu varsaydılar. Benzer koşullarda tlatoaninin kendisinin de isteyeceği şey kesinlikle buydu. Daha önce teklifte bulunmakta tereddüt etmişti çünkü bu haraç kaynaklarında büyük bir gedik meydana getirecekti ve yeni-gelenleri savuşturmanın başka bir yolu olabileceğini ummuştı. Politik bakımdan konuşursak kesinlikle gücünün yetmeyeceği şey, evine yakın herhangi bir yerde böyle bir güçle karşı karşıya gelmekti. Habercilerinden yabancıların yaptıkları savaşları kazandığını öğrenmişti. Güçlü bir ordu toplayıp İspanyolları ve müttefiklerini mağlup etmeyi başarsa bile, geçmiş tecrübelerine göre hesap ettiğinin ötesinde muazzam bir kaybı olacağı için krallığı yine de kaybetmiş olacaktı. Ayrıca krallığının kalbinde kolay bir zafer kazanamazsa, müttefikleri artık onun yanında durmazdı. Mexicalar hiçbir koşulda merkezi havzada zayıf görünmezdi; bu onlar için siyasi anlamda ölüm demekti. Moctezuma bir savaşı göze alamazdı; yabancıların kıyaslama yapmak için yeterince yaklaşmasını bile istemiyordu. Sonraki yıllarda, bilim adamları Moctezuma'nın bu noktada hiçbir şey yapmadığını çünkü âlimlerin anlayıp nitelendirdikleri Mexica kültürünün bazı yönleri tarafından paralize edildiğini (o insan-insan ilişkisinden ziyade insan-tanrı münasebetine güveniyordu ya da belki ölümüne savaşı derinlemesine kavrayamadı) tartışmaktan zevk duydular. Ancak baskın kaderciliğin bununla bir ilgisi olduğuna dair gerçek bir kanıt yoktur. Moctezuma erişkin hayatı boyunca her zaman olduğu gibi pragmatik bir çözümü benimsemişti⁴⁹.

49 Bu konu üzerine daha fazla bilgi için bkz. Townsend, "Burying the White Gods" ve Matthew Restall, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (New York: Oxford University Press, 2003). Inga Clendinnen makalesinde Azteklerin ölümüne savaşmayı yeğlemedikleri fikrini desteklemektedir: "Fierce and Unnatural Cruelty: Cortés and the Conquest of Mexico", *Representations* 33 (1991): 65–100.

Fakat bu plan başarısız oldu. Yabancılar ve onların yeni edindikleri arkadaşları Tlaxcalalılar haraç teklifini reddedip ilerlemeyi sürdürdü. Moctezuma'ya yeni bağlanmış bir kent olan Cholula'da durdular. Cholulalıları yabancıları iyi bir şekilde beslememelerini emretti. Görünüşe göre onlara yabancılar şehirden ayrıldıktan sonra, merkezi vadiyi çevreleyen dağ halkasına girerken belirli bir dar geçitten geçmeye mecbur kaldıkları sırada saldırmalarını da emretti. En azından Cortés, Malintzin'in bu haberi şehirde yaşayan yaşlı bir kadından aldığını iddia etti. Moctezuma'nın bunu yapması son derece mantıklı: Cholula, merkezi vadinin dışındaki son duraktı ve kent henüz onunla müttefik olmuştu. Orada yaşayan insanların hayatlarına pek aldırış etmiyordu ve eğer saldırıları başarısız olursa hem kendi halkının hem de İspanyolların gözünde kolayca kendini olanlardan sıyrabilirdi. Fakat belki de evine bu kadar yakinken bile bir çarpışma emri veremeyecek kadar temkinliydi; bu hususta emin olamayız. Savaş istese de istemese de Tlaxcalalılar savaş çıkarmak için uğraşıyorlardı. Yakın zamanda Cholula'daki Mexica tarafına geçmiş olanları affetmişlerdi. Mevcut şef sülalesini indirip Tlaxcala'ya yakın bir tanesini geçirebilirlerse sonuç kalıcı olarak onların çıkarlarına uygun olacaktı. Gerçekten bir saldırı planlandığı söylentisini ortaya atanlar Tlaxcalalılar olabilir ve İspanyollar belki de kandırılmıştı. Nasıl olduysa, İspanyollar ve Tlaxcalalılar, korkunç bir öfkeyle güçlerini birleştirdi. Cholulalıların esas koruyucu tanrısı olan Quetzalcoatl tapınağı evlerin büyük kısmıyla birlikte yakıldı. Bir İspanyol'un kısa ve öz bir şekilde söylediği gibi "Yıkım iki gün sürdü"⁵⁰.

Bu iş tamamlandıktan sonra birleşik İspanyol ve yerli kuvveti yürüyüşe devam etti. Güvenli bir şekilde Popocatepetl (Tüten Dağ)

Tzvetan Todorov, eserinde yerlilerin başlıca insan-tanrı iletişimine dahil oldukları nosyonuna katkı yapmaktadır: *The Conquest of America: The Question of the Other*, (New York: Harper, 1984).

50 Bu sözler Andrés de Tapia'ya aittir: Fuentes, *The Conquistadors*, 36. Cholula'daki savaşa ilişkin en iyi inceleme için bkz. Ross Hassig, "The Maid of the Myth: La Malinche and the History of Mexico", *Indiana Journal of Hispanic Literatures* 12 (1998): 101-33.

ve zirvesi kar kaplı Iztaccihuatl (Beyaz Kadın) arasındaki dağ geçidini aşır vadiye girdiler. Merkezdeki göl kıyısında yer alan kentlere yaklaştıkça İspanyollar -ve beraberindeki Kızılderililerin çoğu- bir huşu duygusu hissetmeye başladılar. Bernal Díaz adındaki bir İspanyol yıllar sonra ilk izlenimlerini şöyle aktaracaktı: “Bu büyük kentler, sıralar [piramitler] ve hepsi taştan yapılmış su üzerinden yükselen binalar Amadís’in masalından çıkmış büyümlü bir görüntüye sahipti.” (Amadis efsanevi bir şövalyeydi ve onunla ilgili bir kitap kısa süre önce İspanya’da en çok satanlar arasına girmişti.) İspanyol şunu da ekledi: “Gerçekten de askerlerimizden bazıları bunların hepsinin bir rüya olup olmadığını sordu.” Adamlar İztapalapan kentinde dinlenmek için durduklarında kelimenin tam anlamıyla şaşkına döndüler. Oradaki lordun sarayı İspanya’daki binalarla yarıştı. Arkasında sevimli bir gölete basamak basamak inen bir çiçek bahçesi vardı: “Büyük kanolar gölden bahçeye [gölete] yol aldıkları bir kanaldan girebilirdi...Her şey kireçle parlıyordu ve farklı türde taş işçiliği ve izlemesi harika olan resimlerle süslenmişti...Öylece durup ona baktım ve tüm dünyada böyle bir kara parçasının bir daha asla keşfedilemeyeceğini düşündüm⁵¹.”

Bernal Díaz bu sözleri yaşlı bir adam olarak yazıyordu. Kaybettiği gençliğini düşündükçe biraz huysuz hissetmek için nedeni vardı ve o zamandan beri olan her şeyi hatırladı. Paragrafın sonunda, neredeyse gözle görülür bir şekilde utançtan irkildi. “Bugün o zaman gördüğüm her şey yakılıp yıkıldı; ayakta hiçbir şey kalmadı.”

* * *

8 KASIM 1519 SABAHI İSPANYOLLAR VE TLAXCALANLAR, doğrudan şehre giden geniş, özenle süpürülmüş geçidi geçtiler. Cortés at sırtında süvari alayının önüne doğru sürdü; küçük omuzları dik olan Malintzin, onun yanında yürüdü. Moctezuma, iki kardeş hükümdarın buluşmasını gösteren büyük bir gösteri düzenleyerek

51 Díaz, *Conquest*, 214-15.

durumu akıllıca ele almaya karar vermişti. Adanın kenarındaki kapıda, merkezi altepetlların her birinden gelmiş birden fazla temsilci de dahil olmak üzere yüzlerce ileri gelen toplanmıştı. Herkes sırayla öne çıktı ve yere dokunma ve ardından toprağı öpme hareketi yaptı. Ortak gösteri, Nahualar için birleşik bir siyasi yapının gücünü ifade etmenin klasik bir yöntemi idi. Şefler bunu sürdürürken sabırlı değillerdi. Ancak Cortés farklıydı. Huysuzca “Herkes kendi törenini bitirene kadar neredeyse bir saat orada bekledim.” dedi⁵².

Sonra Cortés ve yanındakiler bir köprüden geçtiler ve kendilerini metropolün kalbine giden geniş, düz bir caddeye bakarken buldular. Burası Avrupa şehirlerinin küçük, labirent gibi sokaklarını utandırır ve Tlaxcala’nın küçük şehir merkezi de ona kıyasla sönüktü. Yeni-gelenler sahneyi anlamlandırmaya çalışırken bir an şüphe ile doldular ve ardından her şey gözlerinin önüne serildi. Güneşin aydınlattığı o geniş yolun çok aşağısında, şimdi onlara doğru hareket eden bir kraliyet bölüğü vardı. Oradaki her adam mücevherli pelerinler giymişti ve merkezde halkının sözcüsü olan Tlatoani Moctezuma vardı. Herkes onun yüksek kral olduğunu anlayabilirdi. Hizmetkarları üzerinde muhteşem bir gölgelik tutuyordu. Harika bir ark gökyüzüne doğru bakıyordu ve bunun altın parçaları ve değerli taşları ışıktaki parıltıyordu⁵³. Sanki yanında güneşin bir yansımasını taşıyordu.

52 Cortés, “Second Letter”, 84–85.

53 Cortés hükümdarın ne giydiği hakkında çok az şey söyler; Díaz daha fazlasını açıklar. Mesela gölgeliği tasvir ederken yeşil tüyden bir yelpazeye asılmış altın, gümüş, yeşim taşı ve incilere değinir. “Muhteşem bir manzaraydı” der hayranlıkla (*Conquest*, 217). Sunduğu rüm ayrıntılarda mutlaka doğru olduğunu düşünmüyorum, sadece hükümdarın kesinlikle oldukça sembolik bir gerecin altında yürüdüğü aşikardır. Bkz. Justyna Olko, *Insignia of Rank in the Nahuatl World: From the Fifteenth to the Seventeenth century* (Boulder: University Press of Colorado, 2014). Díaz’ın ya uzaktan yeterince iyi görememesi ya da olayı yanlış hatırlaması muhtemeldir. Ayıca aslında gördüğü şeyin bir arka iskelet üzerine konmuş ve böylece Moctezuma’nın üzerinde gözüken bir başlık olması da ihtimal dahilindedir. Böylesi bir tertip oldukça yaygındı.

Bütün Savaşları Sonlandıran Savaş

1520-1521

Savaşta yanan tapınaklar. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi,
Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A. 1, folyo 6r.)

Yanan cesetlerin kokusu havayı dolduruyordu. Ama daha da kötüsü günlerdir yerinden kıpırdamamış olan zavallı yaşlı kadının, *miccatzintlinin* kokusuydu. Olduğu yerde yatıyordu, çünkü sarayda bu sorunu çözecek kadar güçlü hiç kimse kalmamıştı. Hoş karşılanmayan yabancıları Tenochtitlan'dan ayrılmaya mecbur bırakan daha önce hiç görülmemiş bir hastalık patlak vermişti. Şimdi Moctezuma'nın küçük kızı, onunla birlikte kirli hasırlarda yatan kız kardeşlerine baktı. Hâlâ hayattaydılar. Ona baktıklarında siyah gözleri korkusunu yansıtıyordu. Yüzleri, kolları ve bütün bedenleri berbat yaralarla kaplıydı. Ama iyileşmeye başlıyorlardı; ölecek gibi gözüküyorlardı. Hararetili sisin içinde düşüncelere daldığında herkesin mahvolduğunu, yok olduğunu biliyordu¹.

* * *

¹ *Florentine Codex*, kitap 12 (en iyi tercüme için bkz. *We People Here: Nahuatl Accounts of the Conquest of Mexico*, ed. ve çev. James Lockhart [Los Angeles: UCLA Press, 1993], 181–82) İspanyollar şehirden ayrılmaya zorlandıktan sonra patlak veren çiçek hastalığı salgınına anlatmaktadır. Anlatıcılar, kirli hasırlar üzerinde hareketsiz yatma durumundan bahseder ve bu kadar çok ölümün hastaları tedavi edecek kadar sağlıklı insan kalmamasından kaynaklandığını vurgular. “Açlık hüküm sürdü ve artık kimse başkalarıyla ilgilenmiyordu.” Bilinen ve sevilen kişinin ölü bedeni için kullanılan *miccatzintli* kelimesine başka yıllıklarda da rastlanır. Mexicaların hastalıkla imtihanı hakkında görece az tanıklığa sahibiz. Öte yandan tarihçiler, ampirik manada diğer çiçek hastalığı salgınlarını inceleyebilmiştir.

KRALİYET ÇOCUKLARINDAN HİÇBİRİ ŞİMDİYE KADAR BİR günlük açlığı tecrübe etmemişti. Bu felakette bile onlarla ilgilencek hizmetçileri olduğu sürece iyi bakılmışlardı. Şansları yaver gidip hayatta kalmışlardı. Talihleri yetişkinliğe erişmelerine de yardımcı oldu. Ancak Moctezuma'nın kızı babasının en yeni eşlerinden yakın zamanda doğmuş olan daha küçük kardeşlerinin ölmüş olduğunu öğrenecekti². Hayatını kaybedenler sadece onlar değildi. Diğerleri çiçek hastalığı yayılmadan önce onun da tarif edeceği gibi "silinmişti". İspanyolların kovulduğu gece kendisi yabancılardan kurtarıldığında, erkek kardeşlerinden ikisi kazara öldürülmüştü³. İnsan-

Bkz. Elizabeth Fenn, *Pox Americans: The Great Smallpox Epidemic of 1775-82* (New York: Hill & Wang, 2001). Hem yerli hem de İspanyol kaynakları (bkz. bu bölüm dn. 234 ve 235) Moctezuma'nın İspanyol gözetiminde olan üç kızının İspanyol vaftiz isimleri verildiği konusunda hemfikirler; İspanyollar geri çekilirken Tenochtitlan'da kaldılar ve ardından ortaya çıkan salgından sağ çıktılar. İkisi fetihten sonra İspanyollarla evlendi ve biri savaştan kısa bir süre sonra öldü. (Cortés 1522 ve 1526 arasında María adındaki kızdan bahsetmeyi bırakır ve yerel kaynak María'nın "evlenmemiş bir kız olarak" öldüğünü söyler.) Nahuatl bir fiil olan *polihui* mahvolmak ya da yok olmak manasına gelir.

- 2 Moctezuma'nın çocuklarının ölümünden de bahseden oldukça ayrıntılı bir soy listesi ilk büyük salgında çiçek hastalığından kaynaklı herhangi bir ölümü kaydetmez. Bu yüzden kraliyet soyu görünüşe göre bu bağlamda iyi durumdaydı. Öte yandan liste Moctezuma'nın o sırada daha küçük çocuğu yokmuş gibi fetih zamanında evlenebilecek yaşta olan çocuklarda son bulur. Salgın sırasında çocuk ölümünün yetişkin ölümünden daha yüksek olacağını düşünmediğimiz sürece bu durum çok eşlilik bağlamından bakıldığında hiçbir anlam ifade etmez. Bkz. don Domingo Chimalpahin, *Codex Chimalpahin*, ed. Arthur J. O. Anderson ve Susan Schroeder (Norman: University of Oklahoma Press, 1997), 1:158-65.
- 3 Mexica kayıtları, bu iki oğlanın Tolteca Kanalı'nda rehin tutulduklarını ve geri çekilen İspanyollarla birlikte kaçmak zorunda kaldıkları için öldürüldüğünü ileri sürmektedir (*Codex Chimalpahin*, 158-59; Lockhart, *We People Here*, 156 içinde *Florentine Codex*, kitap 12) Cortés ilk raporunda bir oğlanın öldürüldüğünü belirtir. (Raporunu yazdığı sırada kızların da öldürüldüğünü varsayılmaktaydı. Ancak sonradan öğrendiği gibi onlar halk tarafından kurtarılmıştı.) Görünüme göre İspanya kralını mutsuz etmemek için kasten sayıları düşük gösteriyordu. Cortés sadece bir oğlandan bahsetmesinin yanında gözetiminde üç kız çocuğu olduğunu bilse de sayılarını iki olarak yazdı. (Bkz. Hernán Cortés, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden [New Haven, CT: Yale University Press, 1986], 138-39 içinde "Second Letter".) Yerli kaynaklar içinde tutulan daha sonraki yasal belgeler üç kız çocuğu meselesini nasıl ele aldığı hakkında daha fazla bilgi ortaya koymaktadır. Bkz. Donald Chipman, *Moctezuma's Children* (Austin: University of Texas Press, 2005), 75-76.

lar babası Lord Moctezuma'nın İspanyollar tarafından sıradan bir suçlu gibi boğulmuş halde bulunduğunu söyledi⁴. Bu muhtemelen doğrudu. Her ne olduyorsa, o da diğerleri gibi ölmüştü. Şarkılardaki kahramanlar gibi asla geri gelmeyeceklerdi. Şarkıcıların her zaman söylediği gibi dünyadaki zaman uçup gidiyordu. İnsanlar öldüğünde şarkıcılar "Bu dünyada iki kez mi doğduk?" diye bağırdı. Ve koro trajik, öfkeli, gözyaşı yüklü cevabı biliyordu: "Hayır!" Çocuk şimdi ne demek istediklerini anlamıştı.

Tecuichpotzin (Tek-weech-PO-tzin, Lordvari Kız Çocuk) yaklaşık on bir yaşındaydı.⁵ Geçen sene o kadar çok korkuya maruz kalmıştı ki günbegün hayatını sürdürmek için geriye kalan aklını kullanmaya ihtiyaç duyduğunda bu tecrübelerin bir kısmını neredeyse kesinlikle unutmayı tercih etmişti. İspanyolların öfke içindeki kinlenmiş şehirden kovularak hayatları için kaçmaya zorlanmaları keyif verici bir andı. O zaman çilenin henüz sona ermediğini, en kötüsünün gelmek üzere olduğunu bilseydi, devam etme ve dünyalarını yeniden kurmada insanlarına katılma cesaretini kendinde bulamayabilirdi. Ancak bir çocuğun yaşama sevinciyle dolu on bir yaşındaki bir kızdı ve sevgili kardeşleri onun yanındaydı. Tabii ki hastalığın sinsice onları gözlediğini bilmiyordu. Böylece İspanyollar ayrıldığında, diğer tüm kadınlar gibi bir süpürgeye uzandı ve kutsal süpürme eylemine başladı⁶. Hem gerçek hem de mecazi örümcek ağlarını kapıdan süpürdü.

* * *

- 4 Yerli kaynaklar bu hususta tutarlıdır; İspanyollar da yabancılara karşı savaşmakta zorluk çıkardığında kendi halkı tarafından taşlarla vurulduğunu tutarlı bir şekilde rapor etmektedir. İlkini doğru olma olasılığı çok daha yüksek; her iki durumda da kesinlikle Tecuichpotzin'e söylenecek olan buydu.
- 5 Yaşı İspanyol belgelerinden bize ulaşmaktadır (Bkz. Chipman, *Moctezuma's Children*). Belgelerin öne sürdüğü yaş oldukça inandırıcıdır; eğer yaşça daha büyük olsaydı İspanyollar gelmeden önce evlenmiş olurdu ve eğer daha küçük olsaydı evlenebilecek yaşta görülmezdi.
- 6 Süpürmek hakkında bkz. Louise Burkhart, "Mexica Women on the Home Front: Housework and Religion in Aztec Mexico", *Indian Women of Early Mexico*, ed. Susan Schroeder, Stephanie Wood ve Robert Haskett (Norman: University of Oklahoma, 1997). *Florentine Codex*, Kitap 12 İspanyolların ayrılışından başlamak üzere meydana gelen büyük temizlik ve tamirat faaliyetini anlatmaktadır.

BİRİ TECUICHPOTZIN'E SORSAYDI, KUŞKUSUZ YABANCILARIN ve onların Tlaxcalalı müttefiklerinin kendi dünyasına giden yolu geçmeden önce sorunların başladığını söylerdi. Babasının sinirleri, o andan önce en iyi hareket tarzını belirlemek için mücadele ederken aylarca yıpranmıştı. Tüm müttefiklerinin önünde evine bu kadar yaklaşmış yabancılara karşı vereceği bir savaşın zayırlığını göze alamazdı. Haraç tekliflerinin ne kadar büyük olursa olsun ve hangi tanrıya adanırsa adansın ilerleyen bir orduyu yolundan döndürmekte etkisiz olduğu kesinleşmişti. Sonunda onları karşılamaktan, onları bekliyormuş gibi davranmaktan ve mümkün olduğu kadar fazla bilgi toplamaktan başka bir seçeneği olmadığına karar verdi. Hernando Cortés'in atından indiği, birkaç adım yürüdüğü ve sanki Moctezuma'yı kucaklamış gibi yaptığı ilk anlardan itibaren gerginlik vardı. Tlatoaninin şoke olmuş uşakları, bu kadar bariz bir saygısızlığı önlemek için hızla öne atıldılar. Hediyeler değiş tokuş edilirken gergin bir şekilde beklediler. Cortés inci ve kesme camdan bir kolye sundu. Moctezuma bir hizmetçiye güzel bir şekilde altından yapılmış karidesler asılı kırmızı salyangoz kabuğundan bir kolye getirmesini işaret etti. Sonra liderlerle içeride konuşacağı için yeni-gelenlerin onu takip etmesini istedi⁷.

Şu güne kadar bu büyük adamların birbirlerine tam olarak ne dediğini bilmiyoruz. Tecuichpotzin aralarında ne konuştuklarını duymadı, çok az insan bu fırsata erişti. Bir yıl sonra Cortés, Moctezuma'nın atalarından birinin nesiller önce yanlarından ayrıldığını, onun ve halkının uzun zamandır bu akrabanın torunlarının geri dönüp krallığı teslim almasını beklediği gerekçesiyle hemen ve memnuniyetle krallığını ona teslim ettiğine dair dikkat çekici bir iddia ortaya attı. Cortés birkaç gün sonra (gerçekten tam kontrole sahip olduğundan şüphe ettiği için) Moctezuma'yı ev hapsine aldığı ve bir daha asla serbest kalmasına izin vermediğini ekledi. Cortés'in açıklamaları son derece esrarengiz gözükmektedir fakat

7 Yol üzerinde görüşme Cortés'in mektubunda ve *Florentine Codex'te* (ve de türetilmiş pek çok diğer kaynakta) anlatılmaktadır. Bu konu hakkında bir inceleme için bkz. Matthew Restall, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (New York: Oxford University Press, 2003), 95-99.

bunları kaleme aldığı tarih göz önünde bulundurulduğunda neden böyle söylediği anlaşılır. Bir yıl sonra bu olayları anlattığında Mexica halkı onu ve kuvvetlerini şehirden atmıştı. Bu noktada yerli müttefikler ve yeni gelen İspanyollarla birlikte kıyıya yakın bir yerden umutsuzca bir fetih seferi düzenlemeye çalışıyordu. Bir kaybeden gibi görünmek istemiyordu, bunun yerine İspanya kralının zaten büyük şeyler başarmış ve yakında daha fazlasını yapacak olan sadık bir hizmetkarı gibi görünmek istiyordu. İspanyol yasalarına göre, bu savaşı kral adına başlatmak hakkına sahipti... tabii gerçekten krallığın isyan halindeki bir bölümünü geri almaya çalışıyordu. Kendisini henüz defetmiş yabancı bir devlete savaş açarak ortalığı karıştırmaya yetkisi yoktu. Bu nedenle, mevcut seçimlerinin isyan eylemleri olarak yorumlanabilmesi için Meksika halkının ilk etapta İspanyol yönetimini kabul etmiş olduğunun anlaşılması gerekliydi⁸.

Cortés'in adamları bu olaylar hakkında yıllar sonra yazdıklarında sıklıkla ne söylemeleri gerektiğini unutuyorlardı. Örneğin Cortés başlangıçtan beri tam bir kontrol sağladığını ve insan kurbanını bitirdiğini iddia ediyordu. "Ben orada kalırken... Bir canlının öldürüldüğünü veya kurban edildiğini görmedim." Ancak Bernal Díaz gerçeği itiraf ediyordu: "Büyük Moctezuma bize karşı alışkın olduğu iyi niyetini göstermeye devam etti ancak her gün insan kurban etmekten asla vazgeçmedi. Cortés onu vazgeçirmeye çalıştı ama başarılı olamadı⁹." Başka bir adam paragrafın ortasında Moctezuma'nın onların tutsağı olması gerektiğini hatırlıyor gibiydi. "[Halkı] ona deniz kıyısından ve yaylalardan her çeşit meyvenin yanı sıra her çeşit nehir ve deniz balığı getirdi. Getirdikleri ekmekler çok çeşitliydi... Esaret altında olduğu için ona altın ya da gümüş üstünde servis edilmedi ancak büyük bir altın ve gümüş sofra takımına sahip olması muhtemeldir¹⁰."

8 Bkz. J. H. Elliott'un Hernán Cortés, *Letters from Mexico*, ed. Pagden, adlı esere giriş metni.

9 Cortés, "Second Letter", 107; Díaz, *Conquest*, 276.

10 Patricia Fuentes, ed., *The Conquistadors: First Person Accounts of the Conquest of Mexico* (Norman: University of Oklahoma Press, 1993), 148 içinde fray Francisco de Aguilar. Diğer kronistler tarafından yapılan açıklamalar, sanki hikâyelerini doğru göstermek istiyorlarmış gibi eşit derecede gariptir.

Cortés'in Malintzin ya da başkaları aracılığıyla Mexica tarihindeki ayrılıkları ve göçleri duymuş olması bir ihtimalden fazladır. Moctezuma, kendi atalarının istilacı olduğunu ve kimisi ilerlemiş veya kimisi geri dönmüş başka istilacı dalgaları olduğunu çok iyi biliyordu. Yabancıların korkunç atalarının diğer torunları olduğuna, kısacası ziyaretçilerin varlıkları onu hiç de şaşırtmayan uzun zamandır kayıp akrabaları olduğuna inanması ya da halkı önünde inanıyor görünmesi onun için mantıklıdır. Böylesi bir senaryo oldukça anlamlıdır. Ancak Mexicaların tlatoanisi ile Avrupa'dan gelen adamlar arasındaki o ilk görüşmede gerçekte neler geçtiğini kesin olarak bilemeyiz. Yerli seçkinlerin çocuklarının şimdiye kadar bahsettiği tek şey, Moctezuma'nın kendisini yeni-gelenlerin "fakir vasalı" olarak adlandırmadan önce atalarının soyunu çok ayrıntılı bir şekilde anlattığıydı. Bunu gerçekten söylediye, o zaman Nahua dünyasında nezaketin timsali olan tersine çevirme konuşmasındaki büyük gücünün altını çiziyordu. Bu söz, lafı fazla uzatmadan tahtından gerçekten çekilmeye niyetlenmesinin bir göstergesi kesinlikle olamazdı¹¹.

Açık olan şey, Moctezuma'nın takip eden haftalar ve aylarda yönetmeye devam ettiği ve bu kadar büyük bir grubu beslemenin kaynakları tüketmesine rağmen, yabancılara hatta Tlaxcalan liderlerine onurlu konuklar gibi davrandığıdır. Onları ısrarla Malintzin aracılığıyla sorguladı. İspanyollar şehri gezdiler ve gittikleri her yerde kabaca hediyeler talep ettiler. Ev sahipleri, Moctezuma'nın kişisel deposunu gördüklerinde ve istediklerini alabilecekleri söylediğinde yabancıların kıkır kıkır gülüp sırtlarına tokat attıklarını hatırladılar. İspanyollar güzel altın takılar aldılar ve külçe yapmak için erittiler; Tlaxcalalı savaş beyleri cıvalı yeşim taşı tercih etti. Moctezuma, yabancılara fiyatlarını söyleyip gitsinler diye haritalar ve haraç listeleri gösterdi. Açıkça onları ayrılmaya ikna etmeyi ve

11 Restall, *Seven Myths*, 97–98. Atfedilen konuşma Lockhart, *We People Here*, 116 içinde *Florentine Codex*, Kitap 12'dedir. Restall ayrıca *When Montezuma Met Cortés* (New York: HarperCollins, 2018) içinde bu meşhur buluşmayı çevreleyen çok çeşitli mitleri tartışmaktadır.

ayrılacakları zamana kadar onlarla olabilecek en uygun ilişkiyi kurmayı umuyordu¹².

Moctezuma etkileyici bir şekilde Tecuichpotzin ve iki kız kardeşini potansiyel gelinler olarak teslim edilmek üzere yeni-gelenlere gönderdi. Bu bir testti. Eğer yabancılar onlara gelin gibi değil carieye gibi davransaydı bu kötü haber olurdu fakat en azından nerede durdukları öğrenilecekti. Tüm şıklıklarıyla sunulan kraliyet kızları, büyükleri zaruri retorik konuşmalarını yaparken ve Malintzin onları dinlerken gözlerini yerde tutup saygı içinde sessizliklerini korudular¹³. Tercüman Moctezuma'nın Chalco, Culhuacan, Tlacopan ve diğer önemli altepetlların kraliyet hanelerinde zaten evli olan birkaç büyük kızı daha olduğunu öğrendi. Bu üç kız, hâlihazırda evlilik çağında olan kızlardı. İkisinin annesi, önde gelen askeri komutan Cihuacoatl'ın kızıydı¹⁴. Tecuichpotzin'in ya da Lordvari Kız Çocuğu'nun annesi, eski Kral Ahuizotl'un kızıydı, bu nedenle bu çocuğun evliliği büyük siyasi öneme sahipti. Zira mirası hem Huitzilihuitl'den gelen hem de Itzacoatl'dan gelen kraliyet ailesinin rakip kollarını bir araya getiriyordu¹⁵.

12 Francis Brooks bu konu üzerine esaslı bir makale yazmıştır. Bkz. "Moteczuma Xocoyotl, Hernán Cortés, and Bernal Díaz del Castillo: The Construction of an Arrest", *Hispanic American Historical Review* 75 (1995). *Annals of Tlatelolco* bu dönemi kapsayan en eski yıllık grubudur. Quetzalcoatl'ın hikâyesi ve Kızılderililerin ağızları bir karışık açık bırakan korkularının başlamasından önce yazılmıştır. Yerli halkların bekleyeceğimiz gibi misafirleri olanlara yiyecek sağladıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

13 İspanyollar oradayken Tlaxcala'da benzer bir sahne meydana geldi; yerliler bu olayı resimli bir metinde ölümsüzleştirdiler. Bu eser *Texas Fragmanı* olarak adlandırılıyor ve Austin'deki Texas Üniversitesi'ndeki Nettie Lee Benson Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Bu hususta bir inceleme için bkz. Camilla Townsend, *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006), 68–74.

14 *Codex Chimalpahin*, 1:142–43, 162–63; 2:108–9.

15 Tarihçiler arasında Isabel'in annesinin kim olduğu konusunda kafa karışıklığı bulunmaktadır: İspanyol belgeleri ilk olarak adının Teotlalco olduğunu (Nahuatl dilinde bir kişinin adı olamaz) ve "Tecalco'dan" geldiğini söylemektedir. Ancak daha sonra Ahuizotl'ın kızı olduğu belirtilmektedir (Bkz. Chipman, *Moctezuma's Children*). Bu noktada karışıklığına gerek yoktur, zira *tecalco* ifadesinin kullanımı basitçe herhangi bir kraliyet hanesini, "kraliyet ailesinin yaşadığı yeri" çevreleyen bir yerleşim yerinden olduğu manasına geliyor olabilir. Nahuatl soy kütüklerinin

Moctezuma, onların küçük kız kardeşlerinin varlığını İspanyollardan bir sır olarak sakladı, böylece uzun yıllar onlardan haberleri bile olmayacaktı. Belki gelecekte politik bir piyon olarak faydalı olabileceğini düşündü ya da Tepanec annesi kızı saklamakta ısrar etti veya her ikisi de bunun sebebiydi. Teotihuacanlı bir kadından olma küçük bir oğlan da kasten İspanyollardan saklanmıştı¹⁶.

Malintzin, dünyanın bu bölgesindeki karmaşık evlilik siyasetinden tamamen habersiz olan yabancılara, Tecuichpotzin'in yüksek rütbeli bir annenin kızı ve dolayısıyla önemli bir prenses olduğunu anlatmayı başardı. Bunu anladılar. Onu vaftiz ettiklerinde, Yeni Dünya'ya ilk gemileri gönderen Kraliçe Isabella'nın onuruna kızı Isabel adını verdiler. Diğer kızlara "María" ve "Mariana" isimleri takıldı¹⁷. Sonra, İspanyollarla birlikte Axayacatl'ın eski sarayındaki dairelerinde yaşamak üzere götürüldüler. Onlara orada ne olduğu kayda geçirilmemiştir ancak İspanyollardan bazıları daha sonra Cortés'in o ilk yıllarda birden fazla prensesin ırzına geçtiğini söyledi ve Cortés'ten daha az tanınmış diğer kişiler, yapmış olabilecekleri herhangi bir şeyden asla hesaba çekilmeyecekleri¹⁸.

Gerginlik haftalarca devam etti. Sonra 1520 Nisan'ında durum dramatik bir şekilde değişti. Moctezuma, haberci ağından on üç gemiyle en az sekiz yüz İspanyol'un daha kıyıya ulaştığı haberini aldı¹⁹. İspanyollar henüz bilmiyorlardı. Tlatoani sonunda tepkile-

tümü onun Ahuizotl'in Tepanec bir eşten olma kızı olduğunda hemfikirler ki bu da onun statüsünü kesinle açıklamaktadır. (Bkz. *Codex Chimalpahin*, 1:52-53, 154-55, 163-63; 2:86-87.)

16 Bu kadın Ecatepecli doña Francisca'dır (8. Bölüme bakınız). Onunla ilgili sessizlik hakkında muhtemel sebeplere yönelik çıkarım yaptım; fakat küçük bir üvey erkek kardeşinin olduğunun o dönemde İspanyollardan sır olarak saklanması nendenlerine ilişkin doğrudan yorumlar mevcuttur. Bkz. Anastasia Kalyuta, "El arte de acomodarse a dos mundos: la vida de don Pedro de Moctezuma Tlacahuepantli según los documentos del Archivo General de la Nación (México, D.F.) y al Archivo General de Indias (Sevilla)", *Revista Española de Antropología Americana* 41, no. 2 (2010): 471-500.

17 1520'lerin sonunda ikincisi aslında "Leonor" olarak anıldı. Önce Juan Paz, ardından Cristóbal de Valderama ile evlendi.

18 Restall, *When Montezuma Met Cortes*, 286-87.

19 Cortés, Díaz ve Andrés de Tapia bütün bunları anlatmaktadır. Cortés'in haberi almasının tabii ki başka bir yolu yoktu (Fakat mektubunda, durum böyle

rini ölçmek için onlara söylemeye karar verdi. Haberi Malintzin'e söyledi, o da yüksek sesle İspanyolca iletecek Jerónimo de Aguilar'a ilettili. Cortés o an yaşadığı paniği gizleyemedi.

* * *

ALONSO DE PUERTOCARRERO VERACRUZ'DAN YOLA çıktığında, plan doğruca İspanya'ya gitmekti. Ancak gemideki İspanyollardan birinin Küba'nın kuzey kıyısında toprakları ve sevdikleri vardı. Plantasyonunda kısa bir süre durma isteğine karşı koya-madı. Sadece birkaç gün içinde ayrıldılar ancak haber kısa sürede yayıldı. Öfkeli Vali Diego de Velázquez, açık denizlerde yasaları ihlal edenlere yetişmek için beyhude bir çaba sarf etti ve geminin kısa molası sırasında bir şey öğrenmiş olan herkesi sorgulamak için huzuruna getirtti. Bir zamanlar Küba Adası'nın vahşice fethine öncülük etmiş olan Velázquez, şimdi Cortés'in Maya kıyılarında Kızıl-derililere uyguladığı şiddet konusunda son derece endişeli olduğu kanaatine vardı. Endişelerini krala yazdı ve ona derhal hainin peşine Kaptan Pánfilo de Narváez'i göndereceğine dair güvence verdi. Narváez, Küba'yı ele geçirirken onun ikinci komutanıydı ve şimdi ana-karayı keşfetmek için yasal bir izne sahipti. Cortés'in aksine oradaki insanlarla uygun bir ilişki kuracağını ileri sürdü.

Puertocarrero, 5 Kasım'da İspanya'ya demirledi ve öfkeli Küba valisinin mektubu kısa bir süre sonra geldi. Cortés'in keşif seferi adına konuşan Puertocarrero, Hernando Cortés'in babası Martín Cortés ve diğer konuşmacılar, operasyonu kralın gözünde savunmak için ellerinden geleni yaptılar. Keşif ekibinin kıyı boyunca toplayabildiği tüm altınları ve diğer egzotik hazineleri teslim ettiler. Malzemenin bir kısmı, Kutsal Roma imparatorunun toprakları boyunca sergilenmek üzere tura gönderildi. Temmuz ayında Brüksel'deki belediye binasın-dasanatçı Albrecht Dürer, yerli halkın altından yaptığı minik, gerçek-çi hayvanlardan bazılarını gördü. Sonra şöyle yazdı: "Bütün hayatım

olmamasına rağmen, kendi adamlarının istedikleri gibi özgürce ve taşra boyunca dolaştıklarını vurgulayarak kendi İspanyol habercileri tarafından da haberi aldığını iddia etmektedir).

boyunca bunlar kadar çok kalbimi sevinçle dolduran hiçbir şey görmedim. Zira bunlar arasında harika sanat eserleri gördüm ve yabancı ülkelerdeki insanların ince zekalarına hayran kaldım.” Hikâyeler, elbette, sergiden bile daha hızlı yayıldı ve çoğu çılgınca abartılarla doluydu. Cortés, farkında olmadan Avrupa’da ünlü bir adam oldu. Babası hemen bir gemi dolusu erzak hazırlamaya başladı. Gemiler ve matbaalar, haberlerin limandan limana büyük bir fark yaratacak bir hızla yıllar yerine haftalar içinde yayılmasını sağladı. Aylar içinde Batı Avrupa’nın her yerinde yeni keşfedilen topraklara yatırım yapmayı, hatta oraya gitmeyi düşünen insanlar ortaya çıktı²⁰.

* * *

BU ARADA OKYANUSUN KARŞI KIYISINDA HEM CORTÉS HEM DE Moctezuma gelecekteki olasılıkları değerlendirmekle meşguldü. Cortés, habercilerinin çok sayıda iyi donanımlı gemiyi bu kadar hızlı getirecek kadar uzun süre önce ayrılmadığının farkındaydı. Kısa süre önce gelen filo, muhtemel düşmanı Vali Velázquez tarafından gönderilmiş olmalıydı. Her nasılsa Moctezuma ya Malintzin ya da İspanyolca öğrenen başka bir Nahua aracılığıyla -belki de Tecuichpōtzin’den- Cortés’in gerginliğini ve bunun nedenini öğrendi. İspanyolları bölmek ve onları yenmek için bir fırsat buldu. İlk kez, halkına savaş hazırlıklarına başlamalarını emretti; ancak başlangıçta hangi yabancı grubun yanında olacağından tam olarak emin olamamıştı²¹.

20 Bu meseleler Hernando Cortés’in biyografisinde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Dürrer’in günlüğü şurada alıntılanmıştır: Benjamin Keen, *The Aztec Image in Western Thought* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1971), 69. Yeni Dünya’nın yerli halkları hakkındaki haberlerin kayda değer bir hızla Avrupa yazılı metinlerinde yayılması üzerine bkz. John Pollack, “Native American Words, Early American Texts”, PhD diss., University of Pennsylvania, Department of English, 2014.

21 Neredeyse bütün İspanyol anlatıları bu hususta hemfikirdir. Sadece Cortés mektubunda farklı konuşur. Sempatik bir Moctezuma portresi çizdiği samimi bir konuşmadan bahseder. Fakat Gómara biyografisini yazarken Moctezuma’dan gelen emirlerin bu noktada yabancılara karşı daha düşmanca bir hale geldiğini belirtir. Francisco López de Gómara, *Cortés: The Life of the Conqueror by His Secretary*, ed. Lesley Byrd Simpson (Los Angeles: University of California Press, 1965). İkisi arasındaki anlatım farkı için bkz. Cortés, “Second Letter”, 119 ve Gómara, *Life*, 188–89.

Cortés çaresizlik içinde daha önceden yapmış olduğunu iddia ettiği şeyi yaparak her şeyi riske attı. Moctezuma'yı esir alıp onu yaklaşık seksen gün üzerinde taşıyacağı zincire vurdu²². Cortés sadece Moctezuma'nın boğazına dayadığı bir bıçakla krallığın kontrolünde olduğunu gösterip yeni gelen İspanyolların bağlılığını kazanabilirdi. Ancak bu sayede Kızılderililerin şiddetli bir isyanını engelleyebildi. Bu, ortaçağda İspanyol savaş sanatında test edilip onaylanmış bir uygulamaydı²³. İspanyollar Moctezuma'yı gafil avladılar, onu odalarına sürükleyip 24 saat gözetim altında tuttular. Eğer halkına direnmelerini emrederse onu öldürmekle tehdit ettiler. Daha sonra Cortés, Malintzin'i ve adamlarının önemli bir bölümünü alarak aceleyle kıyıya indi²⁴.

Oraya vardıklarında, Narváez'in kampındaki kilit adamlara, isterlerse Meksika'nın zenginliklerini bölüşmede kendilerine katılabileceklerini garanti eden mesajlar ve rüşvetler gönderdiler. Mayıs ayının sonunda, gecenin bir yarısı aniden kampa saldırdılar. Çatışma kısa sürdü; sadece on kadar adam öldü, çünkü inatçı Narváez bir kez yakalandığında çok az kişi savaşa devam edecek kadar yürekli davranmıştı. Neredeyse hemen bir anlaşmaya vardılar. Cortés'in şimdi çelikle donanmış yaklaşık sekiz yüz adamı, ek olarak seksen atı ve emrinde erzak dolu birkaç gemi vardı. Artık Moctezuma'yı gerçekten devirebileceğini düşündü. Kutlamak yapmak için memleketlerinden gelmiş şarapları bile vardı.

Ancak on ikinci gün, Cortés planlar ve düzenlemeler yapmakla meşgulken, bazı Tlaxcalalılar Malintzin'e yıkıcı bir haber getirdiler. Tenochtitlan halkı açık bir isyan içindeydi. İspanyol kuvvetleri, Axayacatl'ın sarayını bir kaleye çevirmişti ancak daha fazla dayanmadılar. Bunun sonun başlangıcı olduğuna inanmak için her türlü

22 Brooks, "The Construction of an Arrest", 181. Çelişkili açıklamalar nedeniyle Moctezuma'nın tam olarak ne zaman ev hapsine alındığını kesin olarak bilemiyoruz.

23 Fetih taktikleri şurada değerlendirmeye alınmaktadır: James Lockhart ve Stuart Schwartz, *Early Latin America* (New York: Cambridge University Press, 1983), 80–83.

24 Bütün kronikler İspanyolların ona aniden saldırıp bağladıkları konusunda hemfikir. Bunu daha önce yaptıklarını iddia etseler de aslında Brooks'un gösterdiği gibi (bkz. dn. 254) diğer İspanyollar geldiği zaman harekete geçtiler.

nedenleri vardı. Ertesi gün iki Tlaxcalalı daha geldi, bu sefer İspanyollar tarafından gizlice yollanmış bir mektup taşıyorlardı. Cortés bunu okuduğunu hatırladı. “Tanrı aşkına olabildiğince çabuk bir şekilde yardımımıza gelmelisin” diye yalvarıyorlardı²⁵.

Derhal yola çıktılar. Dağlara doğru yürüyüş biraz rahatsız edici olmaktan öteydi. Cortés “Yolculuğumda bir kez bile Moctezuma’nın adamları beni daha önce olduğu gibi karşılamaya gelmediler.” diye yazdı. “Bütün ülke isyan halindeydi ve neredeyse ıssızdı, bu da bende şehirdeki İspanyolların öldüğüne ve tüm yerlilerin bir geçitte ya da başka bir yerde beni pusuya düşürmek için toplanmış olduklarına dair korkunç bir şüphe uyandırdı²⁶.” Kötü haberi almadan önce önden gönderdiği, kendisinden ayrı hareket eden çok daha küçük bir grubun bir dağ geçidinde saldırıya uğrayıp tutsak edildiğini ve sonunda son adamına ve hayvanına kadar öldürüldüğünü daha sonra öğrenecekti. Bu grup, İspanyol kadınları ve çocukları, köle Afrikalıları ve yük taşıyıp kesim hayvanlarına bakan diğer hizmetçileri içeriyordu. Cortés’in sayılara ve süvarilere ihtiyaç hakkında edindiği tecrübesine rağmen daha yavaş hareket ettikleri ve aynı mesafeyi daha uzun sürede kat ettikleri için önden gönderilmişlerdi. Anlaşıldığı üzere komutanlarının kibirli kararının bedelini canlarıyla ödemişlerdi²⁷. Cortés’in kendi kuvveti, hareket halindeyken nispeten yenilmez sayılacak kadar büyüktü. Şehre ulaştıklarında bile

25 Cortés, “Second Letter”, 128. Tarihçiler seferin bu dönemini uzun uzadıya kaydetmiştir. Bazen kronistlerin yazılarında benzerlikler aramak ve bağlam bakımından en mantıklı olan nedir diye düşünmek yerine onların açıklamalarını harfi harfine ele aldılar. Kanıtları nasıl ayıkladığım üzerine bir özet için bkz. *Malintzin’s Choices*, 99–101.

26 Cortés, “Second Letter”, 128–29.

27 Bu insanların tutsak edildiği yere zamanında Zoltepec (“Eski Tepe”) deniliyordu; burası Rüzgâr Tanrısı Ehecatl’a adanmış olan eski bir tapınağa ev sahipliği yapıyordu. Sonradan burası Tecoacque (“İnsanlar Yendi”) olarak adlandırıldı ve o zamandan beri ismi buydu. Instituto Nacional de Antropología e Historia’nın himayesinde yapılan arkeolojik bir kazıda mahkûmların, çocuklar da dahil olmak üzere birkaç defa kurban edildiği ortaya çıkarıldı. Mexico City ve Tlaxcala arasındaki alan önemlidir. Zira Avrupalılar, Afrikalılar ve yerliler arasında fetih savaşları döneminde doğrudan etkileşimin arkeolojik buluntularına sahip bilinen tek yerdir. 2004 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne aday gösterildi.

kimse onları durdurmaya çalışmadı. Sakin sokaklardan Axayacatl'ın sarayına kolayca ilerlediler ve orada hemşehrileri tarafından büyük bir sevinçle karşılandılar. Bunlar İspanyolların uzunca bir süre paylaştığı son kahkahalar olacaktı, ertesi sabah Mexicalar saldırıya geçti.

Sorunun belirtileri üç hafta önce başlamıştı. Şehir halkının kini, yabancılara yiyecek dağıtmayı bıraktıklarında ortaya çıkmıştı. Çamaşırlarını yıkaması için para verilen genç bir kadın, konutlarının yakınında ölü bulundu. Bu diğerlerinin onlarla iş yapmaması için açık bir işaretti. İspanyollar yiyecek elde etmek için pazara silahlı gruplar gönderdiler ve geri getirdiklerini depoladılar. Bu arada, şehir halkı önemli bir kutsal güne, altepetl savaşçılarının Tanrı Huitzilo-pochtlı'nın devasa bir figürünün önünde dans ettiği Toxcatl kutlamasına hazırlanıyordu. Sorumlu bırakılan Pedro de Alvarado, dansı bir savaş başlatmak için kullanmayı planladıklarından korkmaya başladığını söyledi. Bu muhtemel gözükmüyor. Olayların daha sonra kanıtlayacağı gibi Mexicaların İspanyolların üstesinden gelmek için çok daha etkili yolları vardı. Ancak Alvarado zekasıyla tanınan biri değildi. Belki de savaşın yaklaştığına ve kim önce saldırırsa galibiyeti onun elde edeceğine inanıyordu. Bu durumda yalnızca bir bahane aramıştı ve savaşla ilgili dans ona istediğini verdi²⁸.

Bundan sonrası altepetlin hafızasına uzun yıllar kazınmıştı. Otuz yıl sonra, hayatta kalanlardan biri genç bir dinleyiciye neler olduğunu anlattı:

Gösteri izleniyordu. Dans ve şarkılarla yükselen seslerle birlikte müzik çalıyordu. Şarkılar, kayalara çarpan dalgaların sesi gibiydi. Ne zaman ki... İspanyolların öldürme zamanı gelmişti, savaş için kuşanmış vaziyette ortaya çıktılar. İnsanların girip çıktıkları

28 Pedro de Alvarado'nun davranışlarına ilişkin 1529 tarihli bir soruşturmanın kayıtlarından bu dönem hakkında fikir edinebiliriz. Bu kayıtlar yayımlanmıştır: Ignacio López Rayón, ed., *Proceso de residencia instruida contra Pedro de Alvarado y Nuño de Guzman*, (Mexico City: Valdes y Redondas, 1847). *Florentine Codex*'in 12. kitabı (Lockhart, *We People Here*, 140–42 içinde) İspanyollarla iş yapan insanları ya da yaptıklarından şüphe edilenleri ifşa eder. Buna maalesef çok sayıda saray hizmetlisi de dahildir.

her yeri [avludan] gelip kapattılar... Ve çıkışları kapattıklarında herkesi kuşatmışlardı ve artık kimse dışarı çıkamıyordu.

Bu yapıldıktan sonra, halkı öldürmek için tapınağın avlusuna girdiler. Vazifeleri öldürmek olarak belirlenmiş olanlar, kuşandıkları metal kılıç ve deri kalkanlarla ilerlediler... Sonra silindir davulların arasında dans edenlerin etrafını sardılar. Bir davulcunun kollarına vurdular ve her iki eli de koptu. Sonra boynuna indirdikleri darbeyle kafası yere yuvarlandı. Sonra herkese demir mızraklarını ve kılıçlarını saplamaya başladılar. Kimilerini karnından yaraladılar ve bağırsakları yere döküldü... Kaçmayı deneyenler hiçbir yere gidemezdi. Herhangi biri kaçmayı denediğinde, giriş çıkışları tutanlar onları kılıçtan geçiriyordu²⁹.

Yine de az sayıda kişi kaçmayı başardı, zira gelecek nesillere yaşanmaları anlatanlar onlardı. Bulabildikleri yerlere saklandılar. “Kimileri duvara tırmanıp kaçabildi. Kimileri çeşitli [civardaki] calpolli tapınaklarına girdi ve oraya sığındı. Bazıları ölü numarası yaparak gerçekten ölmüş olanların bedenleri arasına saklandı... Savaşçıların kanları su gibi akıyordu.”

O akşam Mexica savaşçıları haykırarak intikam sözü verdi. İspanyollar ve hâlâ şehirde olan Tlaxcalalılar kendilerini duvarla çevirip “istihkam” içinde beklediler. Mexicalar topluca saldırdılar fakat arbalet ve çelik mızrak duvarını aşamadılar. Sonra aniden saldırıyı durdurdular. 20 günden fazla İspanyolları sessizlik ve belirsizlik içinde yalnız bıraktılar. Otuz yıl sonra, yaşlı bir adam ne yapıyor olduklarını hatırladı. “Kanallar kazılıp genişletildi ve derinleştirildi, kenarlar ise daha dikleştirildi. Kanalların olduğu her yerde geçiş daha zor hale getirildi. Ve yollara duvarlar yapıp evler arasındaki geçişler daha da zorlaştırıldı³⁰.” Kısacası dehşet verici bir şehir savaşına hazırlanıyorlardı. Bu süre zarfında Cortés ve ordusu şehre yeniden girip karargâha ulaştı.

Savaşçılar hazır olduklarında ve yabancıların yeterince aç kaldığını düşündüklerinde saldırdılar. Yedi gün boyunca Tecuichpotzin

29 Lockhart, *We People Here*, 132–34 içinde *Florentine Codex*, kitap 12.

30 Lockhart, *We People Here*, 142.

ve kız kardeşleri savaşın seslerini dinlediler. Yükselen mırıltılarını, ardından kendi savaşçıların bağışlarını, ardından onlar arasındaki arkebüzlerin (çakmaklı ağır silah) misket atan patlama seslerini ve demir okları ya da ele ne geçerse fırlatan arbalet ısıklarını duyuyorlardı. Savaş her gün görüşü mümkün kılacak kadar ışık olunca şafakta yeniden başlıyordu. İspanyollar kaçamıyordu fakat Mexicalar da onların savunmasını aşamıyordu. Sonunda Moctezuma, onun sözcülüğünü yapan genç bir adamın gür sesi aracılığıyla bir çatıdan insanlarla konuşmaya başladı. Mesajı şöyle bir şeydi:

Mexicalar dinleyin! Biz onlara denk değiliz. Daha fazla savaşmaktan vazgeçin. Savaş yayları ve kalkanlarını yere bırakın. Zavallı yaşlı erkekler ve kadınlar, sıradan halk, yürüyen ve emekleyen çocuklar, beşikte yatan ve hiçbir şey bilmeyen bebekler, herkes acı çekiyor. Bu yüzden hükümdarınız diyor ki: “Biz onların dengi değiliz. Herkes savaşı bıraksın³¹.”

Sonraki yıllarda, bu sözler bağlamından çıkarılarak Moctezuma'nın sadece kendini kurtarmakla ilgilenen bir korkak olduğunu kanıtlamaya çalışmak için kullanıldı. Ancak tüm eski tarihler ve dualar, altepetl varlığını sürdürebilsin diye hükümdarın en başta gelen tek bir görevi bulunduğunu ve bunun da halkının hayatını en küçük ferdine kadar koruması olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Aklını kaybeden ya da kibirli ve inatçı olan ve halkını kazanılması imkânsız savaşlara sürükleyen bir hükümdar kötülerin en kötüsüydü. Bir şefin bilgeliğine, gerçek bir lider bakış açısına sahip değildi³². Moctezuma, on binlerce insanın hükümdarı olarak on sekiz yıllık bir deneyime sahipti ve etrafındaki insanların kaçının Mexicalardan nefret ettiğinin çok iyi farkındaydı. Ayrıca, son yarım yılı Malintzin ve İspanyollarla derinlemesine sohbet ederek geçirmişti ve daha birçok yabancıнын geleceğini biliyordu. Bu durumda hiçbir zaferin kalıcı olmayacağını anlamıştı. Halkına gerçeği gördüğü gibi anlatıyordu.

31 Lockhart, *We People Here*, 138–39. *Annals of Tlatelolco* da Moctezuma'nın durumu sakinleştirmeye çalışıldığını belirtir. Cortés de bunu doğrular.

32 Townsend, *Malintzin's Choices*, 104–5. Ayrıca 4. Bölüme bakınız.

Ancak genç savaşçılar durumu bu şekilde görmediler. İhtiyarlı olmak onların görevi değildi, aksine gerektiğinde onurlarını korumak için ölümüne savaşmak için yaşıyorlardı. Moctezuma'nın genç bir üvey kardeşi, Iztapalapanlı kavgacı Cuitlahuac, şehrin öfkeli genç adamlarının fiili lideri olarak ortaya çıktı. Eylemlerinin uzun vadeli sonuçları zihinlerinde en ön sırada değildi. Bildikleri tek şey daha fazla dayanamayacak olmalarıydı. Malintzin aracılığıyla konuşan Cuitlahuac'ın habercileri, Cortés'e işlerin nasıl yürüdüğü konusunda kesin olmayan bir şekilde bilgi verdi:

Hepsi yok olmaya ya da bizim işimizi bitirmeye kararlıydı ve... Bütün o sokakların, meydanların ve çatıların ne kadar insanla dolu olduğuna bakmalı ve görmeliydim. Dahası, adam başına 25.000 kişi öldürsek bile, önce bizi bitireceklerini hesaplamışlardı çünkü çok kalabalıklardı ve biz sayıca gerideydik. Bana şehre giden tüm geçitlerin kaldırıldığı -ki bu gerçekten doğrudu çünkü biri hariç hepsi sökülüştü- ve sudan başka kaçış yolumuz olmadığını söylediler. Az miktarda erzak ve temiz suyumuz olduğunu çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle uzun süre dayanamazdık çünkü önce onlar bizi öldürmezse zaten açlıktan ölecektik³³.

Cortés, ada kentinden kaçmanın İspanyollar için tek hayatta kalma umudu olduğunu anlamıştı. Hâlâ adayı ve anakarayı birbirine bağlayan bir geçit vardı ancak ayrı bölgeleri birbirine bağlayan kısımlar yok edilmişti, bu yüzden ilerlemek mümkün değildi. Bunun onları durdurmasına izin vermediler: Adamlardan bazıları bir gece boyunca ellerindeki tüm tahtalardan portatif bir köprü inşa etmeye çalıştılar. Diğerleri, Kral Charles için topladıkları altınlar da dahil olmak üzere en önemli aletleri ve değerli eşyaları topladılar. Cortés, Malintzin'i ve (soylu Xicotencatl'ın kızı, şimdi Pedro de Alvarado'nun nikahsız eşi olan) Tlaxcalan Prensesi "Luisa"nın etrafını sarıp onlara eşlik edecek otuz kişilik bir muhafız grubu ayarladı; iki kadın o noktada İspanyolların en değerli varlığıydı. Ayrıca "Isabel" ve Moctezuma'nın çocukları olan kardeşlerinin rehin alınmasını emretti.

33 Cortés, "Second Letter", 134-35.

Kızılderililere göre, tlatoani halkı için bir birleşme noktası olmasın diye Moctezuma'nın öldürülmesinin emredildiği an buydu. Cortés bunu yaptığını hiçbir zaman kabul etmedi. Öfkeli genç savaşçıların kendi krallarını öldürdüklerinde ısrar etti.

Yedinci günün gece yarısından önce İspanyollar ilk olarak sarayın kapılarını kırıp çıktılar; daha sonra gölün üzerinde bir geçişe dönüşen cadde boyunca olabildiğince sessiz ilerlediler. Başlangıçta portatif köprüyü suya ulaştırdıklarında işlerine yaradı fakat köprüyü alıp bir sonraki yere taşıyamadılar. Sonraki geçişlerde onlara yardım etsin diye saraydan yanlarına aldıkları ahşap sırkılarla ilerlediler. Kimilerine göre onları gören bir kadın yüksek sesle bağırarak alarmı çalmıştı. Kanodaki savaşçılar etrafa kaçışan düşmanlarına hücum ettiler. Derme çatma köprüleri yok etmeye ve alt kısımlarından savunmasız oldukları için geçitteki zırhlı atlara aşağıdan saldırmaya niyetlendiler. O gece seksen kadar atın elli altısını öldürdüler. Geçidin tahrip edildiği ikinci yerde, köprünün olmayıp sadece birkaç tahtanın olduğu bir noktada, kaçışan İspanyollar kalabalık arasında boğuldu. Mexicalar sonradan İspanyolların hakkında hiç konuşmadığı bir şeyi hatırladı. "Sanki bir uçurumdan düşüyorlar gibiydi, hepsi aşağı düşüp yuvarlandı, Tlaxcalalılar... ve yanlarındaki atlar ve bazı kadınlarla birlikte İspanyollar. Kanal ağzına kadar onların bedenleriyle doluydu. Ve son gelenler insanların üzerinden" -sözcükler üzerinde tereddüt ettiler- "bedenlerinin üzerinden geçtiler...³⁴"

İspanyolların yaklaşık üçte ikisi ve muhtemelen hâlâ şehirde bulunan birçok Tlaxcalalıların daha da büyük bir kısmı, yaklaşık altı yüz Avrupalı ve daha birçok Kızılderili o gece öldü. Cortés yerliler de dahil olmak üzere ölü sayısının iki bin olduğunu tahmin ediyordu³⁵. Narváez'le birlikte gelen adamların neredeyse tamamı

34 İlk konuşmacı çan *tlacapani* ("tam insanların üzerinden") dedi ve çan *nacapan* ("tam cesetlerin, bedenlerin üzerinden") diyerek daha spesifik konuştu; bkz. Lockhart, *We People Here*, 156 içinde *Florentine Codex* 12. kitap. Cristobal Castillo, boğulan soylu yerli kadınların cesetlerine odaklanarak benzer bir anıyı paylaşıyor.

35 Cortés, "Second Letter", 139. Ayrıca Cortés sadece 150 İspanyol'un öldüğüne ilişkin sahte bir iddia ortaya atmıştır. Ancak tarihçiler gerçek sayıyı tespit etmek

öldürüldü, zira çoğu arkadaydı. Çetin sınavdan kurtulma şansı yüksek olanlar, ilk ayrılanlardı. Beklenmedik hareketleri avantaj sağlamıştı ve derme çatma köprüler hâlâ iyi durumdaydı. Daha sonra gelenler ise felaket bölgesi ile karşı karşıya kaldı. O sırada bir atı olan Bernal Díaz’a arkayı koruma görevi verilmişti. Yaşlandığında, o zaman adlandırıldığı gibi “Noche Triste” olayını hatırladıkça hâlâ vicdanıyla boğuşuyordu çünkü kesinlikle acı sona kadar geride kalmamıştı. “Atlılar her köprüde askerleri bekleyeydi, hepimizin sonu gelirdi, hiçbirimiz hayatta kalamazdık. Göl kanolarla doluydu... Bizi [aşağıdan] yakalamaya çalışanlara hücum edip kılıç darbeleri indirmek ve geçitten çıkana kadar ilerlemek dışında daha fazla ne yapabildik?³⁶” Altınlarını, silahlarını, atlarının çoğunu, her şeylerini kaybetmişlerdi. Ama geride kalan birkaç yüz kişi hâlâ zırhlarını giyyordu, kılıçları hâlâ yerindeydi ve bir arada kalırlarsa düşman kolayca saldıramazdı. Ve hâlâ Malintzin ve Tlaxcala prensesi yanlarındaydı. Şimdi Tlaxcala’ya doğru ilerliyordular.

Cortés’e Isabel ve kardeşleri de dahil olmak üzere tüm Meksikalı rehinelerin göğüs göğüse savaşta öldürüldüğü söylendi ancak bu doğru değildi. Kızlar tanınmıştı ve insanları onlara yardım etmek için ileri atıldı. Isabel’in erkek kardeşleri aslında kazara öldürülmüştü. Daha sonra, halk ceset yığınlarını toplarken, “Moctezuma’nın oğlu Chimalpopoca’nın dikenli bir okla vurulmuş halde yattığını gördüler³⁷.” Isabel ise kız kardeşleriyle birlikte halk tarafından korumaya alındı ve Cuitlahuac’a götürüldü.

Sonra, birkaç hafta içinde çiçek hastalığı salgını patladı.

* * *

için diğer İspanyol kaynaklarını kullanabilmektedir. Aynısını Kızılderililer için yapamayız. Cortés’in aynı çarpanı kullandığını varsayarsak yaklaşık 8.000 Tlaxcalalı öldü. Fakat bu sayı bana mantıksız görünmektedir. Ne Tlaxcalalılar nüfuslarının bu kadar büyük bir bölümünü uzun süre bu iş için ayırabilirdi, ne de Tenochtitlan bu kadar kalabalık bir misafiri altı ay besleyebilirdi.

36 Díaz, *Conquest*, 299.

37 Lockhart, *We People Here*, 156 içinde *Florentine Codex*, kitap 12. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. dn. 235.

LA VIRUELA, NARVÁEZ'İN GEMİLERİNDEN BİRİNE GÖRÜNMEZ bir yolcu olarak, belki de battaniyeye sarılmış bir kabuk içinde gelmişti. Ya da on günlük kuluçka süresi Karayipler'den gelen yolculuktan daha uzun olduğu için, karaya çıkana kadar hasta olduğunu bilmeyen bir adam tarafından taşınmış olabilir. Mikrop özünde Eski Dünya'nın payına düşen askeri avantajların bir parçasıydı. İnsanlar her zaman çiftlik hayvanlarıyla yaşadılar, kendilerini sayısız virüse maruz bıraktılar ancak daha sonra çok gelişmiş ticaret ve ulaşım yolları mikropları ölümcül bir verimlilikle yaydı. Tek umut ışığı, belirli bir illetten ölmeyenlerin, hayatlarının geri kalanında ondan bağışık olmalarıydı. Bu bağlamda zafiyetleri Yeni Dünya insanlarıyla tanıştıklarında aniden bir güç kaynağı haline geldi. Avrupalıların çoğu daha önce çiçek hastalığına maruz kalmıştı, yani aslında aşılanmışlardı. Ancak yerliler, daha önce bu hastalığa maruz kalmamış, tamamen savunmasız bir nüfustu³⁸.

Çiçek hastalığı yeni bir altepetla ulaştığında ölüm dalgası altmış gün boyunca yükseliyordu ve bazı yerlerde halkın üçte birini öldürüyordu. Sonra salgının şiddeti azalıyordu çünkü o zamana kadar herkes hastalığa maruz kalmış oluyordu. Ardından diğer kentlere yayılıyor ve ölüm dalgası orayı vuruyordu. İspanyollar ve hayatta kalan müttefikleri Tlaxcala'ya vardıklarında, hastalık oraya çoktan ulaşmıştı. Dört kraldan biri olan Maxixcatzin (Ma-sheesh-KAH-tzeen), binlerce insanla birlikte bu hastalıktan öldü. Bir dizi büyük konsey toplantısı için bir araya gelen liderler yirmi gün tartışılar. Pek çok kişi İspanyolları hastalık zamanında gelen çekirge istilası olarak gördü; yabancıların savaş çıkırtkanlığının şimdiden yüzlerce genç Tlaxcala savaşçısının hayatına mal olduğuna dikkat çektiler. Bu liderler İspanyolları öldürmek ve Mexicaların başlattığı işi bitirmek istiyordu. Ancak diğerleri, kendi deneyimlerine dayanarak yirmi civarı atın ve birkaç yüz İspanyol'un olağanüstü hasarlar verebileceğini mücadele yanlısı olanlara hatırlattı. Ve yabancıların

38 Yeni Dünya'nın fethinde hastalığın etkisi üzerine literatür çok geniştir. Literatürü yorumlayan iyi bir kitap hastalık unsurunu son derece ciddiye alır ve yine de bunu bütün yaşananların sebebi haline getirmez. Bkz. Suzanne Alchon, *A Pest in the Land: New World Epidemics in a Global Perspective* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2003).

doña Luisa dediği kadın -Pedro de Alvarado ile ilişkisi olan Tlaxcala prensesi- konseydekilere burada bulunan İspanyolların sadece öncüler olduğunu belirtti; binlercesi daha geliyordu. Malintzin de aynı şekilde anlaşmaya sadık kalmanın, ittifakı güçlendirmenin ve sonunda elde edecekleri zaferi Tenochtitlan'a karşı üstünlük sağlamak için kullanmanın en akıllıca olacağına söyledi. Sonunda uzlaşma taraftarları üstün geldi³⁹.

İspanyollar kötü durumdaydı. Mexicalar onları birkaç noktada rahatsız etmişti. Bu yüzden atlıları yaya olarak çevreleyen sıkı bir küme halinde seyahat etmek zorunda kaldılar. Dinlenmek için ne zaman dursalar her yöne gözcüler yerleştiriyorlardı. İspanyollar, köylülerin çoğunun yalnızca kendilerinden değil, aynı zamanda onlara yardım ederlerse Mexicaların yapacaklarından korktukları için kaçtığını fark etti. Etrafları sarılmış gezginler, terk edilmiş altepetllerde buldukları erzakları tükettiler; hatta yaralandığı için ölen bir atı bile yediler. Tlaxcala'da yardım bulduklarında, yaralarının çoğu iltihaplanmıştı ve birkaç adam daha hayatını kaybetti. Cortés'in bile elindeki iki parmağın kesilmesi gerekiyordu.

Yaralılar dinlenirken, Cortés ve en yakın yoldaşları seçeneklerini tartıştılar. Kimileri kıyıya ulaşip ayrılmayı ya da güçlerini tekrar toplamayı önerdiler. Fakat Cortés tam tersini yapmaya ikna oldu. Oldukları yerde kalıp bir güç gösterisi yapacaklardı. Mexicaların pek çok dostu vardı fakat düşmanlara da sahiplerdi; belki daha da önemlisi, tüm kırsal kesim onlardan korkarak yaşıyordu. Eğer İspanyollar kalıcı bir zaferi garanti altına almak için yeterince yerli müttefik edininip sadakatlerini kazanmak istiyorlarsa, yakında ayrılacak bir topluluk olarak değil, Meksika'daki en güçlü kuvvet, uzun vadede en çok korkulan unsur olarak algılanmalıydılar. Yerel siyasetin satranç tahtasındaki bir başka taş olamazlardı; oyundaki açık ara en korkutucu figür olmalıydılar.

Cortés, Malintzin aracılığıyla Tlaxcalalılardan istihbarat topluyordu. Ne zaman civardaki bir altepetlin Tenochtitlan'dan gelen

39 Bkz. Charles Gibson, *Tlaxcala in the Sixteenth Century* (New Haven, CT: Yale University Press, 1952).

elçileri eğlendirdiğini öğrenirse atlılarını topluyor ve meşhur şafak baskınlarından birini yapıyordu. Mexicalar, yabancılara katılmamayı tercih eden herkese bir yıllık vergi muafiyeti sunduğunu bildirdi. Üstü kapalı olarak herkese kalıcı liderler olduklarını ve bu müdahaleciler geri çekilmek zorunda bırakıldığında dostlarını ve düşmanlarını unutmayacaklarını ima ediyorlardı. Ancak bu, mızraklı süvarilerin kentte ellerini kollarını sallayarak dolaşıp yangın ve ölüm tehlikesi yaratmalarıyla karşılaştırıldığında uzak bir ödüldü. Bu arada İspanyollar da kendilerine gelenleri ödüllendirmeyi teklif etti. Cortés, bu olayların ortasında şöyle yazmıştı: “Bunu yapanların benim tarafımdan nasıl iyi karşılandığını ve kayırıldığını, buna karşın yapmayanların her gün nasıl yok edildiğini görüyorlar⁴⁰.” Sorumlu liderliğin güçlü yabancılara karşı dikkatli, ihtiyatlı ve barışçıl girişimler gerektirdiğini her zaman öğütlemiş olan Malintzin, konuştuğu herkese Cortés’in kralına bağlılık bildirirlerse, Mexicaların yok edileceğini ve altepetllar arasındaki bitmeyen savaşların sonsuza dek sona ereceğini söylüyordu. Mexicalar merkez havzadaki uyrukları arasında barışı garanti edecek kadar güçlüydü ancak yeni gelenler çok daha güçlüydü. İspanyolların en nihayetinde galip gelecekleri önceden tahmin edilen bir sonuçtu. Üstün oldukları için silahları bir kenara bırakmak üzere uzlaşmaya gittiler ve ayrılmayacaklarını bildirdiler. Onların zaferi, gelecekte merkezi vadiden çok daha geniş bir toprak parçasını kapsayacak kaosu ve misilleme savaşlarını önleyecekti.

Yerlilerin çoğu, Malintzin ve Moctezuma’nın aylar önceden farkına vardığı gerçeği, çok daha fazla İspanyol’un geleceğini ve daha fazla cephaneyi yanlarında getireceklerini yavaş yavaş öğreniyordu. Cortés, Tlaxcala’da dinlenirken, Karayipler’den at ve silah satın almak için kullanılmak üzere herkesi sahip olduğu altınları teslim etmeye zorlamıştı. Daha sonra, teknelerden birini onarmak ve alışveriş yapmak üzere yola çıkmakla görevli birkaç atlıyı kıyıya gönderdi. Bunlar yedi geminin daha gelmiş olduğunu sevinçle gördüler. Bir tanesi, mesajı Puertocarrero’ya ilk ulaştığından beri oğlu adına malzeme toplamak için çalışan Cortés’in babası tarafından yollanmıştı.

40 Cortés, “Second Letter”, 154–58.

Ertesi yılın başlarında, tam teşekküllü üç gemi daha geldi. Cortés'in sevinci artıyordu: "28 Nisan [1521] günü, bütün adamlarımı geçit törenine çağırdığımda seksen altı atlı, 118 arbalet ve arkebüz kullanan asker, üç büyük demir silah, on beş küçük bronz silah ve bin çeki barut saydım... İyi biliyorduk... Tanrı'nın bize umduğumuzdan fazla yardım edeceğini⁴¹."

İspanyol kuvvetlerinin mevcut gücü yerel topluluklar arasında hızla yayıldı. Çeşitli olaylardan yola çıkarak Malintzin'in argümanına inanıp inanmamayı her zaman değerlendirdiklerini biliyoruz. Savaş gerçekten başladıktan sonraki bir noktada İspanyollar bir muharebeye kaybettiler: birkaç düzine adamın bölüklerinden bağlantısı kesilerek yakalandı ve öldürüldü. Yerli müttefiklerden bazıları hemen geri çekildi ancak kısa süre sonra geri döndüler. İspanyollar bunların daha sonra geri döndüklerini çünkü rahiplerin gelecek sekiz gün içinde gerçekleşmeyen büyük bir Mexica zaferini müjdelediklerini ve böylece yerlilerin rahiplerine olan inancını kaybettiğini söylediler. İspanyolların tarafına geri dönmelerinin nedeninin bir parçası bu olabilir. Ne de olsa kendi tarihlerinden birinde, muhtemelen 1540'larda yazılmış en eskilerinden birinde, yerli yazar, bazı rahiplerin daha fazla can kaybına mal olacak bir savaşın sekizinci gününde aslında hiç gerçekleşmeyecek bir zaferin müjdesini halka verdikten sonra yaşanan derin hayal kırıklığını başka bir olayda anlatmaktadır. Ama bu olayda başka bir unsur daha vardı: Haberciler kıyıda başka bir geminin geldiğini haber vermişti ve kanıt olarak barut ve arbalet getirmişlerdi ki onları gözetleyen herhangi bir yerli bunu görebilirdi. Neredeyse anında Cortés'in sözleriyle "etraftaki tüm topraklar" eski müttefiklerine geri dönme kararı aldı⁴².

Birçok altepetl -ya da daha doğrusu altepetllar içindeki belirli soylar- yabancıların uğraşına ortak olmak için çok az iknaya ihtiyaç duyuyordu. Eski iç gerilimler nedeniyle, bu aile soyları ve onların takipçileri, kudretli yeni-gelenlerin yanında savaşmaya hazır

41 Cortés, "Third Letter", 207.

42 Cortés, "Third Letter", 207, 221, 247. Lockhart, *We People Here* içinde *Annals of Tlatelolco*, 268-69.

ve istekliydiler. Örneğin, Texcoco'da Moctezuma, yeğeni Cacama'ya yer açmak için tahtın istenmeyen varislerini henüz bertaraf etmişti ve Huexotzincatzin, Tulalı Hanım ile şarkı söylediği için idam edilmişti. Huexotzincatzin'in öz kardeşlerinden bazıları toprak olarak verilen rüşveti kabul etmişti. Yine de yaşlı kral Nezahualpilli'nin sadece birkaç yıl önceki ölümünden bu yana altepetl kelimenin tam anlamıyla ikiye bölünmüştü, çünkü idam edilen şair veliaht Huexotzincatzin'in en küçük kardeşleri, etkili bir güç olarak ortaya çıkmış ve krallığın kuzey yarısını ele geçirmiş ya da burası onlara bırakılmıştı. Bu küçük kardeşlerden biri, son derece başarılı bir savaşçı olan Ixtlilxochitl (Eesh-tilil-SHO-cheet), Moctezuma'nın gözdesi Cacama'yı devirmek ve Texcoco'yu kendisi ve kardeşlerinin gücü altında birleştirmek için fırsatı değerlendirmeye ve yabancılarla ittifak kurmaya karar verdi. Cortés ondan çok memnun kaldı ve ondan "birçok şefi ve erkek kardeşini" yanlarına katmak için çok çalışan "yirmi üç ya da yirmi dört yaşında çok yiğit bir genç" diye bahsetti. Kardeşlerin ilk başta "daha sonra oldukları kadar arkadaşlıklarında kararlı" olmadıklarını kabul etti. Ancak Ixtlilxochitl'in çabaları sayesinde kısa sürede binlerce Texcocolu, İspanyolların yanında savaşmaya başladı⁴³.

Bu arada İspanyol kuvvetleri, takviye bekledi ve yerel halkla ittifaklar kurmaya çalıştı. Aralarındaki gemi yapımcısı Martín López, Tlaxcalalıları büyük gölde yelken açmak için *brigantin*lerin nasıl inşa edileceğini öğretti. Kano yapımcıları, marangozlar, halatçılar, dokumacılar... hepsine ihtiyaç duyuluyordu. Parçalar halinde on iki farklı gemi yaptılar ve zamanı gelince onları büyük gölün kıyısına taşıyıp bir araya getirdiler. Tlaxcalalılar yelkenleri kullanmayı, büyük ve hızlı hareket eden teknelerde manevra yapmayı çabucak öğrendi. Daha sonraki yıllarda, çocuklarına fetihten bahsettiklerinde, bazılarının ilk anlattığı ve en eski yıllıklarına kaydettikleri şey

43 Cortés, "Third Letter", 220–21. Ixtlilxochitl'in bunu neden yaptığını anlamak için ikinci bölümdeki çok eşliliğin retiklediği hizipçiliğin tartışılmasına bakınız. Bradley Benton 1510'lardaki olaylara dair bir bölüm kaleme almıştır: *The Lords of Tetzaco: The Transformation of Indigenous Rule in Postconquest Central Mexico* (New York: Cambridge University Press, 2017).

buydu⁴⁴. Güçlendirici, hatta heyecan verici bir deneyimdi ve uzun vadeli önemli bir hatıra haline geldi. Ancak şimdi Cortés ve kuvvetleri ilerlemek için bir daha asla geçitlere bağımlı olmayacaktı.

* * *

TENOCHTITLAN'DA TECUICHPOTZIN HER GÜN KORKU içinde yaşıyordu. Yabancıardan kurtarılmanın ve onları kaçarken görmenin sevinci kısa sürmüştü. Çünkü korkunç hastalık zaferden kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştı ve salgının azaldığını görünce rahatlaması daha da kısa sürdü. Babasının küçük erkek kardeşi ve yeni tlatoani olan Cuitlahuac, sadece seksen günlük bir yönetimden sonra çiçek hastalığından ölmüştü⁴⁵. Şehirdeki her aile harap olurken, dinlerinin gerektirdiği gibi hükümdarlarının yasını bile tutamadılar. Halk gücünü yeniden toplamak ve yeniden inşa etmek için elinden gelenin en iyisini yaptı. Bu arada konseyden yeni tlatoani olarak çıkan adam Cuauhtemoc (Kwow TAY-moc) oldu. O, ailenin diğer kolundan, Itzcoatl'ın soyundan gelen eski Kral Ahuitzotl'un oğluydu. Annesi Tlatelolcoluydu⁴⁶; bu yüzden Tlatelolco'nun desteğini aldı. Tlatelolcolular, adanın kuzeyindeki pek çok yerli insanın hâlâ ürünlerini getirdiği büyük pazarın sahibi olduklarından bu çalkantılı zamanlarda önemli bir güce sahiptiler. Cuauhtemoc'un seçilmesi ilk başta Tecuichpotzin'e uygun görünmüştü ancak haftalar içinde ortaya çıkan yeni bir korkuyla sarsıldı.

Cuauhtemoc ve danışmanları, Meksika taşrasında neler olduğunun farkına vardılar. Temmuzdaki büyük zaferlerine rağmen, her yerde insanlar hâlâ yabancılarla ittifak kurmayı düşünüyorlardı.

44 Bkz. Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza, *Historia chronológica de la Noble y Leal Ciudad de Tlaxcala*, ed. Luis Reyes García ve Andrea Martínez Baracs (Tlaxcala: Universidad Autónoma de Tlaxcala, 1995).

45 Bazı kapsamlı kral listeleri onun kısa hükümrانlığından bahseder. *Codex Chimalpahin* (1:165) ve *Codex Aubin* onun "kabarcıklardan" yani çiçek hastalığından öldüğünü açıkça söylemektedir.

46 *Annals of Tlatelolco* bu ilişkiden bahseder ama bu tek başına bir kanıt sağlamaz. Zira yazarlar hüsnükuruntulu olabilir. Fakat en ayrıntılı Mexica soy listesi bu açıklamayı doğrular (*Codex Chimalpahin*, 2:79, 99). Tlatelolcoluların Cuauhtemoc'a tam bir bağlılık sunduğunu gösteren sonraki olaylar bize daha sağlam bir kanıt sunar.

Mexicalar salgın hastalıktan kıvranırken saldırıya uğramaktan pek korkmamıştı çünkü İspanyolların tüm müttefikleri ve potansiyel müttefikleri de dahil olmak üzere ülkedeki tüm insanlar aynı anda bu dertten muzdaripti. Ancak hayatta kalanlar toparlanıp güçlerini geri kazandıkça Mexicalar korkmaya başladı çünkü savaş mevsimi yakında yeniden başlayacaktı. Çevredeki altepetllerin çoğunluğunun taraf değiştirmesini engelleyemezlerse, neredeyse kesinlikle yok edileceklerdi. Cuauhtemoc, tek cevabın acımasız bir güç gösterisi yapmak olduğuna inanıyordu.

Moctezuma'nın yaşayan oğulları, Cuauhtemoc ve politikaları için bir tehditti. İspanyolların geri çekildiği geceki çatışmalarda ikisi ölmüştü ancak bir kısmı hâlâ hayattaydı. Cuauhtemoc, Tlatelolcoluların çoğunun desteğine sahipti ama Moctezuma'nın oğulları, Tenochca halkının çoğunun, muhtemelen tamamının desteğine sahipti. Belki daha da önemlisi, bu oğullara babaları Moctezuma tarafından bu yabancılara karşı savaş yürütmenin beyhude ve verimsiz olacağını öğretmiş olmalıydı. Böylece karışık bir düşünce ekolü olarak ortaya çıktılar; şehrin girdiği savaşa bir alternatif sundular. Ancak Cuauhtemoc'a göre onların zayıf bir noktası vardı: Moctezuma'nın sözü edilen oğulları zayıf ve yapılan hataların simgesi olarak sunulabilirdi. Cuauhtemoc onları böyle tarif etmeye başladı. Sonra, kısa bir süre içinde altı tanesini öldürdü; hatta söylenene göre birini çıplak elleriyle öldürmüştü. Cuauhtemoc'u tamamen suçsuz bulan Tlatelolcan soyluları durumu şöyle açıklıyordu: "Bu soyluların öldürülme sebebi [barışı arzulayan] sıradan insanları kayırmaları ve kabuklu beyaz mısır, dişi hindiler ve yumurtaların İspanyollara sunulmak üzere toplanması gerektiğini göstermeye çalışmalarıydı." Öldürülenler arasında Tecuichpotzin'in geçmiş kraldan sonraki tek öz kardeşi Axayacatzin de vardı. Şimdi, Tecuichpotzin'de yaşayan yalnızca iki üvey erkek kardeş kalmıştı. Bunlar çiçek hastalığından kurtulmayı başarmış ve bir tehdit sayılamayacak kadar küçük yaştaydı⁴⁷.

47 Bütün yerli kaynaklar bunların yaşandığını kabul etmektedir. Görünüşe göre sadece Tlatelolcolular Cuauhtemoc'u suçsuz olarak görmektedir. Bkz. *Codex Chimalpabin*, 1:159, 167 (suikasta kurban giden erkek kardeşlerin isimleri üzerine); Lockhart, *We People Here* içinde *Codex Aubin*, 277 (Cuauhtemoc'un kendi üvey kardeşini öldürme

Katliamın ortasında Cuauhtemoc, Lordvari Kız Tecuichpotzin'in de üzerine gitti. Yine de onu öldürmek istemiyordu. Bunun yerine, onunla evlenmesini ve çocuklarına anne olmasını istedi. Bunu yapmak, hükümdarlığını daha fazla insanın gözünde meşru kıldı çünkü bu sayede varisleri kraliyet ailesinin her iki koluna da bağlı olacaktı. Birlik, ailenin farklı bir kolundan seçilen yeni tlatoaninin yerine geçtiği adamın kızıyla veya başka bir yakın akrabasıyla evlenmesi geleneğine izin veriyordu. Bu durumda, Cuauhtemoc'un bu kızı yanında bulundurması daha da önemliydi. Yabancılarla hediye edildiğinden beri, kırsal kesimdeki insanlar düşmanları Cortés'in adını (bazen Tecuichpotzin ile karıştırdıkları) Malintzin'le eşleştirmedikleri zaman, onun adıyla eşleştiriyordu. Her iki kraliyet soyunu da içinde taşıyan bu sembolik açıdan önemli kızın tlatoaniye ait olduğu ve başka kimseye ait olamayacağı gösterilmeliydi. Bunu kıza kelimelerle olmasa da fiilleriyle söyledi⁴⁸.

Ancak daha geniş dünyada Cuauhtemoc'un gücü mutlak olmaktan uzaktı. Gaddarlığına ve aralarında Texcocoluların, hatta Ixtlilxochitl'in bazı kardeşlerinin de bulunduğu müttefikleri yanına çekmesine rağmen, altepetlları kendi tarafında tutamadı. Avrupalıların teknolojik avantajları çevredeki halkları kazanmasını sağladıkça, şehir halkı yiyecek kaynaklarını giderek kaybetmeye başladı. İzolasyonları henüz tamamlanmamıştı ama artıyordu. Chinampalar, kuşlar, balıklar, göldeki algler ve hâlâ sancaklarına akın edenler için minnettardılar. Geceleri ateşin etrafında sadakati kutlayan şarkılar söylüyorlardı⁴⁹. Haftalar aylara dönüşürken dua ediyorlardı.

hikâyesi üzerine); Lockhart, *We People Here* içinde *Annals of Tlatelolco*, 261 (harekete geçme ihtiyacı üzerine alıntılar için). Ayrıca bkz. Kalyuta, "Don Pedro".

48 Bir meşrulaştırma aracı olarak kadının önemi üzerine bkz. Susan Gillespie, *Aztec King: The Construction of Rulership in Mexica History* (Tucson: University of Arizona Press, 1989) ve bilhassa Malintzin ve Isabel'in Cortés'in yanındaki bir hanım olarak anlaşılması hakkında bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 77–78. Batı mitinde kadın soy hattından geçen meşruiyet temasının tam bir incelemesi için bkz. Alejandro Carrillo Castro, *The Dragon and the Unicorn* (Mexico City, 2014 [1996]).

49 *Cantares Mexicanos*'ta bu rür şarkıların bir alt türü vardır, bazıları özellikle İspanyollarla savaş hakkındadır.

Sonra bir gün düşman geldi. Mexicalar bunu öngörmüş olsa bile yine de bir şok etkisi yarattı. Yabancılar birkaç aydır yerel bölgede dolaşıyorlardı ve gölün doğu tarafındaki Texcoco'da teknelerini su üzerinde toparlarken görülmüşlerdi. Yine de herkes adaya yaklaşmalarının kademeli bir iş olacağını varsaymıştı. İnsanlar, gemilerin rüzgâr arkalarında, tam seyir halindeyken ne kadar hızlı hareket edebildiklerini ya da ne kadar insan taşıyabileceklerini fark edememişlerdi. Gemiler bir sabah doğruca adanın kıyısındaki Zoquipan (ya da "Çamurdüzlükleri") mahallesine yaklaştı. Sakinleri çılgınca koşuşturdu ve çocuklarına seslendi. Küçükleri kanolara atıp hayatları için kürek çektiler. Göl gemilerle dolup taşı. İspanyollar ve Tlaxcalalılar henüz boşaltılmış mahalleye girip yağmaladıktan sonra gemilerine geri döndü⁵⁰.

Sonraki haftalarda bir örüntü ortaya çıktı. Yabancılar toplarını Mexicaların engel olarak inşa ettiği duvarları yıkmak ve hatta tüm binaları tahrip etmek için kullandılar. Ardından, uzun menzilli arabalar ve silahlar onları korurken, kanalları moloz veya kumla doldurmaları için yerli mütteliklerini gönderdiler. İspanyollar bir kez düz ve açık bir alana sahip olduklarında, atları ve mızraklarıyla orayı kolayca kontrol edebiliyordu. İspanyollar her gün en az düzinelerce Mexicayı öldürdüler; bir keresinde bir günde birkaç yüz kişiyi öldürdüler. Savaşçılardan biri, yaşlı bir adamken şunları hatırladı: "Yavaş yavaş bizi [Tlatelolco'da] duvara iterek bir araya topladılar⁵¹."

Yaşlı adam diğer şeyleri de hatırlıyordu, özellikle de kendisinin ve arkadaşlarının İspanyolların işini ne kadar zorlaştırdığını. Toprağın her karışında mücadele ettiler; gece bazen doldurulan kanalları yeniden kazmayı başardılar. Ünlü savaşçılar, ölüme meydan okuyan işler yaptılar ve bazen bir atı devirmeyi ve biniciyi düşürmeyi başardılar. İki kez büyük İspanyol gruplarını parçalayıp alt ettiler (bir defasında on beş, bir başka seferinde belki de elli üç kişilik bir grup). Solgun vatandaşlarının gözü önünde en yüksek piramidin

50 Lockhart, *We People Here* içinde *Florentine Codex*, kitap 12, 186. *Annals of Tlatelolco* benzer bir hikâye anlatır.

51 Lockhart, *We People Here*, 218.

tepesinde mahkûmları kurban ettiler. Sonra kellelerini tüyler ürpertici bir kolyeyle bağlayıp havada asılı bıraktılar. Savaşçıların tek başına cesareti bazen izleyici çocukları hayrete düşürdü. Bir keresinde İspanyollar, ertesi güne kadar ulaşabileceklerini kimsenin düşünmediği bir mahalleye girdiler. Henüz tahliye edilmemiş kadın ve çocukları yakalamaya başladılar. Axoquentzin (Ah-sho-KEN-tzeen) adlı bir savaşçı koşarak geldi. Öfkesi ona insanüstü bir güç kazandırıyor gibiydi. Açıklığa koştu ve bir İspanyol'u kavrayıp yakaladığı bir kızı bırakana kadar onu döndürdü. Sonra Axoquentzin başka bir adamı daha tutup fırlattı. Ancak bu tür bir eylem sonsuza kadar devam edemezdi. Sonunda İspanyollar onu yere serdi: "Kalbine demir bir ok sıktılar. Uyurken geriniyormuş gibi öldü." Otuz yıl sonra bu tür hikâyeler insanların ortak hafızasında ve söyledikleri şarkılarda yaşamaya devam etti. En büyük savaşçılarından korkusuzluğu onları derinden gururlandırdı⁵².

Savaşçılar hiçbir zaman yabancıların silahları karşısında dehşete düşmüş ya da korkudan felç olmuş gibi görünmüyorlardı. Bunun yerine bunları dosdoğru bir şekilde analiz ettiler:

Arbaletli oku iyi bir şekilde nişan aldı. Tam vuracağı kişiye doğrulttu ve giderken vınladı, tısladı ve mırıldadı. Ve okları hiçbir şeyi kaçırmadı. Hepsisi isabet aldı, birinin içinden geçti. Silahlar doğrultulmuş ve tam olarak insanlara nişan alınmıştı... Atış insanların üzerine habersiz geldi ve onları öldürdüğünde onlara hiçbir uyarı vermedi. Her kime ateş edilirse tehlikeli bir yerden vurulduğu takdirde ölüyordu: alın, ense, kalp, göğüs, mide, karın⁵³.

Ne yazık ki, Mexicalar güçlü silahlardan bazılarını ele geçirip onları kullanmaya çalıştığında bunu başaramadı. Bir noktada, ele geçirilen arbaletliyi onlara metal yay kullanmayı öğretmeye zorladılar ancak dersler etkisizdi ve oklar isabet almadı. Kısa süre sonra silahların İspanyolların sahip olduğu barut olmadan çalışmayacağını öğrendiler.

52 Lockhart, *We People Here*, 222. Böylesi anlar *Cantares Mexicanos*'ta da hayat bulmaktadır.

53 Lockhart, *We People Here*, 146.

Bir keresinde, bir topu ele geçirdiler; ancak onu işe yarar kılmak için ne deneyime ne de mühimmata sahip olmadıklarına karar verdiler. Yapabilecekleri en iyi şey düşmanın eline geçmesini engellemekti; bu yüzden silahı göle atıldılar. Sadece İspanyol mızraklarına rakip olmak için ekstra uzun mızraklar yapmayı değil, aynı zamanda kanolarında beklenmedik şekillerde hızla manevra yapmayı da öğrendiler. Böylece İspanyollar *brigantin*lerinden kolayca onlara nişan alamıyordu. Yine de bu tür taktikler onlara zafer getiremezdi; sadece düşmanlarını yavaşlatabilirlerdi. Halkının çabalarını hatırlayan yaşlı adamlar, bunu doğrudan söylemenin çok acı verici olduğunu düşünüyordu ancak biri itiraf etti: “Bu şekilde savaş birazcık daha uzun sürdü⁵⁴.”

Bir keresinde İspanyollar, Kızılderililerin ödünü koparacağını düşünerek bir mancınık inşa etmeye karar verdi. Cortés şunları yazdı: “Başka bir etkisi olmasa bile, ki aslında olmadı, neden olduğu dehşet o kadar büyük olacaktı ki düşmanı teslim olmaya zorlayabilir diye düşündük. Ancak marangozlar makinelerini çalıştıramadıklarından iki umudumuz da gerçekleşmedi ve düşman çok korkmasına rağmen teslim olmak için hiçbir hamlede bulunmadı. Bu yüzden onları sakınan bir şefkatle hareket ettiğimizi söyleyerek başarısızlığımızı gizledik⁵⁵.” Burada Cortés sadece duygularını yatıştırıyordu. Mexicalar, yalnızca şefkatten duraksadığı iddiasına hiçbir şekilde inanmadı ve aslında onlar için olay mizahın sınırlarındaydı:

Sonra o İspanyollar, insanlara taş atmak için bir sunak platformunun üstüne tahta bir sapan yerleştirdiler... Sapanı gerdiler, sonra tahta sapanın kolu yükseldi. Ancak taş insanların üzerine isabet etmedi, [neredeyse doğrudan] Xomolco’daki pazar yerinin arkasına düştü. Bu nedenle İspanyollar kendi aralarında tartıştılar. Sanki gevezelik ederek parmaklarını birbirlerinin yüzüne vuyorlardı. Ve [bu arada] mancınık ileri geri sallanmaya devam etti, bir yöne ve sonra diğerine gitti⁵⁶.

⁵⁴ Lockhart, *We People Here*, 224.

⁵⁵ Cortés, “Third Letter”, 257.

⁵⁶ Lockhart, *We People Here* içinde *Florentine Codex*, kitap 12, 230.

Ancak savaşçıların şaka yapabileceği anlar çok azdı. Mexicalar kaybettiklerini biliyordu. Kendi gleri ile düşmanlarının gleri arasındaki farkı açıklamanın hiçbir yolu yoktu; Avrupalıların on bin yıllık yerleşik yaşam geleneği varken kendilerinin sadece üç bin yıllık mirasa sahip olduklarını bilmelerinin hiçbir yolu yoktu. Tüm bunları yaşarken dikkat çekici bir şekilde duruma ilişkin pratik bir anlayışı korumuş oldukları görülüyor: Neyin açıklanması gerektiğini biliyorlardı. Dşmanlarında daha büyük bir erdem ya da üstün zekâ olduğunu varsaymadılar. Bunun yerine günümüze bıraktıkları açıklamalarda iki unsura odaklandılar: İşpanyolların metal kullanımı ve olağanüstü iletişim araçları. Tecrübelerinden bahseden yaşlı adamlar, *tepoztlı* (metal, demir) kelimesini İşpanyollara atıfta bulunmak için herkesten daha fazla kullandı: “Savaş teçhizatları tamamen demirdi. Vücutlarını demirle giydiriyorlardı. Başlarına demir koyuyorlardı, kılıçları demir, yayları demir, kalkanları ve mızrakları demirdi.” Giderek daha spesifik tariflerde bulundular: “Demir mızrakları ve kargıları parıldııyor gibi ydi ve demir kılıçları bir su akıntısı gibi kıvrılmıştı. Göğüs zırhları ve demir miğferleri takırtı sesi çıkarıyor gibi ydi⁵⁷.” Yaşlı konuşmacılar olaylar karşısında şaşkınlıkla durakladıklarında, muhteşem krallıklarıyla ilgili sözlerin denizin ötesindeki bu kadar çok insana nasıl bu kadar etkili bir şekilde yayıldığını sormaktaydı⁵⁸. Savaşlar gemileri görmüşlerdi ama fetihleri mümkün kılan pusulaları, navigasyon ekipmanlarını, teknik haritaları ve matbaaları görmemişlerdi. Çarpıcı olan, bu konuların meselenin merkezinde olduğunu ne kadar çabuk fark ettikleridir.

* * *

SU İEğİNİN VE MEXICALARI MAHVEDEN ALIğİN etkileri düşünüldüğünde, savaş muhtemelen İşpanyolların tahmin ettiğinden daha uzun bir süre, yaklaşık üç ay sürdü. Bir keresinde, dört haftadan fazla süren çarpışmalardan sonra, savaşlar buradaki halktan biri olan kadınla konuşmak istediklerini Tlaxcalalılara

57 Lockhart, *We People Here*, 80, 90, 96, 110 ve başka yerler.

58 Lockhart, *We People Here*, 74, 86, 98, 116 ve başka yerler.

ilettiler. Malintzin geldiğinde İspanyolların denizin ötesindeki evlerine dönmeleri şartıyla barış teklif ettiler. Cortés, “Orada, düşmanla aramızda yıkılmış bir köprüden başka bir şey olmadan tercüman aracılığıyla tartışırken yaşlı bir adam bizi malzemeye ihtiyaç duymadıklarına inandırmak için herkesin gözü önünde çok yavaş bir şekilde sırt çantasından bazı erzakları çıkarıp yedi.” diyerek bu görüşmeden bahseder. Mexicalar şartlarını (şüphesiz sunacakları haraçları ayrıntılı açıklayarak) ana hatlarıyla anlatmaya devam etti. Bir süre Malintzin’in tercüme etmesi için beklemeden konuşmayı sürdürdüler. Malintzin’in daha sonra bunları özetlemesine karar verilmişti. Cortés, “Lordlar tekliflerini tercümanın bana iletmesini istediği için o gün daha fazla savaşmadık.” der. Sabah olduğunda da bu önerileri reddetti⁵⁹.

Mexicaların cesur savaşçılardan veya yiyecek stoklarından yoksun olmadıklarını gösterme çabaları gerçeği uzun süre maskeleyemezdi. 13 Ağustos’a kadar, şehrin ayakta kalan köşesi neredeyse durma noktasına gelmişti. “Yollar parçalanmış kemikler ve savrulmuş saçlarla kaplıydı. Evler çatısız ve [kanla] kırmızıya boyanmıştı. Yollarda solucanlar geziniyordu ve duvarların üstü beyin parçaları ile kaplıydı⁶⁰.” Hayatta kalanlar, geyik postlarına, minik böceklerle, kertenkelelere ve hatta suyla yumuşatılmış kerpiç tuğlalara varıncaya kadar her şeyi yemişti. Halk arasında dizanteri kol geziyordu. Sonunda Cuauhtemoc bir kanoyla İspanyollara gitti. Bazı yakın danışmanları ve karısı Tecuichpotzin ile birlikte teslim oldu⁶¹. Yalnızca halkının yiyecek aramak için kırlara gitmesine izin verilmesini istedi. Çatışma durdu ve dışarı çıkabilecekleri, varsa diğer

59 Cortés, “Third Letter”, 246–47.

60 Bu pasajın önce Angel Garibay tarafından, sonra Miguel Leon Portilla tarafından çevirisinde hatalar bulunmaktadır. Ayrıca orijinal pasajın hiçbir yerinde olmayan “Kırık Mızraklar” adlı ünlü kitap başlığına kaynak olan İspanyolcadan İngilizceye çevirisi yanlış tercüme edilme tarzına sahiptir. Bu mesele üzerine açık bir izahat burada bulunmaktadır: John Schwaller, “Broken Spears or Broken Bones? The Evolution of the Most Famous Line in Nahuatl”, *Americas* 16, 2 (2009): 241–52.

61 Cortés onu habersiz götürdüğünü söyledi ama yerli yıllıkların hepsi onun teslim olmaya gittiğini söylemektedir. Gerçekten de İspanyolların Mexica tlatonilerini kendi şehrinde gafil avladığını hayal etmek güçtür.

altepetcllardaki ailelerine gidebilecekleri, yiyecek almak için değerli eşyalarını getirebilecekleri veya sadece dilenebilecekleri haberi halk arasında yayıldı. O zamanlar çocuk olanlar, yıkılmış geçitlerde hızla ilerlerken ya da hayatta kalan yetişkinlerle birlikte gölde yüzerken, özgürleşme hissini, umut ve neşenin yayılmasını hatırladılar. Bazı yetişkinlerin üzüntülerini dile getirişi, genç kadınların anlaşılmaya rağmen İspanyollar tarafından ele geçirilişi, uzaktan gelen feryat çığlıkları çocukların kulaklarında çınladı⁶². Ancak talihlerinin dönüşü karşısında kendilerini mutlu hissetmeden edemediler. Bildikleri dünyanın sona erdiğinin henüz farkında değildiler. Yorgunluktan gözlerinin feri gitmiş Tecuichpotzin onların ayrılışını izledi.

62 Lockhart, *We People Here* içinde *Florentine Codex*, kitap 12, 246-48.

İlk Zamanlar

1520'LER-1550'LER

Bir oğlan kendi acallisini ya da kanosunu kullanıyor. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi, Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 63r.

Kerpiç evlerin duvarları, alevin kolları ahşap kirişleri ararken yavaş yavaş yanıyor-du. Nemli çamurun direnci felaketi etkili bir şekilde yavaşlatamadı, zira sazdan çatılar büyük bir parlamayla alev aldı ve aşağıya çökerek evlerin içindeki her şeyi yok etti. Atlı İspanyollar köylerini ateşe verirken, bölge sakinleri çığlıklar içinde dışarı çıkmıştı. Bütün dünyevi mallarının alevler içinde çatırdarak yok oluşunu izlediler. Kimileri ağladı; hareket edemeyecek kadar serseme döndü. Yakınlardaki Fransisken misyonunun baş rahibi tarafından gönderildiğini herkesin bildiği atlılar gök gürültüsüyle uzaklarda kayboldular¹.

* * *

BU, 1559'DA MEXICO CITY'NİN DOĞUSUNDAKİ BİR KENTTE yaşanan bir andı. İspanyollar otuz yıldan fazla bir süredir bölge-deydiler ancak şimdiye kadar onların varlığı köylülerin çoğu için

¹ Bu olaylar Cuauhtinchan'dan 16. yüzyıla ait bir yıllık grubunda bahsedilmektedir: *Libro de los guardianes y gobernadores de Cuauhtinchan*, ed. Constantino Medina Lima (Mexico City: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social [CIESAS], 1995), 50. İspanyol kaynakları Fransiskenlerin *congregación* ya da yeninden yerleşmeyi organize etmede liderliği üstlendiğini onaylamaktadır.

pek anlamlı olmamıştı. Yakındaki yaşlı adamlardan biri fazla bir şey göremeyecek kadar kocamıştı ama sesler ve kokular ona her şeyi söylüyordu. Halkı tarafından hâlâ Chimalpopoca (eski Mexica krallarından biri gibi “Tüten Kalkan”) olarak bilinen, yaşlanmakta olan bir şefi ancak yıllar önce ilk İspanyol conquistadorları bölgeye geldikten sonra don Alonso de Castañeda adını almıştı. İspanyollar halkın kırsal mezarları artık terk etmesini ve daha büyük bir kent olan Cuauhtinchan’a (Kwow-TIN-chan) taşınmasını istiyordu. O ve diğer birkaç topluluk lideri, son iki yıldır köylüleri İspanyolların gerçekten ciddi olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. İspanyollara göre bu şekilde yerel halk daha etkili bir şekilde Hristiyanlaştırılacaktı ve vergilendirilip hizada tutulmaları kolaylaşacaktı. Direnenler yakılacaktı. Şimdi de küçük Amozoc Köyü’nde bu tedbir uygulanıyordu. Chimalpopoca bu korkunç günde İspanyolların gelişinden önceki ve sonraki yıllarını düşünecekti. Kendi neslindeki pek çok kişi elbette benzer kriz anlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Ancak bize deneyimlerinin ve hatta bir dereceye kadar düşüncelerinin kayıtlarını bırakması bakımından Chimalpopoca benzersiz bir karakterdir. İspanyolların gelişinden önce reşit olan birkaç kişi daha gençlerin kaleme aldığı eserlerde alıntılanmıştır. Ancak Chimalpopoca’nın farkı günümüze kadar ulaşan bir kitabın yazılışını idare etmesidir².

Bu adamın ıstırabı derin olmalıdır. Zira Chimalpopoca ya da don Alonso de Castañeda İspanyollarla yakından iş birliği yaparsa yıllar içinde daimî yerel savaşın sona ereceğini ve halkının acılarının sonlanacağını kesin olarak anlamıştı. Amozoc’un yakılması tam olarak aklında olan şey değildi. Fakat yine de kontrolünü kaybetmedi. Uzun yıllar yaşadı. Güçlü bir hafızaya sahipti. Sabahın yeni bir gün

2 Chimalpopoca ya da don Alonso de Castañeda hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Camilla Townsend, *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive* (New York: Oxford University Press, 2016), Bölüm 1. O ve aile üyeleri iki grup yıllık yazdılar ve birkaç davada göründüler; bu da fetihten öncesini ve sonrasını yaşamış bir adamın hayatını bir araya getirmek için nadir bir fırsat sağladı. Diğer on altıncı yüzyıl yıllıklarında, fetihten önce doğmuş yaşlı insanlardan bazen alıntı yapılır. Ancak bu kaynak doğrudan böylesi biri tarafından hazırlandığı için özeldir.

getireceğini biliyordu. Halkının bu zamanlardan geçmesine yardım etmeye çalışacaktı. Onların çocukları ve onların çocuklarının çocukları, köylerinde her ne kaybetmiş olurlarsa olsunlar altepetllarının hâlâ geleceğiydi.

Siyasi krizler ve savaş, İspanyolların gelişinden önce de vardı ve bu olay don Alonso'nun acıya ilk tanıklığı değildi. Biçimlendirici anılarından biri, babasının ve amcasının öldürülmesiyle ilgiliydi, “buradaki biz insanlara yabancı olanların” gelmesinden çok önceydi. Uzun bir hikâyeydi ve o bunu yıldızların aydınlattığı akşamlarda anlatmaktan çekinmiyordu³. Ataları, buraya uzun süredir yerleşmiş Cholula halkıyla zaten evlilik bağları olan diğer Nahuaların daveti üzerine kuzeydeki uzak bir yerden gelmişti. Halkı, Cholulalıların düşmanlarını yenmesine yardım etti ve ödül olarak kartalların üzerinde süzüldüğü ancak çok az insanın yaşadığı doğudaki vahşi topraklara yerleşmelerine izin verildi. Hatta yeni evlerine “Kartalların Evi” anlamına gelen Cuauhtinchan adını verdiler. Klanların çoğu Cholulalılarla evlenmeye devam etti. Ancak yeni yerleşim yerlerinin uzak noktalarında yaşayan kimi gruplar Nahuatl yerine Pinotl (konuşanlarına Pinome denir) adlı bir dili konuşan uzak doğu halklarıyla daha yakın bağlar kurdu. Doğudaki bu alt-altepetllar, Cuauhtinchan'daki azınlık seslerdi ve bağımlı konumlarından bıkmışlardı. Sonunda, 1400'lerin ikinci yarısında, şeflerinden biri Tlatelolcolu Mexicalarla stratejik bir ittifak yaptı ve onlardan iç meselelerine müdahale etmesini istedi. Bu destekle Pinome şefi çabucak üstünlüğü ele geçirdi ve diğerlerinin topraklarını ele geçirip vergi ödemeleri talep etmeye başladı. (Verginin bir kısmını da yeni hamileri Tlatelolcolulara ödemek zorundaydılar)⁴.

3 Chimalpopoca, muhtemelen var olan en eski ve en güzel yıllıklar dizisi olan *Historia Tolteca Chichimeca*'nın anlatıcılarından biriydi. Bu kaynağın incelemesi için ekteki günümüze ulaşan yıllıkların açıklamalı bibliyografyasına bakın. Bu bölümde daha sonra derinlemesine ele alınacaktır.

4 Bilim adamları, çeşitli yıllıkların ve önemli bir mahkeme davasının varlığı sayesinde Cuauhtinchan'ın fetih öncesi tarihini yeniden inşa edebildiler. Detaylı bilgi için bkz. Luis Reyes García, *Cuauhtinchan del Siglo XII al XVI* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1977).

Chimalpopoca'nın babası Cotatzin, Cholula ile hâlâ yakın ittifak içinde olan Nahuatl konuşan başlıca ailelerden birinin çocuğu olarak doğdu; doğunun yeni güçlü aileleri Mexica ile ittifak yaptığında zayıflayanlar arasındaydılar. 1510'da Cotatzin ailesinin kontrolündeki köylerin reisliğini daha yeni devraldığında, şimdi tüm Cuauhtinchan'ın en büyük şefi olan Pinome şefi Tozcocolli'nin evine aşırı nezaketle konuşan bir haberci tarafından davet edildi. İyimser Cotatzin, Tozcocolli'nin köyüne gitti. Bunun bir hata olduğu hemen ortaya çıktı. Oğlu daha sonra "Katiller zaten oradaydı" diyecekti ve Cotatzin boğularak öldürüldü. Görünüşe göre kavgacı bir tavırla karşılık veren başka bir erkek kardeşi daha da kötüsünü yaşadı. Kurban taşına kondu ama tanrılara gerçek bir kurban olma onuruyla muamele edilmedi. O zaman çocuk olan Chimalpopoca şunu her zaman hatırladı: "Göğsünü kestiklerinde kalbini hemen çıkarmadılar. İşlemin ortasında durdular. Bu yüzden ölmenden önce kasılarak kıvrandı." Öldürülen şefin bir başka kardeşi Chimalpopoca'nın amcası Tecuanitzin ("Erkek Yiyen") alt-altepetlın idaresini ele aldı ve akıllıca hareket ederek Tozcocolli'nin gasp ettiği topraklar veya cinayetler hakkında hiçbir şey söylemedi. Büyük olasılıkla Cotatzin ile farklı annelerdendi. Dolayısıyla durumu kabul etmesi kolaylaşıyordu. Hatta Tozcocolli ile ittifak içinde bile olabilirdi⁵.

On yıl sonra Hükümdar Tecuanitzin de öldü ama ihanetten değil. Gizemli yabancıların ülkeye gelmesinden kısa bir süre sonra yayılan kötü hastalıktan öldü⁶. O öldüğünde Chimalpopoca'nın dünyasında hiç kimse yeni-gelenleri görmemişti çünkü hastalık yabancılardan daha hızlı ilerliyordu. Ancak onlar hakkında dedikodular zaten yayılmıştı. İnsanların duyduğu ilk somut haber, Chimalpopoca'nın büyükannesinin evi olan sevgili Cholula'yı yok etmek için

5 *Historia Tolteca Chichimeca*, ed. Paul Kirchoff, Lina Odena Güemes ve Luis Reyes García (Mexico City: Instituto Nacional de Historia e Antropología, 1976), 228–29.

6 *Historia Tolteca Chichimeca*, 230. Kayıtlarda sadece öldüğü yazıyor. Olay, çiçek hastalığı salgını zamanında olduğundan ve savaş henüz Cuauhtinchan'a gelmediğinden, salgının Tecuanitzin'i öldürdüğünü varsaymak nispeten güvenli bir varsayımdır. Bununla birlikte İspanyollara karşı yapılan ilk baskınlara katılması ve savaşta, başka bir yaralanma ya da hastalıktan ölmesi teorik olarak mümkündür.

yabancıların Tlaxcala halkıyla ittifak yapmasıydı. Ardından yeni düşman sonradan kovulacağı Tenochtitlan'a geçti. Bu olayın haberi her yere yayıldı. Cholulalılar ve onlarla birlikte Cuauhtinchan halkı kutlama yaptı. Ancak bundan kısa bir süre sonra büyük çiçek hastalığı salgını patlak verdi ve Şef Tecuanitzin de dahil olmak üzere Cuauhtinchan'dan binlerce kişi öldü. Chimalpopoca o zamanlar güçlü bir genç adamdı ve hastalığı atlattı. Bu sıkıntılı zamanda, amcasının yerini aldı ve Cuauhtinchan'ın en büyük alt-altepetlerinden birini oluşturan ailesine bağlı köylerin şefi oldu.

Bir yıldan kısa bir süre sonra, 1521'de Tenochtitlan'ın İspanyolların eline geçtiği haberi geldi. Orta Meksika'nın çoğu gibi Cuauhtinchan halkı da gergin bir şekilde bekledi ve bunun onlar için ne anlama geleceğini merak etti. İspanyolların gelişi çok uzun sürmedi. Yanlarında yeni-gelenlere zaferi garantilemek için alt edilmesi gereken anahtar altepetllerin yolu gösteren Tlaxcalalılar da vardı⁷. Yerel şeflerden bazıları Mexicaların düşüşünü kutlamış olabilir ancak Cholula'ya karşı acımasız bir savaş yürütmüş olan Tlaxcalalıların gelişini kutlayamazlardı. Bölgedeki bazı altepetllardan insanlar direniş göstermek için bir araya geldi. Bu, Chimalpopoca'nın sonraki yıllarda üzerinde durmaktan hoşlanmadığı bir konuydu. Mutlak yıkımı ima eden bir fiil biçimini kullanarak kısaca "Yenildik" dedi; "Hepimiz bataklıklara çekildik⁸." Nahuaların geçmişte büyük kayıplardan sonra sık sık yaptığı gibi -Kalkan Çiçek'in babası 1299'da mağlup edildiğinde olduğu gibi- insanlar bataklıklarda saklanmak için kaçtı. Orada, Tlaxcalalılara ve yabancılara gidip barış istemek

7 Michel Oudijk-Matthew Restall, "Mesoamerican Conquistadors in the Sixteenth Century", *Indian Conquistadors: Indigenous Allies in the Conquest of Mexico*, ed. Laura Matthew ve Michel Oudijk (Norman: University of Oklahoma Press, 2007).

8 *Historia Tolteca Chichimeca*, 230. Anlatıcı, yalnızca daha sonra tam manasıyla bir dere haline gelen Atoyac'a atıfta bulunur. Bir çevre tarihçisi, Atoyac'ın o zamanlar aralıklı akarsular içeren bir sulak alan olduğunu göstermiştir; bu keşif de bu ifadeyi açıklamaktadır. Bkz. Bradly Skopyk, "Undercurrents of Conquest: The Shifting Terrain of Agriculture in Colonial Tlaxala" (PhD diss., 2010). *Polihui* kelimesi tercihi üzerine bkz. Stephanie Wood, "Nahuatl Terms Relating to Conquest", The American Historical Association'da sunulmuş bildiri, New York City, Ocak 2015.

için elçiler seçtiler. Bu sırada sadece kendi dillerini mükemmel bir şekilde konuşmakla kalmayan, aynı zamanda yabancılarla da iletişim kurabilen doğu topraklarından bir kadının yabancılarla eşlik ettiğini duymuşlardı. Yine de bu onlara güven vermiyordu çünkü deneyimlerine göre iletişim her zaman barışı getirmede etkili değildi. Bazen elçiler basitçe öldürülürdü.

Hayatta kalan insanlarla sazlıkların arasında saklanan Chimalpopoca bekledi. Haberciler yeniden ortaya çıktı. Yeni-gelenler arasından seçilecek Kastilya denen bir yerden olan bir derebeyine yıllık vergi vermeyi kabul ederlerse herkesin evine dönebileceğini duyurdular. "Vergi nedir?" diye sordular. Belli sayıda dokuma bataniyeler, altın parçaları ve hindilerin yanı sıra bol miktarda mısır olduğu söylendi. Tüten Kalkan seçeneklerini değerlendirdi. Daha spesifik sayılar almak ve mısır için kesin bir ölçüm birimi, her iki tarafın da doğru ölçü olarak kabul ettiği bir sepet boyutu üzerinde uzlaşmak için elçileri geri gönderdi⁹. Şartlar netleştirildiğinde kabul etti. Halkının yapabileceği makul bir haraç miktarı tespit edilmişti. Hayatta kalanlar evlerine, köylerine döndüler. Ölülerinin yasını tuttuktan sonra hayatlarına kaldıkları yerden devam edebileceklerine dair umutları vardı. Ve birkaç yıl boyunca -Meksika'nın çoğu gibi- tam olarak bunu yaptılar.

* * *

1520'LERİN BAŞLARINDA FIRTINANIN MERKEZİ KIRSAL hinterland değil, Tenochtitlan, İspanyolların verdiği isimle Mexico Cityve onun yakın çevresiydi. İspanyollar, Tenochtitlan'ın kenti mahvolduğu için gölün karşı kıyısı boyunca, Coyoacan Kenti'nde, kamp yapıyorlardı. Adanın pazar yerinin yakınında yaşayan bir adam daha sonra "Efendimiz Hristiyanlar henüz buraya yerleşmeye gelmemişlerdi. Şu an için Coyoacan'da kalarak bizi teselli ettiler." diyecekti¹⁰.

9 *Historia Tolteca Chichimeca*, 230. Kayıt, süre giden müzakerelere doğrudan atıfta bulunmaz ama yüksek derecedeki belirginlik ayrıntıların dikkatlice tartışıldığı gerçeğinin göstergesidir.

10 *We People Here: Nahuatl Accounts of the Conquest of Mexico*, ed. ve çev. James Lockhart (Los Angeles: UCLA Press, 1993) içinde *Annals of Tlatelolco*, 272-73.

Yabancı yönetimin ilk aylarındaki kaos seviyesi korkunçtu. İspanyollar, yerli seçkinler aracılığıyla halkı idare ederek bir düzen olduğu görüntüsünü koruyabildiler. Mexico City özelinde bunun anlamı Cuauhtemoc aracılığıyla kente hükmetmek demektir. Cuauhtemoc kilitli bir odada tutuluyordu ve atalarının altın depolarının nerede olduğunu bilmediğini savunduğunda ayak tabanlarına kızdırılmış çubuklar basıldı. Tecuichpotzin ya da Isabel (hala bir kız çocuğuydu ama hızla bir kadın oluyordu) kocasından hiç korkmamış olsaydı şimdi ona acıyabilirdi. Karı koca, Texcoco ve Xochimilco kentlerinde İspanyolların dev köpeklerini serbest bıraktığını öğrenmişti. Hatta oradaki insanlar hazinelerin yerini söylemeyi reddettiğinde yabancıların iri köpeklerin bazılarını öldürmesine izin verdiğini duydular. Altepctldan altepetla giden çevirmen Malintzin bir siperin üzerinde durup hazinenin getirilmesi için emirler yağdırdı. İspanyollar emirlere uyulmadığına karar verdiği takdirde uygulanan cezaları izlemek zorundaydı.¹¹

Fatihler, servet yapmak ve genellikle kendilerini memnun etmek için gerçek bir çılgınlık içinde hareket ediyorlardı. Yeterince altın ve mücevher gelmeyince, topladıkları savaş esirlerini, kuşkusuz Tüten Kalkan'ın Cuauhtinchan'daki savaşta yer alan bazı yoldaşları da dahil olmak üzere, damgalamaya başladılar ve onları Karayipler'e köle olarak gönderilmek üzere kıyıya sevk ettiler. 1522'de bu girişimin kârının beşte biri (titiz kayıtların belirttiğine göre 5.397 peso) Kral Charles'a vergi olarak ayrıldı. İspanyollar tutsak genç kadınların en güzellerini kendilerine ayırdı; aileleri mahvolmuş, açlıktan ölmek üzere olan başka kızlar bile kendi istekleriyle İspanyollara geldi. En az bir vakada, bu kızlardan bir grup zorla fuhuş için bir binada kilitli tutuldu. Kızlara yapılan muamelenin vicdan azabını çeken şahitler İspanya'da olanları anlattı. Kral, 1523 Haziran'ında halkına

11 Lockhart, *We People Here*, 271–73. Malinche'nin katılımı için bkz. Lockhart, *We People Here* içinde *Florentine Codex*, Kitap 12. Ayrıntılı bir inceleme için bkz. Stephanie Wood, *Transcending Conquest: Nahuatl Views of Spanish Colonial Mexico* (Norman: University of Oklahoma Press, 2003), Bölüm 3. Malintzin'in İspanyolların köpeklerini savunmasını yerli halkın üzerine salmasını izlediği bir yerli resmi bulunmaktadır.

kendilerini dizginlemeleri ve yerli kadınlara yönelik tacizlerine son vermeleri için bir ricada bulundu¹².

O zamana kadar durum biraz sakinleşmişti; Cortés, yeni düzeni kabul ettirme ve yeni bir siyasi aygıt inşa etme konusunda ilerleme kaydetmeye başlamıştı. Tlatelolco'daki pazar yeniden açıldı ve nispeten normal bir kentsel yaşam yeniden başladı. İspanyol zanaat-kârlar, Tenochtitlan'da yerli insanlardan oluşan ekipler yetiştiriyorlardı. Ekiplerin ortaya çıkmasını sağlamak için manevi otoritelerini kullanmak zorunda kalan Cuauhtemoc ve çevirmenlerdi. İşçiler Avrupa'daki Rönesans binalarının güzel örneklerini inşa etmeyi şaşırtıcı bir hızla öğrendiler. Tenochtitlan'ın büyük merkezi meydanı, yeni yükselen bir katedralin yanı sıra her iki ucunda mazgallı kuleleri olan devasa bir hükümet binasıyla çevrili Plaza Mayor haline geldi. Çekiş sesi sabahtan akşama kadar duyulabiliyordu. 1524'e kadar İspanyolların operasyon merkezlerini Coyoacan'dan Mexico City'ye taşıması için her şey hazır olacaktı¹³.

Kentteki Mexicalar, Avrupa tarzı büyük bir şehir merkezi inşa etmeye zorlanırken, Cortés çevredeki kırsal altepetlları takipçilerine hediye olarak dağıtıyordu. Bunu yapmak için 1523'ün sonuna kadar resmi izni yoktu ancak süreci bundan çok önce başlattı¹⁴. Her bir conquistador belirli bir altepetl veya alt-altepetlin köylerine bir *encomienda* veya "paket" olarak verildi. Bu, orada yaşayan insanların

12 Yerel yıllıklar (*Florentine Codex* ve *Annals of Tlatelolco*'nun 12. kırıpları) mahkûmların köle olarak damgalanmasına ve İspanyol erkeklerin kadınları ele geçirmesine atıfta bulunur. Bununla birlikte iki olgunun kapsamı, İspanya'ya geri gönderilen malları listeleyen İspanyol kayıtlarında ve kralın yazışmalarında açıkça ortaya çıkıyor. Örneğin "Instrucciones de Carlos V a Hernando Cortés sobre Tratamiento de los Indios, Valladolid, 26 junio 1523" bu kayıtlar şu anda İspanya'nın Seville kentinde Archivo General de Indios'ta bulunmaktadır. Bunların belirli ölçüde tartışılması için bkz. Camilla Townsend, *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico* (Albuquerque: University of New Mexico Press), 254–55 (dn. 3 ve 4). Bu sancılı meselenin daha kapsamlı bir incelemesi için bkz. Matthew Restall, *When Montezuma Met Cortés: The True Story of the Meeting that Changed History* (New York: HarperCollins, 2018).

13 Şehrin dönüşümü üzerine bkz. Barbara Mundy, *The Death of Aztec Tenochtitlan, The Life of Mexico City* (Austin: University of Texas Press, 2015).

14 Lockhart, *We People Here* içinde *Annals of Tlatelolco*, 273.

o fatihin kölesi olduğu anlamına gelmiyordu. Teoride conquistador emrindeki halkın ruhani ve siyasi refahını koruyacaktı. Bunun karşılığında halk ona aynı vergi ödeyecek ve her yılın bir bölümünde conquistadora emeğini sunacaktı¹⁵. Örneğin Cuauhtinchan, Malintzin ile birlikte uzun saatler Nahuatl öğrenen ve yardımcı tercümanlık yapan bir conquistador olan Juan Pérez de Arteaga'ya verildi¹⁶. Malintzin'in bu dönemde çok sık yardıma ihtiyaç duyuyordu çünkü ondan sık sık savaşın gerektirdiğinden daha karmaşık müzakerelere yardım etmesi isteniyordu. Sadece boyun eğilmesini ve yiyecek verilmesini talep etmek yerine, artık halka İspanyolların siyasi ve ekonomik taleplerinin tam doğasını aktarırken yerel siyasi ve ekonomik gerçeklerin tabiatını da İspanyollara izah etmesi şarttı. Sıklıkla hangi şef soyunun yöneteceğine ve hangilerinin kenara atılacağına karar verilmesi gerekiyordu. Doğal olarak yalnızca İspanyol davasına sempati duyan aileler desteklenecekti. Örneğin Texcoco'da Ixtlilxochitl'in gücü korundu ve diğer aile soylarının gücü azaltıldı¹⁷.

İspanyollar tüm bu düzenlemelerde üstünlüğe sahipti ancak Cortés ve akranları hiçbir noktada barışın kırılganlığını gözden kaçırmadı. Ne de olsa bu uçsuz bucaksız topraklarda Avrupalılardan çok milyonlarca Kızılderili vardı. Cortés, 1524 yılının başlarında tüm İspanyol erkeklerin tam bir silah setine sahip olmalarını dayatan yeni bir ferman yayınladı. Her birinin bir hançer, kılıç ve mızrağın yanı sıra bir kalkan, miğfer ve zırha sahip olması gerekiyordu. Bu teçhizatı altı ay içinde almayan ve daha sonra emir üzerine askeri geçit törenlerine katılan her erkek ağır para cezalarına tabi tutuldu. Beş yüz kadar

15 Koloninin siyasi ve ekonomik organizasyonu için bkz. James Lockhart - Stuart Schwartz, *Early Latin America* (New York: Cambridge University Press, 1983).

16 Juan Pérez de Arteaga'ya ilişkin bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 141, 184–85. Bireysel conquistadorlar üzerine bkz. Robert Himmerich y Valencia, *The Encomenderos of New Spain* (Austin: University of Texas Press, 1991).

17 Bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 129–32 ve "Polygyny and the Divided Altepetl: The Tetzocan Key to Pre-conquest Nahua Politics", *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives*, ed. Jongsoo Lee ve Galen Brokaw (Boulder: University Press of Colorado, 2014). Bu dönemdeki Texcoco için bkz. Bradley Benton, *The Lords of Tetzcoco: The Transformation of Indigenous Rule in Postconquest Central Mexico* (New York: Cambridge University Press, 2017).

Kızılderili nüfusa sahip olan encomienda almış İspanyollar, aynı zamanda bir arbalet ve ok takımı ya da bu olmazsa ateşli silah ve iki yüz kez ateş etmeye yetecek mühimmat satın almak zorundaydı. Bir encomiendada beş yüz ile bin arasında Kızılderili yaşıyorsa, idaredeki kişinin ayrıca bir at alması gerekiyordu. Daha da büyük encomienda alanlar bu türden daha fazla mal satın almak zorundaydı. Bir encomendero bu kurala uymazsa, imtiyazını bütünüyle kaybederdi¹⁸.

1524 yılında İspanyol nüfusuna yeni kanunnamenin ilan edilmesinden sonra çok geç geçmeden mahalli Kızılderili liderler, Meksika'nın din değişimini başlatmak üzere görevlendirilmiş on iki Fransisken misyonerle, "On İki Havarı" ile tanışmak üzere Tenochtitlan'a çağırıldı. Hristiyan doktrini onlara ilk tebliğ edildiğinde Kızılderililerin ne düşündükleri uzun süredir büyük bir ilgi kaynağıdır. Genel olarak Avrupalılar çok fazla delil olmadan kendi çıkarımlarını yapmaktadır. Başlangıçta keşişler, yerlilerin ilgi gösterdiklerini ve binlerce insanı hemen vaftiz edebildiklerini coşkuyla rapor ediyorlardı. Fakat sonradan Kızılderililerin kutsal suyla ıslatılır ıslatılmaz samimi mühtediler oldukları savından geri adım attılar. Buna rağmen keşişler genel başarıları bağlamında kendilerine güveniyorlardı. Meksika'yı görece kısa bir süre içinde Katolik inancına katmış olduklarına bütün dünyayı ikna ettiler. 1990'larda bilim adamları arasında bu önermenin gerçekte yanlış olduğunu ve aslında yerlilerin nesiller boyu süren inançlarını basitçe reddedip sorgusuz sualsiz Hristiyan öğretilerini kabul etmediklerini savunmak yaygın bir tutum haline geldi¹⁹.

18 *Colección de documentos inéditos relativos al descubrimiento, conquista y colonización de las posesiones españolas en América y Oceanía*, ed. Joaquín Pacheco, 42 Cilt (Madrid: Manuel Bernaldos de Quirós, 1864-1884) içinde "Ordenanzas de Buen Gobierno Dadas por Hernando Cortés", March 20, 1524, 26:135-45.

19 Fransa'da 1933 yılında Robert Richard *La conquête spirituelle du Mexique*'yi yayınladı; II. Dünya Savaşı'ndan sonra fikirleri bilimsel çevrelere sızdı ve eser sonunda İngilizcede *The Spiritual Conquest of Mexico* (Berkeley: University of California Press, 1966) olarak yayımlandı. On yıllar sonra, Louise Burkhart ve James Lockhart'ın eseri (dn. 314 ve 315'e bkz.) ve onları takip eden öğrencilerinin çalışmaları yerlilerin gerçekten tamamen dini bakışlarını değiştirdikleri fikrini sonsuza dek ortadan kaldırdı.

Yakın tarihlerdeki bu tartışmalarda, bilim adamları dolaylı kanıtlara bel bağlamak zorunda kaldı. Mesela Nahualar dillerinde “Şeytan” için bir kelimeye sahip değilse nasıl bu kadar çabuk onun varlığına inanmaya başlamışlardı? Din değiştirme çabalarında, keşişler daha genel türde bir “şeytan” ifadesi olarak *tlacatecolotl* (tla-ka-te-KOL-or) kelimesini kullanmak durumunda kaldılar. Bu terim fetihten önce boynuzlu baykuş suretine girip büyüler yaparak uçan ve genellikle masum insanların hayatlarını mahveden kötücül şamanları ifade etmek için kullanılıyordu. Bir *tlacatecolotl* genellikle gece gelirdi ve ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıydı. Bu yaratıklar Lucifer’e hemen hiç denk değildi fakat keşişler amaçları için daha uygun olanını bulamadığından bu kelimenin işe yarayabileceğini düşündü. Böylesi kıyaslanamaz inanç unsurlarının örnekleri sayısızdı²⁰. Bir tarihçi her iki tarafın da birbirini anladıkları noktasında çok çabuk çıkarım yaptıklarını ileri sürmektedir. Bu durum keşişlerin bir zamanlar umduğu hızda gerçek Hristiyanlığın yayılmasını oldukça güçleştiren bir tür “karşılıklı yanlış anlaşılmış kimlik” oluşumuna yol açtı²¹. Bu, Avrupalı bir dünya görüşünün dayatılmasına karşı yerli psikolojik direncin dolaylı bir delilidir fakat yine de oldukça aşikardır.

1524’teki toplantıda son derece dindar Mexica erkeklerinin sözlerini alıntılaman günümüze ulaşmış bir kaynak bulunmaktadır ve bize ilk başta ne düşündüklerini doğrudan anlama imkânı sağlamaktadır. Nahuatl konuşabilen ve *Florentine Codex*’in yazımını idare etmiş meşhur Fransisken Keşiş Bernardino de Sahagún, karşılıklı kültürel değiş tokuşu açıklayan “Diyaloglar” olarak adlandırdığı bir eser bırakmıştır. Ancak bu kaynak bir açıdan problematiktir. İlk olarak Sahagún’un kendisi orada değildi; başkasının notlarıyla çalışmak

20 Louise Burkhart, *The Slippery Earth: Nahua-Christian Moral Dialogue in Sixteenth-Century Mexico* (Tucson: University of Arizona Press, 1989), 40–42. Böylesi soruları inceleyen yeni bir çalışma için bkz. Elizabeth Hill Boone, Louise Burkhart ve David Tavárez, ed., *Painted Words: Nahuatl Catholicism, Politics and Memory in the Atzacualco Pictorial Catechism* (Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2017).

21 James Lockhart, “Some Nahua Concepts in Postconquest Guise”, *History of European Ideas*, 6 (1985): 465–82.

durumunda kalmıştı. İkincisi, Kızılderililer aslında bir defa değil çeşitli zamanlarda çağırılmıştı; bugün bize ulaşan metin bir günde alınmış bir notlar serisi gibidir. Dolayısıyla belge muhtemelen gözlemcilerin çeşitli toplantılarda ne duyduklarının kristalleşmiş bir halinin sunumudur. Dahası notlar İspanyolca alınmış ve Nahuatl diline tercümesi yıllar sonra yapılmış olmalıdır. Zira 1524'te yaşayan hiç kimse belgelerin ortaya koyduğu akıcılıkla Nahuatl dilinde yazı yazamazdı. Kısacası Avrupalı redaktörlerin kaydı değiştirmek için çok sayıda fırsatı vardı. Yine de bu problemlere rağmen kaynak özünde güvenilirdir. Zira her iki tarafın söylediklerini, başka yerde ortaya attıkları iddialarla uyumlu bir şekilde aktarmaktadır. Kızılderililerin söylediklerini iddia ettiği şeyler, İspanyolların onlardan hiçbir şekilde duymayı istemeyecekleri ifadelerdi²².

Keşişler Hristiyan inancının temel prensiplerini saatlerce ayrıntılı bir şekilde anlatırken tercüman (neredeyse kesin bir şekilde Malintzin'dir ancak onun çıraklarından biri olması da muhtemeldir) bunları tercüme etmek için elinden gelenin en iyisini yaptı. Sözlerini bitirdiklerinde yerli liderlerden biri bir adım öne çıkarak Mexicaların favori kültürel teşbihlerini kullanarak, değerli yeşim taşları ve tüyler gibi kıymetli sözleri için onlara teşekkür ederek uzaktan gelmiş olan yabancılara en nazik Nahuatl konuşma tarzıyla bir karşılama söylevi verdi. Sonra bir zamanlar pek çok bilge adamın bu şehirde hüküm sürüp öldüğü ve hayatta kalanların bilgi ile tecrübe bakımından atalarından aşağıda oldukları kederini ifade etmeye geçti. Hayatta kalan en bilge rahipleri toplantıya çağırıp nasıl cevap verileceğini onlara bırakmanın en iyisi olacağını söyledi²³.

22 Fray Bernardino de Sahagún'un *Coloquios*'u (diyaloglar) olarak bilinen belge budur. Hem İspanyol hem de Nahuatl metinler şurada yayımlanmıştır: Miguel León Portilla, ed., *Coloquios y doctrina christiana* (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1986). Belgenin hazırlanışı üzerine akademik bir tartışma için bkz. Lockhart, *The Nahuas*, 205–6; Jorge Klor de Alva, "La historicidad de los coloquios de Sahagún", *Estudios de Cultura Nahuatl* 15 (1982): 147–84.

23 *Coloquios* İngilizceye tercüme edilmiştir: Kenneth Mills, William B. Taylor ve Sandra Lauderdale Graham, ed., *Colonial Latin America: A Documentary History* (Wilmington, DE: Scholarly Resources, 2002), 20–22.

O akşam idaredeki soylular rahiplerle konuştu ve gerekli düzenlemeleri yaptı. Yardıma ihtiyaç duydukları konusunda ısrar etmiş olmalıdırlar. Neredeyse katlanılmaz olayların ardından halk arasında düzeni korumaya çabalıyorlardı. Politik bakımdan kışkırtıcı ve dini açıdan tehlikeli herhangi bir açıklama yapma riskini göze alamazlardı. Eğer Mexicalar inançlarını savunmak istiyorlarsa bu iş siyasetin ateşten gömleğini giymemiş biri tarafından yapılmalıydı. Böylece o sabah eski rejimden kalma bir grup rahip Hristiyanların inançlarına dair konuşmalarını dinlemeye geldi. Önceki gün aktarılan her şeyi baştan sona dinlemek istediler ve Fransiskenler şikâyet edemeyecekleri kadar mutluydular. “On ikisinden biri tercümanını kullanarak bir gün önce lordlara söylediği her şeyi tekrar etti.” Tercüman yorulmaya başladıysa da hiç kimse bundan bahsetmedi. Sonunda gruba önderlik eden Nahua rahip öne çıktı ve konuşmaya başladı. Adet olduğu üzere yeni gelenlerle tanışmanın onuruyla etkilendiğini söyleyerek en kibar tonla söze başladı. Ancak nihayetinde lafın yönünü değiştirdi:

Bize yaşamı veren ve varoluşu yaratan, göklerin ve yerin efendisi olan O’nu bilmediğimizi söylüyorsunuz. Ayrıca tapıklarımızın tanrı olmadığını anlattınız. Bu tarz konuşma bizim için tamamen yeni ve oldukça lekeleyici. Bu şekilde konuşmanızdan dehşet duyduk, çünkü bizi vücuda getiren ve yöneten atalarımız bize asla böyle bir şey söylemediler. Aksine... tanrıları nasıl onurlandıracağımızı öğrettiler... Ve tanrılarımız vasıtasıyla yaşayıp var olduğumuzu ve onlara minnettar olduğumuzu anlattılar... Taptığımız bu tanrıların fiziksel mevcudiyetimiz için gerekli her şeyi verdiğini ifade ettiler. Yağmurun dünyadaki şeyleri büyütmesi için onlara yakarıyoruz²⁴.

Rahip tanrılarına şükran dolu olmaları gerektiğinin sayısız sebebini saydıktan sonra sözü şöyle bağladı: “Bu toprağın ilk yerleşimcileri tarafından bırakılmış en kadim yasaları ve gelenekleri yok etmek bizim için döneğe ve ahmakça bir şey olacaktır.” Eğer İspanyollar eski tanrıların ortadan kaldırılmasında bu kadar ısrar ederlerse politik

24 Mills, Taylor ve Graham, *Colonial Latin America*.

bir felaketi davet etmiş olacaktı. Dostça bir tavsiye veriyor gibi konuştu fakat bir tehdit savurmuştu. “Gözünüzü açın, eğer halka bu şekilde bildikleri tanrıların aslında tanrı bile olmadığını söyleyecek olursak insanlar bize karşı ayaklanırlar.” dedi. Sonunda sözlerinin doruk noktasına ulaştı: “Hepimiz bu kadar kaybın yettiğini, kamış hasırların, tahtların [siyasi gücün, kraliyet yetkisinin] bizden alınmasının son nokta olduğunu düşünüyoruz. Tanrılarımıza gelirse, onlara hizmet etmekten ve tapınmaktan vazgeçmeden öleceğiz. Bunda kararlıyız; ne istiyorsanız onu yapın. Bu söylediklerinize cevap olacak ve tezat teşkil edecektir. Söyleyecek daha fazla bir şeyimiz yok efendiler.” Sözlerinin daha kelimesi kelimesine bir çevirisi şöyledir: “Ey efendilerimiz, nefesinize, sözlerinize karşılığımız, cevabımız bundan ibarettir.” Bu, hatibin kibar bir açılıştan sonra gerçekten yapmak istediği sert ve kızgın açıldamaya düzlemi kaydırıldığı politik söylevini bitirmesinin tipik bir yoluydu. Birkaç yıl sonraki bir başka durumda sinirli bir Mexica tutsak İspanyol yargıçlara kendi adına ve arkadaşı adına yaptığı bir konuşmayı aynı açıklama ile sonlandıracaktı, lakin sıradan bir insana özgü olarak daha az ağdalı ifadelerle: “Söyleyeceklerimiz bu kadar!²⁵”

On iki keşişten biri bu yaşlı adamların ölmesini beklemek zorunda kalacaklarına dair bir şeyler mırıldandı; gençler daha iyi dinleyiciydi²⁶. İspanyolların aşağı yukarı takip ettiği yöntem de bu oldu. Dik kafalı paganlara işkence ederek büyük bir kargaşaya yaratmaya gerek olmadığına karar verdiler. Tabii kendilerine Kızılderililerin aslında İsa’yı reddetmediklerini hatırlattılar. Kimileri onu panteonlarına eklemekte oldukça istekliydi. Sadece eski tanrıların bir kenara bırakmak hususunda katıydılar. Keşişler beklemenin en mantıklı olan seçenek olduğu sonucuna varıp öğretilerine ve açıklamalarına devam etti. Söz konusu on iki havari İspanyolların en fazla kontrole sahip olduğu dört bölgeye misyonerlik için gitti: Tenochtitlan, yakındaki Texcoco, Tlaxcala ve komşusu Huexotzinco.

25 Luis Reyes García, ed., *Anales de Juan Bautista*, (Mexico City: CIESAS, 2001), 280–81.

26 Orada olan Fray Toribio de Benavente Motolinia sonradan bunu eserinde yazmıştır: *Historia de los Indios de la Nueva España* (Madrid: Alianza, 1988), 66.

Buralarda büyük ölçüde genç insanlarla çalışarak Meksika halkının etkili bir şekilde din değiştirmesi işine giriştiler.

* * *

1524'ÜN ORTASINDA YORGUN DÜŞMÜŞ MALINTZIN YENİ bir seyahate hazırlanıyordu. Fakat bu sefer keşiflere eşlik etmek için görevlendirilmemişti. Bunun yerine karadan Honduras'a yapacağı yolculukta Cortés'e eşlik edecekti. Cortés keşif seferine gönderilmiş kaptanlarından birinin, Cristóbal de Olid'in, Orta Amerika'da rakip bir hükümet kurduğunu duymuş ve bunun kökünü kazımaya karar vermişti. Cortés'in yokluğunda isyan etmesinler diye, Cuauhtemoc ve birkaç yerli lord rehine olarak gelmeye zorlanmıştı. Ancak Tecuichpotzin evde kalmalı ve Mexica kraliyet hanedanının çıkarlarını korumalıydı. Tecuichpotzin, sefer için haftalarca süren hazırlık esnasında Malintzin'i görünce kendi adeti olan bir şey olmasa bile bu kıza acımış olmalıdır. Her iki genç kadın da seyahatin ölümcül ve muhtemelen beyhude olduğunu biliyordu.

Tecuichpotzin, Malintzin'e acıma alışkanlığına sahip değildi. Zira geçen üç sene içinde Tecuichpotzin gözetim altındaki eşinin yanında dolaylı bir tutsaklık içinde sıkıntı çekerken bir zamanlar vergi ödeyen doğudaki bir yerden olan eski cariyeye Malintzin şaşırtıcı bir biçimde güçlenmişti. Sadece bir tercüman olmanın ötesinde İspanyolların yürüttüğü bütün müzakerelerin merkezindeydi. Fetih mücadelelerinin şiddetli gerginliği sona erer ermez Malintzin, Cortés'ten hamile kalıp bir oğlan dünyaya getirdi. Bu çocuk Cortés'in ilk oğluydu. Çocuğa Cortés'in babası Martín'in ismi verildi. Çevresine yazdığı mektuplarda Cortés çocuğu ne kadar çok sevdiğini ve bir süreliğine onu varisi olarak düşündüğünü belirtmiştir. Lakin çocuk ve annesiyle birlikte yaşamadı. Malintzin kendi evine gönderildi. Çünkü Cortés'in Küba'da İspanyol bir eşi vardı ve barış yapılıp yapılmaz, kocasına katılmak üzere Meksika'ya seyahat etmişti. Görünüşe göre aralarında mutlu bir evlilik bağı yoktu. Cortés ve doña Catalina hem halkın önünde hem özel yaşamlarında sürekli kavga ediyorlardı. Bu yüzden Catalina aniden ölünce insanlar

Cortés'in onu boğduğu dedikodusunu yaydılar. Ancak hiçbir zaman bu suç için bir dava açılmadı ve iddialar asla kanıtlanamadı.

Muhtemelen Malintzin'in kendisi bile meselenin iç yüzünü bilmiyordu. Diğer meselelerle o kadar meşguldü ki bunun üzerine çok fazla düşünmemiş olabilir. Zaten artık çabuk sinirlenen Cortés ile yaşamak zorunda değildi. Yüksek ve düşük seviyedeki pek çok ortamda çeviri yapıyordu ve başka tercümanlar yetiştirmeye kendisini adanmıştı. Dil yetenekleri ve bağlantılarının girişimde bulunmasına imkân verdiği küçük ekonomik yatırımlarla kendisini, oğlunu ve çalışanlarını idame ettirerek kendi hanesini yönetiyordu. Güzel bir eteğin üstüne özenle nakış işlenmiş bir *huipilli* ya da bluz giyiyordu ve ayaklarında yalın ayak dolaşan kadınların aksine genelde sandaletler vardı. Bunların hepsi onun statüsüne işaret ediyordu ama hiçbir zaman küstah ve kibirli biri olmadı. Ya da İspanyol kıyafetleri giymeyi hiçbir zaman tercih etmedi. Onunla tanışan herkes onu sevdi. Ancak İspanyolcayı çok iyi bir şekilde öğrendiği için tercüme işinde daha fazla kendisine ihtiyaç duyulmayan Jerónimo de Aguilar onu sevmemiş olabilir. Malintzin'in ölümünden sonra onu ciddi bir şekilde önüne gelenle yatmakla suçladı fakat hiç kimse bu iddiasını desteklemedi. Herkes onu neşeli, namuslu ve neredeyse kanunun ortadan kalktığı ilk aylarda düzeni sağlamaya çalışan ve yardım için elinden geleni yapan olağanüstü derecede mücadeleci bir kişi olarak hatırladı. Jerónimo de Aguilar'ın Malintzin'i süzdüğünü hayal ettiğinde Cortés'in sinirden köpürdüğü biliniyordu²⁷.

Cortés, Malintzin'e gelip oğlunu geride bırakmasını ve köleleştirildiği Maya ülkesinin dağ ve ormanları içinden geçecek uzun bir kara seferinde tercüman olarak kendisine eşlik etmesini talep etti. Lakin Malintzin aşırı sevinçli olmaktan çok uzaktı. Kaybedecek çok şeyi vardı ve karşılığında kazanacağı hiçbir şey yoktu. Cortés de kazanacağından çok daha fazlasını riske edecekti fakat ya bunu göremedi ya da hesap edemedi. Kimileri Malintzin'in fatihe delicesine âşık olduğunu ve onun arzularını kendi arzuları kabul ettiğini

27 Townsend, *Malintzin's Choices*, özellikle 6. Bölüm. Bu dönemdeki giyim tarzına kadar bize bu ayrıntıları sağlayan daha sonraki mahkeme davalarının tanıklığıdır.

varsaymaktadır. Ancak içinde bulunduğu dünyadaki cariyeler, efendilerinden kalıcı romantik bir aşk beklememeleri gerektiğini iyi biliyorlardı. Ayrıca Cortés son aylarda o kadar fazla kadınla birlikte olmuş ve o kadar fazla anneyi ve kocayı kızdırmıştı ki Malintzin'in onunla aralarında özel bir bağ olduğuna inanması imkânsızdır. Eğer Malintzin oğullarını anımsatarak evlilik konusunu açacak olursa Cortés yerli bir köle kızla değil, İspanya'dan iyi bir hanımla evlenmekte kararlı olduğunu açıkça belirtirdi. Bu mevcut iktidarını ve etkisini korumasının tek yoluydu. Ayrıca oğlu Martín papadan rica edilerek meşru çocuğu ilan edilebilirdi²⁸.

Cortés'in basitçe Malintzin'i eşlik etmeye zorladığı varsayılabilir ama bu gerçeği yansıtamaz. Seferin bütün kaynakları Malintzin'in isteksizce hareket etmekten fazlasını yaptığına işaret eder. Sonraki iki yıl boyunca aktif, enerjik ve nüktedan bir şekilde sürekli sefere çıkanların çıkarlarını takip etti. Cortés ise mektuplarında tabiatının aksine onun gösterdiği adanmışlığa üstü örtülü şükranlarını yazarak gösterdi. Malintzin neden böyle davranıyordu? Bir Nahua kadını görünüşe göre sersem bir fatihin heveslerini yerine getirerek ne elde etmeyi umabilirdi?

Fetih zamanındaki diğer insanlar gibi Malintzin de arkasında ne günlük ne mektup ne de motivasyonlarını ya da talep ettiği imtiyazları izah eden açık bir kayıt bıraktı. Ancak yaşanan olaylar, elinden gelen en iyi şekilde kendi çocuğunun ve insanların korunmasını garanti altına almak için sıkı ve dirayetle pazarlık yaptığını göstermektedir. Seferin güzergâhı ilk olarak onun doğduğu yer olan Coatzacoalcos'dan geçecekti. Bu bölgenin sınırındaki nehri geçmeden hemen önce muazzam süvari kuvveti bir haftalık yıpratıcı bir bekleme için geldi. Malintzin burada aniden Cortés'in yüksek rütbeli teğmenlerinden biri olan Juan Jaramillo ile evlendi. O zaman Cortés'in yakınında az sayıda bekar adam vardı. Ona eşit ya da ondan daha yüksek mevkide ise sadece iki adam mevcuttu. Biri "yeğenim" diye andığı genç bir adamla birlikteydi. Malintzin, Jaramillo ile evlendiği andan itibaren her İspanyol hanımın sahip

28 Townsend, *Malintzin's Choices*, bilhassa 7. Bölüm.

olduğu hukuki korumayı elde etti. Ek olarak Cortés kayda değer bir düğün hediyesi verdi. Bu onun asla kendi rızasıyla yapmayacağı bir hareketti. Malintzin bu talebi bizzat kendisi yapmış olmalıdır. Doğduğu Olutla Köyü'nü encomienda olarak aldı. Böylece korkunç sefer sırasında kaybedilecek olsa da encomienda teslimine dair resmî evraklar imzalandı²⁹.

Bu düzenlemeler yapılır yapılmaz, süvari kuvveti ilerlemeye başladı. Nehir umduklarından daha derindi ve akıntıda can kaybı yaşanmasa da yüklerin çoğu kaybedildi. Birkaç gün içinde Malintzin akrabalarıyla yüz yüze geldi. Bernal Díaz'ın daha sonradan anlattığına göre duygusal bir kavuşma yaşandı³⁰. Fethin yarattığı ani kargaşanın yerliler üzerindeki etkisi gibi onun söylediği sözler de bize ulaşmamıştır. Bu fenomeni Amerika tarihinin her yerinde görmekteyiz. Mesela yeni gelen beyazlarla takas edilmiş bir başka savaş esiri olan Sacajawea, Lewis ve Clark ile yaptığı kara yolculuğu sırasında ailesiyle karşılaşacaktı. Seyyahlar Pasifik'e ilerlerken onu bir tercüman olarak hizmet etmeye zorladıklarında kimse onun duygularını kaydetmemişti. Mektuplar ve günlükler, Avrupa-Amerikalıların tarihindeki büyük anları ve dokunaklı sahneleri bazen bize ulaştırmaktadır ama daha az güçlü olanların düşünce ve hislerini geri plana atarak bize sadece sessizliği sunmaktadır.

Ayrı kalınan o kadar yıldan sonra Malintzin'in ailesi ve dostlarıyla geçirdiği zaman kısa sürdü. Zira Cortés'e tutmaya kararlı

29 Townsend, *Malintzin's Choices*, 150–57. Geleneksel olarak Cortés'in Malinche'yi ondan bıktığı için yardımcılarının birine verdiği varsayılır. Bu yorum pek mantıklı değil; çünkü başka bir kadınla yatmak için ondan kurtulmak zorunda değildi ve evlilik gerçekleştiğinde hâlâ umutsuzca ona bağımlıydı. *Malintzin's Choices*, mevcut tüm kanıtları analiz eder ve daha sonra mahkemede yemin eden düzinelerce tanığın aslında haklı olduğu, yani Malinche'nin Jaramillo ile evlenmeyi seçtiği ve evlilik hediyesi olarak doğduğu köy olan Olutla'yı aldığı sonucuna varır.

30 Bernal Díaz del Castillo, *Historia Verdadera de la conquista de la Nueva España* (Mexico City: Porrúa, 1960), 460. Díaz, ailesiyle konuşurken Malinche'den alıntı yaparak onları affettiğini söylüyor ama onun için yazdığı kişisel anlatının çoğu açıkça uydurulduğundan akrabalarıyla olan özel konuşmalarını gerçekten duyduğunu düşünmüyorum ve onu burada alıntılamıyorum. (Díaz'ın metnin Penguin Yayınevi'nden çıkan İngilizce baskısı bu bölümü içermez. İlgilenen okuyucuların Porrúa Yayınevi'nin İspanyolca baskısına başvurmaları gerekir.)

olduğu bir söz vermişti. Kendisi, çocuğu ve halkı daha önemliydi ve bu sözü bozamazdı. Birkaç gün içinde hedefleri olan Honduras'a doğru ilerleyişe geçtiler. Uzun ve meşakkatli bir seyahatti. Karanlık ormanda geçen haftalar aylara dönüştü.

Candelaria Nehri'nin kaynağında, Körfez Kıyısı'ndan yaklaşık 80 km içerdeki Acalan (Kayıklar Diyarı) olarak adlandırılan bir kentte, Cortés bugüne kadar Meksikalılarda travması hâlâ süren bir karar verdi: Cuauhtemoc'u idam ettirdi. Ne yaşandığına dair anlatılar birbirinden farklıdır. Cortés sonradan yerli bir muhbirin Mexica hükümdarının komplo planını haber verdiğini iddia etti. Varsaydığına göre Kızılderililer ormanın ortasında İspanyollara isyan edip kendilerini özgür bırakacaktı ve sonra gizlice merkezi vadide de bir isyan başlatmak üzere geri döneceklerdi. Birkaç İspanyol'un da dahil olduğu bir grup bunun bir yanlış anlama olduğuna inanıyordu. Cuauhtemoc ve refakatçileri, yalnızca Cortés'in aklını başına topladığı ve geri dönmeye hazır olduğu söylentisini kutlamıştı. Şaka yaptılar ve belki de söylememeleri gereken şeyler söylediler: Mesela bu lanetli yolda bedenleri etrafa saçılarak aşıktan yavaş yavaş ölmek-tense derhal ölmeyi yeğleyeceklerdi. Cortés buna dahil olan herkese ayrı ayrı işkence yaptırdı. Malintzin can çekişirken söyledikleri söz-leri tercüme etmek zorundaydı. Cortés sonunda aradığı kanıt buldu. Cuauhtemoc, Tlatelolco hükümdarı olan kuzenlerinden biri ve muhtemelen bir soyluyla birlikte bir kapok ağacında asıldı. Cortés gerçekten panik içinde miydi; yoksa en azından düzinelerce başka şüpheliyi kurtaran nüktedan ve komik yorumlar olarak anladığı şeyler yalnızca Malintzin'in ve diğer çevirmenlerin tercüme çabaları mıydı? Ya da Cortés bu iki fetih öncesinden kalma Mexica hükümdarından Tenochtitlan'dan uzakta, ölümleri halk arasında isyan ve huzursuzluğa yol açmayacak bir yerde kurtulmayı mı planlamıştı? Her halükârda Malintzin ve birtakım yerliler infaza katılmaya ve hatta izlemeye zorlandı. Olayın doğrudan ya da dolaylı olarak sonradan üretilmiş çeşitli yerel kaynaklarda yer alması hiç de sürpriz değildir. Cortés olayı aydınlatacak hiçbir kayıt bırakmamıştır. Tabii yolculuğun kendisi de hiçbir yazılı kayıt bırakmadı; neredeyse her

türden bütün yükler için bu geçerliydi. İnsanların kayda değer bir kısmı yol boyunca ölüme terk edildi, tıpkı Cuauhtemoc'un nüktedan bir şekilde tahmin ettiği gibi³¹.

Süvari kuvvetinden geriye kalan kısmı ormandan çıkıp Atlantik kıyısına geldiğinde Cristóbal de Olid'in Cortés'e bağlı İspanyollar tarafından aylar önce öldürüldüğünü öğrendiler. Seferin tamamen gereksiz olduğu anlaşıldı. Daha kötü olansa orada kıyıda yaşayan İspanyollar, Mexico City'den kara yolculuğu sırasında hayatta kalanlar kadar açlıkla boğuşuyordu. Cortés bir kez daha yiyecek ve değerli maden cinsinden vergi verme sözü almak için oradaki Kızılderilileri zorladı. Yerleşim yerinin tek gemisini destek aramak üzere haber götürmesi için Karayipler'e yolladı. Yeterince kısa zamanda cevap olarak Mexica başkentindeki iktidar boşluğunun İspanyollar arasında kaotik bir mücadeleye yol açmış olduğu haberini aldı. Cortés'in öldüğü söylentisi şehirde almış başını gitmişti.

Pek çok problemini çözmek için çaresizce nakde ihtiyaç duyan Cortés emrindeki adamlara yerlilerden bazılarını köle olarak Karayipler'de satmasını emretti. Bundan dolayı suçlanmamak için fetihten önce diğer yerliler tarafından zaten köleleştirilmiş olanların satılmasını istedi. Bunu yapmak için yerlilerden kimliklerini İspanyolca açıklamalarını istediler; bir tercüman için ayarlama yapılmıştı³². Malintzin Atlantik kıyılarından döndükten sonra kabaca dokuz ayın ardından Jaramillo'nun çocuğunu doğurduğu sırada bu plandan haberdar oldu. Bu sefer Hz. Meryem'e nispetle María adı

31 Bu olayların Nahualar, Mayalar ve İspanyollar tarafından bırakılan anlatıları belli bir dereceye kadar birbirleriyle çelişiyor: Örneğin, sonunda kaç kişinin Cuauhtemoc ile asıldığı kesin değil. Bu olaydan bahseden kaynakların en iyi karşılaştırmalı incelenmesi için bkz. Matthew Restall, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (New York: Oxford University Press, 2003), 147–57.

32 Bu keşif gezisinin temel olayları hakkındaki bilgimizi, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Grafton (New Haven, CT: Yale University Press, 1986) içinde yayımlanan Cortés'in "Fifth Letter" adlı mektubundan ediniyoruz. Ancak Cortés, kendi çıkarı için yüzlerce insanı köleleştirme konusundaki eylemlerinden krala bahsetmez. Bunu sadece Seville'deki Archivo General de Indias ve Manuscripts Division of Yale University Library'deki arşiv belgelerinden öğreniyoruz. Bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 261 (dn. 22–24) ve Restall, *When Montezuma Met Cortés*.

verilen bir kız çocuğu doğurmuştu. Kısa bir süre sonra Veracruz için denize açıldılar; oradan başkente gideceklerdi. Yola çıkan diğer tekneler Karayıpler’de satılmak üzere damgalanmış insan kargosuyla doldurulmuştu. Böylesi bir şeyin rahatlıkla kendisinin ya da kızının kaderi olabileceğini biliyordu. Eğer hareket tarzıyla alakalı herhangi bir kuşku taşımışsa da bu durum hayatındaki kısıtlı seçeneklerine rağmen doğru kararlar almış olduğuna onu ikna etmiştir. Küçük bebeği yaşamı boyunca ne Mexicalar ne de Avrupalılar tarafından asla bir köle olarak alınıp satılamayacaktı.

* * *

BU SIRADA TENOCHTITLAN’DA FETİH SONRASI POLİTİK fırtınalar şiddetle devam ediyordu. Cortés şehre döndükten sonra eski gücünü geri kazanma mücadelesi içine girdi. Toprakları ve encomiendasındaki Kızılderililer bile başkaları tarafından paylaşılmıştı; geçici hükümet onun öldüğü söylentisine inanmıştı. İlk hareketlerinden biri, şimdi Isabel Hanım olarak anılan Tecuichpotzin’e kocası Cuauhtemoc’un ölümünü resmi olarak haber vermek oldu. Sonra onunla bir başka conquistador Alonso de Grado arasındaki evliliğe aracılık etti. Cortés, de Grado’ya “Kızılderililerin Koruyucusu” makamını vermiştir ki bu oldukça ironiktir. Zira de Grado fetih sırasında Kızılderililere karşı gösterdiği gaddarlık ile tanınmıştı. Isabel ise anne tarafından yakınlarının yaşadığı, Aztek Üçlü İttifakı’nın üç şehriden biri olan geniş Tlacopan encomiendasını aldı. Böylece çift hem zengin hem de güçlü hale geldi. Cortés hem yerli hem de İspanyol Krallığı’nın soylularını memnun etmeyi ve de Grado özelinde sadık ve varlıklı bir destekçi kazanmayı düşünmüştü. Fakat bir buçuk yıl sonra, 1528 yılı başlarında yaşlı de Grado öldü³³.

Cortés şimdi daha fazla düşman ve aleyhtar tarafından kuşatılmış hissediyordu. Kralın sonunda onun tarafını tutup tutmayacağı ya da ilk başta maceralarına devam etmek için Honduras’a giderek

33 Birkaç tarihçi Isabel de Moctezuma hakkında yazmıştır. Onun üzerine en kapsamlı araştırma için bkz. Donald Chipman, *Moctezuma’s Children: Aztec Royalty Under Spanish Rule, 1520–1700* (Austin: University of Texas Press, 2005).

bir kargaşaya yol açmasından dolayı onu cezalandırıp cezalandırmayacağı belli değildi. Cortés “Araftayım. Ve cehennemde kalmamın tek sebebi hâlâ her şeyi düzeltme umuduna sahip olmam.” diye yazarak babasıyla derdini paylaşıyordu³⁴. Bu çaresizliği içinde Cortés şimdi daha isyankâr ve hatta umursamazdı. Grado ölünce Moctezuma’nın on sekiz yaşındaki güzel kızını varlıklı ve yüksek talep gören bir dul olmasından dolayı, “onun güvenliği için” kendi hanesine alacağını söyledi. Zaten İspanyol dünyasına Moctezuma’nın ölüm döşeğindeyken (Cortés’e göre kendi halkı tarafından taşlanarak öldürülmüştü) gözyaşları içinde kendisinden kızlarını korumasını istediğini sıklıkla söylüyordu³⁵. Isabel’in önünde onun koruyucusu olarak poz vermek sadece birazcık daha fantastik bir olaydı.

Isabel’in gerçekten hiçbir seçeneği yoktu. Yerli dünyasındaki arkadaşları ve ailesi Cortés’e karşı gelemezdi. Belki de onun yanında güvende olacağı sözlerine inandı. Kendisinin ve birkaç parça dünyevi eşyasının onun evine götürülmesine izin verdi. Onun yanına yerleştiği anda hiçbir şekilde kendini savunamadı. Cortés’in yakın bir arkadaşı onun hakkında kısa ve öz bir biçimde “bir köpekten daha fazla vicdanı yoktu” diye yorum yapmıştır³⁶. Isabel neredeyse hemen hamile kaldı³⁷.

Cortés meseleler hakkında kralla bizzat konuşmak üzere İspanya’ya seyahat etmeye karar verdi. Malintzin’den olan oğlu küçük Martín’i de yanına aldı ve başka bir erkek çocuğu olmama ihtimaline karşı Martín’in kendi oğlu olduğunu papaya onaylattırdı.

34 Cortés’ten babası Martín Cortés’e, Eylül 26, 1526. *Cartas y otros documentos de Hernán Cortés*, ed. Mariano Cuevas (Seville: F. Díaz, 1915), 29.

35 Cortés doña Isabel’e bir encomienda bağışlayan belgede bu iddiada bulunmaktadır. Bu belge Archivo General de Indias’ta bulunmaktadır ve şurada yayınlanmıştır: Amada López de Meneses, “Tecuichpotzin, hija de Moteczuma”, *Estudios cortesianos* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1948).

36 Enrique Otte, “Nueve Cartas de Diego de Ordás”, *Historia Mexicana* 14 (1964), 328 içinde Ordás to Francisco Verdugo, 2 Haziran 1530.

37 Bunu kocanın ölümünün zamanlamasından ve çocuğu Leonor’un doğumundan biliyoruz. Çocuğun Cortés’e ait olduğunu hem İspanyol belgelerinden (Cortés ve doña Isabel’in vasiyetleri gibi) hem de çocuğu Tecuichpotzin’in ilk oğlu olarak ifade eden ve baba olarak fatihi işaret eden Nahuatl soy kütüklerinden biliyoruz. (*Codex Chimalpahin*, 1:163 ve 2:87.)

Ayrılmadan önce Isabel'in nahoş hamilelik problemini çözmesi gerekiyordu. Onunla evlenmeyi gerçekten düşünmüyordu. Eş olarak soylu bir İspanyol kadın istiyordu ama bundan başka bir sebebi daha vardı. Sosyal statüsü eş olarak düşünölmeye uygun olan bir yerli kadın varsa bu kesinlikle Isabel'di. Ancak tam da bu sebepten onunla evlendiğı takdirde Meksika'da bir derebeylik kurmayı denediğı söylentilerinin alevlenmesi kaçınılmazdı. Kralı kolayca ikna etti. Kendisinin bir takipçisi olan Pedro Gallego de Andrade mevcut durumunda Isabel ile evlenmeye hiçbir itirazı olmadığını belirtti. Tek şartı müstakbel eşinin geniş Tlacopan encomiendasını elinde tutmasına izin vermesiydi ki Cortés bu hususta ona güvence verdi. Tabii ki İspanyol hükümeti için Isabel'in encomiendasını elinde tutması önemliydi. Zira bu mülkiyet Mexica kraliyet ailesinin İspanyollar tarafından bu şekilde tanındığı ve buna karşılık onların da kendileri ve halkları üzerinde İspanyolların yasal idaresini kabul ettiğı fikrini içinde barındırıyordu. Cortés, Isabel'in Gallego ile evlendiğini gördükten sonra küçük oğluyla denize açıldı³⁸.

Isabel dört ay sonra çocuk doğurmakla yüzleşti. Yaşadığı şeyi *nomiquizpan*, yani "benim ölüm anım" olarak anımsayacaktı. Hizmetçileri arasında Nahua kadınlar vardı ve bu onun için acı ve belirsizlik anında bir şanstı. Ona kendi dilinde "Sevgili kızım çaba göster! Seninle ne yapacağız? Yaşlı annelerin burada. Bu senin sorumluluğun. Kalkanı kavra. Genç kızım cesur bir kadın ol. Bununla yüzleş... Alt et. Cesur Tanrıça Cihuacoatl'ı taklit et" diyerek teskin ettiler³⁹. Isabel-Tecuichpotzin bütün hayatı boyunca onur kazanma fırsatına sahip olmuş bir savaşçı olarak doğum yapan bir kadın olmayı düşünmüştü, İspanyolların yaptığı gibi bütün hem cinslerine tanrı tarafından verilmiş büyük bir ceza karşısında merhamet dileyen biri olarak değil. Fakat onun durumunda gurur bir şekilde gösterdiği cesarete eşlik etmiyordu. Bir ruhu yakalayıp geleneklerini sürdürmek üzere evine, ailesine getirmiyordu. Kızı doğduğunda

38 Townsend, *Malintzin's Choices*, özellikle 9. Bölüm.

39 *Florentine Codex*, 6:160. (Ayrıca bkz. 161-67.) Mexicalarda annelik için bkz. Inga Clendinnen, *Aztecs: An Interpretation* (New York: Cambridge University Press, 1991).

ondan alındı ve çocuğu yetiştireceğine söz veren Cortés'in bir kuzeninin evine götürüldü⁴⁰.

Zavallı haldeki Isabel, kocası Pedro Gallego'nun kendisine kibar davranıp yakınlık göstermesine şaşırdı ve ona değer vermeye başladı. Sonraki yıl Juan adında bir oğulları oldu. Moctezuma'nın Hristiyan bir evlilikten doğan ilk torunu, İspanyol dünyasına girecek bir oğlan için büyük bir vaftiz kutlaması düzenlediler. Kilisenin çanları çaldı ve halk kutlama için şenlik ateşleri yaktı. Bebeğin doğumundan iki ay sonra Pedro Gallego aniden öldü ve Isabel görünüşe göre mahvoldu. Kendini tamamen çocuğuna adadı. Bütün hayatı boyunca çocukları arasında en çok Juan'ı sevdi. Juan Cano adında bir İspanyol ile sonraki evliliği ise yirmi yıldan fazla sürdü ve görünüşe göre mutlu bir birliktelikti ama diğer çocukları hiçbir zaman Juan'ı kalbindeki yerinden edemedi⁴¹.

Her zaman yerli şehir halkı tarafından Tecuichpotzin olarak bilinen⁴² Isabel sessiz tutumuyla tanınmıştı. İspanyolların kendisi için biçtiği sembolik rolle hiçbir zaman rahat edemiyordu. Encomiendasından gelen gelirin mümkün olduğunca fazlasını Augustinusçu bir manastıra bağışlıyordu. Her iki kızını İspanyol erkeklere eş olmak yerine, isterlerse, rahibe olmaları fikriyle büyüttü. Onlar da sonradan annelerinin bu dileğini gerçekleştirdiler. Vasiyetinde kocasının hanesinde hizmet eden bütün Kızılderili köleleri özgür bıraktı⁴³. Bir eş olarak İspanyollara sunulmayıp Azcapotzalco yakınındaki Ecatepec'in taşrasında bulunan annesinin doğum yerine gönderilmiş, Hristiyan adı "Francisca" olan kız kardeşine özenip özenmediğini

40 Leonor Cortés Moctezuma sonra inanılmaz derecede zengin gümüş madenlerinin keşfedildiği Zacatecas'ın valisi Juan de Tolosa ile evlendi. Çocukları Meksika toplumunun en yüksek tabakası içinde yer aldı. Onun hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Moctezuma's Children*.

41 Isabel'in ilk doğan oğlunu yirmi yıldan uzun süredir birlikte yaşadığı kocasından olan oğluna tercih ettiği vasiyetinde açıkça görülüyor. Bkz. Chipman, *Moctezuma's Children*, 65–70. Ölümünden sonra kapsamlı bir dava açıldı.

42 Chimalpahin, kendi dönemini kapsayan kayıttan ondan bu şekilde bahsetmektedir: *Annals of His Time*, ed. James Lockhart, Susan Schroeder ve Doris Namala (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006)

43 Donald Chipman, "Isabel Moctezuma", *Struggle and Survival in Colonial America*, ed. David Sweet ve Gary Nash (Berkeley: University of California Press, 1981).

bilmiyoruz. İspanyollar ilk yıllarda bu kraliyet mensubu kızı hiç göz önünde bulundurmamıştı. Onun kaderi, İspanyolların doğrudan gözetiminin ötesinde yaşamlarını sürdüren yerli insanların büyük çoğunluğununkiyle yakından benzerlik arz ediyordu. Nihayetinde pek çokları başlangıçta Malintzin ve Tecuichpotzin gibi girdaba kapılmamıştı.

Öte yandan İspanyollar taşraya yayılmaya başladığında her topluluk kendi kriz anıyla karşı karşıya kaldı. Malintzin'in sonunda Avrupa kökenli bir mikroba yakalanıp öleceği 1529 yılında⁴⁴ ve Isabel yeni doğmuş çocuğuna Nahuatl ninnileri söylediği 1530'da böylesi bir krizle yüzleşme sırası Cuauhtinchan'a gelmişti.

* * *

TÜTEN KALKAN 1520'LERİN BÜYÜK KISMI BOYUNCA BÜYÜK bir olay yaşanmaksızın halkına rehberlik etmişti. İspanyollar komşu Tepeaca kentinde küçük bir kilise inşa etti ve bir rahip olabildiğince sık burayı ziyaret etti. Cuauhtinchan halkına Tepeaca'daki ekmek ve şarap ayinine katılmalarını söyledi ama çok az kişi bunu yapmasına rağmen bununla ilgili sıkıntı yaratmak için kimse gelmedi. İstenen vergi zaman içinde arttırıldığı için giderek bir problem haline gelmeye başladı ve Tüten Kalkan bu emri görmezden gelirlerse sorun çıkacağına emin olmuştu. 1520'lerin sonunda, Cuauhtinchan her dört yılda bir 24.000 yün battaniye, yirmi hindi, altın bin kile mısır, on altı sepet fasulye, seksen sepet çili biber, on altı sepet chia tohumu ve on altı sepet tuz vermekle yükümlü tutuldu⁴⁵.

44 İspanyol arşiv belgelerini kullanarak Malintzin'in ölüm tarihinin tespiti için bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 263, dn. 40. Actas de Cabildo onun Ocak 1529'da öldüğünü ifade etmektedir. Chimalpahin'in *Seventh Relation, Ocho relaciones*'i içinde Malintzin'in Chalco'da tercüme yaptığından bahsediliyor ama o zaman çoktan ölmüştü. Ya kaynağı, tercüme gerektiren olayların ne zaman meydana geldiğini yanlış hatırladı ya da daha büyük olasılıkla Malinche 1528 gibi geç bir tarihte Chalco'da tercüme yaptı ve 1530'ların başındaki bir olaydan bahsederken insanlar yıllar sonra orada bulunan kişinin kendisi olduğunu varsaydılar. Malintzin'in ölümü sırasında oğlu İspanya'daydı. Küçük kızı, "iyi bir aileden" İspanyol bir kadınla evlenen babası Juan Jaramillo tarafından büyütüldü. Daha sonra üvey anne onu mirastan mahrum etmeye çalıştı ve ardından kapsamlı bir dava açıldı.

45 *Historia Tolteca Chichimeca*, 231.

Ek olarak otuz Kızılderili, encomendero ve çeşitli İspanyol yetkililere evlerinde hizmet edecekti. Görevi istedikleri gibi aralarında döndürebilirlerdi. Yeter ki maharetli işçiler doğru insana doğru zamanda hizmetlerini sunsun. Kentin yeni hastalık yüzünden çok fazla nüfus kaybetmesinin arifesinde işler olabileceğinden daha meşakkatli hale gelmeye başladı. Kendi ekinlerini ekip biçmeleri giderek zorlaşıyordu. Hasat yapılamayınca çocukluklar aç kaldı ve hastalığa karşı daha savunmasız hale geldi⁴⁶.

Tüten Kalkan muhtemelen tam bir şekilde bu durumu protesto etme ihtimalini düşünürken geniş bir silahlı İspanyol birliği bölgeye gelerek kamp kurdu. Aklındaki başkaldırma düşüncesinden vazgeçmeye mecbur kaldı. 1529 yılıydı ve Meksika'nın batısında yakında bir fetih savaşına başlayacak olan Nuño Beltrán de Guzmán'ın Tenochtitlan'da idaredeki yüksek mahkemeye başkanlık etmesine yeni karar verilmişti⁴⁷. Cortés İspanya'daydı ve kimin genel vali olarak atanıp kralın temsilcisi olacağı henüz net değildi. Bu süreçte Guzmán idaredeydi. Ailesi İspanyolların gelişinden fayda sağlamış Texcocolu soylu Ixtlilxochitl'ı tutuklamaya karar vermişti. 1520'ler boyunca ittifakının büyük çoğunluğunu Cortés ile yapmış olan Ixtlilxochitl gerekli gördüğünde komşularına karşı savaşa girişmişti. Ancak şimdi zayıf düşerek öleceği bir Fransisken manastırının zindanına atıldı⁴⁸. Bu işin hallinden sonra Guzmán planladığı askeri sefer için birkaç bin yerli savaşçı toplama emriyle şehrin doğusundaki taşraya destekçilerini gönderdi.

Cuahtinchan'da İspanyollar yerli soyluların bir toplantıya katılmasını istediler ve bir tercüman aracılığıyla hemen Hristiyanlığa geçenlerin ve iş birliği yapanların yerlerini koruyacaklarını belirttiler. Tüten Kalkan sonra yazacağı tarih kitabında bu meseleden bahsetmez. Diğer kaynaklar yerli şeflerin o zaman vaftiz edilmeyi kabul

46 Hastalığa karşı yerlileri daha zayıf hale getiren yetersiz beslenmenin önemi üzerine bkz. Suzanne Alchon, *A Pest in the Land* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2003).

47 Ida Altman, *The War for Mexico's West: Indians and Spaniards in New Galicia, 1524-1550* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2010).

48 Benton, *Lords of Tetzaco*, 35.

ettiklerini ortaya koymaktadır⁴⁹. İspanyollar arasından Alonso de Castañeda adındaki bir adamı hamisi ve vaftiz babası olarak kabul etti. Chimalpopoca (artık Alonso) başını eğdi; bir rahip, dua ederek ve hepsini İspanyolların adaşına dönüştürerek ona ve yoldaşlarına su serpti. Tüten Kalkan muhtemelen iyi bir oyuncu ve yetenekli bir ara bulucuydu. İspanyol kuvveti yürüyüşe geçtiğinde adamlarının çoğunun asker olarak alınmasına engel olmayı başarmıştı. Nüfusları mahvolmamıştı. Halkını kiliseye götürdü ve ilgileniyormuş gibi gözükmeye çabaladı. Zira insanların biraz olsun İspanyollar tarafından saygı ile muamele görmesini istiyorsa bunun büyük önem taşıdığını anlamıştı. Onun yakınlarından biri sonradan şöyle diyecekti: “Henüz hiç kimse ne olduğunu, [yeni takvimde] pazar mı yoksa başka bir gün mü olduğunu bilmiyordu. Bu konuda gerçekten ace-miydik... Neler olduğunu bilmiyorduk⁵⁰.”

Hristiyanlığın gelişi ile soylular, eşleri arasında sadece birini seçme yönünde -sanki seçilmeyenleri bir şekilde kovmaya razı olacaklarmış gibi- bir baskı hissetmeye başladılar. Başlangıçta ima ve istekleri görmezden gelebildiler ama bu durumun ne kadar süreceği belli değildi. Sonraki neslin yıllık yazarları, evlilikle alakalı anlaşmazlığa yönelik bu meseleyi hiçbir detay vermeden ihtiyatla değindiler. Bütün mesele, sadece reddedilen kadınlar için değil, onların çocukları için de sıra dışı bir şekilde sıkıntı vericiydi. Uzun vadede sadece nesillerin değişimi soyluları tek eşliliğe yaklaştırdı. Bu sırada uğraşılacak daha fazla kamu meselesi vardı⁵¹.

49 Chimalpopoca'nın arkadaşı ve yakını olan bir asilzade daha sonra kendisinin 1529'da vaftiz edildiğine yemin etti. Don Diego Ceynos'un şahidliği için bkz. “Manuscrito de 1553”, *Documentos sobre tierras y señoríos en Cuauhtinchan*, ed. Luis Reyes García (Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1978), 80. Chimalpopoca 1532'de kendisinden Hristiyan bir isimle (don Alonso) bahsetmektedir (bkz. “Donación de Tierras”, *Documentos sobre tierras*, 101).

50 *Libro de Guardianes*, 36.

51 *Libro de Guardianes*, 34 ve 38. Başka bir bölgeden kalan 1540'larda yapılmış bir nüfus sayımı, önde gelen Hristiyan soyluların bile hâlâ birden fazla eşe sahip olduklarını gösteriyor. Bkz. S. L. Cline, ed., *The Book of Tributes: Early Sixteenth-Century Nahuatl Censuses from Morelos* (Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications, 1993).

1531’de üstü başı darmadağın ve yorgun iki şef yardım için yalvararak Cuauhtinchan’a geldi. Çaresiz durumlardan kaçmış on dokuz ailenin liderleriydiler. Görünüşe göre önceki şefleri İspanyol fethinin yarattığı etkileri savuşturmada Tüten Kalkan’dan daha az başarılı olmuştu. Belki de sadece şanssızlardı. Kimileri Nahua bile olmayıp Otomí ve Pinome halklarından olan insanlar farklı geçmişlere sahiptiler ama ortak ihtiyaçları, onların idaresini üstlenmeye söz vermiş Elohuehue (Eh-lo-WAY-way) ve Apiancatl (ah-pee-AHN-kat) adındaki iki karizmatik adamın liderliğinde onları bir araya getirmişti. İlkinin adının anlamı “Taze bir Mısır Başağı gibi Yaşlı Adam” idi; ikincisi ise stilize edilmiş geleneksel bir unvandı ve bugün anlamı bilinmemektedir. Fakat otoriteyi ifade etmektedir. Tüten Kalkan onları şöyle hatırlıyordu: “Uzak diyarlardan gelmiş acı çeken insanlar⁵².” Geleneğe göre bütün Cuauhtinchan liderleri ne yapacaklarına karar vermek üzere toplanırdı. Tepeaca yolunun başlangıcındaki boşta olan bazı arazileri yeni gelenlere bırakılması teklifini kabul ettiler. Eski günlerde olduğu gibi bu düzenlemeler, birden çok grup tarafından tekrarlanan resmi kamu açıklamalarıyla kalıcı hale geldi; sonra belirlenmiş bir kişi, toprağın sınırlarını belirleyen su, tepe ve yol gibi bilinen sembollerle anlaşmanın bir tasvirini yaptı. Buna halk yeni bir bileşen daha ekledi: Hristiyanların birinden Latin harflerini öğrenmiş genç bir adamı toplantıya getirdiler ve o da ustaca uydurulmuş sembolleri kullanarak yapılan açıklamaları yazıya geçirdi. Tüten Kalkan, Nahuatl ismini kullandı ve buna “Alonso de Castañeda” ile İspanyolların onun bir soylu olduğunu gösterdiğini söylediği bir unvanı ekledi. Böylece artık o “don Alonso de Castañeda Chimalpopoca” idi⁵³.

Don Alonso ve diğer şefler, yeni gelenler için Hristiyan yetkililerin nezdinde anlaşmayı teminat altına almak üzere Hristiyan

52 “Donación de Tierras”, *Documentos sobre tierras*, 101–2. 1532 tarihli bu belge, Nahuaların kendi kamu davalarında Roma alfabesini kullanmalarının eldeki kayda değer ilk örneğidir. Birisinin bu belgeyi 1554’te Mexico City’de ortaya çıkan yasal bir davada kanıt olarak sunması sayesinde günümüze ulaştı.

53 *Documentos sobre tierras*, 101–2. Kâtip kendisini “Simón Buenaventura” olarak adlandırır. 1550’lerdeki diğer belgelerde de görünür. 1532’de hâlâ genç olmalıdır ve muhtemelen Tepeaca’daki keşişlerin yakın zamanda öğrencisi olmuş biridir.

tanrısının onurlandırıldığı sazdan çatılı bir bina inşa etmeleri gerektiğini söylediler; yakında bir rahip Tepeaca'dan gelip onların gayretini kutsayacaktı. Şükran dolu yerleşimciler yeni köylerini *Amozoc* olarak adlandırdılar ve asla terk etmeyeceklerine söz verdiler. Kararlılıkları, sonradan Fransiskanlar herkesin taşrayı terk etmesini ve Cuauhtinchan kentine taşınmasını emrettiğinde pahalıya mal olacaktı. İnatla yeni yuvasında kalmaya devam eden Amozoc halkının köyü 1558'de yakılarak kül edilecekti.

Fakat bütün bunlar hâlâ geleceğin meselesiydi. Şu anda don Alonso başka bir krizle karşı karşıyaydı. 1532 başlarında, Huilacapitzin (Wee-la-ka-PEE-tzeen) ya da Salyangoz Kabuğunun Kalbi adındaki bir Cuauhtinchan şefi İspanyollar tarafından insan kurban etmekle suçlanarak öldürüldü. Don Alonso, Amozoc'taki yerleşimcilere toprağın bağışlandığı toplantıya onun yanında henüz katılmıştı. Orada Huilacapitzin hem Nahuatl adını hem de yeni İspanyol ismi "don Tomás"ı kullanmıştı. En azından dışarıdan Tüten Kalkan gibi yeni usullere göre değişiklik yapıyor görünüyordu ama görünüşe göre arka planda bu geçerli değildi. İdaredeki Pinome hanedanının varisiydi ve yirmi yıl önce Tüten Kalkan'ın babasının öldürülmesini ayarlayan ailenin bir üyesiydi. Ancak Tüten Kalkan, en azından Cuauhtinchan'ı yabancılarla karşı başarısızlıkla sonuçlanan savunma girişiminde birlikte savaştıklarından beri bu durumun kinini taşıyor görünüyordu. Tüten Kalkan, Salyangoz Kabuğunun Kalbi ile konuştuğunda onun isminin sonunda Nahuatl dilindeki onurlandırıcı "-tzin" ekini kullandı ki aslında babasının öldürülmesini emretmiş adamın ismi de buydu. 1532'deki olayların tümünden bahsetmekten kaçınmayı denedi. Sonraki yıllarda kendi halkının tarihini anlatırken soru soran kişi o ana geri dönüp meseleden bahsetmesi için görünüşe göre onu zorlamıştı. Zira bu kısım bir ek gibi durmaktadır. Sadece don Tomás'ın o yıl asıldığını oldukça kısa ve öz bir şekilde söyledi⁵⁴. Eğer çocukları daha fazlasını bilmek istiyorsa olayların içinde yer almış başka birisine sormaktan başka seçenekleri yoktu. Yeni dinin temsilcilerine ne olup bittiğini haber verenin İspanyol keşişlerin Tlaxcalalı bir

54 *Historia Tolteca Chichimeca*, 231.

yamağı olduğu ortaya çıktı. Fransiskanlar Tomás diye adlandırmakta ısrar ettikleri Salyangoz Kabuğunun Kalbi'ni tutuklayıp yargıladılar ve onu ölüme mahkûm ettiler.

Fransiskanlar, Cuauhtinchan'ın bütün alt-altepetlerinin soylularını ve diğer komşu kentlerin sakinlerini idamı izlemeye davet ettiler ve o gün gördükleri şey hafızalarında kazılı kaldı. Bütün yaşam enerjisi bedeninden çekilene kadar bacakları boşluğu tekmeledi. O zaman bile onun yasını tutanlar umudunu kaybetmedi: "Siyah be-nekli beyaz köpeği asılmış efendisinin yanında yatıyordu⁵⁵." Sonra muhtemelen yerli rahipler olan ve Tomás'a yardım etmekle suçlanan iki adam daha asıldı. Bundan sonra bedenleri çekilerek dört parçaya ayrıldı. Sonunda kurban töreninde bulunduğu söylenen kadın ve erkekler bağlanıp aşağılanmak için kızgın güneşte bırakıldı.

Muhtemelen Tüten Kalkan ve don Tomás'ın halkı ile komşuları gerçekten ne olduğunu tam olarak bilmiyorlardı. Her bir köy ya da yakından bağlantılı köy grupları, yeni dinin ayrımına varmak ve antik tanrılara saygısızlık etmeden yetkililerle nasıl uyum sağlayacaklarına karar vermek için kendi kendilerine çabalıyorlardı. Söylentiler taşradaki çeşitli aktiviteler ve İspanyolların bunlara cevapları etrafında dönüyordu. Don Tomás Huilacapitzin, Meksika'da ruhani suçlarla itham edildiği için ölüm cezasına çarptırılan tek yerli lord değildi. Eski tanrıları onurlandıran ritüelleri gerçekleştiren pek çokları vardı⁵⁶.

Vaziyet böyleyken Tüten Kalkan don Alonso, onun ve halkının Cuauhtinchan'da taştan bir kilise inşasına katılacağı emrini aldı. Bu

55 *Libro de Guardianes*, 36. Yerli anlatı *Annals of Tecamachalco*'daki ile uyumludur. Bkz. *Los Anales de Tecamachalco, 1398–1590*, ed. Eustquio Celestino Solís - Luis Reyes García (Mexico City: CIESAS, 1992), 21–22. Fransiskanlar, özellikle Gerónimo de Mendieta, konuyu ele alırken diğer unsurlara odaklanırlar.

56 Yerel dini inanışlardaki ısrar üzerine zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Örneğin bkz. Patricia Lopes Don, *Bonfires of Culture: Franciscans, Indigenous Leaders, and Inquisition in Early Mexico, 1524–1540* (Norman: University of Oklahoma Press, 2010); David Tavárez, *The Invisible War: Indigenous Devotions, Discipline, and Dissent in Colonial Mexico* (Stanford, CA: Stanford University, 2011); ve Eleanor Wake, *Framing the Sacred: The Indian Churches of Colonial Mexico* (Norman: University of Oklahoma Press, 2010).

projeye coşkuyla giriştiler, eğer bunu yapacaklarsa altepetlları için duydukları kıvancın bir kısmını kesinlikle göstereceklerdi. Kiliseleri, komşu bir kent ve uzun süredir rakipleri olan Tepeaca'daki ile yarışacaktı. Juan de Riva adındaki bir keşiş binanın eski tapınaklar gibi piramit bir dağ şeklinde olmadığını, aksine büyük bir küp şekilde olup binadan bir kule yükseldiğini izah etti. Halk binanın içini göze çarpan yerlere bir jaguar ve kartal yerleştirerek uçuşan çiçeklerle boyadı. Bunlar antik Nahua tarihinin karakterleri, Beşinci Güneş'in yaratılışında cesurca ateşe atlayan ve o zamandan beri sa-vaşçıların niteliklerini sembolize etmiş sıradan hayvanlardı⁵⁷.

1536 yılında bir pazar günü, Cuauhtinchan halkı hâlâ inşa projesinin ortasındaiken vaaz vermeye gelmiş olan bir Fransisken onlara yapacağı önemli bir duyurusu olduğunu söyledi⁵⁸. Yerli soyluların oğulları için bir okul kurulacağını bildiriyordu. Bu okul, Fransiskenlerin büyük *conventos*unun bulunduğu Tlatelolco'da Mexicaların ülkesinde olacaktı. Küçük çocuklar gibi sürekli bir gözetim gerektirmeyecek kadar büyük fakat Hristiyan geleneğinde biçimlendirilip eğitilebilecek kadar küçük on-on iki yaşları arasında çocukları istediler. Okulda okuma yazma, İspanyolca, Latince, müzik ve yazmaları öğrenmenin yanında dini kaidelere de çalışacaklardı.

Don Alonso'nun Eski Dünya'nın bir azizinden ismini alan (Hristiyanlığa geçen ve yolculara nehri geçmelerinde yardım eden bir Kenanî) oğlu (ya da belki genç bir kuzeni) Cristóbal⁵⁹, Tlatelol-

57 *Historia Tolteca Chichimeca*, 232. 1550'lerde inşa edilen ve yerli formların içinde hayatta kaldığı ardal yapının bir analizi için bkz. Pablo Escalante Gonzalbo, "El Patrocinio del arte indocristiano en el siglo XVI. La iniciativa de las autoridades indígenas en Tlaxcala y Cuauhtinchan", *Patrocinio, colección y circulación de las artes*, ed. Gustavo Curiel (Mexico City: UNAM, 1997). Kolonyal dönemde altepetllar arası rekabet üzerine bkz. James Lockhart, *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992).

58 *Libro de Guardianes*, 40.

59 Kitapta serbest yazımdan istifa ettiğim tek yer burasıdır. Kesinlikle emin olduğum gerçekler şunlardır: (1) 1580'lerde, Cristóbal de Castañeda adında oldukça eğitimli bir adam, kayıtlarda yerli cabildonun katibi olarak görünür; (2) günümüze ulaşan bir vasiyet, bu Cristóbal'ın doğrudan don Alonso'nun soyundan geldiğini

co'daki Fransisken oluşumunun keşişlerinden biri tarafından idare edilen bir grup çocuk içinde kendini buldu. Bir anahtar ve kilide sahip ahşap bir sandık içindeki en değerli eşyaları ve uyumak için katlanabilir hasır şiltesi yanındaydı. Oğlanlar geldiğinde eşyalarını uzun yatakhaneler boyunca yerleştirmeleri söylendi ve yemekhane-de yiyecek bir şeyler verildi⁶⁰.

Yaklaşan haftalarda ve aylarda, görünüşe göre Cristóbal be-ğenilerine uygun dersler buldu. Keşişler, onlara din adamlarının kopyalamış olduğu bir "Cartilla" ya da alfabe okuma kitabı göster-di; sonra küçük ders kitabının kopyalarını alacaklardı. Çocuklar hızla sembollerle ilişkili sesleri (ba be bi bo bu, bam bem bim bom bun, fa fe fi fo fu, fam fem fim fom fum) öğrendi. Haftalar için-de yeni fonetik kodları birkaç tanesi okuyabiliyordu. Öğretmen fray Bernardino de Sahagún parlak öğrencilerine eğer böyle devam ederlerse, Latince öğrenimlerine yakında başlayabileceklerini söz verdi. O zaman antik dünyanın bütün bilgisine ulaşabilecekler-di. Okul kütüphanesinde tutulan hayran olunası kitapları onlara gösterdi ve bu krallığın anahtarlarını onlara söz verdi. Çizim öğ-retmeni, atalarının yapmış oldukları resimler hakkında kırıncı bir şekilde konuşarak grubu üzdü ama onlara perspektifi nasıl yansı-tacaklarını gösterdiğinde bazı çocukların gözünde durumu telafi etti. Kısa süre içinde gerçek hayattaki gibi hayvanlar, köpekler, kuşlar ve atlar çizerek kendilerini eğlendirdiler. Hristiyan teolo-jisini çalışmanın atalarına nazaran Cristóbal için çok daha kolay olduğu ortaya çıktı. Öğretmenlerinin gözlerinde gördüğü parlak

kanıtıyor ama bir oğuldan ziyade bir torun veya başka bir akraba olabilir; (3) don Alonso'nun ailesinden genç bir üyenin Tlatelolco'daki okula gittiğine dair çok güçlü kanıtlar var; büyük ihtimalle don Alonso'nun oğlu olmakla birlikte, genç bir kuzen ya da başka bir akraba da olabilir. (Bkz. Townsend, *Annals of Native America*, 1. Bölüm) Bu nedenle, okulda bir öğrenci olan Castañeda ailesi üyesi hakkında yazarken teknik olarak "ihtimalle bir oğul olan ve muhtemelen Cristóbal adında ama başka genç bir akraba ve/veya bir başka Hristiyan vaftiz ismine sahip olmuş olan oğlan" şeklinde ifade etmeliyim. Okuyucuların sadece "Cristóbal"ı tartıştığım ve bu izahatı tüm ayrıntılarıyla sunduğum için beni bağışlayacağını umuyorum.

60 Oğlanların kabulü ve yanlarında getirdikleri mallar hakkında bkz. fray Juan de Torquemada, *Monarquía Indiana* (Mexico City: Porrúa, 1969), 3:113.

doktrinlere adanmışlığın derinliği onu bu materyalin evde almış olduğu dini dersler kadar öğrenmeye değer olduğuna ikna etti. Çocuklar bir şarkı şeklinde tanrıya şükranlarını birlikte sunmak üzere toplandıklarında uzun süre başka bir dünyaya yükseldiğini hissetti; ilahi müziği duymuştu⁶¹.

Tabii ki okul her zaman neşeli değildi. Bazen öğrenciler, Nahuatl dilinde aralarında tartışır ya da müstehcen fıkralar anlatırdı. Şaşkınlık içindeki keşişlerden bazıları gerçekten onları anlayıp cezalandırıyordu⁶². Ayrıca bazen öğretmenleri Avrupa siyaseti hakkında dedikodu yaparak kendilerini eğlendiriyorlardı. İngiltere Kralı VIII. Henry sadece birkaç yıl önce tutkularının kontrolünü kaybetmiş ve Hristiyan eşini, İspanyol kraliyet ailesi Ferdinand ve Isabel'in kızları Catherine'ni genç bir İngiliz kadın olan Anne Boleyn (keşişler onun

61 Genç yerli öğrencilerin eğitimlerini veya öğretmenlerini nasıl algıladıkları hakkında pek bir şey bilmiyoruz. Çünkü hiçbir bize bu konuya dair herhangi bir metin bırakmadı. Bununla birlikte öğrencilerin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl yatılı okullarında Kuzey Amerikalı yerli öğrencilere yapıldığı gibi hiçbir şekilde çevrelerinden koparılmadığı veya aşağılanmadığı açıktır. Bazılarının sonraki faaliyetleri göz önüne alındığında okuryazarlıklarını insanlarına yardım etmek için kullanmayı umdukları (ve sıklıkla yaptıkları) şeylerle kuvvetlendiklerini söylemek güvenli görünmektedir. (İspanyolca, Latince, Nahuatl konuşan) "üç dilliler" ve onların en büyük öğretmeni üzerine bir tartışma için bkz. Miguel León-Portilla, *Bernardino de Sahagún: First Anthropologist* (Norman: University of Oklahoma Press, 2002). Rahipler tarafından basılan ilk alfabetik el kitabı faksimile olarak mevcuttur: Emilio Valton, ed., *El Primer Libro de alfabetización en América* (Mexico City: Robedo, 1949 [1569]). Öğrencilerin, modern anaokulu öğrencileri için hazırlanmış benzer materyallerden öğrendikleri kadar çabuk öğrenemeyeceklerini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Tlatelolco okul kütüphanesindeki -Cicero ve Erasmus'un eserleri gibi- ilham verici metinlerin listesi için bkz. Joaquín García Icazbalceta, ed., *Nueva colección de documentos para la historia de México*, Cilt 3 (Liechtenstein: Kraus Reprints, 1971 [1886]). Öğretmenlerin hem öğrencilerinin ilk dönem sanat eserlerini küçümseyici yorumu hem de neşeyle şarkı söylemeleri gibi bazı başarılarından duydukları gurur üzerine kısa bir bakış için bkz. Motolinia, *Historia de los Indios*, 273.

62 Sahagún, Nahuatl iyi konuşuyordu ve gençlerin bazen onlara nezaret eden keşişlerin çoğunu tam olarak anlamadan birbirlerine söylediklerinden yakınıyordu. *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*, ed. Arthur J.O. Anderson ve Charles Dibble (Salt Lake City: School of American Research and University of Utah Press, 1952), Cilt 1, 2. ve 5. kitap üzerine yorum.

için utanmaz diyordu) yüzünden bir kenara bırakmıştı. Şimdi ise Henry'nin Anne Boleyn'den bıkararak onu hapsedtiği ve kellesini vurdurduğu haberi geldi. Bütün bu yaptıkları papanın otoritesinden ayrılabilceğini kanıtlamıştı. Bir kral olarak Henry çok kötü bir örnek ortaya koymuştu; öğretmenler böylesi bir davranışı, bü-yüyüp şef olduklarında öğrencilerinin asla yapmamasını umuyordu. Asla İngiliz krallarının yaptığı gibi davranmamalıydılar. Bu uyarıyı yaparken atalarının yanlış hareketlerini de hatırlatırlardı. Maalesef öğretmenler, öğrencilerin utanıp utanmadıkları ya da aksine Avrupa siyasetinin bazen kendi politikalarını andırdığı fikrinden sevinç duyup duymadıkları hususuna açıklık getiren hiçbir yazılı belge bırakmadılar.⁶³

Cristóbal birkaç yıl sonra evine döndüğünde akıcı bir yazar, güzel bir el yazısı ustası ve bir dil bilgisi ve noktalama uzmanı haline gelmişti⁶⁴. Hristiyan tanrısına dua ediyordu ve İspanyol kıyafetleri giyiyordu. Sürpriz olmayan bir şekilde çocuklarına İspanyol tarzında eğitim verdirmiş ve verdirmemiş aileler arasındaki gerginliğin içine çekildi. Bir akrabası bir kitabın kenar boşluklarına İspanyolca sinisi bir yorum yazmıştı: “Onların harflerini bilmeyen iyi aileden gelen soyluların bir anlayışı olmaz. Onlar soylu hayvanlardır⁶⁵.” Evcilleştirilmiş faydalı hayvanlar genellikle “soylu hayvanlar” olarak adlandırılırdı ve insanoğlunun sempatisine ve nezaketine layıklardı. Bu onları hayvan olarak tanımlamaktan bile daha ağır bir ifadedir. Bu bir söz oyunudur; “bestia” aynı zamanda “aptal” anlamına gelir. Böylece bu söz öbeği “soylu hayvanlar” manasına gelebileceği gibi “aptal soylular” manasına da gelebilir. Zaman zaman bu gerginlikler sadece aileler arasında değil, ayrıca ailelerin içinde, jenerasyonlar arasında bile kendini hissettirmektedir. Asılmış olan Tomás’la bağlantılı Pinome aile soylarından

63 *Libro de Guardianes*, 40–42. Yazar [yeni Protestan] şehri Geneva üzerine de yorum yapar. Çok eşli atalarının “kötü davranışları” hakkında söz söylemez, lakin keşişler yazılarında bunları o kadar sık tekrar etmektedirler ki bu fikirlerini öğrencileriyle de paylaştıkları kesindir.

64 *Historia Tolteca Chichimeca*’nın faksimile baskısına bakınız.

65 *Libro de Guardianes*, 28.

birinden gelen genç don Felipe de Mendoza, saygı duyulan babası olmaksızın başka bir soylunun hanesine davet edildi; çünkü o da ev sahibi gibi “sonrasında kilisede büyütülmüş ve eğitilmişti”⁶⁶. Sadece o hoş karşılandı, ailesindeki büyükler değil. Görünüşe göre bu durumdan acı duyuyordu. Zira söylenenleri hatırlıyordu ve sonradan bunları tekrar edecekti.

Çok geçmeden bu sosyal ayrılıklar nedeniyle ortaya çıkan çekişmelerden çok daha büyük bir kriz ortaya çıktı. 1520’deki korkunç salgının üzerinden yirmi yıldan fazla bir zaman geçmişti ve şimdi bağışıklıktan yoksun yeni bir nesil yetişmişti. Sonra 1544’te solucanlar mısır bitkilerini yediler ve insanlar açlıkla mücadele etti. 1545’te fetihten beri meydana gelmiş en berbat salgın toprağı mahvetti. Cristóbal ve babası, herkes gibi aile üyelerini kaybetmiş olmalıdır ama ölümlerinin adlarının kaydı günümüze ulaşmamıştır⁶⁷.

Cuahtinchan’ın dış mahallelerindeki pek çok arazi nadasa bırakıldı. Zira onları işleme vazifesi verilmiş köylüler ya ölüyordu ya da zaten ölmüştü. Bu yüzden yoğun nüfuslu Tepeaca kentinin halkı buralara taşınmaya ve yaşamaya karar verdi. İki taraf eski düşmandı ve Tüten Kalkan bu harekete sinirlenmişti. Eskiden yapacağı gibi gece ilerleyip davetsiz misafirlere saldırmayı ve onları topraklarından kovmayı istiyordu. Ancak o dönem geride kalmıştı; artık o, don Alonso de Castañeda’ydı. 1546 Mart’ında savaş başlatmak yerine o ve akranı olan şefler oğullarının yeni okuryazarlık tarzından faydalanmaya karar verdiler. Bir İspanyol mahkemesinde Tepeaca halkına dava açtılar. Temelde bu kolaylıkla anlaşılan bir konseptti. Zira Mexica derebeyleri uzun zaman yerel meselelerinde arabulucuları kullanmıştı⁶⁸.

66 “Manuscrito de 1553”, *Documentos sobre tierras*, 94.

67 Bazı yıllıklar ölümlerin 800.000 civarında olduğunu belirtmektedir. *Libro de Guardianes* aynı sayıyı verir. Bize ulaşan açıklamalar hangi hastalığın en büyük suçlu olduğunu söylemiyor; muhtemelen çiçek hastalığı diğer hastalıklarla aynı zamanlarda ortaya çıkıyordu.

68 Bu konu bütünüyle şurada da yeniden işlenmektedir: “Cuahtinchan contra Tepeaca por los linderos establecidos en el año de 1467, 1546–47”, *Documentos sobre tierras*.

Don Alonso ve mahiyeti Mexico City'e gittiler. Fetih öncesi-nin eski yolları hâlâ Tenochtitlan olarak adlandırdıkları şehre onları götürebiliyordu. Bu güzergâh şefler için tanıdıktı ama arazi başka yönlerden garip gözükiyordu. Yolcular artık onları düşman olarak algılayanlar tarafından saldırıya uğramaktan endişe etmiyordu. Her zaman hırsızlar vardı ama hiç kimse seyahat edenlerin savaş getireceğini hayal etmezdi. Vadinin merkezine doğru ilerlediler ve ada kentine ulaşmak için gölü geçtiler. Kentin dış mahalleleri, hâlâ balıkçı yerli halka ve chinampa çiftçilerine ait olmasına rağmen yeni İspanyol tarzı binalar hareketli kent merkezinin her yerinden yükseliyordu. Don Alonso'nun küçük maiyeti Tlatelolco'ya ilerledi. Orada oğullarının okulda oldukları günlerden tanıdıkları vardı. Makul bir konaklama yeri buldular ama kısa süre içinde metro-polde kendilerini idame ettirmek için korkunç miktarda para harcamak zorunda kaldıklarını fark ettiler. Ancak bu sefer geri adım atmayacaklardı. Davalarında ısrar ettiler. Bir temsilcinin eline gü-venle bırakılabileceklerini hissedene kadar işlerini yeterince ilerlet-mekte kararlıydılar⁶⁹.

1546 Mayıs'ından Ağustos'una kadar düzenli olarak mahke-meye gidip geldiler. İlk kez buraya girdiklerinde, yüksek taş duvar-lar ve içerideki karanlık gözlerini korkuttu ama kısa sürede alıştılar. O ilk gün Cuauhtinchan'ın idaredeki yerel cabildonun ya da konsi-lin lideri grup adına konuştu. Fakat Alonso'nun karakteri, öylesine baskındı ki kısa süre sonra idareyi ele aldı. İspanyollar kayıtlarında kısaca "don Alonso ve diğer soylular" diye onlardan bahsetmeye başladılar. Tepeaca'dan belirli şahitlerin çağırılmasını talep eden oydu ve ayrıca kendi tarafındaki şahitlerin takdimini organize et-ti. Bütün şahitlerin sözleri yazıya geçirildikten sonra açıklamaların mahkeme tercümanı tarafından okunmasını istedi ve onayını başı-nı sallayarak gösterdi⁷⁰.

69 *Documentos sobre tierras*, 13 ve 28. Doğrudan şehirde ikametinin maliyetinden şikâyet ettiler.

70 *Documentos sobre tierras*, 11–14. Mahkeme yazmanı bilhassa don Alonso'nun başı-nı salladığından bahseder.

Don Alonso, Avrupa dünyası hakkındaki dersleri istekle öğrendi. Mexico City, bir ihtişam yeri ve gücün tezahürünün bir merkeziydi. Burada Yüksek Mahkeme'nin salonlarında Avrupalıların kurduğu dünyadan gücün nasıl doğduğunu bizzat gördü. Tıpkı kendi dünyasında olduğu gibi güç, halka açık şekilde, ciddi bir biçimde ve törensel bir dille yapıлып sonra kâğıda geçirilen açıklamalar vasıtasıyla yönlendiriliyordu. Ancak önemli bir ayrım fark etmişti. Burada kararlar belirli türde bir yazının vasıtasıyla kalıcı kılınıyordu. Bu çok iyi bildiği resimsel yazı değildi, aksine dünyasındaki daha genç erkeklerin artık kolaylıkla okuyamayacağı bir yazıydı. Alfabe ile yazım işleminin, konuşulan dilin fonetik transkripsiyonunu gözlemledi. Kâğıt üzerindeki bu işaretler insan sesini kodluyordu. Mahkemede onun sözleri tam olarak hatasız ona geri okundu. Cristóbal gibi genç erkekler herhangi birinin harflerin sesini telaffuz etmeyi öğrenebileceğine onu ikna etti. Bu gençler, onlarca yıl yüzlerce resimsel sembolü ezberleyip yenilerini yaratan ve sonra bilgilerinin çoğunu kendileriyle birlikte mezara götüren özel yetkili rahipler değillerdi. Yarın korkunç bir salgın Yüksek Mahkeme'deki özel eğitilmiş insanları öldürse bile, başkaları bu belgeleri tam olarak okuyabilirdi. İnsanların nesiller sonra bile onun sözlerini duyması mümkündü. Bu kesinlikle düşünmeye değerdi⁷¹.

71 Don Alonso, aslında Akdeniz kıyısındaki büyük ölçüde grafiksel çivi yazısını kullananların yüzyıllar önce Fenikelilerin ses temelli alfabesini ilk kez gördüklerinde karşılaştıkları aynı bilmeceyle karşı karşıyaydı. Bu oldukça verimli yazı lehine grafiksel yazı sistemlerinden vazgeçmeleri mi gerekiyordu? Zaman içinde pek çoğu bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir karara vardı ve bu yazı benimsendi. Dünya yazı sistemlerine dair en kapsamlı ansiklopedi için bkz. Peter Daniels ve William Bright, ed., *The World's Writing Systems* (New York: Oxford University Press, 1996). Antik Akdeniz dünyasında yazının başlangıcının büyüleyici bir incelemesi için Denise Schmandt Besserat'ın iki çalışmasına bakınız: *How Writing Came About* (Austin: University of Texas Press, 1996) ve *When Writing Met Art: From Symbol to Story* (Austin: University of Texas Press, 2007). Diğer yazı biçimlerinin yok oluşu bağlamında çivi yazısının ortadan kalkışına ilişkin bir tartışma için bkz. Stephen Houston, John Baines, Jerrold Cooper, "Last Writing: Script Obsolescence in Egypt, Mesopotamia and Mesoamerica", *Comparative Studies in Society and History* 45, 3 (2003): 430–79. Çivi yazısı aslında kısmen fonetiktir –tüm Mezoamerikan yazı sistemlerinde olduğu gibi– ancak Fenike alfabesi veya ondan türeyenler kadar değildi.

Ağustos'ta don Alonso davayı bir avukatın ellerine bırakmaya ve maiyetiyle eve dönmeye hazırdı. Sonra dikkatini başka bir projeye verdi: yeni harfleri kullanarak halkının tarihini yazma işini idare etmeye karar vermişti. Belirli açılardan aklındaki kitap eski tarzda bir resimli dokümanlar koleksiyonu gibi gözükecekti. Önemli tarihi anları ve çeşitli altepetllerle sınırların kurulmasını gliflerle ve çizimlerle gösterecekti. Fakat bazı yönlerden oldukça farklı olacaktı. Zira yıl yıl halkının tarihinin tüm sözlü performansını ortaya koyacaktı. Komünal ateşin etrafında bir zamanlar sesli bir şekilde söylenmiş her şey yeni alfabe kullanılarak yazıya geçirilecekti. Oğulları ve diğer gençler ona yardım edebilirdi. O ve onun kuşağından başkaları bilgi sağlayacaktı ve genç olanlar yazma işini halledecekti. Resimler üzerinde ortak çalışabilirlerdi. Sonunda Cuauhtinchan'da yerleşmiş olanlara odaklanarak bütün Tolteca Chichimecaların tarihi yazılmış olacaktı⁷².

Don Alonso yıllar boyunca bölümler için somut kullanımlar tasavvur etti. Mesela geleneksel toprak mülkiyeti düzenlemelerine ilişkin İspanyol mahkemelerinde kanıtlar sağlayabilirdi ya da yerel seremonileri prosedürlerine geçerlilik kazandıran bir kutsal obje olarak kullanılabilirdi. Ancak don Alonso bunlardan daha derin sebepler için bu projeye ailesinin zamanının ölçsüz saatlerini adamıştı. Bir kez gliflerin anlamını halkının hafızasından silinirse, ufukları daralıp hayatta kalmaya odaklanarak İspanyolların taleplerinin onları ittiği fakirliğin içine batarlarsa, büyük bir sosyal hafıza kaybının meydana geleceğini öngördü. Eğer geçmişlerini hatırlayamazlarsa, gelecekleri için taleplerini nasıl sözlü olarak dile getireceklerdi?

72 Şimdi *Historia Tolteca Chichimeca* olarak adlandırılan olağanüstü el yazması tüm bu özellikleri göstermektedir. Don Alonso, metin içi bir referansın açıkça belirttiği gibi projeyi yönetti ve ikinci derece kanıtların açıkça gösterdiği gibi genç aile üyeleri ona yardım etti. Bu konuda tam bir inceleme için bkz. Townsend, *Annals of Native America*, 1. Bölüm. Yazarların tahayyülleri ve niyetlerine dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Dana Leibsohn, *Script and Glyph: Pre-Hispanic History, Colonial Bookmaking and the Historia Tolteca Chichimeca* (Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2009).

Cristóbal, tüy kalemi eline aldı ve yazmaya hazırды. Böylece don Alonso de Castañeda Chimalpopoca konuşmaya başladı. Yüzyıllar önce mutlu bir topluluğun parçalanması hakkında eski bir hikâye anlattı. Gezgın oldukları zamandan beri halkının uzun yıllardır anlattığı bir hikâyeydi. “Huemec genç bir adam olduğunda Nonohualca’ya eviyle ilgilenmesi emrini verdi. O zaman Nonohualca ona ‘Öyle olsun efendim. Emrinizi yerine getireceğiz.’ dedi. Nonohualca eviyle ilgilenmek için geldi. Sonra o onlardan kadın istedi. Nonohualca’ya dedi ki ‘Bana kadınlar getirmelisiniz. Kalçalarının dört karış genişliğinde olmasını istiyorum.’” Don Alonso kesinlikle bu noktada, adamın abes açgözlülüğüne bir kahkaha patlatmak için duraksamış olmalıdır. Fakat sonda kendisi ve ataları arasında oluşmaya başlayan kültürel ayrışmayla karşı karşıya kalmıştır. Genç Cristóbal’ın Nahuatlı şakayı anlamak için hâlâ iyi miydi? Don Alonso farklı bir zamanı anlatan her şeyi genç adama açıklamak zorunda kalmış mıydı? Hikâyenin bilhassa zengin olduğunu çünkü “Huemac’ın” “Büyük Hediye” manasına geldiğini söyledi mi? O bir öksüzdü ve sözde tanrılardan bir armağandı. İşin sonunda “Büyük Hediye” olduğu ortaya çıktı! Ataları arasında ortaya çıkan bütün anlaşmazlıklar aslında onun yüzündendi. “Huemac” pek tabii! O hediye falan değildi, aksine beklenmedik şeyleri getirmişti. Bir dünyanın bir başkasına boyun eğdiğini görmüş ve mizah duygusunu kaybetmemiş biri olarak don Alonso hayatın kendisinin de büyük oranda aynen böyle olduğunu düşünmüş olmalıdır. Onun ve halkının kendilerini içinde bulduğu Yeni Dünya’nın eskisini yok edemeyeceğinin yaşayan kanıtıydı.

Sonradan Amazoc’taki evler yakıldığında don Alonso de Castañeda Chimalpopoca mağdurları teselli etmek için hazırды. Halkı için sorumlulukları omuzlamak uzun zamandır Nahua liderlerinin göreviydi. Vazifesinden kaçmayacaktı. Halkı bu çalkantılı zamanlardan çıkacaktı. Bundan emindi.

Kriz: Kızılderililer Cevap Veriyor

1560'LAR

Bir tlacuiloc ya da yazıcı bir anlatı yazıyor. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi, Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 70r.

1568 yılının 7 Ocak akşamının geç saatlerinde, muhafızlarla Malinche'nin Hernando Cortés'ten olma oğlu don Martín'i almak için geldi. Kocaman metal bir anahtar kilidin içinde döndü; ağır kapı açılırken gıcırdadı. Hücre Meksika Yüksek Mahkemesi'nin altındaki bodrum kattaydı ve don Martín ne için tutuklandığını biliyordu. İşkence göreceğine dair yargıcın kararı, yasaya göre saatler önce kendisine okunmuştu ve şimdi bildiriye anlayıp kabul ettiğini söylemesi gerekiyordu. Evet, dedi. Krala karşı ihanetle suçlanmış olduğunu anlamıştı ama herhangi bir ihanette bulunmamıştı ve hâlâ bir itirafta bulunmayı reddediyordu. Sırada başına neyin geleceğini anlamıştı¹.

* * *

DON MARTÍN -BABASI KRAL TARAFINDAN MARKİ YAPILDIĞI için "don" ile adlandırılıyordu- gergi masasının² bulunduğu odaya

¹ Don Martín Cortés ve üvey kardeşi Marquis del Valle'nin soruşturmasına ilişkin belgeler, İspanya'nın Seville kentindeki Archivo General de Indias'ta saklanmaktadır. Bunların çoğu basılmıştır: Manuel Orozco y Berra, ed., *Noticia histórica de la conjunción del Marqués del Valle, años 1565-1568* (Mexico City: R. Rafael, 1853). İşkence anlarının kaydı için bkz. 228-33.

² Gergi masası, iki veya bir ucunda merdane bulunan dikdörtgen şeklindeki ahşap

götürüldü. Avrupalı yargıçlar, aleti suçlanan bir adama göstermenin genelde arzulanan etkiyi yarattığını keşfetmişlerdi. Mahkemenin bir temsilcisi don Martín'e krala karşı komplo kurduğunu itiraf etmeyi isteyip istemediğini tekrar sordu. Fakat o, "Ben zaten gerçeği söyledim ve söyleyecek başka sözüm yok." diye cevap verdi. Bir kâtip mahkûmun açıklamasını kaydetti ve söyleyebileceği başka sözleri yazmaya hazırlandı. Lakin sadece çılgınlıkları, inlemeleri ve acısını açığa vuran diğer ifadeleri görmezden geldi. Muhafızlar don Martín'in kıyafetlerini çıkardı ve çıplak vücudunu gergi masasının iki tarafına bağladı. Manivelayı çevirerek her iki kolundaki ve bacağındaki kemikleri yerinden çıkarttılar.

Orada bulunan Yüksek Mahkeme yargıcı, majesteleri krala karşı hareket eden komplocuların isimlerini sordu. Kâtip mahkûmun bir kez daha zaten gerçeği söylediğini ve söyleyecek başka sözü olmadığı ifadesini kayda geçirdi. Yargıç manivelayı tekrar çevirmeleri için muhafızlara işaret verdi. Muhafızlar emri uyguladı. Adam bir kez daha söyleyecek hiçbir şeyi olmadığını söyledi. Fakat yargıç henüz yılmamıştı. Sözde isyan komplosu kurmak suçundan getirilmiş olan her bir mahkûm sonunda itirafta bulunur ve isimler verirdi. Yargıç suyla işkencenin vaktinin geldiğini düşündü. Muhafızlar don Martín'in başını bedeninden aşağıya eğdi. Birisi burnunu kapadı ve ağzına, hatta boğazından aşağıya kadar bir boru soktu. Sonra öteki muhafız kova kova suyu durmaksızın önce yavaşça sonra hızla boşaltmaya başladı. Bu şekilde işkence devam ederse sonunda adam boğulacaktı. İşlemin çok ileri gidip mahkûmun boğulduğu olaylar yaşanmıştı. Ancak genelde yargıçlar muhafızları durdurmak için ne zaman işaret vermeleri gerektiğini biliyordu.

Şimdi yargıç işareti verdi; don Martín'i tekrar sorguladı. Adam nefes nefeseydi ve konuşamıyordu. Beklediler. Sonunda konuştu.

bir masadan ibaret olan işkence cihazıdır. Bu aletin amacı üst makaraya kurulmuş çark vasıtasıyla kurbanı bağlamak için kullanılan zincir ya da halatın gerginliği artırmak ve bu işlem devam ettikçe kurbanın vücudundaki kemikleri eklem yerlerinden çıkarmaktır. Düzeneğe eklenen kasnak ve makaralar vasıtasıyla kol ve bacakların çekileceği yön belirlenebiliyordu. (çn.)

“Ben zaten gerçeği söyledim ve söyleyecek başka sözüm yok.” İki defa daha su işkencesini uyguladılar ve iki kez daha ifadesini tekrarladı. Sonra muhafızlar dördüncü kez suyu boğazından ciğerlerine doğru boşalttılar. İşlem tekrar tekrar uygulandı. Yargıç bekledi. Yine uygulandı. Sonunda işlem durduruldu. Şimdi don Martín başka bir sorunla karşı karşıdaydı.

Konuşabiliyordu. Hiçbir entrikanın parçası değildi ama onların inanabileceği herhangi bir şeyi uydurabilirdi. Buraya getirilmiş olan diğer bütün adamlar böyle yapmıştı. İspanyol soyluların çocukları, asil ve gururluydular. Kendi onurlarını korumaya adanmışlardı, lakin yine de oldukça çabuk bir şekilde boyun eğiyorlardı. Güneş ışığına ve halka açık yarışmalara alışmışlardı. Bu adamlar, onları öldürmekten çekinmeyen insanların önünde karanlıkta tamamen güçsüz ve yalnız olacakları bir dünya ihtimalini akıllarından bile geçiremezdi.

Don Martín farklıydı. Onun ilk çocukluk anıları annesi Malintzin ya da İspanyolların verdiği isimle doña Marina ile doluydu. Annesi bütün insanların söylediğine göre iki kez esir düşmüş, daima hayatta kalmış en cesur kadındı. Sekiz yaşındayken babası onu İspanya’ya götürüp Prens Philip’e hizmet etmesi için orada bırakmıştı ve o zaman “yalnız” kelimesinin manasını öğrenmişti. İspanyol sarayında onu çevreleyenlerin gözlerinde “melez bir Kızılderili” olarak büyüdü. Sessiz ve mesafeliydi. Hayatta kaldı ama insanlık ondan yüz çevirdiğinde serseme dönmedi. Her kim onu görmezden gelmiş, küçümsemiş ya da onu önemsiz hissettirmişse onun kim olduğunu öğrenecekti. Onun dünyasında onur bir adama doğumla gelirdi. Ancak aynı zamanda cesaretle de kazanılırdı. Onuru elinde kalan tek şeyiydi ve insanların gözünde bunu kaybetmeyecekti. O, Hernando Cortés ve doña Marina’nın oğluydu. Ayrıca babasının halkının tanrısına derinden inanıyordu: İsa’nın öyküsü kalbinin en derin noktalarına işlemişti. “Gerçeği söyledim ve benim için acı çekmiş olan Rabb’in kutsal adıyla bu andan ölene kadar daha fazla söz söylemeyeceğim.” diye fısıldadı. Ölecekti ve buna hazırdı. Yargıç bunun gerçekten faydasız olduğuna karar verene

kadar iki defa daha suyu boşalttılar. Ardından muhafızlara işkenceyi bırakmaları işaretini verdi³.

Şafak söktüğünde yaşananların haberi bütün şehre yayıldı. Halk fısıltıyla Cortés'in oğlunu konuşuyordu. İspanyolların kimine göre başkalarının elinde acı çeken sessiz, çilekeş Kızılderili mitini somutlaştırmıştı. Kimilerinin gözünde ise o sadece her insanın öykünebileceği cesur ve onurlu bir adamdı. Kızılderililer arasında kraliyet ofisinin, tecpanın bu sefer don Martín'e işkence edilmesi yüzünden silahlı adamlar tarafından kapatıldığı dedikodusu dolaşıyordu⁴.

* * *

MALINTZIN ÇOCUKLARI İÇİN ELİNDEN GELENİN EN İYİSİNİ yapmıştı ve yüzleşecekleri gelecekte tamamen güçsüz kalmasınlar diye onları İspanyol dünyasının vatandaşları olarak büyüttü. Fakat pek çok ilk nesil melez gibi don Martín de zor bir hayat yaşamıştı. Çocuğu ve babasını Veracruz Limanı'ndan İspanya'ya götüren gemi 1528 yılının mart ayında, o daha yedi yaşındayken yola çıkmıştı. Bir çocuk olarak İspanyol sarayında soylu babalardan olma diğer birkaç oğlanla birlikte yaşadı ve tahtın veliahdı, kendisinden beş yaş küçük Prens Philip'e arkadaşlık edip eğlendirdi. Bu sırada en meşhur conquistador olan don Martín'in babası sadece kendisi için "markı" unvanını elde etmekle kalmadı, aynı zamanda Martín'e meşru bir çocuk statüsü veren bir papalık fermanı için başvuruda bulunup istediğini aldı⁵. Oğlan hakkında her ne söylenirse söylesin

- 3 Hayatı ve karakteri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ana Lanyon, *The New World of Martín Cortés* (New York: Da Capo, 2003) ve Camilla Townsend, *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006), bilhassa 9. Bölüm.
- 4 Olaylar bazı Nahua tarihlerinde rivayet edilmiş veya üstü kapalı anlatılmıştır: *Annals of Juan Bautista*, *Codex Aubin* ve *Annals of Tecamachcalco*.
- 5 VII. Clementus'un fermanı 16 Nisan 1529'a tarihlendirilmektedir. Cortés, yeni meşru kılınan oğlunun Santiago Şövalyeleri Tarikatı'na alınmasını istediğinde bir kopyası saklandı. Bu kayıtlar Madrid'deki Archivo Histórico Nacional'de saklanmaktadır ve yayınlanmıştır: "Expediente de Martín Cortés, niño de siete años, hijo de Hernando Cortés y la India Marina, Toledo, 19 Julio 1529", *Boletín de la Real Academia de Historia* 21 (1892): 199–202.

kâğıt üstünde her şey olması gerektiği gibiydi. Martín, babası Meksika'ya geri döndükten sonra ve annesi Malintzin'in öldüğü haberini aldığı sıralarda lenf boğumlarındaki bir enfeksiyon yüzünden ölümcül derecede hasta oldu. Onun öleceğine inanılıyordu. Ancak yaşam savaşını kazandı. Martín büyürken ara sıra Meksika'da yaşayan babasından onu sevdiğine ikna eden mektuplar alıyordu. Babası oğlunun eğitimine nezaret eden bir kuzenine şöyle yazdı: "Sahiden onu Tanrı'nın Marquesa'dan bana verdiği diğer [oğlanlardan] daha az sevmediğimi sana söyledim ve bu yüzden her daim ondan haberdar olmak istiyorum⁶." Cortés İspanya'da kaldığı sırada bir dükün kızı ile evlenmişti ve yeni karısı ona yine Martín adını verdikleri meşru bir oğlan vermişti. Bu oğlan, büyük Martín'in iyi bir şekilde bildiği gibi mirasta kendisinin yerini alacaktı. Hernando Cortés'in kabul görmüş oğlu ve marki unvanının sahibi olacaktı. Malintzin'in oğlu bu gerçeyle yaşamayı öğrenmişti.

1539 yılında oğlan on sekiz yaşına bastı. Aynı yıl babası İspanya'ya geri döndü. Cortés yanında unvanı ve toprakları miras alacak olan küçük Martín'i de yanında getirmişti. Bu oğlan da Prens Philip'in maiyetine katıldı. Genç don Martín sekiz yaşındaki erkek kardeşini kanatları altına alıp onu sevmeyi denedi. İki kardeş, ünlü conquistador İspanya boyunca işlerini hallederken onunla birlikte seyahat ettiler. 1540 yılı başlarında bizim hakkında kesin hükme varamayacağımız sebeplerle -fakat anlaşılabilir gençlik arzusu kesinlikle listenin başındaydı- don Martín babasından ve kardeşinden ayrılarak saraydaki hayatına dönmeyip çocukluğunu geçirdiği yuvasını, Meksika'yı ziyaret etmeye karar verdi. Görünüşe göre okyanusun karşı kıyısında annesi Malintzin'in Juan Jaramillo'dan olma kızı María'yı ziyaret etti ve babasının Cuernavaca'daki mülkünde kaldı. Yaklaşık bir yıl sonra farklı birisine dönüştüğünü ve artık buraya ait olmadığını farkına vardı. İspanya'ya geri döndü ve saraydaki görevlerini yeniden üstlendi. Kraliyet hanedanı kendisine bağlı

6 Hernando Cortés'ten Francisco Nuñez'e 20 Haziran 1533, Mario Hernández Sánchez-Barba, ed., *Hernando Cortés: cartas y documentos* (Mexico City: Porrúa, 1963), 514-23.

adamların her nerede savaşmasına ihtiyaç duyarsa bir şövalye olarak oraya gitti. Çeşitli zamanlarda İtalya'daki Piedmont'a, Berberi Kıyılarına, Almanya'ya ve Fransa'ya gitti⁷.

Sonraki yıllarda don Martín varis olan kardeşi ile iletişim halinde kaldı ve her ikisi de babalarının ölüm döşeğindeyken yanında oldu. Kardeşler arasında çalkantılı bir ilişki vardı. Birbirlerine defalarca borç verdiler, geri ödediler ya da ödeyemediler, çok defa kavga ettiler ve barıştılar. Sonunda olağanüstü bir kavgaya tutuştular ve büyük Martín kardeşinden miras hakkını yıllık ödemeler yerine toptan almak için dava etti. Artık kardeşiyle yapacak daha fazla bir şeyi kalmadığını söylüyordu. Genç Martín gerçekten ele avuca sığmaz biri olmalıydı: Kendi annesi hemen hemen aynı zamanda onu dava etti. Kız kardeşleri için çeyiz sağlaması için onu zorlamaya çalışıyordu. 1556 yılında kral olmuş olan Philip çocukluk arkadaşları olan kardeşler arasındaki müzakerelere çağrıldı. Bir süre sonra tekrar bir araya geldiler. Belki büyük don Martín yumuşamıştı ya da her ikisi de anlaşmazlıklarını bir tarafa bırakmıştı. Sonra Luis adındaki diğer üvey kardeşleriyle birlikte Meksika'ya seyahat etmek için planlar yapmaya başladılar. Babaları tarafından fethedilmiş masalsi ülkeye yerleşip zengin adamlar olarak yaşayacaklardı⁸.

7 Uzun yıllar boyunca tarihçiler (ben de dahil) don Martín'in kırklı yaşlarına kadar Meksika'ya dönmediğine inanıyorlardı. Son zamanlarda, María del Carmen Marrínez Martínez'in dikkatli araştırması, daha önceki bir ziyarete ilişkin birkaç referans ortaya çıkardı. Kraliyet sarayının maaş kayıtlarına başvurarak Martín'in Yeni Dünya'yı ziyaret etmek için ne zaman ayrıldığını tam olarak belirleyebildi. Martínez Martínez, *Martín Cortés: Pasos recuperados (1532–1562)* (León, Spain: Universidad de León, 2018), 33–40. (Bu, Malintzin'in oğlu değil, meşru don Martín'in biyografisidir ama yazarın araştırması ikincisini de kapsıyor.) Daha sonraki yılların bir özeti, don Martín'in oğlu Fernando tarafından sunulan ve Archivo General de Indias, Patronato 17, R.13'te saklanan bir Probanza'da bulunur.

8 Kardeşler arasındaki ilişkiler için bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 9. Bölüm. María del Carmen Martínez Martínez belgelerdeki izini yakından tanıdığı mirasçıya daha sempatik bir bakış açısı getirmektedir. Sürekli dava açmanın bu sınıftaki insanlar için hayatın bir parçası olduğunu ve birbirleriyle ilişkilerine ille de zarar vermediğini iddia ediyor. Mirasçı Martín'in pek çok külfetli sorumluluğu olduğunu ve mestizo Martín'in mükemmel bir şekilde hiddetini gösterme yeteneğine sahip olduğunu belirtiyor. Onun eserine bkz. *Martín Cortés*, 77–79, 121, 141, 167–82.

Ağabey don Martín görünüşe göre Santiago de Compostela'nın mezarına yaptığı hac yolculuğu sırasında romantik bir şekilde tanıştığı Bernardina adındaki bir kızla kısa süre önce evlenmişti. Birkaç yıl önce fakir bir kadından sahip olduğu gayrimeşru bir çocuk (meşhur büyükbabasından adını alan Hernando) çiftle yaşamak için yanlarına geldi ve kısa süre sonra Bernardina bir kız çocuğu doğurdu. 1562'de Martín ve eşi, kendisi Meksika'ya seyahat ederken hanımının da iki çocukla birlikte ailesinin evine dönmesine karar verdiler. Sonra her şey yolunda giderse onlar için geri dönecekti. Bu şanslı bir karardı, zira Cortés kardeşleri taşıyan gemi Yucatan açıklarında zarar gördü. Hepsı batıktan sağ kurtulmasına rağmen Mexico City'e perişan ve bitap düşmüş halde kara yoluyla ulaştılar.

Şehir Hernando Cortés'in meşru oğlunu ve iki üvey kardeşini büyük bir törenle karşıladı. Ancak genç marki bu hoş karşılamayı çok çabuk suistimal etti. Onun vahşi ve umursamaz tavrı, kibirle birleşince potansiyel müttefiklerini kendinden uzaklaştırdı. New Mexico'nun fethine liderlik etmiş adamın kızı ve kendisinin iyi bir arkadaşının eşi olan doña Marina Vázquez de Coronado ile halkın gözü önünde yaşadığı oldukça rezil bir ilişkisi vardı. Nükteli bir taşlama ortalıkta dolaşmaya başladı: "İyi bir adam Marina sayesinde bu toprakları kazandı ve şimdi aynı isimdeki bir başka adam, aynı adı taşıyan başka bir kadın yüzünden kaybedecek⁹." Bu sırada don Martín bir kez daha Malintzin'in kızı olan kız kardeşi María ile görüştü. 1540'ta gördüğü genç kadın, hayatta kalan sadece iki çocuk kazandırmış sayısız hamilelik yüzünden zayıf düşmüş, moralsiz ve yorgun orta yaşlı bir kadına dönüşmüştü. Ne yazık ki, María kardeşiyle kavuştuktan birkaç ay sonra vefat etti. Onun gidişiyle Martín ilk çocukluk yıllarının, Nahuatl ninnilerinin ve bir anneye dair anlarının son şahidini de kaybetmiş oldu. Eşi ve çocukları henüz

Hiç kuşkusuz gerçek daha karmaşıktı. Ancak bana göre annenin oğluna (meşru Martín) bakışı, sonraki olaylar bir yana, Martín'in karakteri problemini cevaplıyor.

- 9 "Por Marina, soy testigo / ganó esta tierra un hombre, / y por otra deste nombre / la perderá quien yo digo", *Juan Suárez de la Peralta, Tratado del descubrimiento de las Indias y su conquista*, ed. Giorgio Perissinotto (Madrid: Alianza, 1990), 195'ten 1589 yılına ait bir metin.

gelmemişti. Son derece morali bozuktı ve kardeşleriyle İspanya'ya dönme ihtimalini konuşmaya başladı. Ölümün yakın olduğunu tahayyül ederek sık sık günah çıkarmaya gidiyordu¹⁰.

Bernardina, ona Meksika'ya kadar eşlik etmeleri ve İspanya'da mevcut olandan daha üst mevkide kocalar bulabilmeleri için kendi kentinden birkaç genç kadın -örneğin bir berberin kızı ve gayrimeşru doğmuş genç bir kadın- için seyahat izni almaya çalışırken İspanya'dan ayrılışını geciktirmişti. Kocasının kralın eski oyun arkadaşı olması başvurusunda ona yardım etti ve sonunda 1565 yılında o ve maiyeti Mexico City'e ulaştı. Don Martín eşini ve çocuklarını gördüğü için mutluydu ama o sırada başka bunaltıcı zorlukların ortasındaydı¹¹.

Mexico City politik açıdan tehlikeli bir yer haline gelmişti. İlk olarak 1564'te Meksika'nın diğer tüm yerli halkları gibi haraç ödemek zorunda kalacakları söylendiğinde şehir halkı öfkeye kapılmıştı. 1521'den beri şehir binalarının ve diğer projelerin inşasına emeklerini ücretsiz vermek onların göreviydi fakat İspanyollar arasında encomienda olarak paylaşılmamış ya da taşradaki halk gibi nakdi haraç ödemekle yükümlü tutulmamışlardı. Don Martín'e emniyet müdürü görevi verildiğinden, huzursuzluk içindeki yerli halkı sakinleştirme işi ona düşmüştü¹². Aynı zamanda encomenderolar, Kral Philip'in bireysel olarak yerli halktan servet elde etmelerini ve hatta encomienda hibelerini daimî olarak mirasçılarına devretmelerini sınırlamak için monarşik gücünü kullanmayı planladığı konusunda giderek daha fazla endişe duymaya başlamıştı. İspanyol kralının Meksika'da çok güçlü bir soylu sınıfın ortaya çıkmasını engellemek istediği kesinlikle doğrudu. Ne yazık ki meşru

10 Bu tür ayrıntılar, sözde komplonun hazırlandığı süreçte don Martín'in davranışının soruşturulması esnasında ortaya çıktı (dn. 367'ye bkz.) María Jaramillo'nun yaşamı ve ölümüyle ilgili materyaller, üvey annesine karşı o ve oğlunun miraslarını savunmak için giriştikleri hukuki davanın dosyasında (Archivo General de Indias, Justicia 168, Autos entre partes) bulunmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Townsend, *Malintzin's Choices*, 8. Bölüm.

11 Archivo General de Indias, Pasajeros, L.4, E 3955, Bernardina de Porres.

12 İspanyolların ve yerlilerin kayıtları birbiriyle örtüşmektedir. Luis Reyes García, ed., *Anales de Juan Bautista* (Mexico City: CIESAS, 2001), 218–19; France Scholes ve Eleanor Adams, ed., *Cartas de Valderrama* (Mexico City: Porrúa, 1961), 11, 338.

don Martín, alışlageldiği gibi düşüncesizce yorumlarda bulunmaya başladı. Yeni İspanya'nın seçkinlerinin kendi kararlarını verme ve kendi yaşamlarını yönlendirme hakkını yüksek sesle dile getirdi. Elbette çocukluk arkadaşı krala değer veriyordu ama yine de hoşnutsuz gençler için lider rolü oynamayı seviyordu. Sonra 1564 yılının temmuz ayında uzun zamandır genel vali olan don Luis de Velasco aniden öldü. İktidar boşluğunda, kargaşa ve şikayetler katlanarak arttı. Ertesi yıl Bernardina geldiğinde, kocası zamanının büyük bir kısmını küçük erkek kardeşinin daha çılgın açıklamalarından bazılarını izah etmeye ve Kral Philip'in yakında sorunlarını gidereceğinden emin olduğunu arkadaşlarına söylemesi için kardeşini iknaya çalışmak zorunda kaldı.

Tüm çabalarına rağmen, Malintzin'in düşünceli oğlu felaketi önleyemedi. 1566 yılının temmuz ayında bir gün, genç markinin karısının ikizlerinin doğumunu kutlayan bir mızrak dövüşünün ortasında, Audiencia'nın ya da Meksika Yüksek Mahkemesi'nin muhafızları don Martín'i tutuklamaya geldi. Aynı gün, markiyi ve Luis'i de tutukladılar. Cortés kardeşler, Audiencia komisyonlarını zorla ele geçirmek için başkalarıyla birlikte komplo kurmakla, İspanya kralına bağlılığı alenen reddetmekle ve markiyi Meksika'nın hükümdarı yapmakla suçlandılar. Takip eden haftalarda, kardeşlerin her biri sorguya çekildi. Don Martín çok fazla öfkeli konuşma duyduğunu itiraf etti ama bunun gençlerin kasıntılarından başka bir şey olduğuna inanmadığını söyledi. Daha sonra komploya katılmakla değil, bundan aylarca haberdar olmasına rağmen hiçbir şey yapmamakla suçlandı.

Birkaç kısa hafta içinde, seçkin soydan gelen başka iki erkek kardeşin, Gil González ve Alonso de Avila'nın, bir şekilde tam oluşmamış "komplonun" merkezi olduğu ortaya çıktı. Yargılandılar, mahkûm edildiler ve hemen asıldılar. Mexico City sakinleri şaşkına döndü. Soylu İspanyollar için işin bu noktaya geleceğini düşünmemişlerdi¹³. Audiencia'nın yargıçları daha sonra tüm dikkatlerini Cortés kardeşlere çevirdiler. İki Martín'in davasında ikiyeüzlü

13 Şehrin tepkisi, soruşturmanın kayıtlarından değil, *Suárez de la Peralta, Tratado*'dan geliyor.

davrandılar. Ancak Luis'i ölüme mahkûm ettiler. O da genç marki kadar kibirli davranmış ve aynı şekilde gittiği her yerde düşmanlar edinmişti. Fakat kendini korumak için gerekli zenginliğe ve bağlantılara sahip değildi.

Sonra aniden bir ceza erteleme kararı geldi. Nihayetinde yeni bir genel vali geldi: Falces Markisi don Gastón de Peralta. Cana yakın ve pratik bir adamdı. Meseleye aşına olana kadar tüm yargılamaların ve infazların durdurulmasını emretti. Kısa süre sonra yargıçların tehlikeyi abarttığını belirledi ve marki ile Luis'i kralın kendisi tarafından yargılanmak üzere İspanya'ya gönderdi. Malintzin'in oğlu ev hapsinde bırakılırken vali davayı daha ayrıntılı olarak değerlendirdi. Don Martín krala tamamen sadık olduğu açıkça belli olduğundan kendi payına tüm meselenin yakında unutulacağını umuyordu ve doğduğu yer olan Meksika'da kalmak istiyordu.

Ancak Kasım 1567'de davayı yeniden açma talimatıyla İspanya'dan bir özel savcılar jürisi geldi. İnsanlar belki de kralın kulağına yeni valinin kraliyet otoritesine karşı bir komployu örtbas etmek için nedenleri olduğunu fısıldıyorlardı. Falces İspanya'ya geri çağırılmıştı. Bernardina kocasının 15 Kasım'da tekrar tutuklanışını izlemek zorunda kaldı. Bir dizi adam işkence gördü ve yargılandı. İki kişi idam edildi. Böylece 1568 yılının ocak ayında don Martín gergi masasına kondu ve su işkencesi uygulandı. İşkence altında dahi itirafta bulunmayınca avukatları başarılı bir şekilde müdahale edebildi. İlk kez annesinden resmi olarak söz ettiler ve onun iyiliği için merhamet dilediler. Martín, Meksika'dan süresiz sürgün cezasına çarptırıldı. Çok geçmeden, kral onu İspanya'nın güneyindeki asi Müslümanlarla savaşması için gönderdiğinde hayatını kaybetti. O, Bernardina ve çocuklar Avrupa'ya yelken açarken Meksika'ya iki özel yargıç daha geldi. Kral, Mexico City'nin bir kez daha kana bulunduğunu öğrenmişti ve katliamı kesin olarak kontrol etmeleri için temsilciler göndermişti.

İspanyolların akıllarına gelmeleri yeterince uzun sürmüştü. Neden akıl yürütme yeteneklerini kaybedecek kadar korkuyla gerilmişlerdi? Don Martín hapisane hücrelerinde yatarken ölmüş annesiyle

konuştuysa birlikte acı acı gülmüş olmalılar. Sorunun cevabını biliyorlardı. İspanyolların korktuğu şey ironik bir şekilde Kızılderililerdi.

* * *

1560'LARDA MEXICO CITY'DE OLANLAR, İLK BAKIŞTA görüldüğünden çok daha karmaşıktı. Güçlü İspanyolların farklı grupları arasında bir çatışmadan çok daha fazlası vardı. Dönemin geleneksel anlatılarında Aztek tarihi eksiktir ve bunu dahil etmek katolik dönemi çok daha anlaşılır kılacaktır. Rastgele bir şiddet ve açıklanamaz bir karşılıklı nefret hikâyesi gibi görünen şey aslında tahmin edilebilir bir siyasi krizdir. İlk fetihden bu yana kırk yıl geçmişti. O zamanlar küçük çocuklar olan ya da onu takip eden çalkantılı on yılda doğan Mexicalar -eğer salgınlardan sağ çıkmışlarsa- yetişkinliklerinin zirvesindeydiler. Babalarının ve annelerinin dünyasının tamamen farklıydılar ama kendileri farklı bir dönemde büyümüşlerdi. Sonuç olarak bazen ivedi sorunlara tepkilerinde ikiye ayrıldılar ve İspanyollara onların anlayabileceği şekilde yanıt vermeye hazırlandılar.

Tenochtitlan'ın kraliyet ailesi, politik olarak gelişebilir bir varlık olarak hâlâ hayattaydı. Savaş, salgın hastalıklar ve tek eşliliğin dayatılması onu küçültmüştü. Ancak Acamapichtli'nin torunları hâlâ hanedanın sancağını ileriye taşıyorlardı. 1520'lerin sonlarında, Cuauhtemoc'un öldürülmesinden sonra İspanyollar tanıdıkları ve halka önderlik etmesini istedikleri Kızılderilileri lider olarak seçmişlerdi. Nahualar onları eski bir terim olan *quauhpilli* veya "kartal efendisi" sıfatıyla adlandırdılar. Bu terimi doğuştan değil fakat liyakat yoluyla güçlü konumlarına yükselen sıradan insanlar veya yabancılar için kullanmışlardı. Mexica kraliyet ailesinin üyeleri, geleneksel olarak kendilerine gösterilen saygının çoğuna ve eski maddi kaynaklarının bazılarına erişime sahipti ama her iki prestij kaynağı da azalıyordu. Yoksulluk ihtimali onları sıkıştırıyordu. Bazen de savaşı kaybettikleri için halkın aşağılamalarıyla karşı karşıya kalıyorlardı¹⁴. Daha

14 Bu gerekçe, Moctezuma'nın oğlu Nezahualtecolotl ve yeğeni Huanitzin de dahil olmak üzere beş Meksikalı asilzade tarafından 1532'de İspanyolca olarak sunulan bir dilekçenin itici gücüydü. Bkz. "Una petición de varios principales de la Ciudad de México al emperador Carlos V", *La Nobleza Indígena del cento de México después*

sonra 1530'ların ortalarında Yeni İspanya'nın yönetimini devralmak için İspanya'dan tam yetkiye sahip yeni bir genel vali geldi. Hernando Cortés'in kendisi de zengin bir vatandaş olarak arka plana çekilmek zorunda kaldı. Yeni vali don Antonio de Mendoza, *gobernador* olarak ya da yerli cabildonun (düzeni sağlamak ve gerekli angarya taslaklarını oluşturmakla görevli konsil) başı olarak hareket etmek üzere Tenochca yönetici ailesinin bir üyesini seçmeye karar verdi. Amacı, her altepetlda böyle bir yapı kurmaktı ve bu nedenle Tenochtitlan'da veya şimdiki adıyla Mexico City'de uygun bir modelin oluşturulması özellikle önemliydi. Kızılderililerin kendilerini herhangi bir yabancıнын yapabileceğinden daha etkili bir şekilde yöneteceklerini düşünüyordu; kendi kendini yönetmeyi teklif etmek de bir iyi niyet jestiydi çünkü Kızılderililerin istedikleri şey de buydu¹⁵.

Tek sorun başkentte kraliyet gobernadoru olarak kimin seçileceğiydi. Moctezuma'nın oğulları çoğunlukla Cuauhtemoc tarafından öldürülmüştü. Sadece en genç ikisi onun öfkesinden sağ kurtulmuştu. Adı Nezahualcoyotl ve Nezahualpilli'yi hatırlatan Nezahualtecolotl (Ne-za-wahl-te-KOL-ot veya Aç Baykuş), neredeyse kesin olarak Texcocolu bir annenin oğluydu. Muhtemelen şehrin ilk işgali sırasında İspanyollarla birlikteydi ve bu sayede onlar tarafından tanındı. Çünkü fetihten hemen sonra Cortés'in himayesine girdi. Conquistador, çocuğu kendi oğullarına verdiği adla vaftiz ettirdi, "Martín Cortés" ve sonra onu Meksika'nın merhum kralının oğluna yakışır bir Hristiyan eğitimi için İspanya'ya gönderdi. Nezahualtecolotl ya da "Martín"

de la conquista, ed. Emma Pérez-Rocha ve Rafael Tena (Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2000), 99–102. Dilekçe sahipleri encomiendalar veya diğer zenginlik kaynaklarını elde etmek üzere dilekçe verdiklerinden elbette vaziyetlerindeki artan zorluğu abartmak için nedenleri vardı. Ancak konjonktür hakkında bildiklerimiz göz önüne alındığında söyledikleri gerçekten inandırıcıdır. Birkaç Audiencia yargıcı, bir şeyler yapılmazsa bu adamların sosyal lider olarak işlev görmeye devam edemeyecekleri konusunda kendi görüşlerini belgenin sonuna ekledi. Dilekçe sahipleri "el oprobio en que estamos de nuestros naturales"ı açıklamadılar ama *The Annals of Juan Bautista* İspanyollarla yapılmış savaşın suçlusunun o zaman bile hâlâ tartışılmakta olduğu gösteriyor.

- 15 İspanyol idaresindeki altepetlin on altıncı yüzyılda yeniden organize edilişi için bkz. James Lockhart, *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992), bilhassa 28–44.

sonraki on buçuk yılda Atlantik'te bir o yana bir bu yana seyahat etti. Sonunda İspanya kültürüne o kadar uyum sağladı ki kısa süre sonra yalnızca Hristiyan adıyla tanındı ve asil bir İspanyol kadınla evlendi. Fakat tam da kraliyet ailesinin farklı bir üyesi gobernador olarak atanmak üzereyken genç yaşta öldü. Kimileri fiilen bir İspanyol'a dönüşmüş bu gencin kendileri üzerinde iktidar iddiasında bulunmasını görmek istemeyen Mexica soyluları tarafından zehirlendiği söylentisini Nahuatl dilinde yaydı. Bu kuşkusuz uydurmaydı; zira söylentilerin onu öldürdüğünü söylediği adam aslında ondan önce ölmüştü¹⁶. Moctezuma'nın annesi Tula'lı olan en küçük oğlu don Pedro Tlalahuepantli (Tla-ka-way-PAN-tli) fetih sırasında yedi veya sekiz yaşındaydı. İki genç 1528'de aynı gemiyle İspanya'ya gittiğinden beri Malintzin'in oğlu don Martín ile arkadaş olmalıdır. Genç prens Cortés'in İspanya'da yapmayı planladığı tanıtım gezisinde bir kraliyet nesnesi olarak ona hizmet edecekti. Don Pedro daha sonra Meksika'ya döndüğünde neredeyse hiçbir kültürel sermayesi yoktu; zira onu doğuran evlilik Tula'da hoş karşılanan bir olay olmayıp esasında Mexicalar tarafından zorla kabul ettirilmişti. Ayrıca annesi de önemli biri değildi. Görünüşe göre Tula'nın pipiltini gerçekten ondan nefret ediyordu. "Mexico City'ye geri dön. Orası senin toprağın. Tula'yı [bize] bırak; burada sana göre bir şey yok." dedikleri kayıtlara geçti. Don Pedro, hayatını Tula'da bir miras için savaşıyor geçirecekti ve sonunda İspanyol mahkemelerinde kazanmış olsa bile Mexicalar üzerinde otorite talep edebileceği bir konumda olmaktan çok uzaktı¹⁷.

16 Moctezuma'nın bu oğlunun ölüm sebebi hakkındaki söylentiler hakkında bkz. don Domingo Chimalpahin, *Codex Chimalpahin*, ed. Arthur J. O. Anderson - Susan Schroeder (Norman: University of Oklahoma, 1997), 1:160-61. Nezahualtecolotl ile ilgili bilinen belgelerin ayrıntılı bir listesi için bkz. Emma Pérez Rocha ve Rafael Tena, *La Nobleza Indígena*, giriş kısmı, 38-39. Pérez ve Tena, sanık quauhtlatoaninin ölüm tarihi göz önüne alındığında hikâyenin doğru olamayacağına dikkat çekiyor. Nezahualtecolotl hakkında kaydedilen son bahis bir arma aldığı 1536 yılına aittir. Muhtemelen o sıralarda ölmüştür.

17 Bu açıklama daha sonra 1560'larda yürütülen bir davada yapıldı ve kapsamlı ve son derece aydınlatıcı bir makalede alıntılı: Anastasia Kalyuta, "El arte de acomodarse a dos mundos: la vida de don Pedro de Moctezuma Tlalahuepantli", *Revista Española de Antropología Americana* 41, no. 2 (2011), 478.

Neyse ki don Pedro muhtemel gobernador adayı tek kraliyet mensubu değildi. Zira Moctezuma'nın Mexica soylular tarafından daha sıcak bir şekilde kucaklanmış hayatta kalan yeğenleri vardı. Genelde en çok saygı duyulan kişi, İspanyollar gelmeden önce Moctezuma tarafından Ecatepec'in genç tlatoanisi olarak seçilmiş olan Huanitzin (Wa-NEE-tzeen) idi. Önemli bir Tepanec kentine hükmetmişti. Tepaneclar, Aztek Üçlü İttifakının kilit ortağıydı. Huanitzin, tahmin edilebileceği gibi savaş sırasında Cuauhtemoc'un yanında savaşmaya giden yakın müttefikler arasındaydı. Barış sağlandığında Coyoacan'da Cuauhtemoc'un yanına konuldu ve hapsedildi. Ayrıca, daha sonra Cortés tarafından Honduras'a gidip geri dönmeye zorlananlar arasında yer aldı¹⁸. O zamandan beri, uzun süredir acı çeken Isabel'le birlikte İspanyollara teslim edilmeyip onun yerine annesinin Ecatepec'teki halkına gönderilmiş Moctezuma'nın kızı olan kuzeni doña Francisca ile evlenmişti. (Huanitzin'in geçmişte en az bir başka kadından daha çocukları olmuştu ancak bunlar yeni Hristiyan dünyasında onun meşru çocukları olarak sayılmıyordu.)¹⁹

İspanyol valisi, Huanitzin'in yerli cabildonun idarecisi olarak hizmet etmek için mükemmel bir aday olduğuna karar verdi. Halkı gerçekten onu yüksek mertebede görüyordu²⁰. Biraz İspanyolca konuşabiliyordu ve muhtemelen hapsedildiği sürenin bir noktasında

18 Don Domingo de San Antón Muñón Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, *Annals of His Time*, ed. James Lockhart, Susan Schroeder ve Doris Namala (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006), 132–33 ve 136–37. Chimalpahin, Huanitzin'in Coyoacan'da tutulduğunu ve işkence gördüğünü yazdığı sırada Huanitzin'in oğlu Tezozomoc'a danıştı; bu yüzden muhtemelen bir aile hikâyesini tekrarlıyordu. Bağlam göz önünde bulundurulduğunda hikâye inandırıcıdır. Huanitzin İspanyol hükümdarına gönderdiği dilekçesinde (bkz. dn. 380) ikincil unsurlardan doğal olarak bahsetmedi, sadece Honduras gezisine değindi.

19 Huanitzin'in diğer çocukları hakkında bkz. *Codex Chimalpahin*, 2:101; ve doña Francisca ile olan evliliği için bkz. 1:165.

20 1532'de İspanya kralına gönderilen dilekçede önce Moctezuma'nın o sırada yaşayan oğlu don Martín Nezahualtecolotl'un ifadesi yer alıyor. Ardından iki aile soyu kültürel normlara uygun olarak örülüyor: yani Itzcoatl'ın aile soyunun önde gelen üyesinininkini, sonra Huanitzin'ininkini, daha sonra babası geçici vali olarak görev yapan bir quauhtlatoaninininkini ve başka bir akrabanıninkini. İspanyollar bunun ehemmiyetini bilmemesine rağmen açıklamaların veya katkı verenlerin sırası son derece önem arz ediyordu.

Fransiskan Pedro de Gante ile çalışmıştı. Diego de Alvarado olarak vaftiz edildi. İspanyolca ve yerli isimlerini bir arada kullandı ve kendisini “don Diego de Alvarado Huanitzin” olarak adlandırdı. 1538’de kraliyet soyunun yeniden tesis edilmesinden sonra²¹, yeni tlatoani olarak halkı adına bir tür beyanda bulunmak istedi. Huanitzin, Pedro de Gante ile birlikte çalışarak bir zamanlar muhteşem kalkanlar yapmış olan şehrin en yetenekli kuş tüyü işçilerinin Aziz Gregory’nin ekmek ve şarap ayininin parıldayan bir tasvirini yapmasını sağladı. Bu tasvirde ilk papalardan biri töz değişimini (ayindeki ekmek ve şarabın İsa’nın eti ve kanı haline gelmesi mucizesini) kuşkulu izleyiciler önünde kanıtlıyordu. Hristiyan rahiplerin Meksika’da başardıkları şey için mükemmel bir benzetme olması gerekiyordu. Ardından Huanitzin büyük bir kamusal jestle onu Roma’daki papaya bir hediyeye olarak gönderdi ve eserin içinde Latince bir mesaj yer aldı: “Papa III. Paul için. Bu eser Kızılderililerin büyük şehri Mexico’da Vali don Diego himayesinde, Fransiskan fray Pedro de Gante’nin ilgisiyle Efendimizin doğumunun 1539. yılında hazırlandı²².”

Huanitzin sadece birkaç yıl daha yaşadı. Yerli konsey, 1541’deki ölümünden sonra eski günlerde gelenek olduğu gibi ailenin karışık kolları arasında iktidarın el değiştirmesi ilkesine uygun şekilde düzenleme yaptı. 1480’lerde saltanatı çok kısa olan Tizoc’un torunu don Diego de San Francisco Tehuetzquititzin (Tay-wetz-kee-TEE-tzeen) iktidara geldi ve 1554’e kadar neredeyse on dört yıl boyunca halkını yönetti. Tehuetzquititzin genel olarak çok sevilmiş gibi

- 21 Nahuatl kayıtları, Huanitzin’in kraliyet gubernadoru olarak tahta çıkması için 1530’ların sonlarında değişen tarihler verir. María Castañeda de la Paz’ın kraliyet ailesine dair derinlemesine araştırması için bkz. “Historia de una casa real: Origen y ocaso del linage gobernante en México Tenochtitlan”, *Nuevo Mundo Mundos Nuevos* (2011), <http://nuevomundo.revues.org>. Büyük olasılıkla bir kentin kurulması gibi birkaç yıl boyunca ortaya çıkan birbiriyle ilişkili bir dizi olay silsilesi vardı.
- 22 Huanitzin’in idare dönemini ele alan en iyi çalışma için bkz. Barbara Mundy, *The Death of Aztec Tenochtitlan, the Life of Mexico City* (Austin: University of Texas Press, 2015), 5. Bölüm. Tüyen yapılan tasvirin iyi bir incelemesini de içermektedir. Avrupalıların Meksika’nın tüyen işlenmiş tablosuna duydukları ilgi için bkz. Alessandra Russo, Gerhard Wolf ve Diana Fane, ed., *Images Take Flight: Feather Art in Mexico and Europe, 1400–1700* (Florence, Italy: Kunsthistorisches Institut in Florenz, 2015).

görünüyor -Nahuatl adı “İnsanları Güldürür” anlamına geliyordu ama onun saltanatı, her Mexica tlatoanisinininki gibi gerilimle doluydu. Mixton Savaşı’na katılmak için İspanyollara batı yolculuğunda eşlik ederek görevine başladı. Halkı tarihlerinde onu tüm yeni kralların yaptığı gibi mücadele edecek bir savaşçı olarak görüyordu. Döndüğünde 1540’ların ortasındaki korkunç salgın başlamıştı. Hem şehir hem de kırsal mahvolmuştu. Tehuetzquititzin sonraki yıllarını topluluğunun kaynaklarını açgözlü İspanyollardan korumaya çalışmakla ve servetleri olmaksızın lider olarak işlev göremeyeceği için ailesinin mülklerinin yok oluşunu önlemeye çabalamakla geçirdi. Kendini olayların merkezine atarak bazı eleştirilere maruz kaldı. Ama aynı zamanda önemli bir başarı kazandı. Tenochtitlan ve çevresindeki soylu aileleri birleştirmek için çok çalıştı ve kısmen başarılı oldu. 1554’teki ölümünden iki yıl sonra aile reisleri bir dilekçe imzalamak için bir araya geldi ve İspanya Kralı’ndan Kızılderililerin çıkarlarını korumak için bir koruyucu atamasını istedi; yüksek düzeyde okuryazar grup, yazıları Yeni Dünya’daki duruma dikkat çeken Bartolomé de las Casas’ı bu pozisyona önerdi²³. 1554’ten 1557’ye kadar bir boşluk oldu ve bu süre zarfında İspanyollar yeni bir kraliyet gobernadoru seçmeyi ertelediler. Belki de yerlilerin bu kadar güçlü çıkan sesinden rahatsız olmuşlardı. Bunun yerine Xochimilco’dan (başka bir quauhpilli veya “kartal efendisi”) saygın bir asilzade yönetime getirildi. Sonunda Huanitzin’in en büyük oğlu don Cristóbal Cecetzin hizmet etmeyi kabul etti ve seçildi. 1562’de beklenmedik bir şekilde öldüğünde sarkaç bir kez daha Itzcoatl’ın aile tarafına döndü ve 1563’te bu sefer Ahuitzotl’un torunu don Luis de Santa María Cipactzin seçildi.

Mexica halkının lideri olmak için talihsiz bir an olduğu kesindi. 1550’lerden başlayarak İspanyollar, ada kentinin yerli halkının, tıpkı Meksika’nın diğer tüm yerli halkları gibi haraç ödemesi olasılığını tartışmaya başladılar. Yalnız vergi ödemeleri bir encomendero

23 Mundy, *Death of Aztec Tenochtitlan*, 156–60. Mundy’de, tlatoaninin hem topluluğun hem de ailesinin kaynaklarını koruma mücadelesine ilişkin belgesel kanıtların kapsamlı bir incelemesi yer alıyor. Kısa ama önemli bir yorum için bkz. Castañeda de Paz, “Historia de una casa real”, 6.

yerine kraliyete yapılacaktı. 1520'lerde, İspanyol devlet aygıtı ilk kez devreye girdiğinde Mexicaların neden haraç ödemediği gerçeği teorik bakımından tarihleri tarafından açıklanmıştı: İspanyollar geldiğinde zaten haraç ödemiyorlardı. Ancak bu aynı zamanda sıkıntı içindeki herhangi bir nüfusun yapabileceği kadarının zaten kent halkından istenmiş olmasının bir sonucuydu. Nakit olarak herhangi bir vergi ödememelerine rağmen Mexico City şehir merkezini inşa etmeye zorlandılar ve aynı zamanda önemli kraliyet yetkililerinin evlerine ve keşişlere yiyecek, yem ve iş gücü sağlıyorlardı. Şehrin halkı bu gereksinimlere alışmıştı ve eskiden kamu işlerini ele almış oldukları tarzda sorumluluklarını ele aldılar: Yükümlülüklerini hâlâ eski calpolli birimleriyle eşleşen şehrin farklı mıntıkaları arasında döndürdüler. İspanyollar nakdi ve ayni haraç ödemeleri toplamaktan söz edince, halk zanaatkâr ve tüccar olup tarım arazileri olmadığı için bu tür taleplerle baş edemeyeceğini açıkladı. Halkın İspanyol nüfusu arasında bazı sadık savunucuları vardı. Bunlar arasında Fransisken rahipleri ve Kızılderililerden gerçekten daha fazlasını yapmalarının beklenemeyeceğine inanan Genel Vali don Luis de Velasco bulunuyordu²⁴.

Ne var ki, İspanya artık Kızılderililer üzerinde fetih yeniirken sahip olduğundan daha fazla güce sahipti. Kral Philip, Yeni Dünya'daki Kızılderililere şaka yapacak durumda değildi. Nakit sıkıntısı vardı ve zaten ilerleyen tarihlerde iflasını ilan edecekti²⁵. Eski bir İspanyol geleneğine uyarak durumu ve genel valinin önceki tüm eylemlerini araştırmak için tam yetkiye sahip bir ziyaretçi veya müfettiş gönderdi. Jerónimo de Valderrama, 1563 yılının Eylül ayında Mexico City'e geldi. Karargâhını, hükümet kompleksindeki ofisler yerine genç marki Martín Cortés'in malikanesinde gösterişli bir şekilde kurdu ve böylece kendisini genel validen uzakta tuttu. Hemen kralın nakit akışı sorunları için Kızılderilileri ve arkadaşları

24 İspanyollar arasındaki bu meseleye dair tartışmanın kayıtlı oluğu belgeler şurada toplanmıştır: France Scholes ve Eleanor Adams, ed., *Sobre el modo de tributar los indios de Nueva España a Su Majestad, 1561-64* (Mexico City: Porrúa, 1958).

25 Modesto Ulloa, *La hacienda real de Castilla en el reinado de Felipe II* (Madrid: Seminario Cisneros, 1986).

olan rahipleri suçlayan bir raporu İspanya'ya gönderdi. Halkın şu anda kendi yerli soylularına ve dini bakıcılarına gülünç derecede büyük miktarda para vermeye zorlanmaları yüzünden kendilerini fakir gördüklerini savundu. İnsanların kendilerini fakir olarak algılamasının nedeninin "Kızılderililerden alınan ve majestelerine ait olan her şey, eskiden yerli valiler, soylular ve keşişler tarafından tüketiliyordu. Valiler ve soylular kendi paylarını kuruttular. Eminim ki, rahipler kiliseleri ve manastırları için gümüş ve süs eşyaları satın alarak onu iyilik için kullanıyorlar lakin sahiplerinin rızasına karşın mülklere el koyarak yanlış yapıyorlar²⁶." Valderrama, sıradan insanların karşılığında kamu projelerinde çalışma sorumluluklarından kurtuldukları ve artık kendi soylularını desteklemek zorunda kalmadıkları takdirde krala bir baş vergisi ödemekten memnuniyet duyacakları konusunda ısrar etti.

Müfettiş, Vali Velasco'nun -hepsi kral adına olan- mevcut politikalarına yönelik saldırılarında o kadar sertti ki 1564 yılının ocak ayına gelindiğinde valinin boyun eğmekten başka seçeneği kalmadı. Krizi öngörmesine rağmen, yine de kralın çok kesin bir şekilde istediği fermanı yasalaştırdı: Şehrin yerli halkı kraliyet kasasına yılda 14.000 peso ve mısır olarak ek bir ödeme yapmak zorundaydı. Yasa hemen yürürlüğe girdi; üç yıllık ödemenin ilki temmuzda yapılacaktı²⁷. Velasco imzaladıktan üç gün sonra belgenin bir kopyası yerli konseyine, cabildoya götürüldü ve oradaki liderlere resmen sunuldu. Gobernador, don Luis Cipactzin hemen temyize gitti ama sonuç alamadı. Kraliyet hükümetinin taleplerine uymadığı takdirde hapse atılmakla tehdit edildi. Şubatta kâğıdı imzalamak zorunda kaldı²⁸.

Valderrama ve meslektaşları, halkın kızgınlığını kendilerinden uzaklaştırmaya ve Mexica soylularına yönlendirmeye kararlıydı. Mart ayında, don Luis Cipactzin ve diğer meclis üyeleri aleyhine dava açılmasını teşvik ettiler. Dava, Atzacualco mıntıkasından veya

26 *Cartas de Valderrama*, 65–66.

27 "Auto proveido por el virrey", *Sobre el modo de tributar los indios*, 116–18.

28 *Annals of Juan Bautista in Los Anales de Juan Bautista*, ed. Luis Reyes García (Mexico City: CIESAS, 2001), 184–85.

alt-altepetlından bir grup esnaf tarafından açıldı. Liderler ekmek fırıncısı Juan Daniel ve terzi Pedro Macías'tı. Kraliyet ailesi çoğunlukla Moyotlan alt-altepetlında yaşıyordu ve bu nedenle ilk bakışta Juan Daniel ve Pedro Macías'ın kinlerinin mahalleler arasındaki rekabetçi bir ruha ya da muhtemelen soyluların sıradan insanlardan beklentilerine duyulan öfkeye dayandığı varsayılabilir. Ancak bugün Juan ve Pedro'nun ifadelerini aldığı iddia eden İspanyol avukatların sert rehberliğini görebiliyoruz. Mevcut yerli valilerinin yönetme yetkisine sahip olmaması konusunda ısrar etmek için bazı garip nedenler sundular. İspanyol harflerini okuyup yazamadıklarını, bayram günlerini eski tarz danslarla ve hatta kuş tüyü giyerek kutlamayı sevdiklerini, kimin çok eşli olduğunu ve şehirde kaç meyhane olduğunu umursamadıklarını ileri sürdüler. Bunlar sıradan yerli bir fırıncı ve terziden gelebilecek şikayetler değildi. Sadece en sona soyluların sıradan insanlara yükledikleri fahiş haraç talepleriyle halkı soyduğuna dair bir açıklama eklendi. İkili muhtemelen onlarca yıl geriye dayanan bu türden memnuniyetsizliklerini dile getirmiş olabilir²⁹.

Don Luis Cipactzin karşılık verdi. Mahkemede avukatları bazı suçlamaları reddetti ve müvekkillerini davacılara karşı yaratıcı bir şekilde savundu. Örneğin, İspanya'da bile belediye görevlilerinin her zaman tam okuryazar olmadıklarını anlayışla karşıladıklarını nazikçe belirttiler. Daha da önemlisi, belki de don Luis halkının gözünde kendini savundu. Haziran ayında, görünüşe göre eski gobernadaor don Diego Tehuetzquititzin'in vesayetinde olan (yeğeninin kızı) doña Magdalena Chichimecacihuatl (Chee-chee-me-ka-SEEWatl, Chichimec Kadın) ile evlendi. Kız böylece Tizoc'un soyunun en küçüğü oldu. Bu evliliği yaparak don Luis herkese, Mexicaların tahta oturan ilk kralı Acamapichtli'nin oğlu Itzcoatl'ın soyundan gelen ortak atalarını hatırlattı. Don Luis, kalabalığın önünde gösterişli bir şekilde dans etti ve geleneksel tüyler giydi ve altın boyalı

29 Davanın seyri şurada yayınlandı: *Códice Osuna acompañado de 158 páginas inéditas encontradas in el Archivo General de la Nación*, ed. Luis Chávez Orozco (Mexico City: Instituto Indigenista Interamericano, 1947), 13–16 [buradan itibaren *Codex Osuna*].

bir davul çaldı. Sayısız neslin kutlamaları ile törenlerini ve ayrıca bir kralın dansının önemini hatırlattı³⁰.

Düğünden birkaç gün sonra, don Luis kilit gruplarla konuşmak için elçiler gönderdi. Fransiskenler için çalışan yerli kilise ressamı ve yazıcıları onları ilgiyle karşıladılar. O zaman cabildoda hizmet eden iki ihtiyar geldi. Konuşmacılar, dinleyicilerine, tıpkı babalarının zorlu siyasi zamanlarda yaptığı gibi şiirsel ve resmi bir şekilde konuşarak Mexica yönetimini canlı ve yaşayan halde tutma nedenine bağlı kalmaları gerektiğini hatırlatmak için eski metaforları kullandılar. “İdare buradan, altepetlın nefesinden, sözlerinden, yıllarca süren kan kurbanından doğmuyor mu?”³¹ Kendileri bilge rahiplerle çalışmış olan ve eski rejimin zanaatkârlarının soyundan gelen kilise zanaatkârları ve yazıcıları, uyumsuz ve isyankâr davranacak olsalardı uğruna savaşıacak hiçbir altepetl kalmazdı. İnfial meydana gelecekti ve sonra İspanyollar geriye kalan siyasi örgütlenme hücrelerini ezeceklerdi. Elçiler onlara don Luis ve soylular arasındaki meslektaşlarının bunların hiçbirini hafife almadıklarını hatırlattı. İyi şeflerin her zaman yaptığı gibi sorumluluklarını ciddiye aldılar. “Geceleri kaygı duyuyorlar. Kanatlara, kuyruğa [sıradan insanlara] nasıl bakacakları konusunda endişelenecek sükûnet içinde yemek yiyemiyorlar.”

1564 yılının haziran ayının son ve temmuzun ilk günlerinde Mexicalar başka pek az şeyden söz etti. Keşişlerle konuştular ve

30 *Annals of Juan Bautista*, 196–97 ve *Codex Chimalpabini*, 2:119. Castañeda de Paz, “Historia de una casa real”, 6, bu genç kadının kim olduğunun bilemeyeceğimizi öne sürer, zira yıllıklarda sadece “merhum don Diego’nun kızı” olarak zikredilmektedir; bunu vurgulamak için iki farklı asil don Diego’yu listelemektedir. Bununla birlikte daha fazla açıklama gerekli görülmeden yalnızca bir adamın “merhum don Diego” olarak adlandırılması kuvvetle muhtemeldir: Bu kişi yakın zamanda ölen tlatoani olmalıdır. *Codex Chimalpabini*’deki seçmesine baktığımızda, soyundan gelenler arasında doğru yaşta olabilecek bir Magdalena buluyoruz. Magdalena yeğeninin kızıydı, kendi çocuğu değil ama haneye bağımlı herhangi bir genç kadın mecazi anlamda bir “kız” olarak bilinebilirdi. Magdalena’nın hiç çocuğu olmadı ve burada söz konusu olan genç kadın gerçekten de evliliğinden kısa bir süre sonra öldü.

31 *Annals of Juan Bautista*, 198–99. Bu pasajı daha önce sadece altepetlın hayatta kalmak için büyük çaba sarf ettiği manasına gelecek şekilde yorumlamıştım. Tercümeme yaptığı aydınlatıcı katkısı için Celso Mendoza’ya teşekkür ederim. Metin, kan kurban etme geleneğine atıfta bulunuyor.

hatta İspanyolların asla bahsetmediği aralarındaki anlaşmazlıkları kayda geçirdiler. Ayrıca birbirleriyle tartıştılar ve daha da seslerini yükselttiler. Hepsi de yeni baş vergisini her dört ayda bir ödemeye güçlerinin yetmeyeceğini biliyordu. Çoğu, Valderrama'nın istediği gibi yasadaki değişiklik için don Luis'i suçlamadı (bütün bunlara kendisinin veya seleflerinin yolsuzluğunun yol açtığı fikrini kabul etmediler) ama yine de birçoğu valilerinin felaketi savuşturmak için daha fazlasını yapabileceğine inanıyordu. Onun Nahuatl dilindeki ismi olan "Cipac" timsah anlamına geliyordu ama şimdi ona "Nanacacipac" veya "Mantar Timsahı" demeye başladılar. "Kâğıttan bir kaplan" gibi bir gecede filizlenen bir mantar kadar önemsizdi³². Yakın geçmişteki diğer tüm kraliyet figürlerine hâlâ uyguladıkları bir saygı ifadesi işlevi gören "-tzin" son eki olmadan onu genellikle "Cipac" olarak adlandırdılar. Görece çok az insan, her iki taraftan da onun üzerindeki muazzam baskıyı anlamış görünüyordu.

3 Temmuz Pazartesi günü, yerli konseyin yedi üyesi tutuklandı. Kraliyet makamı, baş vergisi toplanmasına ek olarak bazı bayındırlık projelerine halkın katılımını talep ederken rehin tutulacaklardı. Cuma günü, topluluk iş birliği yapmazsa üç yüz kişinin rastgele tutuklanacağı ve sözleşmeli kölelikle satılacağı açıklandı. 10 Temmuz Pazartesi günü, silahlı İspanyollar ev ev dolaşp "gönüllüler" topladı. Bunu durdurmak için don Luis Cipac perşembe günü büyük bir halk toplantısı düzenledi³³.

Öğleden sonra saat ikide halk, yerli hükümet binası olan tecpana girdi ve ikinci kata çıktı. Don Luis Cipac ve diğer cabildo üyeleri ortada oturuyorlardı; tutuklananlar toplantıya katılmak üzere serbest bırakıldı. Isabel Moctezuma'nın İspanyol kocası Juan Cano otoritesiyle katkıda bulunmak için oradaydı. Hemen hemen tüm topluluk liderleri ve usta zanaatkarların yanı sıra düzinelerce kadın da dahil olmak üzere birçok sıradan insan toplanmıştı. Vergi yürürlükten kaldırılmamış olsaydı, İspanyol pazarları için eğirme ve

32 Lockhart, *The Nahuas*, 118.

33 *Annals of Juan Bautista*'nın bu kısmı İngilizceye tercüme edilmiştir: Camilla Townsend, *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive* (New York: Oxford University Press, 2016), 2. Bölüm.

dokumalarını artırarak vergiyi ödemek zorunda kalacak olanlar aslında çoğunlukla kadınlardı; kocalarının geliri gerçekten başka türlü daha fazla artırılmazdı. Don Luis, cabildonun katibinden yeni yasa-yı protesto etmek için gösterdiği beyhude çabalar hakkında hazırladığı bir açıklamayı yüksek sesle okumasını istedi; konuşmacı, ilk taksitinin daha fazla gecikmeden toplanması gereken yeni haracın bir özetiyle sözlerini noktaladı.

Konuşmanın sonunda halk, “Nereden alacağız?” diye haykırdı. Yaşlı bir kadın coşkulu bir açıklama yaptı ve ağlamaya başladı. Halkın gözyaşları Mexicalar için sembolik bir anlam taşıyordu. Siyasi baskı altında eziliyorlardı ve gözyaşlarını yalnızca önemli anlarda döküyorlardı³⁴. Kadın sanki yıllarca birikmiş öfkenin çekirdeğine temas etmişti. Durum kıyamete dönüştü. Orada bulunan bir adam daha sonra olanları kaydetti:

Oldukça fazla öfke ve bağırış vardı. Ayrıca valinin kendisine hakaret ettiler... Pedro Maceuhqui [yerli konseyinin bir üyesi] araya girerek insanları ayırdı ve dizginledi. Omuzunda vazifesini gösteren bir sembol vardı. Aniden onu elinden aldılar ve onu öldüreceklerdi. İnsanlar bunun için bir araya toplandılar. Gömleğini çıkardılar. Onu çıplak halde bıraktılar. Juan Cano’yu oradan çıkardılar. [Geri çekilip] gitmesine izin versinler diye kılıcını çekti. Aksi takdirde insanların elinde ölecekti. İnsanlar ağlarken herkes çatılara çıktı, İspanyollar da kendi binalarının çatılarında toplandı. Bazıları tecpanda olanları duymak için koştu, bazıları da kaçtı. Pazarda iş yapanların hepsi geldi. Evlerdeki bütün insanlar, yaşlı kadınlar ile yaşlı adamlar, çocuklar ve altepetl halkının tamamı dışarı çıktı. İnsanlar binanın üst katına taş attı. Duvarın etrafından dolaşan bir çiçek oymasını yok ettiler. Sonra bir İspanyol

34 Unutulmaz bir açıklama yapmanın bir yolu olarak halk arasında ağlama geleneği birçok yerde görülmektedir. James Lockhart tarafından şu eserin eki olarak yayınlanan belgeye bkz. *The Nahuas After the Conquest*: “Grant of a house site, San Miguel Tocuillen, Terzcoco region, 1583”. Miguel Leon Portilla belgeyi uygun bir başlıkla yeniden yayınladı: “And Ana Wept”, *In the Languages of Kings: An Anthology of Mesoamerican Literature*, ed. Miguel Leon Portilla - Earl Shorris (New York: Norton, 2001), 366–67.

subayı gelip kılıcını çıkardı ve insanları kovaladı. İspanyollar ve orada bulunan bazı mestizolar kılıçlarını çıkarıp halkı dağıttılar. Kadınlar, insanların fırlatıldığı sol taraftaki veranda duvarını yıktı. Erkekler ve kadınlar birbirlerinin üzerine tırmandılar. Bu yüzden geri yuvarlandılar ve çığlık atıp bağırdılar. Birçoğu gerçekten yaralandı ve yaşlı bir kadının yüzünü çiğnediler. İspanyol subaylar çok hızlı toplandılar ve insanları takip edip dağıttılar. Hemen insanları esir aldılar. Topladıkları adamları yukarı çıkardılar ve onları döven valinin eline verdiler. Dövülürlerken elleri bağlıydı. İspanyollar her yerde bütün yolları kapatmaya gitti. Yollar boyunca her yerde insanlar yakalandı. Mızraklar, kalkanlar ve diğer silahlarla kuşandılar³⁵.

Akşam yaklaştı. Yazar, “Ave María çalışıyordu” diye hatırladı. İspanyolların emniyet müdürü geldi. İnsanlar büyük bir çığlık attı. Belki de onun kim olduğunu biliyorlardı: Hernando Cortés’in yerli hanımı, Leydi Malintzin’den olan oğlu. 1564’te şehre varmasından kısa bir süre sonra bugün gelen kişi gerçekten de don Martín’in kendisiydi. Valderrama, soruşturmasında bir ön adım olarak genel valinin memurlarını kısa bir süre için görevlerinden aldı ve onların yerine geçici kişileri yerleştirdi. Emniyet müdürü olarak don Martín’i atamıştı. Şimdi Malintzin’in mestizo oğlu kızgın yerli yüzleriyle karşı karşıya kaldı. Çocukken annesine veda ettiğinden beri -eğer unutmadıysa- pek Nahuatl konuşmamıştı ve bu yüzden bir tercüman aracılığıyla konuştu. Annesinin bir zamanlar yaptığı gibi barışı öğütledi, insanlardan hayatlarını ve servetlerini kurtarmalarını istedi. Eğer eve gitmezlerse, onları tutuklama ve köle olarak satma emri çıkarılacağını söyledi. “Herkes evine gitmeli. Eve git, Mexica.” Don Martín, içinde ne hissederse hissetsin ve kendini Nahuatl dilinde ifade etme yeteneğini ne kadar kaybetmiş olursa olsun çevirmenin ağzından İspanyolca kendi cümlelerini yansıtan bu kapanış sözlerini kesinlikle anlamıştı. *Xicallaquican, mexicaye*. (Sheekal-ah-kee-kan, Mesh-ee-ka-ye.) “Eve git, Mexica, içeri gir.” İktidarın temayülünü

35 *Annals of Juan Bautista*, 214–15.

değiştiremeyeceklerini hatırlattı onlara; hayatlarından kurtarabileceklerini kurtarmalıydılar³⁶.

Kırk altı kişi tutuklandı: otuz bir Tenochca ve on beş Tlatelolca. Sonraki birkaç gün içinde hızla yargılandılar ve hepsi de suçlu bulundu. 21 Temmuz'da, utançlarını belirtmek için başları traş edildi, sokaklarda yürütüldüler ve bu sırada iki yüz kırbaça yediler. Sonra iki ya da beş yıl kölelik yapmak üzere satıldılar. Kent tellalı şehirdeki herkes suçlarını bilsin diye her köşede cezayı duyurdu. Olaylar hakkında yazan yerli adam, gelecek nesillerin onların yaptıklarını hatırlaması için isimlerinin bir listesini dikkatle kaydetmiştir³⁷.

Yazarın bahsettiği 23 Temmuz Pazar günü, Chalcolu Kadının Şarkısı halk tarafından hep beraber söylendi. Bu şarkı, Chalco halkını bastırmak için gereksiz yere uyguladıkları acımasız önlemlere Mexicaların dikkatini çekmek istediğinde Flamingo Yılan olarak bilinen müzisyen tarafından kurnazca bir protesto aracı olarak yıllar önce söylenmişti. "Bu çıldırtıcı. Burada yeryüzünde yürek parçalayıcı. Bazen endişeleniyor ve üzülüyorum. Kendimi öfkeyle tüketiyorum. Çaresizlik içinde aniden 'Hey çocuğum, yakında öleceğim.' diyorum." Tanıdık notalar sokaklarda yankılandı. Şarkı yetkilileri tedirgin etti. Pazartesi sabahı İspanyollar yerli pazarın yanına sekiz direk diktiler ve yetkilileri eleştirenleri bu direklere bağlayacaklarını ilan ettiler³⁸.

Bu arada Müfettiş Valderrama şoktaydı. Yerli halkın statükoyu devam ettirmek yerine doğrudan krala yapılan ödemelerle nakdi vergilendirmeye geçmek istediğine kendisini gerçekten ikna etmişti. Rahipleri suçlayarak II. Philip'e yazdı. "Birkaç Kızılderili tarafından kışkırtılmamış olsalardı bu ayaklanmanın olabileceğine inanamazdınız. Çünkü doğal olarak çok itaatkâr oldukları gerçeğinin yanı sıra, [yeni] vergi onlara büyük fayda sağladı. Akılsız bir hayvan kendisi için yapılan iyiliği, biraz akılsız olsa da bir insandan daha iyi anlar ve tanır. Onları [Mexicaları kastederek] anlamak için büyük çaba

36 *Annals of Juan Bautista*, 218–19.

37 *Annals of Juan Bautista*, 220–23.

38 *Annals of Juan Bautista*, 220–21. Şarkının sözlerinin tamamı için bkz. Camilla Townsend, "What in the World Have You Done to Me, My Lover?": Sex, Servitude and Politics among the Pre-conquest Nahuas", *Americas* 62 (2006): 349–89.

sarf ettim fakat durum netleşmedi³⁹.” Görünüşe göre, sadece kırk yıl önce Mezoamerika dünyasını yöneten Azteklerin çocuklarının ve torunlarının bu kadar kısa sürede yoksullaşmış, haraç ödeyen plebler haline gelmelerini protesto edebilecekleri hiç aklına gelmemişti.

Vali, don Luis de Velasco hiç şaşırmamıştı. Sahadaki durumu biliyordu ve böyle bir şeyin olmasını bekliyordu. Ama son olayları eski otoritesini yeniden kazanmak için kullanacak durumda değildi çünkü ölüyordu. Son on dört yılını, yeni koloninin çeşitli parçaları arasındaki ilişkileri güçlendirmek için yorulmadan harcamıştı ve şimdi başardıklarının kaos içinde yok oluşunu izliyordu. Mücadele etme iradesini kaybetti ve 28 Temmuz’da öldü⁴⁰. Kıdemli Audiencia yargıcı Francisco Ceynos kolonide geçici otorite oldu. Çok soğuk bir adamdı ve bir keresinde İspanyol politikasından şikâyet eden ve bir dilekçe sunan bir grup yerliye sertçe şöyle dedi: “Hala Moctezuma’nın devri sürüyor olsa insanlar şeytan tanrılarına sunmak üzere kendi çocuklarını göğüslerini kesmeleri için vermez miydi⁴¹” Aynı zamanda Müfettiş Valderrama’nın iyi bir arkadaşı ve destekçisiydi. Malintzin’in oğlu don Martín, don Luis de Velasco’nun son nefesini verdiğini öğrendiği anda emniyet müdürlüğünden istifa etmek için ısrar etti. Görünüşe göre Ceynos ve Valderrama’nın emirlerini uygulama düşüncesine katlanamayacaktı⁴².

Don Martín akıllıca bir karar vermişti; çünkü Ceynos ve meslektaşları öfkeli halkı kendi soylularıyla karşı karşıya getirmeye çalışarak Kızılderililer arasında anlaşmazlık çıkarmak için derhal büyük bir çabaya giriştiler. Ağustos ayında, Dominikenler için çalışan bir kilise ressamı olan Juan Ahuach, gobernadorun yeni vergilerin uygulanmasını kabul etme eylemlerinin araştırılmasını talep ettiği için tutuklandı. Ceynos, onu ve bir arkadaşını idam sehпасına mahkûm etti. Gobernador don Luis Cipac kişisel öfkesini bir kenara bıraktı -gerçi Ahuach ölürse gobernador’u da yanına alacağını

39 *Cartas de Valderrama*, 160–61.

40 María Justina Sarabia Viejo, *Don Luis de Velasco, Virrey de Nueva España*, (Seville: Escuela de Estudios Hispano-Americanos, 1978), 470–71.

41 *Annals of Juan Bautista*, 238–39.

42 *Annals of Juan Bautista*, 222–23.

söylüyordu- ve tüm cabildo ve sayısız keşişle birlikte iki muhalifin hayatları için yalvarmaya gitti. Günün sonunda avukatlar başarılı oldu ve iki adam serbest bırakıldı. Ancak sorunlar bitmedi: Audiencia şefi, Ahuach'ı ayrılırken bir kenara çekti ve yerli yetkililer hakkında şikâyet etmeye devam etmesi için onu kızdırttı. Hatta onların suistimallerini gösteren bir tablo yapmaya teşvik etti⁴³.

Eylül ayında don Luis Cipac ve cabildo aleyhine dava açan davacıların avukatları Audiencia yargıçlarının önüne çıkmaya zorlandılar ve müvekkilleri fırıncı Juan ve terzi Pedro'nun ortadan kaybolduğunu itiraf ettiler. Temmuz ayındaki kargaşa sırasında taşraya kaçmış ve geri dönmemişlerdi. Tanıdıklarına verilen mesajlar yenden ortaya çıkmalarını sağlamadı; davayla ilgili daha fazla bir şey yapmak istemiyor gibiydiler. Ceynos ve Valderrama bundan memnun değildi ve kısa süre sonra Cipac ve destekçilerine karşı yeni bir dava açıldı. Bu kez dilekçe sahiplerinin lideri, köleliğe mahkûm edilen kırk altı isyancı arasında yer alan bir asi olan Toribio Lucas Totococ'du. Büyük olasılıkla don Luis Cipac aleyhindeki davaya katılması ve kabul etmekten çok mutlu olacağı şartlar karşılığında aniden serbest bırakılmıştı. Don Luis ondan iğreniyordu ve ona "baştan çıkarıcı, saldırgan bir yabancı" dedi. Toribio Lucas Totococ daha önce cabildoya karşı yönelttiği uzun yıllara dayanan şikayetleri ortaya attı. Zira aşırı talepleri ve şikayetleri, mevcut Audiencia yargıçlarının halkın öfkesini kendilerinden çok Cipac'a odaklama çabaları sayesinde ancak şimdi ciddi bir şekilde dinlenecekti⁴⁴.

Bu arada, bazı insanlar enerjilerini gobernadora ve onun sözde gizli anlaşmasına veya sorumsuzluğuna yöneltmek yerine vergiyi protesto etmeye devam ettiler. Bunlar arasında Fransiskenler için çalışan kilise ressamlarının liderlerinden biri olan Marcos Tlacuiloc adında bir adam vardı. Muhtemelen şehrin hemen kuzeyindeki Tepeyac'taki antik bir pınar tapınağının yakınındaki bir şapelde Guadalupe Bakiresi'nin aşırı popüler bir resmini çizmesiyle ünlü olan ressamla aynı kişiydi. Bu resim o kadar çok ziyaretçi çekti ki,

43 *Annals of Juan Bauista*, 230–31, 278–81.

44 *Codex Osuna*, 32–38.

Fransiskanleri kızdırdı ve aralarında büyük bir kargaşa yarattı⁴⁵. (Daha sonra, on yedinci yüzyılda, “Juan Diego” adlı bir Kızılderili, fetihten sadece birkaç yıl sonra, Guadalupe Bakiresi’nin bir hayaletini orada gördüğü için alanın ünlü olduğu hikâyesi ortaya atılacaktı⁴⁶.) Marcos, diğerleri gibi kendisinden istenen dört pesoyu ödemeyi reddetti ve hapse atıldı. Görünüşe göre keşişler onun adına ödeme yaptı ya da en azından ricacı oldular. Çünkü tarikat üyeleri endişeyle ona ne olduğunu sordular ve sonrasında serbest bırakıldı⁴⁷. Marcos hapisteyken asla unutamayacağı bir dizi alışverişe tanık oldu. Ceynos’un kendisi hapisaneye geldi ve hapsedilen protestocuları ikna etmeye (ve muhtemelen tehdit etmeye) çalıştı. Özellikle Pedro Acaçayol kolonyal otoriteye sert karşılık verdi:

Ceynos “Daha fazla bekleyeceğiniz bir şey yok. Zaten içtiğin pulqueyi saklayamazsın. Etrafa bak! İşler netleşiyor. Üç pazardır buradasın. Zaten başına gelenler canını acıtmıyor mu? Bir şey ispatlamak için mi buradasın?” dedi. Sonra Pedro Acaçayol’a şöyle söyledi: “Dinle beni. Dört peso, [size yüklediğimiz] şeydir. Bir nebze de olsa yerine getirmek için bir peso, üç tomin ve bir sepet

45 Tepeyac ile bağlantılı antik spirüel çağrışımlar için bkz. Rodrigo Martínez Baracs, “De Tepeaquilla a Tepeaca, 1528–1555”, *Andes* 17 (2006). Fransisken yetkililerin 1556’da Marcos’un Tepeyac’taki yeni tablosundan bahsetmesi ve başpiskoposun olası putperestlik hakkında bir soruşturma başlatmaya ilişkin müteakip kararı üzerine bkz. Edmundo O’Gorman, *Destierro de Sombras: Luz en el origen de la imagen y culta de Nuestra Señora de Guadalupe* (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1986). Okuyucular şurada Marcos’a yönelik 1556’daki ifadeyi bulabilir: Ernesto de la Torre Villar ve Ramiro Navarra de Anda, ed., *Testimonios Históricos Guadalupanos* (Mexico City: Fondo de Cultura Económica, 1982), 63. Tabloyu yapan Marcos’un *Annals of Juan Bautista*’da bulunan Marcos ile aynı olup olmadığı meselesi için bkz. Townsend, *Annals of Native America*, 2. Bölüm. *Annals of Juan Bautista*, 1560’ların ortalarında Fransiskenler için çalışan tüm ressamı listelemektedir ve yalnızca birinin adı “Marcos”tur. Bu figür, ressamlar arasında lider olarak algılanıyor ve metinde başrol oynuyor. Bu nedenle muhtemelen birkaç yıl önce yapılmış olağanüstü tabloyla tanınan kişi olduğunu düşünmek mantıklıdır.

46 Juan Diego’nun varlığı üzerine on altıncı yüzyıla ait bir kanıt yoktur. Bkz. Stafford Poole, *The Guadalupe Controversies in Mexico* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006).

47 *Annals of Juan Bautista*, 254–55, 258–59.

mısır ver. Bir sepet mısır yerine üç tomin olabilir çünkü araziniz ve tarlalarınız yok. Bir yıl içinde vermeniz gereken [mısır] bu kadar.” Pedro buna cevap verdi: “Bu mümkün olmayacak, ey kral. Bunları nereden bulacağım? Sadece bir yarım pezo ve on kakao tanesi biriktirdim. Lütfen dinle, ey kral. [El işim için] bana dört peso ödenmiş olsa dahi [her şeyi karşılamaya] yetmez. Çocukları-mın da ihtiyaçları var.”

“Sen sadece çocuklarına mı hizmet ediyorsun?”

“Çocuklarım değilse kime edeyim? Onları bana Rabbimiz verdi... Ve eğer param olsaydı [diye sorarsanız]? Evet, elimde olsaydı verirdim. Ama bütün bunlar ne için? Nereden bulacağım?”

Ceynos “İyi, madencilere satılacaksın” dedi.

“Pekâlâ, ne yapacağını biliyorsun, zira kral sensin⁴⁸.”

Pedro Acaçayol’un son sözleri açıkça ironi içeriyordu. Nahualar için bir kral doğası gereği halkı için en iyisinin ne olduğunu bilip onların geleceğini düşünürdü. Ancak Ceynos, geçici olarak yönettiği topluluk hakkında hiçbir şeyi kavrayamadı ve pervasız taleplerde bulunmakta ısrar edip toplumsal huzursuzluk ve yoksulluk yarattı. Acaçayol’un sözleri, hatırlanıp tekrarlanmasına ve muhtemelen hem onu hem de diğerlerini biraz tatmin etmesine rağmen pratik anlamda onun için çok az işe yaradı. Acaçayol, İspanyolların tehdit ettiği gibi metal fabrikasında çalışmaya mahkûm edildi⁴⁹.

Henüz hapse atılmamış ateşli bir protestocu, don Luis Cipac ve diğer cabildo üyeleriyle görüşmek istedi. Soyluları ve sıradan insanları tek bir amaç altında birleştirmek için tasarlanmış, parlak bir fikir olarak gördüğü bir plana sahipti. Halk, soyluların onları korumadığına ve verginin zengin soylu aileleri sıradan insanları vuracağı kadar sert etkilemeyeceği için öfkeliydi. Soylular, kitleler ile umursamaz ve güçlü bir hükümet arasında aracı olmanın getirdiği olağanüstü ıstırapı anlamadıkları için halka söylendiler. Şimdi bu adam iki Mexica bireyin, bir pilli ve bir macehuallinin (bir asilzade

48 *Annals of Juan Bautista*, 238–39.

49 *Annals of Juan Bautista*, 288–89.

ve bir avamın) bir adım öne çıkıp toplulukları için kendilerini feda etmeyi kabul etmelerini önerdi. Birlikte durup her ikisi de yüksek sesle vergiyi ödemeyi reddedecekti. Muhtemelen idam edileceklerdi ama İspanyol yetkililere Mexicaları bir sınırın ötesine itemeyeceklerini göstereceklerdi. Bu İspanyolların duraksamasına neden olup taleplerini yeniden düzenlemeleri için onlara baskı oluşturacaktı. Gobernador ve etrafındakiler bu fikri duydular. Sonra adamın masumiyetine hayret ederek birbirlerine baktılar, zira Avrupalıları iyi tanıyorlardı. Sert bir şekilde güldüler. “[Sadece] ikisinin ölmesini mi reklif ediyorsun? Onlar öldüklerinde siz de öleceksiniz⁵⁰.”

Eylül ayının sonunda, don Luis Cipac, halkının boyun eğmesini sağlayamadığı için tutuklandı ve hapsedildi. Üç gün hapiste kaldı ve ardından 30 Eylül’de serbest bırakıldı ve derhal vergi toplamaya başlaması talimatı verildi. Baskı açıkça onun zihinsel durumunu etkiliyordu. Serbest bırakıldığı gün, yaşlı bir kadının dışarıda vergi adaletsizliği hakkında bağırıldığını duydu. Pencereden dışarı eğildi ve bağırdı, “Onu içeri getirin! Onu bağlayın!” Sonra onu ve en az bir kadını dövdürdü. Bir şahit, parçalanmış etlerinden gelen kanı tiksintiyle anlattı⁵¹. Hem gobernadorun tutuklanması hem de kadınları kırbaçlaması tüm şehre yayıldı. Ekim ayının ilk haftasında, yerli yetkililer şehrin mahallelerinde ev ev dolaşmaya, vergileri toplamaya ya da alabildikleri kadarını almaya başladılar. Şehrin kadınları artık gece geç saatlere kadar iplik eğirerek çalışıyorlardı. Şehirlerinin güçlü olduğu zamanlarda, yapmak zorunda olmadıkları ve isterlerse kumaşı satın alabilecekleri veya haraç olarak talep edebilecekleri bu iş artık büyük bir gereklilik haline gelmişti.

14 Ekim Pazar günü, cabildo üyeleri toplanan her şeyi halka açık bir şekilde saydı: 3.360 peso. Gerekli 14.000 pesonun üçte biri bile değildi ama iyi bir başlangıçtı; topluluğa biraz zaman kazandırmaya yetti. Memurlar, madeni paraları üst üste dizerken, sıralarken, iki kez sayarken ve sonuçları herkesin önünde kaydederken o kadar bitkin görünüyorlardı ki onları suçlamak zordu. Halk

⁵⁰ *Annals of Juan Bautista*, 262–63.

⁵¹ *Annals of Juan Bautista*, 258–59.

“Nasıl karıştırabiliriz?” diye sordu. “Biz fethedilmiş bir halk değil miyiz?”⁵² Daha sonra cabildo üyeleri, ödemeyi Kraliyet Hazinesi’ne teslim etmek için bir kafil e ayarladılar. Tecpana döndüklerinde açık bir toplantı yaptılar. Şehrin dört bir yanından birer temsilci konuştu. İkisi ağlayarak bu anın politik önemine işaret etti. Ahuitzotl’un (tlatoaninin kızlarından biri aracılığıyla) torunu olan Moyotlanlı don Martín Ezmallin fetihten önceki günleri hatırlayacak kadar büyüktü ve gerçekten ağladı. Toprağı olmayan erkeldlerden sanki sihirle daha fazla gelir elde etmelerini istemenin adaletsizliğinden ve kadınlardan iplik eğirme yoluyla para kazanmalarını istemenin trajedisinden bahsetti. Fakat sonra isyan edenlerden öfkeyle söz etti. “Ey büyükler, siz tecrübeliler, altepetla karşı gelerek ve ayaklanarak zarar verdiniz. Burada bunu emreden var mı? Bu emir İspanya’dan geldi”⁵³. Yaşlı insanlar, daha iyisini bilmeyen asabi gençlerin saflığıyla hareket etmemeli diye düşündü. Onlara verginin arkasında İspanya’nın gücü varken kentte kimsenin tahsilatı durdurmak için yapabileceği hiçbir şeyi olmadığını hatırlattı. Bu yıl ve her yıl gerekli 14.000 Peso’nun geri kalanını toplananın yolunu bir şekilde bula-mazlarsa siyasi kıyamet olacağını, zira İspanyol Devleti’nin henüz gücünü tüketmediğini söyleyerek konuşmasını bitirdi.

* * *

GENÇ BİR YERLİ, BÜTÜN BU AYLAR BOYUNCA SÖYLENENLERİ özel bir hayranlık ve dehşetle dinliyordu. Adı Paquiquineo’ydu ancak daha çok genel vali olan vaftiz babasına nispetle İspanyolca “don Luis de Velasco” adıyla anılırdı. Uzak kuzeydeki Chesapeake Körfezi’nden bir Kızılderili idi (Powhatan’ın bir akrabası, Pocahontas’ın babası). Artık aralarında öfkeli ressam Juan Ahuach’ın da bulunduğu Dominikenler için çalışan kilise zanaatkarlarıyla birlikte yaşıyordu. 1560 yılında, o ve başka bir arkadaşı, Kuzey Amerika kıyılarını keşfetmekte olan bir İspanyol gemisine bindiğinde anavatanından kaçırılmıştı. Bir şefin oğlu olduğu için geminin kaptanı onu

52 *Annals of Juan Bautista*, 250–51.

53 *Annals of Juan Bautista*, 248–49.

İspanya'ya döner dönmez sarayda sunulması için hevesle yanına aldı. Çocuğun henüz Mexicalar gibi tam anlamıyla yerleşik halkların bulunmadığı kuzeyin ürkütücü vahşi bölgelerinde bir aracı olarak hizmet edebileceğini düşünmüştü. Belki o da Malinche gibi etkili bir aracı olabilirdi. İspanya'ya geldiğinde Kral Philip genç adamla ilgiyle konuştu. Çünkü yerli konuşmayı mümkün kılacak kadar İspanyolca öğrenmişti. Hâlâ tamamen pişmanlık duymayan bir pagan olup hevesli bir aracı olmadığı ortaya çıktı ve sadece anavatanına geri götürülmesini istedi. Philip, onunla bir müttefik olmayı umarak ve ne kadar vahşi olursa olsun denk bir prens olmasından dolayı bu isteğini kabul etti. Paquiquineo'nun Meksika'ya giden bir sonraki filoya alınmasını ve ardından filonun dönüş yolculuğunda Kuzey Amerika kıyılarına geri götürülmesini emretti⁵⁴.

Paquiquineo, Cortés kardeşleri taşıyan aynı donanmayla seyahat etti ve onlar gibi 1562'de zorlu bir yolculuktan sonra perişan bir şekilde karşı kıyıya geri döndü. Giden konvoy yola çıkmaya hazır olana kadar, Mexico City'deki Dominiken manastırına yatırıldı. Her ne hissetmiş olursa olsun çevresinden tamamen izole olarak yaşamıyordu. Çünkü sadece biraz İspanyolca öğrenmekle kalmamıştı, aynı zamanda onu ilk olarak alan gemide bulunan Alonso adındaki bir Meksikalı Kızılderili'den biraz Nahuatl öğrenmişti. Kendisiyle birlikte kaçırılan yoldaşı da hâlâ yanındaydı. İkisi, kalabalık metropolde neredeyse anında ölümcül bir hastalığa yakalandılar. Dominik tarikatının başı, "O kadar hastalandılar ki, öyle bir duruma geldiler ki kaçacakları düşünülmeydi⁵⁵." diye yazar. Bu vaziyette, Paquiquineo nihayet vaftizi kabul etti ve soylu hamisinin, Genel Vali don Luis de Velasco'nun Hristiyan adını aldı. Ona özenle bakıldı ve sonunda iyileşti.

54 Bu dikkat çekici karaktere dair kapsamlı bir çalışması için bkz. Camilla Townsend, "Mutual Appraisals: The Shifting Paradigms of the English, Spanish and Powhatans in Tsenacomoco, 1560–1622", *Early Modern Virginia: Reconsidering the Old Dominion*, ed. Douglas Bradburn - John C. Coombs (Charlottesville: University of Virginia Press, 2011), 57–89.

55 Dini yetkililerin mektupları Archivo General de Indias, RG Mexico, Cilt 280, Feb. 1563 içinde bulunmaktadır. Metin şurada da bulunmaktadır: Camilla Townsend, ed., *American Indian History: A Documentary Reader*, (London: Wiley-Blackwell, 2009), 31–33. 55.

Ancak o zaman Paquiquineo, Dominiken yetkilisi Pedro de Feria'yı cesareti ve zekasıyla etkilemenin kendisine ne kadar kötü hizmet ettiğini öğrendi. Rahip kendi tarikatının geleceğinin anahtarını birdenbire onda gördüğüne karar verdi. Nahualar, Fransiskenlerle genel olarak iyi arkadaş olmuşlardı ve böylece bu tarikatın Nahualar üzerindeki etkisi sayesinde Fransiskenler Meksika'da önde gelen tarikat haline gelmişlerdi. Şimdi Dominikenler Kuzey Amerika'nın şimdiye kadar yabani kalmış toprakları üzerinde benzer bir etki elde etmek için bu genç adamla birlikte çalışacaklardı. Kendisi bir Dominiken olan başpiskoposla konuştu ve Paquiquineo'nun eve dönmesini yasaklayan bir belge aldı. Dominikenler, Paquiquineo artık bir Hristiyan olduğu için kralın anavatanına yalnız dönmesini istemeyeceğine çünkü dinden ayrılacak olursa ruhunun cehenneme gönderileceğine karar verdiler. Tarikat, kuzeyde çevirmen ve rehber olarak hizmet edebileceği büyük bir girişim başlatmaya hazır olana kadar Paquiquineo'nun beklemesi gerektiği hükmüne vardı. Paquiquineo onlarla tartıştı ama boşunaydı. Yönetici ona tatlı bir şekilde durumdan bu kadar rahatsız olduysa İspanya'ya geri dönebileceğini ve kralla tekrar konuşabileceğini söyledi. Ama genç adam itiraz etti; tek seçeneği bu olsaydı Meksika'da kalmayı tercih ederdi. En azından doğru kıtadaydı⁵⁶.

Chesapeake'den Algonkiaca konuşan genç Kızılderili, Mexico Cityli Nahuaların 1564'te başlattığı tüm protestoların yanı sıra çektikleri tüm ıstıraplardan haberdardı. Şiddeti gördü ve İspanyol derebeylerinin fikrini değiştirmeye çalışmak için yapılan tüm planları duydu ama bunlar hiçbir şey getirmemişti. 1566'nın başlarında, kraldan Paquiquineo'nun Küba'ya gönderilmesi için doğrudan bir emir geldi. Burada anavatanına bir keşif gezisi başlatılmasına yardım etmesi gerekiyordu ve sonunda Meksika'dan ayrıldı. Sonunda bir Cizvit misyonuyla köyünün yakınındaki Chesapeake bölgesine varması ise dört yıl daha alacaktı⁵⁷. Orada, Virginia'daki James Nehri'nin yuka-

56 Tartışmayı mektuptan öğreniyoruz (Townsend, *American Indian History*); rahip ara sıra Paquiquineo'nun yanıtlarını anlatır ama onun sesini doğrudan duyamayız.

57 Cizvitler tarafından idare edilen keşif seferinin en iyi incelmeleri için bkz. Charlotte Gradie, "Spanish Jesuits in Virginia: The Mission That Failed", *Virginia Magazine of History and Biography* 96 (1988): 131-56.

rısında halkı tarafından karşılandı. Yerleşimcileri getiren gemilerin ayrılmasından kısa bir süre sonra, daha sonra hikâyeyi anlatan genç bir çocuk dışında, orada bulunan tüm İspanyolların öldürülmesini sağladı. İspanyollar, sevilen ve himaye edilen biri bile böyle bir şey yapabildiyse o zaman kuzey Kızılderililerinin doğal olarak barbar olması gerektiği sonucuna vardılar; daha sonra uzun bir süre kuzey topraklarından uzak durdular ve İngilizlerin Jamestown dedikleri yerde tutunmasına izin verdiler. Ama belki de Paquiquineo, Meksika'da geçirdiği yıllardan çok önemli bir şey öğrenmişti: Avrupalılar güvenli bir yer edindikten sonra isyan etmenin beyhudeliği.

* * *

GÜÇLERİNE RAĞMEN YA DA BELKİ DE BU NEDENLE, MEKSİKA Audienciası'nın İspanyol yetkilileri, gergin 1564 yılı 1565'e dönerken kesinlikle her türlü toplumsal huzursuzluktan korkuyorlardı. Fransiskenler ve şimdi Valderrama kendini savunmada buldu. Krala yazdığı mektuplarda sızlanarak, "Yazdığım her şeyde doğruyu söyledim. Ben gelmeden önce burada majestelerine kötü hizmet edildi"⁵⁸. Otoriteyi ve nüfuzu yeniden kazanmak için saldırıya geçmeye çalıştı. Dominik başpiskoposuyla ittifak yapan Valderrama ve Audiencia, *doktrin*aların (hâlihazırda Fransiskenler tarafından hizmet verilen cemaat bölgeleri) onlardan alınacağını ve laik din adamlarına devredileceğini açıkladı.

Valderrama ve Audiencia, kralı memnun etmeyi umarak erkek varisin olmadığı durumlarda encomiendaların kraliyete geri dönmesinin imkânlarını aradı. Bu son adımlar, encomenderoların çileden çıkmasına ve onlara önderlik edeceğini umarak Cortés'in oğlu genç markiye akın etmesine neden oldu. Encomenderolar, hayatlarını Kızılderililer üzerinde sahip oldukları büyük bir güçle geçiriyorlardı ve İspanya'nın otorite figürlerinden uzunca bir deniz yolculuğu kadar uzaktaydılar. Bazıları İspanya'dan ayrılmayı düşünmeleri gerektiğini, Yeni İspanya'daki hiç kimsenin artık ana ülkeden bir şeye ihtiyacı olmadığını söylemeye başladı. Malintzin'in oğlu don Martín bu genç adamları iyi tanıyordu. Bu yüzden hiçbirinin karmaşık bir

58 *Cartas de Valderrama*, 187.

siyasi darbe planlayıp hayata geçiremeyeceğini ve sadece oğlanlar gibi çalım satıp bağırıklarını söylediğinde muhtemelen doğruyu söylüyordu. Her halükârda encomenderoların gücünü sınırlamak için hiçbir sağlam adım atılmadığında konuşmalar kısa sürede kesildi.

Mart 1566'da artık kralın güvenmediği Valderrama'nın Paquiquineo'yu alıp götürün konvoyda yola çıkması için baskı yapıldı. Valderrama, Cortés'in ukala genç meşru varisini her zaman sevmişti. Ama o artık yoktu. Kıdemli Audiencia Yargıcı Ceynos, şimdi tek yetkiliydi ve genç markiye hiç sevmiyordu. Birkaç hafta içinde Cortés kardeşlere karşı harekete geçti ve onları bir yıl önce, 1565'in ortalarında vatana ihanet etmekle suçladı. İddiaya göre, Fransisken rahipleri ve Kızılderililerle iş birliği içinde bir ayaklanma planlamışlardı. Yerli bir yazar olay hakkında şöyle der: "Ve tutuklandıkları zaman tecpana, binanın orta avlusuna tüfekler getirildi ve bir İspanyol askeri muhafızı bunların her birini kurdu."⁵⁹ Ceynos, görünüşe göre yapabileceklerine inandığı için Kızılderililerin suçlanan isyancıları savunmak üzere ayaklanması ihtimaline karşı riske girmiyordu.

Ardından seri yargılamalar, işkence seansları ve infazlar başladı. Ceynos'un -aralarında kralın eski oyun arkadaşları olan- soylu ailelerin evlatlarına karşı harekete geçmeye cesaret ettiği hız ve sertlik, bağlama uymasaydı, şaşırtıcı olurdu. Yeni İspanya'nın tamamı, bir yıl önce Audiencia'nın şehrin yerli vatandaşları arasından çıkan büyük bir halk ayaklanmasıyla karşı karşıya kaldığını biliyordu. Bütün İspanyollar, Temmuz 1564'te Mexicaların ellerine geçen her şeyle silahlanmış olarak topluca sokaklara döküldüğü o korkunç perşembeği düşündüğünde hâlâ titriyordu.

Yine de sözde İspanyol isyancılardan herhangi birinin Kızılderililerden herhangi biriyle planları hakkında konuştuğuna dair hakiki bir kanıt yoktu. Duruşmalar sadece ellerindeki dedikoduları ortaya döktü⁶⁰. Don Luis Cipac ile düzenli istişare içinde olamazlardı. Zira

59 *Annals of Juan Bautista*, 148–49.

60 Ethelia Ruiz Medrano, "Fighting Destiny: Nahua Nobles and Friars in the Sixteenth-Century Revolt of the Encomenderos against the King", *Negotiation within Domination: New Spain's Indian Pueblos Confront the Spanish State*, ed. Ethelia Ruiz Medrano ve Susan Kellogg (Boulder: University Press of Colorado, 2010).

yerli kayıtlar o sıralarda onun baskı altında ezildiğini ortaya koyuyor. Nisan 1565'te sanrılar görmeye başlamış, mayısta ise zihinsel çöküntü yaşamıştı: Gecenin bir yarısı çatıya çıkıp hayali bir düşmanla kılıç dövüşüne başladı. Ardından oradan düşerek ruh sağlığı gibi kemiklerini de kırdı⁶¹. Ağustos ayında, iyileşir iyileşmez, Ceynos onu kayıp 170 pesoyu ödemediği için tutukladı⁶². İlk başta don Luis, devlete bu fonları borçlu olmadığını iddia etti. Ancak birkaç hafta sonra serbest bırakılmasını sağlamak için paranın ödenmesini sağladı. Hapisten son derece zayıflamış bir adam olarak çıktı. Aralık ayında, kendisine ve cabildoya yöneltilen yasal suçlamalar nihayet reddedildi ama haberler don Luis'in iyileşmesine yardımcı olmak için çok geç geldi. O ayın sonunda öldü. Sonra uzun bir süre gobernador seçilmedi. Onunla birlikte Acamapichtli'den gelen Mexica krallarının soyu sona erdi; yerliler olayı yıllıklarına kaydettiler. İspanyollar, 1565 ile 1567 arasındaki kritik dönemde kendi felaketlerini yaşarken don Luis'in enerjisini halkı isyana kışkırtmaya değil, yeni yıkıcı vergi politikalarının sonuçlarını yönetmeye odaklamış görünüyor. Kimileri baş sayısına dayanan toplam vergi faturasının çok yüksek olduğunu ve en son salgınlardaki ölümleri hesaba katmadığını göstermek için yeni bir nüfus sayımı düzenlemek ve yürütmek için çok çalıştı. Başkaları 1564 krizi sırasında ortaya çıkan sınıf ve mahalle temelli bölünmeler arasında köprü kurmaya çalıştı: geleneksel yönetici aileler, kısmen diğer insanların cabildo- da yanlarında oturmasına izin verdi⁶³. Aralarında kimin yöneteceği konusunda anlaşılamayan soylular, sonunda başka bir kartal efendisi tlatoani seçilmesi görüşünü kabul etti. Tenochtitlan'ın gobernadorları bundan böyle İspanyollar tarafından atanan diğer altepetllardan gelme soylular, yabancılar olacaktı⁶⁴.

61 *Annals of Juan Bautista*, 318–19.

62 *Codex Osuna*, 77–78.

63 Bu olgular *Annals of Juan Bautista*'da belirgindir ve Townsend, *Annals of Native America*, 2. Bölüm'de tartışılmıştır.

64 Chimalpahin, tarihçilerin görebildikleri konusunda açıkça yorum yapmıştır: Kraliyet ailesi kendi başına yönetmeye devam etmedi. Bununla birlikte Chimalpahin'in kraliyet soyunun sona ermesiyle ilgili beyanını çevreleyen karmaşıklıklar vardır;

Kimileri ise felaket getiren olayların tarihini ellerinden geldiğince eksiksiz yazmaya koyuldular. Tıpkı geçmiş yılların tarihsel yıllıkları olan eski xiuhpohualli performanslarında olduğu gibi bu kez kayıtlar yazılı olmasına rağmen, farklı bakış açılarının birbiri ardına seslendirilmesini sağladılar. hâlâ eski calpolli gruplarına göre örgütlenmiş olan farklı mahallelerden erkeklerin ifadelerini dikkatli bir şekilde yazıya geçirdiler. Onlara göre hakikat zorunlu olarak birden fazlaydı; tek bir kişinin önemli bir anın tamamını anlatamayacağını biliyorlardı. Ve gelecek kuşakların karşılaştıkları kısıtlamaları ve sonunda razı geldikleri gerekçeleri anlamalarını istediler. Diyalog, ayrıntı, öfke ve umutla dolu düzinelerce sayfayı doldurdular⁶⁵. İspanyollar hâlâ güçlü Azteklerden korkuyordu ama Mexicaların gece duydukları korkuları farklıydı. Bir zamanlar sahip oldukları onca güçten sonra yaşadıkları dünyaya dair tüm gerçek bilgilerin kaybolacağından korkuyorlardı. Onları rahatsız eden unutulma ihtimaliydi.

çünkü yüzyılın sonlarında hüküm sürenlerin bazılarının merkezi vadinin soyluları arasındaki evlilikler ağı aracılığıyla kraliyet ailesiyle ilişkili olması söz konusudur. Bkz. Castañeda de Paz, "Historia de una casa real". Öte yandan bu yönetici figürler, birincil kimliklerine bakıldığında diğer altepetllardandı.

- 65 Bu sayfalar, *Annals of Juan Bautista* olarak bilinen metne aittir. *Annals* içinde bakış açısının sırayla değişimi üzerine daha fazla bilgi için bkz. Camilla Townsend, "Glimpsing Native American Historiography: The Cellular Principle in Sixteenth-Century Nahuatl Annals", *Ethnohistory* 56 (2009): 625–50.

Torunlar

1570'LER-1620'LER

Bir büyükanne torunlarıyla konuşuyor. Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi,
Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 71r.

3 Mayıs 1612 Perşembe akşamı, Kraliyet Muhasebe Bürosu'nda insanlar toplanmaya başladığında çanlar saat altıyı vuruyordu¹. Kapıların kilidi açıldı. Birinci katın büyük taş odasının içinde yirmi dokuz tane başı kesilmiş siyah ceset yığılmıştı. Asıldıkları darağacından indirilip başları kesilerek uçları sivriltilmiş sopalara yerleştirildikten sonra akrabalarının günün erken saatlerinde üzerlerine bez örtmelerine izin verilmişti ancak sinekler hâlâ etraflarında dolaşıyordu. Şimdi gelen insanlar söylentilerin yayıldığı saatte -hepsi de yardım etmek isteyen siyah erkekler ve kadınlar, İspanyol rahipler ve birkaç Kızılderili- kendilerini çok içinde buldular. Çok az şey söylediler. Yakındaki bir kilisede çalışan bir Kızılderili olan don Domingo veya Chimalpahin bu kadar çok kişi için uygun sedyeleri olmadığını gördü. Ancak

¹ Bu paragraftaki olaylar (ve ayrıntıları), şimdi Chimalpahin olarak bilinen yerli tarihçinin çalışmasından gelmektedir. Don Domingo de San Antón Muñón Chimalpahin Cuauhtlehuanitzin, *Annals of His Time*, ed. ve çev. James Lockhart, Susan Schroeder ve Doris Namala (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006), 224–25. Hayatı hakkında bu bölümde bulunandan daha kapsamlı bir araştırma için bkz. Camilla Townsend, *Annals of Native America* (New York: Oxford University Press, 2016), 4. Bölüm. Yazılarının yerli siyasi kavramlar hakkında ortaya koydukları şeyler için bkz. Susan Schroeder, *Chimalpahin and the Kingdoms of Chalco* (Tucson: University of Arizona Press, 1991).

aileler cesetleri taşımak için yataklarından, zeminden ve duvardan aldıkları hasırları getirmişlerdi². Ölülerini gömmelerine izin verileceği söylenen Merhametli Merhem Ana Hastanesi'ne doğru yürümeye başladılar. Belki duygularını ifade etmek, belki de düşman İspanyolların onları durdurmasını önlemek için tören alayındaki rahipler şarkı söylemeye başladılar. Hristiyan ilahileri akşam havasında süzülürdü.

* * *

CHIMALPAHIN, ÇEKİNGEN VE AZ KONUŞAN BİR ADAMDI AMA yine de zeki bir gözlemciydi. Bir dizi gözlemcinin ve sosyal eleştirmenin soyundan geliyordu. Bir asırdan fazla bir süre önce Chalco'dan bu noktaya, Mexicaların Chalco halkına karşı yaptığı muameleyi protesto etmek için gelmiş olan Quecholcohuatzin ya da Flamingo Yılan'ın atalarından birinin akrabasıydı³. Chalcolular, merkezi vadinin sakinleri olmasına rağmen en sıradan savaş esirleri gibi muamele görmüş ve çok az onurla kurban edilmişti. Ataları bundan hoşlanmamıştı ve bir protesto şarkısı söylemeye gelmişti. Şimdi İspanyollar benzer şekilde davranıyorlardı: Herhangi bir utanç duygusu

2 Chimalpahin, "Ben oradaydım." demiyor. Lakin ben orada olduğunu varsayıyorum; çünkü şöyle söyler: "Biz Kızılderililer [*timacehualtin*] yardım ettik." Kitabın başka bir yerinde, genel olarak Kızılderililer hakkında konuşmak için bazen *timacehualtin* ifadesini kullanır ("Biz Kızılderililer vergi ödemeliyiz" gibi) ama parçası olmadığı belirli bir Kızılderili grubu hakkında konuşurken bu ifadeyi kullanmaz. Böyle durumlarda *macehualtin* ("Kızılderililer") demektir. Bu yüzden onun orada olduğunu varsaymanın güvenli olduğuna inanıyorum; bahsettiği ayrıntılar da aynı ölçüde bunu gösterir. Zira yalnızca bir görgü tanığı bu bilgilere erişebilirdi. Macehualtini "sıradan insanlar" yerine "Kızılderililer" olarak çevirme kararım için bkz. Camilla Townsend, "Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza and the Notion of a Nahua Identity", *The Conquest All Over Again*, ed. Susan Schroeder (Brighton: Sussex Academic Press, 2010). Makalede sadece Zapata'nın bu konuda ara sıra yaptığı seçimleri tartışıyorum ama o zamandan beri "macehualtin" in çok sayıda Nahuatl metninde "yerli insanlar" düşüncesini ifade etmeye hizmet ettiğini fark ettim.

3 Alıntılarla birlikte tam hikâye 3. bölümdedir. Quecholcohuatzin, daha sonra, beklediğimiz gibi soylu bir aileden olduğunu belirten "don" anlamına gelen ön adla birlikte "don Jerónimo" olarak adlandırıldı. Chimalpahin bize kendisinin Amaquemecan'ın Itzacoauhcan alt-altepetlinden olduğunu, kendi dedesinin ise Tzacualtitlan Tenanco'nun alt-altepetlinden olduğunu söylemektedir. Ayrıca çeşitli Amaquemecan alt-altepetllerinden soylu ailelerinin hepsinin birbiriyle evlendiğini, bu nedenle ailelerin en azından uzaktan akraba olduğunu söyler.

olmadan kaderin onlara verdiği gücü kötüye kullanıyorlardı. Bir kez daha, üstü kapalı bir şekilde “Bunun yanlış olduğunu biliyoruz ve siz de biliyorsunuz.” diyen bir şarkı ya da bir ilahi eldeki tek silahtı.

Bu an, Nahua olan Chimalpahin’in siyah bir adamla yan yana yürüdüğü ilk sefer değildi. Doğduğu yıllar olan 1570’lerde Afrika’nın Meksika’ya yaptığı köle ticareti önemli bir olgu olarak ortaya çıkmıştı. Yıllar geçtikçe uzak kıtadan giderek daha fazla köle insan getirildi. (Kitap kurdu Chimalpahin, popüler bir almanaktan Afrika hakkında okuma yapıyordu⁴.) Aslında yaklaşık 1600’e kadar Meksika’ya Yeni Dünya’daki herhangi bir yerden daha fazla Afrika’lı getirildi⁵. Veracruz limanında açık artırmaya çıkarıldılar. Çoğu gümüş madenlerinde veya şeker tarlalarında çalışmaya gönderildi. Ancak büyük bir kısmı Mexico City’nin veya yakınlardaki ikinci büyük şehir Puebla de los Angeles’in seçkinlerine satıldı. 1600’lerin başlarında Mexico City, dünyanın en zengin ve en etkileyici metropollerinden biri haline gelmişti ve her güçlü İspanyol, üniformalı bir grup siyah hizmetçinin eşlikçisi olmasını arzuluyordu. Daha da önemlisi yerli nüfus azalırken ve hatta varlığını sürdürmek için mücadele ederken kentli iş adamları yeni kurulan ayakkabıcılık ve tekstil atölyelerinin yanı sıra gelişen demir dökümhanelerinde ve inşaat sektöründe (tuğla yapımı, fayans işçiliği ve duvarcılık dahil) köle emeğini kullanabileceklerini keşfettiler⁶. Muazzam ve zarif bir

4 Enrico Martínez, *El Reportorio de los tiempos* (Mexico City, 1606) içinde bulunabilecek farklı kıtalara dair bölümlerden alıntılar yaptı. Martínez’den yaptığı okumalar bu bölümün sonraki kısımlarında ele alınacaktır.

5 David Eltis ve David Richardson, *Voyages: The Trans-Atlantic Slave Trade Database*, <http://www.slavevoyages.org>. Uzun süre bu gerçeklik karşısında ne kadar kör kaldığımız üzerine bir eleştiri için bkz. Henry Louis Gates, *Black in Latin America* (New York: New York University Press, 2011), 59–60.

6 Frederick Bowser, “Africans in Spanish American Colonial Society”, *The Cambridge History of Latin America*, ed. Leslie Bethell, Cilt 2 (New York: Cambridge University Press, 1984); Colin Palmer, *Slaves of the White God: Blacks in Mexico, 1570–1650* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976); Herman Bennett, *Africans in Colonial Mexico: Absolutism, Christianity, and Afro-Creole Consciousness, 1570–1640* (Bloomington: Indiana University Press, 2003). Bu konuda en yeni çalışma şudur: Pablo Sierra Silva, *Urban Slavery in Colonial Mexico: Puebla de los Angeles, 1531–1706* (New York: Cambridge University Press, 2018).

barok şehri inşa ediliyordu ve kuşatılmış Kızılderili nüfusun sağlayabileceğinden daha fazla iş gücü gerekiyordu. 1570'lerde, başkentte İspanyol erkek sayısı kadar Afrikalı ve Afrika kökenli erkek vardı; her birinin nüfusu kabaca sekiz bin civarındaydı⁷. İspanyol yerleşimcilerin sayısı zaman geçtikçe orantılı olarak arttı ama o yıllarda ticaretin hacmi nedeniyle siyah şehirlilerin yüzdesi yine de daha büyük kaldı. On yedinci yüzyılın başında nüfusu İspanyolların belki de üç katı kadar olan bir şehirde en az on iki bin Afrikalı ve melez vardı⁸.

Bu arada, 1570'ler ile 1600'lerin başları arasında bir bütün olarak Yeni İspanya'nınki gibi Mexico City'nin yerli nüfusu da hızla düşmüştü. 1570'te şehirde hâlâ altmış bin kadar Kızılderili insan olabiliyordu ancak 1560'lardaki vergi kanunu değişikliğinden sonra kaynakları tükendi ve onları eskisinden daha savunmasız bıraktı. Sonra 1576/77'de korkunç bir salgın patlak verdi. Hemorajik çiçek hastalığı, insanların vücutlarındaki tüm deliklerden, hatta gözlelerinden kan akmasına neden oluyordu. Ardından zayıflamış popülasyonda başka hastalıklar hızla yayıldı. Sonrasında Chimalpahin şunları yazdı: "Yeni İspanya'nın her yerinde ölümler oldu. Biz Kızılderililer, siyahlarla birlikte hayatlarımızı kaybettik ama sadece birkaç İspanyol öldü." Bu salgını başkaları izledi. 1610'a geldiğinde, bir zamanlar Tenochtitlan olan bölgede yalnızca yirmi bin ila yirmi

7 "Census de la población del Virreinato de Nueva España en el siglo XVI [1570]", *Boletín del Centro de Estudios americanistas de Sevilla de Indias*, (February/March 1919): 44–62. Erkeklerin nüfusu sekiz bindi; Afrikalı kadınlardan daha fazla İspanyol kadın vardı.

8 1595'te Mexico City, Puebla ve diğer şehirlerin nüfusuna ilişkin Pedro de Vega'nın raporu şurada alıntılanmıştır: María Elena Díaz, "The Black Blood of New Spain: Limpieza de Sangre, Racial Violence, and Gendered Power in Early Colonial Mexico", *William and Mary Quarterly* 61, no. 3 (2003): 503. O dönem modern standartlarımızı karşılayan bir nüfus sayımı diye bir şey olmadığı için bu nüfus sayıları tartışmalıdır. Bazı tarihçiler siyahi nüfusun çok daha yüksek olduğunu tahmin ediyor ama pek çoğu bu tahmine katılmamaktadır.

9 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 26–27. Sayısız yıllık 1576'da meydana gelen korkunç salgından bahseder. En canlı olan anlatı *Annals of Tecamachalco* içindedir. Sahagún, keşişlerin duyduğu tüm yerlilerin gerçekten öleceği korkusunu dile getirmektedir.

beş bin kadar yerli kalmıştı¹⁰. Kısacası, şehir halkının çoğunluğu artık yerli değildi.

Küçülen Mexica nüfusu, gündelik hayatta sokaklarda ve atölyelerde çalışan Afrikalılarla çok sayıda İspanyol ile olduğundan daha sık etkileşime girdi. Bazı açılardan, Afrikalılar onlara büyüyen bir grup gibi görünecekti. Nitelikli işçiler olarak oldukça göze çarpyorlardı; bayram günlerini kutlamak ya da yoksul yoldaşların cenazelerini ödemek için birlikte hareket edebilecekleri ve kendi inanç kardeşliklerine ev sahipliliği yapan bazı kiliselerde ibadet ediyorlardı¹¹. Öte yandan Afrikalıların veya Afrikalıların soyundan gelenlerin hepsi köle değildi. Büyük ve kozmopolit şehirde, birçok siyah erkeğe kendilerini satın alma hakkı tanınarak çok çalışmaları teşvik edildi ya da özgür yerli kadınlardan çocuk sahibi olmayı seçtiler ki böylece çocuklarını kölelikten kurtardılar¹². İlk karışıklık döneminde sonra çocukların annenin yasal durumunu takip etmesi kuralı benimsendi. Bu, Chimalpahin ve diğer Kızılderililer için köleliğin yeni bir türüydü. Köleleştirildiği takdirde annenin başına gelen felaket onun soyuna sonsuza dek musallat olacaktı. İspanyollar tarafından fethedilmeden önce böyle bir şey onlar için düşünülemezdi. Ama şimdi *tliltique* ("siyah olanlar") köleleştirilmiş bir anneden doğdukları takdirde köleliğe bağlı oldukları fikrine alışmaya başladı. Mexicalar, yeni Afrikalı komşularıyla birlikte yaşayıp çalıştı ve

10 1570 "census de la población" (bkz. n. 438) yaklaşık 60.000 yerli bildirmektedir. 1560'larda şehrin banliyösü için özel olarak yapılmış haraç sayımı bu rakamı yaklaşık 22.000 haraç ödeyen hane reisi olarak kaydetti. Bu dönemde aile üyelerini dahil etme çarpanı normalde üçten fazla olurdu. Ancak yerli çocukların aşırı yüksek oranlarda hastalıktan öldüğü bir durumda bu sayı muhtemelen doğrudur. 1600'lerin başlarında, vergi mükellefleri kabaca 8.000 idi (Bkz. Charles Gibson, *The Aztecs Under Spanish Rule* [Stanford, CA: Stanford University Press, 1964], 142, 379, ve 462). Aynı çarpanı kullanarak 1600'lerin başlarında bölgede 24.000 yerlinin yaşadığı sonucuna varıyoruz. Varsayımsal çarpanı reddetsek bile, vergi mükelleflerinin sayısı bize nüfusun neredeyse üçte iki oranında azaldığını gösteriyor.

11 Nicole Von Germeten, *Black Blood Brothers: Confraternities and Social Mobility for Afro-Mexicans* (Gainesville: University Press of Florida, 2006).

12 Bennett, *Africans in Colonial Mexico* adlı eserinde Mexico City'deki Afrika kökenli insanların, genellikle devlet yetkilileri ve kilise arasındaki çatlaklardan en iyi şekilde yararlanarak kendilerini güçlendirebildikleri yöntemlere odaklanmaktadır.

bazen onlara birey olarak içerdiler, bazen onlara saygı duydular, bazen onlara acıdılar, bazen onları sevdiler ama muhtemelen herkesi avucunda tutan yeni düzeni neredeyse hiç sorgulamadılar¹³.

Chimalpahin'in birkaç yıl önce öğrendiği şey, kentsel siyah alt-kültürdeki canlılığının bazen tam da kendisinin zayıf noktalarını daha da kötüleştirdiği idi. 1608 yılının Noel arifesinde şehrin düzinelerce siyah sakini siyah bir kral ve kraliçenin sahte bir "taç giyme törenine" katıldı. Bunlara kâğıt taçlar ve süslü tahtlar verildi ve ardından gece boyunca parti yapıldı. Bu kutlama, Batı Afrika ve Avrupa'nın yaygın karnaval gelenekleriyle benzeşiyordu. Lakin uzun zamandır aralarında artan Afrikalıların sayısından endişe duyan korkmuş beyaz nüfus birinin yerel bir Afrika kralına boyun eğmesi fikrine alışkın değildi. Bir soruşturma yürütüldü. Ancak herhangi birinin eğlencenin ötesinde bir *monarquía Africana* başlatmayı gerçekten planladığını kanıtlayamadılar¹⁴.

Ancak soruşturmanın arkasındaki İspanyollar meselenin peşini bırakmadı. Birkaç ay sonra Meksika'nın yönetici konseyinin birdenbire kırsal kesime gidip sözde kaçak köle (*maroon*) topluluklarını ortaya çıkarmak için bir kuvvet toplamaya karar vermesi tesadüf değildi. *Cimarrón* kelimesi bir zamanlar kaçak sığırları ve diğer başıboş çiftlik hayvanlarını ifade etmek için kullanılıyordu. Şimdi ise kısaltılıp insanlar için kullanılmaya başlandı. Yıllar içinde şeker plantasyonlarından önce düzinelerce sonra yüzlerce köle kaçmış ve görece bilinmeyen, yerleşilmemiş topraklarda, özellikle

13 Yakındaki Cholula kentinde yaşayan Afrikalılar ve Kızılderililer arasındaki ilişkiler için bkz. Norma Angelica Castillo Palma ve Susan Kellogg, "Conflict and Cohabitation between Afro-Mexicans and Nahuas in Central Mexico", *Beyond Black and Red: African-Native Relations in Colonial Latin America*, ed. Matthew Restall (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2005); ayrıca bkz. Matthew Restall, *The Black Middle: Africans, Mayas, and Spaniards in Colonial Yucatan* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2009). Sierra Silva, *Urban Slavery*'de diğer gruplarla bağlar oluşturma ve etkileşim önemli bir unsurdur.

14 Díaz, "The Black Blood of New Spain" soruşturmanın kayıtlarının iyi bir analizini içermektedir. Aktüel Afrika siyasi geleneklerinden etkilenen Yeni Dünya'daki "taçlandırma" törenleri üzerine daha fazla bilgi için bkz. Walter Rucker, *Gold Coast Diasporas: Identity, Culture, and Power* (Bloomington: University of Indiana Press, 2015).

de doğudaki ovalarda yaşayan diğer kaçaklara katılmıştı. Bazı yollarda yolcuları soyarak, hayvanları avlayarak ya da tuzağa düşürerek ve vahşi doğada gizlenmiş küçük arazilere ekin ekerek geçimlerini sağlıyorlardı. 1609'un ilk aylarında İspanyol yetkililer Puebla şehri yakınlarında yaşayan kaçak kölelere karşı bir kuvvet göndermeye karar verdi. Devriye, İspanyolların yeni toprakları fethetmeye giriştiklerinde genellikle benzer şekilde yanlarında götürdükleri, müttefikleri olan ve hâlâ geleneksel yaylarını kuşanan taşralı Kızılderililer de dahil olmak üzere birkaç yüz adamdan oluşuyordu. Kırsal alanda başarısız geçen birkaç aylık kaçak avından sonra yetkililer zafer ilan etmeye ve yenilerin kendilerine katılmasına izin vermemek koşuluyla kaçaklara küçük ve kalıcı bir kasaba kurma hakkı vermeye karar verdiler. Bu düzenleme böylesi durumlarda Avrupalıların uyguladığı standart manevraydı¹⁵.

Sonra 1611'in son günlerinde, Mexico City'de sahibi tarafından yıllarca dövülen ve işkence gören köle bir Afrikalı kadın efendisi tarafından öldürüldü. Sahibi, ünlü ve varlıklı bir aileden gelen Luis Moreno de Monroy'du; bugün gaddarca davranılmış kadının adını bile bilmiyoruz. Ama insanlar onun adını o zaman biliyorlardı. Üyelerinin çoğu o zaman denetçi ve ustabaşı olarak büyük yetkilere sahip olan büyük siyahi nüfus cenazenin olduğu gün neredeyse ayaklandı. Protestoyu düzenleyenlerin Nuestra Señora Kilisesi'ndeki siyahi bir kardeşliğin üyeleri olduğu söyleniyordu. Yüzlerce insan, öldürülen kadının efendisinin yaptıklarından sorumlu tutulmasını talep etmek için Kraliyet Sarayı'na ve ardından Moreno de Monroy'un evine yürüdü. Kalabalık birkaç saat boyunca ona bağırdı ama kimseye zarar vermedi. Yüksek mahkeme, halkın talep ettiği gibi kadının ölümüyle ilgili soruşturma açılmasına karar vermedi. Bunun yerine yetkililer protesto liderlerinin kırbaçlanmasını emrederek beyaz nüfusun korkularını

15 Díaz, "Black Blood of New Spain". Antonio Carrión, *Historia de la ciudad de Puebla de los Angeles* (Puebla: José Cajica, 1970 [1897]), 2:20–24. Kaçak köle toplulukları üzerine klasik bir eser için bkz. Richard Price, *Maroon Societies: Rebel Slave Communities in the Americas* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1979).

yatıştırmaya karar verdi. Şans eseri kölelerin güçlü sahipleri araya girerek cezanın infazını engelledi¹⁶.

Mexico City'nin İspanyol nüfusu gergin hissetmeye devam etti. Kırsal kesimdeki ve şehirdeki siyahlar öfkeli kaldı. Genel Vali don fray García Guerra 22 Şubat'ta bir enfeksiyondan öldü¹⁷. Yeterince sorumluluk sahibi bir yetkili ortaya çıkmayınca tıpkı 1560'ların ortalarında don Luis de Velasco'nun beklenmedik bir şekilde ölümünden sonra olduğu gibi şehir güce susamış kötü adamların manipülasyonlarına karşı savunmasız kaldı. Bir valinin yokluğunda en yüksek gücü elinde tutan yönetici konsey olan Audiencia üyeleri, siyahlar bir ayaklanma hakkında konuşurken kulak misafiri olduklarını iddia eden beyazlardan hikâyeler duymaya başladı. Bunların arasında Angola dilini anlayabildiklerini söyleyen bazı Portekizli köle tüccarları da vardı¹⁸. Konsey 1 Nisan Pazar günü Merhametli Meryem Ana Kilisesi'ne gardiyanlar gönderdi ve burada ibadet eden bir dizi siyah, İspanyol efendilerine karşı isyanı körükledikleri gerekçesiyle tutuklandı. Chimalpahin tüm detayları orada olan birinden öğrendi. "Memurlar geldiğinde vaaz veriliyordu" diye kaydetti¹⁹. İki haf-

16 Díaz, "Black Blood of New Spain", 507–8. Ayrıca bkz. Von Germeten, *Black Blood Brothers*, 77–78.

17 Chimalpahin apseyi ve onu boşaltmaya yönelik başarısız girişimi anlatıyor. İnsanların beceriksiz doktoru suçlaması için bkz. Chimalpahin, *Annals of His Time*, 200–201.

18 Audiencia üyelerinden biri tarafından sunulan isimsiz rapor tam olarak şurada bulunmaktadır: Luis Querol y Roso, "Negros y mulatos de Nueva España", *Anales de la Universidad de Valencia* 12, no. 9 (1931–32): 141–53. Siyah bir kadının, siyah bir adamın kendisine karşı büyü kullanmaya çalıştığını iddia eden bir rapordan da bahsetmektedir. Bu tür suçlamalar yaygındı ve normalde Engizisyon ofisine havale edilirdi. Bkz. Laura Lewis, Power, *Witchcraft and Caste in Colonial Mexico* (Durham, NC: Duke University Press, 2003).

19 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 212–13. Chimalpahin "Huitzillanlı Nuestra Señora"ya atıf yapar. Huitzillan, kendi döneminde Nuestra Señora de la Misericordia Hastanesi'nin bulunduğu alanın yakınındaki bir yerin fetih öncesi adıydı. Daha sonra idam edilen siyahların mezarlığına gömülmesine izin verilen yer burasıydı. İspanyol kaynaklar, Nuestra Señora de la Misericordia ile doğrudan bağlantı kurmaktadır. Zira bu kilisenin kardeşliğinin üyeleri köle kadının ölümünü protesto etmişti. Bkz. Von Germeten, *Black Blood Brothers*, 77. Huitzillan hakkında bkz. Barbara Mundy, *The Death of Tenochtitlan, The Life of Mexico City* (Austin: University of Texas Press, 2015).

ta sonra, şehrin dört bir yanındaki kent tellalları tarafından birkaç ferman yüksek sesle okundu. Bundan böyle hiçbir siyah adam kılıç taşıyamayacak ya da İspanyol tarzı bir yaka giyemeyecekti; hiçbir siyah kadın da peçe takamayacaktı. Ayrıca ikiden fazla siyah köleye sahip olan İspanyollar onları satacaktı. Böylece hiçbir evde ikiden fazla siyah olmayacaktı. Görevdeki hiçbir vali, şehrin en zengin beyazlarını bu kurallara uymaya zorlayamazdı. Fakat şimdi öfkeli ve daha aşağı adamlar iktidardaydı. Konsey, son olarak doğuda veya batıda yaşayan kaçak kölelerin kentli akrabalarını kurtarmak amacıyla şehre yeniden girmemesi için kentin tüm önemli girişlerine muhafızlar yerleştirdi. Chimalpahin yaşadığı yerden güney yolunda konuşlanmış muhafızları görebiliyordu²⁰.

İki gün sonra, 1612'deki Kutsal Hafta'nın pazartesi günü başka bir duyuru yapıldı: Paskalya Haftası için başka bir tören alayı veya bir halk kutlaması düzenlenmeyecekti. Bu önlem, siyahların Kutsal Hafta'nın perşembe günü ayaklanacağı söylentisi dolaştığı için alındı. Bunun üzerine Chimalpahin ciddi şekilde sinirlendi. Yakın bir arkadaşı, kısa süre önce Tlatelolco'da yaşayan Mexicalar arasında yeni bir kilise örgütü, yerli bir kardeşlik kurmak için dilekçe vermiş ve örgütlemişti. Tlatelolca halkına onur getirecek büyük bir alayı planlamak ve hazırlamak için saatlerini harcamışlardı. "Ama mahvoldu." der Chimalpahin²¹. Tam bir enerji kaybı olmuştu. (Daha sonra Chimalpahin, Kızılderililerin -Mexico City'dekilerin- şehirde inancını koruyan ve İsa'nın alışıla gelmiş kâğıt hamuru figürünü geleneğe göre asılı olduğu küçük tahta haçtan indirip gömen tek grup olduklarını kaydedecekti. Bunu, tüm etkinliklerin iptal edilmesi gerektiği için halka açık değil, bahçede, yerli şapellerini çevreleyen duvarın içinde gizlice yapmak zorunda kalmışlardı²².)

Çarşamba günü İspanyollar korkudan kitlesel histeriye tutuldu. Chimalpahin o gün için şunları yazdı: "Hava bulutlar nede niyle oldukça karanlıktı ve yağmur yağıyordu. Mexico City'nin her

20 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 214–15.

21 *Annals of His Time*, 216–17.

22 *Annals of His Time*, 218–19.

yanında kimin bağıracağı bulunamadı. Yaramaz bir İspanyol genci miydi? İnsanlara bağırarak evlerin köşelerinde siyahların geldiğini, çok uzakta olmadıklarını, herkesin savaşmak için kuşanması gerektiğini söylüyordu... İspanyollar bütün gece uyumadılar ve nöbet tuttular²³.” Yıllar sonra, becerikli bir şakacıyı suçlamak istemeyen bir İspanyol, birisini ilk korkutan ve ilk alarmı verenin bazı başıboş dolaşan domuzlar olduğunu söyleyecekti²⁴. Öyle olsa bile Chimalpahin gülmeden edemedi. “Biz yerliler bundan hiç korkmadık, sadece bakıp dinliyorduk ve İspanyolların korkuları tarafından nasıl yok edildiğine ve [sonuçta] o kadar büyük savaşçılar gibi görünmediğine hayret ediyorduk.”

Bununla birlikte, Chimalpahin olup bitenleri bilseydi, muhtemelen bu durumda mizah bulamayacaktı. Kraliyet Audienciası’nın bodrum katında, Paskalya Haftası sırasında tutuklanan düzinelerce siyah erkek ve kadın, tıpkı Malintzin’in oğlu gibi gergi masasıyla ve su tahtasıyla işkence görüyordu. Ancak don Martín Cortés buna daha iyi hazırlanmıştı ve hâlâ onurunu ve yüksek statüsünü kaybedecek durumdaydı, bu yüzden işkencecilerine en çok istediklerini vermeyi reddetmeyi başarmıştı. Görünüşe göre bu sefer kurbanların çoğu işkencecilerinin onlara söyledikleri şeyi, -bir komplo olduğunu- kabul ederek acılarına son verdirdiler. Hızla yapılan işkence seanslarının hiçbir kaydı elimize ulaşmadı; muhtemelen kayıtları bile tutulmadı. Ancak bu tür olayların genellikle nasıl gittiğini biliyoruz: İşkenceciler onlara ayrıntıları aktarırken kurbanlar yalnızca “evet” yanıtını vermek zorundaydılar. Yüksek mahkeme yargıcı, nihai özette siyahların, özgür veya köle olanların tümünün, aralarından bazılarını “dük” ve “marki” unvanları verileceği bir plan yaptıklarını ve bu yeni soylu grup arasında Kızılderili encomiendalarını paylaştırmayı tasarladıklarını yazdı. Isabel adında bir kadın kraliçe olacaktı. (Suçlanan kadın bir şifacı olabilir çünkü İspanyollar daha sonra işin içinde büyücülüğün de olduğunu ileri sürdü.) Güya İspanyol erkeklerinin hepsi öldürülecek

23 *Annals of His Time*, 218–19.

24 Vicente Riva Palacio bunu başka bir yerde okuduğunu öne sürmektedir. Onun anlatısı Chimalpahin’in tesirini göstermektedir. Vicente Riva Palacio, *El Libro Rojo, 1520–1867* (Mexico City: Díaz de León, 1870).

ve eşleri ve kızları siyah erkekler arasında dağıtılacaktı. Aktüelin bu şekilde tersine dönüşü, yarım küredeki beyaz köle sahiplerinin sıklıkla korku duyduğu bir senaryoydu²⁵.

“İtiraf edilen” şeylerin söylentisi Mexicalar arasında yayılmaya başladı. Görünüşe göre isyancılar, bir bireyin annesinin kim olduğu ve onun soyuna gereken saygının gösterilip gösterilmediği etrafında dönen gelecekteki krizleri hayal etmiş gibiydi. Daha genç İspanyol kadınların muzaffer siyah erkekler arasında dağıtıldığı ve daha yaşlı İspanyol kadınların ya öldürüldüğü ya da manastırlara gönderildiği iddia edildi. İspanyol kadınların çocukları doğduğunda, erkekler (kızlar değil) götürülecek ve öldürülecekti. Bu gerekliydi çünkü “*moriscos* [karma soylu çocuklar] sayıca arttığında, siyahi baba tarafı soylarına nispetle annelerinin, kadın tarafının parlak ve seçkin soydan gelen daha soylu İspanyol kadınları olduğunu hatırlayabilirlerdi. Bu yüzden belki o zaman babalarına karşı savaşa hazırlanırlar ve siyahları öldürürlerdi.” İlginç bir şekilde, yerli dedikodular siyahların üç dini tarikatın üyelerini öğretmen olarak hayatta tutacaklarında ısrar ettiler: Sandal giyen (Yalınayak) Karmelitler, Yalınayak Fransiskanlar ve Eğitimli Cizvitler. Ama korku yaratanlar onların bile hadım edileceğini söyledi²⁶.

Ancak Chimalpahin bunların hiçbirine inanmış gibi görünmüyor. Hiçbir şey onun *tliltiquenin*, siyahların, kızdığına inandığını göstermiyor²⁷. Öfkelerini anlıyordu. Bu kadar çok kişinin bu kadar

25 Luis Querol y Roso, “Negros y mulatos de Nueva España”. Şehrin yetkilileri Puebla’nın cabildosuna yazarken büyücülük unsurundan bahsetmektedir. Bkz. Díaz, “Black Blood of New Spain.”

26 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 218–23. Díaz, “Black Blood of New Spain” adlı eserinde ortaya çıkan Avrupa ırksal saflık kavramları bağlamında söylemi analiz etme konusunda mükemmel bir iş çıkarıyor. Bununla birlikte Chimalpahin’in bildirdiği gibi yerliler arasındaki sokak dedikodularının ne kadarının aslen İspanyollardan geldiği hiç açık değildir. Yerlilerin söylediklerinin çoğu sömürge öncesi bağlamdan bakıldığında başka herhangi bir çerçeveden kesinlikle daha anlamlıdır.

27 İspanyol kaynaklarıyla çalışan modern tarihçiler, öfkeli siyah nüfusun İspanyolları devirmek için gerçekten komplo kurduğuna inanmakta anlaşılır bir şekilde daha fazla istekliydiler. Bununla birlikte Chimalpahin siyah nüfusa daha yakındı ve görünüşe göre Afro-Meksikalılarla kaynaşmıştı. Bu yüzden onların olayları sunuşundan ziyade Chimalpahin’in sunumunu kabul etme eğilimindeyim. İspanyol

uzak bir komplonun yaratılmasına katıldığına ya da kazanılması imkânsız bir savaş başlatmak isteyeceklerine inanamıyordu. Bunun yerine, onları kurbanlar olarak gördü ve yalnızca kendisinin kullandığı görünen bir kelimeyle, “zavallı siyahlar” manasına yakın “*tliltzitzin*” ile onlardan bahsetmeye başladı. Normal zamanda, -tzin son eki, empati ya da sevgi ifadesi olarak pek de yüceltici değildi. Teknik olarak, *tlilticatsitzin* kelimesini kullanması gerekirdi ancak kelimeyi kendi başına oluşturduğu için istediğini söyleyebilirdi. 2 Mayıs Çarşamba günü, sadece birkaç haftalık soruşturmanın ardından, bir günde yirmi sekiz erkek ve yedi kadın asıldı. Chimalpahin, “Onları asmak tam üç saat sürdü” diye kaydeder²⁸. Bu vesileyle sekiz yeni darağacı inşa edildi. Mahkûmların ölümle karşı karşıya kaldıkları son anda bile kendilerine karşı bu kadar acımasız olan dünyayı lanetleyebilecekleri veya hikâyeler doğruysa suçlarını itiraf ederek cennete olası bir bilet kazanabilecekleri zaman bunların hiçbirini yapmadıklarını fark etti. Bir komploya katıldıklarını kesinlikle inkâr ettiler. “Neyle suçlandığımızı, neyle cezalandırıldığımızı bilmiyoruz” diye bağırdılar. Onlar ölürken, “kurtarıcı efendimiz Tanrı’ya yakardılar²⁹.” Chimalpahin, yetkililerin planının bütün cesetleri dört parçaya ayırmak ve vücut parçalarını şehir dışına uzanan yollarda sergilemek olduğunu ancak bir grup rahip ve doktorun yüksek mahkeme yargıçlarına böyle bir adımın sağlık tehlikesi yaratacağını anımsatarak protesto etmeye gittiğini söylemektedir. Chimalpahin burnunu çekerek ertesi gün sadece altı tanesini dörde ayırmaya karar vermelerinin tek nedeninin bu olduğunu belirtir. Diğer yirmi dokuz kişinin kafası kesik cesetleri Kraliyet Muhasebe Ofisi’nin yanındaki odalara koyuldu³⁰.

kaynakları, her ne kadar çok acı Angolaca konuştuğunu iddia eden Portekizli köle tacirlerinin ifadelerine dayandığını iddia etse de onları görmezden gelebiliriz. Ayrıca Sierra Silva, *Urban Slavery*’de suçlanan insanların, siyah cofradiaların (kardeşliklerin) liderlerinin, yüksek seçkinlere erişimi varken ve şehrin güç yapısı içine yerleşmişken umutlarını şiddetli bir ayaklanmaya bağlamalarının muhtemel olmadığına işaret etmektedir.

28 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 224–25.

29 *Annals of His Time*, 222–23.

30 *Annals of His Time*, 224–25.

Chimalpahin, perşembe akşamı Merhametli Meryem Ana Hastanesi'ndeki cenaze törenine yardımcı oldu. Daha sonra şehrin güney kapısındaki San Antonio Abad Kilisesi'ndeki odasına gitti. İçinde yaşadığı dünyanın temel iyiliğine derinden inanmak istedi. Fethi büyük ölçüde arkasında bırakmıştı ve gerçekçi bir şekilde geleceğe doğru ilerliyordu. Fakat o gün kral ve Tanrı'nın adına işlenen bir vahşete tanık olduğu zaman, yasaların adaletinden ve onları uygulayan adamların ahlakından şüphe etmekten başka bir seçeneği kalmamıştı. Tutkulu açıklamalarda bulunmadı ancak yazılarında dünyasını yöneten Avrupalılara vereceği ahlaki hükmün bir sınırı olduğunu gelecek nesillere ustaca bir açıklıkla belirtti.

* * *

BU GÖZLEMCİ NAHUA'NIN TEPKİSİNİ -İSPANYOLLARI ELEŞTİRME yeteneğini ve yine de onlara kızmakta tereddüt etmesini- anlamak çocukluğundan itibaren süre gelen yaşam tecrübelerinin çeşitliliğini kavramayı gerektirir. Bebek Chimalpahin, 26 Mayıs 1579'da taşrada doğdu³¹. Kenti Amaquemecan, Mexicaların sazlık adalarına yerleşmesinden çok önce kurulmuş olan Chalco'nun oldukça büyük altepetlının nesiller boyunca bir parçası olmuştu. Chimalpahin'in halkı da kuzeyden gelen Nahua göçmenleriydi ve Mexicalar ile bir dili, dini ve birçok kültürel anlayışı paylaşıyorlardı. Ancak daha uzun süredir merkezi vadideydiler ve Chimalpahin'in zamanında bunu hâlâ unutmamışlardı. 1200'lerde kuzeyden inip vadinin ortasındaki büyük gölün güney tarafında krallıklarını kurmuşlardı. Mexicalar onlardan çok üstün olduklarını kanıtladıkları 1460'lara kadar, burayı tüm gelenlere karşı başarıyla savunmuşlardı.

Vaftiz edildiği adıyla Domingo 1580'lerde çocukluğunu yaşarken Chalco'nun Mexicalar tarafından alınışı, en az İspanyol fethi kadar ya da bundan daha fazla hayal gücünde yer etmiş gibi görünüyor. Eski günlerin, yakın ve uzak geçmişin hikâyeleriyle büyümüştü.

31 Bu bilgi de Chimalpahin hakkında bildiğimiz diğer her şey gibi kendisinin yazılarından gelmektedir. Bkz. Chimalpahin, *Las Ocho Relaciones*, ed. Rafael Tena (Mexico City: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 1998), 1:249.

Çünkü ailesi seçkin soylarıyla gurur duyuyordu ve 1200'lerde bölgeye geldikleri zamana kadar dokuz nesil geriye uzanan atalarını sayabiliyorlardı. Domingo'nun babası 1550'de ve sevgili büyükannesi 1535'te³². İspanyol hükümeti bölgede tam olarak kurulurken doğmuştu. Büyükannesi, altmış yaşlarında "don Jerónimo" olarak vaftiz edilen, fetihten önce Quecholcohuatzin, Flamingo Yılan olarak tanınan Amaquemecanlı müzisyeni tanıyordu; neredeyse kesin olarak onunla akrabaydı³³. Chimalpahin ünlü bir davulcu, şarkıcı ve dansçı olan bu adam hakkında hikâyeler duymayı seviyordu. Axayacatl kralken Chalco'nun konumunu güçlendirmesine yardım etmişti. Geçmişin hikâyeleri bazen üzücüydü: 1450'lerin büyük kıtlığı sırasında evi terk eden ancak daha sonra yol kenarında ölen ve akbaba-lar tarafından parçalanmış ergen çocukların hikâyeleri gibi. O zaman bile ne kadar üzücü olursa olsun hikâyeler onunla konuşuyordu ve o da onları hatırlıyordu. Gençliğinin bir noktasında xiuhpohualli geleneğini veya yıl sayımını öğrendi ve kafasındaki ilintili hikâyeleri olay örgüsüne göre yerleştirmeye başladı³⁴.

Domingo, Dominikenler tarafından yönetilen bir *doktrina* (veya dini cemaat) içinde büyüdü ve keşişlerden birinin onun öğretmeni olması muhtemeldir. Ya da belki de kendisi rahipler tarafından yetiştirilmiş yerli bir adam tarafından eğitilmişti çünkü Roma alfabesi artık yerli dünyada Avrupalılardan bağımsız olarak yayılıyordu. Eğitimli İspanyol ailelerin ve yerli soyluların dünyaları tam manasıyla birbirinden ayrı değildi: Mesela Dominiken olmayı seçen Chimalpahin'den sadece biraz daha genç olan bir adamın babası bir İspanyol, annesi ise önemli bir Amaquemecan şefinin torunuydu³⁵. Domingo hızlı öğreniyordu ve onu tanıyanları etkiliyordu. On bir yaşına geldiğinde, muhtemelen ya akrabalarıyla ya da keşişlerle,

32 Bu bilgi, 1606'da öldüklerinde oldukları yaştan çıkarılabilir; Chimalpahin, *Annals of His Time*, 90–91. Soy ağacı ve bunun önemi için bkz. Schroeder, *Chimalpahin and the Kingdoms of Chalco*.

33 Bu bölümdeki 434. dipnota ve 3. bölümdeki 103. dipnota bakınız.

34 Chimalpahin'in yazılarının neredeyse tamamı xiuhpohualli tarzındadır. Herhangi bir şekilde sonradan metne empoze edilmiş gibi görünmüyor. Aksine bu tarz malzemeyle ilk tanıştığı şekli yansıtmaktadır.

35 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 166–67.

neredeyse kesin olarak eğitimini ilerletmek ve din adamları dünyasında çıraklık yapmak için Mexico City’de yaşamaya gönderilmişti³⁶. O sırada tuttuğu kayda bakılırsa -bir xiuhpohualliden ziyade bir günlüktü- genç yaşından itibaren kent merkezine yakın bir yerde yaşadı. San Francisco Kilisesi yakınlarındaki San Josef de los Naturales’in yerli şapelini sık sık ziyaret ederdi ve yerli topluluk merkezindeki hayvanat bahçesine gitmeyi severdi. 26 Nisan 1592 Pazar günü, orada yaşamış olan iki jaguarın İspanya’ya götürüldüğünü ve başka bir gün tam dörtte bir çekirge sürüsünün geldiğini kaydetti³⁷.

Bu arada, 1591’de, şehir hızla büyürken, eski Tenochtitlan’ın kenarında, Xoloco Mahallesi’nde, güneye Itztapalapan’a ve ardından Chalco’ya giden yolun başlangıcında yeni bir kilisenin inşası tamamlandı³⁸. Yol önceleri suyu aşan bir köprüydü, çünkü devam etmeden önce gölün üzerinden geçmesi gerekiyordu. Orası tam olarak Moctezuma’nın Hernando Cortés’i karşılamak için çıktığı yerd. Kilise, adını San Antonio Abad’dan (çölde dolaşan Mısırlı Aziz Anthony) almıştır ve hamisi katedral konseyinin önde gelen üyelerinden ve 1580’lerde kısa bir süre başpiskopos olarak görev yapmış olan don Sancho Sánchez de Muñón’du. Bu önde gelen din adamı, kilisenin ağı aracılığıyla gelecek vaat eden genç Kızılderili çocuğu duymuştu. Bu oğlan yoğun bir ibadethaneyi işletmekle ilgili artan görevlerle başa çıkmasına yardım edebilirdi. Kilisenin kutsanmasından iki yıl sonra, Domingo on dört yaşındayken, kendi deyişiyle “San Antonio Abad Kilisesi’ne girdi”. Uzun yıllar orada yaşayıp çalışacaktı. Oraya girdikten kısa bir süre sonra, yaklaşık on altı

36 Chimalpahin’in *Annals of His Time* adlı eseri üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Mexico City’nin daha önceki tarihinden unsurları kaydeder. Ancak 1590 civarından itibaren, Chimalpahin on bir yaşındayken, olaylara gerçekten tanık olan biri tarafından yazılmış olduğu hissi okuyucuya geçmeye başlar. Daha sonra “desde muy niño” (“küçük çocukluktan beri”) orada yaşadığını da yazdı. Eğer geldiğinde on iki yaşından büyük olsaydı böyle söylemezdi.

37 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 38–39.

38 Kilisenin tarihi için bkz. Rodrigo Martínez Baracs, “El Diario de Chimalpahin”, *Estudios de cultura náhuatl* 38 (2007), 288–89. Avrupa’da, San Antonio Abad Tarikatı’nın rahipleri hastaneler işletiyordu ama bu olayda bu ad sadece kilise için seçilen isimdi.

yaşındayken, yerli cemaat ve muhtemelen endüstriyel tesis ile ilgili tüm meselelerin genel müdürü, yani *mayoral* yapıldı. Kilise, zaten yetişkin bir erkek gibi davranan bu oğlana güvendi. Don Domingo de San Antón olarak tanındı. Bilginler daha sonra ona her zaman lakap olarak takındığı aile isimlerinden biri olan Chimalpahin diye hitap etmeye başladılar ve isim öylece kaldı.

Domingo, ilk korkunç salgınını yaşadığında şehirde henüz nispeten yeniydi. Salgın 1595'te başlamıştı. Hastalık kızamıktı. Önce şiddetini azaltıp sonra geri dönecekti. 1597'de hastalık daha da sert bir şekilde patlak verdi. "Salgın korkunç bir şekilde şiddetlendi, çok sayıda ölüm oldu. Kendilerini ayağa kaldırayabilen ve emekleyebilen bebekler, gençler ve bakireler, yetişkin erkekler, olgun erkekler ve kadınlar, yaşlı erkekler ve kadınlar hepsi öldü³⁹." Bu hüznün zamanında, Chimalpahin'in dili, nesiller boyu süregelen halkının dualarını tekrarladı. Sözleri bir zamanlar kıtlık zamanlarında Tlaloc'a hitaben yazılanları hatırlatıyordu: "Bebekler, sendeleyeni, emekleyen, zamanını toprak ve çanak çömlekleri çevirerek geçiren, yerde oturarak yaşayan [her yaştan] çocuk solgun gözlerle bakıyordu⁴⁰." Neyse ki Chimalpahin, iyi finanse edilen bir kilise topluluğunun parçası olarak iyi bir şekilde bakılıp beslendi. Bu beladan kurtuldu ve birçok başkasından da kurtulacaktı.

Elbette genç adam, yalnızca hastalık ve ölüme karşı değil, aynı zamanda Chalco'daki öz ailesi olmadan tek başına yaşadığı büyük hızlı şehre karşı da savunmasız hissediyordu. Aynı zamanda derinden güçlenmiş hissettiği de açıktır. O, Hristiyanlığa, tüm ruhların Tanrı önünde kökten eşitliğine derinden inanıyordu ve halkının dünya çapındaki Mesih krallığı ile birleşmesiyle oluşan Yeni Dünya'nın bir parçası olmaktan gurur duyuyordu. Kendisini tüm dünya insanların ruhları adına çalışmak için evlerini terk eden ve uzun mesafeler aşan cesur Hristiyan erkeklerden oluşan geniş bir ağına

39 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 60–61.

40 Arthur J. O. Anderson - Charles Dibble, ed., *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain* (Salt Lake City: University of Utah Press and School of American Research, 1950–1982), 6:35–36. Louise Burkhart'a tercümeme yaptığı katkılardan dolayı müteşekkirim.

parçası olarak gördü. 1591’de, fetihten bu yana İspanyolların en yetenekli teğmenleri olmayı üstlenen yüzlerce Tlaxcalalı’nın kuzeyin vahşi topraklarına doğru yola çıkmalarından ve bu noktadan sonra New Mexico’nun fethine yardım edeceklerinden söz etti. Gitmek istemiyorlardı ve yazılarında bir ıstırap çığlığı atıyorlardı⁴¹. Ancak Chimalpahin iyimser bir şekilde şunu yazdı: “Tlaxcalalılar New Mexico’ya gitti... İnsanlar onları uğurlamak için dışarı çıktılar, ziyafet verdiler ve onları güzel yiyeceklerle teşvik ettiler⁴².” Aynı şekilde 1598’de şehirdeki keşişler Santa Fe’nin başarılı kuruluşunun haberi alındığında bunu memnuniyetle kaydetti. Gerçekten de kuzeye giden üç Kızılderiliyi, iki müzisyeni ve din adamı olmayan bir erkek kardeşini şahsen tanıyordu. Sonuncusu hemşehrisiydi, yani Amaquemecanlıydı⁴³. Birkaç ay sonra, daha da uzaklarda, Japonya’da şehit olan bazı Hristiyanların ölümlerini saygıyla bildirdi:

6 Aralık 1598’de pazar günü, öğleden sonra, Çin topraklarında Japonya’da ölen Yalınayak babaların kemiklerinin geldiği zamandı. Rahipler geldiğinde öğleden sonraydı; sandıkları içinde taşınarak getirildiler. Burada, Meksika’da bulunan tüm din adamları onları karşılamaya gitti; San Diego [Kilisesi’ne] ulaştıklarında silahlar boşaltıldı. Nasıl öldükleri ve orada neler olduğu, San Josef [Yerli] Kilisesi’ne asılan dört kumaş üzerine resmedilmişti; İspanyollar ve biz yerliler, herkes onları gördü ve hayran kaldı⁴⁴.

Sonraki yıllarda, Chimalpahin İspanyolların Japonya ve Filipinler ile yaptığı tüm temasları hevesle kaydetti. Pasifik ticareti büyüdüğü için bu temaslar da artıyordu. Asya’nın bu bölgesindeki siyasi

41 Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza, *Historia cronológica de la Noble Ciudad de Tlaxcala*, ed. Luis Reyes García ve Andrea Martínez Baracs (Tlaxcala: Universidad Autónoma de Tlaxcala, 1995), 180–83. Bu olaylardan *Annals of Tlaxcala*’da da bahsedilmektedir. Hikâyenin tamamı için bkz. Travis Jeffres, “‘In Case I Die Where I Am Selected to Be Sent’: Coercion and the Tlaxcalan Resettlement of 1591”, *Ethnohistory* 66 (2019): 95–116.

42 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 36–37.

43 *Annals of His Time*, 62–63.

44 *Annals of His Time*, 64–65.

durumu büyük ölçüde anlamış görünüyordu. Hatta bir noktada kendi halkının yerli olduğunu belirtmek için kullandığı aynı kelimeyi kullanarak Filipinler'in "yerli" halkından bile söz etti⁴⁵. Bir noktada onlardan "sıradanlar" anlamına gelen *macehualtin* ifadesiyle söz etti. Ancak bu ifade şu anda bir ülkeye özgü soyları güçlü yeni-gelenler veya istilacı olan soylardan ayırarak, en yüksek siyasi güce sahip olmayanları, sahip olanlardan ayırt etmek için kullanılabilir. Belki de Chimalpahin bazı Asyalıları bizzat tanıdığı için İspanyol kilise çevresinde bahsedildiğini duyduğu çoğu şeyi anlamıştı. O yıllarda Hindistan ve Filipinler'den kaçırılan, Manila köle pazarında satılan ve ardından Meksika'nın batı limanı Acapulco'ya getirilen birçok talihsiz insan vardı. Onlara *chinolar* deniyordu ve yüzlerce si Mexico City'de ev hizmetçisi olarak çalışıyordu. Hatta bazıları Dominikenler tarafından işletilen bir manastırda görev yapıyordu⁴⁶.

Chimalpahin, Hristiyanların dünyaya yayılırken yaptıkları her şeyin iyilikten olduğuna inanamazdı. Ama Tanrı'nın sözünün duyulmaya değer olduğuna açıkça inanıyordu. Hangi renk olursa olsunlar bunun yayılmasına yardımcı olan tüm Hristiyanlarla gurur duyuyordu. İspanyolların veya başka herhangi bir Avrupalının Tanrı'nın hakikatlerini kavrama konusunda tekel sahibi olduğunu asla düşünmedi; tam tersine onu çeken şey insan ruhunun değerinin evrenselliği idi. Tekrar tekrar tüm insanların Âdem ve Havva'nın torunları olduğunda ısrar etti; hepsi eşit derecede Tanrı'nın maksatlı yaratımıydı. En sevdiği kitaplardan biri *Aziz Augustine'in İtirafı* idi. En sevdiği kısım birinci kitaptı ve şu sözle bitiyordu: "Beni yaratan Tanrı iyi olmalı ve içimdeki tüm iyilik onandır. Ona teşekkür ediyor ve hayatımdaki tüm iyilikler için ona şükrediyorum⁴⁷."

45 *Annals of His Time*, 70–71. "Macehualtin" hakkında bu bölümün 2. dipnotuna bakınız.

46 Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tatiana Seijas, *Asian Slaves in Colonial Mexico* (New York: Cambridge University Press, 2014). 1601 yılında kurulan San Jacinto Düşkünler Evi için bkz. Seijas, 125–26.

47 Saint Augustine, *Confessions*, ed. R. S. Pine-Coffin (New York: Penguin, 1961), 34. Chimalpahin'in Âdem ve Havva'ya yaptığı göndermeler ve kendi yapıtında Aziz Augustine'i kullanışı üzerine bir çalışma için Townsend, *Annals of Native America*, 4. Bölüm.

Fetihten yaklaşık bir asır sonra yaşayan düşünceli bir yerlinin kendi hayatını tatmin edici, genellikle canlı ve heyecan verici bulması şaşırtıcı görünebilir. Fakat dünya halklarından hangisi kendisinin bir kriz yüzünden sonsuza kadar yerle bir olmasına izin verirdi? Amerikan Yerlileri kesinlikle böyle yapmadı. Mexico City’de Chimalpahin’in etrafı, günlerini her zaman yaptıkları gibi çalışarak, gülerek ve tartışarak geçiren Mexicalar ve kendisi gibi kırsaldan göç etmiş diğer Kızılderililerle doluydu. Bunların sayısı, bir zamanlar görülen yıkıcı salgın hastalıklardan dolayı daha azdı ve daha önce olduğundan çok daha fazla insan kıt kanaat yaşıyordu. Ellerindekileri kurutan İspanyol vergilendirme politikaları bu durumu garanti altına almıştı. Ancak 1520’ler ya da 1560’lar ne kadar zor olursa olsun her şeyin sonu gelmemişti. İnsanlar hâlâ buradaydı ve mutluluğu nasıl arayacaklarını hâlâ biliyorlardı. Hatta yeni hayatın çok sevdikleri belirli unsurları bile vardı: örneğin tavuk yumurtası, inek sütü, mumlar ve kilitli kutular⁴⁸. Ayrıca birçoğunun hoşlandığı daha tatlı değişim rüzgârları da vardı: Afrika ve Avrupa’dan gelmiş sokaklarda çalınan yeni müzik türleri ve Manila kalyonlarıyla Asya’dan getirilen ipeklilerde ilk kez görülen renkler⁴⁹. Bazıları her şeyin merkezinde olma hissini sevmiş olmalı: Anıtsal mimariye sahip zarif bir şehir etraflarında büyüyordu, yöneticileri Avrupa ve Asya’nın yöneticileriyle sürekli temas halindeydi.

Yine de Chimalpahin ve arkadaşları nostaljiyi tecrübe ediyordu ve çoğu zaman bir kayıp duygusunun farkına varıyorlardı. 1600 yılının başında, Chimalpahin henüz yirmi bir yaşına basmamışken aniden geçmişle yüz yüze geldi. Juan Cano de Moctezuma harika bir

48 Bilim adamları, vasiyet çalışmaları yoluyla insanların toplamaktan hoşlandıkları mal türlerinin izini sürebilmektedir. Bkz. James Lockhart, *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992).

49 Sanat tarihçileri, zanaatkârların Asya ipeklilerine ve porselenlerine maruz kalmasından sonra Meksika’da ortaya çıkan yaratıcı sanat eserlerini incelemektedir. Donna Pierce ve Ronald Otuska, ed., *Asia and Spanish America: Transpacific Artistic and Cultural Heritage, 1500–1850* (Denver: Denver Art Museum, 2009). Ayrıca bkz. Carmen Yuste López, *El comercio de la Nueva España con Filipinas, 1590–1795* (Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1984).

yarışma düzenlemeye karar verdi. O, Moctezuma'nın kızı olan ve insanların hâlâ onu andığı isimle Tecuichpotzin'in⁵⁰ ya da İspanyolların adlandırdığı gibi Isabel'in Kızılderili torunuydu. İspanyollar yeni bir yüzyılın açılışını büyük bir tören ile kutlamak istedi ve özellikle Genç Juan Cano, kendi ailesinin olağanüstü tarihini vurgulayacak bir gösteriye sponsor olmaktan memnundu. Bir asır önce iktidarda olan Moctezuma figürünü kapsayan bir tür tablo istedi. Anahtar rolü oynayacak birini bulmak için kraliyet ailesinin hayatta kalan üyelerine döndü. Bu işi kim yapabilirdi ve dikkate alınabilirdi?⁵¹

Don Luis Cipac'ın düşüşünden bu yana bu ailenin herhangi bir üyesinin tlatoani rolünü üstlenmesine izin verilmedi ama ailenin soyu hâlâ devam ediyordu. 1566'da İspanyolların siyasi krizinin ortasında, merhum vali don Diego Tehuetzquititzin'in don Pedro Dionisio adlı oğlu kendisini potansiyel bir hükümdar olarak öne sürmüş ancak hemen evinde kadınları ve kızları taciz etmekle suçlanmıştı⁵². Kaosun ortasında şehir halkı bir quauhtlatoani, yani bir yabancı, Tecamachalco Kenti'nden bir asilzade olan don Francisco Jiménez'in idaresini kabul etmeye karar verdi.

Kraliyet ailesinin diğer evlatları artık hüküm sürmeseler de hâlâ şehirde yaşıyorlardı. Birçoğu, kraliyet soyundan gobernador yapılan ilk kişi olan ve (Moctezuma'nın İspanyolların götüş alanından uzak tutulan kızı) Ecatepecli doña Francisca ile evli Moctezuma'nın yeğeni don Diego de Alvarado Huanitzin'in soyundan geliyordu. Huanitzin 1541'de öldüğünde arkasında birkaç çocuk bıraktı. En küçük oğlu o sırada iki-üç yaşından büyük olamazdı⁵³. Adı Hernan-

50 Chimalpahin bu isim altında onun hakkında biraz bilgi sahibiydi. Bkz. *Annals of His Time*, 298–301.

51 *Annals of His Time*, 66–67.

52 Pedro Dionisio'nun en eksiksiz incelemesi şudur: María Castañeda de la Paz, "Historia de una casa real: origen y ocaso del linaje gobernante en México-Tenochtitlan", *Nuevo Mundo Mundos Nuevos* (2011): 8–10.

53 Huanitzin Honduras'tan dönmüştü ve 1526'da karısıyla birlikte yaşıyordu. Hemen çocuk sahibi olmaya başladıklarını varsayarsak, en büyükleri olan kızları 1527 civarında ve en büyük oğulları don Cristóbal 1528 civarında doğmuştu. Bu rahmin, 1550'lerin ortalarında gobernador seçildiği için mantıklıdır; zira yirmili yaşlarının başlarında bir genç olsaydı muhtemelen bu gerçekleşemezdi. Babalarının

do (muhtemelen Cortés'ten) Alvarado (babasından) Tezozomoc'tu (babasının babasının adından, Itzcoatl'ın oğlu olan dedesinden adını alan Moctezuma'nın kardeşinden geliyordu). 1600 yılında, bu küçük Tezozomoc hâlâ Mexico City'de yaşıyordu ve en az altmış yaşındaydı. Zamanında anne tarafından Moctezuma'nın torunu ve baba tarafından yeğeninin oğlu olmasıyla ünlüydü. Juan Cano, onu eski rejimdeki Moctezuma rolünü oynaması için davet etti ve o da kabul etti. Bütünüyle geleneksel kıyafetiyle gölgelikli bir tahtırevana bindi ve sokaklarda taşındı. Önünde bir grup müzisyen ve dansçı vardı. 1560'larda don Luis Cipac'ın düğününde insanların yaptığı gibi eski dansları artık ustaca yapamıyorlardı. Fakat yeteneklerini ve yeni fikirlerini doğaçlama yapmak için kullandılar ve Chimalpahin'i ve diğer tüm seyircileri etkilediler⁵⁴.

Ancak dinleyicilerden bazılarının düşündüğü şey şüphesiz Tenochtitlan'ın düşüşünden bu yana seksen yıl geçmiş olduğuydu; bu da 1519'dan önceki benzer kutlamalardan herhangi birini net bir şekilde hatırlayan ya da kendi ebeveynlerinden böylesine büyük olayları duymuş neredeyse hiç kimsenin hayatta kalmadığı anlamına geliyor-du. Eski günleri bilen insanlar ölmüştü ya da ölüyordu. O zamandan beri keşişlerle çalışan ve halkına rehberlik eden ilk nesil genç insanlar bile vefat ediyorlardı. Mesela Huanitzin'in küçük kızlarından biri olan Tezozomoc'un kız kardeşi Isabel, İspanyolca, Nahuatl ve Latince çalışmalarıyla ve de besteleriyle tanınan ve ilk keşişlerin en yetenekli öğrencilerinden biri olan Antonio Valeriano adındaki Azcapotzalcolu bir asilzade ile evliydi. Tlatelolco'daki okulda çalışmıştı ve daha sonra don Francisco Jiménez gittikten sonra Mexico City'de gobernador seçildi. Bu herkesi tatmin eden bir seçimdi. Zira eğer muhteşem bir quauhpilli, kartal lord varsa bu ta kendisiydi. Belki bir yabancıydı ama Üçlü İttifak içinden gelen bir soyluydu; Huanitzin'in kızıyla evliydi ve İspanyollar tarafından sevilen bir âlimdi. Şimdi sağır olmaya

1541'deki ölümünden önce 1530'larda beş çocuk daha doğdu. Sondan ikinci çocukları Tezozomoc'tu. Bkz. Arthur J. O. Anderson ve Susan Schroeder, ed., *Codex Chimalpahin* (Norman: University of Oklahoma Press, 1997), 1:173.

54 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 66–67.

ve biraz bunamaya başlamıştı ve ona her konuda yardımcı olacak genç bir adama ihtiyaç duyuyordu⁵⁵.

Chimalpahin normal bir şekilde yaşamını sürdürürken yıllar geçip gitti. Sonra 1606-7'de, onu Nahua halklarının tarihini yazmaya başlaması gerektiğine ikna etmiş gibi görünen bir dizi olay meydana geldi. İlk olarak 1606'da merkezi vadiye tifüs geldi ve binlerce yerli öldü. Hastalık temmuzda babasını, ekimde de büyükannesini aldı⁵⁶. 1607'nin yağışlı mevsiminde yıkıcı bir sel başladı. Jeolojik bir havzanın merkezinde yer alan şehir sıklıkla sel sorunları yaşıyordu. Ancak o yılki ölçek daha önce yaşananların çok ötesindeydi. Şehir merkezinde sular sokak seviyesinden yaklaşık bir metre yükseldi ve bu da malların taşınmasını ve atıkların kaldırılmasını neredeyse imkânsız hale getirdi. En çok acıyı kentin kıyılarında yaşayan sıradan insanlar çekti. Chimalpahin, "Kerpiç evler zeminden su aldı, böylece içeriye çöktüler" diye kaydeder⁵⁷. İnsanlar evlerini terk etmek zorunda kaldılar ve bu pis sulak dünyada gezgin hale geldiler.

Bu acil durumla karşı karşıya kalan İspanyol hükümeti, merkezi havzanın drenaj sistemine yönelik adımlar atmaya karar verdi⁵⁸. Bu, Kızılderililerin çalışması gereken bir projeydi. Her altepetl malzeme, gıda veya iş gücü katkısında bulunacaktı. "Huehueto-ca'nın Desagüe'si (Drenaj Sistemi)" olarak bilinen devasa proje neredeyse hemen başladı. İlk olarak İspanyollar, çevredeki dağların

55 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 58–59. Kelimenin tam manasıyla don Antonio'nun "bir şeyleri duyamadığını" söylüyor ama bunun anlamı onun bir şeyleri anlayamadığıydı (Lockhart ve diğerleri de böyle okumuştur). Chimalpahin daha sonra Valeriano'nun 1605'teki ölümünden bahseder. Bu çok ilginç karakter hakkında daha fazla bilgi için bkz. Castañeda de la Paz, "Historia de una casa real" ve David Tavárez, "Nahua Intellectuals, Franciscan Scholars, and the Devotio Moderna in Colonial Mexico", *Americas* 70, no. 2 (2013): 203–10. Isabel'in Valeriano ile evliliği hakkında bkz. *Codex Chimalpahin*, 1:173.

56 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 90–91.

57 *Annals of His Time*, 100–101.

58 Onlarca yıl süren bu dikkat çekici projenin tüm hikâyesi için bkz. Vera Candiani, *Dreaming of Dry Land: Environmental Transformation in Colonial Mexico City* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2014). Candiani, şehir liderlerinin yerli işgücüne bağlı kalmaya devam etmesinin neden rasyonel ve uygun maliyetli olduğunu gösteren iyi bir çalışma kaleme almıştır.

doruklarından eriyen karları şehirden uzağa yönlendirecek büyük bir kanal kazmak için binlerce insanın çalışmasını istediler. Ancak kısa süre sonra projenin etkisiz olduğu anlaşıldı ve projeden vazgeçildi. Daha sonra mühendisler, belirli yıllardaki belirli mevsimlerde fazla su ile dolacak “V” şeklinde büyük bir hendek kazma planını tasarladılar. Chimalpahin’in tarif ettiği gibi “Dağın açılması, kesilmesi ve içinde bir delik açılması için bir kazı yapıldı. Ve oradan ölülerin kemiklerini çıkardılar; kemiklerden bazıları daha önce burada, dünyada yaşayanlarınkine benziyordu... Orada [drenaj çalışmalarında] pek çok yerli öldü ve çeşitli altopetllardan bazı insanlar hastalandı veya yaralandı⁵⁹.” Binlerce kişinin öldüğü söylendi. Bir kez daha, Meksika’nın yerli halkları için sonun geldiği görülüyordu.

Ölü sayısı artarken ve Chimalpahin kilisedeki işine devam ederken şehrin matbaalarından birinde 1606’da henüz basılmış iki kitapla karşılaştı⁶⁰. 1539’dan itibaren Meksika’daki rahipler genellikle sahada kendi kullanımları için kitaplar yayınlıyordu. Yerli dilde sözlükler ve dil bilgisi kitaplarının yanı sıra yalnızca yerli dillerdeki ilmi halleri değil, aynı zamanda günah çıkarma kılavuzları ve vaaz koleksiyonları yayınlanan kitaplar arasındaydı⁶¹. Bu çalışmaları genellikle anonim kalan Nahua asistanlarının yardımıyla yazdılar ve düzenlediler. Yüzyılın ilerleyen zamanlarında Karşı Reform’un fikirleri egemenlik kazandıkça ve kilise babaları cahillerin ruhları için çok tehlikeli olduğunu düşünerek yerel dili kullanmayı caydırmaya başladıkça yayınlarda bir miktar azalma oldu. Ancak son zamanlarda bu tür uyarılar, en azından Meksika’da, neredeyse unutulmuş gibiydi. Uzak kuzeydeki Jamestown’da bulunan ilk İngiliz kolonisi hâlâ ilkel bir kaleden oluşsa da İspanyol Amerikası’ndaki sömürgeciler yeni bir yayın patlamasının ortasındaydı⁶².

59 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 110–11. Chimalpahin, burada hem hastalık hem de yaralanmayı ifade etmek için kullanılan bir fiil (*mococoya*) tercih eder.

60 İkisinden de doğrudan alıntı yaptığı için okuduğunu biliyoruz.

61 Louise Burkhart, *The Slippery Earth: Nahua-Christian Moral Dialogue in the Sixteenth Century* (Tucson: University of Arizona Press, 1989) adlı eserinin ek kısmına Nahuatl dilindeki dogmatik kaynakların bir kataloğunu dahil etmiştir.

62 Bu üretkenlik patlamasını oluşturan büyük ölçüde fray Juan Bautista Viseo’nun eseri (örnek olarak 63. dipnota bakınız). Bu keşişler ve onlarla birlikte çalışan

En son çıkan iki eser don Domingo'yu etkiledi. Biri, okuma-ya alışık olduğu dini yazarların yazdıklarından oldukça farklıydı. Avrupa almanakları ve ansiklopedileri hakkındaki bilgilerini, yeni evi hakkında yazmak için kullanan İspanyol Enrico Martínez tarafından hazırlanmıştı: *Reportorio de los tiempos e historia natural de esta Nueva España* ("Yeni İspanya'nın Tarihi ve Doğa Tarihi Üzerine Rapor"). Chimalpahin'inkiyle karşılaştırıldığında Amerika'nın tarihi hakkındaki bilgisi oldukça sınırlı olmasına rağmen, her şey hakkında biraz bilgi vermekteydi. Çalışma teorik olarak Yeni Dünya hakkında bir bilgi özetiydi ancak yerli bir perspektiften yoksundu. Diğer kitap, üretken (ve Chimalpahin için oldukça tanıdık) bir Fransisken rahip olan Juan Bautista Viseo'ya aitti ve adı *Sermonario en lengua Mexicana* ("Meksika Dilinde Vaazlar") idi. Fray Juan, kelimesi kelimesine Nahuatl dilinde basılmış pürüzsüz sayfaların başında onunla birlikte çalışmış olan sekiz Nahua'ya övgüde bulunuyordu. Bu kişilerin arasında don Antonio Valeriano da vardı ve kuşkusuz hemen hepsi Chimalpahin tarafından tanınıyordu ⁶³.

1608'de Chimalpahin, halkının büyük ölçekli bir tarihini yazma projesine başladı⁶⁴. Eski gelenekte bu çalışma bir xihupohualli veya çoklu xihupohualli koleksiyonu olurdu. Mexicaların, Chalco halkının ve kaynak bulabildiği diğer herkesin, belki de Azcapotzalco, Texcoco ve diğer altepetlların tarihini kaleme alacaktı. Ve bunu çok geç olmadan yapacaktı.

Chimalpahin bir bakıma bu projeye yıllardır hazırlanıyordu. Her zaman halkının geçmişiyle ilgilenmişti. Arkadaşları ve tanıdıkları ona sık sık materyaller gösteriyor ya da onunla hikâyeler

Hristiyan Nahualar hakkında etkileyici bir literatür bulunmaktadır. İlgilenen okuyucular Burkhart'ın *Slippery Earth* adlı eserinin girişiyle başlamalıdır. Yakın zamanda hazırlanmış harika bir çalışma için bkz. Tavárez, "Nahua Intellectuals". Dipnotları, çeşitli katkılar için kapsamlı bir rehberlik sağlar.

- 63 Juan Bautista Viseo, *Sermonario en lengua Mexicana* (Mexico City: Casa de Diego López Dávalos, 1606), giriş kısmı. Bu çalışmanın bir kopyası, ilk Meksika baskılarının çoğu gibi New York Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.
- 64 Bilim adamlarının Chimalpahin'in başyapıtına (şimdiki adı *Las Ocho Relaciones*) söz konusu yıl içinde başladığını nasıl tespit ettiklerini gösteren bir çalışma için bkz. Townsend, *Annals of Native America*, 4. Bölüm.

paylaşıyordu. Muhtemelen ailesinin kökeninin bilinen dokuz neslini öğrenmekle işe başlamıştı. Yazmaya başladığında kendini “don Domingo de San Antón Muñón Chimalpahin Cuauhtlehuanitzin” olarak adlandırdı. “San Antón” ve “Muñón” adlarını kilisesinin ve koruyucusunun onuruna almıştı ancak son iki isim onun soyundan geldiği sülalelerin anısını taşıyordu. “Chimalpahin”, “Kalkanla Koşan” anlamına geliyordu ve baba tarafından bir büyük büyükbabanın, hüküm süren bir tlatoaninin küçük kardeşinin adıydı. Cuauhtlehuanitzin ya da “Kartal Gibi Yükselir” kralın ağabeyinin adıydı ve don Domingo ismi annesinin tarafından ona geçmişti.

Chimalpahin yıllar içinde ailesinin soy kütüğünü toparlamış ve yaşlanan aile üyelerinin ona anlatabilecekleri hikâyelere dikkat etmişti. Bununla birlikte yazılı belgeler de aramıştı. Büyük eserinin son bölümünde onları nereden edindiği hakkında çok şey yazmıştır. Zira kendisi gibi bir bilgin olabilecek okuyucularının bir gün öğrenmek isteyebileceğini düşündüğünü söylemiştir⁶⁵. Amaquemecan soyluları arasından bir dizi arkadaşı ve akrabası ona eskiyen fol-yoları, on yıllar önce Roma alfabesinin kullanımının yeni olduğu ve genç öğrencilerin büyüklerinin onlara söylediklerini hevesle yazdığı belgeleri, tamamen veya ödünç olarak verdi. En değerli kaynak anne tarafından büyükbabasının kuzeni olan don Vicente de la Anunciación’dan geldi. Kayınpederi don Rodrigo de Rosas Huecatzin’de bulunan bir kitaptan kopyalamıştı. Don Rodrigo çocukken alfabeyi öğrenen ilk nesil arasındaydı ve 1540’larda genç bir yetişkinen Amaquemecan’ın kâtibi olmuştu. Bunun önemli olduğu sonradan anlaşıldı. Altepétl’in beş alt bölümü fetih sonrası kurulan yeni dünyada kendilerinden hangisinin altepétl’in tlatoa-nisini çıkarması gerektiği konusunda tartışıyorlardı. 1547’de vali yardımcısı don Antonio de Mendoza, anlaşmazlığı çözmek için Xochimilco’dan yerli bir yargıç gönderdi. Halk, konuyla ilgili büyük bir umumi toplantı düzenledi.

65 “Eighth Relation”, *Las Ocho Relaciones*, 2:305–9. Yaşlı bir kadın da dahil olmak üzere Chimalpahin tarafından bahsedilen tüm kaynakların tam bir listesi için bkz. Schroeder, *Chimalpahin*, 18–19.

Soylu ihtiyarlar, hâkimin inceleyebilmesi için altepetlın beş alt grubunun tüm eski bildirilerini büyük bir toplantıda tartıştılar ve bazı eski açıklamaları ortaya koydular. Ayrıca beş alt bölümün nasıl organize edildiğini yazılı olarak bir kitap haline getirdiler. Böylece yargıca sunabileceklerdi. Yaşlıların sunmaya çalıştıkları şey gerçekten doğru beyanattı çünkü diğerlerinin önünde yalan söylemek imkânsızdı⁶⁶.

Don Rodrigo bu büyük etkinliğin yazarıydı. Onun aracılığıyla Chimalpahin geçmiş zamanların tarih performanslarının zengin ve ayrıntılı diline doğrudan erişme imkânına sahip oldu. Altepetlın her bir bölümü, geleneksel olarak hatırladıkları tarihi birbiri ardına sundu. Ancak bu sefer ifadeler fonetik olarak yazıya geçirildi ve bir kitapta saklandı. Böylece Chimalpahin zamanda geriye, 1540'lara, büyükannesinin çocukluk günlerine gidebilir ve aslında büyükle- rin konuşmasını duyabilir ve geçmişe neredeyse benzersiz bir erişim sağlayabilirdi.

Don Vicente kitabın yalnızca bir kısmını kopyalamıştı. Chimalpahin ile konuştuktan sonra elindeki değerini anlayarak kayınpederinin tavan arasında sakladığı kitabın bulunduğu evine geri döndü. Ancak ne yazık ki, birileri parçalanmış ve muhtemelen solucanlarca yenmiş nesneyi aradan geçen yıllarda elden çıkarmıştı. Ondan geriye kalan tek şey Chimalpahin'in şimdi sahip olduğu kopyalanmış kısımdı⁶⁷.

Bu arada Chimalpahin, Mexico City'deki birçok Mexica arkadaşına büyük bir tarihi proje üzerinde çalıştığını bildirdi. İnsanlar sahip oldukları yazıları ödünç verip kopyalamasına izin verirlerse minnettar olacaktı. Çok sayıda belgeye erişti ve yorulmadan hepsini

66 *Las Ocho Relaciones*, 2:317. Çeviri konusunda Rafael Tena ile küçük ama çok önemli bir anlaşmazlığım var ve bu yüzden onu değiştirdim. O metnin anlamını grubun toplanıp bazı eski yazılı anlatımların bir kopyasını oluşturması şeklinde yorumluyor. Oysa metnin insanların bir araya toplanıp sonrasında yazıya dökülen eski sözlü anlatımların (quicquixtique y huehuetlahtolli) sunumlarının yapıldığını anlatmaya çalıştığına eminim. Bu önemlidir çünkü Chimalpahin'in zengin bir sözlü performansın transkripsiyonunu okuduğunu gösterir.

67 *Las Ocho Relaciones*, 2:309.

kopyaladı. Sürecin nispeten başlarında, 1609 yılında, 1600 yılı kutlamasında Moctezuma rolünü oynayan kraliyet soyundan gelen Tezozomoc ile konuşmaya gitti⁶⁸. Tezozomoc da bir kitap kurdu ve tarih bekçisiydi. Kafasında, kutu ve sepetlerdeki kâğıt rulolarında hem fetihten önce hem de sonrasında yaşamış on altıncı yüzyıl insanlarını kapsayan ayrıntılı ve son derece spesifik düzinelerce Mexica soy kütüğü saklıyordu. Kesin bilginin ne olduğunu ve nerede boşluklar olduğunu biliyordu. Örneğin, birinin üçüncü kızının adını veya kiminle evlendiğini hatırlayamadığında bir şeyler uydurmak yerine bunu söylüyordu. Ayrıca tam anlamıyla doğru olmasalar bile, insanların inançları hakkında ortaya koydukları bakımından ve farklı yönlerden mühim olan uydurma hikâyelere aşinaydı. Bildiklerinin bir kısmını zaten not etmişti: “Ben, don Hernando de Alvarado Tezozomoc, bunu şu günde yazıyorum” diye ara sıra kayıt tutmuştu. Tezozomoc en az yetmiş yaşındaydı ve bu kâğıtların değerli ve yararlı olarak kabul edilecekleri güvenli bir eve ihtiyacı olduğunu biliyordu. Diğer malzeme ise sadece kafasının içindeydi ve tarihsel hafızayı önemseyen bir yazıcıya ihtiyacı vardı⁶⁹.

Chimalpahin ve Tezozomoc tanıştığında, iki adam birbirlerine ilgiyle bakmış olmalı. Biri Mexica kraliyet ailesinin bir çocuğuydu ve kendi çapında zengin bir adamdı, diğeri ise yerel bir kilisenin mayoralı olan bir zamanların tabi eyaleti Chalco’dan gelmiş daha alt düzeyde bir asilzadeydi. Büyük dedeleri bir zamanlar birbirleriyle savaşmıştı. Amaquemecanlı Quecholcohuatl, Axayacatl’ın önünde korkuyla diz çökmüştü. Ama o günler geride kalmış ve şimdi ikisi ortak amaçlarında birleşmişti. İkisi de merkezi vadideki karmaşık

68 Chimalpahin yazılarında Tezozomoc’un uzun açıklamalarına yer vermiştir. Bunlardan biri 1609 tarihli bir yazıdır. Tezozomoc’un açıklamaları sadece Chimalpahin aracılığıyla günümüze kadar ulaşabilmiştir. İkisinin gerçekte hiç tanışmamış olması ve yazıların Tezozomoc’un emriyle Chimalpahin’e teslim edilmiş olması teorik olarak mümkündür. Ancak gerçekçi olursak böyle bir şey düşünülemez. Her ikisi için de böylesine önemli bir mesele, özellikle tüm önemli işlemlerin bizzat yapıldığı bir çağda şahsen halledilirdi.

69 Tezozomoc, bir şeyler yazmış olmaktan daha çok ifadelerin gerçekliğine kefil olmaktan bahseder. Bu nedenle bazı durumlarda Chimalpahin’e (veya bir başkasına) yüksek sesle resimli ifadeler okumuş veya anlatmış olması çok olasıdır.

Nahua dünyasının Avrupalıların gelişinden önce var olan şeklinin unutulmasını ya da dedelerinin tabiriyle “silinmesini” istemiyordu. Her iki adam da yazılarında tutkulu vaatlerde bulundular, büyük tarihi performansların olduğu günlerde söylenenleri son derece geleneksel metaforlar kullanarak neredeyse kesinlikle tekrar ettiler. Chimalpahin dedi ki, “Asla unutulmayacak. Her zaman korunacak. Onu koruyacağız, biz küçük kardeşler, çocuklar, torunlar, torunların çocukları, torunların torunları, [aile uzantıları] -saçlar, kaşlar, tırnaklar- renk ve kan olan bizler, sonraki nesiller... Tüm değerli antik Chichimeca krallarının yaşadığı ve yönettiği yerde doğmuş ve yaşamış olan bizler⁷⁰.” Tezozomoc da hemen hemen aynı şekilde mırıldandı: “Ataların yapmak için, kurmak için geldikleri şeyler, yazıları, çanları, tarihleri, hafızaları asla yok olmayacak, gelecek zamanlarda asla unutulmayacak... Oğullar, torunlar, küçük kardeşler, torunların çocukları, torunların torunları, onların ardılları olan bizler onları her zaman koruyacağız... ve henüz yaşamamış, henüz doğmamış olanlar onları anlatmaya devam edecekler, onları kutlamaya devam edecekler⁷¹.”

İki adamın büyükanne ve büyükbabasının dini, hiçbirisi tamamen unutulmayacak olan, birbiri ardına patlayan ve yenilenen dünyaların dikkatlice tutulan bir kaydı temayülüne dayanıyordu. Kendileri orijinal bir ortamda değil, Beşinci Güneş’in altında yaşıyorlardı ve beşinci dünyanın başlangıcından beri insanlar bunun nasıl meydana geldiğinin hikâyesini hatırlıyor ve daha önce olup bitenleri tekrarlayarak ondaki değişikliklerle başa çıkıyorlardı. Bunu sadece ağızdan ağıza yeniden anlatımlarla değil, yazılı kayıtların beraberliğinde sözlü tarih aracılığıyla yapmışlardı. “Burada eski yaşam tarzıyla ilgili ilişkiler, eski krallıklarla ilgili boyalı sözler söylenip anlatılacak.” Bu, geçmiş nesillere olan inancımızı bozmadan kırılması mümkün olmayan bir gelenektir. “Bize konuşulmuş ve çizilmiş eski sözlerini, yaşlı erkekleri ve kadınları, kralları ve soyluları, büyükbabalarımızı ve büyükannelerimizi, büyük büyükbabalarımızı ve

70 “Eighth Relation”, *Las Ocho Relaciones*, 2:273.

71 *Codex Chimalpahin*, 1:60–61 içinde Tezozomoc.

büyük büyükannelerimizi, burada yaşamaya gelen atalarımızı bıraktılar. Böylesi bir anlatı yarattılar ve bize bıraktılar. Kâğıt üzerine kırmızı ve siyahla boyanmış ve yazılmış altepetlin bu ilişkileri ve kral hanedanları, asla kaybolmayacak ve unutulmayacak. Sonsuza kadar saklanacak⁷².”

Belki de iki adam bu şekilde birlikte dua ettiler. Ya da belki çok meşgul ve çok realisttiler. Ama yine de birbirlerini anladılar.

* * *

CHIMALPAHİN BÜYÜK ESERİNİ YAZMAK İÇİN OTURDUĞUNDA İspanyollardan veya diğer Avrupalılardan değil, geleceğin Amerikan Yerlilerinden oluşan bir dinleyici kitlesi hayal etti. Yerli olan ve atalarının dünyadaki deneyimleriyle temaslarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan okuyucuları tasavvur etti. Okurlarına Hristiyan olduklarını bildiğini söyledi ve Hristiyanların onlarla birlikte çok sayıda bilimsel ve teknolojik bilgi getirdiklerini kabul etti (mesela tutulmalardan bahsederek). Ama kendi halkları da ilk zamanlardan beri ellerinden geldiğince korudukları bir bilgi hazinesine sahipti ve bu yazılara nasıl denk geldiğini açıklayacaktı: “Siz okuyucu, Hristiyan olan siz, şüphe veya tereddüt etmeyesiniz⁷³.” Devam ederken zaman zaman terimleri ve fenomenleri de açıkladı. Örneğin, Ome Tochtli (İki Tavşan) adında bir tanrıdan bahsettiğinde on yedinci yüzyıl okuyucusunun, hatta yerli bir okurun bile, onun neden bahsettiğini bilemeyebileceğinin farkındaydı. Okurlarından okul günlerini hatırlamalarını istedi ve Ome Tochtli’yi Roma Tanrısı Baccus ile karşılaştırdı⁷⁴. Bu tür bir yönlendirici destek ile yazılarının erişilebilir olabileceğini umuyordu. Sadece bir miktar İspanyolca yazdı; eserinin büyük bir kısmını kendi halkının dilinde, Nahuatl olarak kaleme aldı.

72 “Eighth Relation”, *Las Ocho Relaciones*, 2:295.

73 *Las Ocho Relaciones*, 2:360–61.

74 David Tavárez, “Reclaiming the Conquest”, *Chimalpahin’s Conquest*, ed. Susan Schroeder, Anne J. Cruz, Cristián Roa-de-la-Carrera ve David Tavárez (Stanford, CA: Stanford University Press, 2010), 29–30.

Çeşitli eserlerinin nihai redaksiyonuna başlangıçta Âdem ve Havva ile başladı. İzleyicilerinden bazılarının bunun alakasız olduğuna itiraz edeceğini hayal edebiliyordu ama bunun başlayacağı yer olduğu konusunda kararlıydı:

Burada ele almak uygun görünmese bile, buradaki tüm insanların -biz Yeni İspanya'nın yerlileri- ilk insan nesli denen şeyin topraktan, çamurdan yaratıldığını ve sadece bir kez yaratıldığını bilmemiz gerekiyor. Hepimiz ondan geliyoruz ve doğuyoruz. Kafir ve putperest [iki grup] daha olmasına rağmen yeryüzündeki herkes ondan geliyor; bizi doğuranlar, buradaki Mexica Tenochtitlan'ındaki biz insanlar ve Yeni İspanya'nın tüm altepetlları [dahil]⁷⁵.

Bir sonraki bölümde Chimalpahin, Platon, İncil, Aziz Thomas Aquinas, Aziz Augustine ve diğer temel batı metinlerinden özgürce istifade ederek Eski Dünya tarihinin kısa bir özetini verdi. Ortaçağ Hristiyanlarına fetihlerinde en büyük sıkıntıyı vermiş olan Avrupa'nın ucundaki, Baltık'tan gelen halkların Nahuaların ataları olabileceği teorisini ortaya attı⁷⁶. Eski Dünya'dan birinin tekneler yaptığından ve bir şekilde (o zamanlar bilinmeyen) Yeni Dünya'ya ulaştığından emindi. İnsanlar bir şekilde Aztlan'a, Yedi Mağara'ya ulaşmış ve oradan güneye doğru ilerlemeye başlamışlardı.

Artık Chimalpahin çok iyi bildiği tarihleri yazmaya başlayabiliyordu. Çok geçmeden Kalkan Çiçek kendisini ortadan kaldırmaya cüret edip onu kaçıranlara bağırıyordu. Henüz doğmamış olanlar da dahil olmak üzere halkının asla bocalamaması için onları uyardı. Bireyler yok olacak ama onun halkı asla ölmeyecekti. Kaybı tadacaklardı ama bu asla kalıcı olmayacaktı. Hayat kolay değildi ama yine de son derece güzeldi. Avrupalılar da dahil olmak üzere herhangi bir düşmanın ülkeye saf kötülük veya mutlak yıkım getirebileceğini söylemek en basit şeydi.

* * *

75 "First Relation", *Las Ocho Relaciones*, 1:29.

76 "Second Relation", *Las Ocho Relaciones*, 1:65; ve "Fourth Relation", *Las Ocho Relaciones*, 1:307.

YİNE DE 1612'DE BİR MAYIS AKŞAMI CHIMALPAHİN'İN kararlılığı ve ebedi iyimserliğinin sarsılmış olduğu görünüyor. Otuz beş kişinin vahşice öldürülmesiyle sonuçlanan olaylardan önce bile mücadele ediyordu. O dönemde San Josef'in yerli şapelinde papaz olarak kısır ve yozlaşmış bir adam vardı, fray Gerónimo de Zárate. Yıllarca şehrin yerli halkına eziyet etmişti. Sonra bir gün Ocak 1612'de papaz, derneklerden birinin başkanı olan Juan Pérez adında bir adamdan para koparmaya karar verdi. "Onu çıplak ve oldukça hasta bir halde taş sütuna bağlattı ve rahibin emriyle onu kamçılادılar. Adamı kırbaç darbeleriyle bayılmış, neredeyse ölü vaziyette bıraktılar. Sonra [papaz] onun hakkında vaaz verdi, minberde kardeşliğe verilen büyük miktarda parayı israf ettiğini söyledi. Parayı kendi cebinden ödesin diye insanların onu yakalayıp hapse atmasını sağladı⁷⁷." Juan'ın karısı olanları öğrendiğinde öfkeden deliye döndü ve cesurca genel valinin ofisine gitti. Birkaç kişi onun peşinden gitti ve Zárate hakkında kendi korkunç hikâyelerini anlattı. Chimalpahin bildiklerini yazdı ve şöyle özetledi: "[Zárate] Mexicalara değer vermiyordu. Hatta birileri adına bir şeyler için yalvardıklarında bazı İspanyolları dahi umursamıyordu." Chimalpahin, Juan'ın karısına büyük bir hayranlık besliyordu. "İnsanlar [Zárate'nin] çok kötü olduğunu düşündü. Ancak Mexicalar onlara böyle davrandığı için rahibe kızmış olmalarına rağmen sabır gösterdiler, içlerinde tuttular. Kimse bunu kamuya açıklamaya ve Kraliyet Audienciası'na şikâyet etmeye cesaret edemedi." Bunlar, on yedinci yüzyıl için dikkate değer sözler, gizli duyguların doğrudan bir ifadesiydi: *Bunu içlerinde tuttular ve kimse kamuya açıklamaya cesaret edemedi*. Chimalpahin, "Eğer onu lord yargıçların önünde suçlayacak kadar cesur olan María López olmasaydı." böyle kalacağını da sözlerine ekledi. Papazın kalıcı olarak görevden alınması aylar aldı ve o zamana kadar vali öldü ve siyahi şehir halkının tutuklaması başladı. Bu yüzden çok az kutlama yapıldı.

Chimalpahin yazılarında her zaman dünyanın büyük ölçüde iyi olabileceği, hayırsever bir Tanrı'nın işi olabileceği ancak üzerinde

77 Chimalpahin, *Annals of His Time*, 194–95. Hikâye ayrıntılıdır ve (parçalar halinde) sayfa 201'e kadar ele alınmıştır.

bazı kötü bireylerin yaşayabileceği fikrine geri dönmüştü. Zárate hakkında böyle düşünüyordu. “Rabbimiz Tanrı’ya [yaptıklarının] hesabını kendisi versin.” Ayrıca “Onun hakkında konuşulmasın” diye ekledi⁷⁸. Bu ifadeyle, “hakkında konuşulmak”, “onurlanmak, tanınmak” anlamlarını kastetmişti. Zárate’nin insanların hafızalarından silinmesini istedi; amellerinin tam bir muhasebesine dayanarak onu ahirette cezalandırması için Tanrı’ya güvendi.

Ancak Mayıs 1612’de Chimalpahin bir tür dönüm noktasına ulaşmış gibi görünmektedir. Bir günde otuz beş siyahi insanı ölüme mahkûm eden yüksek mahkeme yargıçlarını, isimleri unutulması gereken insanlara yaptığı gibi yok saymadı. Onun için beklenmedik bir hareketle, otuz beş siyahi mahkûm eden on dört İspanyol kraliyet memurunun her birinin adını çok dikkatli bir şekilde listeledi. Sanki bir gün hiç kimsenin önünde olmasa da Tanrı’nın önünde adalet yerini bulur diye isimlerinin kaydedilmesini istiyordu. İsimlerin ve unvanların listesi uzundu ve sayfayı kaplıyordu. Listeyi şöyle bitirdi: “Bunlar, otuz beş siyah bugün asılsın diye onların mahkemesine bakan komisyon üyeleri⁷⁹.” Hayal gücü İncil’deki betimlemelerle dolu olan Chimalpahin, Vahiy kitabındaki unutulması güç metni hatırlamış olmalıdır: “Küçük ve büyük ölümlerin Tanrı’nın önünde durduğunu gördüm; kitaplar açıldı ve hayat kitabı olan bir başka kitap açıldı; ve ölümler kitaplarda yazılı olan şeylerden yaptıkları işlere göre yargılandılar. Ve deniz, içinde olan ölümleri verdi; ölüm ve cehennem içlerindeki ölümleri teslim etti ve her insanı yaptıklarına göre yargıladılar⁸⁰.”

* * *

YİNE DE CHIMALPAHİN KAYIT DEFTERİNİ TUTMAKTA YETERLİ rahatlığı bulamamış olabilir. Zira sadece birkaç yıl sonra üzerinde çalışmayı bıraktı. Sorun bir gün yaratıcılarıyla karşılaşacak ve günahlarının bedelini ödeyecek olan bazı kötü bireylerin varlığından

78 *Annals of His Time*, 196–97. “Macama ytalhuillo.” diye yazar.

79 *Annals of His Time*, 222–23.

80 Bkz. Vahiy 20:13. Bu anlayışlı katkı için Robert Taber’e teşekkür etmek istiyorum. İncil’deki imayı onsuz tespit edemedim ama kesinlikle mevcuttur.

daha derindi. Sorun İspanyolların fethinden beri var olan *aşırı* güç dengesizliğinde yatıyordu. Günlük yaşantıda Kızılderililer, özgür siyahlar, melezler ve hatta köleler birbirlerini severek, tartışarak, hikâyeler anlatarak, iyi bir şakaya gülerек mutlu bir şekilde yaşayabiliyorlardı. Avrupalılar grev yapmayı seçebilirlerken güçsüzlerin neredeyse hiçbir itiraz yolu yoktu. Her an kötü bir şey olabilir ve karşı koymak bazen durumu daha da kötüleştirebilirdi. Böylece Chimalpahin'in Papaz Zárate'yi çevreleyen olaylarla ilgili dediği gibi "Bunu içlerinde tuttular". Chalcolu Chimalpahin'in bildiği gibi bu, yabancıların gelişinden önceye dayanan eski bir hikâyeydi ama şu anda var olan daha büyük dengesizlikler nedeniyle daha da kötüleşmişti. Söz verildiği gibi insan kurban etme sona ermişti ama diğer istismar biçimleri artmıştı. Bazı yönlerden şiddet eskiden olduğundan daha da yaygındı. Çünkü bir grup insan bu kadar çok kişiye iftira atmak için -güçten doğmuş- yasal bir hakka sahipti.

Chimalpahin bilinçli bir düzeyde böyle düşünmüş olsun ya da olmasın, eski Tenochtitlan'daki bazı Kızılderililer kesinlikle bu şekilde düşünüyordu. Chimalpahin bir çocukken, muhtemelen şehre taşındığı sıralarda, Tlatelolco'daki okulda kalan yerli öğrenciler bir oyun sergilemişti. Bu çocuklardan çok azı okulda kalmıştı. Zira halk ilk kuruluşundan bu yana okula karşıydı ve okul fonları kurumuştur⁸¹. Öğrenciler oyunun diyalogunu kendileri yazdılar. Bir karakter diyalogunda "Birçoğunun görüşüne göre, biz Yeni İspanya Kızılderilileri, saksığan ve papağan gibi büyük bir çabayla konuşmayı öğrenen ve kendilerine öğretilenleri kısa sürede unutan sahtekarlarız." yorumunu yapıyordu⁸². Genç oyun yazarı öfkeliydi ve "bunu içinde tutamadı". Ancak çok az kişi hissettiği öfkeyi dile getirdi. Konuşmamak daha güvenliydi. Özel yazılarında bile Chimalpahin'in bazı

81 Bkz. Martin Nesvig, "The 'Indian Question' and the Case of Tlatelolco", *Local Religion in Colonial Mexico*, ed. Martin Nesvig (Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006).

82 Senaryo hayatta kalmış gibi görünmüyor ama performans bir seyirci tarafından özetlenmiştir. Antonio de Ciudad Real, *Tratado curioso y docto de las grandezas de la Nueva España* (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1976 [1584]).

mestizolar hakkında en ileri giderek söylediği şey şuydu: “Sadece İspanyol olmaya çalışıyor, bazı İspanyolların yaptığı gibi bizi küçük görüyorlar ve bizimle alay ediyorlar⁸³.” Ama sonra bu kibirli insanlar ne düşünürse düşünsün ya da ne yaparsa yapsın Âdem’in yaşayan tüm insanların babası ve Havva’nın annesi olduğunu hatırlatarak sözlerini bitiriyordu.

1624’te Chimalpahin, otuz yıl sonra San Antonio Abad’dan ayrıldı. Kilise kapatılmıştı. Hamisi öldü ve miras için amansız bir hukuk mücadelesi başladı⁸⁴. Aynı dönemde, tüm şehir günümüzde “1624 kargaşası” olarak adlandırılan krizin içine düştü. Mahsul başarısızlıkları ve korkunç bir boğmaca salgınından sonra özellikle çocuklarda artan ölümler insanları sokaklara attı. Kriz, siyasi çatlakları çarpıcı bir şekilde gündeme taşıdı; vali ve başpiskopos kendilerini neredeyse birbirleriyle savaşıyor halde buldular⁸⁵. Bütün bunların üstüne ciddi bir sel felaketi yaşandı. Yerli bir yazar, tekneyle dolaşmak zorunda kaldığı için “genel vali bir balığa dönüştü” diye alaycı bir yorumda bulundu⁸⁶. Chimalpahin’in bu olaylar hakkında ne düşündüğünü bilmiyoruz; çünkü kayıt tutmayı bırakmıştı. Halkının kadim tarihine ilişkin büyük kitabının metnindeki yorumlar, 1620’lerde hâlâ bu proje üzerinde çalıştığını gösteriyor. Kitaptaki son tarih içeren yorumu 1631’e atıyor. Ancak Chimalpahin 1615’te güncel olayların kaydını tutmaktan tamamen vazgeçmiş görünüyor⁸⁷. Belki de her

83 “Seventh Relation”, *Las Ocho Relaciones*, 2:230–31.

84 Gregorio Martin del Guijo, *Diario*, 2 Cilt (Mexico City: Editorial Porrúa, 1952). 85.

85 Bu isyanların analizi için bkz. Alejandro Cañeque, *The King’s Living Image: The Culture and Politics of Vice-regal Power in Colonial Mexico* (New York: Routledge, 2004).

86 Camilla Townsend, ed., *Here in This Year: Seventeenth-Century Nahuatl Annals of the Tlaxcala-Puebla Valley* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2010), 176–77 içinde *Annals of Tlaxcala*.

87 James Lockhart, Susan Schroeder ve Doris Namala, *Annals of His Time*, Giriş, 12. Editörler, Chimalpahin’in birkaç nedenden dolayı daha fazlasını yazmasının pek olası olmadığına inanıyor: (1) 1615’te zaten yavaşlıyordu; (2) eğer son sayfalar kaybolmadıysa eseri olması gerektiği gibi değil sayfanın ortasında bitiyor; zira Chimalpahin asla kağıt israf etmezdi ve (3) onun yazılarını alan Sigüenza y Góngora özellikle metnin sonunu aradığını ancak belgeler arasında hiçbir yerde bu türden başka bir şey bulamadığına dair bir not bıraktı.

iki iş için de zamanı ve enerjisi yoktu. Belki de kendi zamanının kaydını iç karartıcı ve geçmişteki Nahuaların anlatısını enerji verici bulmuştu.

Chimalpahin'in daha önce yazdıklarından, belli tehlikeleri öngördüğü ve verilmesini istediği belli savaşları tahayyül ettiği açıktır. Kendisinden önce ölenler gibi o da kolektif hafıza kaybından korkuyordu; sadece Nahuaların kültürel bilgi birikiminin yok oluşunu değil, halkının karmaşık bir tarihe sahip olduğuna veya ona karşı ince ve değişken reaksiyonlar yaşadığına dair gerçek inancın kaybı bile onu ürkütüyordu. Buna karşı koymak için, bulabildiği tüm hikâyeleri yazıya dökmek ve düzenlemek için kalemini kullandı.

* * *

CHIMALPAHİN ÖLDÜĞÜNDE, KÂĞITLARI HÜKÜMDARLIĞI sırasında dinleyicileri büyülemek için büyük şiirler söylenmiş Texcoco Kralı Nezahualpilli'nin doğrudan soyundan gelen bir kişinin eline geçti. Bu kişi, yerli adı orkide çiçekli bir asmaya atıfta bulunan don Fernando de Alva Ixtlilxochitl (Eesh-tlil-SHO-cheet) idi. Chimalpahin gibi o da gençken vaftiz edildiği Hristiyan ismine bir Aztek atasının adını eklemişti. Esas Ixtlilxochitl, Tenochtitlan'ın tercih edilen varisi tarafından satın alınmayı reddeden ve çıkarları için İspanyollara katılan Nezahualpilli'nin oğluydu. Yaşayan Ixtlilxochitl'in annesi bu ünlü fetih figürünün büyük büyük torunuydu. Onun İspanyol olan babası ise bir süre Mexico City'nin inşaat projelerinin belediye adına gözetmenliğini yapmıştı. Zengin bir İspanyol adamın melez bir çocuğu olan Ixtlilxochitl, büyük oranda İspanyol dünyasında yaşadı. Ancak annesinin atalarıyla derinden gurur duydu ve onları kendi ataları olarak benimsedi. O da bir tarih yazarıydı ama çalışmaları İspanyolcaydı ve İspanyol bir okuyucu kitlesine hitap ediyordu. İspanyolca konuşan öğretmenlerine ve okul arkadaşlarına uzun zamandır bir şeyi göstermek istiyordu. "Ergenliğimden beri bu Yeni Dünya'da meydana gelen olayları, Romalılar, Yunanlılar, Medler ve dünyaca ünlü diğer kafir cumhuriyetlerinkinden

aşağıda kalmayan hadiseleri bilmek için büyük bir arzum vardı⁸⁸.” Ixtlilxochitl, kendini eğitmek için Nahua entelektüellerinin hâlâ canlı dünyasından metinler aradı. Chimalpahin en üreken yazardı ama kesinlikle tek yazar değildi. Ixtlilxochitl toplayabildiği tüm metinleri topladı ve bunları birden fazla tarih kitabı üretmek için kullandı⁸⁹.

Hemen hemen aynı yaşta olan Ixtlilxochitl ve Chimalpahin’in yazılarında birbirlerinden hiç bahsetmemelerine rağmen, birbirlerini şahsen tanıdıklarına, biri tamamen yerliyken ve öyle algılanırken diğlerinin neredeyse bir İspanyol hayat tarzında yaşadığına dair dolaylı kanıtlar vardır. Chimalpahin, Ixtlilxochitl’in İspanyol dedesini tanıdığını ve sevdiğini söylemiştir. İki adam, Fransisken bilgin fray Juan de Torquemada’nın iyi arkadaşlarıydı ve Ixtlilxochitl’in çocukları Chimalpahin’den “iyi don Domingo” olarak bahsetmişti. Ixtlilxochitl’in ölümünden sonra Chimalpahin’in metinlerini aldığı gerçeği göz önüne bulundurulduğunda ikisi arasında bir tür dostluğun varlığı daha da olası hale geliyor⁹⁰.

Ixtlilxochitl’in oğlu don Juan, tamamen İspanyol dünyasında yaşadı ve öldüğünde, belgeleri uzun zamandır arkadaşı olan İspanyol entelektüel Carlos Sigüenza y Góngora’nın eline geçti. Onun

88 Fernando de Alva Ixtlilxochitl, *Obras Históricas*, ed. Edmundo O’Gorman (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1975–77), 1:523. Bu önsözü Ixtlilxochitl’in çalışmasının farklı kopyalarında değişik yerlerde bulan O’Gorman, onu daha ilk “Sumaria relación de la historia general”in başına yerleştirir. Ancak Amber Brian, bunu Ixtlilxochitl’in son çalışması “The Historia Chichimeca”nın yazar el yazmasının başında buldu. Bkz. Brian, “Don Fernando de Alva Ixtlilxochitl’s Narratives of the Conquest of Mexico”, *The Conquest All Over Again*, ed. Susan Schroeder (Brighton: Sussex Academic Press, 2010); Brian, “The Original Alva Ixtlilxochitl Manuscripts at Cambridge University”, *Colonial Latin American Review* 23, no. 1 (2014): 84–101.

89 Amber Brian, *Alva Ixtlilxochitl’s Native Archive and the Circulation of Knowledge in Colonial Mexico* (Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2016). Tarihsel belgelere dayalı olarak Ixtlilxochitl’in hayatının detaylı bir özeti için bkz. Camilla Townsend, “The Evolution of Ixtlilxochitl’s Scholarly Life”, *Colonial Latin American Review* 23, no. 1 (2014): 1–17. İkincisi, Ixtlilxochitl’e ayrılmış özel bir sayıdaki ilk makaledir.

90 Townsend, *Annals of Native America*, 154–55.

aracılığıyla Chimalpahin'in çalışmaları, kısa süre sonra Azteklerin her şeyini araştırmaya başlayan Avrupalı bilim adamları tarafından bilinir hale geldi. Malzemenin görece bir kısmını anladılar ve ilk başta Chimalpahin'in metinlerinden, ayrıca Ixtlilxochitl'in ve diğerlerinin metinlerinden her neyi isterlerse kullandılar. Materyal parçalarını kendi amaçlarına uygun olarak işlediler ve gerçeklikten oldukça uzak bir antik Meksika dünyası yarattılar⁹¹. Örneğin, Cortés'in Quetzalcoatl ile karıştırılması hikâyesinin böylesine uzun süre varlığını koruması onlar sayesindeydi. Chimalpahin bunu bilseydi, kuru yorumlarından birini yapabilirdi. Yine de bunu umursamaması mümkündür. İyi bir ironi anlayışı vardı ve çok kötü krizler dışında nispeten soğukkanlı olma eğilimindeydi. Eserlerine özen gösterildiği ve korunduğu sürece çok az insanın gerçekte söylediklerine odaklanıp odaklanmadığının şu an için önemli olmadığını kendine söyleyebilirdi. Sonuçta insanlar kadim Nahuaların bir zamanlar yaşadığı dünya hakkında söyleyeceklerini duymaya hazır olduğunda metinleri hâlâ orada olacaktı.

Sonra Kalkan Çiçek bir kez daha ateşin içinden yüksek sesle ağlayarak haykıracak ve Itzcoatl yükselen bir altepetlın politik stratejilerini açığa vuracaktı. Kral Axayacatl ve Flamingo Yılan, yaratıcılık ve neşe anında dans edip davul çalabilirdi. Moctezuma, diğerlerini korkutmak niyetiyle tüyler ürpertici bir tören için belli belirsiz görünen bir piramide doğru dimdik yürürdü, Malintzin ise uzaktan ona bir uyarıda bulunurdu. Mexicaların krallıklarını savunmak için gösterdikleri olağanüstü çabalar boşuna olacaktı; çünkü yüce kral ve halkı büyük bir savaşı kaybedecekti. Sonra Moctezuma'nın

91 David Brading, *The First America: The Spanish Monarchy, Creole Patriots, and the Liberal States, 1492–1867* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991). Yerli elitlerin -Chimalpahin ve Ixtlilxochitl dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere- yerli halklarla ilgili melez kurguların üretimine nasıl dahil olduklarına dair büyüleyici bir çalışma için bkz. Peter Villella, *Indigenous Elites and Creole Identity in Colonial Mexico, 1500–1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016). On sekizinci yüzyıl seçkinlerinin Kızılderililerin eski ilminden tıbbi tedaviler bulmaya nasıl sapanıp kaldıkları için bkz. Lance Thurner, "Lizards and the Idea of Mexico", *Nursing Clio*, 12 Nisan 2018. <https://nursingclio.org/2018/04/12/lizards-and-the-idea-of-mexico>.

AZTEKLER

kızı Tecuichpotzin acı gözyaşları dökerdi, birazı kendisi için, birazı yanan evlerinden çıkan insanlar için, birazı yeni gelen Afrikalılar için. Sonraki nesil, gelecek kuşaklar için ellerinden gelenin en iyisini yapacak, kalıcı ve ezici bir yoksulluk da dahil olmak üzere fethin en kötü sonuçlarını savuşturmak için mümkün olan her şeyi deneyecekti. Son Tlatoani don Luis Cipac ve seçkin köle kız Malintzin'in oğlu don Martín Cortés trajik sonlarla karşılaşacaktı. Fakat hikâyeleri hayatta kalacak ve parçalara ayrılmış olsalar da aktarılacaktı. Daha sonra kraliyet soyundan Tezozomoc ve fethedilen Chalco Altepetlı'ndan Chimalpahin bir araya gelerek tarih kitapları yazacaktı. Bunlar bütün beklentilerin aksine var oldukları sürece, meydan okurcasına Beşinci Güneş'in dünyasının bir parçası olarak kalacaktı.

Sonsöz

Uçmaya hazırlanan bir kuş. Bodleian Kütüphanesi,
Oxford Üniversitesi, Codex Mendoza, MS. Arch. Selden. A.1, folyo 46r.

On yedinci yüzyılın başlarında Tezozomoc ve Chimalpahin gelecek kuşakların Azteklerin ve başarılarının hatırlanmamasından endişe ediyordu. O zaman endişelenmekte haklıydılar. Etraflarındaki herkes kendi tarihlerini çok az biliyordu ve hatta tarihlerinin bağlamını daha az anlıyorlardı. Her ikisinin de çevresinde glifleri artık okuyamayan ve hiçbir alfabetik yillığa sahip olmayan gençler vardı. Tezozomoc ve Chimalpahin'in ölümünden sonra durum daha da berbat bir hale geldi. On yedinci yüzyılın sonlarında sadece Tlaxcala denilen yerden olanlar hâlâ bir xiuhpohuallinin nasıl düzenlenmesi gerektiğini açıkça anlıyordu ve Nahuatl dilinde bir tane yazabiliyordu. Tlaxcalalılar kültürel hayatın korunması konusunda avantajlıydılar; çünkü başta Hernando Cortés'in yanında olmalarının ödülü olarak kralliyet onların encomienda olarak paylaşılmasını emretmişti ve görece az sayıda İspanyol onlar arasında yaşamıştı. Düzinelerce Tlaxcalalı geleneksel yıllıklarını devam ettirdi ve don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza adındaki bir yazar hayatını yüzlerce sayfa yazıyı çözmeye adanmıştı. Fakat bunlar türünün son örneğiydi. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında neredeyse hiç kimse bir xiuhpohuallinin nasıl yazılacağını (hatta okunacağını) bilmiyordu. Tabii yerli bir topluluk topraklarını korumak için "ye olden tyme" ayarında evraklara ihtiyaç duyduğunda bunlardan hazırlamak için bir atölye çalışması düzenlemesi gerekiyordu. Bu dokümanların pek çoğu epey güzeldi ve kesinlikle yerel materyallerdi. Ancak bir zamanlar yazılmış tarihlerle neredeyse hiçbir benzerlik taşıyorlardı. Görünüşe göre dikkat çekici yaşam tarzının detaylı bütün bilgisi ve kompleks düşünme tarzı kaybolmuştu¹.

1 Tlaxcala'da daha uzun bir süre için xiuhpohuallinin varlığını koruması üzerine

Birisi belirli bir bağlamda bunun önemli olup olmadığını sorabilir? Amerika'da yaşayan insanların geriye kalanı ya isteyerek ya da prangalar içinde oraya varmak için okyanusu aştılar. Her iki durumda da torunları atalarının dünyası hakkında pek bir şey anlamadılar. Fakat yine de halklarının nereden geldiğiyle gurur duymaya devam ettiler.

Aynı Meksikalılar için de geçerlidir. Bir noktada Chimalpahin ve Tezozomoc'un kesinlikle korkacak hiçbir şeyi olmadığı ortaya çıktı. Halklarının yerli olma algısı asla yok olmaya yüz tutmadı. Kolonyal evre boyunca kendilerine ait algıları serpildi. İspanyol Kraliyeti "iki cumhuriyet" sistemini kurdu: melez İspanyollardan ve yerlilerden oluşan kendi kendini yöneten iki yapı. Teoride yerli insanlar topluluklarına bağlı kalıp başlangıçta encomienda aracılığıyla, sonra diğer kurumlar ve uygulamalar vasıtasıyla İspanyol dünyasına karşı yükümlü oldukları emek payına katkı sağlayacaktı. Bazen bu görevler yıkıcı ve eziyetli hale geliyordu. Bu noktada yerli bir aile ya da ikisi huzur içinde yaşayabileceği ve sıkı çalışmanın onlara fayda sağlayacağı bir yer bulma umuduyla çocukları için risk alarak yola çıkıyordu. Bazen rotaları onları bir şehre, bazen de özel bir hacienda'ya götürüyordu. Hangisinde kalırlarsa kalsınlar zaman içinde Hispanikleşiyorlardı. Ancak köylerinde kalan yerlilerin nüfusu milyonları buluyordu ve bunlar atalarının dilini konuşarak kısmen de olsa geleneksel biçimde fikir dünyalarını idare etmeyi sürdürmüştü².

bkz. Camilla Townsend, "Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza and the Notion of a Nahuatl Identity", *The Conquest All Over Again*, ed. Susan Schroeder (Brighton: Sussex Academic Press, 2010). Nahuaların ezeli unvanlar ya da títulos olarak adlandırdıkları şeylerin kolonyal dönemde ürettiği mi hakkında bkz. Stephanie Wood, "Don Diego García de Mendoza Moctezuma: A Techialoyan Mastermind?", *Estudios de cultura náhuatl* 19 (1989): 245–68; aynı yzr. *Transcending Conquest: Nahuatl Views of Spanish Colonial Mexico* (Norman: University of Oklahoma Press, 2003) ve de Robert Haskett, *Visions of Paradise: Primordial Titles and Mesoamerican History in Cuernavaca* (Norman: University of Oklahoma Press, 2005).

- 2 Sömürge devrinin sosyoekonomik yapısına ilişkin harika bir rehber olan klasik bir eser için bkz. James Lockhart - Stuart Schwartz, *Early Latin America* (New York: Cambridge University Press, 1983).

Bir zamanların Tenochtitlan'ı Mexico City'de *Mexica* olma algısı çoğunluk için kayboldu. Ancak şehri evi olarak gören sayısız kültürün gelişinden sonra bile enerjik insanlarla dolu büyük bir imparatorluktan geliyor olma algısı yok olmadı. Yerli nüfus geniş ve önemli olmaya devam etti. Afrikalılar öylesine bir ölçüde istekle Amerikan Yerlileri ile evlendiler ki fenotipleri büyük ölçüde yok oldu; torunları da kendilerini geniş ölçüde Kızılderili olarak varsaydı. Varlıklı yerli erkekler, İspanyolların komşuları olarak yaşayıp şehirde göz önünde olmaya devam etti. Oğullarından bazılarını rahip olmak üzere üniversiteye gönderdiler ve kızları için manastırlar kurdular³.

Mestizo ve de İspanyol creole nüfusu, şehirlerini Aztek geleneğinin veliahdı olarak tahayyül etmekten memnuniyet duyuyordu. On yedinci yüzyılın ortasında Guadalupe'li Bakire'ye yapılan hac yolculuğu tam teşekküllü bir fenomen haline geldi. İnsanlar aralarında onun ilk olarak 1528'de Juan Diego adındaki bir Aztek Kızılderilisine şehrin dış mahallelerinde görüldüğü hikâyesini anlattı. Hikâyenin görece yeni bir icat olup olmadığı önemli değildir. Esas önemli olan fakir ya da zengin fark etmeksizin herkesin bunun doğru olmasını istemesidir. On yedinci yüzyılın sonunda dönemin en büyük Meksikalı akıllarından biri olan Sor Juana Inés de la Cruz, şiirlerinden birkaçını Nahuatl dilinde yazmaktan gurur duyuyordu. Dil bilgisi korkunçtu ve bu dili hiçbir zaman iyi bir şekilde konuşamadığı açıktı. Fakat İspanyolca konuşan okuyucuların böylesi eserlerden aldığı zevk kadar çabasıdaki kararlılığı da etkileyicidir⁴.

3 Bu konuların her biri geniş ve büyüyen bir literatüre aittir. Literatüre giriş için aşağıdaki güncel çalışmaları tavsiye ederim: Pablo Sierra Silva, *Urban Slavery in Colonial Mexico: Puebla de los Angeles, 1531–1706* (New York: Cambridge University Press, 2018) ve Jessica Nelson Criaes, "'Women of Our Nation': Gender and Christian Indian Communities in the United States and Mexico, 1724–1850", *Early American Studies* 17, no. 4 (2019).

4 Hem Sor Juana hem de Guadalupe'li Bakire'nin tarihi hakkında geniş bir literatür bulunmaktadır. Başlangıç olarak bkz. Camilla Townsend, "Sor Juana's Nahuatl", *Le Verger* 8 [Paris] (2015): 1–12; Stafford Poole, *The Guadalupe Controversies in Mexico* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006).

Muhtemelen sadece Bağımsızlık Savaşı'nın (1820-1821) ardından yerli kimliği gerçekten zarar gördü. Tarihin en büyük ironilerinden biri, Meksika'nın yerli halklarına esas darbe vuranın insancıl ve ilerleme odaklı liberallerin çabaları olmasıdır. Bütün insanların aniden yasanın önünde eşit olması ve yerli halkları kendi dillerini konuşmaya teşvik etme ısrarı görünüşe göre ters etki yarattı. Artık bir yerli mahkemeye gidip bir tercüman bulamayacaktı; bu kişinin İspanyolca öğrenmesi gerekiyordu. Artık bir yerli eski usulde ebeveynleri tarafından eğitilmeyi tercih ettiğini söyleyemeyecekti; böylesi birinin artık İspanyolca öğrenmesi gerekiyordu. Artık halk kendi topraklarına müstereken sahip olmayı ve bunun nasıl dağıtılacağına şeflerinin karar vermesini yeğlediklerini söyleyemeyecekti: Onlara şahsi aile çiftliklerine sahip olmalarının en iyisi olacağı salık veriliyordu. Bir mülkiyet hakkını kanıtlama ihtiyacı duyuyorlarsa mahkemeye gidebilir ve işlerini İspanyolca halledebilirlerdi⁵.

Bu koşullar altında yerlilerin sefaleti on dokuzuncu yüzyılda arttı. Sonunda dışarıdan sıradan insanların hakkını koruyormuş gözükmeyi bile umursamayan bir hükümet iktidara geldi. Diktatör Porfirio Díaz'a yönelik hoşnutsuzluklar ülke içinde yayılınca çok sayıda yerli ona karşı mücadeleye katılıp alaşağı edilmesine yardım etti. Meksika İhtilali'nin en büyük kahramanlarından biri Nahuatl konuşan Moreloslu Emiliano Zapata idi. Adamlarını zafere götüren ve halkının kendi yasalarını hazırladığı bir konsil toplayan fotoğrafları ders kitaplarının sayfalarını, bar ve restoranların duvarlarını hâlâ doldurmaktadır. İhtilalden sonraki on yıllarda ilerleme düz bir çizgi halinde devam etmedi. Ancak bir ilerleme söz konusuydu ve sıklıkla yerliler öncü konumdaydı. 1990'larda NAFTA'yı protesto etmek için ormandan çıkan Mayalar kendilerini devrimci Emiliano Zapata'ya nispetle Zapatistalar olarak adlandırdılar. Yirminci yüzyıla

5 Döneme dair anlaşılabilir bir özet için bkz. E. Bradford Burns, *The Poverty of Progress: Latin America in the Nineteenth Century* (Berkeley: University of California Press, 1980).

girerken Meksika'nın yerli halkı, başka yerlerdeki güçsüz insanlar gibi tarihlerini keşfetme ve atalarının mirasını tanımlayıp koruma meselesini derinlemesine ele aldılar.

Günümüzde bir milyondan fazla Meksikalı hâlâ Nahuatl dilini konuşuyor. Bunların arasında Nahuatl bursunu destekleyenler bulunmaktadır; örneğin bir Nahuatl-Nahuatl sözlüğü bile hazırlamışlardır. Nahuatl metinleriyle yapılan tüm çalışmaların bir Avrupa diline çevrilmesinin tek amaç olmasını istemiyorlar. Kendi dillerinin izin verdiği ölçüde yaratıcı ve eleştirel düşünceye katılmayı tercih ediyorlar. Nahuatl konuşanlar arasında sadece bilginler değil, sanatçılar ve yazarlar da vardır. Bazıları tamamen kendi dillerinde, bazıları da İspanyolca metinlerle yazılmış oyunlar, hikâyeler ve kitaplar yayınladı. Atölyelerde veya kendi başlarına yazıyorlar ya da istedikleri gibi agave bitkisinden yapılan geleneksel kâğıt üzerinde veya klavyede çalışıyorlar. Belki de, diyor şairler, tüm değişiklikler göz önüne alındığında şimdi Altıncı Güneş'in altındaki hayata başladık⁶.

Yine de meydan okuyan şiirler yazan her Nahuatl konuşmacısı için, hayatında şiirin olamayacağı kadar bunaltıcı bir fakirlik içinde yaşayan başkası vardır. Nahuatl dilinde uluslararası bir konferansta bildiri sunabilen her insan için, tek umudu evden ayrılıp başka bir yerde hayata yeniden başlamaya çalışmak olan başkası vardır. Bu kişi bir zamanlar Mexicaların bir ticaret kavşağında ticaret merkezi kurduğu ve daha sonra bir şehir haline gelen Meksika'daki büyük

⁶ Nahuatl konuşanlar arasındaki modern hareketlerin tam bir araştırması için bkz. Kelly McDonough, *The Learned Ones: Nahua Intellectuals in Postconquest Mexico* (Tucson: University of Arizona Press, 2014). Nahuatl-Nahuatl sözlük: John Sullivan, Eduardo de la Cruz Cruz, Abelardo de la Cruz de la Cruz vd., *Tlahtohxitlahucayotl* (Chicontepec, Veracruz: IDIEZ, 2016). Nahuatl akademisyenleri ve yazarları Victoriano de la Cruz Cruz ve Refugio Nava, Yale Üniversitesi'ndeki 2012 Northeastern Group of Nahuatl Studies Konferansı'nda metaforik bir Altıncı Güneş kavramına atıfta bulunan bildiriler sundular. Dünyanın dört bir yanındaki diğer yazarlar, Nahua temaları ve motiflerine dayalı İngilizce çocuk hikâyeleri yayınlayan Duncan Tonatiuh gibi Nahuatl dilindeki çalışmalardan derinden etkilenmiştir.

AZTEKLER

bir kente taşınabilir. Ya da kuzeye gitmeyi, Amerika'nın güneybatısından gelen uzak atalarının, Kalkan Çiçek ve Itzcoatl'ın atalarının topraklarına gitmeyi seçebilir ve geri çevrilmeyeceğini umabilir. Her iki durumda da bu tür insanların ve onları tanıyan ve saygı duyan herkesin derin tarihlerini -onları insan yapan ve dünya tarihinin dramasında eşit olarak tasavvur eden bir geçmiş- öğrenmesi iyi olabilir.

Bilim İnsanları Aztekleri Nasıl İnceliyor?

UZUN YILLARDIR BİLİM İNSANLARI ANTİK AMERİKAN yerlilerini araştırmak için kısıtlı miktarda kaynağın olduğu fikrini kabul ediyordu. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan bina ve objeleri¹, ayrıca onlarla tanışır tanışmaz Kızılderililer hakkında yazmaya başlayan Avrupalıların kayıtlarını incelediler. Mesela Columbus Ekim 1492'de Karayipler'de birkaç Taino insanı ile karşılaştığı ilk günü seyir defterine yazmıştı ve Hernando Cortés eve mektuplar göndermeden önce Meksika'da çok az zaman harcamıştı². Bu

- 1 Pek çok arkeolog muhteşem yerleri kazıp analiz etmektedir. Meksika'nın Nahua bölgesinde, bunların en büyüğü 1978-1982 yıllarında kazılan günümüz Mexico City'sindeki Aztec Templo Mayor'dur. Baş arkeolog Eduardo Matos Moctezuma idi. İspanyolca yaptığı yayınlar hacimlidir. İngilizce bir giriş için bkz. *Life and Death in the Templo Mayor* (Boulder: University Press of Colorado, 1995). Diğer arkeologlar zamanlarını sıradan insanların hayatlarını daha az görkemli yerlerde incelemeye adanmışlar. Onların çalışmaları da son derece aydınlatıcıdır. Bkz. Michael E. Smith, *The Aztecs* (Londra: Blackwell, 1996).
- 2 Columbus'un seyir defterinden (Bartolomé de las Casas tarafından hazırlanan bir kopya) bize kalanın en faydalı İngilizce baskısı: Oliver Dunn, ed., *The Diario of Christopher Columbus's First Voyage to America* (Norman: University of Oklahoma Press, 1989). Meksika'nın fethi yıllarından kalan tek metin, Hernando Cortés tarafından krala yazılmış bir dizi mektuptur. Bkz. Hernán Cortés, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden (New Haven, CT: Yale University Press, 1986). Daha sonraki yıllarda diğer fatihler de deneyimlerini yazdılar. Bunların en ünlüsü Bernal Díaz de Castillo idi. Mükemmel bir İngilizce baskısı için bkz. Bernal Díaz, *The Conquest of New Spain*, ed. J. M. Cohen (New York: Penguin Books, 1963). Fetih-ten kısa bir süre sonra aralarında Dominiken fray Diego Duran gibi şahsiyetlerin de bulunduğu misyoner rahipler düşüncelerini kaydetmeye başladılar. Bkz. Fray

kaynaklar yeterli olmaktan uzaktı. Yine de araştırmacılar bunlarla yetindiler çünkü hiçbir seçenekleri olmadığını düşünüyorlardı. Bu metinler erişilebilir tek kaynaklardı.

Yıllar içinde iki grup bilim insanı, en azından Mezoamerika'da, antik Amerikan Yerlilerinin söylediklerini duymaya diğerlerinden daha yakın hale geldi. Maya uzmanı epigraflar, antik dikili taşlara ve binalara kazınmış glifleri okumayı deneyerek yorulmaksızın çalıştılar. Sonunda belirli unsurların fonetik olduğunun ve yazıyı anlamlandırmak için Maya dillerini öğrenmek gerektiğinin farkına vardılar³. Bir zamanlar sanatçı ve rahiplerin oldukça bireyselleştirilmiş ruhani ifadeleri olduğu düşünülen şeylerin doğumlar, evlilikler ve kral ve kraliçelerin ölümleri hakkındaki politik anlatılar olduğu anlaşıldı. Mesele uzun bir açıklama şöyle başlar: “29 gün, 14 *yaxkinde* (7 Temmuz 674) *Man* denilen yerden bir soylu kadın olan Katun Ahau Hanım doğdu⁴.” Öte yandan sanat tarihçileri ve antropologlar, sıklıkla meraklı Avrupalıların isteğiyle Aztekler tarafından hazırlanmış ve genellikle İspanyolca yazılı bir metnin eşlik ettiği on altıncı yüzyıl resimli kodekslerini dikkatlice incelediler⁵. Bu bilim insanları kralların ve fe-tihlerin siyasi anlatılarını ve geçmiş seyahatlerin detaylı tariflerini ve ayrıca İspanyolların gelişinden önce insanların giydiği kıyafetlerin ya da kullandıkları objelerin görsellerini buldu. Metinler yeni gelenler

Diego Duran, *The History of the Indies of New Spain*, ed. Doris Heyden (Norman: University of Oklahoma Press, 1994 [1964]).

- 3 Bkz. Michael Coe, *Breaking the Maya Code* (New York: Thames & Hudson, 1992). Bu kişi, antropolog anne babasıyla birlikte çocukken düzenli olarak Meksika'ya giden David Stuart adında bir bilgindi ve bu dili yeteri kadar konuşabiliyordu.
- 4 Bu, Guatemala'daki Piedras Negras'ta oyulmuş nispeten uzun bir yaşam öyküsünün bir parçasıdır. Bkz. Linda Schele'in tercümesi için bkz. Coe, *Breaking the Maya Code*, 266–67.
- 5 Resimli tarihler denilince akla gelen bilim insanı Elizabeth Hill Boone'dur. Onun temel eserleri için bkz. *Stories in Red and Black: Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs* (Austin: University of Texas Press, 2000) ve *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate* (Austin: University of Texas Press, 2007). Bugün çok sayıda genç sanat tarihçisi onun izinden gidiyor. Bkz. Lori Boornazian Diel, *The Tira de Tepechpan: Negotiating Place Under Aztec and Spanish Rule* (Austin: University of Texas Press, 2008) ve *The Codex Mexicanus: A Guide to Life in Late Sixteenth-Century New Spain* (Austin: University of Texas Press, 2018).

tarafından yöneltilen soruların cevaplarını da içeriyordu. “Kimi kurban ettiniz ve bunu ne zaman yaptınız?” diye sorardı İspanyollar. Ve Nahualar cevap verirdi: “Bu bölüm ilk ayın ilk gününde hazırlanan ziyafetleri ve yapılan kurbanları anlatıyor.” ya da “Bu bölüm ikinci aydaki onurlandırmaları, kan sunularını anlatıyor⁶.”

Ne antik ve oldukça ayrıntılı oymalar ne de İspanyollarla ortaklaşa hazırlanmış on altıncı yüzyıl kodeksleri tam, açık uçlu ve spontane dili açığa çıkaramamaktadır. Dolambaçlı ve açıklayıcı bir hikâye, değerli birkaç şiir, şaka veya en derin korku ya da öfke patlamalarını sunamadılar. Metinler, geniş ölçüde Maya krallarının kendi soyları hakkında gelecek kuşakların bilmesini istedikleri hususları ve on altıncı yüzyılda İspanyolların fethettikleri insanlara ilişkin inanmayı diledikleri şeyleri anlatıyordu. Yine de yetenekli bilim insanlarının çalışabileceği verimli malzemeler mevcuttu. Arkeolojik araştırmalar ve İspanyol anlatıları ile kodeks bilgilerini harmanladılar ve Mezoamerika halkları ile ilgili etkileyici kitaplar yazdılar. Eserlerinin pek çoğu şiddetle tavsiye edilmektedir⁷.

Bununla birlikte Aztekler İspanyollardan Latin alfabesini öğrendikten sonra on altıncı yüzyılda çok daha fazlasını yazdı ve sonunda 1950’ler ve 1960’lardan başlayarak bir grup bilim insanı bu yazıları dikkate almaya başladı⁸. Başlangıçta bilim insanları, İspan-

6 Bu bölüm alt başlıkları, üzerinde iyi çalışılmış ve çok sevilen *Florentine Codex*’ten alınmıştır.

7 Klasik eserler şunlardır: (Mayalar için) Linda Schele ve David Freidel, *A Forest of Kings: The Untold Story of the Ancient Maya* (New York: William Morrow, 1990) ve (Aztekler için) Alfredo López Austin, *Hombre-Dios: Religión y política en el mundo náhuatl* (Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1973), İngilizce tercümesi Russ Davidson with Guilhem Olivier, *The Myth of Quetzalcoatl: Religion, Rulership, and History in the Nahuatl World* (Boulder: University Press of Colorado, 2015); Inga Clendinnen, *Aztecs: An Interpretation* (New York: Cambridge University Press, 1991); David Carrasco, *City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization* (Boston: Beacon Press, 1999). Frances Berdan, mevcut en iyi özeti yazmak için derin arkeoloji bilgisini ve İspanyol etkisindeki kaynakları birleştirdi: *Aztec Archaeology and Ethnohistory* (New York: Cambridge University Press, 2014).

8 Angel María Garibay uzun süre Meksika’da Nahuatl dilini çalışmıştı. Öğrencisi Miguel León-Portilla, *Visión de los Vencidos* (Mexico City: Universidad Nacional

yolların dinleri ile alakalı yönelttiği soruları yanıtlamada ya da halka Hristiyanlığı öğretmek için (mesela Bakire Meryem'i "hiçbir zaman evlenmemiş bir kız çocuk" olarak ifade ederken) Nahuatl dilinde kullanılabilecek ifadeler oluşturmak üzere keşiflere yardım ederken veya Nahuatl dilinde günah çıkarma yönergeleri ve dini oyunlar gibi şeyleri yazarken yerli öğrencilerin fonetik alfabeyi kullanma yöntemlerini incelediler. Bilim insanlarının dini eserlerin ötesine bakmaları ve anlatı yazarlarının toprak devri sırasında düzenlenen kamu törenlerini kaydetmek ya da ölen bir adamın topraklarının çocukları arasında nasıl bölüşüleceğine dair söylediklerini yazıya geçirmek gibi daha gündelik işlerde insanlarına yardım ettiklerini fark etmeleri uzun zaman almadı. Nahuatl dilini öğrenmiş tarihçiler ve antropologlar bu kaynakları okuyabiliyordu. 1980'ler ve 1990'lar da yerli halkın Hristiyanlıkla⁹ ve İspanyol politik sistemi¹⁰ ile nasıl etkileşim içinde olduğuna ilişkin aydınlatıcı araştırmalar üretilmeye başlandı. Önceleri yerli halkın İspanyol kültürünün bu iki yanını

Autónoma de México, 1959) adlı eserinde kaynaklardan seçme alıntılar yayınladı. Bu eser daha sonra Lysander Kemp tarafından *The Broken Spears: The Aztec Account of the Conquest of Mexico* (Boston: Beacon Press, 1962) adıyla İngilizceye ve de pek çok dile tercüme edildi. Bu arada önde gelen Amerikalı tarihçi Charles Gibson, *The Aztecs Under Spanish Rule*'da (Stanford, CA: Stanford University Press, 1964) belirttiği gibi Nahuatl kaynakların önemine giderek daha fazla ikna olmuştu. Aynı zamanda Charles Dibble ve Arthur Anderson, İspanyol şerhlerinden ziyade doğrudan Nahuatl'dan çalışarak *Florentine Codex*'in İngilizce tercümesi olan büyük çalışmalarını sürdürdüler. Ek bölümünün sonundaki açıklamalı kaynakçadaki girişe bakınız.

- 9 Louise Burkhart, *The Slippery Earth: Nahuatl-Christian Moral Dialogue in Sixteenth-Century Mexico* (Tucson: University of Arizona Press, 1989) adlı çalışmasıyla bir alan vücudagetirdi. Öğrencilerinden birinin yakın zamanda yaptığı güzel bir katkı için bkz. Ben Leeming, "Micropoetics: The Poetry of Hypertrophic Words in Early Colonial Nahuatl", *Colonial Latin American Review* 24 (2015): 168–89.
- 10 James Lockhart da *The Nahuas After the Conquest* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992) adlı çalışmasıyla aynı şekilde bir alan yarattı. Öğrencilerinin katkıları bu kitap boyunca yer almaktadır. İçlerinden biri Lockhart'ın UCLA'daki pozisyonunu devraldı ve metodolojisini daha uzaklara, Mixtecler üzerine bir çalışmaya taşıdı. Bkz. Kevin Terraciano, *The Mixtecs of Colonial Oaxaca: Nudzahui History, Sixteenth through Eighteenth Centuries* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2001).

görünce şaşkına döndüğüne, hatta şoka uğradığına inanılıyordu. Bilim insanları, önceki nesillerinin yeni gelenlerle etkileşimleri üzerine gerçekten ne söylediklerini tercüme ettiğinde yerlilerin değişime karşı oldukça pragmatik bir yaklaşım benimsediğini fark etti.

Yine de tüm revizyonizmin ortasında bile, Azteklerin özel olarak ne hakkında konuştuklarını, kendi tarihleri hakkında ne düşündüklerini veya geleceklerini düşündüklerinde neyi umut etmeye cesaret ettiklerini çok az kişi sordu. Kısacası, İspanyol bir muhatap yokken onlar kimdi? Bu proje ihmal edildi. Sebep kaynak eksikliği değildi; çünkü bu tür şeyleri ortaya koyan belgeler mevcuttu. Xiuhpohualli ya da “yıllık hesap” birçok nesil öncesine gidiyordu ve örnekler, Roma harflerini kullanmayı öğrenen bazı genç Nahualar tarafından hevesle kaydedilmişti. Bu xiuhpohualli transkripsiyonlarının düzinelercesi hayatta kaldı ve nihayetinde kütüphanelerin nadir kitap koleksiyonlarının bir parçası haline geldi ve on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda yavaş yavaş keşfedildiler. Başından beri, bilim adamları bu metinleri “tarihi yıllıklar” olarak adlandırdılar. Zira bu metinler, bu adı taşıyan bir ortaçağ Avrupası metin türüne benzerlik gösteriyordu. Bunları anlamak zordu ve her zaman yabancıları ilgilendiren sorulara doğrudan cevap vermiyorlardı; bu nedenle araştırmacılar onlarla nadiren çalıştı. 1990’ların sonları ve 2000’lerin başlarındaki çok kültürlü dünyada, bu tür kaynakların hızla ele geçirileceği, yüksek sesle okunacağı ve tercüme edileceği ve böylece sırlarının daha geniş dünyaya anlatılacağı beklenebilirdi. Ama bu hemen olamazdı. İlk olarak, yabancıların çok iyi bilinen bir dilden son derece uzak olan tümceler arasındaki ilişkiyi anlamlandırmada büyük bir atılım yapması gerekiyordu¹¹. Daha sonra bilginler önceden tahmin edilemeyen geniş kapsamlı ifadeleri (tekrarlayan vasiyetlerden veya Hristiyan metinlerinden farklı olarak) tercüme edebilmek için Nahuatlı yeterince kolay okumayı öğrenmek zorundaydılar. O zaman bu bilim adamları, ne elde

11 Muhtemelen en önemli atılım Fransız dilbilimci Michel Launey’e aitti: “The Features of Omnipredicativity in Classical Nahuatl”, *STUF: Journal of Linguistic Typology and Universals* [Berlin] 57 (2002): 1–13.

ettiklerini anlayabilmek için -Batı geleneklerine hiç saygı duymadan yazılmış- Nahua tarihlerini yeterince okumak zorunda kaldı. Gerçek bir ilerleme kaydetmek ise oldukça zaman aldı¹².

Ve başka bir sorun daha vardı; pek çok akademisyen Nahuatl öğrenmenin zahmete değmediğini, işi gereksiz kılacak kadar zaten bildiğimizi düşünüyor gibi görünüyordu. Nesnelere ve görüntülere bakmaktan ve İspanyolların sorularını yanıtlayan İspanyolları veya Kızılderilileri dinlerken çok şey öğrenmiştik. Azteklerin kim olduğuna birçok yönden çoktan karar vermiştik. Belki de özel konuşmalarına kulak misafiri olmamıza gerek yoktu. Ya da en azından insanların örtük bir anlamda söyledikleri buydu. Açıkça söyledikleri şey, bir zamanlar canlı olan sözlü bir gelenekten hayatta kalan birkaç kristalize an ile çalışmanın saygısızlık, hatta emperyalistçe olacağıydı. Ancak insanlar Aztekler hakkında konuşmayı bırakmadıkları ve eski kaynaklara güvenmeye devam ettikleri için belki de gerçek sebep daha çok bildiğimizi sandığımız her şeye meydan okumadaki isteksizlikle ilgili olabilir¹³.

* * *

ŞİMDİ AÇIKLIĞA KAVUŞTURULMASI GEREKEN ŞEY, BİLİM insanların bazen bir dizi zor sorunla ilerlemenin en iyi yol olduğu konusunda uzlaşmadıklarıdır. Araştırma için farklı konulara öncelik verirler ve mevcut kaynaklarda neyin görünür olduğuna dair

12 Yıllıklarla verimli çalışmalar yapanlar arasında Nahua köken mitlerinin yıllık hesaplarını karşılaştıran Federico Navarrete Linares; Puebla-Tlaxcala Vadisi'nden yıllıklarla çalışan merhum Luis Reyes García; Chimalpahin'in metinleri üzerinde çalışan Susan Schroeder ve yaptığı çeşitli yıllık çevirileri son derece değerli olan Rafael Tena bulunmaktadır.

13 Walter Mignolo, günümüze ulaşan metinler yalnızca kristalleşmiş metinlerin kırıntılarını sunduğu ve bir zamanlar canlı olan sözlü geleneğe hakkını teslim etmediği için onları incelemenin bir tür emperyalizm olduğunu savundu. Miguel León-Portilla bu fikre karşı çıktı. Bkz. "Have We Really Translated the Mesoamerican 'Ancient Word'?", *On the Translation of Native American Literatures*, ed. Brian Swann (Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 1992). Mignolo'nun müstesna görüşünün belirli yönleri de dahil olmak üzere argümanının tam izahatı için bkz. *Darker Side of the Renaissance: Literacy, Territoriality, and Colonization* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995).

farklı anlayışlara sahiptirler. Herhangi bir tarihin incelenmesi çoklu gerilimlerle doludur. Tarihçi David Lowenthal, artık klasikleşmiş kitabının başlığını “Geçmiş yabancı bir ülkedir” diye seçmişti¹⁴. Zamanda geriye gittiğimizde, tıpkı uzak yerlere seyahat ettiğimizde olduğu gibi bazıları aradığımız, bazıları ise beklenmedik ve bu nedenle tanınması zor olan birçok kültürel engelle karşı karşıya kalırız. Hepimiz gençken maruz kaldığımız kültür ya da kültürlerin ürünleriyiz ve başka düşünce biçimlerini tasavvur etmekte güçlük çekiyoruz. Ama “zorluk çekmek” tam olarak ne anlama geliyor? Bu, tarihçilerin çoğu zaman aynı fikirde olmadığı bir alandır. Kimileri uzayda ve zamanda bize yabancı olan insanların bilinemeyecek kadar uzak olduğunu ve her zaman öyle olması gerektiğini iddia ediyor. Onları kendi terimleriyle anlamakta zorlanabiliriz; ancak bir dereceye kadar her zaman kendi dünya görüşümüz içinde sıkışıp kalacağız ve onlarınkini kavrayamayacağız. Kimi akademisyenlere göre de insanların kültürleri çok büyük ölçüde farklılık göstermesine rağmen hepimiz aynı tarzlarda insanlarız; örneğin bize sevildiğimizi hissettiren şey değişebilir ama sevilme arzusu değişmez. Veya bizi korkutan şey farklı olabilir ama bir dereceye kadar emniyet bulma ihtiyacı herkes için sabittir. Bu kitapta, her iki düşünce ekolünün de kesinlikle doğru olduğunu ve iyi tarihin bunlar arasındaki gerilimi araştırdığını sorgusuz sualsiz kabul ediyorum. Tanımaya başladığım Aztekler hem benden hem de benim olanlardan derinden farklı ve aynı zamanda çok benzer¹⁵.

Tarihçiler sadece bu iki farklı hakikat türü arasındaki gerilimi keşfetmekle kalmamalı, aynı zamanda çalışmalarında kendilerinin ve okuyucularının en çok ne tür hatırlatmalara ihtiyaç duyduğuna karar vermeli ve sonra bunları sık sık sunmalıdır. Amerika Birleşik

14 David Lowenthal, *The Past is a Foreign Country* (New York: Cambridge University Press, 1985).

15 Tarihçilerin ve tarih öğretmenlerinin yürümesi gereken ince çizgi ve başkalarına da aynı şeyi yapmayı öğretme görevlerinin doğasında var olan zorluklar hakkında bir psikolog tarafından yapılan özenli bir çalışma için bkz. Sam Wineburg, *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past* (Philadelphia: Temple University Press, 2001).

Devletleri'nin Kurucu Babaları hakkında yazıyor olsaydım onların bizimkinden tamamen farklı bir çerçeve içinde yaşadıklarını ve düşündüklerini hatırlamamız için herkesi teşvik etmek benim işime yarayabilirdi. Ancak aşına hale geldiğimiz bir konu hakkında değil, Moctezuma ve adamları hakkında yazıyorum. Azteklerle özdeşleşmek yerine onlardan korkmaya, hatta onlardan iğrenmeye alışkınsınız. Bu yüzden belki de bizim gibi onların da gülmeyi sevdiğini zaman zaman kendimize hatırlatmamız gerekiyor¹⁶.

Tarih *yazmak*, bazı yönlerden tarih çalışmak kadar karmaşıktır. Tarihçilerin çalıştığı çok sayıda kayıt vardır. Bir uçta, bilim insanları arasında dergilerde ve monografılarda ortaya çıkan yazılı alışverişlerde, tarihçiler birbirleriyle kaynakları hakkında konuşurlar: onları nerede buldukları, nasıl yorumladıkları ve geçmiş yorumların insanların belirli unsurları gözden kaçırmasına neden olan önceki varsayımlardan nasıl etkilendiği. Akademisyenler yalnızca (bir konu hakkında bilgi sunan) bir söylem değil, aynı zamanda (o konu hakkında bildikleri her şeyi nasıl bildiklerinin bir analizini veren) çok sayıda üst-söylem öne sürer. Diğer uçta, çoğu ders kitabı ve popüler tarih kitabında olduğu gibi tarihçiler bir hikâyeyi doğrudan ve otoriter bir şekilde, kesinlikle hiçbir “üstsöylem” içermeyen, sanki bir alanla ilgili mevcut bilgi durumu her zaman var olmuş gibi anlatırlar. Bu gibi durumlarda, bildiğimizi nasıl bildiğimiz hakkında yüksek sesle düşünmenin yeri olmadığı varsayılır. Her iki yazı türünde de bir değer vardır. Bu kitapta, pek çok tarihçinin yaptığı gibi iki uç

16 Konuyla ilgili bir örnek: Greg Anderson'ın yakın tarihli bir makalesi, “Retrieving the Lost Worlds of the Past: The Case for an Ontological Turn”, *American Historical Review* 120 (2015): 787–810. Burada Greg Anderson, antik dünyaya dair çalışmalarımızda her yerde bulunan “demokrasi” ve “tiranlık” gibi terimlerin kullanımını etkin bir şekilde sorguluyor. Yazar, zamanın insanların kendi yönetim biçimleri ve tanrılarına bağlılıkları hakkında ne kadar farklı düşündüklerini gösteriyor. Makaleyi son derece ilgi çekici buldum. Ancak yazar bizim ve eski bir Amerikan halkı arasındaki farkın derinliğini açıklamış olsaydı, onu sorumsuz olmasından dolayı kınardım. Kısacası istemeden içinden baktığımız kültürel prizma, her özel durumda görünür kılınmak için neredeyse her zaman benzersiz bir eleştirel yorum gerektirir.

arasında bir denge kurmaya çalıştım.

Zannedilenin aksine, insanların hakkında çok az şey bildikleri bir konu hakkında okurken üstsöylem içermeyen bir kitaba belki de daha az tolerans gösterdiklerini fark ettim. Zaten oldukça iyi bildiğimizi düşündüğümüz ve yazara güvenip güvenemeyeceğimizi belirleyebileceğimiz konular hakkında okurken kesintisiz ve otoriter bir söylemi daha çok sevme eğilimindeyiz. Söylemi kendi başımıza yargılamak için yeterli uzmanlığa sahip olmadığımız konularda, farklı yönlerin nispi önemi ve belirli unsurların neden eğilimli olması gerektiğine dair daha büyük sebepler hakkında yol göstericilere ihtiyacımız var, yoksa argümanı takip edemiyoruz veya konuşmacıya güvenip güvenemeyeceğimizi kestiremiyoruz. Bu kitabı yazarken okuyucularımın çoğunun Aztekler hakkında çok az şey bildiğini ve onların hikâyelerini tamamen ders kitabı tarzında anlatırsam etkisiz kalacağımı varsaydım. Bu nedenle okuyucunun inanması için elimizdeki kaynaklar ve onları okuma biçimlerim hakkında yeterli materyal sunmaya çalıştım.

Yine de aynı zamanda okuyucuyu bunaltacak bu tür konulara çok fazla zaman ayırmamayı denedim. Herhangi bir paragrafın iddialarının tam olarak nereden geldiğini bilmek isteyenler, doğrudan zor konularla ilgilendiğim notlara dönebilir. Bu bölümün sonunda günümüze ulaşan yıllıkların açıklamalı bir bibliyografyası bulunmaktadır. Bu metinler, sıradan okuyucuların erişemeyeceği gizemli “antik belgeler” değildir. Her biri Nahuatl’da yazılmış ve belirli bir kütüphane veya arşivde saklanan gerçek bir el yazmasıdır ve neredeyse her biri bir Avrupa diline çevrilmiş ve en az bir kez yayınlanmıştır. Bazı çeviriler diğerlerinden daha iyidir ve bazı basımlara diğerlerinden daha kolay erişilebilir ki bunlar benim listelediklerimdir.

Azteklerle ilgili olarak doğrudan ele alınması gereken bir bilimsel argüman var. Zira neredeyse her sayfada bu konuda bir taraf tutuyorum. Azteklerle ilgili çalışmalar geleneksel olarak yalnızca arkeolojiye ve Avrupa kaynaklarına dayalıyken, kısmen yanlış anlaşılan Nahuatl tarihlerinden bir ölçüde ve geçici olarak istifade edilmesi, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında bazı çalışmaların

bir parçası haline geldi. Bu nedenle, Nahuatl dili yıllıklarının kullanımının kendine ait bir tarihi vardır. İlk başta, bilim adamları onlara maruz kalmaktan memnun oldular ve yıllıklar birkaç yüzyıl önce meydana gelen olayları veya açıkça uydurma hikâyeleri anlatıyor olsa bile büyük bir kısmını kelimenin tam anlamıyla faydalı materyal olarak alıntılادılar. Bilimsel düşünce sarkacı, anlaşılır bir şekilde bu tür yerli metinleri kullanmaktan uzaklaştı. Bu noktada kültürel zihniyetleri ve propaganda çabalarını ortaya koydular ama olayları aydınlatmadılar¹⁷. Azteklerin saltanatı sırasında gerçekte ne olduğunu bilmenin arkeolojik çalışmalardan elde edilebilecekler dışında hiçbir yolu olmadığı düşünölmeye başlandı.

Ancak bugün bazı tarihçiler Nahuatl yıllıklarının fetihten yaklaşık yüz yıl öncesi hakkında çok şey anlattığını iddia etmektedir¹⁸. İronik bir şekilde, diğer bilim adamları bazen Nahuatl yıllıklarını tarih olarak küçümserken, bu tarihçiler İspanyollardan (özellikle Rahip Diego Durán ve İspanyol etkisindeki metinlerden (örneğin, *Florentine Codex*, *Codex Mendoza*) umursamaksızın alıntı yapmaya devam ettiler. Aslında kültürel olarak uyumsuz ve dolayısıyla şüpheli olanlar genellikle bu İspanyol kökenli kaynaklardır. Yine de Nahuaların fetih öncesi siyasi dokuları veya Nahuatl dilinde çok az kanıt bulunan veya hiç olmayan kültürel inançları hakkında bu kaynaklardan birtakım sonuçlar çıkarabildik¹⁹. Tarih alanında, Diego Durán gibi bir kaynak ile bir dizi Nahuatl yıllıkları arasında

- 17 Tartışmanın bu noktasına dair bir inceleme için bkz. Joyce Marcus, *Mesoamerican Writing Systems: Propaganda, Myth, and History in Four Ancient Civilizations* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992).
- 18 James Lockhart benim gibi bu düşünce okulundandı. Belirli bir toplulukla ilgili olarak elimizdeki kaynaklardan ne öğrenip öğrenemeyeceğimiz sorusuna odaklanan yakın tarihli bir kitap için bkz. Jongsoo Lee ve Galen Brokaw, ed., *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives* (Boulder: University Press of Colorado, 2014).
- 19 Örneğin, bilim adamları Avrupa'nın ruh kavramına çok yakın olduğunu anladıkları *yolia* kavramını sevmişlerdir. Bununla birlikte dikkatli bir araştırma, *yolia* kelimesinin şu anda anlaşıldığı şeklinin İspanyol döneminin bir ürünü olduğunu kanıtlamıştır. Bkz. Justyna Olko ve Julia Madajczak, "An Animating Principle in Confrontation with Christianity? De(Re)Constructing the Nahua 'Soul'", *Ancient Mesoamérica* 30 (2019): 1–14.

çelişkiler görürsek genellikle kaynakların bizi şaşırttığı ve ne olduğunu bilmenin hiçbir yolu olmadığı sonucuna varırız. Ancak İspanyol kaynaklarının dikkatimizi dağıtmasına izin vermez ve yalnızca on altıncı yüzyıl yerli yıllıklarının söylediklerine odaklanırsak genel olarak temel noktalarda anlaştıklarını görürüz.

Bazen detaylar kafamızı karıştırır. Örneğin yıllıklar Azteklerin ilk hükümdarı Acamapichtli'den söz ederken onun hayatındaki Ilancueitl (ee-lan-CWEY-it, Yaşlı Kadın Etek) adlı bir kadından bahsederler. Bazıları bu kişinin onun annesi, bazıları karısı, bazıları çocuklarına annelik ettiğini, bazıları ise kısır olduğunu söylemektedir. Ancak bu tür ayrıntılara kapılmamalıyız: Tüm kaynakların hemfikir olduğu şey, bu kadının bölgenin en güçlü kentinden geldiği ve bu kentin gezgin Azteklerin küçük yerleşimlerini kurmalarına izin vermek zorunda olan yer olmasıydı. Şimdi yürürlükte olan siyasi süreç hakkında bir şeyler anlamaya başlıyoruz: Evlilik yoluyla bir ittifak kuruluyordu. Bu yapboz parçasını benzer başka bir yapboz parçasının yanına koyarsak anlaşılır bir resim ortaya çıkmaya başlar. Yıllar içinde, fetihten birkaç nesil öncesine ait Aztek tarihinin nispeten doğru bir versiyonunu gerçekten anlatabileceğimiz benim için çok açık hale geldi ve bunu bu kitapta yaptım.

Arkeolojiden öğrendiklerimiz ve yıllıkların ortaya koyduğu kültürel eğilimlerin incelenmesi dışında daha eski çağların tarihini anlatabileceğimizi sanmıyorum. Ancak dikkatli bir çalışmanın İspanyolların gelişinden yaklaşık yüz yıl öncesine ait tutarlı bir anlatı ortaya çıkardığına inanıyorum. Her noktada, dönemi ele alan ve fetihten sonraki seksen yıl içinde yazılmış tüm yerli yıllıkları sıraladım ve aralarında fikir birliği bulursam, “gerçek” olarak kabul edebileceğimiz bir şeyler öğrendiğimizi varsaydım²⁰. Birisi belirli bir savaşın

20 Bunlar arasında *Annals of Tlatelolco*, *Annals of Cuauhtitlan*, *Codex Aubin*'in başlangıcı, Tezozomoc ve Chimalpahin tarafından yazılan yıllıklar, *Bancroft Dialogues* ve don Juan Zapata'nın çalışmalarının ilk bölümü yer alır. Ayrıca don Fernando de Alva Ixtlilxochitl'den akıllıca faydalaniyorum. Don Fernando İspanyolca yazdı ve görünüşe göre kendi düşüncelerini geliştirmekte giderek daha özgür hissetmişti. Ancak ilk çalışmaları açıkça elindeki daha eski kaynakların bir yansımasıdır. Aynı şekilde *Florentine Codex*, fetihten önce reşit olan insanların sözleriyle bize gelen

veya evliliğin önemi konusunda ısrar ediyorsa ve diğerleri etmiyorsa onların arasında taraf tutmadım ama eğer fikir ayrılığı aydınlatıcı ise bu konudan bahsettim. Fetih öncesi dönem için neredeyse her zaman farklı bir vizyon sundukları için İspanyol kaynaklarını dikkatlice ayıkladım. Fetih sonrası yıllar boyunca genellikle İspanyol kaynaklarına güvendim ama sadece meydana gelen olayların açıklandığı yerlerde. Yerli düşünceler ve bakış açıları için o dönemden Nahuatl dilindeki kaynaklara dönmeye devam ettim.

Uzun yıllar sabırla okumanın getirisi çok büyük oldu. hâlâ var olan tüm yıllıkları incelemek -ya da şüphesiz bazılarını kaçırdığım için buna teşebbüs etmek- bana Aztek yaşamının daha geniş bağlamı hakkında çok şey öğretti ve bu da bazen belirli bir yıllık grubunda bahsedilen ayrıntıları anlamama yardımcı olabildi. Bu belgeleri kaynak olarak küçümsersek, çok şey kaçırmaya devam edeceğiz. Bunlar incelenmeye son derece değerlidir. Aşağıdaki kılavuz, okuyucuların kendi araştırmalarını başlatmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

olağanüstü ayrıntıların bir karışımıdır ve bu eser çok açık bir şekilde İspanyollar tarafından dinleyiciyi memnun etmek amacıyla yöneltilen popüler sorulara yanıt olarak hazırlanmış ifadeleri içeriyordu. Okuyucular, -Avrupalılar için arzu edilen ve hatta onlarla alakalı bir mesaj iletmediğinde- bazı yönleriyle *Codex*'in gerçekten yerli bir kaynak olduğuna inandığını ve başka yönlerden ise itimat etmediğini görecekler. Bu konuda daha fazla bilgi için ekte bulunan açıklamalı kaynakçadaki ilgili kayıtlara bakın.

Nahuatl Yıllıklarının Açıklamalı Bibliyografyası

Not: Önemli yıllıklarla benzer içeriğe sahip Nahuatl dilindeki tüm büyük metinlerin yanı sıra, aslında yıllıklara benzer resimli kaynaklar hakkında yorum niteliğinde olan birkaç erken dönem İspanyolca metne de burada yer verilmiştir. Özellikle İspanyolca olarak belirtilmediği sürece kaynağın dili Nahuatldır. İsimler, yazar tanınmış bir kişiye yazara göre, aksi takdirde başlığın terminolojik ifadesine göre alfabetik olarak listelenmiştir. (Neredeyse tüm bu tür metinlerin adlarının bir parçası olan tipik açılış sözcüklerinin yanı sıra artikelleri de dikkate almayınız: “history” ya da “historia,” “book” ya da “libro,” “annals” ya da “anales” ve “codex” ya da “códice”.) Tüm bu metinler ve burada verilen atıflar (bunlardan birkaçı yeni araştırmalara dayalıdır) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Camilla Townsend, *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive* (New York: Oxford University Press, 2016).

Anónimo mexicano

Bu imzasız on sekizinci yüzyılın başlarına ait Nahuatl dili tarihi, merkezi Meksika’ya gelen Nahua göçmen dalgalarını anlatıyor. Nahuatl yıllıklarının biçimini kullanmak yerine Avrupa tarzı bölümlenmeyle yazılmıştır. Bununla birlikte bilgilerini don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza’nın yıllıkları da dahil olmak üzere bir dizi Nahuatl kaynağından alır. Adına rağmen araştırmalar yakın zamanda bunun büyük olasılıkla üniversiteye gidip rahip olan ve

yerli Tlaxcala ailesinden bir adam olan don Manuel de los Santos Salazar'ın çalışması olduğunu göstermiştir. Paris'teki Bibliothèque Nationale de France'da Méxicain 254 olarak tutulmaktadır. Yayınlanmış edisyonu: Richley Crapo - Bonnie Glass-Coffin, ed., *Anónimo Mexicano* (Logan: Utah State University Press, 2005).

Codex Aubin

Adını Fransız bir koleksiyoncudan alan bu metin, esasında Mexica Yıllıkları gibi bir şey olarak adlandırılmalıdır. Mexico City'nin San Juan Moyotlan Mahallesi'nin yerli bir sakini, 1560'larda ve 1570'lerde resimli ve alfabetik karma bir metin yazdı. Yazar hakkında çok az şey biliyoruz ama metinsel unsurlar, onun görünüşte bir zanaat-kâr sıvacı olduğunu, bir İspanyol soyadına (López) sahip olduğunu ve Fransiskanlar tarafından (veya muhtemelen onlar tarafından eğitilmiş biri tarafından) yetiştirildiğini gösteriyor. *Annals of Juan Bautista*'nın yazarlarının soylu çevrelerinde bulunmuş gibi görünmüyor. Mexicaların antik tarihi ile başlayıp kendi zamanına kadarki tarihi anlatır.

Orijinali British Museum'da bulunmaktadır; güzel renkli sayfaların resimleri çevrimiçi ücretsiz olarak erişilebilir hale getirilmiştir. İlgili belgelerle birlikte sunulan tıpkıbasımı ve transkripsiyonu için bkz. Walter Lehmann - Gerdt Kutscher, ed., *Geschichte der Azteken: Codex Aubin und verwandte Documente* (Berlin: Gebr. Mann, 1981). Yayınlanmış İspanyolca çevirileri bulunmaktadır. Ancak İngilizceye tam bir çevirisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada mevcut olan en iyi kaynak muhtemelen Charles Dibble, ed., *Historia de la Nación Mexicana*'dır (Madrid: Porrúa, 1963).

Bancroft Dialogues

1570'lerde, yüksek eğitilmiş bir Texcoco sakini, farklı durumlarda-yeni bir şef göreve başladığında, bir asilzade evlendiğinde, torunlar büyükannelerini ziyarete geldiğinde- çeşitli resmi konuşmaları kayda geçirdi. Metin, James Lockhart'ın sözlerini kullanırsak neredeyse

kesinlikle “Texcoco’ya yerleşmiş filoloji düşkünü bir Fransisken”in yararına hazırlanmıştı. Daha sonra metin ünlü Cizvit Horacio Carochi tarafından kullanılmaya başlandı; elimizdeki kopya muhtemelen onun kopyasıydı. Zira onun metnin üzerinde yaptığı çeşitli işaretlemeler bulunmaktadır. Bu metin, yıllık benzeri kaynaklar listesine ait olmadığı gerekçesi ile tartışılabilir. Fakat bunun iki nedenden dolayı aralarında olduğunu söyleyebilirim: birincisi, konuşmacılardan biri, yaşlı bir kadın hatırladığı bazı tarihi olayları, bir xiuhpohualli performansı şeklinde kendine özgü yorumuyla karışık bir diyalog sunuyormuş gibi anlatmakta ve ikinci olarak törensel konuşmaların bir kısmı yıllıklarda sıklıkla yer verilen olay türlerini (bir şefin yönetime gelmesi veya evliliği gibi) ele almaktadır.

El yazması, Berkeley’deki California Üniversitesi’nin Bancroft Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Eşsiz bir edisyonu için bkz. Frances Karttunen - James Lockhart, ed., *The Art of Nahuatl Speech: The Bancroft Dialogues* (Los Angeles: UCLA Latin American Center, 1987). Lockhart daha sonra önceki çevirisinde birtakım düzeltmeler yaptı. Son hali elektronik ortamda mevcuttur.

Cantares Mexicanos

1560’larda, fray Bartolomé de Sahagún Nahuaları bazı şarkılarının sözlerini yazıya geçirmeleri için teşvik etmeye başladı. Şarkıların pagan doğasından iğreniyordu. Bu yüzden muhtemelen o ve diğer dilbilimciler onları inceleyip eski dini zayıflatmak için kullanabilsin diye görevin tamamlanmasını istiyordu. Ancak şarkıları çevirmek onun için çok zor olduğundan (ve bugün bizim için de öyle olmaya devam ediyor) hedefinde çok fazla ileri gidemedi. Chimalpahin “Yedinci Anlatı”sında fetih öncesi dünyada şarkıların yıllar içinde geri dönüştürüldüğünü açıklıyor: Temaları güncel bir olaya uygulanabilirse eski bir bayat hikâye hatırlanabilir ve isimler değiştirilerek yeniden kullanılabilirdi. Bu nedenle şarkılar zaman zaman *Dios’a* veya Bakire Meryem’e veya bir İspanyol’un adına atıfta bulunduğu ve transkripsiyonları bir Fransisken tarafından yapıldığı için geleneği iyi bilmeyen insanlar sıklıkla bu şarkılarda derin bir

Hristiyanlık etkisi görüldüğünü yanlış bir şekilde varsaymıştır. Ancak hiçbir şey gerçeklerden daha uzak olamaz. Hem dil bilgisi hem de metaforik anlamda bu kadar geniş bir eski formlar dizisini gösteren başka bir Nahuatl metni yoktur. Şarkılar kesinlikle bir yıllık olmasalar da genellikle aynı vesilelerle icra edildikleri ve genellikle benzer temaları (belirli liderlerin yükselişi ve düşüşü, altepetlın gurur ve geleceği için endişe gibi) ele aldıkları için Aztek tarihi açısından tamamlayıcı kaynaklardır.

Günümüze ulaşan iki el yazması vardır: Biri Meksika'daki Biblioteca Nacional'da bulunmakta ve *Cantares Mexicanos* olarak bilinmektedir; diğeri ise Austin'deki University of Texas'ın Nettie Lee Benson Koleksiyonu'ndadır ve *Romances de los Señores* olarak adlandırılır. John Bierhorst, kısmen kullanılabilir İngilizce çevirileri ile birlikte her ikisinin de mükemmel transkripsiyonlarını yayınlamıştır. Bkz. John Bierhorst, ed., *Cantares Mexicanos: Songs of the Aztecs* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1985); *Ballads of the Lords of New Spain; The Codex Romances de los Señores de la Nueva España* (Austin: University of Texas Press, 2009). Ne yazık ki, Bierhorst şarkıların Ortabatı Amerika'nın hayalet şarkıları-yla aynı geleneğe sahip olduğuna ikna olmuştu ve bu paradigmayı korumak için gerektiğinde çevirilerini buna göre yapmıştır. Miguel León-Portilla ayrıca tam transkripsiyonları ve İspanyolcaya yapılan çevirileri de yayınladı. Bkz. Miguel León Portilla, ed., *Cantares Mexicanos*, 3 Cilt (Mexico City: UNAM, 2011). Portilla, şarkıların batı şiiri gibi kısa satırlara bölünmesi gerektiğini ve bireyler tarafından kaleme alındıklarını varsayarak yirminci yüzyılın ortalarından kalma bir bilim insanı olan Angel Maria Garibay'ı takip etmektedir. Peter Sorenson şu anda önemli şarkıların daha güncel bir çevirisini ve türün tam bir incelemesini hazırlamaktadır.

Cristóbal de Castillo

On altıncı yüzyıl Nahuatl dilindeki tarihlerin bu yazarı hakkında çok az şey biliyoruz. Bir zaman akışı tarzından ziyade, bölüm formatı ile eserini yazdı. Kesinlikle keşişler tarafından eğitilmişti. Zira

çalışmasında atalarının dini hataları hakkında yüksek sesle düşünmektedir. Yine de dilinin çoğu eski Nahua geleneklerini yansıtıyor; örneğin siyasi farklılığı diyalog yoluyla ifade etmektedir. Sözleri bir noktada halkının Texcoco'dan geldiğini ima ediyor; ancak metninin çoğu Mexicalar ile ilgilidir. Kısacası, Castillo imzasını atıp Temmuz 1599'da yaşlı bir adam olarak yazmayı bitirdiğini söylese de geçmiş hakkında neredeyse hiçbir şey açıklamaz. Eserden bize ulaşan tek şey, çalışmalarının Bibliothèque Nationale de France'deki Méxicain 263 ve diğer numaralarla tutulan kopyalanmış fragmanlarıdır. Transkripsiyon ve İspanyolca çevirisi olan mükemmel bir çalışma için bkz. Federico Navarrete Linares, ed., *Historia de la venida de los mexicanos y otros pueblos* (Mexico City: INAH, 1991).

Don Domingo de San Antonio Muñón Chimalpahin

Quauhtlehuanitzin

Kendisine (bir atasından gelme) "Chimalpahin" adını veren yerli tarihçi kendi zamanında başkaları tarafından don Domingo de San Antón olarak biliniyordu. Chalco'nun bir altepetl olan Amaquemecan'ın soylu bir ailesindendi. Ancak 1590'larda genç bir insan olarak Mexico City'de yaşamaya başladı ve kısa süre sonra San Antón Abad Kilisesi'nin yöneticisi pozisyonuna geldi. Boş zamanlarında tarih araştırır ve yazardı. Kapsamlı çalışmaları dört bölüme ayrılır:

1. *Diario* ya da *Annals of His Time*: 1570'lerden 1615'e kadar Mexico City'deki olayların yıl yıl anlatımı.
2. *Eight Relations*: esasında Chalco ve Merkezi Vadinin Çeşitli Yıllıkları olarak adlandırılması gereken bir dizi ayrıntılı metin.
3. *Codex Chimalpahin*: Bir zamanlar Ixtlilxochitl'in ailesinin elinde olan, bazıları onun yazdığı ve bazıları onun tarafından kopyalanan çeşitli çalışmaları içeren bir ciltlik eser.
4. Kendi sekreteri tarafından yazılmış Hernando Cortés'in biyografisinin tam uzunlukta, açıklamalı bir Nahuatl tercümesi.

Trajik bir şekilde, ölümünden sonraki yüzyılda Chimalpahin'in belgeleri dağıldı. *Diario*'nun çoğu (veya daha doğrusu *Annals*

of His Time) şimdi Bibliothèque Nationale de France'ta (BNF), Méxicain 220 olarak tutulmaktadır. Fakat açılış sayfaları Mexico City'deki Instituto Nacional de Antropología e Historia'da (INAH) Colección Antigua 256B olarak saklanmaktadır. *Eight Relations* ise Méxicain 74 olarak BNF'de bulunmaktadır. *Codex Chimalpahin*'de yer alan yazılar 1980'lerde Cambridge Üniversitesi'ndeki British ve Foreign Bible Society Kütüphanesi'nde ortaya çıktı; Cambridge 2014'te cildi haklı olarak ulusal bir hazine olarak kabul eden INAH'a sattı. Rafael Tena, eserlerin çoğunun mükemmel İspanyolca çevirilerini yaptı: *Ocho relaciones y el memorial de Colhuacan*, Cilt 1-2 (Mexico City: Conaculta, 1998); *El Diario de Chimalpahin* (Mexico City: Conaculta, 2001); *Tres crónicas mexicanas: Textos recopilados por Domingo Chimalpahin* (Mexico City: Conaculta, 2012). Susan Schroeder, başlıca iki eserin İngilizceye çevrilmesine öncülük etmiştir: James Lockhart, Susan Schroeder ve Doris Namala, ed., *Annals of His Time: Don Domingo de San Antón Muñón Chimalpahin Quauhtlehuanitzin* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006) ve Arthur J. O. Anderson - Susan Schroeder, ed., *Codex Chimalpahin*, 2 Cilt (Norman: University of Oklahoma Press, 1997). Şu anda *Eight Relations*'ın İngilizce tercümesi bulunmamaktadır. *Chimalpahin*'in Cortés'in biyografisini tercümesinin günümüze ulaşan kopyası Chicago Newberry Kütüphanesi'nde bulunmaktadır; mükemmel bir edisyonu için bkz. Susan Schroeder, Anne J. Cruz, Cristián Roa-de-la-Carrera ve David Tavárez, ed., *Chimalpahin's Conquest: A Nahuatl Historian's Rewriting of Francisco López de Gómara's La conquista de México* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2010).

Codex Chimalpopoca

Annals of Cuauhtitlan'a bakınız.

Faustino Galicia Chimalpopoca

J. F. Ramírez'e bakınız.

Annals of Cuauhtinchan

Historia Tolteca Chichimeca'ya bakınız.

Annals of Cuauhtitlan

Annals of Cuauhtitlan'daki yazımsal referanslar, çalışmanın 1560'lar-da ve 1570'lerde (Mexico City'nin hemen kuzeyinde) Cuauhtitlan'da yaşayan ve fray Bernardino de Sahagún'un projelerine yakından aşina olan biri tarafından yazıldığını gösteriyor. O dönem gerçekten de böyle bir kişi yaşamıştı. Sahagún'un Cuauhtitlan'a taşınan ve onunla yazışmaya devam eden eski bir öğrencisi olan Pedro de San Buenaventura. Bu olağanüstü ayrıntılı anlatı, özellikle Cuauhtitlan ve Tenochtitlan'a odaklanarak merkezi vadi boyunca yaşamış halkların tarihlerini bir araya getiriyor.

Annals of Cuauhtitlan'ın günümüze ulaşan bir kopyası eskiden Mexico City'deki Instituto Nacional de Antropología e Historia'da bulunuyordu. Belge, şimdi "Güneşlerin Efsanesi" olarak bilinen bir köken hikâyesi olan Nahuatl dilindeki başka bir metne ve de İspanyolca "Breve Relación de los dioses y ritos de la gentilidad" ("Tanrıların ve paganların ayinlerinin kısa ilişkisi") denilen bir risaleye dayalıdır. El yazısı ve bazı üslup unsurları belgelerin on yedinci yüzyıla ait kopyalar olduğunu göstermektedir. Cildin iç kısmında Texcocolu yazar don Fernando de Alva Ixtlilxochitl'in bir soyağacı bulunmaktadır ve bu da cildin bir noktada ailesinin elinde olduğunu göstermektedir. 1849 tarihli bir not, seksen dört sayfalık kısmın tamamını "Códice Chimalpopoca" (*Codex Chimalpopoca*) olarak etiketlemektedir ve bu isim bazı çevrelerde bu şekilde kalmıştır. 1940'ların başında, Meksikalı bilgin Primo Feliciano Velázquez her sayfanın fotoğrafını çekti ve ardından tıpkıbasımını yayınladı: *Códice Chimalpopoca: Anales de Cuauhtitlan y Leyenda de los soles* (Mexico City: Imprenta Universitaria, 1945). 1949'a gelindiğinde orijinaler kaybolmuştu ve bu nedenle metinle ilgili tüm çalışmalar tıpkıbasıma dayalıydı. İngilizce ve İspanyolca güncel edisyonları bulunmaktadır: John Bierhorst, ed., *History and Mythology of*

the Aztecs: The Codex Chimalpopoca (Tucson: University of Arizona Press, 1992); Rafael Tena, ed., *Anales de Cuauhtitlan* (Mexico City: Cien de México, 2011).

Florentine Codex

Bu eser bugüne kadar var olan Nahuatl dilindeki en ünlü on altıncı yüzyıl kaynağıdır. Eser, Aztek kültürünün kalıcı bir kaydını oluşturmaya yönelik on iki kitaplık ansiklopedik bir çalışmadır; yerli halkın daha etkili bir şekilde din değiştirmesine yardımcı olması için bilgiler tarafından kullanılması amaçlandı. Fransisken eyalet yöneticisi fray Francisco de Toral (bkz. *Annals of Tecamachalco*), Bernardino de Sahagún'a 1550'lerde çalışmaya başlamasını emretti. Cuauhtitlan'dan Pedro de San Buenaventura (bkz. *Annals of Cuauhtitlan*) adındaki genç bir adam da dahil olmak üzere Tepepolco'da bir dizi yerli yardımcıyla çalışarak projeye başladı. Sahagún ve maiyeti, sonraki otuz yıl boyunca bilgi toplayarak, organize ederek, düzenleyip kopyalayarak, materyali, çevirileri veya açıklamaları içerecek şekilde sütunlara yerleştirerek ve illüstrasyonlar ekleyerek kodeks üzerinde çalışmaya devam etti. Trent Konsili'nden (1545-63) sonra iş tehlikeli görülme-ye başlandı ve durduruldu; kraliyet tarafından yazmalar toplatıldı ve kendi zamanında asla yayınlanmadı. Kitapların birçoğunda yıllıklara benzer öğeler bulunmaktadır ve İspanyolların fetih deneyimiyle ilgili 12. kitabın ikinci yarısı, xiuhpohualli formatında aydan aya ilerleyen etkili bir anlatı içermektedir.

Son zamanlarda, akademisyenler Nahua kültürü hakkında bir bilgi kaynağı olarak *Florentine Codex*'in değeri konusunda hararetli tartışmalar yapmaktadır. Bir yandan bütün olarak açıkça bir Avrupa hayal gücünün ürünüdür ve Sahagún tarafından yapılan soruşturma ve yoğun düzenlemeleri içerdiği görülmektedir. Öte yandan, kırk yıl öncesinin "eski günlerini" hâlâ hatırlayan düzinelerce Nahua insanının sunduğu zengin ayrıntılara sahip bir dizi yorumla detaylandırılmıştır. Metin bazen İspanyol beklentilerini karşılamak için açıkça tasarlanmış ifadeler içerir. (Kana susamış şeytan tanrılar aşırı sayıda insan kurbanı talep ettiler mi? Evet, gerçekten de ettiler.

Doktorlarınız korkunç, batıl uygulamalar mı yaptı? Evet, gerçekten yaptılar.) Ancak diğer zamanlarda metin hiçbir Avrupalının ortaya çıkarmayı planlayamayacağı unsurları içerir. *Florentine Codex*, akıllıca ve tamamen Nahuatl tarafından yazılan kaynaklarla birlikte kullanıldığında paha biçilmezdir. Ancak pek çok bilim adamının bazı konularda neredeyse tamamen ona dayanmasından dolayı sorunlu hale gelmiştir.

Orijinal metin Floransa'daki Biblioteca Medicea Laurenziana'dadır (bu nedenle eserin günümüzdeki adı budur). Yayınlanmış tıpkıbasımlar var ama bunlar metnin World Digital Library'e 2012'de yüklenmesinden sonra artık kullanılmaz hale geldi. Sahagún İspanyolca açıklamalar eklediğinden Nahuatl dilindeki metni İspanyolcaya çevirmek için ciddi bir çaba gösterilmemiştir. Bu talihsiz bir durumdur çünkü tefsirler Nahuatlın gerçekte ne söylediğini sadece kısmen temsil etmektedir ve sıklıkla bilgileri yanlış yönlendirmiştir. James Lockhart, *We People Here: Nahuatl Accounts of the Conquest of Mexica*'da (Berkeley: University of California Press, 1993) ve 12. kitabın Nahuatl ve İspanyolcasının ayrı İngilizce çevirilerini yaparak bu noktanın altını çizdi. Nahuatlın İngilizceye tam çevirisi için bkz. Bernardino de Sahagún, ed., *General History of the Things of New Spain: The Florentine Codex*, Cilt 1–12, ed. Arthur J. O. Anderson - Charles Dibble (Salt Lake City: University of Utah Press, 1950–82). Anderson ve Dibble, çevirilerinde Nahuatl'da olmayan terimleri, “thee” ve “thou”, kullanarak metne “ağdalı” bir ton enjekte eder. Fakat çalışmaları yine de çoğunlukla mükemmeldir. Sahagún ve yardımcıları tarafından toplanan daha önceki notların çoğu, her ikisi de Madrid'de bulunan Real Academia ve Real Palacio kütüphanelerinde hâlâ saklanmaktadır. Bu erken dönem malzemenin -ki kendisi de nadirdir- kısmen tıpkıbasımı için bkz. Francisco del Paso y Troncoso, ed., *Historia de las Cosas de Nueva España: Códices matritenses*, 3 Cilt (Madrid: Hauser y Menet, 1906–7). Yazılı metnin çoğu hariç tüm resimli görüntüleri içeren erken çalışmanın küçük bir kısmı için bkz. Thelma Sullivan vd., ed. *The Primeros Memoriales* (Norman: University of Oklahoma Press, 1997).

Libro de los Guardianes

Bu çalışmanın tam adı *Libro de los Guardianes y gobernadores de Cuauhtinchan*'dır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu metin Cuauhtinchan'ın belediye arşivlerinde eski bir ham deriye bağlanmış halde keşfedildi ve bir özel mülkiyet döneminden sonra Mexico City'deki Universidad Nacional Autónoma de México'daki Instituto de Investigaciones Jurídicas'a bağışlandı ve burada kaldı. Eser, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Historia Tolteca Chichimeca'nın yazarları tarafından tanınan kişilerce başlatılan ve daha sonra bir dizi insan tarafından (farklı el yazılarıyla) çoğunlukla Nahuatl dilinde, bazen de İspanyolca olarak 1630'lara kadar sürdürülen orijinal bir yıllık dizisidir. Bir transkripsiyonu ve İspanyolca çevirisi şurada bulunmaktadır: Constantino Medina Lima, ed., *Libro de los guardianes y gobernadores de Cuauhtinchan (1519–1640)* (Mexico City: CIESAS, 1995).

Don Fernando de Alva Ixtlilxochitl

1580 civarında İspanyol bir babadan ve soylu bir Texcocolu anneden doğan genç don Fernando, İspanyolca ve Nahuatl olmak üzere iki dilli büyüdü. İyi eğitimliydi ve bir yetişkin olarak, Texcoco'nun tarihi hakkında (İspanyol bir gözlemci açısından) İspanyolca olarak kapsamlı tarihler yazmayı misyon edindi. Bazı akademisyenler onun sözlerine inanıp basitçe “yerli” olarak adlandırırsa ve diğerleri onun aslında bir İspanyol ve dolayısıyla bir sahtekâr olduğunu ima etse de gerçek daha karmaşıktır. Yerli mirasıyla gerçekten gurur duyuyordu, kısmen gelenekleri içinde yaşıyordu ve toplayabildiği tüm yerli resimli ve Nahuatl dilindeki kaynakları toplamıştı. (Hayatı hakkında bilinenlerin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Camilla Townsend, “The Evolution of Alva Ixtlilxochitl's Scholarly Life”, *Colonial Latin American Review* 23, no. 1 [2014]: 1–17.) Araştırmacılar son zamanlarda, onun soyadı olduğu anlayışıyla ona “Alva” demeye başladılar ama aslında bu da daha sonra bir vaftiz ebeveyni onuruna eklenen, sonradan alınma bir isimdi; babasının soyadı aslında Paraleda'ydı. Yazar açıkça

Ixtlilxochitl olarak anılmak istiyordu ve buna Chimalpahin'in isim seçimine yaptığımız gibi saygı göstermeliyiz.

Florentine Codex gibi Ixtlilxochitl'in yazıları dikkatli yaklaşıldığında çok faydalıdır. Düzinelerce karısı olan yaşlı bir kralın yalnızca bir olası varisi bırakarak öldüğünü söylediğinde, İspanyol okuyucuların dikkatini atalarının çok eşlilik uygulamasından uzaklaştırmak için olayları değiştirdiğini biliyoruz. Öte yandan, örneğin belirli bir savaşın vahşetinden bilhassa çağrıştırmacı bir dille bahsettiğinde, eski bir kaynağa baktığından veya ne tür terimlerle bahsedildiğini duyduğundan şüphe duymamız için hiçbir neden yoktur. Ixtlilxochitl ayrıca gelecek nesillere var olan en etkileyici resimsel Nahua tarihi olan *Codex Xolotl*'u bıraktı. Normalde yazılarının bundan derinden etkilendiği düşünülmüştür. Yine de metin o kadar sıra dışı -genellikle Nahualar tarafından kullanılan geleneksel zaman çizelgelerinden o kadar farklı- ve Ixtlilxochitl halkının o kadar açık bir şekilde destekçisiydi ki insan bunu kendisinin mi yarattığını merak etmektedir. Önceki çalışmalardan bildiği (ya da bildiğini sandığı) olayları anlatmak için eski tarz glifleri zekice ve yaratıcı yollarla kullanmayı seçmektedir. Xolotl Projesi hakkında bkz. Jerome Offner, "Ixtlilxochitl's Ethnographic Encounter: Understanding the Codex Xolotl and Its Dependent Alphabetic Texts", *Fernando de Alva Ixtlilxochitl and His Legacy*, ed. Galen Brokaw ve Jongsoo Lee (Tucson: University of Arizona Press, 2016).

Yüzyıllar boyunca, Ixtlilxochitl'in orijinal el yazmalarının nerede olduğu bilinmiyordu; bilim adamları sadece çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshalar üzerinde çalıştılar. Daha sonra 1980'lerde orijinaller, Chimalpahin'in bazı toplu yazılarıyla birlikte İngiltere'de ortaya çıktı (bkz. *Chimalpahin*). Şimdi Meksika'ya, Instituto Nacional de Antropología e Historia'ya geri gönderildiler. Dikkat çekici bir şekilde, bilinen kopyalara dayanan önceki bir baskının oldukça güvenilir olduğu kanıtlanmıştır; eski edisyon sadece birkaç hata içeriyor ve bilim adamları tarafından yaygın olarak kullanılmaya devam ediyor: Don Fernando de Alva Ixtlilxochitl, *Obras Históricas*, 2 vols, ed. Edmundo O'Gorman (Mexico City: UNAM, 1975-77).

Ixtlilxochitl'in daha dikkat çekici anlatılarından birinin İngilizce çevirisi için bkz. Amber Brian, Bradley Benton ve Pablo García Loaza, ed., *The Native Conquistador: Alva Ixtlilxochitl's Account of the Conquest of New Spain* (University Park: Penn State University Press, 2015).

Annals of Juan Bautista

Bu olağanüstü tarih, Mexica düşüncesine alışılmadık derecede doğrudan bir pencere açar. 1560'larda, Mexico City'nin Tenochca sakinleri, hepsinden alınacak yeni bir baş vergisini kabul etmekten kaçınmak için mücadele ediyorlardı. Aslında İspanyollar onları tamamen fethedilmiş bir halk statüsüne indiriyorlardı. Yazarlar San Juan Moyotlan'ın (kraliyet ailesinin bir zamanlar baskın olduğu Mexico City mahallesi) farklı kesimlerinin görüşlerini ve anılarını geleneksel yıllık gösterileri formatında bir araya topladılar. Metnin dili hiç de özlü olmayıp zengin ve çağrıştııcıdır. Yazarlar, rahipler için çalışan katipler ve zanaatkârlardı -1520'lerde ve 1530'larda eğitim için doğru yaşta olan çocuklardı- ama bu belgeyi dini amirlerine göstermeye niyetleri olmadığı açıktır. Belli ki gelecek nesiller için hazırlamışlardı, yani yasal statülerindeki değişikliği savuşturmayı başaramadıkları için affedilmeyi umuyorlardı. "Juan Bautista" yanlış bir adlandırmadır; zira bu isim bir vergi tahsilat defterinin sahibinin adıydı ve bu defter yıllıkları kopyalamak için yeniden kullanılmıştı.

Orijinal yazma, Mexico City'deki Guadalupe Bazilikası'nın Biblioteca Lorenzo Boturini arşivinde yer almaktadır. İspanyolca tercümesi olan bir tıpkıbasımı için bkz. Luis Reyes García, ed. *¿Cómo te confundes? ¿Acaso no somos conquistados? Anales de Juan Bautista* (Mexico City: CIESAS, 2001). Celso Mendoza, bu dikkate değer eserin eksiksiz bir İngilizce çevirisini ve incelemesini hazırlamaktadır.

Legend of the Suns

Bu eser, öncelikle bir yıllıklar dizisi değil, daha ziyade beş güneşin dönemlerini anlatan bir başlangıç hikâyesidir; yine de Mexica

krallarında yıllıklara benzer bir bölümle bitiyor. Önemli ve sık alıntılanan bir metindir. Ancak, genellikle varsayıldığından daha sonra yazılmış olabilir; sanki yazar daha önceki sözlü performanslarla temasını bir şekilde kaybetmiş gibi üslubu genellikle sadedir. Anlatının çeşitli bölümlerinin daha zengin versiyonları *Florentine Codex*'te bulunabilir. Nerede olduğu hakkında *Annals of Cuauhtitlan*'a bakınız.

Codex Mendoza

1540'larda veya 1550'lerde, Yeni İspanya Audienciası'nın devlet aygıtından bir kişi, şehrin yerli halkından geçmiş yaşamlarına dair bir tür görsel ansiklopedi oluşturmasını istedi. Bu ansiklopediye İspanyolca açıklamalar eklendi ve ardından kraliyetin incelemesi için yıllık bahar konvoyu ile İspanya'ya gönderildi. *Codex Mendoza* adlı İspanyolca metin bu çabanın bir sonucu olarak ortaya çıktı. Geleneksel olarak, ilk talebi valinin (1549'a kadar Antonio de Mendoza idi) yaptığı varsayılmıştır ama bunun için hiçbir belgesel kanıt yoktur. Üç bölümden ikincisi, Mexica kralının fethedilen her bölgeden aldığı haracı, fetih öncesi tarzı glifler kullanarak zarif görünümlerle tasvir ediyor; üçüncü bölüm eski rejimdeki farklı insan kategorilerine bir tür antropolojik kılavuz sağlar ve yerel tarzdan çok Avrupa tarzını akla getirir. Bununla birlikte, ilk bölüm aslında bir yıllıklar dizisidir. Sol kenarda yılların glif gösterimlerini taşıyan bir zaman çizelgesi bulunmaktadır. Her bir Mexica kralı, iktidara geldiği yılın yanında tasvir edilir ve bunu saltanatında fethedilen her bir altepetlın glifli bir temsili izler. Bu bölüm, bir zamanlar kullanımdaki resim sistemi hakkında harika bir eğitim sağlar. Mağlup edilen şehirlerin listelenmesinin ötesinde bazen birtakım ek dramalar da eklenir: Moquihuixtli, Tlatelolco'daki piramitten düşer veya Chalco'nun dört altepetlından bir kano ordusu yaklaşır. Orijinali Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ve burası bu güzel metni çevrimiçi olarak erişilebilir kılmıştır. Belgenin tam bir incelemesi Daniela Bleichmar tarafından hazırlanmaktadır.

Annals of Puebla

1670'lerde ve 1680'lerde, don Miguel de los Santos adlı yerli bir zanaatkâr, günümüze ulaşan en tatlı Nahuatl yıllıklarını yazdı. Puebla de los Angeles şehrinin Tlaxcalan kökenli bir sakiniydi. Bu nedenle hem Tlaxcalalar arasında varlığını sürdüren yüksek Nahua kültürüne (bkz. *Annals of Tlaxcala*) hem de kentinde gelişen İspanyol barok kültürüne (müzik, sanat, vaaz ve kitap yapımı) çok yakından aşinaydı. Metni her iki dünyayı da yansıtmaktadır. 1680'lerden kalma malzeme, benzersiz bir şekilde canlı bir kayıttır.

Görünüşe göre 1692'de Meksika'yı kasıp kavuran salgında Don Miguel öldükten sonra, çok sayıda akrabası veya başka yakını onun çalışmalarını kopyaladı. Eserinin dört versiyonu on dokuzuncu yüzyıl kopyaları (bkz. Ramírez) ve ikisi orijinal yazma olarak günümüze ulaşmıştır. Biri GO 184 olarak Institute Nacional de Antropología e Historia arşivinin koruması altındadır (ulusal kasaya taşınmıştır) ve bir tanesi Puebla Katedrali'nin saygıdeğer cabildosunun arşivinde altı ciltlik Colección de Papeles Varios içinde korunmaktadır. İlkinin transkripsiyonu ve İngilizce tercümesi için bkz. Camilla Townsend, ed., *Here in This Year: Seventeenth-Century Nahuatl Annals of the Tlaxcala-Puebla Valley* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2009); ikincisinin tıpkıbasımı için bkz. Lidia Gómez García, Celia Salazar Exaire ve María Elena Stefanón López, ed., *Anales del Barrio de San Juan del Río* (Puebla: Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, 2000). İlki daha uzun ve daha zengin metne, ikincisi daha etkileyici görsel öğelere sahiptir.

José Fernando Ramírez

Museo Nacional de Antropología e Historia'nın on dokuzuncu yüzyıldaki müdürlerinden biri olan bu şahıs, yerli bilim adamı Faustino Galicia Chimalpopoca tarafından kopyalanan yıllıkları topladı. Bunları, *Anales Antiguos de México y Sus Contornos* adını verdiği devasa bir ciltte bir araya getirdi. Materyal hâlâ Instituto Nacional de Antropología e Historia'nın kütüphanesinde bulunmaktadır.

Yıllıklar, on dokuzuncu yüzyıl kopyaları (ve bazen kopyaların kopyaları) olduğu için malzemenin bir kısmı hatalar veya açıklanamayan unsurlarla doludur. Bununla birlikte, yıllık setlerinin çoğu nispeten eksiksiz ve atıfta bulundukları dönemlerin ürünleri gibi görünmektedir. Belgelerin bazıları Meksika yayınlarında basılmıştır ama bu versiyonlar orijinallerinden daha da uzaklaşmıştır.

Annals of Tecamachalco

Bu yıllık dizisi, Cholula yakınlarındaki (merkezi havzanın doğusunda) Tecamachalco'dan bir soylu olan don Mateo Sánchez tarafından yaşamı boyunca yazılmış ve daha sonra genç akrabaları tarafından devam ettirilmiştir. Don Mateo, fetihten birkaç yıl sonra doğdu ve Fransiskenler tarafından eğitildi; fray Francisco Toral ile yakın bir bağlantısı vardı. Yıllıklar tek bir adamın bakış açısından uzun yılları kapsadığı için belge hayatta kalan bir bireyin on altıncı yüzyıl salgınları boyunca yaşadığı kayıpların deneyimi hususunda benzersiz bir bakış açısı sunuyor.

Orijinal metin, Austin'deki University of Texas'ın Nettie Lee Benson Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Tıpkıbasımı ve İspanyolca çevirisi için bkz. Eustaquio Celestino Solís - Luis Reyes García, ed., *Anales de Tecamachalco, 1398–1590* (Mexico City: CIESAS, 1992). Kilit pasajların İngilizce tercümesi için bkz. Townsend, *Annals of Native America*, 99–105.

Codex Telleriano-Remensis

Fetihden sonraki yıllarda, Meksikalı yazarlar ve sanatçılar, bazen kendi inisiyatifleriyle ve bazen de İspanyolların emriyle Nahuatl veya İspanyolcada kısa yazılı yorumlarla birlikte bir dizi glif zaman çizelgesi hazırladılar. Bu eserler (örneğin *Codex Azcatitlan*, *Codex Mexicanus*, *Codex en Cruz*) sanat tarihçileri tarafından iyi çalışılmıştır. *Telleriano-Remensis*, bunların en kapsamlısı olarak bu kaynakçada yer alan tek örnektir. Mexica dünyasını sarsan siyasi felaketten hemen önce, 1560 yılı civarında tamamlandı. (Bkz. *Annals of Juan Bautista*)

Bu çalışına iki takvim kısmının ardından önemli bir yıllıklar bölümü içerir (önlü arkalı yirmi üç folyo). Görüntüler büyüleyicidir. Bununla birlikte yorum İspanyolcadır ve eserin bir İspanyol hami için tasarlandığını gösterir ve Nahuatl alfabetik yıllıklarında bulunan karmaşık tarihlere benzemeyen yalnızca kısaltılmış açıklamalar sunar. Yine de yazılı metnin basit ve İspanyolca olması ile çizimlerin oldukça zengin olması sayesinde *Telleriano-Remensis* yeni araştırmacılar için iyi bir giriş sağlar. Bu eser, anlatıcıların bir zamanlar tarihi performanslar sunarken anımsatıcı araçlar olarak kullandıkları boyalı zaman çizelgesi türlerini hatırlatır. Orijinali Bibliothèque Nationale de France'da Méxicain 385 kaydıyla tutulmaktadır. Açıklamalı tam bir tıpkıbasımı için bkz. Eloise Quiñones Keber, ed., *Codex Telleriano-Remensis: Ritual, Divination, and History in a Pictorial Aztec Manuscript* (Austin: University of Texas Press, 1995).

Texcoca Accounts of Conquest

Chimalpahin tarafından toplanan materyaller arasında Texcoco'dan insanlar tarafından yazılmış bazı paha biçilmez on altıncı yüzyıl ortası anlatılar bulunmaktadır. Bunlar, bölünmüş altepetlın karşılaştığı karmaşıklıklarla dolu olan İspanyol fetihleri döneminde ortaya çıkan olayların ayrıntılı açıklamalarını ve ayrıca mirastan mahrum bırakılmış bir asilzade olan don Juan de San Antonio'nun bir mektubunu içerir. Klasik bir yıllıklar seti, Texcoco asilzadesi don Gabriel de Ayala tarafından yazılmıştır. Fakat don Gabriel Mexico City'de ikamet ediyordu ve çalışmaları aslında Tenochca'ya odaklanmaktadır. "Chimalpahin" başlığı altındaki *Codex Chimalpahin*'e bakınız.

Don Hernando Alvarado Tezozomoc

Tezozomoc, Mexica kraliyet ailesinin bir çocuğuydu. Mexico City'nin fetih sonrası ilk yerli valisi olarak seçilen don Diego Huanitzin'in oğluydu; annesi vasıtasıyla Moctezuma'nın torunuydu. Mexica kraliyet ailesinin ayrıntılı soy kütüklerini yazdı (veya muhtemelen yazdırdı) ve daha sonra çalışmalarında kullanması

için Chimalpahin'e emanet etti. Chimalpahin'in yazılarının ölümünden sonra dağıtılmasından sonra, Tezozomoc'un birinci tekil ağızdan anlattığı bölüm Crónica Mexicayotl olarak kopyalandı (başlık İspanyolca ve Nahuatlın tuhaf bir karışımıdır); 1949'da Adrián León, Tezozomoc'un yazarlık duygusunu pekiştiren eserin iyi bilinen bir edisyonunu yayınladı. Daha sonra, 1980'lerde, aynı metnin Chimalpahin tarafından bir araya getirilen daha uzun bir çalışmaya sorunsuz bir şekilde yerleştirilmiş orijinal versiyonu İngiltere'de bulundu. Bugün bilim insanları arasında, hangisine yazarlık atfedilmesi gerektiği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Tezozomoc'un bir açıklama yazdığı veya aktardığı açık ama eserin genelinin ne kadarının ona ait olduğunu bilemeyiz; dahası, Chimalpahin'in çalışmasından, başlangıçta bir başkası tarafından yazılan her gömülü ifadeyi çıkarmaya çalışmak anlamsızdır çünkü eski Nahua geleneğine uygun olarak çeşitli hesapları bir araya getirmek onun çalışma biçimiydi. Bkz. Susan Schroeder, "The Truth About the Crónica Mexicayotl", *Colonial Latin American Review* 20 (2011): 233–47. Metnin yayın yerleri için "Chimalpahin" başlığı altındaki *Codex Chimalpahin*'e bakınız.

Annals of Tlatelolco

Bu muhtemelen Roma alfabesiyle kaydedilen ilk Nahuatl yıllıklar setiydi. Bazen 1528 yılına tarihlenmektedir; zira bu tarih günümüze ulaşan bir kopyada (sonraki başka bir el yazısıyla) görünmektedir. Ancak keşifler henüz Nahuatl dilini tam olarak öğrenmedikleri veya bir öğrenci kadrosunu sistematik olarak eğitmeye başlamadıkları için bu tarihin kesin olması mümkün değildir; bu tarih daha sonraki bir müstensihin tahmini olmalıdır. Çok sayıda ikinci derece kanıt, metnin 1540'larda oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Açıkça görülüyor ki Tlatelolco'daki Fransisken okulunun öğrencileri tarafından veya belki de onlar tarafından yazı yazması öğretilen diğer Tlatelolcolular tarafından yazılmıştır. Ancak bundan daha fazlasını varsaymak imkânsızdır. Oldukça geleneksel bir dil ve materyal içerir ve ayrıca İspanyol kavram ve nesnelere (örneğin İspanyolca

“espada” terimi bir kılıcı ifade etmek için kullanılır) ilişkin yakın bilgiyi ortaya koymaktadır.

Paris'teki Bibliothèque Nationale de France'da Méxicain 22 ve Méxicain 22bis olarak kataloglanan iki nüshası bulunmaktadır. Méxicain 22 yerel kâğıda yazılmıştır. Méxicain 22bis açıkça bir kopyadır ve el yazısı on yedinci yüzyıl tarzındadır. Eski nüshada bulunmayan eklemeleri içerir. Her iki versiyonun da tıpkıbasımı için bkz. Ernst Mengin, ed., *Unos annales [sic] de la nación Mexicana* (Copenhagen: Einar Munksgaard, 1945). Yakın tarihli bir İspanyolca baskısı için bkz. Rafael Tena, ed., *Anales de Tlatelolco* (Mexico City: Conaculta, 2004). James Lockhart İspanyol fethi hakkındaki bölümün transkripsiyonunu hazırlayıp İngilizceye çevirdi: Lockhart, ed., *We People Here: Nahuatl Accounts of the Conquest of Mexico* (Berkeley: University of California Press, 1993). Lockhart, bu çalışmaya yazdığı girişte eski el yazmasının tarihlendirilmesiyle ilgili kapsamlı bir tartışmaya yer vermektedir.

Annals of Tlaxcala

Merkezi vadinin doğusundaki Tlaxcala çevresindeki bölge, on altıncı ve on yedinci yüzyıllar boyunca yıllıkları devam ettiren özellikle canlı bir yerli bilgin topluluğuyla övünüyordu. Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza (bkz. Zapata) kendi eserini hazırlayan tek yazardı. Ancak diğer birçok erkek (ve muhtemelen bazı kadınlar) birbirleriyle yıllıkları değiş tokuş etmiş, uygun gördükleri gibi kopyalayıp eklemeler yapmıştır. Sekizi Tlaxcala'nın kendisinden olmak üzere, yirmi üç bilinen metin bulunmaktadır. Söz konusu sekiz metnin tümündeki 1538 yılına kadarki kayıtların büyük bir bölümü ortaktır. Bu nedenle muhtemelen fetihten çok kısa bir süre sonra bu geleneği başlatan bir yazar vardı. Zapata'nın metninin yanı sıra on dokuzuncu yüzyıl kopyaları olarak (bkz. Ramírez) günümüze ulaşan altı yıllık bulunmaktadır. Orijinal yazma olarak elimize geçmiş bir başka yıllık ise Instituto Nacional de Antropología e Historia arşivinde Colección Antigua 872 olarak muhafaza edilmektedir. Bunun transkripsiyonu ve İngilizce

tercümesi için bkz. Camilla Townsend, ed., *Here in This Year: Seventeenth-Century Nahuatl Annals of the Tlaxcala-Puebla Valley*, (Stanford, CA: Stanford University Press, 2009).

Historia Tolteca-Chichimeca

Bu zengin ve estetik açıdan güzel metin, içinde bir köken hikâyesi ve kent sınırlarının bir kaydı da dahil olmak üzere bir dizi metin içerir. Fakat esas olarak dört yüz yıldan fazla bir süreyi kapsayan Cuauhtinchan'dan (merkezi havzanın doğusundaki bir altepetl) çıkma bir yıllıklar dizisidir. Yazım işi, 1550'lerde Tlatelolco'daki Fransisken okuluna giden bir oğlu veya başka bir genç akrabası olan bir Cuauhtinchan asilzadesi olan don Alonso de Castañeda (yerli adı Chimalpopoca'ydı) tarafından yönetildi. Bir İspanyol mahkeme salonunda 1540'larda yaşadığı deneyim, halkının geçmişini fonetik bir transkripsiyon sistemi kullanarak kaydetme ihtiyacına onu ikna etmiş gibi görünmektedir. Ayrıca bu metne, tamamen olmasa da büyük ölçüde yerli tarzda bazı olağanüstü sanat eserlerini de dahil etti.

Orijinal nüsha, Bibliothèque Nationale de France'da Méxicains 46-50, 51-53 ve 54-58 kaydıyla saklanmaktadır. Tıpkıbasımı ve İspanyolca tercümesi için bkz. Paul Kirchoff, Lina Odena Güemes ve Luis Reyes García, ed., *Historia Tolteca Chichimeca* (Mexico City: INAH, 1976). Bir sanat tarihçisinin bakış açısıyla yapıtın mükemmel bir incelemesi için bkz. Dana Leibsohn, *Script and Glyph: Pre-Hispanic History, Colonial Bookmaking and the Historia Tolteca Chichimeca* (Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2009).

Annals of Tula

Bu metin, 1361'den 1521'e kadar uzanan geleneksel yıllık-glifler içeren bir zaman çizelgesidir. Nahuatl'da o yıl ne olduğunu açıklayan metinlerde olduğu gibi glif ve batı tarzı çizimler bazen satırın üstünde ve altında yer almaktadır. Bu yıllıklar dizisi, on beşinci yüzyılın başlarında başarılı bir iktidar teklifi yaptıkları sırada Tula'nın yönetici ailesi ile Itzcoatl (Tenochtitlan'dan) ve Nezahualcoyotl

(Texcoco'dan) arasındaki mevcut bağları doğru bir şekilde belgelemektedir. Hem görseller hem de yazılı içerik, Fransisken eğitiminin eserin yaratıcısı üzerindeki etkisini göstermektedir.

Belge, Instituto Nacional de Antropología e Historia'nın arşivindedir. Transkripsiyonu ve İspanyolca tercümesi için bkz. Robert Barlow, "Anales de Tula, Hidalgo, 1361-1521", *Tlalocan* 3, no. 1 (1949): 2-13.

Codex Xolotl

Don Fernando de Alva Ixtlilxochitl'a bakınız.

Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza

On yedinci yüzyılın başlarında soylu bir Tlaxcalan ailesinde dünyaya gelen Zapata, 1650'lerde ayrıntılı bir yıllıklar dizisi yazmaya başladı. Metnine, aile bağlantıları aracılığıyla eline geçen Nahuatl dilindeki çeşitli kaynakları kullanarak antik dönemden başladı. Daha sonra kendi yaşamı ve altepetlının yerli cabildosu üzerinde yaptığı çalışma boyunca belirli ölçüde kayıtlarını devam ettirdi. Tlaxcala'ya nispeten az sayıda İspanyol yerleştiğinden xiuhpohualli bilgisi de dahil olmak üzere geleneksel Nahua yüksek kültürünün özellikleri bu bölgede geniş coğrafyada olduğundan daha uzun süre hayatta kalmış gibi görünmektedir. Zapata öldükten sonra, uğraşı genç bir aile dostuna, yerli bir rahip olan don Manuel de los Santos Salazar'a geçti. Rahip, "Chronología de la Muy Insigne Noble y Leal Ciudad de Tlaxcala" başlıklı bir ön yazı da dahil olmak üzere esere belirli unsurlar ekledi.

Zapata'nın iki yüz sayfalık kitabı Bibliothèque Nationale de France'da Méxicain 212 olarak tutulmaktadır. Transkripsiyonu ve İspanyolca çevirisi için bkz. *Historia cronológica de la noble ciudad de Tlaxcala*, ed. Luis Reyes García ve Andrea Martínez Baracs (Tlaxcala: Universidad Autónoma de Tlaxcala, 1995). Örnek olarak iki yıllık dönem İngilizceye tercüme edilmiştir: Townsend, *Annals of Native America*, 175-180.

Bibliyografya

- Adorno, Rolena. *Colonial Latin American Literature: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Adorno, Rolena, ed. *From Oral to Written Expression: Native Andean Chronicles of the Early Colonial Period*. Syracuse, NY: Maxwell School of Citizenship and Public Affairs, 1982.
- Alchon, Suzanne. *A Pest in the Land: New World Epidemics in Global Perspective*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2003.
- Altman, Ida. *The War for Mexico's West: Indians and Spaniards in New Galicia, 1524–1550*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2010.
- Alva, Jorge Klor de. "La historicidad de los coloquios de Sahagún". *Estudios de cultura náhuatl* 15 (1982): 147–84.
- Anderson, Greg. "Retrieving the Lost Worlds of the Past: The Case for an Ontological Turn". *American Historical Review* 120 (2015): 787–810.
- Andrews, Richard. *Introduction to Classical Nahuatl*. Norman: University of Oklahoma Press, 2003 [1975].
- Ardren, Traci, ed. *Ancient Maya Women*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002.
- Arroyo, Salvador. "The Discovery of the Caxa de Agua of Tlatelolco: Mural Painting from the Dawn of New Spain". *Colonial Latin American Review* 22 (2013): 19–38.
- Augustine, Saint. *Confessions*. ed. R. S. Pine-Coffin. New York: Penguin Books, 1961.
- Barlow, Robert. "Anales de Tula, Hidalgo, 1361–1521". *Tlalocan* 3 (1949): 2–13.
- Bennett, Herman. *Africans in Colonial Mexico: Absolutism, Christianity, and Afro-Creole Consciousness, 1570–1640*. Bloomington: Indiana University Press, 2003.
- Benton, Bradley. *The Lords of Tetzaco: The Transformation of Indigenous Rule in Postconquest Central Mexico*. New York: Cambridge University Press, 2017.

- Berdan, Frances. *Aztec Archaeology and Ethnohistory*. New York: Cambridge University Press, 2014.
- Berdan, Frances. "Economic Alternatives under Imperial Rule: The Eastern Aztec Empire". *Economies and Politics of the Aztec Realm*, ed. Mary G. Hodge - Michael E. Smith. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Bierhorst, John, ed. *Ballads of the Lords of New Spain*. Austin: University of Texas Press, 2009.
- Bierhorst, John, ed. *Cantares Mexicanos*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1985.
- Bierhorst, John, ed. *History and Mythology of the Aztecs: The Codex Chimalpopoca*. Tucson: University of Arizona Press, 1992.
- Bleichmar, Daniela. "History in Pictures: Translating the Codex Mendoza". *Art History* 38 (2015): 682–701.
- Bleichmar, Daniela. "Painting the Aztec Past in Early Colonial Mexico: Translation and Knowledge Production in the Codex Mendoza". *Renaissance Quarterly* 72, no. 4 (Fall 2019).
- Blitz, John. "Adoption of the Bow in Prehistoric North America". *North American Archaeologist* 9 (1988): 123–45.
- Boone, Elizabeth Hill. *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*. Austin: University of Texas Press, 2007.
- Boone, Elizabeth Hill. *Stories in Red and Black: Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*. Austin: University of Texas Press, 2000.
- Boone, Elizabeth Hill - Gary Urton, ed. *Their Way of Writing: Scripts, Signs and Pictographies in Pre-Columbian America*. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2011.
- Boone, Elizabeth, Louise Burkhart ve David Tavárez, ed. *Painted Words: Nahuatl Catholicism, Politics, and Memory in the Atzacualco Pictorial Catechism*. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2017.
- Borucki, Alex, David Eltis ve David Wheat. "Atlantic History and the Slave Trade to Spanish America". *American Historical Review* 120 (2015): 433–61.
- Bowser, Frederick. "Africans in Spanish American Colonial Society". *The Cambridge History of Latin America*, 2 Cilt, ed. Leslie Bethell. New York: Cambridge University Press, 1984.
- Brading, David. *The First America: The Spanish Monarchy, Creole Patriots, and the Liberal State, 1492–1867*. New York: Cambridge University Press, 1991.
- Braswell, Geoffrey. *The Maya and Teotihuacan: Reinterpreting Early Classic Interaction*. Austin: University of Texas Press, 2003.
- Brewster, Paul G. "The Foundation Sacrifice Motif in Legend, Folksong, Game and Dance". *Zeitschrift für Ethnologie* 96 (1971): 71–89.
- Brian, Amber. *Alva Ixtlilxochitl's Native Archive and the Circulation of Knowledge in Colonial Mexico*. Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2016.

- Brian, Amber. "Don Fernando de Alva Ixtlilxochitl's Narratives of the Conquest of Mexico". *The Conquest All Over Again*, ed. Susan Schroeder. Brighton, England: Sussex Academic Press, 2010.
- Brian, Amber. "The Original Alva Ixtlilxochitl Manuscripts at Cambridge University". *Colonial Latin American Review* 23 (2014): 84–101.
- Brian, Amber, Bradley Benton ve Pablo García Loaza, ed. *The Native Conquistador: Alva Ixtlilxochitl's Account of the Conquest of New Spain*. College Park: Pennsylvania State University Press, 2015.
- Brokaw, Galen - Jongsoo Lee, ed. *Fernando de Alva Ixtlilxochitl and His Legacy*. Tucson: University of Arizona Press, 2016.
- Brooks, Francis. "Moteuczoma Xocoyotl, Hernán Cortés, and Bernal Díaz del Castillo: The Construction of an Arrest". *Hispanic American Historical Review* 75 (1995): 149–83.
- Bruhns, Karen Olsen ve Karen Stothert. *Women in Ancient America*. Norman: University of Oklahoma Press, 1999.
- Brumfiel, Elizabeth. "Weaving and Cooking: Women's Production in Aztec Mexico". *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*, ed. J. M. Gero ve M. W. Conkey. New York: Cambridge University Press, 1991.
- Burkhart, Louise. *Before Guadalupe: The Virgin Mary in Early Colonial Nahuatl Literature*. Albany, NY: Institute for Mesoamerican Studies, 2001.
- Burkhart, Louise. "Mexica Women on the Home Front: Housework and Religion in Aztec Mexico". *Indian Women of Early Mexico*, ed. Susan Schroeder, Stephanie Wood ve Robert Haskett. Norman: University of Oklahoma Press, 1997.
- Burkhart, Louise. *The Slippery Earth: Nahuatl-Christian Moral Dialogue in Sixteenth-Century Mexico*. Tucson: University of Arizona Press, 1989.
- Burns, E. Bradford. *The Poverty of Progress: Latin America in the Nineteenth Century*. Los Angeles: University of California Press, 1980.
- Candiani, Vera. *Dreaming of Dry Land: Environmental Transformation in Colonial Mexico City*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2014.
- Cañeque, Alejandro. *The King's Living Image: The Culture and Politics of Vice-regal Power in Colonial Mexico*. New York: Routledge, 2004.
- Carillo Castro, Alejandro. *The Dragon and the Unicorn*. Mexico City, 2014 [1996].
- Carmack, Robert, ed. *The Legacy of Mesoamerica: History and Culture of a Native American Civilization*. Albany, NY: Institute for Mesoamerican Studies, 1996.
- Carochi, Horacio, S.J. *Grammar of the Mexican Language*. ed. James Lockhart. Stanford, CA: Stanford University Press, 2001 [1645].
- Carrasco, David. *City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization*. Boston: Beacon Press, 1999.
- Carrasco, David ve Scott Sessions, ed. *Cave, City, and Eagle's Nest: An Interpretive Journey through the Mapa de Cuauhtinchan No. 2*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2007.

- Carrasco, David, Lindsay Jones ve Scott Sessions, ed. *Mesoamerica's Classic Heritage: From Teotihuacan to the Aztecs*. Boulder: University of Colorado Press, 2000.
- Carrasco, Pedro. "Royal Marriages in Ancient Mexico". *Explorations in Ethnohistory: The Indians of Central Mexico in the Sixteenth Century*, ed. H. R. Harvey ve H. Premm. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1984.
- Carrasco, Pedro. *The Tenochca Empire of Ancient Mexico: The Triple Alliance of Tenochtitlan, Tetzcoco, and Tlacopan*. Norman: University of Oklahoma Press, 1999.
- Carrión, Antonio. *Historia de la Ciudad de Puebla de los Angeles*. Puebla, Mexico: José Cajica, 1970 [1897].
- Castañeda de Paz, María. "Historia de una casa real: Origen y ocaso del linaje gobernante en México-Tenochtitlan". *Nuevo Mundo, Mundos Nuevos* (2011): 1–20.
- Castillo Palma, Norma Angelica ve Susan Kellogg. "Conflict and Cohabitation between Afro-Mexicans and Nahuas in Central Mexico". *Beyond Black and Red: African-Native Relations in Colonial Latin America*, ed. Matthew Restall. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2005.
- Celestino Solís, Eustaquio ve Luis Reyes García, ed. *Anales de Tecamachalco, 1398–1590*. Mexico City: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 1992.
- Chang Rodríguez, Raquel. *La apropiación del signo: tres cronistas indígenas del Perú*. Tempe: Arizona State University Press, 1988.
- Chapman, Anne. "Port of Trade Enclaves in Aztec and Maya Civilizations". *Trade and Market in the Early Empires*, ed. Karl Polanyi, Conrad Arensberg ve Harry Pearson. Glencoe, IL: Free Press, 1957.
- Chávez Baldera, Ximena. "Sacrifice at the Templo Mayor of Tenochtitlan and Its Role in Regard to Warfare". *Embattled Bodies, Embattled Places: War in Pre-Columbian Mesoamerica and the Andes*, ed. Andrew Scherer ve John Verano. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2014.
- Chávez Orozco, Luis, ed. *Códice Osuna acompañado de 158 páginas inéditas encontradas en el Archivo General de la Nación*. Mexico City: Instituto Indigenista Interamericano, 1947.
- Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, don Domingo de San Antón. *Annals of His Time*. ed. James Lockhart, Susan Schroeder ve Doris Namala. Stanford, CA: Stanford University Press, 2006.
- Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, don Domingo de San Antón. *Chimalpahin's Conquest*. ed. Susan Schroeder, Anna J. Cruz, Cristián Roa-de-la-Carrera ve David Tavárez. Stanford, CA: Stanford University Press, 2010.
- Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, don Domingo de San Antón. *Codex Chimalpahin*. ed. Arthur J. O. Anderson - Susan Schroeder. 2 Cilt Norman: University of Oklahoma Press, 1997.

- Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, don Domingo de San Antón. *Las Ocho relaciones y el Memorial de Colhuacan*. ed. Rafael Tena. 2 Cilt Mexico City: Conaculta, 1998.
- Chipman, Donald. "Isabel Moctezuma". *Struggle and Survival in Colonial Latin America*, ed. David Sweet - Gary Nash. Los Angeles: University of California Press, 1981.
- Chipman, Donald. *Moctezuma's Children: Aztec Royalty under Spanish Rule*. Austin: University of Texas Press, 2005.
- Ciudad Real, Antonio de. *Tratado curioso y docto de la grandeza de la Nueva España*. Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1976 [1584].
- Clendinnen, Inga. *Aztecs: An Interpretation*. New York: Cambridge University Press, 1991.
- Clendinnen, Inga. "'Fierce and Unnatural Cruelty': Cortés and the Conquest of Mexico", *Representations* 33 (1991): 65–100.
- Cline, S. L., ed. *The Book of Tributes: Early Sixteenth-Century Nahuatl Censuses from Morelos*. Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications, 1993.
- Coe, Michael. *Breaking the Maya Code*. New York: Thames & Hudson, 1992.
- Colmenares, David. "How the Aztecs Got a Pantheon: The Creation of Ancient Religion in New Spain". PhD diss., Department of Spanish, Columbia University, 2019.
- Colston, Stephen. "'No Longer Will There Be a Mexico': Omens, Prophecies and the Conquest of the Aztec Empire". *American Indian Quarterly* 5 (1985): 239–58.
- Cope, R. Douglas. *The Limits of Racial Domination: Plebeian Society in Colonial Mexico City, 1660–1720*. Madison: University of Wisconsin Press, 1994.
- Cortés, Hernán. *Letters from Mexico*. ed. Anthony Pagden. New Haven, CT: Yale University Press, 1986.
- Crapo, Richley ve Bonnie Glass-Coffin, ed. *Anónimo Mexicano*. Logan: Utah State University Press, 2005.
- Crales, Jessica Nelson. "'Women of Our Nation': Gender and Christian Indian Communities in the United States and Mexico, 1725–1850". *Early American Studies* 17, no. 4 (fall 2019).
- Cuevas, Mariano, ed. *Cartas y otros documentos de Hernán Cortés*. Seville: F. Díaz, 1915.
- Curcio-Nagy, Linda. *The Great Festivals of Colonial Mexico City*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2004.
- Daniels, Peter ve William Bright, ed. *The World's Writing Systems*. New York: Oxford University Press, 1996.
- De la Torre Villar, Ernesto ve Ramiro Navarra de Anda, ed. *Testimonios Históricos Guadalupeños*. Mexico City: Fondo de Cultura Económica, 1982.

- Diamond, Jared. *Guns, Germs, and Steel*. New York: Norton, 1997.
- Díaz, Bernal. *The Conquest of New Spain*. ed. J. M. Cohen. New York: Penguin Books, 1963.
- Díaz, Bernal. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. Mexico City: Porrúa, 1960.
- Díaz, María Elena. "The Black Blood of New Spain: Limpieza de Sangre, Racial Violence, and Gendered Power in Early Colonial Mexico". *William & Mary Quarterly* 61 (2003): 479–520.
- Díaz Balsera, Viviana. *The Pyramid under the Cross: Franciscan Discourses of Evangelization and the Nahua Christian Subject in Sixteenth-Century Mexico*. Tucson: University of Arizona Press, 2005.
- Dibble, Charles, ed. *Historia de la Nación Mexicana*. Madrid: Porrúa, 1963.
- Diehl, Richard. *The Olmecs: America's First Civilization*. New York: Thames & Hudson, 2004.
- Diel, Lori Boornazian. *The Codex Mexicanus: A Guide to Life in Late Sixteenth-Century New Spain*. Austin: University of Texas Press, 2018.
- Diel, Lori Boornazian. *The Tira de Tepechpan: Negotiating Place Under Aztec and Spanish Rule*. Austin: University of Texas Press, 2008.
- Don, Patricia Lopes. *Bonfires of Culture: Franciscans, Indigenous Leaders, and Inquisition in Early Mexico, 1524–1540*. Norman: University of Oklahoma Press, 2010.
- Dunn, Oliver, ed. *The Diario of Christopher Columbus's First Voyage to America*. Norman: University of Oklahoma Press, 1989.
- Durán, fray Diego. *The History of the Indies of New Spain*. ed. Doris Heyden. Norman: University of Oklahoma Press, 1994 [1964].
- Durston, Alan ve Bruce Mannheim, ed. *Indigenous Languages, Politics, and Authority in Latin America: Historical and Ethnographic Perspectives*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2018.
- Edmonson, Munro. *The Book of the Year: Middle American Calendrical Systems*. Salt Lake City: University of Utah Press, 1988.
- Elliott, John. "Introductory Essay". Hernando Cortés, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden. New Haven, CT: Yale University Press, 1986. Giriş kısmı.
- Eltis, David ve Allen Tullos. *Voyages: The Trans-Atlantic Slave Trade Database*. <http://www.slavevoyages.org>.
- Escalante Gonzalbo, Pablo. "El Patrocinio del arte indocristiano en el siglo XVI. La iniciativa de las autoridades indígenas en Tlaxcala y Cuauhtinchan". *Patrocinio, colección y circulación de las artes*, ed. Gustavo Curiel. Mexico City: UNAM, 1997.
- Evans, Susan Toby. *Ancient Mexico and Central America*. New York: Thames & Hudson, 2013 [2004].

- Farris, Nancy. *Tongues of Fire: Language and Evangelization in Colonial Mexico*. New York: Oxford University Press, 2018.
- Fenn, Elizabeth. *Pox Americana: The Great Smallpox Epidemic of 1775–82*. New York: Hill & Wang, 2001.
- Fernández Armesto, Felipe. “Aztec Auguries and Memories of the Conquest of Mexico”. *Renaissance Studies* 6 (1992): 287–305.
- Foster, Michael ve Shirley Gorenstein, ed. *Greater Mesoamerica: The Archaeology of West and Northwest Mexico*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2000.
- Fuentes, Patricia, ed. *The Conquistadors: First Person Accounts of the Conquest of Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 1993.
- García Castro, René. *Indios, territorio y poder en la provincia Matlatzinca: La negociación del espacio político de los pueblos otomianos, siglos XV–XVII*. Toluca: Colejo Mexiquense, 1999.
- García Icazbalceta, Joaquín, ed. *Nueva colección de documentos para la historia de México*. Liechtenstein: Kraus Reprints, 1971 [1886].
- García Loeza, Pablo. “Deeds to be Praised for All Time: Alva Ixtlilxochitl’s Historia de la nación chichimeca and Geoffrey of Monmouth’s History of the Kings of Britain”. *Colonial Latin American Review* 23 (2014): 53–69.
- Gates, Henry Lewis. *Black in Latin America*. New York: New York University Press, 2011.
- Gero, J. M., ve M. W. Conkey, ed. *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*. New York: Cambridge University Press, 1991.
- Gibson, Charles. *The Aztecs Under Spanish Rule*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1964.
- Gibson, Charles. *Tlaxcala in the Sixteenth Century*. New Haven, CT: Yale University Press, 1952.
- Gillespie, Susan. *Aztec Kings: The Construction of Rulership in Mexica History*. Tucson: University of Arizona Press, 1989.
- Gómara, Francisco López de. *Cortés: The Life of the Conqueror by His Secretary*. ed. Leslie Byrd Simpson. Los Angeles: University of California Press, 1965.
- Gómez García, Lidia. *Los anales nativos de la ciudad de Puebla de los Angeles, siglos XVI y XVII*. Puebla, Mexico: Ayuntamiento de Puebla, 2018.
- Gómez García, Lidia, Celia Salazar Exaire ve María Elena Stefanón, ed. *Anales del Barrio de San Juan del Río. Puebla*, Mexico: Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, 2000.
- Gonzalbo Aizpuru, Pilar. *Historia de la educación en la época colonial: El mundo indígena*. Mexico City: El Colegio de México, 1990.
- Gradie, Charlotte. “Spanish Jesuits in Virginia: The Mission that Failed”. *Virginia Magazine of History and Biography* 96 (1988): 131–56.
- Graulich, Michel. *Moctezuma: Apogeo y Caída del Imperio Azteca*. Mexico City: Ediciones Era, 2014 [1994].

- Gruzinski, Serge. *Conquest of Mexico: The Incorporation of Indian Societies into the Western World, 16th–18th Centuries*. London: Blackwell, 1995.
- Guijo, Gregorio Martín del. *Diario*. 2 Cilt, Mexico City: Porrúa, 1952.
- Haskett, Robert. *Indigenous Rulers: An Ethnohistory of Town Government in Colonial Cuernavaca*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1991.
- Haskett, Robert. *Visions of Paradise: Primordial Titles and Mesoamerican History in Cuernavaca*. Norman: University of Oklahoma Press, 2005.
- Hassig, Ross. "The Maid of the Myth: La Malinche and the History of Mexico". *Indiana Journal of Hispanic Literatures* 12 (1998): 101–33.
- Hassig, Ross. *Polygamy and the Rise and Demise of the Aztec Empire*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2016.
- Hassig, Ross. *Time, History and Belief in Aztec and Colonial Mexico*. Austin: University of Texas Press, 2001.
- Heitman, Carrie, ve Stephen Plog. *Chaco Revisited: New Research on the Prehistory of Chaco Canyon, New Mexico*. Tucson: University of Arizona Press, 2015.
- Hernández Sánchez-Barba, Mario, ed. *Hernando Cortés: cartas y documentos*. Mexico City: Porrúa, 1963.
- Herren, Ricardo. *Doña Marina, la Malinche*. Mexico City: Planeta, 1992.
- Himmerich y Valencia, Robert. *The Encomenderos of New Spain*. Austin: University of Texas Press, 1991.
- Hodge, Mary G., ve Michael E. Smith, ed. *Economies and Politics of the Aztec Realm*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Horn, Rebecca. *Postconquest Coyoacan: Nahuatl-Spanish Relations in Central Mexico, 1519–1650*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1997.
- Houston, Stephen, John Baines ve Jerrold Cooper. "Last Writing: Script Obsolescence in Egypt, Mesopotamia and Mesoamerica." *Comparative Studies in Society and History* 45 (2003): 430–79.
- Hutton, Ronald. *Blood and Mistletoe: The History of the Druids in Britain*. New Haven, CT: Yale University Press, 2009.
- Ixtlilxochitl, Fernando de Alva. *Obras Completas*. 2 Cilt. ed. Edmundo O'Gorman. Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1975–77.
- Jeffres, Travis. "In Case I Die Where I Am Selected To Be Sent': Coercion and the Tlaxcalan Resettlement of 1591". *Ethnohistory* 66 (2019): 95–116.
- Justeson, John ve Terrence Kaufman. "A Decipherment of Epi-Olmec Hieroglyphic Writing". *Science* 259 (1993): 1703–11.
- Kalyuta, Anastasia. "El arte de acomodarse a dos mundos: la vida de don Pedro de Moctezuma Tlacahuepantli segun los documentos del Archivo General de la Nación (México) y el Archivo General de Indias (Sevilla)". *Revista Española de Antropología Americana* 41 (2010): 471–500.
- Karttunen, Frances. *An Analytical Dictionary of Nahuatl*. Norman: University of Oklahoma Press, 1992 [1983].

- Karttunen, Frances. "Rethinking Malinche". *Indian Women of Early Mexico*, ed. Susan Schroeder, Stephanie Wood ve Robert Haskett. Norman: University of Oklahoma Press, 1997.
- Karttunen, Frances ve James Lockhart, ed. *The Art of Nahuatl Speech: The Bancroft Dialogues*. Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications, 1987.
- Kauffmann, Leisa. *The Legacy of Rulership in Fernando de Alva Ixtlilxochitl's Historia de la nación chichimeca*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2019.
- Kaufman, Terrence. "Native Languages of Mesoamerica". *Atlas of the World's Languages*. New York: Routledge, 1994.
- Keen, Benjamin. *The Aztec Image in Western Thought*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1971.
- Kellogg, Susan. "The Women's Room: Some Aspects of Gender Relations in Tenochtitlan in the Late Pre-Hispanic Period". *Ethnohistory* 42 (1995): 563–76.
- Kicza, John ve Rebecca Horn. *Resilient Cultures: America's Native Peoples Confront European Colonization, 1500–1800*. Boston: Pearson, 2013.
- Kirchoff, Paul, Lina Odena Güemes ve Luis Reyes García, ed. *Historia Tolteca Chichimeca*. Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1976.
- Kranz, Travis. "The Tlaxcalan Conquest Pictorials". PhD diss., UCLA, Department of Art History, 2001.
- Lanyon, Anna. *Malinche's Conquest*. St Leonards, Australia: Allen & Unwin, 1999.
- Lanyon, Anna. *The New World of Martín Cortés*. New York: DaCapo, 2003.
- Launey, Michel. "The Features of Omnipredicativity in Classical Nahuatl". *STUF: Journal of Linguistic Typology and Universals* [Berlin] 57 (2002): 1–13.
- Launey, Michel. *An Introduction to Classical Nahuatl*. New York: Cambridge University Press, 2011 [1979].
- Lee, Jongsoo. *The Allure of Nezahualcoyotl: Pre-Hispanic History, Religion, and Nahuatl Poetics*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2008.
- Lee, Jongsoo. "The Aztec Triple Alliance: A Colonial Transformation of the Prehispanic Political and Tributary System". *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives*, ed. Jongsoo Lee ve Galen Brokaw. Boulder: University of Colorado Press, 2014.
- Lee, Jongsoo ve Galen Brokaw, ed. *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives*. Boulder: University of Colorado Press, 2014.
- Leeming, Ben. "Micropoetics: The Poetry of Hypertrophic Words in Early Colonial Nahuatl". *Colonial Latin American Review* 24 (2025): 168–89.
- Lehmann, Walter ve Gerdt Kutscher, ed. *Geschichte der Azteken: Codex Aubin und verwandte Dokumente*. Berlin: Gebr. Mann, 1981.
- Leibsohn, Dana. *Script and Glyph: Pre-Hispanic History, Colonial Bookmaking, and the Historia Tolteca Chichimeca*. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2009.

- Lekson, Stephen, ed. *The Archaeology of Chaco Canyon: An Eleventh-Century Pueblo Regional Center*. Santa Fe, NM: School of American Research, 2006.
- León-Portilla, Miguel. *Bernardino de Sahagún: First Anthropologist*. Norman: University of Oklahoma Press, 2002.
- León-Portilla, Miguel. *The Broken Spears*. Boston: Beacon Press, 1962 [1959].
- León-Portilla, Miguel, ed. *Cantares Mexicanos*. 3 Cilt. Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 2011.
- León-Portilla, Miguel, ed. *Coloquios y doctrina cristiana*. Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1986.
- León-Portilla, Miguel. *Fifteen Poets of the Aztec World*. Norman: University of Oklahoma Press, 1992.
- León-Portilla, Miguel. "Have We Really Translated the Mesoamerican Ancient Word?". *On the Translation of Native American Literatures*, ed. Brian Swann. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 1992.
- León-Portilla, Miguel ve Earl Shorris, ed. *In the Language of Kings: An Anthology of Mesoamerican Literature*. New York: Norton, 2001.
- Lewis, Laura. *Power, Witchcraft and Caste in Colonial Mexico*. Durham, NC: Duke University Press, 2003.
- Lockhart, James. *The Nahuas After the Conquest*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1992.
- Lockhart, James. *Nahuas and Spaniards: Postconquest Central Mexican History and Philology*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1991.
- Lockhart, James. *Nahuatl as Written*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2001.
- Lockhart, James. "Some Nahua Concepts in Postconquest Guise". *History of European Ideas* 6 (1985): 465-82.
- Lockhart, James, ed. *We People Here: Nahuatl Accounts of the Conquest of Mexico*. Los Angeles: University of California Press, 1993.
- Lockhart, James ve Stuart Schwartz. *Early Latin America*. New York: Cambridge University Press, 1983.
- López Austin, Alfredo. *The Myth of Quetzalcoatl: Religion, Rulership, and History in the Nahua World*. İspanyolcadan İngilizceye tercüme Russ Davidson - Guilhem Olivier. *Hombre-Dios: Religión y política en el mundo náhuatl*. Boulder: University Press of Colorado, 2015 [1973].
- López Austin, Alfredo. "The Research Method of Fray Bernardino de Sahagún". *Sixteenth-Century Mexico: The Work of Sahagún*, ed. Munro Edmonson. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1974.
- López Luján, Leonardo. *The Offerings of the Templo Mayor of Tenochtitlan*. Boulder: University Press of Colorado, 1994.
- López de Meneses amada. "Tecuichpotzin, hija de Moctezuma". *Estudios cortesanos: recopilados con motive del IV centenario de la muerte de Hernán Cortés*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1948.

- López Rayón, Ignacio, ed. *Proceso de residencia instruido contra Pedro de Alvarado y Nuño de Guzman*. Mexico City: Valdes y Redondas, 1847.
- Lowenthal, David. *The Past Is a Foreign Country*. New York: Cambridge University Press, 1995.
- Madajczak, Julia. "Nahuatl Kinship Terminology as Reflected in Colonial Written Sources from Central Mexico: A System of Classification". PhD diss., University of Warsaw, Poland, 2014.
- Malanga, Tara. "'Earth Is No One's Home': Nahuatl Perceptions of Illness, Death, and Dying in the Early Colonial Period, 1520–1650". PhD diss., Rutgers University, Department of History, 2019.
- Marcus, Joyce. *Mesoamerican Writing Systems: Propaganda, Myth, and History in Four Ancient Civilizations*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992.
- Martínez, Enrico. *El Reportorio de los tiempos e historia natural de Nueva España*. Mexico City: Novum, 1991 [1606].
- Martínez, José Luis, ed. *Documentos Cortesianos*. Mexico City: Fondo de la Cultura Económica, 1990.
- Martínez Baracs, Andrea. *Un Gobierno de indios: Tlaxcala, 1519–1750*. Mexico City: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 2008.
- Martínez Baracs, Rodrigo. *Convivencia y utopía: El gobierno indio y español de la "ciudad de Mechuacan", 1521–1580*. Mexico City: Científica, 2017 [2005].
- Martínez Baracs, Rodrigo. "De Tepeaquilla a Tepeaca, 1528–1555". *Andes* 17 (2006).
- Martínez Baracs, Rodrigo. "El Diario de Chimalpahin". *Estudios de cultura náhuatl* 38 (2007).
- Martínez Martínez, María del Carmen. *Martín Cortés: pasos recuperados (1532–1562)*. León, Spain: Universidad de León, 2018.
- Matos Moctezuma, Eduardo. *Life and Death in the Temple Mayor*. Boulder: University Press of Colorado, 1995.
- McDonough, Kelly. *The Learned Ones: Nahua Intellectuals in Postconquest Mexico*. Tucson: University of Arizona Press, 2014.
- Medina Lima, Constantino, ed. *Libro de los guardianes y gobernadores de Cuauhtinchan*. Mexico City: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 1995.
- Megged, Amos. *Social Memory in Ancient and Colonial Mesoamerica*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Mendoza, Celso. "Scribal Culture, Indigenous Modes and Nahuatl-Language Sources, 16th through 18th Centuries". *Oxford Research Encyclopedia of Latin American History*, ed. William Beezley. New York: Oxford University Press, forthcoming 2020.
- Mengin, Ernst, ed. *Unos annales de la nación Mexicana*. Copenhagen: Einar Munksgaard, 1945.

- Metzer, David. *First Peoples in a New World: Colonizing Ice Age America*. Los Angeles: University of California Press, 2009.
- Mignolo, Walter. *The Darker Side of the Renaissance: Literacy, Territoriality and Colonization*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.
- Miller, Mary ve Karl Taube. *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*. London: Thames & Hudson, 1993.
- Mills, Kenneth, William B. Taylor ve Sandra Lauderdale Graham, ed., *Colonial Latin America: A Documentary History*. Wilmington, DE: Scholarly Resources, 2002.
- Molina, fray Alonso. *Vocabulario en Lengua Castellana y Mexicana y Mexicana y Castellana*. Mexico City: Porrúa, 1992.
- Monmouth, Geoffrey of. *History of the Kings of Britain*. ed. Lewis Thorpe. London: Folio Society, 1969.
- Motolinía, fray Toribio de Benavente. *Historia de los Indios de la Nueva España*. Madrid: Alianza, 1988 [1555].
- Mundy, Barbara. *The Death of Tenochtitlan, the Life of Mexico City*. Austin: University of Texas Press, 2015.
- Nava Nava, Refugio. *Malintzin Itlahtol*. Warsaw, Poland: Faculty of Liberal Arts, 2013.
- Navarrete Linares, Federico, ed. *Historia de la venida de los mexicanos y otros pueblos*. Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1991.
- Navarrete Linares, Federico. *Los orígenes de los pueblos indígenas del valle de México: Los altepetl y sus historias*. Mexico City: Universidad Autónoma de México, 2015.
- Nelson, Ben. "Mesoamerican Objects and Symbols in Chaco Canyon Contexts". *The Archaeology of Chaco Canyon: An Eleventh-Century Pueblo Regional Center*, ed. Stephen Lekson. Santa Fe, NM: School of American Research, 2006.
- Nesvig, Martin. "The 'Indian Question' and the Case of Tlatelolco". *Local Religion in Colonial Mexico*, ed. Martin Nesvig. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006.
- Nesvig, Martin. *Promiscuous Power: An Unorthodox History of New Spain*. Austin: University of Texas Press, 2018.
- Nesvig, Martin. "Spanish Men, Indigenous Language, and Informal Interpreters in Postcontact Mexico." *Ethnohistory* 19 (2012): 739–64.
- Offner, Jerome. "Ixtilxochitl's Ethnographic Encounter: Understanding the Codex Xolotl and Its Dependent Alphabetic Texts". *Fernando de Alva Ixtlilxochitl and His Legacy*, ed. Galen Brokaw ve Jongsoo Lee. Tucson: University of Arizona Press, 2016.
- Offner, Jerome. *Law and Politics in Aztec Texcoco*. New York: Cambridge University Press, 1983.

- O'Gorman, Edmundo. *Destierro de Sombras: Luz en el origen de la imagen y culta de Nuestra Señora de Guadalupe*. Mexico City: Universidad Nacional Autónoma de México, 1986.
- Olivier, Guilhem. *Mockeries and Metamorphoses of an Aztec God: Tezcatlipoca, "Lord of the Smoking Mirror"*. Boulder: University Press of Colorado, 2003.
- Olko, Justyna. *Insignia of Rank in the Nahua World: From the Fifteenth to the Seventeenth Century*. Boulder: University Press of Colorado, 2014.
- Olko, Justyna ve Agnieszka Brylak. "Defending Local Autonomy and Facing Cultural Trauma: A Nahua Order Against Idolatry, Tlaxcala 1543". *Hispanic American Historical Review* 94 (2018): 573–604.
- Olko, Justyna ve Julia Madajczak. "An Animating Principle in Confrontation with Christianity? De(Re)constructing the Nahua 'Soul'". *Ancient Mesoamerica* 30 (2019): 1–14.
- Orozco y Berra, Manuel, ed. *Noticia histórica de la conjuración del Marqués del Valle, 1565–1568*. Mexico City: R. Rafael, 1853.
- Otte, Enrique. "Nueve Cartas de Diego de Ordás". *Historia Mexicana* 14, no. 1 (1964): 102–30 ve 14, no. 2 (1964): 321–38.
- Oudijk, Michel ve Laura Matthew, ed. *Indian Conquistadors: Indigenous Allies in the Conquest of Mesoamerica*. Norman: University of Oklahoma Press, 2007.
- Oudijk, Michel ve Matthew Restall. "Mesoamerican Conquistadors in the Sixteenth Century". *Indian Conquistadors: Indigenous Allies in the Conquest of Mesoamerica*, ed. Michel Oudijk ve Laura Matthew. Norman: University of Oklahoma Press, 2007.
- Pacheco, Joaquín, ed. *Colección de documentos inéditos relativos al descubrimiento, conquista y colonización de las posesiones españolas en América y Oceanía*. 42 Cilt Madrid: Manuel Bernaldos de Quirós, 1864–84.
- Palmer, Colin. *Slaves of the White God: Blacks in Mexico, 1570–1650*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.
- Paso y Troncoso, Francisco del, ed. *Historia de las Cosas de Nueva España: Códices matritenses*. 3 Cilt Madrid: Hauser y Menet, 1906–7.
- Pasztor, Esther. *Teotihuacan: An Experiment in Living*. Norman: University of Oklahoma Press, 1997.
- Pennock, Caroline Dodds. *Bonds of Blood: Gender, Lifestyle and Sacrifice in Aztec Culture*. London: Palgrave Macmillan, 2008.
- Pérez Rocha, Emma ve Rafael Tena, ed. *La nobleza indígena del centro de México después de la conquista*. Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2000.
- Pierce, Donna ve Ronald Otuska, ed. *Asia and Spanish America: Transpacific Artistic and Cultural Heritage, 1500–1850*. Denver, CO: Denver Art Museum, 2009.

- Pillsbury, Joanne, Patricia Sarro, James Doyle ve Juliet Wiersema. *Design for Eternity: Architectural Models from the Ancient Americas*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2015.
- Pillsbury, Joanne, Timothy Potts ve Kim Richter, ed. *Golden Kingdoms: Luxury Arts in the Ancient Americas*. Los Angeles: Getty Publications, 2017.
- Pizzigoni, Caterina. *The Life Within: Local Indigenous Society in Mexico's Toluca Valley*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2012.
- Pizzigoni, Caterina. *Testaments of Toluca*. Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications. Stanford, CA: Stanford University Press, 2007.
- Pizzigoni, Caterina ve Camilla Townsend, ed. *Indian Life After the Conquest: The De la Cruz Family Papers of Colonial Mexico*. Unpublished manuscript.
- Pollack, John H. "Native American Words, Early American Texts". PhD diss., Department of English, University of Pennsylvania, 2014.
- Polyani, Karl, Conrad Arensberg ve Harry Pearson, ed., *Trade and Market in the Early Empires*. Glencoe, IL: Free Press, 1957.
- Pomar, Juan. "Relación de Tetzaco". *Relaciones de Nueva España*, ed. Germán Vázquez. Madrid: Historia 16, 1991.
- Poole, Stafford. *The Guadalupe Controversies in Mexico*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2006.
- Prem, Hanns. *The Ancient Americas: A Brief History and Guide to Research*. Salt Lake City: University of Utah Press, 1997 [1989].
- Price, Richard. *Alabi's World*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1991.
- Price, Richard. *Maroon Societies: Rebel Slave Communities in the Americas*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1979.
- Querol y Roso, Luis. "Negros y mulatos de Nueva España". *Anales de la Universidad de Valencia* 12 (1931-32): 141-53.
- Quiñones Keber, Eloise, ed. *Codex Telleriano-Remensis*. Austin: University of Texas Press, 1995.
- Restall, Matthew. *The Black Middle: Africans, Mayas, and Spaniards in Colonial Yucatan*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2009.
- Restall, Matthew. *Seven Myths of the Spanish Conquest*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Restall, Matthew. *When Montezuma Met Cortés: The True Story of the Meeting that Changed History*. New York: HarperCollins, 2018.
- Restall, Matthew, ve Amanda Solari. *2012 and the End of the World: The Western Roots of the Maya Apocalypse*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2011.
- Reyes García, Luis, ed. *¿Como te confundes? ¿Acaso no somos conquistados? Los anales de Juan Bautista*. Mexico City: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, 2001.

- Reyes García, Luis. *Cuahtinchan del Siglo XII a XVI*. Wiesbaden, Germany: Franz Steiner, 1977.
- Reyes García, Luis, ed. *Documentos sobre tierras y señorios en Cuahtinchan*. Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1978.
- Riedler, Renée. "Materials and Technique of the Feather Shield Preserved in Vienna". *Images Take Flight: Feather Art in Mexico and Europe, 1400–1700*, ed. Alessandra Russo, Gerhard Wolf ve Diana Fane. Florence, Italy: Kunsthistorisches Institut in Florenz, 2015.
- Robertson, Donald. *Mexican Manuscript Painting of the Early Colonial Period: The Metropolitan Schools*. New Haven, CT: Yale University Press, 1959.
- Ricard, Robert. *The Spiritual Conquest of Mexico*. Los Angeles: University of California Press, 1966 [1933].
- Riva Palacio, Vicente. *El Libro Rojo, 1520–1567*. Mexico City: Díaz de León, 1870.
- Ross, Kurt. *Codex Mendoza: Aztec Manuscript*. Fribourg: Miller Graphics, 1978.
- Rucker, Walter. *Gold Coast Diasporas: Identity, Culture, and Power*. Bloomington: University of Indiana Press, 2015.
- Ruiz Medrano, Ethelia. "Fighting Destiny: Nahua Nobles and Friars in the Sixteenth-Century Revolt of the Encomenderos against the King". *Negotiation within Domination: New Spain's Indian Pueblos Confront the Spanish State*. ed. Ethelia Ruiz Medrano ve Susan Kellogg. Boulder: University Press of Colorado, 2010.
- Ruiz Medrano, Ethelia. *Mexico's Indigenous Communities: Their Lands and Histories, 1500–2010*. Boulder: University Press of Colorado, 2010.
- Ruiz Medrano, Ethelia ve Susan Kellogg, ed. *Negotiation within Domination: New Spain's Indian Pueblos Confront the Spanish State*. Boulder: University Press of Colorado, 2010.
- Russo, Alessandra, Gerhard Wolf ve Diana Fane, ed. *Images Take Flight: Feather Art in Mexico and Europe, 1400–1700*. Florence, Italy: Kunsthistorisches Institut in Florenz, 2015.
- Sahagún, Fray Bernardino de, ed. *The Florentine Codex: General History of the Things of New Spain*. ed. Arthur J. O. Anderson ve Charles Dibble. Santa Fe and Salt Lake City: School of American Research and University of Utah, 1950–1982.
- Salomon, Frank ve Jorge Urioste, ed. *The Huarochiri Manuscript: A Testament of Ancient and Colonial Andean Religion*. Austin: University of Texas Press, 1991.
- Sampeck, Kathryn. "Pipil Writing: An Archaeology of Prototypes and a Political Economy of Literacy". *Ethnohistory* 62 (2015): 469–94.
- Sanders, William, Jeffrey Parsons ve Robert Santley. *The Basin of Mexico: Ecological Processes in the Evolution of a Civilization*. New York: Academic Press, 1979.

- Sarabia Viejo, María Justina. *Don Luis de Velasco, Virrey de Nueva España*. Seville: Escuela de Estudios Hispano-Americanos, 1978.
- Schele, Linda ve David Freidel. *A Forest of Kings: The Untold Story of the Ancient Maya*. New York: William Morrow, 1990.
- Scherer, Andrew ve John Verano, ed. *Embattled Bodies, Embattled Places: War in Pre-Columbian Mesoamerica and the Andes*. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 2014.
- Schmandt-Besserat, Denise. *How Writing Came About*. Austin: University of Texas Press, 1996.
- Schmandt-Besserat, Denise. *When Writing Met Art: From Symbol to Story*. Austin: University of Texas Press, 2007.
- Scholes, France ve Ralph Roys. *The Maya Chontal Indians of Acalan-Tixchel: A Contribution to the History and Ethnography of the Yucatan Peninsula*. Norman: University of Oklahoma Press, 1968 [1948].
- Scholes, France ve Eleanor Adams, ed. *Cartas de Valderrama*. Mexico City: Porrúa, 1961.
- Scholes, France ve Eleanor Adams, ed. *Sobre el modo de tributar los indios de Nueva España a Su Majestad, 1561–64*. Mexico City: Porrúa, 1958.
- Schroeder, Susan. *Chimalpahin and the Kingdoms of Chalco*. Tucson: University of Arizona Press, 1991.
- Schroeder, Susan. “The First American Valentine: Nahuatl Courtship and Other Aspects of Family Structuring in Mesoamerica”. *Journal of Family History* 23 (1998): 341–54.
- Schroeder, Susan. *Tlaxcala Remembered: Mastermind of the Aztec Empire*. Norman: University of Oklahoma Press, 2016.
- Schroeder, Susan. “The Truth about the Crónica Mexicayotl”. *Colonial Latin American Review* 20 (2011): 233–47.
- Schroeder, Susan, Stephanie Wood ve Robert Haskett, ed. *Indian Women of Early Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 1997.
- Schwaller, John. “Broken Spears or Broken Bones? The Evolution of the Most Famous Line in Nahuatl”. *Americas* 16 (2009): 241–52.
- Seijas, Tatiana. *Asian Slaves in Colonial Mexico*. New York: Cambridge University Press, 2014.
- Sierra Silva, Pablo. *Urban Slavery in Colonial Mexico: Puebla de los Angeles, 1531–1706*. New York: Cambridge University Press, 2018.
- Sigal, Pete. “The Cuiloni, the Patlache and the Abominable Sin: Homosexualities in Early Colonial Nahuatl Society”. *Hispanic American Historical Review* 85 (2005): 555–94.
- Sigal, Pete. “Queer Nahuatl: Sahagún’s Faggots and Sodomites, Lesbians and Hermaphrodites”. *Ethnohistory* 54 (2007): 9–34.

- Siméon, Rémi. *Dictionnaire de la Langue Nahuatl*. Paris: Imprimerie Nationale, 1885.
- Simpson, Leslie Byrd. *Many Mexicos*. Berkeley: University of California Press, 1963 [1941].
- Skopyk, Bradley. "Undercurrents of Conquest: The Shifting Terrain of Agriculture in Colonial Tlaxcala". PhD diss., York University, Department of History, 2010.
- Smith, Michael. *The Aztecs*. London: Blackwell, 1996.
- Smith, Michael. *At Home with the Aztecs: An Archaeologist Uncovers Their Daily Life*. New York: Routledge, 2016.
- Sousa, Lisa. *The Woman Who Turned into a Jaguar, and Other Narratives of Native Women in Archives of Colonial Mexico*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2017.
- Spence, Michael. "From Tzintzuntzan to Paquime: Peers or Peripheries in Greater Mesoamerica?". *Greater Mesoamerica: The Archaeology of West and Northwest Mexico*, ed. Michael Foster ve Shirley Gorenstein. Salt Lake City: University of Utah Press, 2000.
- Suárez de la Peralta, Juan. *Tratado del descubrimiento de las Indias y su conquista*. ed. Giorgio Perissinotto. Madrid: Alianza, 1990.
- Sullivan, John, Eduardo de la Cruz Cruz, Abelardo de la Cruz de la Cruz, Delfina de la Cruz de la Cruz, Victoriano de la Cruz Cruz, Sabina Cruz de la Cruz, Ofelia Cruz Morales, Catalina Cruz de la Cruz, Manuel de la Cruz Cruz. *Tlahtolxitlahucayotl*. Chicontepec, Veracruz: IDIEZ, 2016.
- Sullivan, Thelma, ed. *The Primeros Memoriales*. Norman: University of Oklahoma Press, 1997.
- Szoblik, Katarzyna. *Entre los papeles de ocelote entono mi canto, yo Quetzalpetlatzin: El lugar de la mujer dentro de la onalidad nahua*. Mexico City: Centro de Estudios de Antropología de la Mujer, 2016.
- Tavárez, David. *The Invisible War: Indigenous Devotions, Discipline, and Dissent in Colonial Mexico*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2011.
- Tavárez, David. "Nahua Intellectuals, Franciscan Scholars, and the Devotio Moderno in Colonial Mexico". *Americas* 70 (2013): 203–10.
- Tedlock, Dennis. *2000 Years of Mayan Literature*. Los Angeles: University of California Press, 2010.
- Tena, Rafael, ed. *Anales de Cuauhtitlan*. Mexico City: Cien de México, 2011.
- Tena, Rafael, ed. *Anales de Tlatelolco*. Mexico City: Conaculta, 2004.
- Tena, Rafael. *La religión Mexica*. Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1993.
- Tena, Rafael, ed. *Tres crónicas mexicanas: Textos recopilados por Domingo Chimalpahin*. Mexico City: Conaculta, 2012.

- Terraciano, Kevin. *The Mixtecs of Colonial Oaxaca: Nudzahui History, Sixteenth through Eighteenth Centuries*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2011.
- Terraciano, Kevin. "Three Texts in One: Book XII of the Florentine Codex". *Ethnohistory* 57 (2010): 51–72.
- Thomas, Hugh. *Conquest: Montezuma, Cortés and the Fall of Old Mexico*. New York: Simon & Schuster, 1993.
- Thurner, Lance. "Lizards and the Idea of Mexico". *Nursing Clio*, April 12, 2018. <https://nursingclio.org>.
- Todorov, Tzvetan. *The Conquest of America: The Question of the Other*. New York: Harper, 1984.
- Tomlinson, Gary. *The Singing of the New World: Indigenous Voice in the Era of European Contact*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Tortorici, Zeb. "'Heran Todos Putos': Sodomitical Subcultures and Disordered Desire in Early Colonial Mexico". *Ethnohistory* 54 (2007): 35–67.
- Tortorici, Zeb. *Sins Against Nature: Sex and Archives in Colonial New Spain*. Durham, NC: Duke University Press, 2018.
- Townsend, Camilla, ed. *American Indian History: A Documentary Reader*. London: Wiley-Blackwell, 2009.
- Townsend, Camilla. *Annals of Native America: How the Nahuas of Colonial Mexico Kept Their History Alive*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Townsend, Camilla. "Burying the White Gods: New Perspectives on the Conquest of Mexico". *American Historical Review* 108 (2003): 659–87.
- Townsend, Camilla. "Don Juan Buenaventura Zapata y Mendoza and the Notion of a Nahua Identity". *The Conquest All Over Again*, ed. Susan Schroeder. Brighton: Sussex Academic Press, 2010.
- Townsend, Camilla. "The Evolution of Alva Ixtlilxochitl's Scholarly Life". *Colonial Latin American Review* 23 (2014): 1–17.
- Townsend, Camilla. "Glimpsing Native American Historiography: The Cellular Principle in Sixteenth-Century Nahuatl Annals". *Ethnohistory* 56 (2009): 625–50.
- Townsend, Camilla, ed. *Here in This Year: Seventeenth-Century Nahuatl Annals of the Tlaxcala-Puebla Valley*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2010.
- Townsend, Camilla. *Malintzin's Choices: An Indian Woman in the Conquest of Mexico*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2006.
- Townsend, Camilla. "Mutual Appraisals: The Shifting Paradigms of the English, Spanish and Powhatans in Tsenacomoco, 1560–1622". *Early Modern Virginia: Reconsidering the Old Dominion*, ed. Douglas Bradburn ve John C. Coombs. Charlottesville: University of Virginia Press, 2011.
- Townsend, Camilla. *Pocahontas and the Powhatan Dilemma*. New York: Hill & Wang, 2004.

- Townsend, Camilla. "Polygyny and the Divided Altepeltl: The Tetzcoacan Key to Preconquest Nahuatl Politics". *Texcoco: Prehispanic and Colonial Perspectives*, ed. Jongsoo Lee ve Galen Brokaw. Boulder: University Press of Colorado, 2014.
- Townsend, Camilla. "Slavery in Pre-Columbian America". *The Cambridge World History of Slavery*, 2 Cilt, ed. Craig Perry, David Eltis vd. New York: Cambridge University Press, forthcoming 2020.
- Townsend, Camilla. "Sor Juana's Nahuatl". *Le Verger* 8 (2015): 1–12.
- Townsend, Camilla. "'What in the World Have You Done to Me, My Lover?': Sex, Servitude, and Politics among the Pre-Conquest Nahuas as Seen in the Cantares Mexicanos". *Americas* 62 (2006): 349–89.
- Townsend, Richard. *State and Cosmos in the Art of Tenochtitlan*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, 1979.
- Ulloa, Modesto. *La hacienda real de Castilla en el reinado de Felipe II*. Madrid: Seminario Cisneros, 1986.
- Urton, Gary. *Inka History in Knots: Reading Khipus as Primary Sources*. Austin: University of Texas Press, 2017.
- Vail, Gabrielle ve Andrea Stone. "Representations of Women in Postclassic and Colonial Maya Literature and Art". *Ancient Maya Women*, ed. Traci Ardren. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002.
- Valton, Emilio, ed. *El Primer Libro de alfabetización en América*. Mexico City: Robedo, 1949 [1569].
- Van Deusen, Nancy. *Global Indios: The Indigenous Struggle for Justice in Sixteenth-Century Spain*. Durham, NC: Duke University Press, 2015.
- Velázquez, Primo Feliciano, ed. *Códice Chimalpopoca: Anales de Cuauhtitlan y Leyenda de los soles*. Mexico City: Imprenta Universitaria, 1945.
- Veyne, Paul. *Did the Greeks Believe in Their Myths? An Essay on the Constitutive Imagination*. Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- Villella Peter. *Indigenous Elites and Creole Identity in Colonial Mexico, 1500–1800*. New York: Cambridge University Press, 2016.
- Viseo, fray Juan Bautista. *Sermonario en lengua Mexicana*. Mexico City: Casa de Diego López Dávalos, 1606.
- Von Germeten, Nicole. *Black Blood Brothers: Confraternities and Social Mobility for Afro-Mexicans*. Gainesville: University Press of Florida, 2006.
- Wade, Lizzie. "Feeding the Gods: Hundreds of Skulls Testify to the Monumental Scale of Human Sacrifice in the Aztec Capital". *Science* 360 (2018): 1288–92.
- Wake, Eleanor. *Framing the Sacred: The Indian Churches of Colonial Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 2010.
- Watson, Kelly. *Insatiable Appetites: Imperial Encounters with Cannibals in the North Atlantic World*. New York: New York University Press, 2015.

- West, Robert ve John Augelli. *Middle America: Its Land and Peoples*. New Jersey: Prentice-Hall, 1989 [1966].
- Whittaker, Gordon. "The Principles of Nahuatl Writing". *Göttinger Beiträge zur Sprachwissenschaft* 16 (2009): 47–81.
- Wineburg, Sam. *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past*. Philadelphia: Temple University Press, 2001.
- Wood, Stephanie. "Don Diego García de Mendoza Moctezuma: A Techialoyan Mastermind?". *Estudios de Cultura Náhuatl* 19 (1989): 245–68.
- Wood, Stephanie. "Nahuatl Terms Relating to Conquest". The Conference of the American Historical Association'da sunulmuş bildiri, New York City, January 2015.
- Wood, Stephanie. "Nahua Women Writing and Speaking". The Northeastern Nahuatl Studies Group'ta sunulmuş bildiri, Yale University, May 2016.
- Wood, Stephanie. *Transcending Conquest: Nahua View of Spanish Colonial Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 2003.
- Yannakakis, Yanna. "How Did They Talk to One Another? Language Use and Communication in Multilingual New Spain". *Ethnohistory* 59 (2012): 667–75.
- Yuste López, Carmen. *El comercio de la Nueva España con Filipinas, 1590–1795*. Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1984.
- Zapata y Mendoza, don Juan Buenaventura. *Historia cronológica de la noble ciudad de Tlaxcala*. ed. Luis Reyes García ve Andrea Martínez Baracs. Tlaxcala: Universidad Autónoma de Tlaxcala, 1995.

İndeks

A

Acaçayol, Pedro 283, 284

Acalan 152, 235, 384

Acalli 72, 217

Acamapichtli 71, 73, 74, 84, 104, 267, 275, 291, 347

Acolhua halkı

Âdem (Havva ile) 310, 322, 326

Afrikalılar 12, 196, 297, 298, 330, 333

İspanyollar tarafından köleleştirilmiş olanlar 196-7, 294

muhtemel isyanları 293, 298-303

şehirli yaşam tarzları 295-6, 332

Agave bitkisi 70, 335

Aguilar, Jerónimo de 160-3, 165-6, 172-3, 179, 189, 193, 232

Ağlama. Bkz. gözyaşları

Ahuach, Juan 281, 282, 286

Ahuizotl 122, 129, 142, 191-2, 208, 272, 286

Alamet. Bkz. kehanet

Alfabetik yazım. Bkz. kitaplar; yazım (alfabetik)

Alta Vista 56

Altepetl 11, 80, 81, 82, 90, 127, 128, 143, 147, 225, 387

varlığını sürdürmesinin önemi 80-1

Altın 26, 112, 139, 156, 183, 189-90, 222-3, 241, 275

İspanyollara verilenler 201-2, 222-3

Alva Ixtlilxochitl, Fernando de. Bkz. Ixtlilxochitl

Alvarado, Pedro de 39, 179, 197, 200, 204, 271, 312-3, 319, 364, 379

Amaquemecan 110, 115, 294, 305-6, 317, 353

Amozoc 218, 245

Anderson, Arthur 28, 42, 54, 70, 105, 110, 119, 152, 186, 249, 269, 308, 313, 340, 344, 354, 357, 369, 372, 383

Angola 300

Annals of Cuauhtitlan 71, 78-9, 83, 86-9, 101, 106, 116, 123, 128, 143, 171, 347, 354-6, 361

Annals of Juan Bautista 111, 134, 149, 260, 268, 274, 276-7, 279-86, 290-2, 350, 360, 364

Annals of Tecamachalco 246, 260, 296, 356, 363

Annals of Tlatelolco 41, 67, 122-3, 126, 172, 191, 199, 206, 208, 210-1, 222, 224, 347, 365

Annals of Tlaxcala 309, 326, 362, 366

Annals of Tula 367

Anneler 98-9

Ayrıca bkz. evlilik; kadınlar

Anónimo Mexicano 350, 373

Apocalypso (film) 27

Arabulucular (elçiler) 85, 87-8, 128, 163, 165-6, 174-5, 177, 105, 222, 251, 276

Ayrıca bkz. Malinche

Arbalet. Bkz. silahlar

Asılmak (ceza) 114-5, 246, 293, 304, 323-4

Ayrıca bkz. Ateş

Asya 45-6, 48-9, 161, 309, 311

Ateş 168

Atlar 35, 49, 58, 165, 201-2, 211, 248

Atzacualco 116, 143, 227, 274, 370

Ayrıca bkz. Tenochtitlan

Audiencia (Meksika'nın yüksek mahkemesi) 11, 265, 268, 281-2, 289-90, 300

Augustine, Aziz 310, 322, 369

Avam. Bkz. macehualli

Avila, Alonso de 265

Avila, Gil González de 265

Avlanma 47, 58, 72, 107

Axayacatl 110, 111, 113, 114, 115, 116, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 142, 143, 147, 192, 195, 197, 306, 319, 329

Axoquentzin 212

Ay 52-5

Ayrıca bkz. Afrikalılar

Azcalxochitl 44

Azcapotzalco 14, 75, 79, 81, 83, 85-8, 93, 103, 107, 116, 121, 123, 143, 240, 316

B

Bağımsızlık Savaşı 334

Bahçeler 36, 71, 116-8, 120, 182, 301, 307

Ayrıca bkz. chinampalar

Bakır 136

Bakire Meryem 37, 162, 236, 294, 300, 305, 340, 351

Balıkçıl (metafor) 56, 62, 72-3

Balık (metafor) 72-3, 188

Bancroft Dialogues 98, 114, 130, 134, 138, 143-4, 147, 347, 350-1, 377

Başpiskopos (Meksika) 283, 288-9, 307, 326

Bataklıklar 42, 63, 67-8, 71, 73, 77, 79, 116, 119, 126, 159, 221

Belagat 80, 162, 168

Benavente, fray Toribio de 167, 230, 380

Bereketli Hilal 47

Bering Boğazı 46, 57

Beşinci Güneş (hikâyesi) 99, 247, 320, 330

Bibliothèque nationale de France 8

Bierhorst, John 72, 146, 352, 355, 370

Bilmeceler 70, 253

Boğma (ceza). Bkz. zina; asma

Boğulmak 140

Boone, Elizabeth Hill 62, 70, 227, 338, 370

Burkhart, Louise 99, 105, 120, 152, 162, 187, 226-7, 308, 315-6, 340, 370-1

Buzul Çağı 45-6

Büyük Kız Kardeş 18, 152, 155

C-Ç

Cacama 146, 147, 207

Calli. Bkz. ev

Calmecac. Bkz. Okullar

Calpolli 11

- Candelaria Nehri 235
 Cantares 72, 76, 111, 113, 117, 146, 210, 212, 351-2, 370, 378, 387
 Carochi, Horacio, S.J. 172, 351, 371
 Casas, Bartolomé de las 8, 272, 337
 Castañeda 104, 218, 243, 244, 247, 248, 251, 255, 271, 272, 276, 292, 312, 314, 367, 372
 Castañeda, Alonso de (Cuauhtinchan Şefi) 218, 243, 244, 251, 255, 367
 hazırladığı tarih kitabı 367
 İspanyollarla geçirdiği yıllar 241-7
 Fethi kadar geçen yaşamı 217-22
 Castañeda, Cristóbal de 247-8
 Castillo, Cristóbal de 352-3
 Cengiz Han 49, 58, 59
 Cesaret (tema) 27-8, 32, 44, 54, 65, 67, 110, 158, 212, 239, 259
 Ceynos, Francisco 243, 281, 282, 283, 284, 290, 291
 Chaco Kanyonu 35, 59
 Chalchihuitl (yer adı) 56, 60, 106
 Chalchiuhnenetzin (Axayacatl'ın kızı) 142
 Chalchiuhnenetzin (Axayacatl'ın kız kardeşi) 124-5
 Chalchiuhtlicue 72
 Chalco 30, 106, 109-13, 117-8, 128, 130, 191, 241, 280, 293-4, 305-8, 316, 319, 330, 353, 361, 384
 Chalcolu Kadının Şarkısı 111, 280
 Champoton 155
 Chichen Itza 52
 Chichimekler 62-6, 254, 320
 Chicomoztoc. Bkz. Yedi Mağara
 Chimalpahin 25, 30, 34, 39-40, 42, 70-1, 75, 78, 80, 83, 87, 89, 103, 105-6, 109-11, 113-5, 119, 122-6, 129, 134, 140, 144-5, 147, 171, 186, 191-2, 208-9, 238, 240-1, 269-70, 276, 291, 293-8, 300-32, 342, 347, 351, 353-4, 359, 364-5, 372-3, 379, 384, 386
 Chimalpopoca (Cuauhtinchan Şefi). Bkz. Castañeda, Alonso de
 Chimalpopoca, Faustino Galicia 354
 Chimalpopoca (Genç Moctezuma'nın oğlu) 80-1, 202
 Chimalpopoca (Mexica Kralı) 218
 Chimalxochitl 19, 41
 Chinampalar 210
 Chinolar 310
 Cholula 21, 130, 178, 181, 219, 220, 221, 298, 363
 Chontal Mayalar 154
 Cihuacoatl 12, 95, 103, 106, 129, 191, 239
 Cihuatlatqui 120
 Cinsel birliktelik 135
 Cipac, Luis de Santa María 277, 281-2, 284-5, 290, 312-3, 330
 Coatzaocalcos 153, 162, 178, 233
 Codex Aubin 41, 127, 208-9, 260, 347, 350, 377
 Codex Azcatitlan 363
 Codex Chimalpopoca 354-6, 370
 Codex en Cruz 363
 Codex Mendoza 25, 41, 69, 109, 126, 131, 138, 151, 185, 217, 257, 293, 331, 346, 361, 370, 383
 Codex Telleriano-Remensis 147, 363-4, 382
 Codex Xolotl 85, 87, 359, 368, 380
 Ayrıca bkz. Xolotl
 Coloquios 95, 228, 378
 Columbus, Christopher 337, 374
 Coronado, Marina Vázquez de 263
 Cortés, Bernardina de 263-6,
 Cortés, Catalina de 231
 Cortés, Hernando

- Honduras'a keşif gezisi sırasında ve sonrasında 231-7
- Meksika'daki ilk ayları 151-8, 162-5, 167-78, 183
- fetih sonrasındaki durumu 260-2, 267
- fetih savaşında 194-7, 204-6
- yazıları 166, 337
- Cortés, Hernando (conquistadorun torunu) 161-2
- Cortés, Leonor 192, 238, 140
- Cortés, Martín (conquistadorun babası) 194, 205-6
- Cortés, Martín (conquistadorun Malinche'ten doğan oğlu)
- Meksika'daki erişkin yılları 156-9, 265-6, 278-9, 287
- doğumu ve gençliği 231, 237, 159-62
- Cortés Nezahualtecolotl, Martín (Moctezuma'nın oğlu) 266-7
- Cotatzin 220
- Coxcox 43, 67
- Coyoacan 83, 222, 224, 270, 376
- Cozumel 102, 156-7
- Crónica Mexicayotl 365, 384
- Cruz, Sor Juana Inés de la 8, 130, 174, 321, 333, 335, 354, 363, 372, 382, 385
- Cuauhtemoc 208-10, 215, 223-4, 231, 235-7, 267, 268, 270
- Cuauhtinchan 123, 124, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 254, 355, 358, 367, 371, 374, 379, 383
- buradan çıkan anlatılar
- Cuauhtitlan 71, 78, 79, 83, 86, 87, 88, 89, 101, 106, 116, 123, 128, 143, 171, 347, 354, 355, 356, 361, 385, 387
- Cuernavaca 77, 78, 79, 84, 104, 261, 332, 376
- Cuicuilco 52, 55
- Cuitlahuac 200, 202, 208
- Culhuacan 43, 44, 67, 71, 74, 77, 107, 123, 170, 191
- Çakal 88, 127
- Çakmaktaş-bıçak 61
- Çiçek Savaşları 12, 100, 101, 175, 176, 178
- Çikolata 33, 51, 118
- Çin 49, 59, 309
- Ayrıca bkz. Asya
- Çok eşlilik 81-2, 84-5, 102, 105, 127, 141, 144, 186, 207, 250, 275, 359
- D**
- Daniel, Juan (fırıncı) 275
- Dans etme 31, 36, 66, 72, 76-7, 82, 95, 113, 115, 131, 144, 197-8, 275-6, 306
- Dart 78
- Davulcular 111, 147, 198, 306
- Ayrıca bkz. müzik; şarkılar
- Değerli taşlar 56, 58, 72, 78, 183
- Ayrıca bkz. yeşim taşı
- Devlet inşa etmek 130
- Díaz, Porfirio 119, 136-7, 150, 156, 158-9, 163, 166, 172, 177, 182-3, 189, 191-2, 202, 234, 238, 296, 298-300, 302-3, 334, 337, 371, 373-4, 383
- Díaz del Castillo, Bernal 191
- Dibble, Charles 28, 41, 54, 70, 105, 110, 152, 249, 308, 340, 350, 357, 374, 383
- Dionisio, Pedro 312
- Diyalog 30, 124, 292
- Doktorlar 137, 357

Dokuma 51, 77, 120, 138, 151, 154-5,
180, 207, 288
Dominikenler 281, 286, 288, 306, 310
Durán, fray Diego 43, 93, 126, 134,
346, 374
Duygu. Bkz. mizah; gözyaşları
Dürer, Albrecht 193

E

Ecatepec 121, 240, 270
Ekberiyet hakkı 74
Emek (dönüşümlü) 332
Ayrıca bkz. encomienda; vergi
Encomienda 12, 224, 226, 234, 237-
40, 264, 268, 302
Erkekler. Bkz. macehualli; pilli;
tlatoani; savaşçılar
Ev 61, 99, 117, 190
Evlilik 75-7, 103, 111, 124, 125, 131,
134, 178, 191-2, 219, 231, 233-4,
240, 243, 269, 292, 347

F

Feria, fray Pedro de 288
Fetih (sebebi ve gelişimi) 12, 50, 81,
178, 195, 231, 233, 252, 348
Ayrıca bkz. savaş
Filipinliler 309-10
Ayrıca bkz. Asya
Flamingo 109-11, 115, 147-8, 280,
294, 306, 329
Flamingo Yılan. Bkz. Quecholcohuatl
Francisca (Moctezuma'nın kızı) 192,
240, 270, 312
Fransiskanlar 229, 245-6, 276, 282-3,
288-9, 303, 350, 363

G

Gallego de Andrade, Pedro 239
Gante, Pedro de 162, 271

Garibay, Angel María 215, 339, 352
Gemiler 157, 194, 211
Gibson, Charles 101, 178, 204, 297,
340, 375
Giyim
Glifler 51, 143, 149, 254, 331, 336,
359, 361, 363, 367
Gobernador 12, 81, 217, 267-72, 274,
281, 285, 291, 312-3
Göçler 57, 62-3, 190, 305
Göl 202, 211
Ayrıca bkz. merkezi havza; sel
Gözyaşları 44, 66, 187, 238, 278, 330
Grado, Alonso de 237, 238
Guadalupe, Bakiresi 162, 282-3, 360,
371, 381
Guerra, don Fray García 300
Guzmán, Nuño Beltrán de 242
Güneş 99, 247, 259, 320, 330, 335
Güneybatı Amerika 42
Ayrıca bkz. Chaco Kanyonu
Gürz 98, 125

H

Hafıza, toplumsal 63
Ayrıca bkz. alpetetl; belagat;
xiuhpohualli
Hayatta kalma (tema) 35
Ayrıca bkz. alpetetl
Hayvanat bahçesi 117-8
Hediyeleşme 116
Henry VIII 249-50
Historia Tolteca Chichimeca 64, 130,
219, 220, 221, 222, 241, 245, 247,
250, 254, 355, 358, 367, 377
Homoseksüellik 114-5
Honduras 231, 235, 237, 270, 312
Huanitzin, Diego de Alvarado 267,
270, 271, 272, 312, 313, 364
Huastec halkı 92

Huacatzin, Rodrigo de Rosas 317
 Huchuetlahtolli. Bkz. belagat
 Huemac (hikâyesi) 65, 255
 Huextozincatzin 144, 145, 146, 147, 149, 207
 Huilacapitzin 245-6
 Huitzilopochtli 78, 95, 116, 197
 "Hücrese ilke" 132
 Hükümet. Bkz. altepelti; devlet

I-İ

Ilancueitl 74, 347
 Inhueltiuh. Bkz. Büyük Kız Kardeş
 Instituto Nacional de Antropología e Historia (INAH) 8, 196, 243, 268, 311, 354-5, 359, 362, 368, 377, 380-1, 383, 385, 388
 Isabel (Moctezuma'nın kızı). Bkz. Te-cuichpotzin
 Itzcoatl 36, 69-72, 75-6, 84-5, 88-9, 91, 97, 100-4, 107, 119-23, 127, 129, 146, 191, 208, 270, 272, 275, 313, 329, 336, 367
 Ixtlilxochitl, Fernando de Alva 376
 Ixtlilxochitl (Nezahualpilli'nin oğlu) 207
 Itzapalapan 182
 İnsan kurbanı. Bkz. Kurban töreni
 İspanyollar
 Gelişleri 154-62
 Ayrıca bkz. savaş
 İşkence 257, 266

J

Jaguar 51, 99, 126, 143, 152, 385
 Ayrıca bkz. kartal ve jaguar motifi
 Jamestown 289, 315
 Japonya 161, 309
 Jaramillo, Juan 233, 236, 261
 Jaramillo, María 261, 264
 Jimenez, Francisco 312-3

K

Kaçak köleler (maroon) 298-9, 301
 Kadınlar 47, 99, 114, 135, 143, 162, 177, 279
 Kafatası rafı. Bkz. Kurban töreni
 Kakao. Bkz. çikolata
 Kalkan Çiçek. Bkz. Chimalxochitl
 Kalkanlar (sembolik) 66
 Kalp 94, 141, 212
 Kamçılama. Bkz. Kırbaçlama
 Kamış 42, 61, 69, 71, 91, 113
 Kamış hasır (taht) 71, 80, 112-3, 126, 129, 230
 Kanolar 87
 Kardeşler 262
 Ayrıca bkz. çok eşlilik
 Kardeşlikler 297, 299-301, 304, 323
 "Karşılıklı Yanlış Anlaşılmış Kimlik" 227
 Karşı Reform 315
 Kartal (sembolik inişi) 72, 106, 146, 317
 Kartal Lord. Bkz. quauhpilli
 Kartal ve jaguar (motif) 54, 72, 247
 Kâtipler 133, 148, 244, 258, 360
 Katliamlar 78, 85, 210, 266
 Katolik Kilisesi. Bkz. Hristiyanlık; Dominikenler; Fransiskanlar; rahipler
 Kaynanadili Kaktüsü 68
 Kehanet 29, 165, 168
 Kırbaçlama 280, 285, 299
 Kirlilik 121, 308
 Kızılderili 18, 25, 39, 158, 164, 201, 225-6, 240, 242, 259-60, 280, 283, 286-8, 293-4, 296, 302, 307, 312, 333
 Kız kardeşler. Bkz. Büyük Kız Kardeş
 Kilise (inşa) 307, 308, 326
 Kölelik 75, 135, 139 277, 280, 297
 Köpek (evcil hayvan) 155, 223, 238, 348

Kraliyet ailesi 275, 291

Ayrıca bkz. karnış hasır; tahta çıkma;
tlatoni

Kurban töreni, insan 32, 94-5, 141-2,
169, 189, 245, 325, 356

Kuşlar 118, 136

Kutsal Hafta 301

L

Launey, Michel 7, 105, 341, 377

Legend of the Suns 54, 360

León Portilla, Miguel 95, 97, 228, 352

Libro de los Guardianes 358

Luisa (Xicotencatl'ın kızı) 200, 204

Ayrıca bkz. Alvarado, Pedro de

M

Macehualli 13, 133

Macías, Pedro (terzi) 275

Mağaralar (metafor) 88

Ayrıca bkz. Yedi Mağara

Mahkeme 252-3, 258

Ayrıca bkz. Audiencia

Mahkûmlar 70, 92, 128, 143, 156,
196, 212, 224, 246, 258, 265-6, 281

Malinche 37, 38, 151, 160, 172, 181,
223, 234, 241, 257, 287, 376, 377

Malintzin. Bkz. Malinche

Mancınık 213

Marcos (Tlacuiloc) 282, 283

Marina. Bkz. Malinche

Martínez, Enrico 58, 170, 178, 208,
262, 283, 295, 307, 309, 316, 368,
379, 388

Matlalcihuatl 85

Matos Moctezuma, Eduardo 337, 379

Mavi-Yeşil kadın. Bkz. Matlalcihuatl

Maxixcatzin 203

Maxtla 83-5, 88-9, 103, 116, 123, 127

Maya 51-2, 55, 60, 96, 101, 106, 149,
151-5, 163, 193, 232, 338-9, 369-
70, 372-3, 380, 382, 384, 387

Ayrıca bkz. Chontal

Mendoza, Antonio de 8, 25, 41, 58,
69, 109, 126, 131, 138, 151, 178,
185, 208, 217, 251, 257, 268, 276,
293-4, 309, 317, 331-2, 346, 349,
360-1, 366, 368, 370, 379, 383,
386, 388

Merhametli Meryem Ana. Bkz. Nuest-
ra Señora de la Merced

Merkezi havza

Mestizolar 262, 279, 326, 333,

Ayrıca bkz. Tenochtitlan

Mısır 48, 49, 51, 77, 78, 79, 244

Mısır Çiçeği Mücevheri. Bkz. Miyahu-
axihuitl

Misket 177, 199

Mixton Savaşı 272

Miyahuaxihuitl 77

Mizah 31, 62, 77, 213, 255, 302

Moctezuma, Genç 37

Çocukları 185, 190-1, 200-3, 209,
241-2

Cortés'e yaklaşımı 161-2, 181-2,
186-7, 193, 198-9

Ölümü 183, 199-200

Moctezuma, Yaşlı 78-9, 104-5, 120-1

Monroy, Luis Moreno de 299

Monte Albán 52

Monte Verde (Şili) 46

Moquihuitl 124-7, 361

Moteuczoma. Bkz. Yaşlı Moctezuma;
Genç Moctezuma

Morolinia. bkz. Benavente, fray Toribio
de

Moyotlan 116, 275, 350, 360

Ayrıca bkz. Tenochtitlan

Muñón, Sancho Sánchez de 270, 293,
307, 317, 353, 354

Müslümanlar 266

Müzik 27, 36 109-10, 197, 247, 311,
362

Ayrıca bkz. şarkılar

Müziyenler 109, 112, 116, 280, 306,
309, 313

Ayrıca bkz. davulcular

N

NAFTA 334

Nahuatl dili 28-9

günümüzdeki durumu 35-6

İspanyolların tercüman ihtiyacı 162-
3, 172

Nanahuatzin 7, 28, 54, 96, 99

Narváez, Panfilo de 193, 195, 201, 203

Navarrete Linares, Federico 62, 342,
353, 380

Nezahualcoyotl 88-9, 116, 127-8, 268,
367, 377

Nezahualpilli 127-8, 142-4, 146-7,
149, 207, 268, 327

Nezahualtecoltl. Bkz. Cortés, Martín

Noche Triste 202

Nonohualca halkı 64-5, 255

Nuestra Señora de la Merced Kilisesi
299

Nüfus sayısı 243, 291, 296

O-Ö

Obsidyen 55, 69, 75, 84

Ok. Bkz. yay; dart

Okullar 136-9

Ayrıca bkz. Tlatelolco

Olid, Cristóbal de 231, 236

Olmecler

Olutla 234

Onur

Aztek düşüncesinde 42-4, 94

İspanyol düşüncesinde 258-60

Otomí 13, 176, 244

Ölüm diyarı 73

P

Pamuk (bitki) 51, 77-8, 91-2, 104, 136,
153-4, 158

Ayrıca bkz. giyim

Paquiquineo 286-90

Para birimi 153

Pazarlar (yerel) 136, 138

Ayrıca bkz. tüccarlar; Tlatelolco; ti-
caret (uzak mesafeli)

Peralta, Gastón de 263, 266, 385

Pérez de Arteaga, Juan 225

Philip II 259-62, 264-5, 273, 280, 287

Pilli 73, 98, 133, 284

Bu tabakayla alakalı gerilim

Pinome 13, 219, 220, 244, 245, 250

Pipiltin. Bkz. pilli

Piramitler 26, 34, 36, 51, 54, 61, 73,
90, 93 116, 120, 126, 141, 153, 175,
182, 247, 361

Plaza Mayor 224

Pocahontas 167, 286, 386

Potonchan 151, 154-5, 157-9

Protein 47, 50

Puebla de los Angeles 295, 299, 333,
362, 372, 375, 384

Puertocarrero, Alonso Hernández de
160, 163-4, 174-5, 193, 205

Pulque 13

Q

Quauhpilli 13, 140

Quecholcohuatl 109-15, 117, 128,
319

Quetzalcoatl 95, 169-70, 181, 191,
329, 339, 378

R

Rahibeler (yerliler ve mestizolar) 140, 240, 323
 Rahipler 61, 105, 118, 140, 249, 309
 Ramírez, José Fernando 354, 362, 366
 Resimsel yazı. Bkz. glifler
 Reyes García, Luis 7, 58, 64, 124, 178, 208, 219-20, 230, 243, 246, 264, 274, 309, 342, 360, 363, 367-8, 372, 377, 382-3, 388

S

Sacajawea 234
 Sahagún, fray Bernardino de 28, 54, 70, 110, 114, 152, 168, 171, 227-8, 248-9, 296, 351, 355-7, 369, 378, 383-4
 Salazar, Manuel de los Santos 350, 362, 368, 375
 Salgınlar
 1520'deki 185-8
 1544-45'teki 251-2, 270-2
 1576-77'deki 295-8
 1595-97'deki 308
 1620'lerdeki 326
 1691-92'deki 362
 San Antonio Abad Kilisesi 305, 307
 San Buenaventura, Pedro de 171, 355-6
 Sánchez, Mateo 261, 307, 363, 376
 San Josef de los Naturales Kilisesi 307
 Santos, Miguel de los 350, 362, 368
 Savaş 46, 80, 86-7, 102, 153, 158, 181, 206, 214, 267
 Savaşçılar 156, 158, 198, 212, 214
 Sazdan çatılar 67, 217, 245
 Schroeder, Susan 42, 70, 79, 84, 99, 103, 111, 119-20, 152, 186-7, 240,

269-70, 293-4, 306, 313, 317, 321, 326, 328, 332, 342, 354, 365, 371-2, 377, 384, 386
 Sel 314, 326
 Sigüenza y Góngora, Carlos 326, 328
 Sinekkuşu 43, 70
 Ayrıca bkz. Huitziluhuitl;
 Huitzilopochtli
 Smith, Michael E. 131, 154, 167, 337, 370, 376, 385
 Soyluluk. Bkz. pilli
 Sözleşmeli kölelik 38, 277
 Su kemeri 116, 121
 Sümerler 171
 Süpürme 99, 187
 Şarkılar 197, 352
 Ayrıca bkz. müzik
 Şeytan (kavram) 227
 Şiir 31, 33, 51, 72, 97, 144-6, 327, 333, 335, 352
 Ayrıca bkz. şarkılar

T

Tahta çıkma (kraliyet soyu) 80, 104, 122-3, 127, 129, 271
 Ayrıca bkz. çok eşlilik
 Takvim, Mezoamerika'da 91
 Ayrıca bkz. zaman
 Tanrılar 28, 54, 96
 beyaz tanrılar 165-70
 Ayrıca bkz. Cihuacoatl;
 Huitzilopochtli; Quetzalcoatl;
 Tlaloc
 Tapınaklar
 bir halkın sembolü oluşu 67-8, 107, 125-6
 Tarım
 Mezoamerika'daki en eski örneği 46-50

- yaşam tarzına etkisi 47-51, 171
Ayrıca bkz. chinampalar; mısır
- Tavşan 42, 61, 91, 321
- Tecamachalco 246, 260, 296, 312, 356, 363, 372
- Tecavüz 160
- Tecuanitzin 220, 221
- Tecuciztecatl 54
- Tecuichpotzin 187-8, 191-2, 194, 198, 208-10, 215-6, 223, 231, 237-41, 312, 330, 378
- Tehuetzquititzin, don Diego de San Francisco 271, 272, 275, 312
- Tekneler. Bkz. kanolar, gemiler
- Teknolojik farklılık 33, 210, 321
- Telaffuz (Nahuatl) 17, 19
- Tena, Rafael 78, 89, 96, 116, 124, 2689, 305, 318, 342, 354, 356, 366, 373, 381, 385
- Tenochtitlan 14, 17, 69, 76-7, 79-80, 83, 85-6, 89-91, 93-4, 96, 101, 106-7, 110-1, 116, 119-20, 123-6, 128, 130-3, 140, 142-3, 145-6, 148, 153, 166, 170, 173-4, 179, 185-6, 195, 202, 204, 221-2, 224, 226, 230, 235, 242, 252, 267-8, 271-2, 291, 296, 300, 307, 312-3, 322, 325, 327, 333, 355, 367, 372, 377-8, 380, 387
Ayrıca bkz. Mexico City
- Teosinte 49
- Teotihuacan 11, 53, 54-7, 63, 370, 372, 381
- Teotl 170
Ayrıca bkz. tanrılar
- Tepanec halkı 79
- Tepeaca 241, 244-5, 247, 251-2, 283, 379
- Tepeyac 282-3
- Texcoco 11, 14, 59, 82, 85-91, 127-8, 134-5, 142, 144-5, 147, 149, 207, 211, 223, 225, 230, 316, 327, 346, 350-1, 353, 358, 364, 368, 377, 380, 387
- Tezcatlipoca 95, 381
- Tezozomoc (Azcapotzalcolu) 69, 81, 85-9, 91
- Tezozomoc, Hernando Alvarado 313, 319
- Tezozomoc (Itzcoatl'ın oğlu) 121-2
- Ticaret, uzak mesafeli 55, 57, 131
Ayrıca bkz. pazarlar; tüccarlar
- Tizatlan 179
Ayrıca bkz. Tlaxcala
- Tizoc 122, 129, 271, 275
- Tlacaoel 70, 84, 102, 103, 104, 106, 121, 129, 146, 384
- Tlakahuepantli, Pedro 192, 269, 376
- Tlatacolotl 227
- Tlacopan 13-4, 80, 83-4, 88-90, 191, 237, 239, 372
- Tlaloc 72, 93, 95, 105, 116, 153, 308
- Tlatelolco 41, 67, 92, 97, 122-3, 125-6, 130, 135-6, 171-2, 191, 199, 206, 208, 210-1, 222, 224, 235, 247-9, 252, 301, 313, 325, 347, 361, 365-7, 369, 380, 385
- Tlatoani 14, 102, 114, 124, 129, 183, 192, 330
- Tlaxcala 14, 21, 58, 88, 100-1, 115, 128, 140, 149, 170, 173, 175-6, 178-9, 181, 183, 191, 196, 202-5, 208, 221, 230, 247, 309, 326, 331, 342, 350, 362, 366-8, 374-5, 379, 381, 385-6, 388
- Toluca 123, 130, 375, 382
- Top sahası 61, 100
- Toral, fray Francisco 356, 363
- Torquemada, fray Juan de 127, 171, 248, 328
- Totococ, Toribio Lucas 282

Totonac halkı 106, 173, 175
 Toxcatl 197
 Trent Konsili. Bkz Karşı Reform
 Tula 14, 21, 63-4, 168, 269, 367-9
 Tulalı Hanım 144-5, 147, 207
 Tüccarlar 138
 Tüten Kalkan. Bkz. Chimalpopoca
 Tüyler 59, 77, 98, 101, 113, 136, 139, 228
 Tzompantli. Bkz. kafatası rafı

U-Ü
 Uto-Aztek dil ailesi 62
 Üçlü İttifak 14, 89-90, 131, 313
 Üst-söylem 344

V
 Vaftiz töreni 160, 192, 226, 240, 242-3, 248, 268, 271, 286-7, 305-6, 327, 358
 Ayrıca bkz. Hristiyanlık
 Valderrama, Jerónimo de 192, 264, 273, 274, 277, 279, 280, 281, 282, 289, 290, 384
 Valeriano, Antonio de
 Valeriano, Isabel Tezozomoc de
 Velasco, Luis de (Chesapeake Kızılderili). Bkz. Paquiquineo
 Velázquez, Diego de
 Velázquez, Primo Feliciano 387
 Veracruz 14, 152, 163, 193, 237, 260, 295, 335, 385
 Vergi 38, 48, 76, 79, 89-92, 101, 105, 119, 125-6, 132-4, 205, 218-9, 222-3, 236, 241, 272-4, 277-8, 280-2, 284-6, 291, 294, 296-7, 360
 Viseo, fray Juan Bautista 315-6, 387
 Volkanlar 52, 55

X
 Xicallanco 101, 153-6, 164
 Xihuitl Temoc 83
 Xitle Volkanı 52
 Xiuhpohualli 15, 341
 Xochimilco 77, 93, 223, 272, 317
 Xolotl 58-9, 85, 87, 359, 368, 380
 Ayrıca bkz. *Codex Xolotl*

Y
 Yay ve ok 57, 58
 Yeşim Bebek. Bkz. Chalchiuhnenetzin
 Yeşim Taşı 35, 56, 59, 78, 97, 115, 136, 146, 183, 190, 228
 Yıldızlar 53, 86, 106, 118, 219
 Yıllıklar. Bkz. xiuhpohualli
 Yiyecek 34, 48, 58, 117, 119-20, 136-7, 143, 154, 156-8, 162, 164, 173, 191, 197, 210, 215, 225, 236, 248, 273, 309
 Yük taşıyıcı 139

Z
 Zaman 18, 30, 47, 58, 250, 253
 Ayrıca bkz. takvim
 Zanaatkârlar 51, 55, 63 101, 133, 136, 224, 273, 276-7, 286, 311, 350, 360
 Zapata, Emiliano 8, 58, 140, 178, 208, 294, 309, 331, 332, 334, 347, 349, 366, 368, 386, 388
 Zapata y Mendoza, Juan Buenaventura 8, 331, 349
 Zapatistalar 334
 Zúrate, fray Gerónimo de 323, 324, 325
 Ziller 72
 Ayrıca bkz. Dans etmek
 Zina 135, 142
 Zoquipan 211

YENİ DÜNYA'NIN YAĞMALANAN İMPARATORLUĞU: AZTEKLER

"Bu kitap kesinlikle Aztekler hakkında şimdiye kadar yazılmış en iyi çalışma... Kitabın değeri, Aztekleri ve Nahuaları yüzlerce yıllık kolonyal karikatürden kurtaran ve onları vahşi bir şiddet uygulayabilecek fakat ayrıca derin bir sevgi gösterebilecek özelliklere sahip bir halk, kusurlarıyla yeniden insan olarak sunan tarzında yatmaktadır."

History Today

Kasım 1519'da Hernando Cortés, Aztek İmparatorluğu'nun başkentine uzanan, gölün üzerinden yükseltilmiş yol boyunca yürüyerek Aztek Kralı Moctezuma ile yüz yüze geldi. Bu hikâye ve bundan sonra yaşananlar defalarca kez hep aynı şekilde, sadece İspanyolların sunduğu anlatıya bağlı kalınarak anlatılmıştır. Yeni keşfedilmiş milyonlarca üyesi bulunan bu halkın ne büyük bir vahşilik ve ilkelik içerisinde yaşadığı ve yeni kıtaya ayak basan İspanyolların "beyaz adamın yükünü" sırtlanarak buradakilere uygarlık getirdiği söylenir. Peki ama gerçekten bu anlatı doğru muydu? Aztekler İspanyollarla karşılaştığında sefalet içinde miydi? Teknolojiyi, bilimi, kültürü, refahı ve uygarlığı bu topraklara Avrupalılar mı getirmişti? Yaşanması tercih edilmeyecek bir hayat mı sürüyorlardı? *Aztekler: Yağmalanan İmparatorluk* Amerikan yerlilerinin tarihini, büyük titizlik ve orijinal tarihi verilerin sunduğu isabetle yeni baştan ele alıyor. Yeni Dünya'nın insanların tarihini ilk defa, yerli halkın kendisi tarafından yazılmış metinlerin bütün zenginliğinden beslenerek sunuyor.

Camilla Townsend, yerli Meksikalıları egzotik ve kana susamış figürler olarak gören Avrupalı klişelerin yerine onların daha anlaşılabilir ve insani tasvirlerini ortaya koyuyor.

Bu çalışmada, fetih ne bir kıyamet anı ne de Meksikalıları var eden bir başlangıç hikâyesidir: "Mexica" halkı, Avrupalıların gelmesinden çok önce kendisine ait bir tarihe sahipti ve İspanyol kültürüne ve sömürmesine öyle kolayca teslim olmadı. Aksine politik tabiiyetlerini yeniden düzenlediler, yeni yükümlülüklerine uyum sağladılar, yeni teknolojileri benimsediler ve hayatta kaldılar.

Azteklerin kendi yazdıklarından hareketle kaleme alınan bu ilgi çekici ve devrim niteliğindeki tarih, bir zamanlar altın günlerini yaşayan bir halkın fetih travmasıyla karşı karşıya kalmasına ve hayatta kalmanın yollarını bulmasına dair deneyimin izlerini sürüyor. Yayınlanmasının ardından birçok ödüle layık görülen *Aztekler: Yağmalanan İmparatorluk* derli toplu ve ayrıntılarla bezeli anlatımıyla tarih severlere son derece faydalı olacak bir kaynak.

Kronik

kronikkitap.com

kronikkitap

ISBN: 978-625-6989-13-9

9 786256 989139